ה' שָׁמָּה

שיעורים בספר יחזקאל

כה-מח

דוד הלל וינר

ה' שָׁמָה

שיעורים בספר יחזקאל

ב

דוד הלל וינר

תוכן העניינים

תוכן העניינים 7

חטיבה שלישית - נבתחואות העמים 17

פרק כה 19

מבוא לנבואות העמים 19

נבואות על העמים - לעמים או לישראל? 20

נבואות העמים כדי להראות את שילטון ה' 21

הכרה במלכות ה' על ידי הנקמה בעמים 24

נקודת מבט היסטורית גיאוגרפית 25

עשו-אדום-שעיר, האמנם כינויים מקבילים? 27

מי הם הפלשתים 29

פרק כו 33

מעמדה המיוחד של צור 33

המאבק בצור - לוחמה מוסרית 37

כסף מושחת 39

הנבואה לא התגשמה כי לא קוים התנאי 40

המצור כמטאפורה 41

עוד על חומרת מצבה המוסרי של צור 42

בין צור ליריחו 43

ה'צבי' ישוב לירושלים 44

פרק כז 45

מבט כולל על נבואת פרקנו 46
מתי נאמרה הנבואה שבפרקנו? 50
האם הנבואה בפרקנו קדומה יותר? 51
נבואה קדומה של יחזקאל 52
היבט נוסף על ההתאמה בין הנבואה לתקופה 54
פרק כח 57
תגובה אלוקית לתופעה אלילית 58
פשר ההשוואה לדניאל 62
שני גורמים למפלת צור ושני עונשים 64
נבואה לצור, לאוזני ישראל 65
נבואת יחזקאל אל צידון, היא צור 69
נבואה מקבילה ביואל 70
פסוקי נחמה כאות לניצחון במאבק התיאולוגי 71
פרק כט 73
התגשמות הנבואה בראי ההיסטוריה 74
התגשמות הנבואה לשיטתו של הרס"ג 75
התגשמות הנבואה לאור שיטתו של הרמב"ם 76
שתי סיבות לעונשה של מצרים 78
הבריתות שהפרה מצרים 79
המאבק בתפיסה תיאולוגית בעייתית 80
חטא גורר חטא - והעונש על שניהם 81
נחמה למצרים - מדוע? 82
נחמת המצרים טובה ליהודים 83

נבואה נוספת אודות צור 85

פרק ל 91

מכות קשות צפויות למצרים 92

נבוכדנצר לא קיים את שליחותו 94

יום ה' - היום בו מתגלית ההנהגה האלוקית 96

התגלות ה' במכות הטבע 100

מכות מצרים - עבר ועתיד 103

נבואה נוספת למצרים 104

פרק לא 107

רקע היסטורי להבנת הנבואה 108

אשור - האימפריה או העץ? 109

הדיבור המפורש על אשור, הרמז על בבל 110

מתי נאמרה הנבואה? 111

התפוררות הדרגתית של ממלכת אשור 113

האם תם עידן מצרים? 116

פרק לב 119

מתי נאמרה הנבואה? 120

נבואה ליהודי מצרים 121

התנין הגדול ומשמעותו 124

התנין - סמל המאבק התיאולוגי 125

הקבלה למכות מצרים 129

נבואה נוספת - על מצרים ועמים נוספים 129

ההיסטוריה של נפילת אדום - נבואה והתגשמות 131

נבואה בלשון גוזמה 133
נבואה שהתעכבה 133
פרק לג 135
שייכות הפרק לחטיבת נבואות העמים 135
הגיאוגרפיה של האזור כרקע להבנת הסוגייה 138
תפקידו של הצופה - במשל ובנמשל 139
בואו של הפליט מירושלים לבבל 143
הטיעון של יהודי ירושלים מופרך בבואו של הפליט 144
פרק לד 149
הרועים - משל למנהיגות שיפוטית/רוחנית 151
תיאור זהה בנבואות קדומות של ירמיה 151
הרועים - מלכי ישראל 154
פשע הנישול מהקרקעות 156
הגאולה של הצאן כגאולת מצרים 157
יצירת הפרצה חמורה יותר מן השימוש בה 159
נבואות עתידיות מקבילות ביחזקאל 160
פסוקי נחמה ליהודי בבל 161
אדם ולא צאן 163
פרק לה 165
נבואה על אדום בגלגולה העתידי - רומי 166
מי ירדוף אחר אדום? 168
פשר האיום של אדום להשתלט על הארץ 171
אדום בגדה בגידה כפולה 173

חטיבה רביעית - טהרת ארץ ישראל 177

פרק לו 179

נבואה לדומם או משל? 179

בין פרק ו לפרק לו 181

הטיעון על גרימת חילול השם מול מידת הדין 181

תשובה בכפיה או מבחירה 185

ההכרה של הגויים בשם ה' בבוא הגאולה 189

התכלית העיקרית - שִׁמְעוּ דְּבַר ה' 191

הצאן הלא מונהג יהיה לצאן קדשים 193

פרק לז 195

הרוח ממעשה המרכבה מגיעה אל העם 197

פשר השאלה 'הֲתִחְיֶינָה הָעֲצָמוֹת' 200

חזון העצמות והאמונה בתחיית המתים 202

מקומם של עשרת השבטים בנבואת יחזקאל 203

תחיית הגוף ותחיית הרוח 206

משל איחוד העצים 207

מלך ונשיא - שני היבטים בהנהגה 210

פרק לח 213

מבוא לנבואת מלחמת גוג ומגוג 213

מלחמת גוג - מלחמת גוגו ההיסטורית באשור 218

ברית העמים נגד אשור כפי שהיא משתקפת בפרקנו 220

'הנביאים הקדמונים' הם אלו שהתייחסו אל הפוטנציאל הלא ממומש 223

שתי ההתקפות של גוג כנגד שתי התקופות 224

מה היה חטאו של גוג? 225

פרק לט 229

פשר הכפילויות בנבואות המקבילות 229

תכלית הענשת הרשעים 233

משמעות מוסרית להקבלה עם נפילת פרעה 235

הנבואה קרובה להתממש 236

נבואות מקבילות של יואל ויחזקאל 237

טהרת ארץ ישראל 239

חטיבה חמישית - המקדש והמדינה הרצויים 243

פרק מ 245

הבדלים בין נבואות המקדש ביחזקאל לבין המובא במקומות אחרים במקרא 245

הבדלים בין המקרא ליחזקאל ביחס לקורבנות השבת והחגים 246

הבדלים בדיני מאכלות אסורות 248

הבדלים בתיאור בנין בית המקדש 249

תיאור בנין המקדש על פי יחזקאל - מגלה ומכסה 250

הפרטים הרבים מעידים על היתכנות בנין הבית 252

משמעויות בפרטי המבנה ומידות הבית 254

מיקום אולם השער 255

ביאור משמעות היעדר מימד הגובה מהבית העתידי 257

היחס לנחלות העתידיות 259

העיר והבית 260

עקרונות רוחניים במקדש העתידי הנרמזים בפרטי הנבואה 261

תיאור השערים 263

מבנה החלונות ומשמעותו 264
עליה ברמה הרוחנית של השחיטה בבית המקדש העתידי 265
חלוקת התפקידים בעבודות המקדש העתידי 266
פרק מא 267
מבוא 267
מקדש יחזקאל מעין המשכן ומקדש שלמה 269
הכרובים בנבואת יחזקאל 270
משמעות עצי הדקל בתבליט הכרובים 273
המשמעות הפנימית של מבנה קירות המקדש 274
הגילוי האלוקי מלכתחילה ובדיעבד - סגירת מעגל 276
מזבח שהוא שולחן 277
מעלתו של מזבח הקטורת 280
החלונות 281
פרק מב 283
החצר - המתחם שבין המקדש לעם 284
חלקים נוספים במקדש יחזקאל הנושאים משמעות כפולה 285
הכוהנים - משמעות כפולה ותיווך הקודש לעם 286
בגדי הכהונה השונים כאות לבידול והפרדה 289
מבנה המקדש העתידי - סמל להכנסת הקדושה 290
הדגשת הלשכות כאות לניהול הנתון בידי הכוהנים 291
בין חזון יחזקאל לחזון ישעיה על עתיד הבית 295
מדידת חומות ההר 296
פרק מג 299

הסתלקות השכינה והתגלותה מחדש - סגירת מעגל בעקבות התיקונים 299
הקבלה לחנוכת המשכן בנבואת יחזקאל - סמל לתקוה 301
המקדש והמלכות - ניתוק ותיקון 302
העדר הענן בגילוי מרכבת ה' 305
ראיה ושמיעה בנבואת יחזקאל 307
דימוי קול השכינה לקול זרימת המים 309
תיאור מבנה המזבח ומשמעותו בהקשר של חזרת השכינה 314
אמה, אמה וטופח 317
שריפת הפר 318
חנוכת המקדש העתידי כחנוכת מקדש שלמה 321
פרק מד 323
משמעות הפערים ומטרתם 326
בידול בקרב מעמד הכהונה 332
עבודת הכוהנים - שליחי העם או משרתי ה' 334
בגדי הכהונה 339
תיקון לקלקול שהיה בבית המקדש הראשון 340
סוגית טומאת המת 342
עידוד למתנות כהונה 343
פרק מה 345
מעמד ועצמאות לכוהנים 346
בין הכוהנים ללויים 348
התרומות למקדש 349
מקומו של המלך בתיקון העתידי 352

משקל המטבעות כמידות נפח המנחות 355
טהרת המקדש 357
כפרה אישית וכפרה כללית 359
קורבנות החגים במקדש העתידי 360
פרק מו 363
שני היבטים למעמדו של הנשיא 364
איסור הונאה - ביטוי נוסף להיבטים במעמד הנשיא 371
קורבנות המקדש העתידי בחזונו של יחזקאל 373
החלת הקדושה על אכילת הקורבנות 375
הנביא מתאר הפרדה בין העם לבין הקודש 377
פרק מז 379
מהותו של הכיור 380
מיקומו של הכיור - ביטוי לאיזון בין הצירים 381
מעיין נובע בבית המקדש 381
משמעות הנחל המרפא את ים המלח 383
שפע אדיר מחוץ למקדש 384
המים נרפאים 386
נבואת יחזקאל - השתקפות מעשה בראשית 390
משמעות ההתגלות האלוקית בזרימת מים 391
המעיין ביחזקאל ומי מרה 393
גבולותיה העתידיים של הארץ 395
הגבולות כביטוי לעתיד האידילי 398
גרים נוחלים בארץ 399

פרק מח 401

ההיגיון הרוחני שבנחלות יחזקאל 405

ה'תרומה' 406

שערי העיר 410

וְשֵׁם הָעִיר מִיּוֹם - ה' שָׁמָּה 412

מפתח 417

חטיבה שלישית

נבואות העמים

פרקים כה-לה

פרק כה

מבוא לנבואות העמים

פרק כה פותח את החטיבה השלישית בספר יחזקאל, חטיבה של שמונה פרקים הכוללת נבואות של יחזקאל לעמים. כזכור, החטיבה הראשונה בספר, פרקים א-יא, עוסקת במעבר השכינה מארץ ישראל לבבל. והחטיבה השניה, פרקים יב-כד, כוללת נבואות שמטרתן להביא את העם להכרה באמת האלוקית, 'וְיָדְעוּ כִּי אֲנִי ה'".[1]

החטיבה שלפנינו, פרקים כה-לב, כוללת נבואות לעמים (ולהלן נתייחס לפרקים לג-לה שצורפו אף הם לחטיבה זו) יחזקאל, בדומה לנביאים אחרים,[2] ניבא לא רק לעם ישראל אלא אף לאומות העולם. והשאלה הנשאלת בהקשר זה היא האם כאשר ריבונו של עולם פנה אל יחזקאל ואמר לו, כמו בפרק שלנו: 'בֶּן-אָדָם, שִׂים פָּנֶיךָ אֶל בְּנֵי עַמּוֹן וְהִנָּבֵא עֲלֵיהֶם' הוא הגיע לעיר רַבָּה, כפי שיונה הגיע לנינווה,[3] הלך ברחובותיה וקרא את הנבואה בפני יושבי העיר? או שאולי אלה נבואות הפונות לעם ישראל ובהן מספר יחזקאל, ממקומו שבבבל, מה יקרה לעמים. ואם האפשרות השניה היא הנכונה, צריך להבין מדוע על יהודי בבל לדעת מה עתיד לקרות לעמים, איזו משמעות יש לדברים מבחינתם?

נקודה נוספת שיש לתת עליה את הדעת, בהקשר לשאלת המשמעות של הנבואות עבור יהודי בבל, היא מועד התממשותן. הנבואות בפרקים שלפנינו, בשעה שנאמרו על ידי יחזקאל, לא עמדו להתממש בזמן הקרוב. יש מהן שהתממשו עשרות שנים לאחר שנאמרו, ויש כאלו שלא התממשו עד ימינו, כגון הנבואה בה מתאר יחזקאל את נקמת

---

[1] יחזקאל כד, כז.
[2] כגון ישעיה יג-כג וירמיה מו-נא.
[3] יונה ג.

ישראל באדום.[4] מה שכן קרה היה שאדום הוכתה מכה אנושה על ידי השליט הבבלי האחרון, נבונאיד.[5]

ולכן אי אפשר לומר על הנבואות הללו, שהמטרה שלהן הייתה לאמת את נבואתו של יחזקאל, מאחר ולא הייתה לשומעים הזדמנות להיווכח באמיתות הנבואות, זאת בנוסף לסיבה הפשוטה, שמסר כזה לא מופיע כלל בנבואות הללו.

נבואות על העמים - לעמים או לישראל?

דרך אחת להבין מדוע ניבאו הנביאים, ובכללם יחזקאל, על אומות העולם נוגעת בנקודה עקרונית; מי שקורא בתנ"ך עלול להגיע למסקנה שעם ישראל הוא העם הגרוע ביותר, כי הביקורת עליו רבה מאד. ולכן, לאחר נבואות החורבן של ישעיה, יחזקאל וחבקוק, הם באים ומקדישים נבואות המתארות את החורבן וההשמדה של עמים אחרים, לאמר: לא רק עם ישראל יענש. כך מתקבלת תמונת מצב כללית יותר ומאוזנת יותר.

ניתן לומר הסבר נוסף, שלפיו ניתן להבין את המשמעות עבור יהודי בבל;

אנחנו יודעים שירמיה התרה בעם שלא למרוד בבבל כי 'נְבוּכַדְנֶאצַּר מֶלֶךְ בָּבֶל עַבְדִּי',[6] והמרד לא יצלח. נבואותיו לא יועדו רק ליהודה, שכן המרד היה משותף לכמה עמים,[7] ולכן מובן שכל מי שהיה שותף למרד ולא הקשיב להוראת הנביא עתיד היה לשאת בעונש. יוצא אם כן שגם נבואות העמים של יחזקאל, המתארות את הענישה וההשמדה של העמים, מלמדות על הנהגת ה' בעולם דרך נבוכדנצר, בהמשך לנבואות קודמות.

---

[4] פסוק יד בפרקנו.
[5] חיים תדמור, האנציקלופדיה המקראית, חלק ה, עמ' 105-106.
[6] ירמיה כז, ו.
[7] וכפי שהסברנו בהרחבה על קואליציית העמים, לעיל פרק ז.

לפי זה, יתכן ונבואות העמים לא נועדו לנחם את יהודי בבל, בכך שהם ידעו שגם האומות עתידות להיענש, אלא מעבירות להם את המסר שעליהם להיות נאמנים לבבלים, כי המרד לא יצלח, ויוכיח עונשם הצפוי של העמים המשתתפים בו.[8]

יתכן גם שנבואות העמים כוונו לאוזני השילטון הבבלי. הבבלים הרי היו מודעים היטב לדברי הנביאים,[9] וכאן בא יחזקאל ואומר לעמים עד כמה הם טעו בכך שהם מרדו בנבוכדנצר. אבל טיעון זה, גם אם הוא נכון, לא מסביר את נבואות העמים של נביאים אחרים, כגון המשאות של ישעיה.

נבואות העמים כדי להראות את שילטון ה'

כדי לקבל תמונה רחבה יותר, נתבונן בכותרות של נבואות ישעיה לעמים; החל מפרק יא פונה ישעיה לעמים, והכותרת זהה בכל המקרים:

פרק יא הָיָה הַמַּשָּׂא הַזֶּה אַל תִּשְׁמְחִי פְלֶשֶׁת

פרק יג מַשָּׂא בָּבֶל אֲשֶׁר חָזָה יְשַׁעְיָהוּ בֶּן-אָמוֹץ[10]

פרק טו מַשָּׂא מוֹאָב

[8] דברים דומים כותב יאיר הופמן ב'עולם התנ"ך', הקדמה לפרק כה.

[9] ראינו (ירמיה מ, א-ד) עד כמה רצה נבוכדנצר לתגמל את ירמיה, ולכן גם הורה לנבוזראדן להוציאו משיירת הגולים.

[10] בבל בהקשר זה היא אשור וכן מצאנו את פרס מכונה במקרא בבל (נחמיה יג, ו). אמנם, חבקוק (פרקים א-ב) כאשר הוא מתייחס לנפילת בבל, הוא עושה שימוש רב בנבואת ישעיה זו. וניתן לומר שחבקוק הסביר את נבואת ישעיה בשתי משמעויות: לשעתה היא כוונה לאשור, ולעתיד לבוא היא מתייחסת לבבל, וזה נרמז בכותרת 'משא בבל'.

פרק יז מַשָּׂא דַּמָּשֶׂק

פרק יט מַשָּׂא מִצְרָיִם

אנחנו רואים שהנביא פונה במשאות אל העמים השונים, ובהקשר זה, כאשר מגיעים לפרק כב פוגשים למרבה הצער את: 'מַשָּׂא גֵּיא חִזָּיוֹן' - המשא של ישעיה לירושלים. בזה טמונה תוכחה חריפה; כי הנביא בא ומעמיד את ירושלים בשורה רוחנית אחת עם בבל, מואב, מצרים ויתר העמים.

המטרה של ריבונו של עולם היא לקדש את שמו בעולם דרך עם ישראל וכן אמר הנביא ישעיה 'עַם זוּ יָצַרְתִּי לִי תְּהִלָּתִי יְסַפֵּרוּ'.[11] ולכן אנחנו רואים למשל, שכאשר אשור שלטה בעולם כולו, ומלכם התפאר 'הַשָּׁמַיִם אֶעֱלֶה מִמַּעַל לְכוֹכְבֵי אֵל, אָרִים כִּסְאִי... אֶדַּמֶּה לָעֶלְיוֹן',[12] ענה ריבונו של עולם: 'אַךְ אֶל שְׁאוֹל תּוּרָד, אֶל יַרְכְּתֵי בוֹר'.[13] אני זה ששולט בעולם. עם ישראל נחשף לשיח הזה אך לא הרים את הכפפה. ולכן גם הוא מצא את עצמו ברשימה המפוקפקת של העמים הכופרים שבעל כרחם דרכם יגלה ריבונו של עולם את מלכותו.[14]

נראה שהקשר זה קיים גם בפרקים אחרים ביחזקאל. התכלית של פרקי החטיבה השניה (יב-כד) היא 'וְיָדְעוּ כִּי נָבִיא הָיָה בְתוֹכָם'[15] בכפיה, כאומר: זה יקרה אם תרצו או לא תרצו, וכמו שאמר יחזקאל בהמשך 'וּבְחַמָּה שָׁפוּכָה אֶמְלוֹךְ עֲלֵיכֶם'.[16] מסתבר שאפילו

---

[11] ישעיה מג, כא.
[12] שם יד, יג-טו.
[13] שם.
[14] יחזקאל קויפמן (תולדות האמונה הישראלית, כרך ב ספר א עמ' 281) רואה גם הוא את נבואות הנקמה בעמים בהקשר זה, בדגש על מלחמתו של ריבונו של עולם בעבודה הזרה.
[15] יחזקאל לג, לג.
[16] שם כ, לג.

בפרקי הנחמה יש תוכחה קשה, כי ריבונו של עולם מצהיר בהם שהוא יעשה סדר עולמי חדש. באם עם ישראל יצטרף מרצון למהלך, מה טוב, ובאם חלילה לא, הוא יהיה חלק מרשימת העמים שאליהם יפנה ריבונו של עולם את ידו החזקה. אנו רואים את המהלך הזה היטב בפרקנו, בנבואת יחזקאל לאדום:

פסוקים יב-יד: כֹּה אָמַר אֲדֹנָי אֱלֹהִים יַעַן עֲשׂוֹת אֱדוֹם בִּנְקֹם נָקָם לְבֵית יְהוּדָה וַיֶּאְשְׁמוּ אָשׁוֹם, וְנִקְמוּ בָהֶם. לָכֵן כֹּה אָמַר אֲדֹנָי אֱלֹהִים, וְנָטִתִי יָדִי עַל אֱדוֹם וְהִכְרַתִּי מִמֶּנָּה אָדָם וּבְהֵמָה, וּנְתַתִּיהָ חָרְבָּה מִתֵּימָן, וּדְדָנָה בַּחֶרֶב יִפֹּלוּ.[17] וְנָתַתִּי אֶת נִקְמָתִי בֶּאֱדוֹם - על ידי - בְּיַד עַמִּי יִשְׂרָאֵל, וְעָשׂוּ בֶּאֱדוֹם כְּאַפִּי וְכַחֲמָתִי. וְיָדְעוּ אֶת נִקְמָתִי, נְאֻם אֲדֹנָי אֱלֹהִים׳.

אפשר לקרוא את התיאור הזה בשני אופנים: א) ברצף, כאשר ההבנה היא שריבונו של עולם אומר ינקום את נקמת אדום על ידי עם ישראל. אבל זה לא קרה. הם היו בשפל המדרגה, בגלות, כאשר נבונאיד מלך בבל היכה מכה קשה באדום.[18] ב) אפשר להציע קריאה שונה של הפסוקים, בשני חלקים, כאשר החלק הראשון כולל את פסוקים יב-יג והחלק השני הוא פסוק יד. ואז ההבנה היא שריבונו של עולם מתאר שתי אופציות אפשריות לנקמת אדום. החלק הראשון מתאר את נקמת ה' וזו התממשה על ידי נבונאיד. ואילו החלק השני בו מתאר הנביא את נקמת ה' 'בְּיַד עַמִּי יִשְׂרָאֵל', עדיין לא התממש.[19]

---

[17] אף על פי שבני דדן הינם מצאצאי חם (בראשית י, ז) ולאחר זמן הצטרפו למשפחות בני הפילגשים של אברהם (בראשית כה, ג), בכל אופן הם מובאים בנפילת אדום שכן הם היו נשלטים על ידיהם כפי שהוכיח מלבי"ם מהנאמר בירמיה מט, ח.

[18] עוד טרם הצהרת כורש, שרק אז החל להתחולל שינוי במעמדם של ישראל. להרחבה ניתן לעיין בספרו של אהרן אלדר 'מפטירין בנביא' בדברי הרב יואל בן נון להפטרת וישלח.

[19] וכפי שכתב ריה"ל (כוזרי מאמר שני, כג) שנבואות שלא היינו ראויים להן בשעתן לא התממשו, ויתממשו לעתיד.

הכרה במלכות ה' על ידי הנקמה בעמים

נקודה נוספת שאנו מוצאים בנבואות העמים, ומחזקת את הטיעון שהתכלית שלהן היא להראות את מלכות ה':

עם ישראל חטא ונענש קשות. אבל אנחנו רואים שבתודעה של רוב העמים, ואף של חלקים נרחבים בעם ישראל עצמו, לא נוצרה זיקה בין החטאים לעונש, מתוך הכרה בדין האלוקי. קרה ההיפך, הגויים אמרו: 'הִנֵּה כָּכָל הַגּוֹיִם בֵּית יְהוּדָה'[20] - עם ישראל איננו עם סגולה שאלוקיו מגן עליו, הוא עם ככל העמים. והראיה שגם הוא נענש כמו כולם. כלומר הפעולה הזו לא הביאה לקידוש שם ה' בעולם.

עדות להלך הרוח הזה אפשר למצוא גם במה שדרשו חז"ל[21] שבשעה שנכנסו אויבים להיכל, באו עמון ומואב, נכנסו לקודש הקדשים, הוציאו את הארון עם הכרובים[22] ואמרו הנה הללו (עם ישראל) גם הם עובדי עבודה זרה כלומר, 'כָּכָל הַגּוֹיִם בֵּית יְהוּדָה', וביחד איתם הם לוקים מאת האלים שבהם האמינו הבבלים שגברו על האלים של העמים שהפסידו.

נראה כי בהקשר זה באות הנבואות גם לעמים, שיחזקאל בא ללמד מראש שכך יעשה ה', במגמה שמתוך המכות שהם יוכו, הם יגיעו להכרה כי אליליהם לא הצילו אף עם ומתוך כך יכירו במלכות ה', ועל כן חוזר הנביא ואומר, 'וְיָדְעָתֶם כִּי אֲנִי ה''[23] 'וְיָדַעְתָּ כִּי

---

[20] פסוק ח.
[21] ילקוט שמעוני ישעיה רמז, תע"ד.
[22] לפי ההבנה שהארון גלה (יומא נג ב).
[23] יחזקאל לז, יג.

אֲנִי ה"[24] 'וְיָדְעוּ כִּי אֲנִי ה'.[25] 'וְיָדְעוּ אֶת נִקְמָתִי נְאֻם ה' אלקים'.[26] 'וְיָדְעוּ כִּי אֲנִי ה' בְּתִתִּי אֶת נִקְמָתִי בָּם'.[27]

גם מה שנאמר בפסוק יא מחזק את הסברה הזו: 'וּבְמוֹאָב אֶעֱשֶׂה שְׁפָטִים, וְיָדְעוּ כִּי אֲנִי ה". דברים אלו מזכירים לנו את מה שנאמר בהקשר של מכות מצרים: 'וּבְכָל אֱלֹהֵי מִצְרַיִם אֶעֱשֶׂה שְׁפָטִים אֲנִי ה"[28] - מתי יתקיים בהם 'אֲנִי ה"? כאשר 'אֶעֱשֶׂה שְׁפָטִים'.

אם כן, הנבואות הללו הן חלק מהמאבק התיאולוגי שניהל יחזקאל, שמטרתו הייתה להחדיר בעם את ההכרה שהקב"ה חי וקיים, והאמונה בו משמעותית אף לאחר ניצחון הבבלים.

נקודת מבט היסטורית גיאוגרפית

אנו מוצאים בפרק שני עמים שאליהם פונה הנביא בשתי נבואות; א) עמון. ב) אדום, היא שעיר. אצל עמון נאמר:

פסוקים א-ה: וַיְהִי דְבַר ה׳ אֵלַי לֵאמֹר. בֶּן-אָדָם שִׂים פָּנֶיךָ אֶל בְּנֵי עַמּוֹן וְהִנָּבֵא עֲלֵיהֶם. וְאָמַרְתָּ לִבְנֵי עַמּוֹן שִׁמְעוּ דְּבַר אֲדֹנָי אלהִים, כֹּה אָמַר אֲדֹנָי אלהִים. יַעַן אָמְרֵךְ הֶאָח אֶל מִקְדָּשִׁי כִּי נֶחָל - מלשון חילול - וְאֶל אַדְמַת יִשְׂרָאֵל כִּי נָשַׁמָּה - מלשון שממה - וְאֶל בֵּית יְהוּדָה כִּי הָלְכוּ בַּגּוֹלָה - כיון שאתם שמחתם על שלוש פורעניות, אתם תיענשו כנגדן. כנגד השמחה על הגולה - לָכֵן הִנְנִי נֹתְנֵךְ לִבְנֵי-קֶדֶם לְמוֹרָשָׁה, וְיִשְׁבוּ טִירוֹתֵיהֶם בָּךְ, וְנָתְנוּ בָךְ מִשְׁכְּנֵיהֶם; הֵמָּה יֹאכְלוּ פִרְיֵךְ,

[24] שם כב, טז.
[25] שם לח, כג.
[26] שם כה, יד.
[27] שם יז.
[28] שמות יב, יב.

וְהֻמָּה יִשְׂתּוּ חֲלָבֶךָ - וכנגד השמחה על האדמה שנשמה - וְנָתַתִּי אֶת רַבָּה לְנָוֶה גְּמַלִּים וְאֶת בְּנֵי עַמּוֹן לְמִרְבַּץ צֹאן - והשמחה על חילול המקדש - אֶל מִקְדָּשִׁי כִּי נֶחָל - תביא לכך שאתם - וידַעְתֶּם כִּי אֲנִי ה׳ - תדעו שה' הוא מלכו של עולם.

ואילו אצל אדום נאמר:

פסוק ח: כֹּה אָמַר אֲדֹנָי אלהִים, יַעַן אֲמֹר מוֹאָב **וְשֵׂעִיר**, הִנֵּה כְּכָל הַגּוֹיִם בֵּית יְהוּדָה.
פסוק יב: כֹּה אָמַר אֲדֹנָי אלהִים, יַעַן עֲשׂוֹת **אֱדוֹם** בִּנְקֹם נָקם.

הנבואה שזה עתה קראנו היא בעלת מבנה שגבולות ההתחלה והסיום שלו מאד ברורים, ולכן ניכר שבפסוקים הבאים מתחילה נבואה חדשה, אלא שהתוכן לכאורה חוזר על עצמו:

פסוקים ו-ז: כִּי כֹה אָמַר אֲדֹנָי אלהִים, יַעַן מַחְאֲךָ יָד וְרַקְּעֲךָ בְּרֶגֶל וַתִּשְׂמַח בְּכָל שָׁאטְךָ בְּנֶפֶשׁ אֶל אַדְמַת יִשְׂרָאֵל, לָכֵן הִנְנִי נָטִיתִי אֶת יָדִי עָלָיִךְ, וּנְתַתִּיךְ לָבַז לַגּוֹיִם, וְהִכְרַתִּיךְ מִן הָעַמִּים, וְהַאֲבַדְתִּיךְ מִן הָאֲרָצוֹת, אַשְׁמִידֵךְ וְיָדַעְתְּ כִּי אֲנִי ה׳.

צריך להבין מה מוסיף לנו הקטע השני. יתכן ושני הקטעים מתארים שתי פורענויות שונות שיבואו על עמון. או, שמתוארים כאן שני אופנים שעל ידם תתממש הפורענות, בידי בני-קדם או בידי שמים כמכות טבע.

רימון כשר[29] מדייק שהקטע הראשון פונה בלשון רבים, 'וְאָמַרְתָּ לִבְנֵי עַמּוֹן שִׁמְעוּ', ואילו פסוקים ו-ז כתובים בלשון יחיד. ואפשר להבין מזה שהנבואה הראשונה פונה לאומה והנבואה השניה פונה למלך שבראשה. כפי שמתואר פה, בני עמון חשו שמחה לאיד לנוכח נפילת יהודה, וציפו להנות מהשלל. יכול להיות שהם גם שחררו אנחת

[29] מקרא לישראל, יחזקאל, חלק ב', עמ' 501.

רווחה, כי כזכור[30] נבוכדנצר התלבט את מי לתקוף קודם, את עמון או את יהודה, וההכרעה נפלה על יהודה. ועל מלך בני עמון, בעליס, אנו יודעים שהיו לו שאיפות להשתלט על האזור.[31] לכן פונה הנביא לעמון בשתי נבואות נפרדות.

לאחר שהבנו מדוע כופל הנביא את דבריו לעמון, נחזור לשאלת הכפילות של אדום/שעיר. על פניו אפשר היה לוותר על שעיר בפסוק ח, והיינו קוראים אותו כך: 'כֹּה אָמַר אֲדֹנָי אלהִים, יַעַן, אָמֹר **מוֹאָב** הִנֵּה כְּכָל הַגּוֹיִם בֵּית יְהוּדָה, לָכֵן הִנְנִי פֹתֵחַ אֶת כֶּתֶף מוֹאָב'. את שעיר היה מתאים לכאורה להעביר לפסוק יב, שם מתייחס הנביא לאדום.

ובהקשר זה עולה שאלה נוספת; פסוקים ח-יא מתארים את חטאם של המואבים ואת עונשם: 'אָמַר מוֹאָב וְשֵׂעִיר הִנֵּה כְּכָל הַגּוֹיִם בֵּית יְהוּדָה... וּבְמוֹאָב אֶעֱשֶׂה שְׁפָטִים'. פסוק י לכאורה קוטע את הרצף, ומתייחס שוב לבני עמון: 'לִבְנֵי-קֶדֶם עַל בְּנֵי עַמּוֹן, וּנְתַתִּיהָ לְמוֹרָשָׁה, לְמַעַן לֹא תִזָּכֵר בְּנֵי-עַמּוֹן, בַּגּוֹיִם'. וצריך להבין מה מקומה של עמון בפסוקים אלה.

עשו-אדום-שעיר, האמנם כינויים מקבילים?

על מנת לענות על השאלות הללו ננסה תחילה לברר האם אמנם אדום ושעיר הם בהכרח כינויים חופפים המתארים אומה אחת. כדי לעשות זאת נעיין ברשימת אלופי עשו.[32] הרשימה פותחת בפסוק 'וְאֵלֶּה תֹּלְדוֹת עֵשָׂו, הוּא אֱדוֹם', ולאחר מכן מביאה רשימה של ילדים, ומסבירה שעשו לא יכול היה לגור בארץ כנען בגלל יעקב, שכן 'הָיָה רְכוּשָׁם

---

[30] לעיל פרק כא.

[31] כפי שמתואר בירמיה (מ, יד) שהוא זה ששלח את ישמעאל בן נתניה לרצוח את גדליה כדי לעצור את הפריחה המחודשת של שארית הפליטה בארץ ישראל.

[32] בראשית לו.

רַב מִשָּׁבֶת יַחְדָּו',[33] ולכן 'וַיֵּשֶׁב עֵשָׂו בְּהַר שֵׂעִיר, עֵשָׂו הוּא אֱדוֹם'. מהפסוק הזה מובן ששעיר איננו עשו, אלא האזור אליו עבר לגור,[34] והוא לא גר באזור כולו, כפי שניתן ללמוד מהפסוק 'וְאֵלֶּה תּוֹלְדוֹת עֵשָׂו, אֲבִי אֱדוֹם, בְּהַר שֵׂעִיר'.

כלומר, יש את אזור שעיר, ומקום מסוים באזור שעיר מכונה הר שעיר, ובו התיישב עשו/אדום. וכפי שניתן להסיק גם מהפסוק 'אֵלֶּה בְנֵי-שֵׂעִיר הַחֹרִי, יֹשְׁבֵי הָאָרֶץ',[35] כי היו מבני שעיר שגרו בארץ כנען ולא כולם גרו באדום.[36]

לאור הדברים הללו, נבין מדוע שעיר מופיעה בפסוק יחד עם מואב, מכיוון ששעיר בפסוק זה אינו בהכרח אדום, אלא אולי אחד השבטים שישבו באזור שעיר, ומופיע כמעין נספח למואב. ואכן, במקום אחר אנחנו מוצאים את אדום על פני שטח רחב ביותר, שהרי עם ישראל החל להקיף את אדום בעציון גבר (אילת) והגיע עד אזור ערד.[37]

בפרק שלנו מנבא יחזקאל שבני קדם יכבשו את אזור שעיר כולו, וכך אמנם קרה במציאות. הבבלים בראשות נבונאיד הגיעו ממזרח, יחד עם בני קדם, וכבשו אותם. וזאת הנקמה שבאה על אדום. על מנת שהמטרה תושג, והעמים שיכָּבְשו יכירו בבוא

---

[33] שם, ז.

[34] ישנם חילוקי דעות בקרב החוקרים באשר למיקום הגיאוגרפי של שעיר. יש שטוענים שזהו בארץ ישראל ויש שרוצים לומר שהוא בעבר הירדן המזרחי (רימון כשר, מקרא לישראל יחזקאל ח"ב עמ' 682). ניתן לומר שאזורים גדולים היו מכונים 'שעיר' בפי שבטים שונים, חלקם מבני עשו, וחלקם לא, וממילא היה שעיר בגבולות הארץ והיה גם שעיר מעבר לירדן. זה גם מסביר את ההדגשה בפסוק 'בְּנֵי-שֵׂעִיר הַחֹרִי, יֹשְׁבֵי הָאָרֶץ' כלומר יש כאלו מבני שעיר שהם יושבי הארץ, ואינם מבני עשו, ויש כאלו שיושבים בשעיר שמעבר לירדן והם בני עשו או אחרים.

[35] בראשית לו, כ.

[36] וכן מדייק רמב"ן (דברים ב, י) שחלק מבני שעיר היו בארץ.

[37] כמו שנאמר 'וַיִּשְׁמַע הַכְּנַעֲנִי מֶלֶךְ עֲרָד יֹשֵׁב הַנֶּגֶב כִּי בָּא יִשְׂרָאֵל' (במדבר כא, א). וב'כפתור ופרח' (פרק מז) אכן מזהה את אדום לא במקום שאנו מכנים כיום הרי אדום, בסמוך לאילת, אלא בשוּפק שבירדן, דרומית מזרחית לים המלח. הרב חיים זייבלד הרחיב בהסברת דעה זו, ראו ב'כפתור ופרח', מהדורת המכון ללימודי מצוות הארץ, ירושלים תשס"ד ח"א עמ' שנט-שס.

היום שיד ה' בדבר ולא מדובר בהתרחבות 'טבעית' של האימפריה הבבלית, אומר יחזקאל את הדברים מראש (כשם שהוא ניבא לעם ישראל על המצור) כדי שלאחר מעשה יכירו, האומות או עם ישראל, בכך שיד ה' בדבר לפעול סדר עולמי חדש.

מי הם הפלשתים

פסוקים טו-יז: כֹּה אָמַר אֲדֹנָי אלהִים, יַעַן עֲשׂוֹת פְּלִשְׁתִּים בִּנְקָמָה, וַיִּנָּקְמוּ נָקָם בְּשָׁאָט בְּנֶפֶשׁ, לְמַשְׁחִית אֵיבַת עוֹלָם - איבת עולם שררה בין הפלשתים לישראל ולכן הם נקמו בהם,[38] או שהנקמה בהם תהיה נצחית (רד"ק) - לָכֵן, כֹּה אָמַר אֲדֹנָי אלהִים, הִנְנִי נוֹטֶה יָדִי עַל פְּלִשְׁתִּים, וְהִכְרַתִּי אֶת כְּרֵתִים, וְהַאֲבַדְתִּי אֶת שְׁאֵרִית חוֹף הַיָּם, וְעָשִׂיתִי בָם נְקָמוֹת גְּדֹלוֹת, בְּתוֹכְחוֹת חֵמָה וְיָדְעוּ כִּי אֲנִי ה׳, בְּתִתִּי אֶת נִקְמָתִי בָּם.

חלק מהפרשנים[39] מזהים את האומה המוזכרת כאן עם הפלשתים המוכרים לנו ממלחמות שאול ודוד. אלא שאת הפלשתים הללו אנחנו לא פוגשים כבר תקופה ארוכה כאומה משמעותית. ממש בתחילת תקופת המלכים מסופר שמאחר וממלכת ישראל מסוכסכת בתוכה, היא לא מצליחה להגיע להישגים ולהכות בפלשתים.[40] אבל בזמן יחזקאל הפלשתים היו כבר אומה די חלשה.[41] אולי היו מהם ששמחו לאיד בשעה שנפלה יהודה, כי סברו להשתקם על חשבונה.

נראה שאפשר להציע הסבר נוסף באופי דקדוקי שמסייע להבין מי הם הפלשתים. אנחנו מכירים תופעה של הידמות מלאה, כאשר האות נו"ן נשמטת בהגיה של מילים. במקרה

---

[38] רבי יוסף קרא.

[39] רבי אליעזר מבלגנצי ורבי מנחם בן שמעון.

[40] מלכים א טו, כז; טז, טו.

[41] אנו למדים זאת בין היתר ממה שמסופר על מלחמת אשור במצרים, שמלך אשור עקף את יהודה מכיוון מערב והיכה בפלשתים מכה ניצחת. להרחבה ראו באנציקלופדיה מקראית ח"ו עמ' 498-499.

שלנו, אנחנו עדים לתופעה (פחות נפוצה) של נפילה של רי"ש.[42] בפסוק טז נאמר: 'הִנְנִי נוֹטֶה יָדִי עַל פְּלִשְׁתִּים, וְהִכְרַתִּי אֶת כְּרֵתִים' וכרתים אלה בעצם הכיתיים / יוונים.[43] ויוצא שהפלשתים בפרקנו הם שבטים יווניים המכונים על שם פלישתם לאזור. אבל אם כך נשאלת השאלה, על מה הנקמה בהם?

והתשובה נמצאת במילים, 'וְהַאֲבַדְתִּי אֶת שְׁאֵרִית חוֹף הַיָּם', כי אלה היוונים שהצטרפו לצור במטרה להשתלט על האזור,[44] ואלה אכן מוכרים לנו בפעולותיהם בתקופה עליה מדובר ובין היתר היו שותפים באופן משמעותי לנפילתה של יהודה. אנחנו פוגשים אותם גם בספר יואל:[45]

> וְקִבַּצְתִּי אֶת כָּל הַגּוֹיִם - לבוא איתם חשבון - וְהוֹרַדְתִּים אֶל עֵמֶק יְהוֹשָׁפָט. וְנִשְׁפַּטְתִּי עִמָּם שָׁם עַל עַמִּי וְנַחֲלָתִי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר פִּזְּרוּ בַגּוֹיִם וְאֶת אַרְצִי חִלֵּקוּ - לאחר החורבן חילקו ביניהם את אזורי הארץ - וְאֶל עַמִּי יַדּוּ גוֹרָל - הטילו גורל באלו שנפלו בידיהם בשבי, למכרם לעבדים ביניהם - ...וְגַם מָה אַתֶּם לִי, צֹר וְצִידוֹן, וְכל גְּלִילוֹת פְּלָשֶׁת - הפלשתים - הֲגְמוּל אַתֶּם מְשַׁלְּמִים עָלָי, וְאִם גְּמֹלִים אַתֶּם עָלַי, קַל מְהֵרָה אָשִׁיב גְּמֻלְכֶם בְּרֹאשְׁכֶם. אֲשֶׁר כַּסְפִּי וּזְהָבִי לְקַחְתֶּם וּמַחֲמַדַּי הַטֹּבִים הֲבֵאתֶם לְהֵיכְלֵיכֶם. וּבְנֵי יְהוּדָה וּבְנֵי יְרוּשָׁלַם מְכַרְתֶּם לִבְנֵי הַיְוָנִים, לְמַעַן הַרְחִיקָם מֵעַל גְּבוּלָם - אנחנו למדים כאן על פלשתים שמוכרים עבדים ליוונים, וזו פלישה נוספת מכיוון כרתים.

---

[42] לדוגמה המילה כסא שנוצרה מהמילה כורסא.

[43] יוונים. ולאמיתו של דבר, גם הפלשתים הקדמונים המוזכרים בתנ"ך הם שבטים יוונים שנדדו ממקומם כדי לסחור בעבדים באזור זה שנחשב לחלש. את הקשר בין כרתים לפלשתים אפשר לראות בדברי הנער העמלקי (שמואל א ל, יד): 'אֲנַחְנוּ פָּשַׁטְנוּ נֶגֶב הַכְּרֵתִי'. וכמו כן בנבואת צפניה על פלשתים 'יֹשְׁבֵי חֶבֶל הַיָּם גּוֹי כְּרֵתִים' (צפניה ב, ה). יש הטוענים כי כרתים אלו מקורם בכפתור (המכונה כרתה, מאיי יון) שמוצאה קרוב לפלשתים, כמו שאומר הפסוק: 'וְאֶת פַּתְרֻסִים וְאֶת כַּסְלֻחִים אֲשֶׁר יָצְאוּ מִשָּׁם פְּלִשְׁתִּים וְאֶת כַּפְתֹּרִים' (בראשית י, יד). (אנציקלופדיה מקראית חלק ד' עמ' 333). דברים אלו מתיישבים עם הנאמר בספר דברים (ב, כג): 'וְהָעַוִּים הַיֹּשְׁבִים בַּחֲצֵרִים עַד עַזָּה כַּפְתֹּרִים הַיֹּצְאִים מִכַּפְתּוֹר הִשְׁמִידָם וַיֵּשְׁבוּ תַּחְתָּם'.

[44] ובהמשך נראה את דברי נבואתו התקיפים של יחזקאל לצור.

[45] ד, ב-ד.

לאור מה שלמדנו, יוצא שיש סדר גיאוגרפי בנבואת יחזקאל בפרקנו. תחילה הוא פונה אל העמים הסמוכים ביותר לארץ ישראל, ולאחר מכן הוא ממשיך ומנבא לעמים הרחוקים יותר.

פרק כו

מעמדה המיוחד של צור

פרק כו, מפרקי נבואות העמים (כה-לב), פותח סדרת נבואות, בתוך החטיבה הכוללת, המופנות אל צור. שלושה וחצי פרקים מוקדשים לצור, ויש לנסות ולהבין מה היה מעמדה של צור שבשלו התייחס אליה הנביא בהדגשה יתירה.

פותח יחזקאל ואומר: וַיְהִי בְּעַשְׁתֵּי עֶשְׂרֵה שָׁנָה - השנה האחת עשרה למלכות צדקיהו - בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ, הָיָה דְבַר ה' אֵלַי לֵאמֹר. הנביא לא מציין באיזה חודש מדובר. רד"ק פירש שהכוונה לחודש הידוע, כלומר החודש שבו נחרב הבית. ונבואה זו נאמרה אם כן ימים ספורים קודם חורבן בית המקדש.

מהכותרת שבה מובא תאריך אנו למדים שמשהו בדברי הנבואה של יחזקאל לצור עומד להיות שונה ממה שראינו אצל העמים האחרים. גם בפרק הקודם פגשנו תיאורים של שמחה לאיד בקרב העמים שהוזכרו,[1] אלא ששם לא הודגש שמדובר בשנה האחת-עשרה, ולכן ננסה להבין מהי המשמעות של ציון התקופה לפעולותיה ועונשה של צור.

כזכור, העמים שלקחו חלק במרד נגד נבוכדנאצר לקחו סיכון, ואכן היו עמים שכאשר החל כשלון המרד להראות את אותותיו, נסוגו ממנו.[2] היה אז מין הלך רוח שכזה בקרב העמים, שאלו ששפר גורלם השכילו לקפוץ מעגלת המרד, ואלו שנשארו ישלמו את המחיר. ובנבואות העמים אומר יחזקאל לעמים אלו שהיו סבורים שניצלו מידו הקשה

---

[1] כך נאמר אצל עמון, 'וְאָמַרְתָּ לִבְנֵי עַמּוֹן, שִׁמְעוּ דְּבַר-ה' אֱלֹהִים: כֹּה אָמַר אֲדֹנָי אֱלֹהִים יַעַן אָמְרֵךְ הֶאָח אֶל מִקְדָּשִׁי כִּי נֶחַל, וְאֶל אַדְמַת יִשְׂרָאֵל כִּי נָשַׁמָּה, וְאֶל בֵּית יְהוּדָה, כִּי הָלְכוּ בַּגּוֹלָה' (יחזקאל כה, ג). ומבחינת התאריך, שנת החורבן, זה גם מתאים, שהרי תגובתם הייתה לנוכח חילול המקדש.

[2] כגון עמון (ירמיה מט, א) ומואב (שם מח, יא) ואדום (תהילים קלז, ז) שברגע האחרון לא באו לעזרת יהודה.

של נבוכדנצר, ושמחו על כך שהוא הוציא זעמו על יהודה, שאף הם לא ימלטו מעונשם. נראה שזהו ההקשר של הפרק הקודם.

אמנם בנוגע לצור נראה שהרקע שונה. כי בניגוד לעמון מואב, ששמחו כאשר בבל תקפה את ירושלים, כי היו סבורים שבכך יוסר מהם עצמם העול הבבלי, אנו רואים שאצל צור היה קיים רצון עז שיהודה תוכה, ולא רק כי זה יציל את עורה שלה. ומאחר והנסיבות היו חמורות יותר, כפי שנראה להלן בפסוקים, מוצא הנביא צורך להדגיש בכותרת את תאריך החורבן שכן חטאה של צור היה בשמחתה על חורבנה של ירושלים.

מפרקנו למדים אנו כי צור שאפה להיבנות מחורבנה של ירושלים:

> בֶּן-אָדָם, יַעַן אֲשֶׁר אָמְרָה צֹר עַל יְרוּשָׁלַם - יהודה - הֶאָח, נִשְׁבְּרָה דַּלְתוֹת הָעַמִּים - יהודה הייתה הדלת[3] שדרכה עבר רכוש העמים, כלומר מרכז סחר משגשג,[4] וכעת לנוכח החורבן - נָסַבָּה אֵלָי - מסחר העמים יופנה אלי - אִמְּלְאָה, הָחֳרָבָה - אני אתמלא מחורבנה של ירושלים.[5]

זו הסיבה לכך שחטאה של צור נתפס כחמור יותר מאשר זה של העמים האחרים, אשר ישמחו על נפילת ירושלים רק בגלל שהיו סבורים שבזה ינצלו מזרועו של נבוכדנצר.

> **פסוק ג:** לָכֵן כֹּה אָמַר אֲדֹנָי אלהים, הִנְנִי עָלַיִךְ צֹר, וְהַעֲלֵיתִי עָלַיִךְ גּוֹיִם רַבִּים כְּהַעֲלוֹת הַיָּם לְגַלָּיו - העמים יבואו וישטפו אותך כמו גלי ים.

---

[3] רש"י.

[4] כפי שאנו מוצאים בספר יונה (א, ג) שהאוניות שהיו נוסעות לתרשיש היו עוברות דרך נמל יפו.

[5] חז"ל (מגילה ו ע"א) דורשים את האמירה 'אִמְּלְאָה הָחֳרָבָה' על רומא. את הדבר ניתן להבין לאור הזיקה בין יון לצור (כפי שראינו בפרק הקודם), ויון התגלגלה ברבות הימים להיות רומא. אמנם בהקשר של פרקנו הכוונה לצור.

כיום, אנחנו מכירים את צור במפת לבנון כחצי אי אבל זהו חצי אי מלאכותי, שכן בזמן אלכסנדר מוקדון נחפרה סוללת ים ולאחר מכן החול, שהגיע מהנילוס דרך הים התיכון לאורך השנים, עיבה אותה מאד ונוצרה מעין יבשה.[6] אבל בתחילה הייתה העיר מוקפת ים מכל עבריה, כפי שניתן להבין גם מהמשך הפסוקים.[7]

פסוק ד-יד: וְשִׁחֲתוּ חֹמוֹת צֹר וְהָרְסוּ מִגְדָּלֶיהָ, וְסָחֵיתִי - מלשון עקירה[8] - עֲפָרָהּ מִמֶּנָּה וְנָתַתִּי אוֹתָהּ לִצְחִיחַ סָלַע. מִשְׁטַח חָרָמִים תִּהְיֶה בְּתוֹךְ הַיָּם. כִּי אֲנִי דִבַּרְתִּי נְאֻם אֲדֹנָי אלהים. וְהָיְתָה לָבַז לַגּוֹיִם וּבְנוֹתֶיהָ אֲשֶׁר בַּשָּׂדֶה - הערים שעל אדמת לבנון הקשורות אליה (רד"ק) - בַּחֶרֶב תֶּהֳרַגְנָה. וְיָדְעוּ כִּי אֲנִי ה'. וכעת מפרטים הפסוקים את חומרת העניש וכיצד תתממש - כִּי כֹה אָמַר אֲדֹנָי אלהים, הִנְנִי מֵבִיא אֶל צֹר נְבוּכַדְרֶאצַּר מֶלֶךְ בָּבֶל מִצָּפוֹן, מֶלֶךְ מְלָכִים, בְּסוּס וּבְרֶכֶב וּבְפָרָשִׁים וְקָהָל וְעַם רָב - לצור עצמה מגיעים באוניות, ולכן ברור שהסוס, הרכב והפרשים ילחמו בבנותיה של צור - בְּנוֹתַיִךְ בַּשָּׂדֶה בַּחֶרֶב יַהֲרֹג, וְנָתַן עָלַיִךְ דָּיֵק וְשָׁפַךְ עָלַיִךְ סֹלְלָה וְהֵקִים עָלַיִךְ צִנָּה - כשם שהבבלים יצורו על ערי השדה כדי להכניען, כך גם יפעלו לגבי צור, ויצורו על החוף כדי למנוע אספקה דרך הים - וּמְחִי קֻבָלוֹ יִתֵּן בְּחֹמוֹתָיִךְ, וּמִגְדָּלֹתַיִךְ יִתֹּץ בְּחַרְבוֹתָיו - שני חלקי הפסוק מקבילים במשמעותם, ולכן מהמילים יִתֹּץ בְּחַרְבוֹתָיו נבין את משמעות המילים מְחִי קֻבָלוֹ שזו מכה קשה, מלשון קבילה. כלומר נבוכדנצר יכה בחומות עם אילי המצור וכדומה[9] - מִשְׁפַּעַת סוּסָיו יְכַסֶּךָּ אֲבָקָם, מִקּוֹל פָּרָשׁ וְגַלְגַּל וָרֶכֶב, תִּרְעַשְׁנָה חוֹמוֹתַיִךְ בְּבֹאוֹ בְּשָׁעָרַיִךְ כִּמְבוֹאֵי עִיר מְבֻקָּעָה - החומות יהרסו -

---

[6] מחזקת את ההנחה כי רק בתקופה מאוחרת חוברה צור ליבשה ולא כעדות המובאת אצל יוסף בן מתתיהו (נגד אפיון, מאמר ראשון יז) כי חירום מלך צור יצר את הקישור ליבשה.

[7] יוסף בן מתתיהו (נגד אפיון, מאמר ראשון יז) מעיד אחרת, אבל פסוק ה מוכיח שהייתה מוקפת ים 'מִשְׁטַח חָרָמִים תִּהְיֶה, בְּתוֹךְ הַיָּם'.

[8] כמו 'בַּיִת גַּאִים יִסַּח ה" (משלי טו, כה) - רש"י.

[9] רד"ק דן באפשרויות שונות כיצד לנתח את המילה 'קבלו' מבחינה דקדוקית ומתוך כך כיצד לפרש את משמעות המילה.

בְּפַרְסוֹת סוּסָיו יִרְמֹס אֶת כָּל חוּצוֹתָיִךְ. עַמֵּךְ בַּחֶרֶב יַהֲרֹג, וּמַצְּבוֹת עֻזֵּךְ לָאָרֶץ תֵּרֵד - הבבלים יצורו על העיר ויצליחו להרוס את חומותיה, ואז יפרצו לתוכה ויזרעו בה הרס וחורבן - וְשָׁלְלוּ חֵילֵךְ וּבָזְזוּ רְכֻלָּתֵךְ - סחורה - וְהָרְסוּ חוֹמוֹתַיִךְ וּבָתֵּי חֶמְדָּתֵךְ יִתֹּצוּ. וַאֲבָנַיִךְ וְעֵצַיִךְ וַעֲפָרֵךְ בְּתוֹךְ מַיִם יָשִׂימוּ. וְהִשְׁבַּתִּי הָמוֹן שִׁירָיִךְ וְקוֹל כִּנּוֹרַיִךְ לֹא יִשָּׁמַע עוֹד. וְנָתַתִּיךְ לְצַחִיחַ סָלַע, מִשְׁטַח חֲרָמִים תִּהְיֶה - קטע זה מופיע פעם שניה, כאשר בפעם הראשונה מתאר הפסוק את העונש מטעמו של ריבונו של עולם, וכאן מתוארת ההתממשות בידי נבוכדנצר - לֹא תִבָּנֶה עוֹד. כִּי אֲנִי ה' דִּבַּרְתִּי נְאֻם אֲדֹנָי אֱלֹהִים.

לפי מה שמתאר הנביא, נבוכדנצר רצה להכות בצור עוד יותר מאשר בירושלים, אף על פי שקואליציית המרד נגדו התכנסה בירושלים. אנחנו למדים זאת מכך שהוא נתן לירושלים כמה הזדמנויות לפני שהוא בא להחריבה עד היסוד. כי מלכתחילה הוא באמת לא רצה להשמיד אותה אלא שאף להותירה על כנה ולפתח את האזור. אך מדוע שהוא ירצה להרוס את העיר המשגשגת צור, בניגוד לאופי הפעולה הרגיל אצלו? ואמנם נראה שהמענה לכך הוא מה שאומר וחוזר ואומר הנביא: 'וְיָדְעוּ, כִּי אֲנִי ה'".[10] כאשר יראו את ההתנהלות הלא-אופיינית יסיקו שהכל מה'.

אמנם, הנבואה שזה עתה קראנו לא התממשה בפועל, וזו סוגייה תיאולוגית שיש להידרש אליה. כי מחד ברור שדבר ה' יקום, ומאידך אנו יודעים שנבוכדנצר צר על צור במשך שלוש עשרה שנה, ולא הצליח להכניע אותה.[11] האברבנאל מתרץ שנבואה זו התממשה בימי אלכסנדר מוקדון, ובהמשך נתייחס לכך, אך ראשית יש להקדים ולבאר את הרקע למאבק הגדול בצור.

---

[10] פסוק ו בפרקנו.
[11] אנציקלופדיה מקראית, ח"ו עמ' 706.

המאבק בצור - לוחמה מוסרית

צור (וכן צידון) מוכרת לנו מהתנ"ך כעיר מסחר, אשר שיתפה פעולה עם דוד,[12] ועוד יותר עם שלמה,[13] ועם אחאב אף יותר.[14] נכון אמנם שכאשר נפלה יהודה אמרה צור: 'אִמְּלְאָה הָחֳרָבָה' - אני ארוויח מהחורבן,[15] אבל היא לא הייתה אויב גדול. ולכן צריך להבין מה היה חטאה הגדול של צור שבשל כך היא תיענש בצורה כזו, עד כדי שחז"ל[16] ישוו אותה לרומא (ולגבי רומא אין קושי להבין במה חטאה).

בכדי להבין זאת נעיין בנבואה מקבילה בישעיהו:[17]

> מַשָּׂא צֹר: הֵילִילוּ אֳנִיּוֹת תַּרְשִׁישׁ כִּי שֻׁדַּד מִבַּיִת מִבּוֹא - לאוניות תרשיש אין היכן לעגון - מֵאֶרֶץ כִּתִּים נִגְלָה לָמוֹ - לכל מדינות אזור יון היו קשרי מסחר עם צור והם יפסקו - דֹּמּוּ יֹשְׁבֵי אִי סֹחֵר צִידוֹן עֹבֵר יָם מִלְאוּךָ - מה שהיה בעבר - וּבְמַיִם רַבִּים זֶרַע שִׁחֹר - גם ממצרים[18] היו מגיעות לשם סחורות - קְצִיר יְאוֹר תְּבוּאָתָהּ - הסחורה שהייתה מגיעה מאזור אפריקה - וַתְּהִי סְחַר גּוֹיִם - היא הייתה עיר מסחר מרכזית - בּוֹשִׁי צִידוֹן כִּי אָמַר יָם מָעוֹז הַיָּם - (= מעוז כל ההרים שהם לחוף הים - רד"ק) - לֹא חַלְתִּי וְלֹא יָלַדְתִּי וְלֹא גִדַּלְתִּי בַּחוּרִים, רוֹמַמְתִּי בְתוּלוֹת - מה שיש לי אינו ממני.

---

[12] שמואל ב ה, יא.

[13] מלכים א ט, יד.

[14] שם טז, לא.

[15] האמירה 'אִמְּלְאָה הָחֳרָבָה' אולי איננה יפה ואיננה ראויה, אבל הדבר דומה לשני בעלי מכולת מתחרים, שאחד מהם נאלץ לסגור את חנותו בגלל הפסדים, ומתחרהו הכריז על מבצעים לרגל הסגירה. מכאן ועד להתייחס לכך כאל רשעות גדולה נראה לכאורה מעט מוגזם.

[16] מגילה ו ע"א.

[17] פרק כג.

[18] שיחור הוא הכינוי לנילוס שבמצרים ומהווה כינוי לממלכת מצרים כולה כפי שנאמר (ירמיה ב, יח): 'וְעַתָּה מַה לְּךָ לְדֶרֶךְ מִצְרַיִם לִשְׁתּוֹת מֵי שִׁחוֹר' ופירש שם רש"י 'שיחור הוא נילוס כמה שנאמר (יהושע יג, ג) מִן הַשִּׁיחוֹר אֲשֶׁר עַל פְּנֵי מִצְרַיִם'.

כלומר, צור, לעומת ערים אחרות, לא שגשגה כתוצאה מהשקעות פנים-ארציות, כגון בנייה או חפירות, אלא התפרנסה ממסחר והון של אחרים. היא שימשה תחנת מעבר והייתה גובה מיסי נמל על העברה של סחורה ממקום למקום. והיה לכך מחיר מוסרי.

ברמת הפרט, אדם שעמל לפרנסתו ביום וחוזר לביתו ולמשפחתו לעת ערב, נהנה מרוגע ויציבות מוסרית, ללא קשר לתורה ומצוות, אלא אף בקרב אומות העולם. לעומת זאת, כאשר קבוצת אוכלוסיה כלשהי, ביחוד גברים, נודדת למרחקים לתקופות ארוכות לצורך פרנסה, היא תשלם על כך בדרך כלל מחיר מוסרי. והדבר נכון גם ברמת הכלל, לא בכדי נחשבו ערי נמל לאורך ההיסטוריה למקומות בעלי אופי של פריצות והוללות.

נראה שזהו התיאור שאנו רואים פה בפרק שלנו ביחס לצור. יחזקאל מנבא שמנגינותיה יפסקו, 'וְהִשְׁבַּתִּי הָמוֹן שִׁירָיִךְ, וְקוֹל כִּנּוֹרַיִךְ לֹא יִשָּׁמַע עוֹד',[19] וכן אומר גם ישעיה:

פסוק ז: הֲזֹאת לָכֶם, עַלִּיזָה - צור, שלא ילדה וכו' אלא באו אליה מבחוץ מתוארת כעליזה. ובהמשך בצורה בוטה יותר - **פסוקים טו-יז:** וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא וְנִשְׁכַּחַת צֹר שִׁבְעִים שָׁנָה, כִּימֵי מֶלֶךְ אֶחָד - (= זמן חיי אדם אחד - רד"ק)[20] - מִקֵּץ שִׁבְעִים שָׁנָה יִהְיֶה לְצֹר כְּשִׁירַת הַזּוֹנָה - אז יזכרו בשירים שהיו שם, שירי הוללות - קְחִי כִנּוֹר סֹבִּי עִיר, זוֹנָה נִשְׁכָּחָה. הֵיטִיבִי נַגֵּן הַרְבִּי שִׁיר לְמַעַן תִּזָּכֵרִי - במה שהיה בעבר. ועושרה מתואר כאתנן - וְשָׁבָה לְאֶתְנַנָּהּ, וְזָנְתָה אֶת כָּל מַמְלְכוֹת הָאָרֶץ עַל פְּנֵי הָאֲדָמָה.

העיר הזאת הייתה מרכז ההוללות של יושבי מדינות המזרח התיכון. פעמים רבות היא היוותה אלטרנטיבה תרבותית לירושלים, ומבחינת הנביא צור הייתה הניגוד הרוחני

---

[19] פסוק יג.

[20] רש"י ביאר כי יש פה רמיזה לימי דוד המלך שחי שבעים שנה. ראיית צור וירושלים כעומדות זו כנגד זו מתחזקת לפי הבנה זו.

הגמור לירושלים, תמונת המראה ההופכית. כפי שהזכרנו לעיל, חז"ל לומדים את הפסוק 'אִמְּלְאָה הֶחֳרָבָה' על רומא, ואפשר ללמוד מכך, מלבד מה שהערנו על מוצאה של רומא ביון, שבימיהם 'ירשה' רומא את מעמדה של צור כמרכז ההוללות האזורי, הניגוד האולטימטיבי של ירושלים.

כסף מושחת

לאור זאת ניתן להבין עד כמה מסוכנת הייתה הברית של אחאב עם צור וצידון.[21] האינטרסים של שני הצדדים בברית הזאת היו מאד ברורים; אחאב שלט באימפריה צבאית, וצור הייתה מעצמה כלכלית. כל צד התחייב להעניק למשנהו מחוזקו, ישראל תגן על צור וצור תממן את ישראל. אלא שהיכולת הכלכלית של צור נבעה ממקורות בעייתיים.

אם נחזור כמה מאות שנים לאחור, נראה שלאחר מלחמת ארבעת המלכים, אברהם אבינו לא היה מוכן להתעשר מהשלל של סדום, והוא נימק זאת, באומרו למלכיצדק: 'וְלֹא תֹאמַר אֲנִי הֶעֱשַׁרְתִּי אֶת אַבְרָם'.[22] אבל לכאורה אנחנו למדים מהפסוקים שלכולם היה ברור שניצחונו של אברהם היה על-טבעי,[23] והם אף הודו בכך: 'בָּרוּךְ אַבְרָם לְאֵל עֶלְיוֹן קֹנֵה שָׁמַיִם וָאָרֶץ',[24] אז מדוע חשש אברהם שיאמרו זאת?

נוכל להבין את חששו של אברהם אם נתבונן במקורות ההון של סדום. התורה מספרת על סדום שהייתה 'כְּגַן ה' כְּאֶרֶץ מִצְרַיִם בֹּאֲכָה צֹעַר', כלומר האזור כולל היה פורח

---

[21] מלכים א טז, לא. בתקופה זו צידון הייתה חלק ממלכת צור (אנציקלופדיה מקראית ח"ו עמ' 729) ורק בימי סנחריב נפרדו שוב הערים הללו לשתי ממלכות שונות (שם, עמ' 704).

[22] בראשית יד, כג.

[23] הוא הצליח להבריח את ארבעת המלכים בעזרת 318 איש, וחז"ל (תענית כא ע"א) דורשים על כך את הפסוק 'יִתֵּן כֶּעָפָר חַרְבּוֹ כְּקַשׁ נִדָּף קַשְׁתּוֹ' (ישעיהו מא, ב) היינו שהוא זרק עפר שנהפך לחיצים. ואף פשטי המקראות מעידים שהיו ניסים גדולים.

[24] שם יט.

ומשגשג, וזאת מכיוון שהוא היווה צומת דרכים חשוב ומרכזי עבור אזורי הערבה והבקעה, ושיירות רבות היו חולפות בו. השיירות הביאו עימן את ההון והשפע הכלכלי, אך גם את ההוללות, שבגללה הייתה סדום גם מרכז ההוללות האזורי.[25]

אברהם אבינו לא רצה להביא אל ביתו ממון שמקורו בשחיתות וההוללות והפריצות הללו. היה לו ברור שברכת העושר שבירכו ה', 'ואברכך - בממון'[26] לא הייתה מכוונת לעושר כזה.

הנבואה לא התגשמה כי לא קוים התנאי

על רקע הדברים הללו, נוכל להבין מדוע יחזקאל מנבא מאבק ועניש כה חמורים ביחס לצור. מעמדה של צור לא דמה לזה של העמים האחרים ששמחו לאידה של יהודה וירושלים, מאחר וריבונו של עולם ניהל מאבק על הגילוי שלו בעולם, האם הוא יתגלה באמצעות אנשי המוסר, יהודה, או, על דרך השלילה, באמצעות הרשעים חסרי המוסר ופורצי הגדר. צור אמרה 'אִמְלְאָה, הָחֳרְבָה', כלומר, אני אתמלא מהחורבן שלהם, וריבונו של עולם יאבק בה ולא יאפשר לה זאת, אלא ישיב את המצב לקדמותו.

לעתיד לבוא, מבשר הנביא, תעלה יהודה וצור תרד. מישהו יצטרך לנהל את המסחר באזור, ובמידה ויהודה תזכה בכך, יהיה מצבה כפי שהיה בזמן שלמה המלך. מדברי הנביא נראה שהייתה היתכנות כזו למצב שבו צור תיפול כבר אז, כאשר יחזקאל אמר את הדברים, בסמיכות ממש לחורבן. שהרי שיבת ציון, לפי המתואר בירמיה,[27] החלה

---

[25] ויעיד על כך הסיפור עם לוט שהציע לאנשי העיר את בנותיו בתמורה לאורחים (בראשית יט, ח). וכן ראינו לעיל (טז, מט) 'הִנֵּה זֶה הָיָה עֲוֹן סְדֹם אֲחוֹתֵךְ... וְיַד עָנִי וְאֶבְיוֹן לֹא הֶחֱזִיקָה', לא רק שהיא לא החזיקה ביד עני, אלא ההיפך, היא רצתה להרוויח ולכן הייתה גובה כסף מעוברי הדרך.

[26] בראשית יב ב, וברש"י שם.

[27] מ, יא-יב; מג, ד-ז. וכלשון הרמב"ם בהלכות תעניות פ"ה ה"ב: 'יום שלישי בתשרי שבו נהרג גדליה בן אחיקם ונכבית גחלת ישראל הנשארה וסיבב להתם גלותן'.

כחודש וחצי לאחר חורבן בית ראשון! וכמו כן, מובן ממה שמתואר שם, הרצח של גדליה בן אחיקם הביא לנסיגה בתנועה שכבר החלה. אלא שהדבר היה תלוי ביהודה והיא לא הרימה את הכפפה. היא לא הייתה מוכנה להכפיף ראש בפני הרודן הבבלי ולכן הוכתה ונהרסה.

ומכאן תשובה אפשרית לשאלה שהעלנו בתחילת דברינו, מדוע לא התקיימו דברי הנבואה; דברי הנבואה על חורבנה של צור בידי הבבלים לא התממשו, כי הם באו בהתניה, במעין כתב ראי לאמירה 'אִמְּלְאָה, הָחֳרְבָה' - באם אתם, יהודה, תרוממו את המוסר והנאמנות לדבר ה', יתגלה ריבונו של עולם בהכותו את המושחתים בצור. היות ויהודה לא נענתה לקריאה, לא התממשה הנבואה באותה התקופה.

המצור כמטאפורה

ואפשר גם להסביר באופן אחר ולומר שהנבואה כן התקיימה כבר בימי יחזקאל. אמנם, נפילת החומות כפי שהיא מתוארת בדברי יחזקאל, לא התרחשה אז אלא שנים רבות לאחר מכן, בימי אלכסנדר מוקדון.[28] אבל צריך לזכור שנבוכדנצר כן צר על העיר למשך שנים רבות, שתים עשרה או שלוש עשרה שנה. אז ניתן לומר שהתיאורים על נפילת חומות העיר מבטאים באופן מטאפורי את השקיעה והירידה במעמדה ובמידת השפעתה של צור. המצור המתואר לא היה מצור כפי שהיה על ירושלים, שהרי צור הייתה מוקפת ים, אלא שכבשו את בנותיה של צור, על החוף, ולא אפשרו לאוניות לעגון, וזה עצמו חנק את העיר מכל עבריה וחסם את מקורות הפרנסה שלה, ובכך הוציא אותה ממפת הסחר העולמי.

---

[28] האברבנאל בפרקנו דן בשאלה זו ומביא עדויות לכך שצור שכנה ביבשה, והיא כן נחרבה על ידי נבוכדנאצר, אלא שעיר אחרת בשם צור נבנתה בים והיא זו שנהרסה על ידי אלכסנדר מוקדון. אבל מדברי הנבואה בסוף פרק כט מובן לכאורה אחרת, וכן לפי הידוע במחקר היום, לא נחרבה צור על ידי מלך בבל (מקרא לישראל, יחזקאל ח"ב עמ' 510) ועל כן ביארנו בפשטות שמדובר על אותה העיר.

גם מה שנאמר בהמשך, בפסוק כ, מחזק את ההבנה הזו: וְהוֹרַדְתִּיךָ אֶת יוֹרְדֵי בוֹר אֶל עַם עוֹלָם, וְהוֹשַׁבְתִּיךָ בְּאֶרֶץ תַּחְתִּיּוֹת' - לא מתוארת כאן השמדה כפי שיקרה לירושלים, אלא נפילה כלכלית, ומכאן שדברי הנבואה אכן התממשו.

עוד על חומרת מצבה המוסרי של צור

בנוסף לישעיה ויחזקאל, גם עמוס מתייחס למצור על צור:[29]

> כֹּה אָמַר ה', עַל שְׁלֹשָׁה פִּשְׁעֵי צֹר וְעַל אַרְבָּעָה לֹא אֲשִׁיבֶנּוּ. עַל הַסְגִּירָם גָּלוּת שְׁלֵמָה לֶאֱדוֹם, וְלֹא זָכְרוּ בְּרִית אַחִים. וְשִׁלַּחְתִּי אֵשׁ בְּחוֹמַת צֹר, וְאָכְלָה אַרְמְנוֹתֶיהָ.

עמוס ניבא בתקופת עוזיהו,[30] כמאה שנה לפני תקופת יחזקאל. הוא מזכיר בדבריו את אדום, ואנו יודעים מהמקרא שהשם אדום משמש לעיתים כשם כולל עבור ממלכות המזרח.[31]

לאחאב היו מלחמות גדולות בארם.[32] הוא היה בעל ברית של צור וצידון. ועם כל זה, מתאר עמוס, הלכה צור ופשעה והסגירה אנשים לאדום (ארם). כי היא הייתה כביכול אפוליטית, אך אם זיהתה דעיכה בקרב שותפותיה הייתה עטה עליהן בעבור בצע כסף, ואף מוכרת מאנשיהן לעבדים. ואת השחיתות הזו ביקרו הנביאים. אמנם, מצאנו שהנביאים פנו לירושלים בדרישה שלא לשתף פעולה עם ממלכה כזו או אחרת אלא להישאר אפוליטית,[33] אבל לא הייתה זו דרישה להיות כצור ובטח שלא להתנער

---

[29] עמוס א, ט.
[30] שם א, א.
[31] היות והיה שיתוף פעולה בין אדום לארם. וראו במלכים ב טז, ו; וכן מובן ממלכים א יא, יד-טז, לאור השוואה עם שמואל ב ח, יג-יד.
[32] מלכים א כ; כב.
[33] כגון הנביא ישעיה (ז, ד-ט).

מבעלות בריתה בעת נפילתן. ומכאן הבנה נוספת בחומרת מצבה המוסרי של צור לעומת העמים האחרים, נוסף על השמחה לאד ה'רגילה'.

בפרקנו בפסוק ו נאמר: 'וּבְנוֹתֶיהָ אֲשֶׁר בַּשָּׂדֶה, בַּחֶרֶב תַּהֲרָגְנָה; וְיָדְעוּ, כִּי אֲנִי ה'', ונשאלה השאלה מי הם אלה שידעו כי אני ה', בני צור שישארו או עם ישראל שיהיה עד לנפילת צור. לאור מה שהסברנו, שחלק מהנבואה בודאי התממש בכך שצור התרסקה וירדה לחלוטין ממעמדה, הדגש הוא על עם ישראל, שהוא ידע את שם ה'.

בין צור ליריחו

נקודה מעניינת עולה מעיון בפסוק יד: וּנְתַתִּיךְ לְצָחִיחַ סָלַע, מִשְׁטַח חֲרָמִים תִּהְיֶה, לֹא תִבָּנֶה עוֹד, כִּי אֲנִי ה' דִּבַּרְתִּי, נְאֻם ה' אלהים'. הביטוי 'לֹא תִבָּנֶה עוֹד', מוכר לנו מעיר הנידחת[34] ובאופן דומה, משבועת יהושע לאחר כיבוש יריחו.[35] גם יריחו נבנתה בתמיכתו של מי שכרת ברית עם צור, אחאב,[36] ונראה שהמקרא רומז כאן שצור כמו יריחו, הייתה עיר הנידחת במובן היותה סמל המאבק במלכות ה'. לאור זאת מובן מדוע המלחמה המתוארת הייתה מלחמה תיאולוגית של ריבונו של עולם בצור, בשונה מן המלחמה בעמים האחרים, על כך שהם מרדו בנבוכדנצר. ומכאן סגנון הדברים, 'לֹא תִבָּנֶה עוֹד כִּי אֲנִי ה' דִּבַּרְתִּי, נְאֻם אֲדֹנָי אלהִים'.

---

[34] דברים יג, יז.

[35] 'אָרוּר הָאִישׁ לִפְנֵי ה', אֲשֶׁר יָקוּם וּבָנָה אֶת הָעִיר הַזֹּאת אֶת יְרִיחוֹ' (יהושע ו, כו). לא בכדי הגמרא (סנהדרין קיג ע"א) דנה בשונה ובדומה שבין דיני עיר הנידחת לדיני יריחו.

[36] מלכים א טז, לד.

ה'צבי' ישוב לירושלים

פסוקים כ-כא: וְהוֹרַדְתִּיךָ אֶת יוֹרְדֵי בוֹר אֶל עַם עוֹלָם, וְהוֹשַׁבְתִּיךָ בְּאֶרֶץ תַּחְתִּיּוֹת כְּחָרְבוֹת מֵעוֹלָם אֶת יוֹרְדֵי בוֹר, לְמַעַן לֹא תֵשֵׁבִי. וְנָתַתִּי צְבִי בְּאֶרֶץ חַיִּים - יהיה צבי בארץ חיים - בירושלים.

אנחנו רואים כאן שוב את ההצבה של ירושלים מול צור במאבק על גילוי ה'; הצבי מסמל שגשוג, כפי שמנבא ירמיה על ארץ ישראל בתפארתה, 'אֶרֶץ חֶמְדָּה נַחֲלַת צְבִי'.[37] קודם לכן ראינו שישעיה מתאר את הצבי בהקשר של צור: 'ה' צְבָאוֹת יְעָצָהּ לְחַלֵּל גְּאוֹן כָּל צְבִי לְהָקֵל כָּל נִכְבְּדֵי אָרֶץ'[38] - כלומר, אני אשמיד את ארץ הצבי מצור. ויחזקאל מנבא כאן 'וְנָתַתִּי צְבִי בְּאֶרֶץ חַיִּים' - כלומר ה'צבי' דהיינו השגשוג ישוב להיות בארץ ישראל.[39]

---

[37] ג, יט.

[38] ישעיה כג, ט.

[39] ומכאן יובנו דברי חז"ל שהבאנו לעיל, שדברי הנבואה 'אִמְלָאָה, הֶחֳרֵבָה' נאמרו על רומא.

פרק כז

הפרק שלנו הוא פרק נוסף בסדרת הנבואות על צור, סדרה אשר כוללת שלושה וחצי פרקים והיא חלק מחטיבת נבואות העמים בספר יחזקאל.

העובדה שהנביא מייחד כמה פרקים לצור, בעוד שלעמים האחרים מוקדשים פסוקים ספורים,[1] מעלה שאלה עקרונית, כיצד יש להתייחס לפרקים הללו. האם עלינו לחפש אחר תוכן חדש בכל פרק ופרק, שלא הופיע בפרקים הקודמים,[2] או שאולי, כפי שנוקט למשל אברבנאל, באים הדברים להדגשה, ללמדנו עד כמה חמורה ואנושה וניצחת תהיה המכה אשר תבוא על צור.

גם אם נוקטים כדעה השניה, שהנבואה הנוספת באה להדגשה יתירה, הא גופא קשיא, מדוע מצא הנביא לנכון לחזור ולהדגיש את עונשה החמור של צור. ועל כך ננסה לענות בשורות הבאות.

אמנם, מבלי להיכנס לשאלת החזרה והכפילות, אלא ברמת הפשט, ברור לנו עוד מפרק כו, שהמאבק של ריבונו של עולם בצור שונה מזה שבעמון ובמואב. ראינו שצור לא רק שמחה לאידה של ירושלים בנפילתה, כמו יתר העמים, שהיו סבורים להינצל בכך. אלא היא הוסיפה ואמרה 'אִמְּלְאָה הָחֳרָבָה', היא שאפה לחזק את מעמדה הכלכלי והבטחוני באזור כאשר ייווצר ריק בחורבנה של ירושלים. ובנקודה זו נראה היבט שונה מעט בפרק שלנו.

---

[1] כפי שבפרק הקודם הנבואות על עמון, מואב ושעיר כלולות כולן בפרק אחד.

[2] כפי שסובר מלבי"ם, ובמקומות נוספים בספרנו הרחבנו על שיטתו של המלבי"ם בהבנת חזרה בכתובים, ראו באינדקס תחת ערך 'חזרה בכתובים'.

מבט כולל על נבואת פרקנו

וַיְהִי דְבַר ה' אֵלַי לֵאמֹר, וְאַתָּה בֶן-אָדָם, שָׂא עַל צֹר קִינָה, וְאָמַרְתָּ לְצוֹר, הַיֹּשֶׁבֶת עַל מְבוֹאֹת יָם, רֹכֶלֶת הָעַמִּים אֶל אִיִּים רַבִּים - עד כאן מאד דומה לפרק הקודם - כֹּה אָמַר אֲדֹנָי אלהים, צוֹר, אַתְּ אָמַרְתְּ אֲנִי כְּלִילַת יֹפִי בְּלֵב יַמִּים גְּבוּלָיִךְ. בִּנַּיִךְ כָּלְלוּ יָפְיֵךְ, בְּרוֹשִׁים מִשְּׂנִיר בָּנוּ לָךְ אֵת כָּל לַחֹתָיִם - לוחות הספינה - אֶרֶז מִלְּבָנוֹן לָקְחוּ לַעֲשׂוֹת תֹּרֶן עָלָיִךְ - כאשר בנו את האוניה המפוארת (צור), את הברגים לקחו מארץ אחת ואת הלוחות מארץ אחרת, כלומר לכל העמים היו קשרי מסחר עם צור, והדבר מלמד על היותה מרכז כלכלי. אַלּוֹנִים מִבָּשָׁן עָשׂוּ מִשּׁוֹטָיִךְ, קַרְשֵׁךְ עָשׂוּ שֵׁן. בַּת אָשֻׁרִים - הפרשנים נחלקו במשמעותה של מילה זו, האם הכוונה לעם שסיפק את הקרשים,[3] או לשבט שמוצאו היה מבני קטורה,[4] או למין עץ 'תאשור'[5] - מֵאִיֵּי כִּתִּים. שֵׁשׁ בְּרִקְמָה מִמִּצְרַיִם הָיָה מִפְרָשֵׂךְ, לִהְיוֹת לָךְ לְנֵס. תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן מֵאִיֵּי אֱלִישָׁה - ארץ מבני יון[6] - הָיָה מְכַסֵּךְ יֹשְׁבֵי צִידוֹן וְאַרְוַד - הארודי, עם מבני כנען[7] - הָיוּ שָׁטִים לָךְ. חֲכָמַיִךְ צוֹר הָיוּ בָךְ הֵמָּה חֹבְלָיִךְ - הסוחרים ויורדי הים הטובים ביותר סייעו לצור, מה שמסמל עושר

---

[3] רד"ק. בודאי אין הכוונה לממלכת אשור שכן היא הייתה רחוקה מרחק רב מצור.

[4] ר' אליעזר מבלגנצי, שמדגיש שהכוונה לשבט שיצא מבני קטורה 'וּבְנֵי דָּדָן הָיוּ אַשּׁוּרִם וּלְטוּשִׁים וּלְאֻמִּים' (בראשית כה, ג). פירוש זה מתקבל על הדעת שכן דדן מופיעים בפס' טו ברשימת העמים שסייעו לצור.

[5] רש"י ורד"ק. והוא מופיע גם בישעיה (מא, יט). היה זה עץ משובח שהובא מאיי כיתיים ושימש בין היתר לאוניות צור. יש להעיר שלהבנת הראשונים המילים 'בת אשורים' משמעותן כמילה אחת 'בתשאורים', וכן רבינו יונה אבן ג'אנח בספר השורשים (ערך אשר עמ' 51 במהדורת ברלינר 1896): 'כאילו אמר בתאשורים בלשון קיבוץ'. וכן מפרש רש"י: 'וזהו בת אשורים כאילו הוא תיבה אחת'. אך אין לומר שהם גרסו כך, כפי שסובר רימון כשר (יחזקאל ח"ב עמ' 530). זיהויים שונים לעץ תאשור מופיעים באנציקלופדיה המקראית ח"ח עמ' 403-404. ואולי אפשר לומר ש'בת אשורים' משקפת תצורה קדומה של שמו של העץ המהודר 'אשרה' ששימש לפולחן ה'אשרה', והיה נפוץ בצור.

[6] בראשית י, ד. על יסוד הסמיכות המקראית ליון, מפרש רבי יוסף קרא שזו איטליה, ויש אומרים שזו קפריסין של ימינו. להרחבה ניתן לעיין ב'ספר בראשית, הסברים והארות' (משה עמנואלי, תל אביב 1988 עמ' 146).

[7] בראשית י, יח. בני הארודי חיו לחוף הים שבסוריה, ומסתבר שגם הם עסקו במסחר אניות. (הסברים והארות, עמנואלי, עמ' 150).

אדיר - זְקֵנֵי גְבַל - אזור צור[8] - וַחֲכָמֶיהָ הָיוּ בָךְ, מַחֲזִיקֵי בְּדָקֵךְ. כָּל אֳנִיּוֹת הַיָּם וּמַלָּחֵיהֶם הָיוּ בָךְ, לַעֲרֹב מַעֲרָבֵךְ - להביא ערבונות, כלומר להביא סחורה. ולא רק סוחרי המזרח התיכון הקרוב בנו את ממלכת צור, אלא אף - פָּרַס וְלוּד וּפוּט - אנשי המדבר בצפון אפריקה[9] - הָיוּ בְחֵילֵךְ, אַנְשֵׁי מִלְחַמְתֵּךְ, מָגֵן וְכוֹבַע - בגדי מלחמה - תָּלוּ בָךְ - יחד עם העושר, סיפקו המדינות השונות גם הגנה צבאית לצור (רד"ק) - הֵמָּה נָתְנוּ הֲדָרֵךְ. בְּנֵי אַרְוַד וְחֵילֵךְ, עַל חוֹמוֹתַיִךְ סָבִיב, וְגַמָּדִים - שם אומה[10] - בְּמִגְדְּלוֹתַיִךְ הָיוּ. שִׁלְטֵיהֶם - אשפת החיצים או המגנים (רש"י ורד"ק) - תָּלוּ עַל חוֹמוֹתַיִךְ סָבִיב. הֵמָּה כָּלְלוּ יָפְיֵךְ - ההדר וההגנה באו לצור מכל העמים שנהנו מהמסחר שלה. תַּרְשִׁישׁ סֹחַרְתֵּךְ, מֵרֹב כָּל הוֹן, בְּכֶסֶף, בַּרְזֶל, בְּדִיל וְעוֹפֶרֶת נָתְנוּ עִזְבוֹנָיִךְ. יָוָן תֻּבַל וָמֶשֶׁךְ הֵמָּה רֹכְלָיִךְ, בְּנֶפֶשׁ אָדָם - סחר עבדים[11] - וּכְלֵי נְחֹשֶׁת נָתְנוּ מַעֲרָבֵךְ. מִבֵּית תּוֹגַרְמָה, סוּסִים וּפָרָשִׁים וּפְרָדִים נָתְנוּ עִזְבוֹנָיִךְ, בְּנֵי דְדָן רֹכְלַיִךְ, אִיִּים רַבִּים סְחֹרַת יָדֵךְ. קַרְנוֹת שֵׁן וְהָבְנִים הֵשִׁיבוּ אֶשְׁכָּרֵךְ - המזון שלהם, אשכר - אָרָם סֹחַרְתֵּךְ, מֵרֹב מַעֲשָׂיִךְ. בְּנֹפֶךְ אַרְגָּמָן וְרִקְמָה וּבוּץ, וָרָאמֹת וְכַדְכֹּד - מין אבן טובה[12] - נָתְנוּ בְּעִזְבוֹנָיִךְ יְהוּדָה וְאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל, הֵמָּה רֹכְלֵיךְ. בְּחִטֵּי מִנִּית וּפַנַּג - מקום הגעת החיטים המשובחות (רד"ק) או עץ אפרסמון[13] - וּדְבַשׁ וָשֶׁמֶן וָצֳרִי נָתְנוּ מַעֲרָבֵךְ - עירבון לתשלום כספי המסחר - דַּמֶּשֶׂק סֹחַרְתֵּךְ בְּרֹב מַעֲשַׂיִךְ, מֵרֹב כָּל הוֹן. בְּיֵין חֶלְבּוֹן

---

[8] שכן המסייעים בבניין מקדש שלמה, הגבלים, באו בסמיכות לאנשי חירום שבאו מצור (מלכים א ה, לב) ומכאן שגבל היא בלבנון.

[9] עמנואלי מביא בספרו (עמ' 149) שלא ניתן לזהות את הלודים, מלבד ההבנה כי הם סמוכים למצרים לאור הפסוק בבראשית י, יג. ואף פוט נמצא בסמוך למצרים (שם ו). באנציקלופדיה מקראית (ח"ו עמ' 438-439) נוטה החוקר צ'רני ירוסלב לזהות עמים אלו באיזור לוב, תוך שהוא מוכיח את קשריהם הכלכליים לפרס ומכאן סמיכותם לפרס בפרקנו.

[10] אולי גומר בחילוף אותיות דל"ת-רי"ש המצוי בתנ"ך. או שזהו משל לעוצמה, כלומר היו חזקים עד כדי כך שנראו כגמד במגדל (רש"י).

[11] העבדים עצמם שימשו כערבון (רש"י ורד"ק) מה שמעיד אף הוא על מצבה המוסרי הירוד של צור.

[12] כמו בפסוק 'וְשַׂמְתִּי כַדְכֹד שְׁמֻשֹׁתַיִךְ וּשְׁעָרַיִךְ לְאַבְנֵי אֶקְדָּח' (ישעיה נד, יב).

[13] רש"י. יהודה פליקס (עולם הצומח המקראי, רמת גן 1968, עמ' 154) מביא את הפירושים השונים ומוסיף שניתן לזהות את הפנג עם דוחן.

(= יין לבן - רש"י) וְצֶמֶר צָחַר - צמר לבן ונקי (רד"ק). בין כל העמים מופיע פה ביטוי שהוא מוזר - וָדָן - לכאורה אין הכוונה לשבט דן, כי הוא נכלל בארץ ישראל. ואולי הכוונה לאוניות המסחר של שבט דן[14] - וְיָוָן מְאוּזָּל בְּעִזְבוֹנַיִךְ נָתָנוּ. בַּרְזֶל עָשׁוּת קִדָּה וְקָנֶה, בְּמַעֲרָבֵךְ הָיָה דָּדָן, רֹכְלְתֵךְ, בְּבִגְדֵי חֹפֶשׁ לִרְכְבָה - יתכן ודדן הוא כינוי לדן מהפסוק הקודם, שהיו עוסקים במסחר.[15]

עֲרַב וְכָל נְשִׂיאֵי קֵדָר הֵמָּה סֹחֲרֵי יָדֶךָ. בְּכָרִים - גמלים - וְאֵילִם וַעַתּוּדִים, בָּם סֹחֲרַיִךְ. רֹכְלֵי שְׁבָא וְרַעְמָה הֵמָּה רֹכְלָיִךְ. בְּרֹאשׁ כָּל בֹּשֶׂם וּבְכָל אֶבֶן יְקָרָה וְזָהָב נָתְנוּ עִזְבוֹנָיִךְ - כל מי שהיה עובר שם למטרות מסחר היה מותיר משהו עבור צור - חָרָן וְכַנֵּה וָעֶדֶן, רֹכְלֵי שְׁבָא. אַשּׁוּר, כִּלְמַד - שם מדינה[16] - רֹכְלְתֵךְ, או כִּלְמַד רֹכַלְתֵּךְ - למד להיות רוכל שלך (רד"ק) - הֵמָּה רֹכְלַיִךְ בְּמַכְלֻלִים - בכמות גדולה, בכל מה שיש להם - בִּגְלוֹמֵי (= בגדי - רש"י) תְּכֵלֶת וְרִקְמָה, וּבְגִנְזֵי בְרֻמִּים - רכוש יקר הנגנז בארגזים (רש"י)[17] - בַּחֲבָלִים חֲבֻשִׁים וַאֲרָזִים,[18] בְּמַרְכֻלְתֵּךְ אֳנִיּוֹת תַּרְשִׁישׁ - אזור יון, דדנים - שָׁרוֹתַיִךְ - מלשון שיירות (רד"ק) - מַעֲרָבֵךְ, וַתִּמָּלְאִי וַתִּכְבְּדִי מְאֹד, בְּלֵב יַמִּים בְּמַיִם רַבִּים הֱבִיאוּךְ הַשָּׁטִים אֹתָךְ.

עד כאן תיאר לנו הנביא את העושר הרב, הפאר וההדר שבאו לצור בעקבות היותה צומת מסחרית חשובה עבור עמי האזור הקרובים והרחוקים. מכאן והלאה מתואר

---

[14] 'וְדָן לָמָּה יָגוּר אֳנִיּוֹת', שופטים ה, יז.

[15] כמו שנאמר בישעיה (כא, יג) 'אָרְחוֹת דְּדָנִים'. יגאל ידין ('ודן למה יגור אניות', מערבו של גליל וחוף הגליל, ירושלים תשכ"ה עמ' 42-55) טוען שהייתה אומה קטנה בשם דנאים, שהתקיימה דרומית לחוף דור ועסקה בסחר ימי, ואולי אליהם הכוונה.

[16] תרגום יונתן. רימון כשר (מקרא לישראל, יחזקאל ח"ב עמ' 539) דן באפשרויות לזהות מקום זה.

[17] רימון כשר (שם) העיר שהמילה 'ברומים' לקוחה מאכדית ומשמעותה אריג ססגוני.

[18] הפרשנים נחלקו במשמעות המילה וַאֲרָזִים; תרגום יונתן ורש"י סבורים שארוזים מלשון אריזת הסחורה, ואילו רד"ק מפרש שיש פה חילוף ח' ב- א' והמילה היא חרוזים, סוג של תכשיט (הרמב"ן על בראשית ל"ב, כ"ג ד"ה 'וַיֵּאָבֵק אִישׁ עִמּוֹ', מביא מקומות נוספים במקרא שבהם נתחלפו אותיות אלו).

המשבר. במשל, גרמה הגאוה הגדולה להכבדת משקלה של האוניה המפוארת, וכאשר באה רוח חזקה היא נפגעה;

רוּחַ הַקָּדִים שְׁבָרֵךְ בְּלֵב יַמִּים - זו תחילתה של הנפילה[19] - הוֹנֵךְ וְעִזְבוֹנַיִךְ, מַעֲרָבֵךְ,[20] מַלָּחַיִךְ וְחֹבְלָיִךְ, מַחֲזִיקֵי בְּדָקֵךְ וְעֹרְבֵי מַעֲרָבֵךְ, וְכָל אַנְשֵׁי מִלְחַמְתֵּךְ אֲשֶׁר בָּךְ וּבְכָל קְהָלֵךְ אֲשֶׁר בְּתוֹכֵךְ - כל אלו - יִפְּלוּ בְּלֵב יַמִּים בְּיוֹם מַפַּלְתֵּךְ - העושר הרב מדי הוא שהפיל את צור ממעמדה וגרם לנפילתה המוסרית ומתוך כך לנפילתה החומרית. וכאשר היא תיפול - לְקוֹל זַעֲקַת חֹבְלָיִךְ, יִרְעֲשׁוּ מִגְרָשׁוֹת - כל אלה שבאו לסחור יסתלקו משם - וְיָרְדוּ מֵאֳנִיוֹתֵיהֶם כֹּל תֹּפְשֵׂי מָשׁוֹט, מַלָּחִים כֹּל חֹבְלֵי הַיָּם אֶל הָאָרֶץ יַעֲמֹדוּ - יפסיקו לבוא לשם כי יחששו מהמלחמות - וְהִשְׁמִיעוּ עָלַיִךְ בְּקוֹלָם וְיִזְעֲקוּ מָרָה וְיַעֲלוּ עָפָר עַל רָאשֵׁיהֶם בָּאֵפֶר יִתְפַּלָּשׁוּ - היות והמרכז המסחרי העולמי יתמוטט, כולם יחוו שבר גדול - וְהִקְרִיחוּ אֵלַיִךְ קָרְחָה וְחָגְרוּ שַׂקִּים וּבָכוּ אֵלַיִךְ בְּמַר נֶפֶשׁ מִסְפֵּד מָר וְנָשְׂאוּ אֵלַיִךְ בְּנִיהֶם קִינָה - קול נהי, נהי בתוך נהי - וְקוֹנְנוּ עָלָיִךְ, מִי כְצוֹר כְּדָמָה בְּתוֹךְ הַיָּם - מלשון דממה או דומה, שאול - בְּצֵאת עִזְבוֹנַיִךְ מִיַּמִּים הִשְׂבַּעַתְּ עַמִּים רַבִּים - זה היה נחלת העבר - בְּרֹב הוֹנַיִךְ וּמַעֲרָבַיִךְ הֶעֱשַׁרְתְּ מַלְכֵי אָרֶץ - וכעת - עֵת נִשְׁבְּרַת מִיַּמִּים בְּמַעֲמַקֵּי מָיִם מַעֲרָבֵךְ וְכָל קְהָלֵךְ בְּתוֹכֵךְ נָפָלוּ - מאיגרא רמא לבירא עמיקתא - כֹּל יֹשְׁבֵי הָאִיִּים שָׁמְמוּ עָלַיִךְ וּמַלְכֵיהֶם שָׂעֲרוּ שַׂעַר רָעֲמוּ פָּנִים - התפלאו - סֹחֲרִים בָּעַמִּים שָׁרְקוּ עָלָיִךְ, בַּלָּהוֹת הָיִית וְאֵינֵךְ עַד עוֹלָם - דברים דומים למה שנאמר בספר דברים על עם ישראל לאחר הגלייתו,[21] הממחישים את עוצמת הנפילה לעומת השגשוג שהיה מנת חלקה של צור בשנותיה המפוארות.

---

[19] רש"י.

[20] רש"י (בפס' כה) ביאר כי הכוונה לדרך סלולה בים כמו ערבה ביבשה. מלבי"ם ביאר כי הכוונה לעושר ורכוש הערבונות שהיו בספינה אצל הסוחרים.

[21] דברים כט, כא-כו.

מתי נאמרה הנבואה שבפרקנו?

שאלנו עוד בפרק הקודם מתי התרחשה הנפילה של צור אותה מתאר הנביא. כי אנחנו יודעים שאמנם נבוכדנצר צר למשך כ-13 שנה על צור, אך המצור הצליח באופן חלקי בלבד, ויוצא אם כן שבתקופתו לכאורה לא התממשה הנבואה, ורק מאות שנים לאחר מכן הגיע אלכסנדר מוקדון והחריב את צור. העלנו את האפשרות שהתמוטטותה הכלכלית של צור, בעקבות המצור הממושך של נבוכדנצר, היא זו שהביאה לבסוף לחורבנה הטוטאלי, ולכך התכוון הנביא.

כעת, ביחס לנבואה שבפרק שלנו, נשאלת השאלה האם היא נאמרה כהמשך לנבואה הקודמת. קשה לומר זאת, כי בפרק שלנו יחזקאל מתאר את צור בשיא תפארתה ושגשוגה, ומנבא לה את נפילתה הקשה שתבוא לאחר מכן. ואנחנו יודעים שהנבואה בפרק הקודם, פרק כו, נאמרה ערב החורבן, שכן היא מתוארכת בתחילתה 'בְּעַשְׁתֵּי עֶשְׂרֵה שָׁנָה בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ' והיה זה לאחר שנבקע המצור על ירושלים, ואדמת ישראל כבר שוממה.[22] ואם כן ברור שלא הייתה זו תקופה משגשגת אף לצור.

הרי נבוכדנצר השתלט אז על האזור כולו, ודיכא כבר את המרד שצור הייתה שותפה לו.[23] ומסתבר שצור כבר לא הייתה כה פורחת באותה עת. כמו כן.

דבר נוסף שמוכיח שהנבואה בפרקנו איננה נבואת המשך לפרק הקודם הוא מה שנאמר בפסוק יז: 'יְהוּדָה וְאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל הֵמָּה רֹכְלֵיהְ' ולא נראה סביר שיהודה תעסוק בסחר מוצלח, בתקופת חודש אב של השנה האחת עשרה, כאמור. וכל שכן אם הביטוי 'ארץ

---

[22] וכפי שראינו בפרק כה פסוק ג.

[23] ירמיה כז, ג. את המרד החל נבוכדנצאר לדכא כבר בשנת תשע לצדקיהו, לאחר המכות שהיכה ביהויקים (מלכים ב כה, א).

ישראל' המופיע בפסוק בסמיכות ליהודה, מתייחס למלכות ישראל, שכן זו גלתה עשרות שנים קודם לכן.[24]

ולכן עלינו לנסות ולאתר את התקופה בה נאמרה הנבואה שבפרקנו.

האם הנבואה בפרקנו קדומה יותר?

יש הטוענים שהנבואה על צור שבפרק כז נאמרה בתקופה קדומה הרבה יותר, בזמן אחאב, על ידי נביא אחר והובאה לספרנו לתוך מקבץ הנבואות על צור.[25] ואמנם, על פניו קיימת התאמה בין הנבואה לתקופה, כי בתקופת אחאב נהנתה צור ממעמד כלכלי גבוה, והיא שיתפה פעולה עם אחאב, שעמד בראש אימפריה צבאית משגשגת באותה עת. מעמדה הכלכלי של צור הוא זה שהוביל לברית בין שתי הממלכות,[26] ואחאב היה סבור שהמחיר התרבותי שיהיה עליו לשלם, בגין החשיפה לפולחן הבעל שהיה אלילה של צידון, שווה את התמורה הכלכלית האדירה שתמנף את הממלכה.

דבר נוסף שמעיד לכאורה על התאמה בין הנבואה בפרקנו לתקופה של אחאב, הוא מה שנאמר בפסוק יז: 'יְהוּדָה וְאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל הֲמָה רֹכְלָיִךְ'. החלוקה בין ממלכת ישראל לממלכת יהודה חדלה להתקיים בתקופת הושע בן אלה, מלך ישראל, וחזקיה מלך

---

[24] מלכים ב יז, ו. אמנם יש להעיר כי המינוח 'ארץ ישראל' לא מתייחס דווקא לשטח של ממלכת ישראל בניגוד לממלכת יהודה, שכן מצאנו ביטוי זה בתקופת שאול (שמואל א יג, יט) טרם התפצלות הממלכה.

[25] עוד על כך ראו במקרא לישראל יחזקאל ח"ב עמ' 523-524.

[26] לברית עם צור התלוותה השפעה של תרבות צור, כלומר פולחן הבעל, אבל אחאב כלל לא האמין בעבודה זרה, ויעיד המעשה עם אליהו הנביא וכהני הבעל; כאשר שררה בצורת האשים אחאב את אליהו (מלכים א יח, יז) שעל ידו נעצרו הגשמים. ולכאורה היה עליו לפנות לבעל, שבתפיסה הכנענית נחשב לאל הגשם, אלא שכאמור הוא לא האמין בו בכלל. ולאחר מכן, כאשר אליהו הנביא התרה בו שהקב"ה ינקום בו על מה שעשה לכרם נבות, הוא חזר בתשובה. ובספר העיקרים מאמר ראשון פרק יד מבאר, כי אחאב האמין בקב"ה כפי שמוכח מטענתו נגד אליהו, אך הוא גם האמין ביכולת הבעל להיות למתווך בין אלוקים לבין העם. ובענ"ד, החיפוש האובססיבי של אחאב את אליהו מוכיח **שהעם** פסח על שני הסעיפים, אמונת האלוקים ואמונת הבעל (מלכים א יח, כא) **ולא אחאב**, והמניע של אחאב לתת מקום לעבודת הבעל היה הברית עם אתבעל מלך צידון שהיה אבי אשתו איזבל (מלכים א טז, לא).

יהודה. וודאי שבזמן צדקיהו, שאז נאמרה הנבואה שבפרק הקודם, היא כבר לא הייתה קיימת,[27] ומסתבר שהנבואה נאמרה בתקופה קדומה יותר.

לאור הפרטים הללו, יוצא שיש התאמה בין הנבואה לתקופה, ונפתרה בעיית הכפילות של נבואות יחזקאל לצור, כי כל אחת נאמרה בתקופה אחרת. אבל הדברים אינם כה פשוטים, כי הפתיחה של הפרק היא פתיחה קלאסית של יחזקאל: 'וַיְהִי דְבַר ה' אֵלַי לֵאמֹר, וְאַתָּה בֶן-אָדָם'. מה שמלמד שזו כן נבואה מאוחרת מימי יחזקאל ולא נבואה של נביא קדום שנוספה בעריכה לנבואות צור האחרות.

נבואה קדומה של יחזקאל

ואפשר שהנבואה בפרק שלנו הייתה אמנם קדומה יותר, אך לא במאות שנים, אלא נאמרה על ידי יחזקאל עצמו. את יחזקאל אנחנו פוגשים לראשונה, בתחילת הספר, כשהוא מנבא בשנה החמישית לגלות יהויכין. מכאן אנו למדים שהוא גלה בגיל מבוגר יחסית, בערך בגילאי השלושים,[28] זאת אומרת שהוא חי למשך זמן לא מבוטל בארץ ישראל, טרם שגלה לבבל.

אם נוסיף לכך את מה שחכמים אומרים, שיחזקאל נתנבא עוד בארץ ישראל,[29] אפשר להניח שהנבואה בפרק שלנו נאמרה על ידי יחזקאל בתקופה קדומה מזו שבפרק הקודם, ואולי אף בארץ ישראל לפני הגלות. באם הנחת היסוד הזו נכונה, עלינו למצוא בתקופת חייו חלון זמן בן כמה שנים שבמהלכו רואים הייתה פריחה כלכלית אדירה של צור.

---

[27] אמנם אנו מוצאים לעיתים נדירות ביטויים מעין זה גם בזמן שאול ובזמן ארם 'מֵאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל נַעֲרָה קְטַנָּה' (מלכים ב ה, ב).

[28] ועל כל פנים ודאי שלא היה צעיר ביותר כפי שהיה דניאל בזמן הגיעו לבבל (דניאל א, ד-ו).

[29] נחלקו חז"ל במכילתא (בא, הקדמה ד"ה 'בארץ מצרים') בהבנת הפסוק 'הָיֹה הָיָה דְבַר ה" (יחזקאל א, ג), ולאחת הדעות המשמעות היא היה שכבר היה, כלומר שהתנבא עוד בארץ ישראל.

נקדים ונאמר שמצרים בעת ההיא הייתה עסוקה בשאיפה להשתלט על האזור, וחלשה על המזרח התיכון. אמנם בתקופות שבהן ממלכת ישראל הייתה חזקה, היא הייתה מצליחה לבלום את מצרים, אבל בזמנים חלשים, הייתה מצרים מצליחה לשלוח זרועות.

כל זה היה נכון עד לכניסתה של אשור לזירה, אז נסוגה מצרים מפניה, ולאחר מכן נסוגה אשור מפני מצרים וחוזר חלילה. אך גם זמנה של ממלכת אשור הגיע, והיא נפלה. ואנו מוצאים שמנפילת אשור ועד העלייה של בבל, חלפו כעשרים שנה.[30] ובשנים הללו, בחלון הזמן הזה שנוצר, כאשר מחד הלכה השפעתה של אשור ונחלשה, ומאידך, מצרים עדיין לא הגיעה לשיא כוחה שיאפשר לה לחלוש על המזרח התיכון, הלכה והתפתחה צור.

הייתה זו תקופה בה לא היה גורם מרכזי כלשהו שחלש על המסחר האזורי, ואל הריק הזה נכנסה צור, ונהנתה מפריחה אדירה. ואנחנו מוצאים שהעמים כולם משתפים איתה פעולה, גם אשור, כפי שאומר הנביא: 'רֹכְלִי שָׁבָא, אַשּׁוּר, כְּלָמַד רֹכַלְתֵּךְ'.[31] וכן מצרים, 'שֵׁשׁ בְּרִקְמָה מִמִּצְרַיִם הָיָה מְפָרָשֵׂךְ'.[32] לימים, ילטשו האומות הללו את עיניהן לאזור, אבל בתקופה עליה מדובר, נהנתה צור מהיותה מרכז הסחר העולמי.

---

[30] בין אם נפילת אשור הייתה בתקופת חזקיהו (כפי שניתן להבין מפשטי המקראות, מלכים ב יט, לה) ובין אם הנפילה המוחלטת הייתה בזמן יאשיהו (כפי שחוקרי ימינו סבורים, שבתקופת חזקיהו הם ספגו מכה קשה אך עדיין שרדו וכך משמע גם בספר דברי הימים ב לג, יא). רימון כשר (מקרא לישראל, יחזקאל ח"ב עמ' 523) מביא את האפשרות שנבואה זו הייתה בחלון הזמן שבין נפילת אשור להשתלטות המצרית אך טוען כי זמן זה קדם ליחזקאל. כיון שראינו שתאריך התחלת הספר אינו בהכרח הנבואה הראשונה של יחזקאל, יש לומר שנבואה זו, התואמת לסגנון הקבוע של יחזקאל, היא נבואה ארץ ישראלית קדומה של יחזקאל.

[31] פסוק כג. זו אינה אשור הנזכרת בפסוק ו, ששם מדובר על בעלי מלאכה ממקומות סמוכים (שניר, לבנון, בשן ובת אשורים) שבאו לעבוד בצור בעבודות עץ, ואילו בפסוק שלנו ההקשר הוא היקף המסחר עם צור, שהגיעו אליה גם ממרחקים, ומתאים לאשור, שבא, ותרשיש הרחוקות מצור. ונראה שהביטוי 'אשור' בפרק לא, ג מחזק את ההבנה כי מדובר על מין העץ, ונרחיב שם בעניין.

[32] פסוק ז.

ניתן אם כן לומר שהנבואה בפרק שלנו היא נבואה קדומה של יחזקאל שנאמרה בתקופה המדוברת, יתכן אף בארץ ישראל, וצורפה לנבואות האחרות על צור. הסבר זה בענ"ד מתקבל יותר מאשר ההסבר הקודם לפיו זו נבואה מתקופת אחאב.

על יסוד הדברים הללו, נוכל גם להבין את הביטוי 'יְהוּדָה וְאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל' שהתקשינו לגביו. ביטוי זה אינו מעיד בהכרח שהנבואה קדמה להגליית ממלכת ישראל, שכן בפסוק נאמר אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל. ותיאור זה מתאים מאד לתקופה של יאשיהו, הגם שכבר לא הייתה קיימת חלוקה בין הממלכות, כי אז עיקר השילטון היה ביהודה, אך הייתה לו השפעה מסוימת גם על שאר ארץ ישראל.[33]

היבט נוסף על ההתאמה בין הנבואה לתקופה

פרק כו מדגיש את נפילת צור עקב שמחתה לאיד בנפילת יהודה, ואילו פרק כז מתאר בעיקר את ההשפעה הכלל-עולמית שהייתה לנפילת צור. העמים כולם נפלו בעקבות המפלה העצומה. ודבר זה מחזק עוד יותר את ההנחה שהנבואה בפרקנו נאמרה בחלון הזמן שבין נפילת אשור לעלייתה של בבל, כפי שהסברנו לעיל, כי בתקופה ההיא היו כל העמים שותפים לשגשוג ולפריחה, כפי שמתואר בפרקנו. היה מין ריק שאפשר לאומות השונות לעסוק במסחר ביניהן, מבלי לתת דין וחשבון לגורם אזורי שתלטן.

ישנו פרט נוסף שמחזק את ההתאמה בין הנבואה שבפרקנו לבין התקופה המדוברת. באותה תקופה אנו מוצאים את הנביאים (ירמיה בארץ ישראל, ויחזקאל אולי גם הוא בארץ ישראל) מתרים בעם, 'מִצָּפוֹן תִּפָּתַח הָרָעָה'[34] בהתכוונם לבבל, ולאור מה שאנו

---

[33] ותעיד על כך העובדה שהוא ביער את העבודה הזרה מכל שטחי הארץ, אף אלו שהיו תחת ממלכת ישראל (מלכים ב כג, טו). וכן מה שנאמר בדברי הימים ב (לד, ג): 'וּבִשְׁתֵּים עֶשְׂרֵה שָׁנָה הַחֵל לְטַהֵר אֶת יְהוּדָה וִירוּשָׁלִַם'.

[34] ירמיה א, יד.

יודעים על התקופה ניתן להבין מדוע דברים אלו נראו רחוקים ולא ריאליים בעיני השומעים. יהויקים טען שלא יתכן, כי מצרים חולשת על האזור (והוא היה הרי פרו-מצרי), ובבל כלל לא בתמונה.

והפרק שלנו שזור בדרישה הזו של הנביאים להכפיף ראש בפני הצפון, בפני בבל. כי מחד מסופר בו כיצד העמים כולם שיתפו פעולה עם צור החזקה ונסמכו על המשענת הכלכלית שלה, ומאידך הנביא מתאר את הנפילה העצומה שתתרחש אשר תגרור בעקבותיה את כל העמים. הנביא בא ואומר לעם ישראל: התבוננו וראו עד כמה לא כדאית השותפות עם עם כזה או אחר, ויש לשמור על ניטרליות (זאת מלבד העובדה שהנביאים הוכיחו נגד הבריתות עם גורם כזה או אחר במרחב המדיני, כי בדרך כלל התלוותה לבריתות השפעה תרבותית מזיקה).

בפסוק יז נוכל למצוא עדות נוספת לתקופה שעליה אנו מדברים: 'יְהוּדָה וְאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל הֲמָה רֹכְלֵיךְ בְּחִטֵּי מִנִּית וּפַנַּג וּדְבַשׁ וָשֶׁמֶן, וָצֳרִי, נָתְנוּ, מַעֲרָבֵךְ'. יש להבין שממלכת צור, כפי שראינו בתחילת הפרק, הייתה ימית, ולא היו לה כמעט אוצרות טבע משלה. לכן היא נזקקה לשירותיהן של מדינות אחרות. היא עסקה במסחר וכספים, שתמורתם קנתה את הדרוש לה, כגון עצים ומזון, ובין יתר העמים יהודה וארץ ישראל פרנסו את צור במזון, כפי שמתואר בפסוק. כזו תופעה לא יתכן והתרחשה בתקופת מלכות צדקיהו, בשנות המצור, אלא ודאי בשנים שבהן נהנתה יהודה מרווחה כלכלית.

עד כה שרטטנו בדברינו את המסקנה שהנבואה בפרק שלנו נאמרה על ידי יחזקאל בתקופה קדומה יותר, אולי אף בארץ ישראל, והבאנו הוכחות לכך שלא סביר שהיא נאמרה בתקופת אחאב. אמנם, בהקשר זה ראוי לציין שעל צור נאמרו נבואות נוספות בתקופות קדומות יותר, כגון על ידי ישעיה בפרקי המשאות,[35] שם מוזכרים הסוחרים

[35] ישעיה כג.

שיתאבלו על נפילתה של צור. ישעיה ניבא כמאה וחמישים שנה קודם לתקופה שלנו, ואז אכן צור הייתה בשיאה והדברים תואמים.

ואפשר לומר שבישעיה עצמו נרמז לשתי תקופות אצל צור. כאשר צור נחלשה ממעמדה בפעם הראשונה (אולי בתקופה בה אשור נכנסה לתמונה), אומר ישעיה 'מַשָּׂא צֹר, הֵילִילוּ אֳנִיּוֹת תַּרְשִׁישׁ כִּי שֻׁדַּד מִבַּיִת'.[36] לאחר היחלשותה הזמנית הצליחה צור להתרומם ולהתפתח מחדש ולהגיע לאן שהיא הגיעה, כפי שמתואר בפרק שלנו, וישעיה מנבא לה את מפלתה הניצחת, 'וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא, וְנִשְׁכַּחַת צֹר שִׁבְעִים שָׁנָה, כִּימֵי מֶלֶךְ אֶחָד',[37] כפי שמנבא יחזקאל בפרק שלנו.

---

[36] שם, פס' א.
[37] שם, פס' טו.

פרק כח

הנבואה בפרק כח גם היא אודות צור, אך בדגש על המלך, ובעיקר ברמה התיאולוגית, כפי שנראה להלן;

וַיְהִי דְבַר ה' אֵלַי לֵאמֹר בֶּן-אָדָם אֱמֹר לִנְגִיד צֹר - המלך[1] - כֹּה אָמַר אֲדֹנָי אלהים, יַעַן גָּבַהּ לִבְּךָ וַתֹּאמֶר אֵל אָנִי מוֹשַׁב אֱלֹהִים יָשַׁבְתִּי בְּלֵב יַמִּים - והאמת היא - וְאַתָּה אָדָם וְלֹא אֵל וַתִּתֵּן לִבְּךָ כְּלֵב אֱלֹהִים - למרות שאתה אדם ולא א-ל, הרגשת שאתה אלוקים - הִנֵּה חָכָם אַתָּה מִדָּנִיֵּאל, כָּל סָתוּם לֹא עֲמָמוּךָ - בתמיהה, האם סבור אתה שאתה יותר חכם מדניאל?! איך אתה מדמה בנפשך שאתה א-ל בשעה שישנו בן-אנוש חכם יותר ממך - בְּחָכְמָתְךָ וּבִתְבוּנָתְךָ עָשִׂיתָ לְךָ חָיִל, וַתַּעַשׂ זָהָב וָכֶסֶף בְּאוֹצְרוֹתֶיךָ, בְּרֹב חָכְמָתְךָ בְּרָכֻלָּתְךָ - חכמת מסחר שבך - הִרְבִּיתָ חֵילֶךָ - לא בהכרח בהקשר צבאי, אלא חיל במשמעות של נכסים[2] - וַיִּגְבַּהּ לִבְּךָ בְּחֵילֶךָ - עושרך הביא לגבהות ליבך, שהיית סבור שבחוכמתך הצלחת - לָכֵן כֹּה אָמַר ה' אלהים, יַעַן תִּתְּךָ אֶת לְבָבְךָ כְּלֵב אֱלֹהִים, לָכֵן הִנְנִי מֵבִיא עָלֶיךָ זָרִים עָרִיצֵי גּוֹיִם - עמים חזקים שישברו אותך - וְהֵרִיקוּ חַרְבוֹתָם - פעולת הוצאת החרב מהנדן מכונה הרקה מאחר והנדן נותר ריק[3] - עַל יְפִי חָכְמָתֶךָ, וְחִלְּלוּ יִפְעָתֶךָ - יחללו את הופעתך המכובדת - לַשַּׁחַת יוֹרִדוּךָ וָמַתָּה, מְמוֹתֵי חָלָל בְּלֵב יַמִּים. הֲאָמֹר תֹּאמַר אֱלֹהִים אָנִי, לִפְנֵי הֹרְגֶךָ - בציניות, האם גם אז, לפני מותך,

---

[1] כך ביאר רבי יוסף קרא לאור הנאמר לדוד המלך 'כֹּה אָמַר ה' צְבָאוֹת, אֲנִי לְקַחְתִּיךָ מִן הַנָּוֶה, מֵאַחַר הַצֹּאן, לִהְיוֹת נָגִיד עַל עַמִּי עַל יִשְׂרָאֵל' (שמואל ב ז, ח). אברבנאל (בפס' א בפרקנו) ומלבי"ם (בפס' יב) יצרו אבחנה בתוך תפקיד המלך בין הכינוי נגיד לכינוי מלך. בענ"ד פשטי המקראות מספר שמואל מורים על זהות בין הביטויים ואם כן אף בפרקנו הנבואה בפסוק יב על מלך צור אינה על אדם אחר מהנאמר בתחילת הפרק.

[2] ועל דרך שתרגם אונקלוס את הפסוק 'וַיִּשְׂרָאֵל עָשָׂה חָיִל' (במדבר כד, יח), 'וישראל יצלח בנכסין' (אמנם רלב"ג פירש שם בהקשר צבאי).

[3] רש"י ויקרא כו, לג.

תמשיך להחזיק מעצמך א-ל - וְאַתָּה אָדָם וְלֹא אֵל בְּיַד מְחַלְלֶיךָ מוֹתֵי עֲרֵלִים תָּמוּת - בלשון גנאי - בְּיַד זָרִים. כִּי אֲנִי דִּבַּרְתִּי נְאֻם ה' אלהים.

מות ערלים הוא לשון גנאי מכיוון שראשית, בתפיסה הישראלית ערל פירושו מבוזה,[4] ובהקשר שלנו, הנביא מבשר למלך צור שהוא ימות מוות של ביזיון כי האויבים יתעללו בו. ושנית, בעת העתיקה, היו בני חורין נימולים, בניגוד לעבדים,[5] ולאור זה מובן שהנביא מתאר כאן מוות שכרוך בהשפלה ומתוך כניעה ועבדות לעם אחר.

תגובה אלוקית לתופעה אלילית

כאשר אנו בוחנים את הנבואה בפרקנו, אנו מוצאים בה התנגדות לתפיסת עולם תיאולוגית מוטעית שהייתה רווחת בעת ההיא. ניתן להסיק שדברי הנבואה לא באו בתגובה למקרה בודד של שגעון גדלות חולף, כי לא סביר שהתנ"ך היה מתייחס למקרה כזה בכלל, ואילו כאן אנו עדים להתייחסות משמעותית של המקרא. אבל עדיין, גם לאור הנחת היסוד שהייתה אז תפיסה אלילית כזו, נשאלת כאן שאלה עקרונית באשר לנקודת המוצא, מדוע בחר התנ"ך להגיב לתופעה זו?

---

[4] ולכן אמרו אחי דינה לשכם ולחמור 'לֹא נוּכַל לַעֲשׂוֹת הַדָּבָר הַזֶּה לָתֵת אֶת אֲחֹתֵנוּ לְאִישׁ אֲשֶׁר לוֹ עָרְלָה כִּי חֶרְפָּה הִוא לָנוּ' (בראשית לד, יד). וכן יהושע, לאחר שמל את העם אמר: 'הַיּוֹם גַּלּוֹתִי אֶת חֶרְפַּת מִצְרַיִם מֵעֲלֵיכֶם' (יהושע ה, ט).

[5] אנציקלופדיה מקראית ח"ו עמ' 897. ומכאן שבציווי של ריבונו של עולם לבני ישראל להיות נימולים היה סממן של חירות.

יש לציין שמלך צור אינו המקרה היחיד המופיע בתנ"ך בהקשר זה. אנו מוצאים בישעיה דברים דומים מפיו של סנחריב: 'הַשָּׁמַיִם אֶעֱלֶה מִמַּעַל לְכוֹכְבֵי אֵל אָרִים כִּסְאִי',[6] וכן בפרק כט להלן,[7] מצטט יחזקאל את פרעה מלך מצרים: 'לִי יְאֹרִי וַאֲנִי עֲשִׂיתָנִי'.[8]

ובאופן כללי, זו תופעה מוכרת בהיסטוריה העולמית. הקיסר היפני, למשל, נתפס בעיני עמו
כא-ל, עד כדי כך שבתקופת הקיסר הירוהיטו, כאשר נכנעה יפן בתום מלחמת העולם השניה ונאלצה לחתום על כתב כניעה, אחד הסעיפים כלל את המחויבות של הקיסר להצהיר על עצמו שהוא איננו א-ל.[9]

דרך אחת להסביר את התופעה קשורה למניעים הפסיכולוגיים שלה. בקרב בני אדם קיים צורך להעריץ דמות כלשהי. וקורה לעיתים שמושא ההערצה הופך לאליל, כאשר האנשים רוצים לראות בו דמות חזקה בעלת כוח אינסופי, מחד, ומאידך דמות קרובה שיוכלו להישען עליה.

דרך נוספת להבין את התופעה,[10] היא בהקשר של עבודת אלילים בכללה. פעמים רבות מסתכלים בצורה מאד נלעגת על עובדי האלילים, לקחת אבן ולהשתחוות לה... הלא

---

[6] ישעיה יד, יג.

[7] פסוק ג.

[8] אברבנאל על פסוק ב טוען שהנביא מתבטא באירוניה כלפי מלך צור: אתה היית סבור שאין מעצורים והגבלות העומדים בפניך, וכי אתה א-ל? דע לך שרק אדם שוטה מסוגל לחשוב כך על עצמו שאין מגבלות לכוחו. אמנם, לעניות דעתי פשטי המקראות מלמדים שמלך צור (ואחרים) סבורים היו בפשטות שהם א-לים. בהקשר לכך, מעניין להביא את ביאורו של רס"ג (אמונות ודעות, מאמר ראשון עמ' מא במהדורת הרב קאפח) על הפסוק 'הוּא עָשָׂנוּ וְלוֹ אֲנַחְנוּ' (תהילים ק, ג), כי הנברא אין לו כוח יצירה ובריאה מצד עצמו, זאת בניגוד לתפיסתו של פרעה 'לִי יְאֹרִי וַאֲנִי עֲשִׂיתָנִי'. ומכאן שרס"ג מצא בדברי פרעה ביטוי לתפיסה שלו שהוא א-ל. וכדברי חז"ל (מדרש תנחומא, מהדורת בובר, וארא ח'): 'ומנין שעשה פרעה עצמו אלוה, שנאמר אשר אמר לי יאורי ואני עשיתיני'.

[9] מלבד ההשפלה שבדבר, הייתה זו דרכם של האמריקאים להיאבק בתופעת הלוחמים היפנים המתאבדים בהפצצת האוניות האמריקאיות.

[10] וראו ברמב"ן שמות כ, ג.

יש גבול לטיפשות. אבל צריך להבין, שהתפיסה הזו נבעה מהצורך התיאולוגי של בני האדם למצוא ממוצע כלשהו בין הא-ל המופשט לעולם הגשמי שהוא ברא, ישות כלשהי שהא-ל העניק לה עוצמה בכדי שתנהל את העולם מטעמו, והיא שגריר שלו עלי אדמות.[11]

אפשר להבין מדוע, כאשר האנשים הבחינו בעוצמה ובהצלחה הרבה של שליטם, הם ראו בו א-ל. מבחינתם, להאמין שהבורא מחמם את העולם באמצעות השמש, או משליט בו סדר על ידי נבוכדנצר, למשל, היה היינו הך. הרי גם בתפיסה היהודית, ריבונו של עולם מחמם את העולם על ידי השמש, אלא שעובדי האלילים הלכו צעד נוסף, וייחסו לשמש, או במקרה שלנו, לשליט המצליח ביותר, את כוחות הא-ל.[12]

ולכן מזהירה התורה 'וּפֶן תִּשָּׂא עֵינֶיךָ הַשָּׁמַיְמָה וְרָאִיתָ אֶת הַשֶּׁמֶשׁ וְאֶת הַיָּרֵחַ וְאֶת הַכּוֹכָבִים כֹּל צְבָא הַשָּׁמַיִם וְנִדַּחְתָּ וְהִשְׁתַּחֲוִיתָ לָהֶם'.[13] המקרא נאבק בתופעה הזו, כי היא לא הייתה תולדה של סכלות של מלך בודד כלשהו, אלא תפיסה מחשבתית תיאולוגית בעייתית. הצורך להסביר את הדברים היה צורך אמיתי, ללמד שקיים א-ל אך אין לו דמות הגוף, חלילה, והברואים אינם א-ל.

הצורך הזה התעורר ביתר שאת בתקופה עליה מדובר, כאשר בית המקדש עמד להיחרב ולבסוף נחרב. כי החשיבה המעוותת שעל פיה השליט הוא א-ל כל יכול הייתה כה מושרשת אז, עד שהחורבן נתפס כניצחון של נבוכדנצר על הא-ל היהודי, ומלבד

---

[11] באופן דומה ביאר ריה"ל (כוזרי, מאמר ראשון צז) את חטא העגל, כחיפוש אחר מפגש עם מייצג גשמי של הא-ל.

[12] להגדרת ההבדל בתחום זה בין מסורת ישראל לבין תפיסת שפינוזה המאהילה את הכוחות שבטבע ניתן לעיין בדברי הראי"ה קוק (אורות הקודש מהדורת מוסד הרב קוק ח"ב עמ' שצט, עקבי הצאן, מהדורת מוסד הרב קוק עמ' קלד ובדברי הרב דוד כהן הנזיר, קול הנבואה עמ' קכג).

[13] דברים ד, יט.

הטרגדיה של החורבן כפשוטו, אירעה טרגדיה תיאולוגית. לכן אנחנו מוצאים את יחזקאל חוזר ומדגיש שמטרת הנבואות היא 'וְיָדְעוּ כִּי נָבִיא הָיָה בְתוֹכָם', או 'וְיָדְעוּ כִּי אֲנִי ה''. כדי להעביר את המסר שריבונו של עולם הוא הא-ל היחיד, ונבוכדנצר אין לו כוח עצמי אלא שהוא רק שליחו של הקב"ה לתפקיד אותו ייעד לו.

אמנם, על נבוכדנצר אנחנו יכולים להבין מדוע הגיע למקום בו הוא והסובבים אותו היו סבורים שהוא א-ל,[14] אבל כיצד הגיע מלך צור לתפיסה הזו?

כדי לענות על השאלה הזו, נקדים בשאלה אחרת, עקרונית, והיא: מי נעלה ממי במערכת היחסים שבין המנהיג לנתינים שלו. האם המנהיג נעלה יותר מהנתינים כי הוא זה שמוביל אותם, או שההיפך הוא הנכון, המנהיג הוא בעצם עבדם של הנתינים, כי הרי הוא זה שאינו עוצם עין בגלל החשש שאויב יתקוף את המדינה, ועליו לטפל בכלכלת המדינה, ועוד דברים רבים לאינספור, ואילו הנתין הולך לישון כמו מלך...[15] אז מי מעל מי במערכת הזאת? הסוגייה הזו, מעניינת לכשעצמה, מאפשרת לנו להבין על מה התבססה התפיסה של צור ומלכה, באשר למעמדו של מלכם כא-ל.

צור הייתה ממלכה שעוצמתה בכלכלתה, ולא בצבאה. היא חיפשה קשרים עם האימפריות השונות למטרת הגנה צבאית ושמירה על יציבות, והאימפריות הללו מצידן היו בעלות אינטרסים כלכליים מובהקים בצור. לתפיסתה של צור, שיתוף פעולה עם האימפריה החזקה ביותר יניב את ההגנה הטובה ביותר.[16] ולכן היא גיבשה תפיסה

---

[14] ריבונו של עולם מעיד בפי הנביא: 'נְבוּכַדְרֶאצַּר מֶלֶךְ בָּבֶל עַבְדִּי' (ירמיה מג, י). וראו בסנהדרין קה ע"א.

[15] הרב קוק מעיד על עצמו בחתימותיו שהוא עבד לעם קדוש. הוא ידע שהוא מנהיג, אבל לתפיסתו המנהיג הוא עבדם של נתיניו.

[16] לכן אנחנו מוצאים שבזמן ההתנחלויות בארץ היא הייתה אויבת את ישראל (יהושע יא, ח) ואילו לאחר התבססות הממלכה היא פיתחה קשרים נאמנים, עם דוד (שמואל ב ה, יא), שלמה (מלכים א ט, יא) ואחאב (מלכים א טז, לא). וכאשר נחלש מעמדה של ממלכת ישראל הפנתה לה צור עורף ותמכה באויבתה אדום (עמוס א, ט).

אפוליטית, כאשר מבחינתה היא הייתה מוקד העניינים, והשאלה המרכזית בכל סכסוך בין מלכים ומעצמות הייתה, מי יגבר על מי וישתף איתה פעולה לבסוף.[17]

הבנה זו של אופי התנהלותה של ממלכת צור עוזר לנו להבין את הנבואה בפרק שלנו. בתפיסה של צור, לא נבוכדנצר היה מעל כל היתר, אלא דווקא היא, כפי שמתאר זאת הנביא 'בְּרֹב חָכְמָתְךָ בְּרָכֻלָתֶךָ, הִרְבִּיתָ חֵילֶךָ, וַיִּגְבַּהּ לִבָּךְ בְּחֵילֶךָ'. בעיני צור השגשוג הכלכלי האדיר הוא היה מרכז הכובד העולמי, הציר שסביבו סובב הכל.

פשר ההשוואה לדניאל

בהקשר זה נוכל גם להבין את תוכחתו של הנביא לצור: 'הִנֵּה חָכָם אַתָּה מִדָּנִיֵּאל, כָּל סָתוּם לֹא עָמְמוּךָ'[18] - בתמיהה, האם סבור אתה שחוכמתך מרובה משל דניאל. את דמותו של דניאל פגשנו כבר לעיל, פרק יד, כאשר ריבונו של עולם אומר ליחזקאל שגם אם יעמדו הצדיקים הגדולים ביותר ויתפללו על ירושלים, זה כבר לא יעזור, כי נחתם עוונה של ירושלים. וכך אמר שם הנביא:

> בֶּן-אָדָם, אֶרֶץ כִּי תֶחֱטָא לִי לִמְעָל מַעַל, וְנָטִיתִי יָדִי עָלֶיהָ, וְשָׁבַרְתִּי לָהּ מַטֵּה לָחֶם, וְהִשְׁלַחְתִּי בָהּ רָעָב, וְהִכְרַתִּי מִמֶּנָּה אָדָם וּבְהֵמָה. וְהָיוּ שְׁלשֶׁת הָאֲנָשִׁים הָאֵלֶּה בְּתוֹכָהּ, נֹחַ, דָּנִיֵּאל וְאִיּוֹב, הֵמָּה בְצִדְקָתָם יְנַצְּלוּ נַפְשָׁם, נְאֻם אֲדֹנָי אלהִים - גם אם הם יפעלו, הם יצליחו להציל את עצמם בלבד, כפי שנוח הציל את עצמו ואיוב הציל את עצמו, אבל לא את אחרים - ...וּשְׁלשֶׁת הָאֲנָשִׁים הָאֵלֶּה בְּתוֹכָהּ, חַי אָנִי נְאֻם אֲדֹנָי אלהִים, לֹא יַצִּילוּ בָנִים וּבָנוֹת, כִּי הֵם לְבַדָּם יִנָּצֵלוּ... וְנֹחַ, דָּנִיֵּאל וְאִיּוֹב

---

[17] חריגה בהתנהלות הייתה בימי סנחריב, שהפריע לצור ולצידון במסחר על ידי הכבדה במיסים והדבר גרם לצור לפנות למצרים ולמרוד באשור (אנציקלופדיה מקראית ח"ו עמ' 704-705).

[18] פסוק ג.

בְּתוֹכָהּ, חַי אֲנִי נְאֻם אֲדֹנָי אלהִים, אִם בֵּן אִם בַּת יַצִּילוּ. הֵמָּה בְצִדְקָתָם - אולי - יַצִּילוּ נַפְשָׁם - אבל לא מעבר לכך.

מהפסוקים אנו למדים שדניאל הוא צדיק, ובפרק יד הארכנו הרבה בשאלת הזהות של צדיק זה, האם זהו דניאל המוכר לנו מהמקרא או דמות אחרת בשם זה. המסקנה שהסקנו שם, על סמך מקורות ופרשנויות שונות, הייתה, שמדובר בדמות של צדיק בשם דניאל, חותנו של חנוך וסבו של מתושלח המוכרים לנו מספר בראשית. אותו דניאל, על פי אגדה אוגריתית, הוליד בן בשם אכהת, לאחר שהאלים הנחותים במדרגה (על פי התפיסה ההיררכית שהייתה רווחת אז) פנו ובקשו את עזרת האל העליון והוא בירך את אביו שייוולד לו בן. ברבות הימים החל דניאל להתפאר בחכמתו ולהתגאות על האלים עד שהם החליטו לקחתו והוא מת.

לאור זאת אפשר להבין שגם בפרק שלנו הנביא מבקש לומר שהצדיק דניאל לא יוכל להצילם, כי מצבם כה גרוע. אנחנו יודעים שעם ישראל היה אז מושפע מאד מהתרבות האלילית, ובוודאי שצור ובנותיה. כפי שראינו בתחילת הפרק הקודם, צור וערי הלבנון היו בעלות קשרי מסחר הדוקים, ומסתבר שגם מבחינה תרבותית הייתה זיקה ביניהן, הן עבדו לאותם אלילים. ולכן מובן שהמאבק התיאולוגי בפרק שלנו הוא בעצם מאבק בתרבות האזורית כולה.

התוכחה של הנביא באומרו 'הִנֵּה חָכָם אַתָּה מִדָּנִיֵּאל', באה בקונוטציה של לעג כלפי התפיסה האלילית באזור. הנביא פונה למלך צור ואומר לו: הרי לשיטתך, מה שהביא למפלתו של דניאל היה גאותו על פני האלים. ואתה עצמך, האם סבור אתה שאתה נעלה יותר מדניאל ולפיכך תוכל להחשיב עצמך לא-ל מבלי לשלם על כך מחיר? הלא אף לשיטתך המעוותת, היה עליך להבין שיש מישהו מעליך.

שני גורמים למפלת צור ושני עונשים

אנחנו מוצאים שתי סיבות לעונשה של צור; מהפרק שלנו משמע שצור נפלה בגלל התפיסה התיאולוגית המעוותת שרווחה בה, 'אֵל אָנִי, מוֹשַׁב אֱלֹהִים יָשַׁבְתִּי' וכו'. ואילו בפרק הקודם למדנו שצור נענשה על כך שהיא שמחה לאידה של ירושלים בחורבנה, ואפשר לומר שהיו שני עונשים; א) הנפילה של צור המדינה והאומה, כאשר בני העם נענשו בשבר הכלכלי שפקד אותם. ב) המפלה של המלכות. האומה נענשה על כך שהיא שמחה על חורבות ירושלים, כפי שלמדנו בפרק הקודם. ואילו המלך נענש בגלל התפיסה התיאולוגית והגאוה שלו (העם לא בהכרח התגאה).

ואפשר לחבר בין שתי הסיבות ולומר שהשמחה של צור בחורבנה של ירושלים נבעה מהתפיסה האלילית שלה, מזה שמלכה הוא א-ל ודרכו מנהל ריבונו של עולם את העולם, ולא באמצעות עם ישראל.

פסוקים יא-יג: וַיְהִי דְבַר ה' אֵלַי לֵאמֹר, בֶּן-אָדָם, שָׂא קִינָה עַל מֶלֶךְ צוֹר וְאָמַרְתָּ לּוֹ כֹּה אָמַר אֲדֹנָי אלהים, אַתָּה חוֹתֵם תָּכְנִית[19] מָלֵא חָכְמָה וּכְלִיל יֹפִי. בְּעֵדֶן גַּן אֱלֹהִים הָיִיתָ - היית בגן עדן, במקדש שהוא סמל לפאר והדר - כָּל אֶבֶן יְקָרָה מְסֻכָתֶךָ - מלשון מסכית, רצפה,[20] ורש"י פירש מלשון כיסוי,[21] כלומר הרצפה הייתה מלאה אבנים יקרות[22] - אֹדֶם פִּטְדָה וְיָהֲלֹם תַּרְשִׁישׁ שֹׁהַם וְיָשְׁפֵה, סַפִּיר, נֹפֶךְ וּבָרְקַת וְזָהָב. מְלֵאכֶת תֻּפֶּיךָ וּנְקָבֶיךָ בָּךְ - כלי נגינה בעלי נקבים (רד"ק) - בְּיוֹם הִבָּרְאֲךָ כוֹנָנוּ.

---

[19] לפי ההקשר ברור שיש פה תיאור של חכמה. רש"י ביאר שמלך צור היה מלא החכמה ולפיכך יכול היה לחתום ולטבוע כל תכנית כרצונו ללא הגבלה, במשמעות דומה אך בפירוש מילולי אחר לפועל 'חותם' ביאר רד"ק כי אתה יכלת להשלים את כל תכניותיך.

[20] כמו 'וְאֶבֶן מַשְׂכִּית לֹא תִתְּנוּ בְּאַרְצְכֶם' (ויקרא כו, א) ופירש שם רש"י 'שמכסין הקרקע ברצפת אבנים'.

[21] כמו 'וְשַׂכֹּתִי כַּפִּי עָלֶיךָ'.

[22] אנו מוצאים תיאור דומה בזמן שלמה המלך, כאות לשפע הרב, 'וַיִּתֵּן הַמֶּלֶךְ אֶת הַכֶּסֶף בִּירוּשָׁלַם כָּאֲבָנִים' (מלכים א י, כז).

מתואר כאן עושר במימדים אדירים, ורבים מהתיאורים מזכירים לנו את בית המקדש ואת בגדי הכוהן הגדול עם אבני החושן (כפי שנאמר שם: וּמִלֵּאתָ בוֹ מִלֵּאַת אֶבֶן, אַרְבָּעָה טוּרִים אָבֶן: טוּר אֹדֶם פִּטְדָה וּבָרֶקֶת הַטּוּר הָאֶחָד. וְהַטּוּר הַשֵּׁנִי נֹפֶךְ סַפִּיר, וְיָהֲלֹם. וְהַטּוּר הַשְּׁלִישִׁי לֶשֶׁם, שְׁבוֹ וְאַחְלָמָה. וְהַטּוּר הָרְבִיעִי תַּרְשִׁישׁ, וְשֹׁהַם, וְיָשְׁפֵה; מְשֻׁבָּצִים זָהָב יִהְיוּ, בְּמִלּוּאֹתָם. וְהָאֲבָנִים תִּהְיֶינָה עַל שְׁמֹת בְּנֵי-יִשְׂרָאֵל, שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה עַל שְׁמֹתָם, פִּתּוּחֵי חוֹתָם, אִישׁ עַל שְׁמוֹ תִּהְיֶינָה, לִשְׁנֵי עָשָׂר שָׁבָט.)[23]

גם בפסוקים הבאים נראה את הדמיון למקדש;

פסוקים יד-טו: אַתְּ כְּרוּב מְמֻשָּׁח הַסּוֹכֵךְ - אתה היית הכרוב שסוכך על כולם, מכלכל את כולם. תיאור זה מזכיר את הכרובים הסוככים מעל ארון הברית (כפי שנאמר 'וְהָיוּ הַכְּרֻבִים פֹּרְשֵׂי כְנָפַיִם לְמַעְלָה, סֹכְכִים בְּכְנָפֵיהֶם עַל הַכַּפֹּרֶת')[24] - וּנְתַתִּיךָ בְּהַר קֹדֶשׁ אֱלֹהִים הָיִיתָ, בְּתוֹךְ אַבְנֵי אֵשׁ הִתְהַלָּכְתָּ. תָּמִים אַתָּה בִּדְרָכֶיךָ מִיּוֹם הִבָּרְאָךְ עַד נִמְצָא עַוְלָתָה בָּךְ.

נבואה לצור, לאוזני ישראל

נראה שהפסוקים מתארים את עם ישראל עד שחטאו, 'תָּמִים אַתָּה'; 'וּנְתַתִּיךָ בְּהַר קָדְשִׁי',[25] ונשאלת השאלה מה מקומם של דברים אלו בנבואה אודות צור? התשובה לכך נלמדת מחלקים בהיסטוריה המשותפת של מלכות ישראל וצור. העושר הרב מזכיר את תקופתו של שלמה המלך, אלא שהוא ניצל את הפאר וההדר לעבודת ה'. עם עלותו על

---

[23] שמות כח, יז-כא.

[24] שמות כה, כ.

[25] רד"ק בפירושו לפס' יד הביא בשם אביו כי פסוקים אלו נאמרו לצור אלא שבלשון תמיהה. אלא שבענ"ד פירוש זה מוקשה שכיון שמדובר בסוף התיאור האוטופי 'עד נמצא עולתה בך' משמע שיש פה קביעה של שינוי המצב ולא תמיהה המראה כי כבר מתחילה הייתה צור מושחתת. שמא קושי זה גרם לרד"ק לא לפרש כאביו אלא לומר כרש"י שהיה לצור קישור למקדש שלמה על ידי חירם שסייע לשלמה. בכיוון זה נרחיב את דברינו להלן.

כס המלוכה, נאמר עליו: 'וַיֵּשֶׁב שְׁלֹמֹה **עַל כִּסֵּא ה'** לְמֶלֶךְ תַּחַת דָּוִיד אָבִיו וַיַּצְלַח'.[26] שלמה המלך היה מודע לכך שריבונו של עולם פועל על ידו, והוא כרע על ברכיו לפני אלוקי השמים,[27] זאת בניגוד להצהרה של מלך צור על עצמו שהוא אל. אבל הגבול בין שתי הגישות דק מאד.

שלמה המלך כרת ברית עם צור, וכתוצאה מכך ההרמוניה של שלמות בעושר הגשמי וגילוי שם שמים באמצעות המלכות, הופרעה. הברית הזו הביאה לנפילתו בסופו של דבר.[28] הבריתות עם העמים, שמבחינה אובייקטיבית נראו כדבר הנכון לעשות, היו מסוכנות, מכיוון ששיתוף פעולה נושא עימו נכונות לוויתורים תרבותיים. וכפי שחז"ל מתארים זאת,[29] התורה באה לקב"ה ואמרה, הוא מנסה לשנות את האות יו"ד הקטנה במילה 'ירבה', בשלושת המצוות 'לֹא יַרְבֶּה לּוֹ סוּסִים... וְלֹא יַרְבֶּה לּוֹ נָשִׁים... וְכֶסֶף וְזָהָב לֹא יַרְבֶּה לּוֹ'.[30] כאשר הוא שינה בנקודה הקטנה הזו, הוא כבר חצה את הגבול ונחשב לחוטא. רק ביטול מוחלט וציות מוחלט לתורה ימנעו את תחושת הגאווה, שכביכול האדם מעל מצוות הא-ל וכי הוא אלהי.

נראה שלכן נרמזו כאן הדברים בנבואה אודות צור, מכיוון שמלכתחילה הייתה צור שותפה לאידיליה האלוקית, לגן העדן של ממלכת שלמה, אבל לבסוף שתי הממלכות, גם יהודה וגם צור חדלו מכך ונפלו.

> בְּרֹב רְכֻלָּתְךָ מָלְאוּ תוֹכְךָ חָמָס וַתֶּחֱטָא, וָאֲחַלֶּלְךָ מֵהַר אֱלֹהִים וַאֲבַּדְךָ כְּרוּב הַסֹּכֵךְ מִתּוֹךְ אַבְנֵי אֵשׁ - הגעת לעושר אדיר אבל מכיוון שהוא הפך להיות עושר מושחת הורדתי אותך מהר האלקים - גָּבַהּ לִבְּךָ בְּיָפְיֶךָ, שִׁחַתָּ חָכְמָתְךָ עַל יְפְעָתֶךָ

---

[26] דברי הימים א כט, כג.
[27] מלכים א ח, נד.
[28] מלכים א יא, א.
[29] ירושלמי סנהדרין ב, ו.
[30] דברים יז, טז-יז.

- על הופעתך - עַל אֶרֶץ הִשְׁלַכְתִּיךְ, לִפְנֵי מְלָכִים נְתַתִּיךְ, לְרַאְוָה בָּךְ - העמים האחרים יחזו במפלתך כאשר מרום מעמדך תושלך מטה.

נבואה זו היא מעין כתב ראי של צור מול ירושלים. גם בשני הפרקים הקודמים ראינו שצור שאפה לצמוח מחורבנה של ירושלים, 'אִמְּלְאָה הֶחֳרָבָה', ואמרו על כך חז"ל שאין ירושלים חרבה עד שצור מתמלאת.[31] הר הקודש שעל ידו מתגלה ריבונו של עולם, היה נחלתו של עם ישראל עד שהוא חטא, והפאר עבר לצור. אבל צור לא פירשה נכון את המציאות, ולא הסיקה שעליה ללכת בדרך שהיא רצון ה', אלא התגאתה, ולכן אף היא נפלה.

חז"ל[32] אומרים שלעיתים גוערים באדם מסוים, בשעה שמושא הגערה הוא זה שלצידו, ועל האחרון להבין שהגערה מופנית גם, ובעיקר, אליו.[33] אפשר לומר שהנבואה שלנו היא כזו; יחזקאל מדבר על צור בקול חזק וברור, על מנת שיגיע לאוזניהם של ישראל. ולכן אנו רואים בנבואתו מסרים הקשורים לעם ישראל, על הר הקודש ובית המקדש, אליהם היו קשורים בשיא תפארתם, והנפילה שקרתה בגלל מעשיהם.

מֵרֹב עֲוֹנֵיךְ בְּעִוֶּל רְכֻלָּתֵךְ - עול מלשון עוולה[34] - חִלַּלְתְּ מִקְדָּשֶׁיךְ. וָאוֹצִא אֵשׁ מִתּוֹכֵךְ, הִיא אֲכָלַתְתְּךְ, וָאֶתֶּנְךָ לְאֵפֶר עַל הָאָרֶץ לְעֵינֵי כָּל רֹאָיִךְ.

הנביא מתאר שהעונש של מלך צור יבוא ממנו בעצמו, העושר שלו הוא זה שיפיל אותו. ובזה גם כן רואים את תמונת המראה של ירושלים. ירמיה[35] מתאר את ההתכנסות של נציגי עמי האזור בירושלים, כאשר על הפרק עמדה סוגיית המרד בנבוכדנצר. זאת

---

[31] מגילה ו ע"א.

[32] תורת כהנים, שמיני, פרק ב, ג.

[33] דוגמה לדבר אנו מוצאים בפרשת שמיני, כאשר משה רבנו דיבר בכעס אל בני אהרן בגלל שריפת שעיר החטאת, אבל דבריו היו מופנים לאהרן, ולכן אהרון הוא זה שהגיב (ויקרא י, טז-יט).

[34] והטעם לניקוד זה הוא הסמיכות (רד"ק).

[35] פרק כז.

אומרת שירושלים הובילה את המרד. ההתכנסות לא התקיימה ברבת עמון, וגם לא במקום מושבם של שרי מצרים, צוען, כי ירושלים הייתה מוקד סחר מרכזי וחשוב, כך שכולם התקבצו אליה. זו גם הסיבה לכך שנבוכדנצר ראה בירושלים אויב מרכזי ונאבק בה בעוצמה רבה.[36] ויוצא אם כן, שעוצמתה של ירושלים הייתה לה לרועץ. על כך אמר החכם מכל אדם: 'עֹשֶׁר שָׁמוּר לִבְעָלָיו לְרָעָתוֹ'.[37]

נוכל להבין זאת לאור נבואה קדומה יותר בישעיה. כרקע להבנת דברי ישעיה צריך לזכור שכאשר שודדים פורצים לעיר, העשירים הם אלו המצויים בסכנה הגדולה, מכיוון שמהעניים אין מה לגנוב. כך הדבר גם כאשר חיילי אויב כובשים מקום ישוב. אלא שבשונה משודדים, האויב לא מסתפק בממון אלא מוסיף ומתעלל באזרחים, ויוצא אם כן שמצבם של העשירים חמור יותר מזה של העניים. ישעיה מתאר בנבואתו כיצד בזמן מלחמת אשור בממלכת יהודה העשירים יתחבאו יותר מכולם וינסו להתפטר מרכושם.[38]

לאור זאת נוכל להבין את דברי יחזקאל לצור על כך שעושרה יביא למפלתה. ומדוע סובב כך ריבונו של עולם את הדברים? מכיוון שלעושר התלוותה שחיתות רבה. צור, יחד עם היותה מרכז סחר משגשג הייתה מוקד הפשע והפריצות של האזור כולו, כפי שהזכרנו לעיל.[39]

אומר הנביא לצור: 'כָּל יוֹדְעֶיךָ בָּעַמִּים שָׁמְמוּ עָלֶיךָ' - כלומר ישתוממו ויתקשו להאמין לנפילתך. לשלמה המלך נאמרו דברים דומים, על העתיד לקרות באם לא ינצלו ישראל את העוצמה שניתנה להם כראוי: 'וְהַבַּיִת הַזֶּה יִהְיֶה עֶלְיוֹן (= אשר היה עליון כל עוד

---

[36] וראו לעיל בהרחבה, פרק כא.
[37] קהלת ה, יב.
[38] ישעיה ג-ד.
[39] פרק כז.

לא חטאתם - רש"י) כָּל עֹבֵר עָלָיו יִשֹּׁם וְשָׁרַק. וְאָמְרוּ עַל מָה עָשָׂה ה' כָּכָה לָאָרֶץ הַזֹּאת וְלַבַּיִת הַזֶּה'.[40] החזרה על אותם ביטויים מעידה אף היא שהפרק שלנו פונה לצור, ויחד עם זאת פונה גם לעם ישראל. זו נבואה שהיא פנים-ישראלית בה מבהיר יחזקאל שהחטאים של צור אשר יביאו למפלתה מקבילים לחטאיה של ירושלים.

נבואת יחזקאל אל צידון, היא צור

בפסוקים הבאים פונה הנביא אל צידון, כפי שאנו למדים מהפתיח: 'וַיְהִי דְבַר ה' אֵלַי לֵאמֹר, בֶּן-אָדָם שִׂים פָּנֶיךָ אֶל צִידוֹן וְהִנָּבֵא עָלֶיהָ'.

ונשאלת כאן שאלה, האם נבואה זו היא המשך הנבואות לצור, או פניה אל אומה אחרת בשם צידון. כי עד עתה ראינו שהנביא פונה אל העמים השונים על פי סדר מסוים; לפני צור הייתה נבואה לפלשתים, נבואה לבני עמון, למואב ולאדום. אז האם כעת הסתיימו הנבואות לצור?

על פניו, נראה שאין להתייחס לצידון כאל ממלכה נפרדת, מכיוון שאנחנו מוצאים ערים אחרות לאורך מישור החוף המזרחי של הים התיכון, עד מרכז סוריה, הנחשבות לבנותיה של צור, אז צידון, שהייתה צמודה לצור, על אחת כמה וכמה. ואכן, בזמן שלמה המלך מופיעות צור וצידון כישות אחת; מלך צור שולח עבדים מהצידונים.[41] צור הייתה העיר שבים, בְּלֵב יַמִּים, וצידון הייתה העיר אשר לחוף הים (ולכן היה לה קשר לארזי הלבנון אשר ביבשה).

---

[40] מלכים א ט, ח-ו.
[41] מלכים א ה, כ.

נבואה מקבילה ביואל

פסוקים כ-כד: וְיִהְי דְבַר ה' אֵלַי לֵאמֹר, בֶּן-אָדָם, שִׂים פָּנֶיךָ אֶל צִידוֹן וְהִנָּבֵא עָלֶיהָ וְאָמַרְתָּ כֹּה אָמַר אֲדֹנָי אלהִים, הִנְנִי עָלַיִךְ צִידוֹן וְנִכְבַּדְתִּי בְּתוֹכֵךְ. וְיָדְעוּ כִּי אֲנִי ה' בַּעֲשׂוֹתִי בָהּ שְׁפָטִים. וְנִקְדַּשְׁתִּי בָהּ, וְשִׁלַּחְתִּי בָהּ דֶּבֶר וָדָם בְּחוּצוֹתֶיהָ. וְנִפְלַל (= כמו ונפל - רד"ק) חָלָל בְּתוֹכָהּ, בְּחֶרֶב עָלֶיהָ מִסָּבִיב. וְיָדְעוּ כִּי אֲנִי ה'. וְלֹא יִהְיֶה עוֹד לְבֵית יִשְׂרָאֵל סִלּוֹן - קוץ דוקרני[42] - מַמְאִיר וְקוֹץ מַכְאִב מִכֹּל סְבִיבֹתָם, הַשָּׂאטִים (= הבוזזים - רש"י) אוֹתָם. וְיָדְעוּ כִּי אֲנִי אֲדֹנָי אלהִים.

יתכן והנביא רומז כאן לדברי נבואה מקבילים שאנו מוצאים בספר יואל:

וְגַם מָה אַתֶּם לִי צֹר וְצִידוֹן וְכֹל גְּלִילוֹת פְּלָשֶׁת, הֲגְמוּל אַתֶּם מְשַׁלְּמִים עָלָי וְאִם גֹּמְלִים אַתֶּם עָלַי קַל מְהֵרָה אָשִׁיב גְּמֻלְכֶם בְּרֹאשְׁכֶם... וּבְנֵי יְהוּדָה וּבְנֵי יְרוּשָׁלַם מְכַרְתֶּם לִבְנֵי הַיְוָנִים לְמַעַן הַרְחִיקָם מֵעַל גְּבוּלָם... וַה' מִצִּיּוֹן יִשְׁאָג וּמִירוּשָׁלַם יִתֵּן קוֹלוֹ וְרָעֲשׁוּ שָׁמַיִם וָאָרֶץ וַה' מַחֲסֶה לְעַמּוֹ וּמָעוֹז לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל.[43]

מחד מאשים הנביא יואל את צור וצידון על כך שהגלו את יהודה, ומנגד אנו רואים בפסוקים שירושלים ניצבת על תילה, ולכן נראה שהוא מתכוון להגליית המלך מנשה, שהתרחשה בתקופה בה ירושלים עוד הייתה.[44] ומסתבר שלא רק מנשה עצמו הוגלה אז, אלא רבים מהעם נמכרו לעבדות.

---

[42] יהודה פליקס, עולם הצומח המקראי, (רמת גן 1968) עמ' 206.

[43] יואל ד, ד-טז.

[44] דברי הימים ב לג, י-יב. אמנם, לכאורה אפשר לומר שהכוונה לגלות יכניה בידי בבל, שכן גם אז ירושלים עדיין עמדה (מלכים ב כד, ח-יד). אלא שקשה לומר שצור וצידון הצטרפו לבבל בעניין זה כי צור הייתה אויבת של בבל, כפי שראינו בפרק הקודם. לעומת זאת, בימי אשור, על אף שצור הייתה במרד נגד אשור, בסופו של דבר היא חברה לה, ולאחר כיבוש ארץ ישראל על ידי צבאות אשור היא קיבלה את הרשות לסחור לכל אורך החוף הארץ ישראלי (אנציקלופדיה מקראית ח"ו עמ' 705). ויוצא שהמתואר ביואל מתאים לזמן כיבושי אשור, שהיו בתקופתו של המלך מנשה, וכמו כן מובא בסדר עולם רבה (סוף פרק כ), שיואל ניבא בזמן מנשה.

ובפרק שלנו מנבא יחזקאל על צידון: 'וְלֹא יִהְיֶה עוֹד לְבֵית יִשְׂרָאֵל סִלּוֹן מַמְאִיר וְקוֹץ מַכְאִב מִכֹּל סְבִיבֹתָם, הַשָּׁאטִים אוֹתָם'. כלומר, הוא מוכיח אותה לא על כך ששמחה לאידה של ירושלים ביום חורבנה, אלא על התנכלותה בזמן מנשה. גם סגנון הנקמה בצידון, 'בַּעֲשׂוֹתִי בָהּ שְׁפָטִים' וכן 'וְשִׁלַּחְתִּי בָהּ דֶּבֶר וָדָם בְּחוּצוֹתֶיהָ', מזכיר את מה שיואל מנבא: 'וְנָתַתִּי מוֹפְתִים בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ דָּם וָאֵשׁ וְתִימְרוֹת עָשָׁן'.[45]

פסוקי נחמה כאות לניצחון במאבק התיאולוגי

הפסוקים הבאים נראים לכאורה כבלתי קשורים לנושא הפרק.

פסוקים כה-כו: כֹּה אָמַר אֲדֹנָי אלהים, בְּקַבְּצִי אֶת בֵּית יִשְׂרָאֵל מִן הָעַמִּים אֲשֶׁר נָפֹצוּ בָם, וְנִקְדַּשְׁתִּי בָם לְעֵינֵי הַגּוֹיִם. וְיָשְׁבוּ עַל אַדְמָתָם אֲשֶׁר נָתַתִּי לְעַבְדִּי לְיַעֲקֹב. וְיָשְׁבוּ עָלֶיהָ לָבֶטַח, וּבָנוּ בָתִּים וְנָטְעוּ כְרָמִים, וְיָשְׁבוּ לָבֶטַח. בַּעֲשׂוֹתִי שְׁפָטִים בְּכֹל הַשָּׁאטִים אֹתָם מִסְּבִיבוֹתָם. וְיָדְעוּ כִּי אֲנִי ה' אֱלֹהֵיהֶם.

אלו פסוקי נחמה, ויש לשאול מדוע הם מופיעים כאן, כי ספר יחזקאל מוכר לנו כספר מסודר מאד מבחינת העריכה, והוא מחולק לחטיבות אשר כל אחת מהן עוסקת בנושא מסוים.[46] פרקים לו-לז הם אלו שנושאם הוא הגאולה והמקדש העתידי, ומדוע אם כן מופיעה נבואת נחמה עתידית בפרק שלנו? מאידך, הסגנון 'בַּעֲשׂוֹתִי שְׁפָטִים בְּכֹל הַשָּׁאטִים אֹתָם מִסְּבִיבוֹתָם וְיָדְעוּ כִּי אֲנִי ה' אֱלֹהֵיהֶם' מתכתב בדיוק עם הנאמר לעיל בפסוק כד על צור וצידון. אם כן ברור שיש קשר בין שני המקטעים.

ניתן לומר שגם פסוקים אלו הם חלק מהמאבק התאולוגי של ריבונו של עולם בצור וצידון, וכי השיבה של עם ישראל לארצו תתממש בהתקיים שני תנאים:

---

[45] יואל ג, ג.

[46] וראו על כך בהרחבה במבוא לספר.

א) כאשר יתכפרו העוונות, כפי שאומר הנביא 'כִּי מָלְאָה צְבָאָה כִּי נִרְצָה עֲוֹנָהּ'.[47]

ב) כאשר יחפוץ ריבונו של עולם לקדש את שמו. שכן, כאשר עם ישראל בגלות, מתחלל שם ה', כי הגויים טועים לחשוב שהגלות היא אות להפסד של הא-ל,[48] כפי שאומר יחזקאל להלן 'עַם ה' אֵלֶּה וּמֵאַרְצוֹ יָצָאוּ'.[49]

ולכך מופיעים פסוקים אלו בפרק שלנו, כי הם מלמדים על השיבה של גילוי ה' דרך עמו בארץ ישראל, מתוך כך שצור וצידון לא יהיו ראויות לכך. (לאור זה שהן תנכסנה את ההצלחה לעצמן ולאלוהיהן במקום לריבונו של עולם, כפי שמתאר הנביא לאורך הפרק).

---

[47] ישעיה מ, ב.

[48] וכפי שדרשו חז"ל (חגיגה ה ע"ב) שמאז שגלו ישראל ממקומן אין לך ביטול תורה גדול מזה, וכן, הקב"ה בוכה על גאוותן של ישראל שניטלה מהן וניתנה לעובדי כוכבים, מכיוון שהם לא מעריכים את הדרך הישראלית שלתפיסתם הפסידה במאבק. וכפי שאומר יחזקאל להלן (לו, כב): 'לֹא לְמַעַנְכֶם אֲנִי עֹשֶׂה בֵּית יִשְׂרָאֵל כִּי אִם לְשֵׁם קָדְשִׁי אֲשֶׁר חִלַּלְתֶּם בַּגּוֹיִם'.

[49] יחזקאל לו, כ.

פרק כט

הנבואה בפרקנו, בהמשך לנבואות העמים שלמדנו עד עתה, פונה למצרים. אנחנו יודעים שהנבואה לצור הייתה מאוחרת יותר, שהרי בפתיחתה נאמר 'וַיְהִי בְּעַשְׂתֵּי עֶשְׂרֵה שָׁנָה בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ' ואילו אצלנו בפרק נאמר 'בַּשָּׁנָה הָעֲשִׂרִית, בָּעֲשִׂרִי, בִּשְׁנֵים עָשָׂר לַחֹדֶשׁ'. ונשאלת השאלה, מדוע סדר הנבואות איננו כרונולוגי?

האברבנאל מבאר שאמנם הנבואה על צור הייתה מאוחרת יותר אבל מבחינת התגשמות הנבואה, קדמה צור למצרים. שכן המצור על צור החל מיד לאחר החורבן, ואילו מלחמת בבל במצרים, כפי שנראה בהמשך, הייתה בשנת 27 לנבוכדנצר (8 שנים לאחר החורבן).[1]

בַּשָּׁנָה הָעֲשִׂרִית, בָּעֲשִׂרִי, בִּשְׁנֵים עָשָׂר לַחֹדֶשׁ - בשנה העשירית לגלות יהויכין (ולמלכות צדקיהו), כאשר ירושלים נצורה מזה כשנה[2] - הָיָה דְבַר ה׳ אֵלַי לֵאמֹר, בֶּן-אָדָם שִׂים פָּנֶיךָ עַל פַּרְעֹה מֶלֶךְ מִצְרַיִם וְהִנָּבֵא עָלָיו וְעַל מִצְרַיִם כֻּלָּהּ דַּבֵּר, וְאָמַרְתָּ כֹּה אָמַר אֲדֹנָי אלהים הִנְנִי עָלֶיךָ פַּרְעֹה מֶלֶךְ-מִצְרַיִם, הַתַּנִּים[3] הַגָּדוֹל הָרֹבֵץ בְּתוֹךְ יְאֹרָיו, אֲשֶׁר אָמַר לִי יְאֹרִי וַאֲנִי עֲשִׂיתָנִי - בגאווה גדולה, ומכיוון שכך, כמו ביחס לצור, נאבק בו ריבונו של עולם מאבק תיאולוגי - וְנָתַתִּי חַחִים בִּלְחָיֶיךָ - קרס התופש את הדג (רש"י ורד"ק) - וְהִדְבַּקְתִּי דְגַת יְאֹרֶיךָ בְּקַשְׂקְשֹׂתֶיךָ - אדביק עליך, התנין הגדול, את הדגים, כלומר, העם כולו יהיה נאמן ודבק במלך (רש"י) ולכן כאשר המלך יפול, גם העם יפול - וְהַעֲלִיתִיךָ מִתּוֹךְ יְאֹרֶיךָ, וְאֵת כָּל דְּגַת יְאֹרֶיךָ בְּקַשְׂקְשֹׂתֶיךָ תִּדְבָּק - אני אוציא אותך מהמים, היינו ממקום המחיה שלך.[א]

---

[1] מלכים ב כה, ח. שהרי בשנה התשע עשרה לנבוכדנצר היה החורבן.

[2] וראו לעיל פרק כו בתחילתו.

[3] רד"ק מבאר כי הכוונה לתנין וכי ישנה החלפה של האות מ עם נ ומביא עוד דוגמאות לכך מהמקרא.

התגשמות הנבואה בראי ההיסטוריה

בטרם נעמיק בתוכן הנבואה עצמו, מן הנכון להתייחס לסוגייה היסטורית / אמונית שנמצאת ברקע הדברים.[4] בפרק שלנו מתאר הנביא שעונשה של מצרים יתממש בכך שבבל תבוא ותכה בה במשך ארבעים שנה, כאשר במהלכן היא תסבול שבר ושממה נוראיים. בדברי הנביא חוזר על עצמו הביטוי 'הנני',[5] מה שעל פניו מעיד על התגשמות קרובה של הנבואה.[6]

אלא שמחקרים היסטוריים וארכיאולוגיים מוכיחים שאמנם נבוכדנצר נלחם במצרים אך לא הצליח לנצחה ולכבוש אותה, והתוצאה הייתה יותר קרובה לתיקו. ואכן, בכרוניקה הבבלית מופיעים תיאורי רהב על ניצחונות שהתחוללו במצרים[7] ולעומת זאת, במקורות מצריים אנו מוצאים שבחים לאל אמסיס על כך שמצרים שרדה.[8] לכן נראה שהמצרים ספגו מכה קשה מהבבלים אך לא היה זה ניצחון מוחץ,[9] ובפועל, מצרים נכבשה שנים רבות לאחר נבואה זו, בידי כנבוזי הפרסי.[10] כיצד אם כן יש להתייחס לנבואה זו מבחינה אמונית?[11]

---

[4] התייחסנו לנקודה זו גם בפרק כה, ביחס לנבואה על אדום, וכן ביחס לעונשה של צור.

[5] בפסוקים ג, ח ו-י.

[6] שכן הלשון 'הנני' מבטאת מוכנות וזמינות לפעולה זריזה, ראו ברש"י בראשית כב, א וכן שם לז, ד.

[7] רימון כשר, מקרא לישראל, יחזקאל ח"ב עמ' 577.

[8] יעקב קצנשטיין, 'מלחמותיו של נבוכדנאצר במצרים', מתוך 'ארץ ישראל - מחקרים בידיעת הארץ ועתיקותיה', כד (תשנ"ד, עמ' 186).

[9] בכך מזכירה מלחמה זו את מלחמת נבוכדנצר בצור, ראו לעיל פרק כו. ומעניין שהנביא יחזקאל מעיד בפרקנו שהניצחון על מצרים יהיה השכר של בבל בתמורה להפסד בכיבוש צור.

[10] אנציקלופדיה מקראית ח"ה עמ' 260.

[11] אמנם לפי יוספוס פלביוס (נגד אפיון, מאמר ראשון , יט) נבוכדנאצר כן כבש את מצרים ויוצא שהנבואה התממשה, אך רבים מפקפקים בנכונות הדברים, וסבורים ששני הצבאות ספגו מכה קשה (אנציקלופדיה מקראית ח"ה עמ' 734).

התגשמות הנבואה לשיטתו של הרס"ג

הדברים יובנו לאור מחלוקת שישנה בין הרמב"ם לרס"ג באשר לדיוק הנדרש בשעה שבוחנים את אמיתות הנבואה. התורה אומרת שיש להתבונן בדברי הנבואה, האם התגשמו, ובאם אמנם כן, הרי זו הוכחה שהנביא הוא נביא אמת.[12] הרמב"ם סובר שדברי הנבואה צריכים להיות בתכלית הדיוק,[13] וכגון שאם אמר הנביא, שביום מסוים בחודש תמוז ירד שלג בשעה 14:00 (דבר לא צפוי בעליל), אבל ירד בשעה 13:45, למרות הידיעה הכמעט מושלמת עדיין הרי זה נביא שקר.

לעומת הדעה המוכרת הזו של רמב"ם, קדמה לו שיטתו של רס"ג שיש לחלק בין שני סוגים של נבואה. יש מראה נבואה, ויש דבר נבואה. כאשר ריבונו של עולם **מראה** לנביא את מה שעתיד לקרות, נבואה זו אכן תתגשם בדיוק. נבואה מסוג זה תתרחש כאשר אמיתות הנביא עומדת למבחן. אבל בנבואה מהסוג השני, כאשר הנביא כבר ידוע ואינו עומד למבחן, ריבונו של עולם **אומר** לו מה יקרה. ואז, יתכן והנבואה תתגשם, יתכן וחלקה יתגשם ויתכן גם שהיא כלל לא תתגשם. מטרתה של הנבואה במקרה זה איננה להוכיח את אמיתות הנביא אלא להעביר מסר, או להביא את השומעים להפקת לקחים.[14]

---

[12] דברים יח, כא-כב.

[13] הלכות יסודי התורה פ"י ה"א.

[14] הקדמת רס"ג לתפסיר ישעיה עמ' רמה-רמז במהדורת הרב יהודה רצהבי, (תפסיר ישעיה לרב סעדיה, קרית אונו תשנ"ד) ועמ' 159-161. בתרגומו של חגי בן שמאי (בן שמאי, מפעלו של מנהיג, ירושלים תשע"ה). בן חגי עצמו הרחיב וביאר תפיסה זו של רס"ג בעמ' 145-146). לא בכדי רס"ג שלל את ידיעת העתיד כמבחן לאמינותו של הנביא אלא אם כן זהו המפגש עם העם בו הנביא מביא מופת והמופת שבחר היה לומר מקרה עתידי (דברים יח, כב ואמונות ודעות, מאמר שלישי, מהדורת הרב קאפח עמ' קכד-קכו).

בהקשר שלנו, אפשר לומר לאור שיטתו זו של רס"ג, שהעונש הקשה שיבוא על המצרים אמנם לא יתגשם כפי שמתאר זאת הנביא, אבל המסר על הכעס הגדול של ריבונו של עולם עליהם, ועל כך שמגיע להם להיענש בעונש כה חמור, עבר.

הטעם לכך שהמצרים לא הוכו מכה ניצחת קשור גם לצד השני במלחמה, הבבלים. כלומר, מצד אחד מנבא הנביא למצרים השמדה טוטאלית בידי הבבלים שכן זהו דינם הראוי להם. אך מנגד, לו הייתה הנבואה נאמרת על הבבלים, הם לא היו שומעים על ניצחון מוחץ כי גם הם לא הכירו במלכות ה' ולא היו ראויים לכך, ולכן ההכרעה התמזגה לכדי מצב ביניים, עם הפסדים וחיילים הרוגים לשני הצדדים.

התגשמות הנבואה לאור שיטתו של הרמב"ם

כפי שהזכרנו לעיל, לדעת הרמב"ם נבואות אמת מתגשמות בצורה מדויקת. וצריך לברר את היחס לנבואות שלא התגשמו, לאור שיטתו זו. בשאלת אימות הנביא, צריך לברר מה הנביא אמר שיקרה, ומה הוא כתב לדורות. ישנם ביטויים בדברי נבואה שאינם בתכלית הדיוק ועניינם גוזמא ותכליתם ברורה. צריך להבין את השפה בהקשר בו היא מופיעה, ולהכיר במגבלה של ההקשר בכתובים.

למשל, בפסוק יא מתואר עונשה של מצרים: 'לֹא תַעֲבָר בָּהּ רֶגֶל אָדָם, וְרֶגֶל בְּהֵמָה לֹא תַעֲבָר בָּהּ, וְלֹא תֵשֵׁב אַרְבָּעִים שָׁנָה'. אפשר לבוא ולומר שנפש חיה לא תעבור שם במשך ארבעים שנה, כי כך כתוב. אבל אפשר גם להבין שהמשמעות היא שמעמדה של מצרים, הן מבחינה מדינית / צבאית ילך וישחק, כי אוניות סוחר יפסיקו לעגון לחופיה. המספר 'ארבעים שנה' מהווה לפי הבנה זו מספר סימלי המציין תקופה ארוכה ולא תיאור זמן מדוייק.

או, כאשר הנביא מתאר שממה המשמעות היא שכמו שעם ישראל היה ארבעים שנה במדבר, כך גם מצרים תהפוך להיות לא רלוונטית באזור למשך ארבעים שנה.[15]

אנו גם לא נצפה לדיוק במספרים, אלא נראה בהם סימבולים, כדוגמת המספר ארבעים, שנאמר בתורה 'אַרְבָּעִים יוֹם יוֹם לַשָּׁנָה יוֹם לַשָּׁנָה תִּשְׂאוּ אֶת עֲוֹנֹתֵיכֶם'. בפועל היה זה 38 שנה, כי בעת שהם נענשו הם כבר היו באמצע השנה השניה.[16] אלא שהמספר 40 הוא עגול וידועה הסמליות הרבה שלו בתנ"ך.[17]

יוצא שאף לשיטתו של הרמב"ם, אפשר לומר שהנבואה כן התגשמה, שכן הנבואה מתארת מכה קשה ביותר שתספוג מצרים. ואופן כתיבת הדברים שיקף בתקופה ההיא את עוצמת העניין, ועלינו לקרוא נכון את הטקסט. במקום לבוא ולומר שהדברים לא קרו בדיוק, נאמר שהם קרו בדיוק, אלא שאם אנו מבינים את המילים ללא ההקשר הרי שאנחנו לא קוראים נכון את כוונת הנבואה.

כן ניתן גם לומר שהנבואה נאמרה בהתנייה.[18] ריבונו של עולם הבטיח לנבוכדנצר שיתן בידיו את העמים בתנאי, מפני שהוא עבדו של ריבונו של עולם,[19] ובכך ידעו צור, ומצרים, וישראל כי הקב"ה הוא זה שמעניש אותם. וכפי שנאמר בפרקנו 'וְיָדְעוּ כָּל

---

[15] כוונת הביטוי 'מַמְלָכָה שְׁפָלָה' (פסוק יג) היא שמצרים לא תשתלט על ממלכות אחרות בכוח צבאי, וכן מוסיף הנביא ואומר 'וְלֹא תִתְנַשֵּׂא עוֹד עַל הַגּוֹיִם, וְהִמְעַטְתִּים לְבִלְתִּי רְדוֹת בַּגּוֹיִם' (פס' טו). והדברים אינם סותרים את נבואת ירמיה על מצרים (מו, כו) 'וְאַחֲרֵי כֵן תִּשְׁכֹּן כִּימֵי קֶדֶם' כי רק במהלך הארבעים שנה היא תהיה ממלכה שפלה בכל המובנים.

[16] דברים ב, יד.

[17] כך משמע גם מדברי רלב"ג (שופטים ה, לא) כי על אף שנאמר בסוף שירת דבורה 'וַתִּשְׁקֹט הָאָרֶץ אַרְבָּעִים שָׁנָה' בפועל הארץ שקטה רק למשך עשרים שנים. המהר"ל מפראג (נתיבות עולם, נתיב היסורין פרק ג, וכן בבאר הגולה באר א) אומר שהמספר ארבעים מציין הכנה למשהו משמעותי, כמו טיהור העולם בזמן המבול בארבעים יום (בראשית ז, יב) וכמו שחז"ל (סוטה ב ע"א) אומרים ארבעים יום קודם יצירת הוולד, וכן עוד אמירות כאלו, ולעיתים אין הכוונה בדיוק למספר ארבעים כפי שדרשו חז"ל (מכות כה ע"ב) על הנאמר 'אַרְבָּעִים יַכֶּנּוּ' (דברים כה, ג) שהכוונה לשלושים ותשע אך נכתב המספר ארבעים בגלל משמעויותיו.

[18] ואף על פי שהרמב"ם (הלכות יסודי התורה פ"י ה"ד) כותב שנבואה לטובה חייבת להתגשם אף אם היא הייתה בתנאי, בנבואה זו יש גם צד של פורענות (ביחס לעמים), ולכן אף לשיטת הרמב"ם יתכן ולא תתגשם.

[19] ירמיה כז, ו.

יֹשְׁבֵי מִצְרַיִם כִּי אֲנִי ה'.[20] אמנם, כיון שבבל לא הגדילו את שם ה' אלא זקפו את הכבוד לעצמם, נדחה שכרם ולא ניתנה להם העיר צור. ובהזדמנות השניה, במצרים, אף שם הם לא פירשו נכון את המציאות ולכן התוצאות היו חלקיות בלבד.[21]

שתי סיבות לעונשה של מצרים

נחזור לתחילת הפרק, בה ממשיל הנביא את מצרים לתנין, כאשר הנמשל להוצאת התנין מן היאור הוא הגליה ממצרים לארץ זרה, כפי שנראה בהמשך הפרק. מהו הרקע לעונש זה? בפסוק ו אומר הנביא: 'וְיָדְעוּ כָּל יֹשְׁבֵי מִצְרַיִם כִּי אֲנִי ה', יַעַן הֱיוֹתָם מַשְׁעֶנֶת קָנֶה לְבֵית יִשְׂרָאֵל'. כלומר, מצרים יענשו בעונש זה מכיוון שהם היו משענת בוגדנית לישראל.[22]

בפרק מתאר הנביא שתי סיבות לכך שריבונו של עולם נאבק במצרים;

א) בגלל הגאוה של פרעה (כפי שמתואר בפסוק ג).

ב) בגלל הבגידה ביהודה (המתוארת בפסוקים ו-ז).

נראה ששני הנימוקים קשורים זה בזה, היינו מאחר שהגאווה שלטה במצרים, והם היו סבורים שידם לא תקצר מעשות מאומה, הם התחייבו לישראל ולעמים נוספים בבריתות שלא יכלו לעמוד בהן בפועל.

---

[20] פסוק ו.

[21] דברים אלו גם מתיישבים עם החלום שחלם נבוכדנאצר (דניאל ה) ופשרו, שהקב"ה נתן את כל העולם תחת נבוכדנאצר, אך עקב גאוותו וחוסר הקבלה שהוא עבדו של הקב"ה תילקח ממנו גדולתו.

[22] רש"י: 'כקנה שהוא רך ואינו סומך את הנשען עליו'. מצרים מוזכרת בהקשר זה במקומות נוספים, כגון בספר מלכים, כאשר הפרה את ברית ההגנה מפני סנחריב: 'עַתָּה הִנֵּה בָטַחְתָּ לְךָ עַל מִשְׁעֶנֶת הַקָּנֶה הָרָצוּץ הַזֶּה, עַל מִצְרַיִם' (מלכים ב יח, כא). וכן בישעיה (לו, ו): 'הִנֵּה בָטַחְתָּ עַל מִשְׁעֶנֶת הַקָּנֶה הָרָצוּץ הַזֶּה עַל מִצְרַיִם...'

הבריתות שהפרה מצרים

רש"י[23] מבאר שהרקע לדברים הוא בריתות קדומות שהיו למצרים עם ישראל והופרו; כאשר סנחריב פלש לאזור לא באו המצרים לעזרת יהודה אף על פי שהתחייבו לכך (ואף שם הם נקראו בשל כך 'משענת קנה רצוץ').[24] וכן, כאשר נבוכדנצר בא להילחם ביהודה, לא באו המצרים לסייע, למרות שהיו שותפים לקואליציית העמים המורדים. וכך מתאר זאת ירמיה:

פרק לז פסוקים א-ה: וַיִּמְלֹךְ מֶלֶךְ צִדְקִיָּהוּ בֶּן יֹאשִׁיָּהוּ תַּחַת כָּנְיָהוּ (= יכניה) בֶּן יְהוֹיָקִים, אֲשֶׁר הִמְלִיךְ נְבוּכַדְרֶאצַּר מֶלֶךְ-בָּבֶל בְּאֶרֶץ יְהוּדָה - צדקיהו מלך ביהודה מטעם הבבלים[25] אבל הוא מרד בהם - וְלֹא שָׁמַע הוּא וַעֲבָדָיו וְעַם הָאָרֶץ אֶל דִּבְרֵי ה' אֲשֶׁר דִּבֶּר בְּיַד יִרְמְיָהוּ הַנָּבִיא - להיכנע לבבלים. כתוצאה מכך באו הבבלים וצרו על ירושלים - ...וְחֵיל פַּרְעֹה יָצָא מִמִּצְרָיִם. וַיִּשְׁמְעוּ הַכַּשְׂדִּים הַצָּרִים עַל יְרוּשָׁלַם אֶת שִׁמְעָם וַיֵּעָלוּ מֵעַל יְרוּשָׁלָם - המצרים יצאו להגנת יהודה, ולכן הבבלים הסתלקו.

כפי שהזכרנו בפרקים קודמים, המצרים כרתו ברית עם עמים באזור נגד בבל. בתחילה היה נראה שמצרים עומדת בהתחייבות שלה, כפי שקראנו זה עתה בירמיה.[ג]

אלא שלמפרע הוכחו דברי הנביא כאמת:

שם, פסוקים ו-ח: וַיְהִי דְּבַר ה' אֶל יִרְמְיָהוּ הַנָּבִיא לֵאמֹר, כֹּה אָמַר ה' אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל, כֹּה תֹאמְרוּ אֶל מֶלֶךְ יְהוּדָה הַשֹּׁלֵחַ אֶתְכֶם אֵלַי לִדְרֹשֵׁנִי. הִנֵּה חֵיל פַּרְעֹה הַיֹּצֵא לָכֶם

---

[23] פסוק ו.
[24] מלכים ב יח, כא.
[25] מלכים ב כד, יז.

לְעֶזְרָה שָׁב לְאַרְצוֹ מִצְרַיִם - למפרע יתברר שהניצחון היה זמני בלבד, כי הבבלים יחזרו בכוחות מתוגברים, והמצרים ינוסו חזרה לארצם.

ירושלים העתיקה אינה כה גדולה בשטחה, ומסתבר שנבוכדנצר, כאשר עלה בפעם הראשונה לצור על ירושלים, בא בלוויית מעט גדודים, ולכן כאשר באו עמי האזור להילחם כנגד הבבלים, האחרונים נמלטו כי הבינו שלא יצליחו לעמוד בפניהם. אבל הם לא נסוגו לחלוטין מתוכניתם המקורית, אלא התאזרו בכוחות גדולים יותר ובאו בשנית. ובפעם הזאת, המצרים נסו אל ארצם, כי מאזן הכוחות השתנה. ירושלים מצאה את עצמה בודדה במערכה. וכפי שמתאר שם ירמיה בהמשך, 'וְשָׁבוּ הַכַּשְׂדִּים וְנִלְחֲמוּ עַל הָעִיר הַזֹּאת וּלְכָדֻהָ וּשְׂרָפֻהָ בָאֵשׁ'.[26]

זהו הרקע למה שיחזקאל אומר על המצרים בפרקנו 'יַעַן הֱיוֹתָם מִשְׁעֶנֶת קָנֶה לְבֵית יִשְׂרָאֵל' - הם היו משענת חלשה שלא ניתן להיסמך עליה, ועל כך הם יענשו.

המאבק בתפיסה תיאולוגית בעייתית

בפרק הקודם למדנו שביסוד הגאווה של צור עמדה תפיסת עולם תיאולוגית מעוותת, ולכן נאבק בה ריבונו של עולם. בפרק שלנו אנו למדים שגם למצרים הייתה משנה אלילית סדורה. פרעה נמשל כאן לתנין גדול, שמצהיר על עצמו: 'לִי יְאֹרִי, וַאֲנִי עֲשִׂיתָנִי' כי המצרים סגדו לתנינים. הם האמינו שהתנינים הם הזרוע היבשתית של אל השמש. עד כדי כך עמוקה הייתה האמונה שלהם, שכאשר תנין היה מת הם היו חונטים אותו וקוברים אותו.[27]

---

[26] ירמיה לז, ח.

[27] אנציקלופדיה מקראית ח"ח עמ' 619-620.

חטא גורר חטא - והעונש על שניהם

ויש לשאול בהקשר זה, מה עמד ביסוד ההצהרה של המצרים 'לִי יְאֹרִי, וַאֲנִי עֲשִׂיתָנִי'? הרי מהפרק עצמו אנו למדים שמצרים הייתה משענת קנה, שחייליה נסו על נפשם מאימת הצבא הבבלי, ואם נוסיף לכך את מפלתם המוחצת בקרב כרכמיש,[28] הרי שהתמונה המתקבלת איננה כה מזהירה, אז כיצד הם הגיעו למסקנה השחצנית הזו ש - 'לִי יְאֹרִי וַאֲנִי עֲשִׂיתָנִי'? יתכן שהחטא העכשווי שלהם, הפרת הברית עם ירושלים, מצטרף לחטאם הקדמון יותר, הגאווה; כלומר הנביא מתאר להם את חטאם הראשון שהיה בזמנו, וכיצד הוא הוביל לחטאם השני, כאומר: אתם הייתם בטוחים ברוב שחצנותכם שאתם האימפריה הגדולה שבכוחה לכבוש את המזרח התיכון, אך למפרע הסתבר שהיו אלה דברי רהב, שכן אפילו לבוא לעזרת ישראל לא היה בכם כוח, ולכן הפרתם את הברית וגרמתם לנזק כבד ליהודה. וכפי שמתאר הנביא בפסוק הבא:

פסוק ז: בְּתָמְכָם בְּךָ בַּכַּף תֵּרוֹץ - כאשר עם ישראל נשענו על המצרים, המשענת נשברה[29] - וּבָקַעְתָּ לָהֶם כָּל כָּתֵף. וּבְהִשָּׁעֲנָם עָלֶיךָ תִּשָּׁבֵר וְהַעֲמַדְתָּ לָהֶם כָּל מָתְנָיִם - המצרים הותירו את ישראל לבדם מול בבל, כמשענת שלא מסייעת ואומרת לנסמך עליה העמד לבד את מתניך[30] - בְּתָמְכָם בְּךָ בַּכַּף - המצרים, לא רק שלא הושיעו את ממלכת יהודה, אלא אף הסיתו אותה למרוד באימפריה הבבלית וגרמו לכך שיבקע להם כל כתף.[31]

---

[28] מלכים ב כד, ז וירמיה מו, ב.

[29] רד"ק: תֵּרוֹץ בנין נפעל של רצוץ. ומתיישב היטב עם מה שנאמר על המצרים שהם 'מִשְׁעֶנֶת הַקָּנֶה הָרָצוּץ', ראו הערה 24 לעיל.

[30] ברש"י ורד"ק. ושללו פירוש אחר לפיו יש כאן סיקול אותיות מהמילה מעד, והמשמעות היא שימעדו, מכיוון שלא ברור הקשר בין מעידה למותניים.

[31] רש"י: 'ובקעת להם כל כתף - כתפיהם כאדם הנסמך על קנה ונשבר והאדם נופל עליו והקרומיות נכנסות לו בכתיפיו' - כלומר, הפסוק מתאר את הנזק שיצרה מצרים בכך שסיבכה את יהודה עם בבל.

נחמה למצרים - מדוע?

פסוקים יג-טז: כִּי פֹה אָמַר אֲדֹנָי אלהִים. מִקֵּץ אַרְבָּעִים שָׁנָה אֲקַבֵּץ אֶת מִצְרַיִם מִן הָעַמִּים אֲשֶׁר נָפֹצוּ שָׁמָּה וְשַׁבְתִּי אֶת שְׁבוּת מִצְרַיִם וַהֲשִׁבֹתִי אֹתָם אֶרֶץ פַּתְרוֹס עַל אֶרֶץ מְכוּרָתָם. וְהָיוּ שָׁם מַמְלָכָה שְׁפָלָה. מִן הַמַּמְלָכוֹת תִּהְיֶה שְׁפָלָה וְלֹא תִתְנַשֵּׂא עוֹד עַל הַגּוֹיִם. וְהַמְעַטְתִּים לְבִלְתִּי רְדוֹת בַּגּוֹיִם. וְלֹא יִהְיֶה עוֹד לְבֵית יִשְׂרָאֵל לְמִבְטָח מַזְכִּיר עָוֹן בִּפְנוֹתָם אַחֲרֵיהֶם וְיָדְעוּ כִּי אֲנִי אֲדֹנָי אלהִים.

אנחנו רואים שהנביא מנחם את מצרים במילים 'וְשַׁבְתִּי אֶת שְׁבוּת מִצְרַיִם', ונשאלת השאלה, מה מקומם של דברי נחמה אלו? מדוע תזכה לכך מצרים? לשם ההשוואה, בספר יונה[32] מתאר הנביא שאנשי נינווה חזרו בתשובה, ולכן אפשר להבין מדוע הם זכו להזדמנות נוספת. ולאחר שהם לא מימשו גם את ההזדמנות הזו, הם נענשו, כפי שמתואר בהרחבה בנבואת הנביא נחום.

אבל במקרה שלנו, איזו זכות תעמוד להם למצרים שבגללה הם ישובו לארצם? את התשובה לשאלה זו אנו מוצאים במשאות העמים של ישעיה.[33] ישעיה מנבא מחד עתיד נורא למצרים, אבל מאידך פלא גדול;

פסוקים יג-כד: נוֹאֲלוּ שָׂרֵי צֹעַן נִשָּׁאוּ שָׂרֵי נֹף הִתְעוּ אֶת מִצְרַיִם - הכל יושמד עד שהנהגת מצרים לא תוכל יותר להושיע את עמה, ולאחר מכן נחמה מופלאה - ...בַּיּוֹם הַהוּא יִהְיֶה מִזְבֵּחַ לַה' בְּתוֹךְ אֶרֶץ מִצְרָיִם וּמַצֵּבָה אֵצֶל גְּבוּלָהּ לַה'. וְהָיָה לְאוֹת וּלְעֵד לַה' צְבָאוֹת בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם, כִּי יִצְעֲקוּ אֶל ה' מִפְּנֵי לֹחֲצִים, וְיִשְׁלַח לָהֶם מוֹשִׁיעַ וָרָב וְהִצִּילָם - אלו ביטויים המזכירים את מה שנאמר על עם ישראל בסיפור יציאת מצרים[34] ויש להבין על שום מה מגיעה גם למצרים גאולה שכזו

---

[32] ג, ה-ט.
[33] פרק יט.
[34] שמות ג, ט.

- וְנוֹדַע ה' לְמִצְרַיִם וְיָדְעוּ מִצְרַיִם אֶת ה' בַּיּוֹם הַהוּא וְעָבְדוּ זֶבַח וּמִנְחָה, וְנָדְרוּ נֶדֶר לַה' וְשִׁלְּמוּ. וְנָגַף ה' אֶת מִצְרַיִם נָגֹף וְרָפוֹא - הוא יכה אך גם ירפא - וְשָׁבוּ עַד ה' וְנֶעְתַּר לָהֶם וּרְפָאָם. בַּיּוֹם הַהוּא תִּהְיֶה מְסִלָּה מִמִּצְרַיִם אַשּׁוּרָה וּבָא אַשּׁוּר בְּמִצְרַיִם וּמִצְרַיִם בְּאַשּׁוּר - כבר לא יריבו אחד עם השני - וְעָבְדוּ מִצְרַיִם אֶת אַשּׁוּר - אבל לא כעבדים אלא - בַּיּוֹם הַהוּא יִהְיֶה יִשְׂרָאֵל שְׁלִישִׁיָּה לְמִצְרַיִם וּלְאַשּׁוּר, בְּרָכָה בְּקֶרֶב הָאָרֶץ - המצרים יעזרו לאשורים והאשורים יעזרו למצרים כאשר היהודים בתווך נהנים מהעזרה.[35]

מדברי הנביא ישעיה אנו למדים על מה שיקרה במצרים, ונראה שגם יחזקאל בפרקנו מנבא דברים אלו על עתידה של ממלכה זו. אנחנו מוצאים לאורך התנ"ך תיאורים על המאבק בין מצרים לבין הארצות הצפוניות, על השליטה במזרח התיכון. היו תקופות שבהן שקטה המלחמה הזו, כאשר אימפריה אחרת חצצה ביניהן. לפעמים הייתה זו מלכות דוד או שלמה, לעיתים אחאב ויהושפט, והיו גם עוזיהו וירבעם. ובזמנים שבהם לא הייתה נוכחות דומיננטית בתווך, היו ארם, אשור ובבל מצפון, ומצרים מדרום, עסוקות במאמצי השתלטות וכיבוש של ארץ ישראל ונמלי הים.

נחמת המצרים טובה ליהודים

ישעיה, וכן יחזקאל באים ואומרים שכאשר ישראל הייתה ממלכה חזקה, המציאות של הממלכות בצפון ובדרום הייתה חיובית, כי הן היו זקוקות לישראל בשביל המסחר ובכך הן תרמו לה והעצימו אותה. אנחנו מוצאים שממלכת מצרים וכן ממלכת צור וצידון העשירו והעצימו את מלכות שלמה,[36] ועל בני ממלכת ארם מסופר שהיו נושאי מנחה

[35] כן ניתן לבאר ולומר לאור ההקשר כי הביטוי 'את אשור' כוונתו 'עם אשור'.
[36] מלכים א ט, טז; שם ה, טו-כה.

לדוד המלך.[37] ולכן, כל עוד כזה היה המצב, לא היה אינטרס להשמיד אותן, אלא ההיפך, בגלל תרומתן.

מובן אם כן שכאשר ישעיה בא ומנבא שריבונו של עולם ישיב את המצרים לאחר שהם יקבלו את עונשם, ויוקם מזבח במצרים, והם יעלו קורבנות, כל זה מעיד על המעמד הנעלה הצפוי לעם ישראל, כאשר המזבח והמתנות לאלוקי ישראל מסמלים את הסיוע של המצרים לפיתוחה של ממלכת יהודה המתחדשת בשיבת ציון.[38]

נראה שאף זו הייתה כוונתו של יחזקאל בפרקנו; מצרים תיגאל, אך לא בשביל לחזור ולהיות אימפריה אלא 'ממלכה שפלה'. מצרים תסייע בסחורות ובעושר למלכות ישראל שתשוב בעצמה לשלוט בארצה.

---

[37] שמואל ב ח, ו.

[38] ומעניין שגם נבואה זו לא התממשה בבית שני. חגי (ט, ב) הרי ניבא 'גָּדוֹל יִהְיֶה כְּבוֹד הַבַּיִת הַזֶּה הָאַחֲרוֹן מִן הָרִאשׁוֹן'. ואמנם חז"ל (בבא בתרא ג ע"א) דורשים נבואה זו על מקדש ששכלל הורדוס, שהיה גבוה יותר מבית ראשון, אך ברור שזה היבט מסוים בלבד בנבואה, ולא כולה. ולהעיר, שזה מה שריה"ל (כוזרי, מאמר שני כד) אומר, שהקב"ה תכנן להעצים את גאולת את בית שני יותר מתקופת דוד ושלמה אלא שהעם לא שיתף פעולה, ומעטים עלו לארץ וכו' ולכן זה נדחה לבית שלישי.

נבואה נוספת אודות צור

לקראת סוף הפרק חוזר הנביא ומתייחס לצור;

פסוקים יז-יח: וַיְהִי בְּעֶשְׂרִים וָשֶׁבַע שָׁנָה בָּרִאשׁוֹן בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ, הָיָה דְבַר ה' אֵלַי לֵאמֹר בֶּן-אָדָם, נְבוּכַדְרֶאצַּר מֶלֶךְ-בָּבֶל הֶעֱבִיד אֶת חֵילוֹ עֲבֹדָה גְדוֹלָה אֶל צֹר, כָּל רֹאשׁ מֻקָּרָח וְכָל כָּתֵף מְרוּטָה - מכיוון שהמצור הבבלי על צור נמשך ימים רבים, החיילים שהועסקו בבניית סוללת המצור היו נושאים שקי אבנים ועפר, וכתוצאה מכך כתפיהם היו מרוטות וראשם קרח מהסלים שנשאו על ראשיהם (רד"ק) - וְשָׂכָר לֹא הָיָה לוֹ וּלְחֵילוֹ מִצֹּר עַל הָעֲבֹדָה אֲשֶׁר עָבַד עָלֶיהָ פְּעֻלָּתוֹ אֲשֶׁר עָבַד בָּהּ - במקום את צור אתן לו כמשכורת תחליפית[39] - נָתַתִּי לוֹ אֶת אֶרֶץ מִצְרַיִם - והסיבה שאתן לנבוכדנצר את מצרים היא - אֲשֶׁר עָשׂוּ לִי - בגלל החטאים שלהם נגדי (רש"י) - נְאֻם אֲדֹנָי אלהִים. בַּיּוֹם הַהוּא - כאשר אשקם את מצרים, היא תסייע לממלכת יהודה - אַצְמִיחַ קֶרֶן לְבֵית יִשְׂרָאֵל וּלְךָ אֶתֵּן פִּתְחוֹן פֶּה בְּתוֹכָם וְיָדְעוּ כִּי אֲנִי ה'.

כלומר, נבוכדנצר אמנם החליש מאד את צור כי מעמדה הכלכלי התרסק עקב המצור, אבל, אומר ריבונו של עולם, הוא לא יקטוף את הפירות במלחמת צור. ומעניין שהנביא משתמש כאן במונח פְּעֻלָּתוֹ, ובזה רומז לציווי התורה 'לֹא תָלִין פְּעֻלַּת שָׂכִיר',[40] כביכול אומר ריבונו של עולם: הוא לא קיבל ממני את השכר המגיע לו, ולכן אשלם לו במצרים, 'נָתַתִּי לוֹ אֶת אֶרֶץ מִצְרַיִם' חלף עבודתו.

---

[39] המילה 'פעולה' במקרא אינה רק שם פעולה אלא גם כינוי למשכורת כפי שנאמר 'לֹא תָלִין פְּעֻלַּת שָׂכִיר אִתְּךָ עַד בֹּקֶר' (ויקרא יט, יג).

[40] ויקרא יט, יג.

אנחנו רואים שבסיום הפרק מבשר ריבונו של עולם ליחזקאל שכאשר תתברר אמיתות נבואתו, כך הבינו הראשונים (רש"י ורד"ק), יהיה לו פתחון פה, זאת בניגוד לאילמות שעליה נצטווה בתחילת דרכו הנבואית.[41] אלא שעל כך אפשר לשאול, הרי כבר בבוא הפליט, העידה הנבואה שתסתיים תקופת האילמות, כפי שנאמר[42] 'בַּיּוֹם הַהוּא יִפָּתַח פִּיךָ אֶת הַפָּלִיט וּתְדַבֵּר וְלֹא תֵאָלֵם עוֹד...' ומדוע תולים זאת המפרשים בהתגשמות הנבואה הנוכחית? אולי הייתה כוונתם לומר ששני הגורמים יאמתו את יחזקאל כנביא אמת, שיש להישמע לו. בפועל נדחה הקיום המלא של הדברים עד ימי מלכות פרס, ואכן כאשר התקיימו במילואם הדברים בתקופת הנהגת דניאל, דבר ה' נראה יותר ויותר במציאות עד שאפילו מלך בבל הכיר במלכות ה'.[43]

ניתן להוסיף ולבאר, שהמוכנות של העם לשמוע את יחזקאל תתממש כבר בבוא הפליט, וכפועל יוצא יסתיים הציווי לא לדבר. אלא שאם יקבלו ישראל את מלכות ה' עליהם ויפסיקו להתכחש לו, הם יהיו ראויים להנות מהקרן של מצרים, ובבל גם יקבלו עליהם את מלכות ה' המתגלה בישראל. בהקשר זה, מכונה הכחשת ה' על ידי ישראל 'פתחון פה'.[44] כלומר, מעתה לא יהיה עוד לישראל רצון להכחיש את מלכות ה' 'פתחון פה' אלא שפתחון הפה יהיה של יחזקאל, להנהיג את העם בחירות גדולה, כאשר הן הממלכה הצפונית והן זו הדרומית מסייעות לו, והכל תחת הנהגתו. אמנם, כפי שראינו לעיל, נבואת פרק זה היא בהתנייה ולכן תתממש רק לכשיוכשרו התנאים, כפי שחותם הפסוק 'וְיָדְעוּ כִּי אֲנִי ה".

---

41 לעיל ג, כו-כז.
42 לעיל כד, כז.
43 רש"י על פסוק כא.
44 לעיל טז, סג.

[א] בעניין תפיסת המלך האנושי כאלוהי יש להעיר; פשט האימרה המובאת בפרקנו מפי פרעה 'לִי יְאֹרִי וַאֲנִי עֲשִׂיתָנִי' מורה על תפיסת המלך כאל. תפיסה זו נראית כאווילית ושמא זה מה שגרם לרש"י לבאר את האימרה הזו כמשל למעמדו של פרעה, וזו לשונו: 'לי יאורי - איני צריך לעליונים, כי יש לי יאורי מספיק כל צרכיי, ואני עשיתיני - בגבורתי ובחכמתי הגדלתי גדולתי וממשלתי'. קריאה שכזו גם מסירה את הקושי הלוגי לקרוא למלך בשר ודם אל, והיא אף מגובה בהקבלה לדברי סנחריב על עצמו (ישעיה י, יג) 'כִּי אָמַר בְּכֹחַ יָדִי עָשִׂיתִי, וּבְחָכְמָתִי כִּי נָבֹנוֹתִי'. (ישנה מחלוקת שם בפרשנות האם השליט הינו סנחריב מלך אשור או נבוכדנצר מלך בבל (הצגת השיטות מובאת בפירוש דעת מקרא שם עמ' קס-קסב) אמנם, אי אפשר להתכחש לפשט המילים שאמר מלך מצרים, המורה על תפיסה אלילית, וכן מן הנבואה על השליט המתנשא האומר: 'וְאַתָּה אָמַרְתָּ בִלְבָבְךָ הַשָּׁמַיִם אֶעֱלֶה מִמַּעַל לְכוֹכְבֵי אֵל אָרִים כִּסְאִי וְאֵשֵׁב בְּהַר מוֹעֵד בְּיַרְכְּתֵי צָפוֹן. אֶעֱלֶה עַל בָּמֳתֵי עָב אֲדַמֶּה לְעֶלְיוֹן' (ישעיה יד, יג-יד). בדרך זו נראה שהבינו חז"ל את האמירות הללו כפי שאמרו (פסחים צד ע"א-ע"ב): 'בשעה שאמר (ישעיה יד, יד) אעלה על במתי עב אדמה לעליון יצתה בת קול ואמרה לו רשע בן רשע בן בנו של נמרוד הרשע שהמריד את כל העולם כולו עלי במלכותו, כמה שנותיו של אדם שבעים שנה ואם בגבורות שמונים שנה שנאמר (תהלים צ, י) ימי שנותינו בהם שבעים שנה ואם בגבורות שמונים שנה מן הארץ עד לרקיע מהלך חמש מאות שנה ועוביו של רקיע מהלך ה' מאות שנה ובין כל רקיע לרקיע מהלך ה' מאות שנה וכן בין כל רקיע ורקיע (ישעיה יד, טו) אך אל שאול תורד אל ירכתי בור'.

מהו ההיגיון שגרם לאנשים להאמין בדבר שכזה?

רמב"ן (שמות כ, ג) סוקר את מיני תפיסות העבודה הזרה ששללה התורה ובין היתר כותב שם: 'וממין העבודה הזאת היו מהם עובדים לאנשים כי בראותם לאחד מבני האדם ממשלה גדולה ומזלו עולה מאד כנבוכדנצר היו אנשי ארצו חושבים כי בקבלם עליהם עבודתו וכוונתם אליו יעלה מזלם עם מזלו והוא ג"כ יחשוב כי בהדבק מחשבתם בו תוסיף לו הצלחה בכוח נפשותיהם המכוונות אליו וזה היה דעת פרעה כדברי רבותינו (שמו"ר ט ז) ודעת סנחריב שאמר הכתוב במחשבתו אעלה על במתי עב אדמה לעליון (ישעיה יד יד) וחירם וחביריו שעשו

עצמם אלוהות כי היו רשעים לא שוטים גמורים'. עצם זה שההצלחה האירה פניה למלך בצורה כה מלאה, גרם לאנשים להאמין כי האל פועל דרכו, וכי ישנה זהות בין האל לבין האדם - המלך שדרכו הוא מתגלה.

שונה הדבר מהותית אם המלך מבין כי הוא שליחו של המלך העליון אך הוא מחוייב למצוותיו, וכי אין לו למלך האנושי כוחות על טבעיים כתוצאה מכך. רק אם יבין זאת יוכל הוא להיות זרועו הארוכה של מלכו של עולם, כפי שנאמר על שלמה המלך 'וַיֵּשֶׁב שְׁלֹמֹה עַל כִּסֵּא ה' לְמֶלֶךְ תַּחַת דָּוִיד אָבִיו וַיִּצְלָח' (דברי הימים א כט, כג). נראה שזהו פשר האגדה (מועד קטן ט ע"א) האומרת כי בשעה שרצה שלמה להכניס את ארון ה' למקדש שבנה נערך דו שיח בין שערי המקדש לשלמה ובשעה שאמר שלמה 'שְׂאוּ שְׁעָרִים רָאשֵׁיכֶם וְהִנָּשְׂאוּ פִּתְחֵי עוֹלָם וְיָבוֹא מֶלֶךְ הַכָּבוֹד' שאלו אותו השערים 'מִי זֶה מֶלֶךְ הַכָּבוֹד' ולא נחו עד שענה שלמה 'ה' עִזּוּז וְגִבּוֹר ה' גִּבּוֹר מִלְחָמָה' ובכך הבדיל עצמו מהתפיסה האלילית.

[ב] אנו מוצאים שלאחר שהבבלים הסתלקו, שררה אופוריה בירושלים, וירמיה בא ומתרה (פרק לד): 'הַדָּבָר אֲשֶׁר הָיָה אֶל יִרְמְיָהוּ מֵאֵת ה'. וּנְבוּזַרְאֲדָן רַב טַבָּחִים עֹמֵד לִפְנֵי מֶלֶךְ בָּבֶל בִּירוּשָׁלַ‍ִם וְאֶת כָּל חֵילוֹ, וְכָל מַמְלְכוֹת אֶרֶץ מִמְשֶׁלֶת יָדוֹ, וְכָל הָעַמִּים נִלְחָמִים עַל יְרוּשָׁלַ‍ִם וְעַל כָּל עָרֶיהָ - היה זה בשלב הראשון של המצור הבבלי על ירושלים - לֵאמֹר, כֹּה אָמַר ה' אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל, הָלוֹךְ וְאָמַרְתָּ אֶל צִדְקִיָּהוּ מֶלֶךְ יְהוּדָה. וְאָמַרְתָּ אֵלָיו, כֹּה אָמַר ה', הִנְנִי נֹתֵן אֶת הָעִיר הַזֹּאת בְּיַד מֶלֶךְ-בָּבֶל, וּשְׂרָפָהּ בָּאֵשׁ' - והנה לפני שהבבלים הסתלקו, ערך צדקיהו טקס גדול של נאמנות לה' ושוחררו העבדים, מתוך מחשבה שהקב"ה מרוצה מהעניין. אלא שירמיה אומר בהמשך: 'הַדָּבָר אֲשֶׁר הָיָה אֶל יִרְמְיָהוּ מֵאֵת ה', אַחֲרֵי כְּרֹת הַמֶּלֶךְ צִדְקִיָּהוּ בְּרִית אֶת כָּל הָעָם אֲשֶׁר בִּירוּשָׁלַ‍ִם, לִקְרֹא לָהֶם דְּרוֹר, לְשַׁלַּח אִישׁ אֶת עַבְדּוֹ וְאִישׁ אֶת שִׁפְחָתוֹ, הָעִבְרִי וְהָעִבְרִיָּה, חָפְשִׁים, לְבִלְתִּי עֲבָד בָּם בִּיהוּדִי אָחִיהוּ אִישׁ. וַיִּשְׁמְעוּ כָּל הַשָּׂרִים וְכָל הָעָם אֲשֶׁר בָּאוּ בַבְּרִית, לְשַׁלַּח אִישׁ אֶת עַבְדּוֹ וְאִישׁ אֶת שִׁפְחָתוֹ חָפְשִׁים, לְבִלְתִּי עֲבָד בָּם עוֹד. וַיִּשְׁמְעוּ, וַיְשַׁלֵּחוּ - בתחילה אמנם קיימו את הדברים, אבל לאחר מכן התחרטו - וַיָּשׁוּבוּ אַחֲרֵי כֵן, וַיָּשִׁבוּ אֶת הָעֲבָדִים וְאֶת הַשְּׁפָחוֹת, אֲשֶׁר שִׁלְּחוּ חָפְשִׁים. וַיִּכְבְּשׁוּם לַעֲבָדִים וְלִשְׁפָחוֹת - הם חזרו בהם מהברית שלהם עצמם, ולכן, מתרה הנביא, יעניש אותם ריבונו של עולם בעונש חמור, הוא המצור הנוסף - לָכֵן, כֹּה אָמַר ה', אַתֶּם לֹא שְׁמַעְתֶּם אֵלַי, לִקְרֹא דְרוֹר

אִישׁ לְאָחִיו וְאִישׁ לְרֵעֵהוּ, הִנֵּנִי קֹרֵא לָכֶם דְּרוֹר, נְאֻם ה', אֶל הַחֶרֶב אֶל הַדֶּבֶר וְאֶל הָרָעָב, וְנָתַתִּי אֶתְכֶם לְזַעֲוָה לְכֹל מַמְלְכוֹת הָאָרֶץ.

נחמה ליבוביץ' ע"ה (עיונים חדשים בספר ויקרא, ירושלים תשמ"ו עמ' 418 ושם בהערה 6) הציעה, והדברים מאד מסתברים, שפרשה זו של שחרור העבדים התרחשה בתקופה של המצור הראשון על ירושלים, והסיבות לכך ששחררו את העבדים היו: א) שאפו ליצור אוירה חברתית מעודדת בשעת צרה, ב) רצו שהעבדים יסייעו במלחמה, ו-ג) כדי שלא יצטרכו הבעלים להאכיל את עבדיהם בשעת מצור. אך ברגע שהמצרים הניסו את הבבלים, שבו ולקחו הבעלים העשירים את העבדים, כי יכלו להרשות לעצמם להחזיק בבעלותם עבדים. לאור זאת בא ירמיה להפיג את האופוריה המושחתת וניבא שישובו הבבלים ויכו את ירושלים.

פרק ל

הנבואה בפרקנו, גם היא כקודמתה, פונה למצרים.[1]

וַיְהִי דְבַר ה' אֵלַי לֵאמֹר, בֶּן-אָדָם הִנָּבֵא וְאָמַרְתָּ פֹּה אָמַר אֲדֹנָי אלהִים, הֵילִילוּ - מלשון יללה של כאב - הָהּ לַיּוֹם - כמו אהה, ביטוי של מצוקה[2] - כִּי קָרוֹב יוֹם וְקָרוֹב יוֹם לַה' יוֹם עָנָן עֵת גּוֹיִם יִהְיֶה - צירוף המילים יוֹם עָנָן יכול להתפרש בשני אופנים: א) כמטאפורה לכך שיהיו צרות.[3] ב) כפשוטו, תהיה החשכה כלשהי, בדומה למכת החושך שהייתה במצרים, שכן היו אמורים ישראל לזכות לניסי מצרים בשיבת ציון[4] אלא שלא זכו לכך.[5] וּבָאָה חֶרֶב בְּמִצְרַיִם - כמו הענן, החרב מסמלת את השמדתה של ממלכת מצרים - וְהָיְתָה חַלְחָלָה בְּכוּשׁ - אחד מהשבטים שהתגוררו במצרים - בִּנְפֹל חָלָל בְּמִצְרָיִם. וְלָקְחוּ הֲמוֹנָהּ וְנֶהֶרְסוּ יְסֹדוֹתֶיהָ. כּוּשׁ וּפוּט וְלוּד וְכָל הָעֶרֶב - כל העמים המעורבים עימה - וְכוּב.

את הממלכה כוב אנחנו לא מכירים ממקום אחר בתנ"ך, וגם בספרות המחקר היא לא זוהתה. יש שטענו[6] שהכוונה ללוב, שכך מופיע בתרגום השבעים. אבל, על פי המסורה אין לשנות גרסאות, וכן מקובל גם בקרב החוקרים שכאשר קיימות שתי גרסאות והאחת לא מובנת, היא תהיה בדרך כלל המדויקת יותר, כי יותר הגיוני לומר ששינו

---

[1] הנבואה בפרק ל קדמה לנבואה שבסוף פרק כט. והרחבנו לעיל בפרק כט מדוע לא באו נבואות העמים על פי סדר אמירתן.

[2] רש"י.

[3] כמו בביטוי 'והחשך בא לעולם' (מגילת תענית; סדר עולם רבה, ויניציאה ש"ה, דף כד, א). ועל דרך זה פירש רש"י את הפסוק (בראשית ט, יד) 'וְהָיָה בְּעַנְנִי עָנָן עַל הָאָרֶץ': 'כשתעלה במחשבה לפני להביא חשך ואבדון לעולם'.

[4] כפי שניבא מיכה על שיבת ציון 'כִּימֵי צֵאתְךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם אַרְאֶנּוּ נִפְלָאוֹת' (מיכה ז, טו).

[5] כך אמרו חז"ל (ברכות ד ע"א) "ראויים היו ישראל ליעשות להם נס בימי עזרא כדרך שנעשה להם בימי יהושע בן נון אלא שגרם החטא".

[6] תנ"ך ביבליה היבריקה.

גרסה על מנת לתקן ולשפר את ההבנה, מאשר ששינו למשמעות עוד פחות מובנת. על כל פנים, מההקשר ניתן להבין שמדובר בעם נוסף או שבט שחי באזור מצרים.

וּבְנֵי אֶרֶץ הַבְּרִית אִתָּם - כל מי שכרת עימם ברית - בַּחֶרֶב יִפְּלוּ - נראה שהנביא מתאר את ההשפעה המתגלגלת שתהיה לחורבנה של מצרים על העמים הקשורים אליה, כוש, פוט ולוד, שילקו גם הם עימה, במלחמה. גם ביטויים אלה מזכירים לנו את יציאת מצרים וקריעת ים סוף, שגרמו לזעזוע של כל עמי האזור שהיו סמוכים על מצרים.[7]

פסוקים ו-ט: כֹּה אָמַר ה', וְנָפְלוּ סֹמְכֵי מִצְרַיִם וְיָרַד גְּאוֹן עֻזָּהּ, מִמִּגְדֹּל סְוֵנֵה בַּחֶרֶב יִפְּלוּ בָהּ נְאֻם אֲדֹנָי אלהִים - מתוארות כאן ערים מדרום מצרים ועד לצפונה,[8] עד הדלתא - וְנָשַׁמּוּ - יהיו שממה - בְּתוֹךְ אֲרָצוֹת נְשַׁמּוֹת - כלומר, מצרים תחרב ובעקבותיה יחרב כל האזור - וְעָרָיו בְּתוֹךְ עָרִים נַחֲרָבוֹת תִּהְיֶינָה. וְיָדְעוּ כִּי אֲנִי ה' בְּתִתִּי אֵשׁ בְּמִצְרַיִם וְנִשְׁבְּרוּ כָּל עֹזְרֶיהָ - כולם יבינו שזה מהקב"ה - בַּיּוֹם הַהוּא יֵצְאוּ מַלְאָכִים מִלְפָנַי בַּצִּים - באניות - לְהַחֲרִיד אֶת כּוּשׁ בֶּטַח - יקחו אותם לגלות, למכרם לעבדים - וְהָיְתָה חַלְחָלָה בָהֶם בְּיוֹם מִצְרַיִם[9] - כשם שניחתו מכות אדירות על מצרים בזמן אבותינו, כך יקרה גם כעת.

מכות קשות צפויות למצרים

התיאור של הנביא שקראנו עד עתה, נראה כתיאור של מלחמה, שתוביל להשמדה של מצרים וכן של העמים האחרים הקשורים אליה. בהקשר זה, נבין את הביטויים ענן וחלחלה כמטאפורה לחרדה ולאימה הגדולה שיאחזו בעמים. אמנם, המכות שיבואו על המצרים, ובוודאי עם ההשוואה לימי יציאת ישראל ממצרים, מתוארות כמכות קשות

---

[7] כמו שאומר הפסוק 'שָׁמְעוּ עַמִּים יִרְגָּזוּן חִיל אָחַז יֹשְׁבֵי פְּלָשֶׁת' (שמות טו, יד).
[8] רימון כשר, מקרא לישראל, יחזקאל ח"ב עמ' 573.
[9] יש הגורסים כְּיוֹם מִצְרַיִם, ראו ברד"ק.

ביותר, וכך גם התגובות של העמים, ולכן נראה שיש כאן משהו שהוא מעבר למלחמה 'רגילה'.

לשם הבנת משמעות המכות שיבואו על מצרים, עלינו להיזכר בנקודה שנגענו בה כבר בפרק הקודם; יחזקאל ניבא שנבוכדנצר יכה בצור וישמידה, אך נבואה זו התממשה באופן חלקי, וכפי שהנביא עצמו תיאר בפרק הקודם, בבל תקבל את פעולתה, כלומר ישולם לה שכרה, במלחמתה במצרים.[10] אלא שגם המאבק במצרים הצליח באופן חלקי בלבד. מבחינה היסטורית אנחנו יודעים שכנבוזי מלך פרס הוא זה שכבש לבסוף את מצרים,[11] שנים רבות לאחר נבואה זו, ובכל אופן, ברור לנו שלא לכך כיוון הנביא בדבריו, כפי שמוכיחים הפסוקים הבאים:

פסוקים י-יב: כֹּה אָמַר אֲדֹנָי אלהִים, וְהִשְׁבַּתִּי אֶת הֲמוֹן מִצְרַיִם **בְּיַד נְבוּכַדְרֶאצַּר מֶלֶךְ בָּבֶל** הוּא וְעַמּוֹ אִתּוֹ, עָרִיצֵי גּוֹיִם מוּבָאִים לְשַׁחֵת הָאָרֶץ. וְהֵרִיקוּ חַרְבוֹתָם עַל מִצְרַיִם וּמָלְאוּ אֶת הָאָרֶץ חָלָל וְנָתַתִּי יְאֹרִים חָרָבָה וּמָכַרְתִּי אֶת הָאָרֶץ בְּיַד רָעִים - עם אכזרי - וַהֲשִׁמֹתִי אֶרֶץ וּמְלֹאָהּ בְּיַד זָרִים אֲנִי ה' דִּבַּרְתִּי.

מהפסוקים עולה בבירור שהנביא תולה את מפלתה של מצרים בנבוכדנאצר, אך בפועל זה לא קרה בימיו. גם הביטוי המופיע בפסוק ג 'כִּי קָרוֹב יוֹם, וְקָרוֹב יוֹם לַה" מורה שלא מדובר על תקופת מלכות פרס אלא על זמנו של יחזקאל. קשה גם ליחס את התיאורים של שממה מוחלטת של מצרים והארצות הסמוכות, וכן של ההרס וההגליה, לכיבוש הבבלי של כמה כפרים בפאתי מצרים והגליה של תושביהם. ולכן נראה להציע כיוון שונה.

---

[10] לעיל כט, כ.

[11] מקרא לישראל, שם עמ' 577.

מנבואות העמים, ובכללן הנבואות על מצרים, עולה תמונה ברורה של גמול; העמים יענשו על חטאיהם כלפי עם ישראל. אם זה על חטא השמחה לאיד, כפי שראינו אצל צור ועמים אחרים, או על כך שהפרו ברית עם ישראל, כמו שנאמר על מצרים.

נבוכדנצר לא קיים את שליחותו

אבל, כפי שראינו גם בפרק הקודם, אנו מוצאים בנבואות העמים התייחסות גם לחטאים כלפי ריבונו של עולם, כלומר, העמים יענשו גם בגלל השקפות עולם תיאולוגיות מעוותות. זאת כיון שריבונו של עולם חפץ לגלות את שמו בעולם.[12] לשם כך הוא שלח את נבוכדנצר, שהוא יהיה נציגו, זה שדרכו יתגלה שם ה' בעולם,[13] ונבוכדנצר היה מודע לתפיסה התיאולוגית היהודית.[14]

מה שהיה אמור לקרות, באם המהלכים היו מתרחשים כמתוכנן, היה שלאחר שנבוכדנצר ינצח את המצרים הוא יבטא את ההכרה שלו במלכות ריבונו של עולם, מה שיביא לגילוי שמו יתברך, ובכך תושג התכלית שלשמה נשלח. אבל כל זה לא קרה במציאות. נבוכדנצר אמנם הכיר בשם ה', אלא שהוא העניק להכרה הזו את הפרשנות שלו. מבחינתו מדובר היה בעוד אחד מהאלים שעליו להתחשב בהם.[15] הוא לא הרים

---

[12] כך ראינו בתחילת ספר יחזקאל שכאשר עם ישראל חוטא, שמו של ריבונו של עולם מתגלה דרך עמים אחרים, מצב, אשר מבחינת עם ישראל, מבטא את שפל המדרגה. וכפי שביארנו בהרחבה בפרק א, יש המפרשים על פי זה את מעשה המרכבה, כאשר החיות מייצגות את המלכויות והרוח שבאה מן הצפון מייצגת את בבל.

[13] וכפי שמעיד ירמיה (כז, ו) 'וְעַתָּה אָנֹכִי נָתַתִּי אֶת כָּל אַרְצוֹתַי בְּיַד נְבוּכַדְנֶאצַּר מֶלֶךְ בָּבֶל עַבְדִּי'.

[14] ויעידו על כך דבריו לירמיה לאחר שהוציא אותו מקרב שיירת הגולים: 'ה' אֱלֹהֶיךָ דִּבֶּר אֶת הָרָעָה הַזֹּאת, אֶל הַמָּקוֹם הַזֶּה, וַיָּבֵא וַיַּעַשׂ ה' כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר. כִּי חֲטָאתֶם לַה' וְלֹא שְׁמַעְתֶּם בְּקוֹלוֹ, וְהָיָה לָכֶם הַדָּבָר הַזֶּה (ירמיה מ, ב-ג).

[15] רק בעקבות מעשי דניאל הגיע נבוכדנצר למסקנה בדבר בלעדיותו של אלוהי ישראל (דניאל ב, מז).

את הכפפה כפי שרצה ריבונו של עולם, ולא הביא למימוש התכלית 'וְיָדְעוּ הַגּוֹיִם כִּי אֲנִי ה'".[16]

כפועל יוצא, הפרשנות שיעניקו בני העמים השונים למלחמות של נבוכדנצר, תהיה 'טבעית'. הם לא יכירו בכך שיד ה' בדבר אלא יתלו את המלחמה בסכסוך בין העמים. אמנם, יהיו מקרב עם ישראל שיכירו בריבונו של עולם כאשר יראו את גופות המתים היהודים במרכזי האלילות בירושלים,[17] ויודו שהעונש בא מחמת החטא. אבל אצל העמים לא תתפתח בהכרח תודעה שכזו, בגלל שנבוכדנצר לא יבצע כראוי את תפקידו אשר העניק לו ריבונו של עולם.

ניתן לומר שזו התשובה לשאלה מדוע לא התגשמו הנבואות הללו. היות ונבוכדנצר לא ביצע את המוטל עליו, ולא גילה את דבר ה' בקרב העמים, בטלו בחלקן ההבטחות אשר הובטחו לו בנבואות אלו.

לכן אנחנו רואים שבמלחמת נבוכדנצר בצור, הוא לא קיבל את התגמול. צור הייתה צריכה להיענש על חטאיה, כפי שאכן קרה,[18] אבל לנבוכדנצר היה רק חלק בתבוסתה, ולא בלעדיות. הניצחון המוחץ ניטל ממנו מאחר והוא לא הפיק לקחים ונותר דבק בתפיסה האלילית. לאחר מכן העניק לו ריבונו של עולם הזדמנות נוספת, אולי יכיר בשם ה' שהוא זה המוביל אותו, אבל נבוכדנצר שוב אכזב. ומסתבר שזו הסיבה לכך שגם הנבואה שבפרקנו, המתארת ניצחון כביר ומוחץ על מצרים לא התממשה על ידו.[19]

---

[16] יחזקאל לז, כח. בפשטות מתייחסת האמירה הזו לכלל הגויים ולא רק לישראל.

[17] כפי שמעיד יחזקאל בפרק ז.

[18] והרחבנו על כך לעיל, פרק כח.

[19] זהו לא המקרה היחיד שבו נבואות לא מתממשות כי הנמענים לא היו ראויים להן. אנו מוצאים כמה נבואות שנאמרו לעם ישראל, אשר לא התממשו מסיבה זו כפי שהרחיב בכך ריה"ל בספר הכוזרי מאמר שני, כד.

יום ה' - היום בו מתגלית ההנהגה האלוקית

אנו למדים על תכלית הנבואה כבר בתחילתה, כאשר יחזקאל מנבא על מה שעתיד לקרות למצרים במילים 'וְקָרוֹב **יוֹם לה'**' - היום שבו תיענש מצרים בהתגשמות הנבואה יהיה יום לה', המלחמה היא מלחמת ה' למען יכירו העמים בריבונו של עולם.

אנו מוצאים התייחסות דומה אצל הנביא ישעיה:[20]

בֵּית יַעֲקֹב לְכוּ וְנֵלְכָה בְּאוֹר ה' - נלך באור ה' במקום בחושך, שהוא - כִּי נָטַשְׁתָּה עַמְּךָ בֵּית יַעֲקֹב - נטשת את הדרך של בית יעקב (רש"י) - כִּי מָלְאוּ מִקֶּדֶם וְעֹנְנִים כַּפְּלִשְׁתִּים, וּבְיַלְדֵי נָכְרִים יַשְׂפִּיקוּ. וַתִּמָּלֵא אַרְצוֹ כֶּסֶף וְזָהָב וְאֵין קֵצֶה לְאֹצְרֹתָיו. וַתִּמָּלֵא אַרְצוֹ סוּסִים וְאֵין קֵצֶה לְמַרְכְּבֹתָיו - ויחד עם השפע - וַתִּמָּלֵא אַרְצוֹ אֱלִילִים לְמַעֲשֵׂה יָדָיו יִשְׁתַּחֲווּ לַאֲשֶׁר עָשׂוּ אֶצְבְּעֹתָיו - ומכיוון שעם ישראל השתמש בשפע אשר נתתי לו לרעה, עלי להתגלות למרות עם ישראל ולא בזכותם - וַיִּשַּׁח אָדָם - האזרחים שגם הם התגאו - (רש"י) - וַיִּשְׁפַּל אִישׁ (= השרים והגיבורים אנשי החיל - רש"י) וְאַל תִּשָּׂא לָהֶם - הקב"ה לא יסלח לישראל כי הם לא ראויים לכך (רש"י) - בּוֹא בַצּוּר - לאחר חטא העגל, כאשר העם לא היה ראוי לגילוי האלוקי, אמר ה' למשה רבינו 'הִנֵּה מָקוֹם אִתִּי וְנִצַּבְתָּ עַל הַצּוּר'[21] כלומר אתגלה אליך שכן אתה ראוי. ונראה שגם כאן זו המשמעות - וְהִטָּמֵן בֶּעָפָר - התחבא - מִפְּנֵי פַּחַד ה' וּמֵהֲדַר גְּאוֹנוֹ - מפני הגילוי האלוקי שיבוא - עֵינֵי גַּבְהוּת אָדָם שָׁפֵל וְשַׁח רוּם אֲנָשִׁים וְנִשְׂגַּב ה' לְבַדּוֹ בַּיּוֹם הַהוּא - כל ההנהגה הקלוקלת תושמד ורק ה' יתגלה כרם ונשגב.

---

[20] ישעיה ב, ה.
[21] שמות לג, כא.

נבואה זו נאמרה בתקופת עוזיהו מלך יהודה וירבעם בן יואש מלך ישראל, אשר שיתפו פעולה ביניהם והביאו להתפתחות אדירה ביהודה ובישראל.[22] אבל השגשוג היה מלווה בשחיתות, הן כלכלית והן תרבותית, בדמות עבודה זרה.[23] ולכן יעניש ה' את הרשעים;

> כִּי **יוֹם לַה'** צְבָאוֹת עַל כָּל גֵּאֶה וָרָם וְעַל כָּל נִשָּׂא וְשָׁפֵל וְעַל כָּל אַרְזֵי הַלְּבָנוֹן הָרָמִים וְהַנִּשָּׂאִים וְעַל כָּל אַלּוֹנֵי הַבָּשָׁן וְעַל כָּל הֶהָרִים הָרָמִים וְעַל כָּל הַגְּבָעוֹת הַנִּשָּׂאוֹת - כלומר, על יושבי ההרים והגבעות.[24] או שכוונת הנביא להרים עצמם, ובזה הוא מנבא על רעידת האדמה שהייתה בימי עוזיהו והחרידה את ירושלים[25] ובמהלכה - ...וּבָאוּ בִּמְעָרוֹת צֻרִים וּבִמְחִלּוֹת עָפָר מִפְּנֵי פַּחַד ה' וּמֵהֲדַר גְּאוֹנוֹ בְּקוּמוֹ לַעֲרֹץ הָאָרֶץ - להרעיד את האדמה - בַּיּוֹם הַהוּא יַשְׁלִיךְ הָאָדָם אֶת אֱלִילֵי כַסְפּוֹ וְאֶת אֱלִילֵי זְהָבוֹ אֲשֶׁר עָשׂוּ לוֹ לְהִשְׁתַּחֲוֹת, לַחְפֹּר פֵּרוֹת וְלָעֲטַלֵּפִים - באופן הכואב הזה יתגלה שם ה'.

הביטוי יום ה' בא במשמעות של היום בו יתגלה ריבונו של עולם ויכירו בו, אם זה במאור פנים כאשר עם ישראל ראוי לכך, או בצורה כואבת, כפי שאנו רואים כאן. הנביא עמוס,[26] שניבא באותה תקופה, מזכיר גם הוא את יום ה':

---

[22] מלכים ב יד, כח. להרחבה בעניין זה ראו בספר 'צפנת ישעיהו' מאת הרב יוסף כרמל, ירושלים תשע"ה, עמ' 21-22.

[23] הנביא עמוס (ב, ו-ט; ד, א) מתאר את אופי השחיתות, הפערים הכלכליים בין העשירים לעניים וניצול החלשים.

[24] כן פירש רש"י. אמנם נראה שאין פער גדול בין הבנה זו לבין ההבנה כי זהו כינוי לעשירים בעם מכיוון שסביר שבמרומי העיר התגוררו העשירים ואילו בגאיות, היכן שהסחף מלכלך, התגוררו העניים, כפי שהיה בירושלים בימי בית שני.

[25] וכפי שמנבא זכריה (יד, ה): 'כַּאֲשֶׁר נַסְתֶּם מִפְּנֵי הָרַעַשׁ בִּימֵי עֻזִּיָּה...' ולכן הורה הקב"ה לישעיה להתחבא בעפר. וכן בהמשך (כד, יט-כב) אומר ישעיה במפורש שהקריסה הכלכלית והסילוק של העבודה הזרה, ילוו ברעידת אדמה.

[26] ה, יח-כ.

הוֹי הַמִּתְאַוִּים אֶת **יוֹם ה'**, לָמָּה זֶּה לָכֶם יוֹם ה' הוּא חֹשֶׁךְ וְלֹא אוֹר, כַּאֲשֶׁר יָנוּס אִישׁ מִפְּנֵי הָאֲרִי וּפְגָעוֹ הַדֹּב וּבָא הַבַּיְתָה וְסָמַךְ יָדוֹ עַל הַקִּיר וּנְשָׁכוֹ הַנָּחָשׁ. הֲלֹא חֹשֶׁךְ יוֹם ה' וְלֹא אוֹר, וְאָפֵל וְלֹא נֹגַהּ לוֹ.

כלומר, התגלות ה' יתכן ותופיע באופן כואב, הוא חֹשֶׁךְ. אמנם נראה שחשך בהקשר זה הוא מטאפורה, וזה ודאי נכון, אך מתאים בהחלט לומר שמדובר על חושך כפשוטו, כי כאשר האדמה תרעד והכל יקרוס ינוסו האנשים להתחבא במערות, שבהן שורר חושך. בנבואה זו אומר הנביא עמוס: אל לכם לצפות ליום ה', כי אתם אפופים שחיתות מכל עבר, ולכן יום ה' מבחינתכם יהיה חושך. תהיה התגלות אך לא כזו שלה אתם מצפים.

ממלכת אשור הייתה זו שעל ידה התגלה ריבונו של עולם בזמן עוזיהו. אבל אשור לא הכירה בכך שריבונו של עולם פועל דרכה, ובגאוותה כי רבה ניכסה את ההצלחה לעצמה וכך הייתה אימרת מלך אשור 'כִּי אָמַר בְּכֹחַ יָדִי עָשִׂיתִי, וּבְחָכְמָתִי כִּי נָבֹנוֹתִי'[27] ולכן ניטל ממנה התפקיד. ולכן אנחנו מוצאים שכאשר צבא אשור עלה על ירושלים וצר עליה, התפלל חזקיה אל ה': 'וְעַתָּה ה' אֱלֹהֵינוּ, הוֹשִׁיעֵנוּ נָא מִיָּדוֹ - של סנחריב - וְיֵדְעוּ כָל מַמְלְכוֹת הָאָרֶץ, כִּי אַתָּה ה' אֱלֹהִים לְבַדֶּךָ',[28] וצבא אשור ניגף על ידי מלאך ה'.[29] זאת אומרת שמצד אחד ניטל התפקיד מאשור כי היא לא ביצעה אותו, ומצד שני, התגלה ה' באמצעות חזקיה, שהביע בתפילתו את השאיפה להתגלות מלכות ה'. יום ה', כלומר היום בו כל העמים יבינו כי ה' הוא המנהיג את הארץ, יוכל להפוך בזכות חזקיה ליום הודאה לה' על תשועתו את ישראל מיד אשור, וכדברי הנביא 'וְאָמַרְתָּ בַּיּוֹם הַהוּא,

---

[27] ישעיה י, יג.
[28] מלכים ב יט, יט.
[29] מלכים ב יט, לה.

הוֹדוּ לַה' קִרְאוּ בִשְׁמוֹ, הוֹדִיעוּ בָעַמִּים עֲלִילֹתָיו, הַזְכִּירוּ, כִּי נִשְׂגָּב שְׁמוֹ. זַמְּרוּ ה' כִּי גֵאוּת עָשָׂה מוּדַעַת זֹאת בְּכָל הָאָרֶץ'.[30]

גם אצל זכריה[31] אנחנו מוצאים התייחסות ליום ה', ובתוך הדברים אף מענה לשאלה כיצד תתגלה מלכות ה' כאשר לא ישראל ולא אומות העולם יבצעו את תפקידם.

הִנֵּה **יוֹם בָּא לַה'**, וְחֻלַּק שְׁלָלֵךְ בְּקִרְבֵּךְ, וְאָסַפְתִּי אֶת כָּל הַגּוֹיִם אֶל יְרוּשָׁלַם לַמִּלְחָמָה - ה' לא מתגלה באותה עת דרך ירושלים, כי אנשיה חוטאים. הגויים גם הם לא מפיצים את שם ה', אז כיצד בכל זאת יתגלה ריבונו של עולם? ממשיך הנביא ואומר - וְעָמְדוּ רַגְלָיו בַּיּוֹם הַהוּא עַל הַר הַזֵּיתִים אֲשֶׁר עַל פְּנֵי יְרוּשָׁלַם מִקֶּדֶם, וְנִבְקַע הַר הַזֵּיתִים מֵחֶצְיוֹ מִזְרָחָה וָיָמָּה, גֵּיא גְּדוֹלָה מְאֹד - רעידת אדמה אדירה תפקוד את האזור - וְנָסְתֶּם גֵּיא הָרַי - מהגיא - כִּי יַגִּיעַ גֵּי הָרִים אֶל אָצַל - מלשון גובה,[32] כלומר, בעקבות רעש האדמה יתפרקו ההרים אל הגיא, אשר כתוצאה מכך יגבה עד לגובה ההרים. או שהכוונה לעיר בשם אצל (רד"ק) והמשמעות היא שההרים יהפכו לגיא אשר יגיע עד העיר אצל המרוחקת מירושלים[33] - וְנָסְתֶּם כַּאֲשֶׁר נַסְתֶּם מִפְּנֵי הָרַעַשׁ בִּימֵי עֻזִּיָּה מֶלֶךְ-יְהוּדָה. וּבָא ה' אֱלֹהַי כָּל קְדֹשִׁים עִמָּךְ - רק הקדושים ישרדו[34] - וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא לֹא יִהְיֶה אוֹר יְקָרוֹת וְקִפָּאוֹן - אתם מצפים לאור ה' שיבוא אבל עבורכם לא יהיה

---

[30] ישעיה יב, ד-ה. חז"ל (סנהדרין צד ע"א) טענו כי חזקיהו לא הצליח לסחוף את כל העם לשירה לה' ולכן לא הייתה גאולה שלימה בימיו.

[31] פרק יד.

[32] ברש"י: 'ומאציליה קראתיך [ישעיה מא, ט] ופירושו לשון גובה'.

[33] מרדכי זר-כבוד (דעת מקרא לפסוק זה, הערה 8ב) מביא אפשרויות שונות באשר למיקומו הגיאוגרפי של ישוב זה.

[34] כך מביא מרדכי זר-כבוד בדעת מקרא. אמנם, רש"י פירש שהכוונה למלאכים. אך בפשט המקראות נראה בענ"ד יותר הפירוש הראשון שמדובר בבני אדם, שכן בהמשך (פסוק טז) אומר הנביא 'וְהָיָה כָּל הַנּוֹתָר'. וכן, ישעיה אומר בנבואה מקבילה (ו, ג): 'וְעוֹד בָּהּ עֲשִׂרִיָּה'.

זה אור - וְהָיָה יוֹם אֶחָד הוּא יִוָּדַע לַה', לֹא יוֹם וְלֹא לָיְלָה. וְהָיָה לְעֵת עֶרֶב יִהְיֶה אוֹר - לעתיד לבוא, כאשר ה' יגלה את עצמו, יבוא האור.

לפי המתואר בזכריה, הקב"ה התייאש כביכול, הן מהעמים והן מעם ישראל, ולכן **הוא** יגלה את עצמו, ויכפה על העמים להכיר בו, וזה מה שמתואר בהמשך הנבואה;

פסוקים טז-יז: וְהָיָה כָּל הַנּוֹתָר - אלה שלא יהרגו בנקמת ה' בהם - מִכֹּל הַגּוֹיִם הַבָּאִים עַל יְרוּשָׁלָם, וְעָלוּ מִדֵּי שָׁנָה בְשָׁנָה לְהִשְׁתַּחֲוֹת לְמֶלֶךְ ה' צְבָאוֹת... וְהָיָה אֲשֶׁר לֹא יַעֲלֶה מֵאֵת מִשְׁפְּחוֹת הָאָרֶץ אֶל יְרוּשָׁלַם לְהִשְׁתַּחֲוֹת לְמֶלֶךְ ה' צְבָאוֹת, וְלֹא עֲלֵיהֶם יִהְיֶה הַגָּשֶׁם. וְאִם מִשְׁפַּחַת מִצְרַיִם לֹא תַעֲלֶה וְלֹא בָאָה, וְלֹא עֲלֵיהֶם, תִּהְיֶה הַמַּגֵּפָה אֲשֶׁר יִגֹּף ה' אֶת הַגּוֹיִם אֲשֶׁר לֹא יַעֲלוּ... - גם אלה יענשו, במגיפה.

התגלות ה' במכות הטבע

לאור מה שראינו בנבואות של ישעיה, עמוס וזכריה, נוכל להבין את פשר התיאורים הקשים המופיעים בפרקנו, על הצפוי לקרות למצרים. כאמור לעיל, יחזקאל מנבא על יום ה', יום בו תפקוד את מצרים רעידת אדמה אדירה, ויעידו על כך הפסוקים הבאים:

בפסוק ד: וְהָיְתָה **חַלְחָלָה** בְּכוּשׁ... וְנָהֳרסוּ יְסֹדוֹתֶיהָ.[35]

בפסוק ט: לְהַחֲרִיד אֶת כּוּשׁ בֶּטַח, וְהָיְתָה **חַלְחָלָה** בָּהֶם...

בפסוק טז: חוּל תָּחוּל סִין, וְנֹא תִּהְיֶה לְהִבָּקֵעַ

לאור כל זאת מתבהרת תמונת המצב התיאולוגית; התגלות ה' הייתה אמורה להיות מלכתחילה על ידי נבוכדנצר, השליט מטעם ריבונו של עולם, שהוא יכה ביהודה

[35] רש"י (פסוק ד) פירש את המילה חלחלה מלשון רעד.

ובעמים האחרים. אלא שהוא לא שיתף פעולה במילוי תפקידו ולכן זה ניטל ממנו. זו הסיבה לכך שהנבואה בפרקנו לא התממשה, על כל פנים בשלמותה.[36]

ראינו שבנוגע לצור, הסביר יחזקאל מדוע לא התממשה הנבואה בשלמותה,[37] וזאת כיון שהאשמה הייתה בין היתר של ישראל, כפי שביארנו בפרק כו. אמנם, יחזקאל לא מבאר את העדר מימוש הנבואה במקרה של מצרים, שהרי הוא נמצא בבבל, והדברים שוללים את נבוכדנצר. לכן, מתוך חשש לגורלם של יהודי בבל הוא נמנע מלהרחיב בעניין. מי שכן מסביר את הדברים הוא ירמיה, שחי בירושלים ולכן אינו חושש כיחזקאל. כך הנביא ירמיה מתאר את מה שצפוי לנבוכדנצר ואת הסיבה לכך:[38]

> הַדָּבָר אֲשֶׁר דִּבֶּר ה' אֶל בָּבֶל אֶל אֶרֶץ כַּשְׂדִּים בְּיַד יִרְמְיָהוּ הַנָּבִיא. הַגִּידוּ בַגּוֹיִם וְהַשְׁמִיעוּ וּשְׂאוּ נֵס. הַשְׁמִיעוּ אַל תְּכַחֵדוּ. אִמְרוּ, נִלְכְּדָה בָבֶל הֹבִישׁ בֵּל חַת מְרֹדָךְ, הׇבִישׁוּ עַצַּבֶּיהָ חַתּוּ גִּלּוּלֶיהָ - הם עתידים ליפול בגלל שלא יהיו נאמנים לי אלא ידבקו באלילים - כִּי עָלָה עָלֶיהָ גּוֹי מִצָּפוֹן הוּא יָשִׁית אֶת אַרְצָהּ לְשַׁמָּה וְלֹא יִהְיֶה יוֹשֵׁב בָּהּ - גם הם יענשו וינדדו מארצם[39] - ...כָּל מוֹצְאֵיהֶם אֲכָלוּם וְצָרֵיהֶם אָמְרוּ לֹא נֶאְשָׁם - לא נענש על שהשמדנו אותם - תַּחַת אֲשֶׁר חָטְאוּ לַה' נְוֵה צֶדֶק וּמִקְוֵה אֲבוֹתֵיהֶם ה' - ה' ינקום בהם מאחר והם לא הכירו בו שהוא זה ששלחם - נֻדּוּ מִתּוֹךְ בָּבֶל וּמֵאֶרֶץ כַּשְׂדִּים צֵאוּ, וְהָיוּ כְּעַתּוּדִים לִפְנֵי צֹאן - עליכם לברוח מפני המכה הצפויה.

וממשיך ירמיה לתאר את המניע לעונשה החמור של בבל:[40]

---

[36] ואנו רואים שכאשר, ברבות הימים, תעלה לגדולה פרס, אשר תכיר במלכות ה', היא תכבוש ותכניע את מצרים.

[37] לעיל כט, יח.

[38] נ, א-ח.

[39] ובזה ירמיה רומז לפרסים - רש"י.

[40] נא, כ.

מַפֵּץ אַתָּה לִי כְּלֵי מִלְחָמָה - בבל, את היית כלי מלחמה בידי. את קבלת את כוחך ועוצמתך בגלל שאני רציתי בכך למטרות שלי - וְנִפַּצְתִּי בְךָ גּוֹיִם וְהִשְׁחַתִּי בְךָ מַמְלָכוֹת - אבל לא הבנת שאת כלי ולא הכרת בי, ויוצא שנהגת באכזריות לשמה, ולכן - ...וְשִׁלַּמְתִּי לְבָבֶל וּלְכֹל יוֹשְׁבֵי כַשְׂדִּים אֵת כָּל רָעָתָם אֲשֶׁר עָשׂוּ בְצִיּוֹן לְעֵינֵיכֶם נְאֻם ה'.

במקום נוסף בתנ"ך אנו מוצאים אנקדוטה שיכולה גם היא ללמד אותנו על עונשה של מצרים. בימי עוזיהו מלך יהודה וירבעם בן יואש שררו, כפי שהזכרנו לעיל, יחסים טובים ושיתוף פעולה בין שתי הממלכות, אשר ניהלו אימפריה משגשגת מכל הבחינות. אבל ביום מן הימים בגדה ממלכת ישראל ביהודה, חברה לארם (שהייתה ממלכה מינורית) ויחד הן החלו לקצות ביהודה.[41] לאחר זמן הגיע סנחריב מלך אשור ופורר לחלוטין את ממלכת ישראל.[42] אנחנו לא מוצאים במקרא הסבר להחלטה של פקח בן רמליהו מלך ישראל להפר את הברית עם יהודה, וגם לא תיאור על צבא אדיר שבא והיכה בישראל.

אך לאור מה שלמדנו, נראה שמכות טבע נוראיות היכו בישראל וביהודה, כפי שמתאר עמוס:[43] 'הִכֵּיתִי אֶתְכֶם בַּשִּׁדָּפוֹן וּבַיֵּרָקוֹן הַרְבּוֹת גַּנּוֹתֵיכֶם וְכַרְמֵיכֶם וּתְאֵנֵיכֶם וְזֵיתֵיכֶם יֹאכַל הַגָּזָם, וְלֹא שַׁבְתֶּם עָדַי נְאֻם ה". ניתן לשער שמכות הטבע הביאו, כפי שקורה במצבים כאלה, למשבר כלכלי, אשר בתורו גרם להתפרקות הצבא (כי צבא שנועד להגנה ולא לצורך שלילת בז, הוא גורם פרזיטי, מבחינה כלכלית, כלומר, לוקח מקופת המדינה אבל לא מניב רווחים, ולכן הוא יהיה הראשון לשלם את המחיר הכלכלי בעת

---

[41] מלכים ב טו, לז.
[42] שם טז, ה-ו.
[43] ד, ט.

משבר חמור). על כן ישראל לא יכלו יותר להישען על ממלכת יהודה ופנו להישען על חוזק הצבא הארמי.

בהקשר שלנו, יתכן שתהליך כזה של שבר על שבר הוא מה שהיה אמור לקרות במצרים. כי המאבק המלחמתי של בבל במצרים לא היה קל. מצרים הייתה חזקה (אמנם לא כמו בבל, אבל עדיין החזיקה צבא, מה גם שחברו לה עמים נוספים). ולמרות זאת, הנביא מתאר כיבוש אדיר, שממה מוחלטת והגליה של כלל התושבים. ניתן להבין ניצחון מוחץ כזה, אם לוקחים בחשבון מכות טבע נוראיות שיכו במצרים ומתוך כך ידרדרו את מצבה הביטחוני, עד כדי כך שהבבלים יוכלו לה. אמנם במציאות זה לא קרה, כאמור, בגלל שנבוכדנצר לא הכיר בכך שהוא פועל בשם ה'.

מכות מצרים - עבר ועתיד

פסוקים יג-יח: כֹּה אָמַר אֲדֹנָי אלהים, וְהַאֲבַדְתִּי גִלּוּלִים וְהִשְׁבַּתִּי אֱלִילִים מִנּף וְנָשִׂיא מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לֹא יִהְיֶה עוֹד. וְנָתַתִּי יִרְאָה - מאויבים (רד"ק) - בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם וְהַשְׁמֹתִי אֶת פַּתְרוֹס וְנָתַתִּי אֵשׁ בְּצֹעַן וְעָשִׂיתִי שְׁפָטִים בְּנֹא - האזורים השונים במצרים - וְשָׁפַכְתִּי חֲמָתִי עַל סִין מָעוֹז מִצְרָיִם[44] וְהִכְרַתִּי אֶת הֲמוֹן נֹא, וְנָתַתִּי אֵשׁ בְּמִצְרָיִם. חוּל תָּחוּל סִין וְנֹא תִּהְיֶה לְהִבָּקֵעַ וְנֹף צָרֵי יוֹמָם - יבואו עליה צרים יום יום (רש"י) - בַּחוּרֵי אָוֶן וּפִי-בֶסֶת - שם של מקום (רד"ק) - בַּחֶרֶב יִפֹּלוּ. וְהֵנָּה בַּשְּׁבִי תֵּלַכְנָה וּבְתַחְפַּנְחֵס חָשַׁךְ הַיּוֹם - השמש לא תאיר במידה מספקת (רש"י) או, בלשון מטאפורית, לא תהיה תקומה (רד"ק)[45] - בְּשָׁבְרִי שָׁם אֶת מֹטוֹת מִצְרָיִם

---

[44] יש עיר שמזוהה כסין בצפון מזרח הדלתא של מצרים (דעת מקרא). רימון כשר (יחזקאל ח"ב עמ' 587) מעיר כי במצרית משמעות השם סין היא מבצר ולכן הדבר תואם לתיאור 'מעוז מצרים'.

[45] ואפשר להוסיף ולומר, בדרך כלל אויב חושש לבוא לאור יום, ועל כך נאמר בתהילים (פד, יב) 'כִּי שֶׁמֶשׁ וּמָגֵן ה' אֱלֹהִים'. במקרה של מצרים, אומר הנביא שהבבלים יהיו כל כך בטוחים בכוחם עד שהם לא יחששו לבוא לאור יום, כפי שהוא אומר קודם לכן, 'צָרֵי יוֹמָם'. ולכן השמש כביכול לא ממלאת את תפקידה, להגן, וממילא 'חָשַׁךְ הַיּוֹם'.

- שילטון מצרים - וְנִשְׁבַּת בָּהּ גְּאוֹן עֻזָּהּ. הִיא עָנָן יְכַסֶּנָּה וּבְנוֹתֶיהָ בַּשִּׁבִי תֵּלַכְנָה. וְעָשִׂיתִי שְׁפָטִים בְּמִצְרָיִם וְיָדְעוּ כִּי אֲנִי ה׳.

סגנון הדברים 'וְעָשִׂיתִי שְׁפָטִים' ומה שנאמר קודם לכן בפסוק ט: 'בְּיוֹם מִצְרַיִם כִּי הִנֵּה בָּאָה', וכן מה שנראה להלן 'זְרֹעוֹת מֶלֶךְ בָּבֶל וּזְרֹעוֹת פַּרְעֹה'[46] מזכיר את התיאורים של מכות מצרים, שם נאמר 'וּבְכָל אֱלֹהֵי מִצְרַיִם אֶעֱשֶׂה שְׁפָטִים'[47] וכן 'בְּיָד חֲזָקָה וּבִזְרֹעַ נְטוּיָה'.[48] אלא שמכות מצרים באו על רקע סרבנותו של פרעה והן נועדו לטובת ישראל, ואילו כאן הן יבואו בגלל שחצנותו והפרתו את הברית עם יהודה, ולמען נבוכדנצר.

נבואה נוספת למצרים

פסוקים כ-כו: וַיְהִי בְּאַחַת עֶשְׂרֵה שָׁנָה בָּרִאשׁוֹן בְּשִׁבְעָה לַחֹדֶשׁ - ז' ניסן - הָיָה דְבַר ה׳ אֵלַי לֵאמֹר בֶּן-אָדָם, אֶת זְרוֹעַ פַּרְעֹה מֶלֶךְ מִצְרַיִם שָׁבָרְתִּי - בעליונים, והדבר יראה גם בארץ - וְהִנֵּה לֹא חֻבְּשָׁה לָתֵת רְפָאוֹת לָשׂוּם חִתּוּל (= תחבושת) לְחָבְשָׁהּ לְחָזְקָהּ לִתְפֹּשׂ בֶּחָרֶב - הם לא יצליחו לעמוד מול הבבלים וצפויה להם מפלה מוחצת - לָכֵן כֹּה אָמַר אֲדֹנָי אלהים הִנְנִי אֶל פַּרְעֹה מֶלֶךְ מִצְרַיִם וְשָׁבַרְתִּי אֶת זְרֹעֹתָיו, אֶת הַחֲזָקָה וְאֶת הַנִּשְׁבָּרֶת - היד הנשברת מסמלת את המכה שהוכה צבא פרעה בכרכמיש, והיד החזקה, כלומר אדמת מצרים שלא לקתה אז, גם היא תישבר, ביד נבוכדנצר[49] - וְהִפַּלְתִּי אֶת הַחֶרֶב מִיָּדוֹ - מצרים תאבד את יכולתה הצבאית ליזום ולכן מפלתה תהיה ללא תקומה - וַהֲפִצוֹתִי אֶת מִצְרַיִם בַּגּוֹיִם וְזֵרִיתִם בָּאֲרָצוֹת וְחִזַּקְתִּי אֶת זְרֹעוֹת מֶלֶךְ בָּבֶל וְנָתַתִּי אֶת חַרְבִּי בְיָדוֹ - תמונת ראי לעונשה של מצרים, היא תאבד את זרועותיה וחרבה לטובת בבל - וְשָׁבַרְתִּי אֶת

---

[46] פסוק כה, ונוספים.
[47] שמות יב, יב.
[48] דברים כו, ח.
[49] ראו ברד"ק.

זְרֹעוֹת פַּרְעֹה וְנָאַק נַאֲקוֹת חָלָל לְפָנָיו. וְהַחֲזַקְתִּי אֶת זְרֹעוֹת מֶלֶךְ בָּבֶל וּזְרֹעוֹת פַּרְעֹה תִּפֹּלְנָה. וְיָדְעוּ כִּי אֲנִי ה׳ בְּתִתִּי חַרְבִּי בְּיַד מֶלֶךְ בָּבֶל וְנָטָה אוֹתָהּ אֶל אֶרֶץ מִצְרָיִם - התכלית תתממש כאשר יכירו בכך שבבל היא זרועו הארוכה של ריבונו של עולם - וַהֲפִצוֹתִי אֶת מִצְרַיִם בַּגּוֹיִם וְזֵרִיתִי אוֹתָם בָּאֲרָצוֹת וְיָדְעוּ כִּי אֲנִי ה׳.

נראה שהביטוי על מצרים המתאר הפצה בגויים וזריה בארצות עד שידעו את ה' בא במקביל לנאמר על ידי יחזקאל על עם ישראל 'וַהֲפִיצוֹתִי אוֹתָךְ בַּגּוֹיִם וְזֵרִיתִיךְ בָּאֲרָצוֹת וַהֲתַמֹּתִי טֻמְאָתֵךְ מִמֵּךְ. וְנִחַלְתְּ בָּךְ לְעֵינֵי גוֹיִם וְיָדַעַתְּ כִּי אֲנִי ה".[50] המציאות ששם ה' אמור להתגלות על ידי הבבלים זו מציאות שנבעה מחטאי ישראל. ישראל מחולל שמם בגויים עד שידעו בעצמם את ה'. בשלב ביניים זה שם ה' מתגלה על ידי מלך גוי. רק כשישובו ישראל לקרוא בשם ה' יחזור שם ה' להתגלות דרכם.[51]

---

[50] יחזקאל כב, טו-טז.

[51] כפי שתיאר זאת יחזקאל בפרק לו.

פרק לא

בפרק זה יחזקאל ממשיך ומנבא על מצרים:

וַיְהִי בְּאַחַת עֶשְׂרֵה שָׁנָה - לגלות יהויכין ומלכות צדקיהו - בַּשְּׁלִישִׁי בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ - א' בסיון, כחודש ימים לפני שפרצו חיילות האויב את חומות ירושלים בתשעה בתמוז[1] - הָיָה דְבַר ה' אֵלַי לֵאמֹר, בֶּן-אָדָם אֱמֹר אֶל פַּרְעֹה מֶלֶךְ מִצְרַיִם וְאֶל הֲמוֹנוֹ - העם המצרי הנאמן לו (מצודת דוד) או העמים הרבים שנסמכו על מצרים שגם אליהם מתייחס הנביא בהמשך[2] - אֶל מִי דָּמִיתָ בְגָדְלֶךָ - למה תדמה בנפשך שאתה גדול ותשווה עצמך לאשור - הִנֵּה אַשּׁוּר אֶרֶז בַּלְּבָנוֹן יְפֵה עָנָף וְחֹרֶשׁ מֵצַל[3] וּגְבַהּ קוֹמָה וּבֵין עֲבֹתִים הָיְתָה צַמַּרְתּוֹ. מַיִם גִּדְּלוּהוּ תְּהוֹם רוֹמְמָתְהוּ. אֶת נַהֲרֹתֶיהָ הֹלֵךְ סְבִיבוֹת מַטָּעָהּ וְאֶת תְּעָלֹתֶיהָ שִׁלְחָה אֶל כָּל עֲצֵי הַשָּׂדֶה. עַל כֵּן - בגלל שפע המים - גָּבְהָא קֹמָתוֹ מִכֹּל עֲצֵי הַשָּׂדֶה וַתִּרְבֶּינָה סַרְעַפֹּתָיו - ענפים - וַתֶּאֱרַכְנָה פְּארֹתָו מִמַּיִם רַבִּים בְּשַׁלְחוֹ - הזרימה של המים מכונה שילוּח - בְּסַעֲפֹתָיו קִנְנוּ כָּל עוֹף הַשָּׁמַיִם וְתַחַת פְּארֹתָיו יָלְדוּ כֹּל חַיַּת הַשָּׂדֶה. וּבְצִלּוֹ יֵשְׁבוּ כָּל גּוֹיִם רַבִּים. וַיִּיף - מלשון התייפות (רד"ק) - בְּגָדְלוֹ, בְּאֹרֶךְ דָּלִיּוֹתָיו, כִּי הָיָה שָׁרְשׁוֹ אֶל מַיִם רַבִּים. אֲרָזִים לֹא עִמְּמֻהוּ בְּגַן אֱלֹהִים - אפילו הארזים שבגן האלוקים אינם מכהים ביופיים על יופיו של העץ הזה.

פגשנו כבר תיאורים מפליגים על הדר ושפע בנבואה על צור[4] אלא ששם הם ביטאו שגשוג כלכלי, ואילו כאן אצל מצרים הם מסמלים עוצמה צבאית -

---

[1] ירמיה נב, ו-ז.

[2] על דרך מה שנאמר (לקמן לט, יא) 'אֶת גּוֹג וְאֶת כָּל הֲמוֹנֹה' כאשר מתוארת המפלה של גוג והעמים אשר איתו.

[3] המלבי"ם מסביר שקבוצת עצים צפופה נקראת חורש (חורשה) מלשון חרש, מפני שהאדם יכול להסתתר שם והוא כחרש.

[4] לעיל פרק כח.

בְּרוֹשִׁים לֹא דָמוּ אֶל סְעַפֹּתָיו וְעַרְמֹנִים - דולב - לֹא הָיוּ כְּפֹארָתָיו. כָּל עֵץ בְּגַן אֱלֹהִים לֹא דָמָה אֵלָיו בְּיָפְיוֹ. יָפָה עֲשִׂיתִיו בְּרֹב דָּלִיּוֹתָיו. וַיְקַנְאֻהוּ כָּל עֲצֵי עֵדֶן אֲשֶׁר בְּגַן הָאֱלֹהִים - אני זה שפארתי אותו, אומר ריבונו של עולם, את אותו עץ שמשמש עבורך מודל, אבל מכיוון שהוא התגאה אפיל אותו.

רקע היסטורי להבנת הנבואה

מדברי הנביא אנו למדים שמצרים שאפה להידמות לעוצמה של אשור. אמנם, אנחנו יודעים שבתקופה עליה מדובר, אשור כבר הייתה אימפריה שוקעת שימי הזוהר שלה הם נחלת העבר, ולכאורה היה מתאים יותר שמצרים תראה בבבל סמל להשוואה. ואם נאמר שאולי היא לא רצתה לראות בבבל מודל מכיוון שבבל ומצרים היו אויבות מושבעות, אז גם באשור היא לא הייתה אמורה לראות סמל, כי בתקופה קדומה יותר גם אשור הייתה אויבת שלה.[5] עקרונית אפשר להניח שמצרים התייחסה לאשור ההיסטורית כמודל. אשור, המעצמה האדירה, האויבת ששלטה באזור לפני כמה עשרות שנים,[6] בשלב זה כבר אינה מאיימת, ולפיכך ניתן כבר, מבחינה רגשית, לראות בה מעין מודל. נראה כי נבואה אחרת של ישעיה,[7] נבואת 'משא בבל', מאששת את הנחת היסוד הזו. בנבואתו מתאר ישעיה בצורה דומה לתיאור גאותה של מצרים בפרקנו, איך אשור (המכונה שם בבל) האדירה תיפול בגלל גאוותה הגדולה, ובין היתר הוא מתאר:

---

[5] כפי שמתבטא במלכים ב יח, כא.

[6] וכן פירש רבי יוסף קרא.

[7] ישעיה יד, יג-טו. אנו מוצאים בתנ"ך שבבל היא אשור וכן להיפך, אשור היא בבל, וכפי שרואים בנבואה זו עצמה, שכותרתה 'מַשָּׂא בָּבֶל אֲשֶׁר חָזָה יְשַׁעְיָהוּ בֶּן אָמוֹץ', ובהמשכה אומר הנביא 'נְאֻם ה' צְבָאוֹת לֵאמֹר אִם לֹא כַּאֲשֶׁר דִּמִּיתִי כֵּן הָיָתָה... לְשָׁבֵר אַשּׁוּר בְּאַרְצִי...' (ישעיה יג, א; שם יד, כד). ולהעיר שההיסטוריון הרודוטוס (כרך ראשון סעיפים 101-120), בתארו את נפילת בבל, מכנה שוב ושוב את העם השולט בה בשם אשור, (שם העיר היה בבל, שם יושביה היה כשדים, ומשלו בה לאורך ההיסטוריה שליטים שונים) ואילו את האימפריה השלטת הוא מכנה באופן שיטתי אשור.

וְאַתָּה אָמַרְתָּ בִלְבָבְךָ הַשָּׁמַיִם אֶעֱלֶה מִמַּעַל לְכוֹכְבֵי אֵל אָרִים כִּסְאִי, וְאֵשֵׁב בְּהַר מוֹעֵד בְּיַרְכְּתֵי צָפוֹן אֶעֱלֶה עַל בָּמֳתֵי עָב אֲדַמֶּה לְעֶלְיוֹן. אַךְ אֶל שְׁאוֹל תּוּרַד אֶל יַרְכְּתֵי בוֹר.

אשור - האימפריה או העץ?

בקרב החוקרים ישנה סברה, חדשה יחסית, לפיה נבואה זו של יחזקאל אינה מתייחסת כלל לממלכת אשור.[8] ואמנם אנחנו רואים שהכותרת של הנבואה היא 'אֱמֹר אֶל פַּרְעֹה מֶלֶךְ-מִצְרַיִם', כאשר הנביא מוכיח למצרים עד כמה התגאתה אשור (לכאורה) בטרם נפלה. אבל בסוף הפרק אומר הנביא: 'אֶל מִי דָמִיתָ כָּכָה בְּכָבוֹד וּבְגֹדֶל, בַּעֲצֵי עֵדֶן... הוּא פַּרְעֹה וְכָל-הֲמוֹנֹה...' ומשמע שכל דברי הנביא עד עתה היו אודות מצרים!

ולכן טוענים חוקרים שונים שהנבואה אינה מתייחסת לאשור הממלכה אלא לעץ ששמו תאשור, ונחשב לאחד העצים המפוארים. אנו מוצאים אזכור של העץ הזה בדברי ישעיה:[9] 'אֲתֵּן בַּמִּדְבָּר אֶרֶז שִׁטָּה וַהֲדַס וְעֵץ שֶׁמֶן אָשִׂים בָּעֲרָבָה בְּרוֹשׁ תִּדְהָר וּתְאַשּׁוּר'. פירוש זה מתיישב היטב עם תוכן הפרק המתאר את העצים השונים ובמיוחד את ארז הלבנון, שכן עץ האשור הוא מין של ארז.[10] לפי פירוש זה, הנביא מוכיח את מצרים שאל לה להתגאות ולדמות עצמה לאותו עץ נישא, והוא כלל לא מתייחס לממלכת אשור.

נראה שאפשר להציע פרשנות נוספת, שונה. ונקדים; בפרק הקודם, פרק ל, תיאר הנביא את הניצחון האדיר של בבל על מצרים, ונבואה זו לא התממשה לכאורה, על כל פנים לא בשלמות, וודאי לא קרוב לאמירתה. והרחבנו שם הרבה בנסיבות התיאולוגיות

---

[8] יחיאל צבי מושקוביץ, בפירוש דעת מקרא לפרקנו, הערה 50.

[9] מא, יט.

[10] הגמרא (ר"ה כג ע"א) אומרת: 'עשרה מיני ארזים הם שנאמר אתן במדבר ארז שיטה... ותאשור'.

שהובילו לכך. אחת השאלות שהתייחסנו אליהן בהקשר זה, הייתה, מדוע יחזקאל עצמו לא מנמק את ניצחונה החלקי של בבל על מצרים. ועניינו שיחזקאל חשש מתגובה בבלית נגד הגולים (הוא חי ופעל בקרב יהודי בבל) ולכן היה עליו להיזהר בדבריו.

הדיבור המפורש על אשור, הרמז על בבל

לאור זאת נוכל להבין גם את הנבואה בפרקנו. ידוע שפעמים רבות בתנ"ך אשור היא בבל, וכן להיפך, בבל היא אשור.[11] ולכן מאד יתכן שמלבד המסר הישיר של יחזקאל למצרים, לאמר: למה תתגאו כמו אשור, אשר התפוררה ונפלה ברוב שחצנותה, הוא רומז בדבריו על נפילת בבל. הוא לא מעוניין לומר את הדברים במפורש ולכן הוא רומז אותם.

דבר נוסף שמחזק את הסברה שיחזקאל רומז בנבואתו בפרקנו לנפילתה של בבל הנוכחית, הוא תיאור נפילת העץ בפסוק י:

> לָכֵן כֹּה אָמַר אֲדֹנָי אלהִים, יַעַן אֲשֶׁר גָּבַהּ בְּקוֹמָה וַיִּתֵּן צַמַּרְתּוֹ אֶל בֵּין עֲבוֹתִים וְרָם לִבָּבוֹ בְּגָבְהוֹ, **וָאֶתְּנֵהוּ בְּיַד אֵיל גּוֹיִם**. עָשׂוֹ יַעֲשֶׂה לוֹ, כְּרִשְׁעוֹ גֵּרַשְׁתִּהוּ.

המשמעות הפשוטה של המילים 'וָאֶתְּנֵהוּ בְּיַד אֵיל גּוֹיִם' היא, אני אתן אותו ביד כוח גויים.[12] אבל אפשר גם לומר שהכוונה לנפילת נבוכדנצר ובבל בידי הפרסים שנמשלו לאיל,[13] כפי שמתואר בספר דניאל:

> בִּשְׁנַת שָׁלוֹשׁ לְמַלְכוּת בֵּלְאשַׁצַּר הַמֶּלֶךְ חָזוֹן נִרְאָה אֵלַי, אֲנִי דָנִיֵּאל, אַחֲרֵי הַנִּרְאָה אֵלַי בַּתְּחִלָּה. וָאֶרְאֶה בֶּחָזוֹן וַיְהִי בִּרְאֹתִי וַאֲנִי בְּשׁוּשַׁן הַבִּירָה אֲשֶׁר בְּעֵילָם הַמְּדִינָה.

---

[11] כמו בנבואת ישעיה הנ"ל, ראו הערה 7.
[12] כמו 'יֶשׁ לְאֵל יָדִי לַעֲשׂוֹת עִמָּכֶם רָע' (בראשית לא, כט).
[13] מה גם שאשור נפלה בידי הבבלים.

וָאֶרְאֶה בֶּחָזוֹן וַאֲנִי הָיִיתִי עַל אוּבַל[14] אוּלָי - שם הנהר[15] - וָאֶשָּׂא עֵינַי וָאֶרְאֶה וְהִנֵּה אַיִל אֶחָד עֹמֵד לִפְנֵי הָאֻבָל - לפני הנהר - וְלוֹ קְרָנָיִם. וְהַקְּרָנַיִם גְּבֹהוֹת, וְהָאַחַת גְּבֹהָה מִן הַשֵּׁנִית, וְהַגְּבֹהָה עֹלָה בָּאַחֲרֹנָה. רָאִיתִי אֶת הָאַיִל מְנַגֵּחַ יָמָּה וְצָפוֹנָה וָנֶגְבָּה, וְכָל חַיּוֹת לֹא יַעַמְדוּ לְפָנָיו וְאֵין מַצִּיל מִיָּדוֹ וְעָשָׂה כִרְצֹנוֹ וְהִגְדִּיל.[16]

רש"י פירש שהכוונה הרמוזה באיל היא לאימפריה הפרסית שתחלוש על האזור והיא זו שהכתה את ממלכת בבל. אם כן האיל שהיכה את אשור רומז לפרס שיכו את הבבלים בבוא עיתם.

מתי נאמרה הנבואה?

אם נצא מתוך נקודת הנחה שיחזקאל מתכוון בנבואתו לממלכת אשור (ולא לעץ), צריך לברר מהו העיתוי בו נאמרה הנבואה. כי בפתיח של הנבואה נאמר: 'בְּאַחַת עֶשְׂרֵה שָׁנָה', כלומר, בשנה האחת עשרה למלכות צדקיהו, זמן קצר לפני חורבן הבית. בתקופה ההיא אנו פוגשים את מצרים חלשה ומובסת. היא נוצחה בקרב כרכמיש הראשון,[17] וארבע שנים לאחריו,[18] בקרב כרכמיש הגדול, השני. בשלב הראשון של הקרב הצבא המצרי עוד הצליח להחזיק מעמד, אם כי לא להדוף את הבבלים,[19] אבל בשלב השני הצליחו הבבלים להדוף את המצרים. הם הגיעו עד גבול מצרים וכבשו את המזרח התיכון כולו.[20] כלומר, מצרים בעמדת מגננה. ולכן לכאורה תמוה לייחס לה בשלב ההוא השוואה למעצמות-על, בבל מההווה, או אשור מהעבר.

---

[14] ראב"ע (בפירוש הארוך) ביאר כי ישנה תחלופה של האות י באות א והמילה 'אובל' מקורה במילה יובל. ראב"ע מביא עוד דוגמאות מהמקרא להחלפת האותיות הללו.

[15] רש"י.

[16] דניאל ח, א-ד.

[17] סוף תקופת יאשיהו (דברי הימים ב לה, כ).

[18] בשנת ארבע ליהויקים.

[19] ירמיה מו, א-יב.

[20] שם יג-יט.

ואמנם, ניתן לומר שיחזקאל אינו מתכוון למצבה של מצרים בהווה, אלא לתופעת השחצנות שהייתה נחלתה בעבר הלא-רחוק. ערב המלחמה בבבלים בקרב כרכמיש, עמדה מצרים בחוד החנית של המרד האזורי נגד בבל, מתוך שאיפה לכבוש את האזור ולחלוש על כולו. וממלכות האזור, כולל אשור הדועכת, שיתפו עימה פעולה. אז ביחס לשלב ההוא, אפשר לייחס לה גאווה בעוצמתה האדירה והשוואה לאימפריות הגדולות. זאת אומרת שיחזקאל בא ואומר בנבואתו, על כך וכך **שהיה**, הגיעה העת להיפרע. בדיוק כשם שבנבואות האחרות על מצרים הוא מונה את חטאי העבר שלה.

אף התיאורים המפליגים שאנו מוצאים בנבואה, ומזכירים מאד את מה שמסופר על צור, מאוששים את הסברה שמדובר בעבר. על צור נאמר למשל: 'שָׂא קִינָה עַל מֶלֶךְ צוֹר וְאָמַרְתָּ לּוֹ כֹּה אָמַר אֲדֹנָי אֱלֹהִים אַתָּה חוֹתֵם תָּכְנִית מָלֵא חָכְמָה וּכְלִיל יֹפִי בְּעֵדֶן גַּן אֱלֹקִים הָיִיתָ...'[21] כפי שהרחבנו בפרקי הנבואה על צור, צור לא הייתה אימפריה צבאית אלא אימפריה כלכלית, ששאבה את עוצמתה מהאימפריות שבאזור. הללו העניקו לה חסות צבאית, ובתמורה הפיקו ממנה תועלת מסחרית כלכלית. ואם כן, מצרים בעבר, לפני השתלטות נבוכדנצר על האיזור שיתפה פעולה עם צור, ומכאן התיאורים הזהים על שתי הממלכות, כי השפע היה אותו שפע. אם כן משמע שמדובר על השנים שלפני ניצחון הבבלים את צבא מצרים, ואז הן לצור והן למצרים הייתה תקופת שגשוג שלוותה בחטא הגאווה.

גם בפרק כז אנו מוצאים קשר בין צור למצרים, שם נאמר: 'אַלּוֹנִים מִבָּשָׁן עָשׂוּ מִשּׁוֹטָיִךְ, קַרְשֵׁךְ עָשׂוּ שֵׁן, בַּת אָשֻׁרִים מֵאִיֵּי כִּתִּיִּים'.[22] כלומר, עצי אשור שימשו להכנת המשוטים שלך. ואם קוראים את הפסוקים בהנחה שיחזקאל מתכוון לאשור העץ (ולא רק

[21] לעיל כח, יא.
[22] לעיל כז, ו.

הממלכה), וכפי שראינו לעיל, עץ זה סימל את עוצמתה של מצרים, הרי שהקשר בין צור למצרים מקבל משנה תוקף.

לאור זאת ניתן להסיק שהנבואה בפרקנו מתייחסת לתקופה זו, בה נחשבה מצרים למעצמה צבאית, ונהנתה גם משגשוג כלכלי תודות לקשריה ההדוקים עם ממלכת צור.

התפוררות הדרגתית של ממלכת אשור

הנפילה של ממלכת אשור התרחשה בשלבים. בראשית ימיה נחלה אשור הצלחה מסחררת וכבשה מדינה אחר מדינה, עד שהייתה סבורה שאין מי שיכול לעצור בעדה, כפי שמתאר זאת הנביא ישעיה:[23]

> הוֹי אַשּׁוּר שֵׁבֶט אַפִּי וּמַטֶּה הוּא בְיָדָם זַעְמִי - ריבונו של עולם נישא ורומם את אשור על מנת להכות באמצעותה את העמים החוטאים, אך היא לא פירשה כך את המציאות - ...וְהוּא (= מלך אשור) לֹא כֵן יְדַמֶּה וּלְבָבוֹ לֹא כֵן יַחְשֹׁב (= סנחריב לא פירש בצורה נכונה את האירועים לומר שהוא שליחו של הקב"ה) ...כִּי יֹאמַר, הֲלֹא שָׂרַי יַחְדָּו מְלָכִים הֲלֹא כְּכַרְכְּמִישׁ כַּלְנוֹ, אִם לֹא כְאַרְפַּד חֲמָת - אשור כבשה את כל אלו ויחסה את ניצחונותיה לעצמה - ...וַתִּמְצָא כַקֵּן יָדִי לְחֵיל הָעַמִּים, וְכֶאֱסֹף בֵּיצִים עֲזֻבוֹת כָּל הָאָרֶץ אֲנִי אָסָפְתִּי - אשור התפארה שהעמים נופלים בידה אחד אחרי השני כמעט באין מפריע, כביכול כאסיפה פשוטה של ביצים מהקן.

---

[23] י, ה-טו.

התיאור הזה דומה מאד למה שיחזקאל מספר בפרקנו על העץ, פסוק ט: 'יָפָה עָשִׂיתִיו' - ריבונו של עולם הוא זה שגידל וטיפח את העץ להיות הדור כפי שהוא; אשור הלכה והתפתחה ללא מעצורים, ויחד עם השגשוג הגיעה הגאווה.

ואז החל השלב הראשון במפלתה של אשור, כאשר מלאך ה' היכה בצבא סנחריב.[24] אבל, הייתה זו רק תחילתה של התבוסה, כי באירוע זה רק אנשי הצבא שצרו על ירושלים מתו והם היוו רק חלק מחיל סנחריב, נפל, ולא כולו.[25]

השלב השני היה התדרדרות הדרגתית של אשור מחד, ומאידך עלייה של הבבלים,[26] כאשר השיא היה קרב כרכמיש הראשון, בסוף תקופת יאשיהו.[27] האשורים ניסו להדוף את הבבלים, ומאחר וכוחם כבר לא היה כבעבר הם נזקקו לעזרת המצרים. ואמנם הם ספגו מכה קשה ולא הצליחו להכריע את הבבלים, אבל מנגד הם כן מנעו מהם את הכיבוש שלהן.

אבל לבסוף הגיע השלב השלישי, המסמל את תבוסתה הסופית של אשור, כאשר בבל התעצמה וכבשה את האזור כולו. נראה שאת שלושת השלבים מתאר יחזקאל בנבואתו למצרים;

פסוקים ח-יד: אֲרָזִים לֹא עִמָּמֵהוּ - כל העמים היו תחתיו, כלומר תחת פרנסתו,[28]

אבל - ...וְאֶתְּנֵהוּ בְּיַד אֵיל גּוֹיִם - אשור הוכתה בידי נבוכדנצר[29] - עָשׂוֹ יַעֲשֶׂה לוֹ

---

[24] מלכים ב יט, לה.

[25] כאשר מתו כל המאה שמונים וחמישה אלף חיילים, אומר הפסוק (שם, לו): וַיִּסַּע וַיֵּלֶךְ וַיָּשָׁב סַנְחֵרִיב מֶלֶךְ-אַשּׁוּר וַיֵּשֶׁב בְּנִינְוֵה - הוא חזר לעיר הבירה - וַיְהִי הוּא מִשְׁתַּחֲוֶה בֵּית נִסְרֹךְ אֱלֹהָיו, וְאַדְרַמֶּלֶךְ וְשַׂרְאֶצ�er [בְּנָיו] הִכֻּהוּ בַחָרֶב - כלומר התחוללה הפיכה, אבל למרות זאת - וַיִּמְלֹךְ אֵסַר-חַדֹּן בְּנוֹ תַּחְתָּיו. הממלכה ספגה מכה, אבל לא התמוטטה לחלוטין ולכן שושלת המלוכה הצליחה להתגבר על ניסיון המרידה.

[26] שם פסוק לז.

[27] שהרי הוא נהרג בקרב במגידו שמטרתו הייתה לאפשר למצרים לבוא ולהילחם בצבא הבבלי.

[28] מלבי"ם.

[29] ואולי רומז למכה שהוכה נבוכדנצר ביד הפרסים כפי שהתבאר לעיל.

פִּרְשְׁעוּ גֵּרַשְׁתָּהוּ - בגלל שהוא היה רשע - וַיִּכְרְתֻהוּ זָרִים עָרִיצֵי גוֹיִם וַיַּטְּשֻׁהוּ אֶל הֶהָרִים וּבְכָל גֵּאָיוֹת נָפְלוּ דָלִיּוֹתָיו, וַתִּשְׁבְּרֻנָה פֹּארָתָיו בְּכֹל אֲפִיקֵי הָאָרֶץ וַיֵּרְדוּ מִצִּלּוֹ כָּל עַמֵּי הָאָרֶץ וַיַּטְּשֻׁהוּ - זהו השלב הראשון, בו הוכתה אשור וכתוצאה מכך העמים חדלו מלהישען אליה ומעמדה החל לדעוך.

עַל מַפַּלְתּוֹ יַשְׁכִּנוּ כָּל עוֹף הַשָּׁמָיִם, וְאֶל פֹּארָתָיו הָיוּ כֹּל חַיַּת הַשָּׂדֶה. לְמַעַן אֲשֶׁר לֹא יִגְבְּהוּ בְקוֹמָתָם כָּל עֲצֵי מַיִם וְלֹא יִתְּנוּ אֶת צַמַּרְתָּם אֶל בֵּין עֲבֹתִים וְלֹא יַעַמְדוּ אֵלֵיהֶם בְּגָבְהָם כָּל שֹׁתֵי מָיִם - למען יראו מה קורה לגאוותנים - כִּי כֻלָּם נְתֻנוּ לַמָּוֶת אֶל אֶרֶץ תַּחְתִּית, בְּתוֹךְ בְּנֵי אָדָם, אֶל יוֹרְדֵי בוֹר - כל מי שהיה שותף לאשור נפל גם הוא. אם כן יש פה רמיזה לתקופה השניה, בה אשור פעלה כבר לא בנפרד אלא יחד עם עמים נוספים, דוגמת מצרים ושותפותיה.

ממשיך הנביא ומתאר את השלב השלישי בנפילתה של אשור:

פסוקים טו-יז: כֹּה אָמַר אֲדֹנָי אלהים, בְּיוֹם רִדְתּוֹ שְׁאוֹלָה הֶאֱבַלְתִּי - אני אגרום לו אבל - כִּסֵּתִי עָלָיו אֶת תְּהוֹם - כיסיתי את אותו תהום שממנו היה גידולו (רש"י ורד"ק) - וָאֶמְנַע נַהֲרוֹתֶיהָ וַיִּכָּלְאוּ מַיִם רַבִּים. וָאַקְדֵּר עָלָיו לְבָנוֹן וְכָל עֲצֵי הַשָּׂדֶה עָלָיו עֻלְפָּה - מלשון עילפון (רש"י), ימיתו אותו - מִקּוֹל מַפַּלְתּוֹ הִרְעַשְׁתִּי גוֹיִם, בְּהוֹרִדִי אֹתוֹ שְׁאוֹלָה אֶת יוֹרְדֵי בוֹר, וַיִּנָּחֲמוּ בְּאֶרֶץ תַּחְתִּית כָּל עֲצֵי עֵדֶן מִבְחַר וְטוֹב לְבָנוֹן, כֹּל שֹׁתֵי מָיִם גַּם הֵם אִתּוֹ[30] - האומות שחברו לאשור - יָרְדוּ שְׁאוֹלָה אֶל חַלְלֵי חָרֶב וּזְרֹעוֹ יָשְׁבוּ בְצִלּוֹ בְּתוֹךְ גּוֹיִם - ולסיום, חוזר הנביא ומדבר בלשון נוכח אל מצרים - אֶל מִי דָמִיתָ כָּכָה בְּכָבוֹד וּבְגֹדֶל בַּעֲצֵי עֵדֶן וְהוּרַדְתָּ אֶת עֲצֵי עֵדֶן אֶל אֶרֶץ תַּחְתִּית, בְּתוֹךְ עֲרֵלִים תִּשְׁכַּב אֶת חַלְלֵי חָרֶב, הוּא פַרְעֹה וְכָל הֲמוֹנֹה -

[30] זאת בדומה לדברי ישעיה (פרק יד) שם הוא מתאר כיצד העצים שבעבר נשענו על הארז הגדול, דהיינו ממלכת אשור, יתנחמו במפלתו של הענק הגאה.

במידה כנגד מידה; מצרים בגדה ביהודה והותירה אותה לבדה מול בבל, ולכן גם אותה יטשו כל בני בריתה - נְאֻם אֲדֹנָי אלהִים.

זמנה של אשור הגיע וכך גם של מצרים. שתי הממלכות עברו תהליך דומה, שבתחילתו הן ספגו מכה קשה, אך לא ניצחת. בשלב השני המכה הייתה עצומה. ארץ ישראל נכבשה, והן נסו אל ארצותיהן. ובשלב השלישי, ממשיל אותם הנביא ליורדי בור; כלומר בסופו של דבר גם מצרים עצמה נכבשה. בכך רואים את הדמיון הרב בין מצרים לאשור, אודותיו דיברה הנבואה.

נראה שאפשר לראות את התהליך הזה, במידה מסוימת, גם אצל בבל. נבוכדנצר נלחם בצור ולא הצליח. לאחר מכן הוא פתח חזית מול מצרים וכוחות הצבא שלו נחלשו מאד עד שהיה עליו להשיבם לבבל. כלומר גם בבל דעכה בשלבים, ולא ביום אחד חדלה מלהיות מעצמת-על, ביום שהיכה אותה הצבא הפרסי.[31] דבר זה מחזק את ההשערה לפיה יחזקאל בנבואתו זו דיבר במפורש על אשור אך הוא גם רמז למפלתה של בבל בשלבים עד הכחדתה ביד הפרסים.

האם תם עידן מצרים?

פסוק יז: גַּם הֵם אִתּוֹ יָרְדוּ שְׁאוֹלָה אֶל חַלְלֵי חָרֶב. וּזְרֹעוֹ יָשְׁבוּ בְצִלּוֹ (= ועוזריו אשר היו יושבים בצילו - רש"י), בְּתוֹךְ גּוֹיִם (= ביחד עם מצרים, כל העמים הללו ירדו אל בור השאול).

על פניו נראה שהנביא מתאר כאן השמדה טוטאלית של מצרים, ולעומת זאת בפרק כט, ראינו שעונשה של מצרים ימשך ארבעים שנה ולאחר מכן תהיה לה תקומה, אז

---

[31] עוד בנושא זה ראו באנציקלופדיה מקראית ח"ב עמ' 136; שם ח"ז עמ' 59; דעת מקרא לדניאל ה הערה 1; הרב יעקב מדן, דניאל - גלות והתגלות עמ' 132.

כיצד מתיישבות שתי הנבואות יחד? אלא שהאמירה של הנביא היא שהאימפריה המצרית כמו שהיא עכשיו, אותה מעצמה אדירה שלצילה יושבים עמים אחרים, לא תשוב וכאימפריה זו תהיה מכה סופית. מצרים כאומה תשוב לאחר זמן להיות כממלכה שפלה, כפי שמתואר בפרק כט:[32]

וְשַׁבְתִּי אֶת שְׁבוּת מִצְרַיִם וַהֲשִׁבֹתִי אֹתָם אֶרֶץ פַּתְרוֹס, עַל אֶרֶץ מְכוּרָתָם. וְהָיוּ שָׁם **מַמְלָכָה שְׁפָלָה** מִן הַמַּמְלָכוֹת תִּהְיֶה שְׁפָלָה, וְלֹא תִתְנַשֵּׂא עוֹד עַל הַגּוֹיִם. וְהִמְעַטְתִּים לְבִלְתִּי רְדוֹת בַּגּוֹיִם - הם לא ישובו להיות אימפריה, ובהיבט זה העונש יהיה טוטאלי למצרים, יחד עם ההשמדה המוחלטת של אשור ובבבל.

[32] פסוקים יד-טו.

פרק לב

פרק לב מוקדש לנבואה האחרונה בסדרת הנבואות על מצרים. כאשר למדנו את פרקי הנבואות על צור,[1] העלנו שאלה עקרונית בנוגע לנבואות שחוזרות על עצמן, כי הן צור והן מצרים קבלו כמה נבואות, שלא כמו עמים אחרים להם הוקדשו שורות ספורות, ובוודאי שלא כמה פרקים.[2]

ועינינו שישנן שתי אפשרויות להסביר זאת; א) קיים הבדל בין הפרקים השונים, כך שהנבואות לא חוזרות על עצמן אלא כל אחת מהן נועדה להעברת מסר שונה (כגון בפרקים כט ו-ל, כאשר הנבואה שבפרק כט מתייחסת יותר לצדדים תיאולוגיים של מצרים, ואילו זו שבפרק ל מדגישה את הפן הצבאי שלה).

ב) הנביאים חזרו על דבריהם בגלל הקושי של השומעים לקבלם, קושי אמוני או קושי שנבע מכך שתוכן הנבואות לא תאם את תפיסת המציאות שלהם.

דוגמה לדבר ראינו בזמן צדקיהו, כאשר הייתה התלבטות בקרב עמי האזור (קרי יהודה, אדום, עמון, מואב ופלשתים) במי לתמוך, בבבל או במצרים, הם הכריעו לטובת המצרים, אפילו שבבל הייתה המעצמה המובילה. הם התקשו להאמין לדברי הנביאים שמצרים תיפול ואף תיכבש בידי בבל, כי זה היה כל כך בלתי צפוי. אז אפשר להבין מדוע הנביא חוזר ושונה את דבריו.

---

[1] פרקים כו-כח.

[2] וראו התייחסותנו לנקודה זו בהקשר לצור, לעיל פרק כז.

מתי נאמרה הנבואה?

הנביא פותח ואומר: וַיְהִי בִּשְׁתֵּי עֶשְׂרֵה שָׁנָה בְּשִׁנֵּי עָשָׂר חֹדֶשׁ בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ, הָיָה דְבַר ה' אֵלַי לֵאמֹר.

מהפסוק אנו למדים שהנבואה שלפנינו נאמרה בשנה השתים עשרה למלכות צדקיהו (רד"ק) אלא שצדקיהו מלך אחת עשרה שנים עד שפסקה המלכות ביהודה.[3] נראה שקושי זה הוא שגרם לתרגום השבעים לשנות מלשון הפסוק, ובמקום 'בִּשְׁתֵּי עֶשְׂרֵה שָׁנָה' כתבו **בעשתי** עשרה שנה, כלומר בשנה האחת-עשרה. שינוי זה, שנבע מקושי פרשני ולא ממסורה שונה, מחייב אותנו, הנאמנים למסורה, לבאר את ההיגיון שבו מבלי חלילה לשנות.

אפשר לומר שיחזקאל רצה ליצור רצף כרונולוגי עם הנבואה מהפרק הקודם, שהייתה בשנה האחת עשרה לצדקיהו. ואפשר שהמניה כאן היא למלכות נבוכדנצר.[4] אלא שגם לפי זה לא סר הקושי, כי השנה השתים עשרה למלכות נבוכדנצר הייתה השנה הרביעית למלכות צדקיהו,[5] ויוצא אם כן, שהעריכה לא תואמת את סדרם הכרונולוגי של הפרקים, כי הנבואה בפרקנו קדמה לנבואות הפרקים הקודמים (כט-לא) בשש או שבע שנים.

אמנם יש אפשרות נוספת; בסדר עולם רבה[6] מבואר שפרקנו מונה שתים עשרה שנה לגלות יהויכין. נכון אמנם ששנות גלות יהויכין מקבילות לשנות מלכות צדקיהו,[7] אבל

---

[3] מלכים ב כה, ו.

[4] כגון התיארוך 'וַיְהִי בְּעֶשְׂרִים וְשֶׁבַע שָׁנָה' (לעיל כט, יז) שרש"י פירשו (בשם סדר עולם רבה), שהוא למלכות נבוכדנצר. וכן בספר מלכים אנו מוצאים שמעת שנפלה מלכות יהודה מונים למלכות נבוכדנצר (מלכים ב כד, יב; כה, ח).

[5] שכן החורבן, היה בשנת אחת עשרה לצדקיהו ותשע עשרה לנבוכדנצר (מלכים ב כה, ח).

[6] פרק כו.

[7] שכן יהויכין גלה כאשר צדקיהו נתמנה למלך.

מסתבר שעבור הגולים זו הייתה הספירה המשמעותית ולכן הם מנו לה.[8] ולפי זה נבואה זו באה בהמשך רציף לנבואות הקודמות, והמסר שלה ברור: א) ראו מה קרה למי שסמך על המצרים, ב) הבבלים עומדים לחלוש על האזור כולו.

נבואה זו נאמרה אם כן לאחר חורבן הבית,[9] וכאשר נבחן מקרוב את הנבואה שבפרק הבא נראה שנוכל להבין את ההקשר ההיסטורי. כחודשיים קודם לכן התנבא יחזקאל:[10] 'וַיְהִי בִּשְׁתֵּי עֶשְׂרֵה שָׁנָה, בָּעֲשִׂרִי, בַּחֲמִשָּׁה לַחֹדֶשׁ לְגָלוּתֵנוּ - ה' טבת - בָּא אֵלַי הַפָּלִיט מִירוּשָׁלַם לֵאמֹר, הֻכְּתָה הָעִיר'. כלומר, אז החלו להגיע לבבל פליטי החורבן ואיתם ידיעות על שהתרחש בירושלים. מובן אם כן שהנבואה בפרקנו הייתה נבואת נחמה, בבוא גולי בבל החדשים, ומסתבר לומר שהיא נועדה לאוזניהם של אותם אנשים אשר חוו על בשרם את הבגידה של מצרים, ויחזקאל מעביר להם את המסר, שיומם של המצרים בוא יבוא.[11]

נבואה ליהודי מצרים

פרשנות נוספת רואה בפרק שלנו פניה ליהודים שחיו במצרים בתקופה ההיא, ואם כן ניתן לומר גם שאין פה רק ראייה למפרע אלא גם הדרכה מעשית. ונקדים כמה מילות רקע שיעזרו לנו להבין מתי ולמה הגיעו יהודים למצרים. לאחר רצח גדליה התעמת ירמיה עם יהודים שרצו לברוח למצרים וירמיה אמר להם שאם יעשו כך, ייחשבו הם לאויבי בבל וחרבו של נבוכדנצר תשיג אותם בתוך מצרים.[12] ניתן לומר כי דברי

---

[8] בפרק א מונה כך יחזקאל במפורש: 'הִיא הַשָּׁנָה הַחֲמִישִׁית לְגָלוּת הַמֶּלֶךְ יוֹיָכִין' (א, ב). וכן להלן (לג, כא) 'וַיְהִי בִּשְׁתֵּי עֶשְׂרֵה שָׁנָה... לְגָלוּתֵנוּ'.

[9] שכן לפי מנין החודשים, אם מונים למלכות צדקיהו, מדובר כבר בתקופה שלאחר החורבן.

[10] לקמן לג, כא.

[11] באופן דומה ביאר רימון כשר את מטרת נבואתנו (מקרא לישראל יחזקאל ח"ב עמ' 607).

[12] ירמיה פרק מד.

יחזקאל בפרקנו, מדברים אל הפליטים שבאו לבבל ולומר להם שטוב עשו שבאו לבבל ולא למצרים.

ירמיה מתאר בפרק מא את המצב ביהודה לאחר רצח גדליה בן אחיקם. כזכור, לאחר חורבן הבית וגל נוסף של הגלייה לבבל, מינה נבוכדנצר שליט מטעמו ביהודה, את גדליה בן אחיקם. בעליס מלך בני עמון ראה בשממה שלאחר החורבן הזדמנות לכיבוש וגביית מיסים, ושלח את ישמעאל בן נתניה לרצוח את גדליה. שרר אז פחד נוראי ביהודה שנבוכדנצר מלך בבל ישמיד את כל שארית הפליטה שנותרה שם,[13] לאור השתלשלות המאורעות. יהויקים מרד בנבוכדנצר והוא העניש. לאחר מכן מרד יהויכין ונבוכדנצר הגלה קבוצה של אנשים ולקח חלק מכלי בית ה', אבל הותיר את צדקיהו. אבל צדקיהו גם הוא מרד בו, ובתגובה עלה נבוכדנצר וצר על העיר עד הסוף המר. והנה עכשיו נרצח השליט מטעם בבל. היהודים כמובן חששו מאד מפני תגובתו של נבוכדנצר ולכן התפתחה מגמה בקרב אנשי יהודה להימלט למצרים. הם פונים אל ירמיה והוא מוסר להם את דבר ה':[14]

> וַיִּגְּשׁוּ כָּל שָׂרֵי הַחֲיָלִים... וְכָל הָעָם מִקָּטֹן וְעַד גָּדוֹל. וַיֹּאמְרוּ אֶל יִרְמְיָהוּ הַנָּבִיא... כִּי נִשְׁאַרְנוּ מְעַט מֵהַרְבֵּה... וְיַגֶּד לָנוּ ה' אֱלֹהֶיךָ אֶת הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר נֵלֵךְ בָּהּ וְאֶת הַדָּבָר אֲשֶׁר נַעֲשֶׂה... וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם, כֹּה אָמַר ה' אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר שְׁלַחְתֶּם אֹתִי אֵלָיו... אִם שׁוֹב תֵּשְׁבוּ בָּאָרֶץ הַזֹּאת וּבָנִיתִי אֶתְכֶם וְלֹא אֶהֱרֹס - אם תשארו בארץ מתוך אמונה בה' שהכל יהיה בסדר, נבוכדנצר יאמין שאתם לא שותפים למעשה ולא מדובר במרד. מלבד ההיבט האמוני, הדורש ביטחון בדברי הנביא וציות לדבריו, נראה שיש כאן גם היבט פסיכולוגי / פרקטי; בריחה למצרים תשדר לנבוכדנצר מסר של אי נאמנות, לעומת הישארות שלווה שתוכיח שאינכם

---

[13] אמנם בפועל נבוכדנצר לא היה מעוניין בשמד טוטאלי (מסיבותיו שלו) ולכן, כפי שרואים בפרק מ בירמיה, החלה שיבת ציון תקופה קצרה בלבד לאחר החורבן.

[14] ירמיה מב-מג.

חוששים ממנו כי אין לכם ממה לחשוש - ...אַל תִּירְאוּ מִפְּנֵי מֶלֶךְ בָּבֶל אֲשֶׁר אַתֶּם יְרֵאִים מִפָּנָיו, אַל תִּירְאוּ מִמֶּנּוּ, נְאֻם ה׳, כִּי אִתְּכֶם אֲנִי לְהוֹשִׁיעַ אֶתְכֶם וּלְהַצִּיל אֶתְכֶם מִיָּדוֹ - הוא לא יכה בכם - וְאֶתֵּן לָכֶם רַחֲמִים וְרִחַם אֶתְכֶם וְהֵשִׁיב אֶתְכֶם אֶל אַדְמַתְכֶם - לא רק שהוא לא יכה בכם אלא אף יעודד להמשיך בשיבת ציון - וְאִם אֹמְרִים אַתֶּם לֹא נֵשֵׁב בָּאָרֶץ הַזֹּאת, לְבִלְתִּי שְׁמֹעַ בְּקוֹל ה׳ אֱלֹהֵיכֶם, לֵאמֹר לֹא, כִּי אֶרֶץ מִצְרַיִם נָבוֹא אֲשֶׁר לֹא נִרְאֶה מִלְחָמָה וְקוֹל שׁוֹפָר לֹא נִשְׁמָע וְלַלֶּחֶם לֹא נִרְעָב וְשָׁם נֵשֵׁב, וְעַתָּה לָכֵן שִׁמְעוּ דְבַר ה׳ שְׁאֵרִית יְהוּדָה. כֹּה אָמַר ה׳ צְבָאוֹת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל, אִם אַתֶּם שׂוֹם תְּשִׂמוּן פְּנֵיכֶם לָבֹא מִצְרַיִם וּבָאתֶם לָגוּר שָׁם, וְהָיְתָה הַחֶרֶב אֲשֶׁר אַתֶּם יְרֵאִים מִמֶּנָּה - שָׁם תַּשִּׂיג אֶתְכֶם, בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם. וְהָרָעָב אֲשֶׁר אַתֶּם דְּאֲגִים מִמֶּנּוּ - שָׁם יִדְבַּק אַחֲרֵיכֶם מִצְרַיִם, וְשָׁם תָּמֻתוּ - פניו של נבוכדנצר מועדות לשם, ולכן אם תימלטו לשם אתם מסכנים את עצמכם, כי הוא יגיע למסקנה שמרדתם ואז נמלטתם אל זרועות האויב.

אבל העם לא נשמע לדברי ירמיה - ...וַיְהִי כְּכַלּוֹת יִרְמְיָהוּ לְדַבֵּר אֶל כָּל הָעָם אֵת כָּל דִּבְרֵי ה׳ אֱלֹהֵיהֶם... אֹמְרִים אֶל יִרְמְיָהוּ שֶׁקֶר אַתָּה מְדַבֵּר, לֹא שְׁלָחֲךָ ה׳ אֱלֹהֵינוּ לֵאמֹר לֹא תָבֹאוּ מִצְרַיִם לָגוּר שָׁם... וַיָּבֹאוּ אֶרֶץ מִצְרַיִם כִּי לֹא שָׁמְעוּ בְּקוֹל ה׳. וַיָּבֹאוּ עַד תַּחְפַּנְחֵס. וַיְהִי דְבַר ה׳ אֶל יִרְמְיָהוּ בְּתַחְפַּנְחֵס לֵאמֹר, קַח בְּיָדְךָ אֲבָנִים גְּדֹלוֹת וּטְמַנְתָּם בַּמֶּלֶט בְּמַלְבֵּן (= תנור תעשייתי לצורך הכנת לבנים) אֲשֶׁר בְּפֶתַח בֵּית-פַּרְעֹה בְּתַחְפַּנְחֵס לְעֵינֵי אֲנָשִׁים יְהוּדִים. וְאָמַרְתָּ אֲלֵיהֶם, כֹּה אָמַר ה׳ צְבָאוֹת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל, הִנְנִי שֹׁלֵחַ וְלָקַחְתִּי אֶת נְבוּכַדְרֶאצַּר מֶלֶךְ-בָּבֶל עַבְדִּי, וְשַׂמְתִּי כִסְאוֹ מִמַּעַל לָאֲבָנִים הָאֵלֶּה אֲשֶׁר טָמַנְתִּי, וְנָטָה אֶת שֻׁפְרִירוֹ (= האוהל שלו - רש"י) עֲלֵיהֶם. וּבָא וְהִכָּה אֶת אֶרֶץ מִצְרַיִם, אֲשֶׁר לַמָּוֶת לַמָּוֶת, וַאֲשֶׁר לַשֶּׁבִי לַשֶּׁבִי, וַאֲשֶׁר לַחֶרֶב לֶחָרֶב - הוא יחריב את מצרים.

החורבן היה בחודש אב, ורצח גדליה אירע כחודשיים לאחר מכן, בתשרי. ולכן מסתבר לומר שנבואת יחזקאל בשנה השתים עשרה, כפי שנזכר בתחילת הפרק, נאמרה באותו

זמן שבו התרחשו המאורעות המתוארים בירמיה, והוא פונה בדבריו גם לאותם יהודים שנמצאים במצרים. מלבד חורבנה של מצרים כעונש על מעשיה שלה, מתאר כאן יחזקאל גם את עונשם של אותם יהודים שנמלט למצרים ולא הקשיבו בקול ה'.

עדות לכך נוכל למצוא בפסוק טז בפרקנו: קִינָה הִיא וְקוֹנָנוּהָ, בְּנוֹת הַגּוֹיִם תְּקוֹנַנְהָ אוֹתָהּ. עַל-מִצְרַיִם וְעַל כָּל הֲמוֹנָהּ תְּקוֹנַנְהָ אוֹתָהּ, נְאֻם אֲדֹנָי אלהִים' - כולם יקוננו על מצרים, כל העמים שהיו שותפים לה, עמון, אדום וכו' וגם אני אקונן! והקינה של ריבונו של עולם היא על גורלם של היהודים במצרים.

התנין הגדול ומשמעותו

בֶּן-אָדָם, שָׂא קִינָה עַל פַּרְעֹה מֶלֶךְ-מִצְרַיִם וְאָמַרְתָּ אֵלָיו, כְּפִיר גּוֹיִם נִדְמֵיתָ וְאַתָּה כַּתַּנִּים בַּיַּמִּים, וַתָּגַח בִּנְהָרוֹתֶיךָ וַתִּדְלַח מַיִם בְּרַגְלֶיךָ וַתִּרְפֹּס נַהֲרוֹתָם - ברגליך אתה מעלה עפר למים ומלכלך אותם.[15]

צריך להבין את משמעות ההנגדה פה, כי על פניו הנביא אומר לפרעה: בניגוד למה שאתה חושב, שאתה חזק כאריה, הרי שההיפך הוא הנכון ואתה תנין. אבל תנין אינו בעל חיים חלש. מה גם שפרעה עצמו התגאה בהיותו תנין, 'הַתַּנִּים הַגָּדוֹל, הָרֹבֵץ בְּתוֹךְ יְאֹרָיו אֲשֶׁר אָמַר לִי יְאֹרִי, וַאֲנִי עֲשִׂיתָנִי'.[16]

---

[15] רש"י ורד"ק ביארו לאור ההקשר כי הרפיסה היא פעולה מקבילה ללכלוך המים בעזרת הרגל (ואולי יעיד על כך מה שנאמר להלן (לד, יח): 'וּמִשְׁקָע מַיִם תִּשְׁתּוּ וְאֶת הַנְּוֹתָרִים בְּרַגְלֵיכֶם תִּרְפְּשׁוּן' כאשר השרש ר.פ.ש בא בשמעות זהה). רימון כשר (מקרא לישראל יחזקאל ח"ב עמ' 608) השווה את השורש ד.ל.ח למשמעותו באכדית והיא לכלוך ואת השורש ר.פ.ס למשמעות בערבית המדברת על הנפת הרגל. בכל אופן המשמעות של הפסוק היא אחידה ועניינה לכלוך המים באמצעות הרגל המעלה עפר מהקרקעית.

[16] לעיל כט, ג.

על פי רש"י[17] ההנגדה כאן איננה בין חזק לחלש. ההבדל בין האריה לתנין נעוץ בצורך של התנין להישאר בקרבת היאור. וזה מה שהנביא אומר למצרים: עליכם היה להבין שאינכם כאריה, ולו הייתם נשארים בגבולות ארצכם, כאותו תנין החי ביאור, ולא מתגאים, מעמדכם היה נותר איתן. באותה תקופה החלה קרנו של נבוכדנצר לעלות, אבל המצרים לא הסכינו לשינוי ושאפו להשתלט על האזור. הצבא המצרי יצא למלחמות בסוריה ובכרכמיש, אבל לא רק שהוא לא נחל ניצחונות, אלא ספג מכות קשות ומצרים נחלשה, כשם שתוקפו של התנין נחלש בשעה שהוא יוצא מהמים.

הנביא מעביר כאן מסר גם לעם ישראל: אסור היה לכם להסתמך על מצרים שתעזור לכם במאבק נגד הבבלים, כי מצרים זקוקה למקור חיותה, כאותו תנין שזקוק ליאור. ואכן, כפי שמתאר ירמיה, המצרים נסו מאימת הבבלים בשעה שאלה עלו לצור על ירושלים.[18]

התנין - סמל המאבק התיאולוגי

נראה שאפשר להציע פרשנות נוספת, לאור עיון במקומות נוספים בתנ"ך בהם מופיעה החיה תנין. אנחנו פוגשים את התנין כסמל עוד בטרם יצאו בני ישראל ממצרים:[19]

> כִּי יְדַבֵּר אֲלֵכֶם פַּרְעֹה לֵאמֹר תְּנוּ לָכֶם מוֹפֵת, וְאָמַרְתָּ אֶל אַהֲרֹן קַח אֶת מַטְּךָ וְהַשְׁלֵךְ לִפְנֵי פַּרְעֹה יְהִי לְתַנִּין... וַיַּעֲשׂוּ כֵן כַּאֲשֶׁר צִוָּה ה' וַיַּשְׁלֵךְ אַהֲרֹן אֶת מַטֵּהוּ לִפְנֵי פַּרְעֹה וְלִפְנֵי עֲבָדָיו וַיְהִי לְתַנִּין.

גם בדברי הנביא ישעיה מופיע התנין:[20]

---

[17] פסוק ב.
[18] ירמיה לז, ז; והרחבנו בעניין זה בפרק כט.
[19] שמות ז, ט-י.
[20] כו, כ.

לֵךְ עַמִּי בֹּא בַחֲדָרֶיךָ וּסְגֹר דִּלְתְךָ בַּעַדֶךָ. חֲבִי כִמְעַט רֶגַע עַד יַעֲבָר זָעַם - עליכם להתגונן מפני המלחמה המתרגשת לבוא - כִּי הִנֵּה ה' יֹצֵא מִמְּקוֹמוֹ לִפְקֹד עֲוֹן יֹשֵׁב-הָאָרֶץ עָלָיו. וְגִלְתָה הָאָרֶץ אֶת דָּמֶיהָ וְלֹא תְכַסֶּה עוֹד עַל הֲרוּגֶיהָ - החוטאים שבהם יאבק ה' הם אלה המפורטים בתחילת הפרק הבא - בַּיּוֹם הַהוּא יִפְקֹד ה' בְּחַרְבּוֹ הַקָּשָׁה וְהַגְּדוֹלָה וְהַחֲזָקָה עַל לִוְיָתָן נָחָשׁ בָּרִחַ וְעַל לִוְיָתָן נָחָשׁ עֲקַלָּתוֹן וְהָרַג אֶת הַתַּנִּין אֲשֶׁר בַּיָּם.

ישעיה מתאר מאבק של ריבונו של עולם בכוחות אדירים, ובהם התנין. גם באיוב אנו מוצאים את התנין בהקשר דומה:[21]

וַיַּעַן אִיּוֹב וַיֹּאמַר לוּ שָׁקוֹל יִשָּׁקֵל כַּעְשִׁי וְהַוָּתִי (= השבר של - רש"י)[22] - בְּמֹאזְנַיִם יִשָּׂאוּ יָחַד - אם יניחו את כעסי ואת שברי (העונשים שנענשתי) בכף אחת של המאזניים - כִּי עַתָּה מֵחוֹל יַמִּים יִכְבָּד - ובכף השניה יונח חול הים, כף הכעס תכריע בכובדה. ואיוב מסביר על מה כעסו בין היתר - ...מַה פֹּחִי כִּי אֲיַחֵל וּמַה קִצִּי כִּי אַאֲרִיךְ נַפְשִׁי - עוד כמה זמן אני יכול לשאת ולסבול? - אִם כֹּחַ אֲבָנִים כֹּחִי, אִם בְּשָׂרִי נְחוּשׁ - האם אני מסוגל באופן מציאותי לעמוד בכל זה?

ממשיך איוב בהבלטת חוסר יכולתו לשאת עוד את הסבל:

פרק ז פסוק ו: יָמַי קַלּוּ מִנִּי אָרָג וַיִּכְלוּ בְּאֶפֶס תִּקְוָה - כמארג חוטים המחוברים זה לזה חוט לחוט כך רודפים ימי זה אחר זה עד שחולפים (מלבי"ם) - זְכֹר כִּי רוּחַ חַיָּי, לֹא תָשׁוּב עֵינִי לִרְאוֹת טוֹב לֹא תְשׁוּרֵנִי (= לא תראה אותי) עֵין רֹאִי. עֵינֶיךָ בִּי וְאֵינֶנִּי - עוד רגע ואינני לכן אין טעם להמית אותי בייסורים שהרי עוד

---

[21] איוב ו.

[22] כך ניתן לבאר את לשון הכתוב 'הִנֵּה יַד ה' הוֹיָה בְּמִקְנְךָ אֲשֶׁר בַּשָּׂדֶה' במשמעות שיד ה' תכה ותשבור את מקנה מצרים. עמוס חכם ציין זאת בפירוש 'דעת מקרא' תוך הסתמכות על הביטוי 'מִדָּבָר הַוּוֹת' (תהילים צא, ג).

זמן קצר אמות ממילא, ומבחינתך ריבונו של עולם נחשב הדבר ללא כלום - כָּלָה עָנָן וַיֵּלַךְ, כֵּן יוֹרֵד שְׁאוֹל לֹא יַעֲלֶה[23] לֹא יָשׁוּב עוֹד לְבֵיתוֹ וְלֹא יַכִּירֶנּוּ עוֹד מְקֹמוֹ - ולכן - גַּם אֲנִי לֹא אֶחֱשָׂךְ פִּי, אֲדַבְּרָה בְּצַר רוּחִי אָשִׂיחָה בְּמַר נַפְשִׁי - אל תאמרו לי רעי, מי אתה מול האל, כי על כך בדיוק הטענה שלי, חולשת האנוש שלי לא מאפשרת לי לעמוד במערכת החוקים של האל - הֲיָם אָנִי, **אִם תַּנִּין**, כִּי תָשִׂים עָלַי מִשְׁמָר.

איוב טוען שאין זה הוגן להשגיח עליו עד שיתפש בחטא קטן, שכן האדם לא מסוגל לשלמות. כחלק מהטיעון שלו, הוא מביא את התנין כדוגמה לכוח אדיר, והוא אומר לריבונו של עולם: מול אלו תנהל מאבק ולא מולי.

מדוע תנין? כי בתפיסה הרווחת באותם ימים,[24] ורואים זאת במיתולוגיה של אותה עת, האל העליון נלחם בכוחות הרוע, ובהם התנין, על מנת לבסס את מעמדו.[25] כלומר התנין, יחד עם הים, עם הנחש ועם המדבר, ייצג כוח אדיר הנאבק באל. המקרא שולל את התפיסה הזו מכל וכל, אך בד בבד הוא מתייחס אליה בכדי לשרש אותה.[26]

נראה שזה מה שאנחנו רואים בפרק שלנו. יחזקאל ממשיל את המצרים לתנין, כי הוא נאבק בתפיסות התיאולוגיות השקריות באמצעות השפה ועולם המושגים שלהן עצמן. הוא בעצם בא ואומר: אתם סבורים שיצורים אימתניים נלחמים בריבונו עולם, אבל לא כך הוא. אלה דווקא בני האדם בעלי הבחירה שעושים זאת, הממלכה החזקה שאינה

---

[23] חז"ל (בבא בתרא טז ע"א) ראו באמירה זו כפירה בתחיית המתים. ההבנה כי האדם הוא זמני באופן מוחלט היא שהביאה בין היתר את איוב לא לראות מעבר לצרותיו בעולם הזה.

[24] לפי אחת הדעות בחז"ל איוב חי בתקופת האבות (בבא בתרא טו ע"א).

[25] יחזקאל קויפמן, תולדות האמונה הישראלית, כרך א עמ' 265-266.

[26] דוגמאות נוספות לשימוש של המקרא בתפיסות אליליות בכדי לנגח אותן מצויות במאמרו של פרופסור יהושע ברמן 'לפאר את הניצחון' שהתפרסם בעיתון **מקור ראשון** יד בניסן תשע"ה.

מכירה במציאות הבורא וחושבת שהיא תטרוף את כל אויביה ככפיר אריות הרי היא מתנגדת למגמתו של רבש"ע וממילא הרי היא התנין.

במצרים הייתה רווחת התפיסה התיאולוגית שאלוהי הטבע, כלומר א-ל השמש המצרי והיאור, נמצאים תחת חסותה, כלומר היא עצמה אלוהים ולכן אינה סוגדת לאל מסוים.[27] הכפיר, האריה, מייצג את הממלכה שבאמצעותה ריבונו של עולם מנהל את העולם, מקבל את מלכותו; התנין - לא. וזה מה שיחזקאל אומר בנבואה זו למצרים: אתם חשבתם שבכוחכם ללחום בנבוכדנצר, לכבוש את בבל ושדרככם אנהל את העולם, דעו לכם שזו טעות, כי אתם תנין, ואני את העולם מנהל על ידי הכפיר, נבוכדנצר.[28]

לפי זה מובן גם רצף הפרקים. בפרק הקודם למדנו על כך שהתגלות ה' היא דרך העמים, אלא אם כן הממלכה שנבחרה לכך לא מכירה במציאות האלוקית, כפי המתואר שם בנוגע לאשור / בבל. על כן מצרים, שלא הכירה במלכות ה', תוכה על ידי האריה - נבוכדנצר שדרכו מתגלה כרגע הקב"ה.

אמנם, בשעה שתשוב מלכות לישראל, כאשר הם יהיו אלה שיגלו את שם ה' בעולם, גם הכפירים וגם התנינים יקבלו את מרות עובדי ה', ותתקיים ההבטחה הקדומה מספר תהילים: 'עַל שַׁחַל וָפֶתֶן תִּדְרֹךְ תִּרְמֹס כְּפִיר וְתַנִּין. כִּי בִי חָשַׁק וַאֲפַלְּטֵהוּ אֲשַׂגְּבֵהוּ כִּי יָדַע שְׁמִי'.[29]

---

[27] אנציקלופדיה מקראית ח"ח עמ' 185-186.

[28] ולהעיר שמעין תפיסה זו של המצרים ראינו אצל מנהיגי הנאצים ימ"ש אשר על החגורות שלהם היו כתובות המילים 'אלוהים עימנו', זאת למרות היותם רחוקים מאמונה דתית. אלא שהם שאבו השראה מהפגאנים הגרמנים, אשר בניגוד לנוצרים לא סגדו לאל אלא חשו שהם עצמם מייצגים אותו בדמות אידאל הכוח.

[29] תהילים צא, יג-יד. ובפירוש המאירי שם המבאר כי הכפיר והתנין רומזים למלכויות הרשע.

הקבלה למכות מצרים

לאור הפרשנות שהבאנו, שהנבואה בפרקנו באה בהקשר של המאבק התיאולוגי, נבין גם את מקומה של ההשוואה למכות מצרים, שגם מטרתן הייתה לגלות את שם ה' בעולם כדברי משה רבנו לפרעה 'כֹּה אָמַר ה' בְּזֹאת תֵּדַע כִּי אֲנִי ה'[30] וכך מתכתבת הנבואה שבפרקנו עם מגמה קדומה זו;

פסוקים ו-ח: וְהִשְׁקֵיתִי אֶרֶץ צָפָתְךָ (= ארץ אשר צפת בה מעל היאור, ביטוי לעצמה וגאווה - רש"י ורד"ק) מִדָּמְךָ אֶל הָהָרִים וַאֲפִקִים יִמָּלְאוּן מִמֶּךָּ - תיאור שמזכיר את מכת דם - וְכִסֵּיתִי בְכַבּוֹתְךָ שָׁמַיִם - כאשר אכבה אותך אכבה גם את השמים - וְהִקְדַּרְתִּי אֶת כֹּכְבֵי הֶם. שֶׁמֶשׁ בֶּעָנָן אֲכַסֶּנּוּ וְיָרֵחַ לֹא יָאִיר אוֹרוֹ. כָּל מְאוֹרֵי אוֹר בַּשָּׁמַיִם אַקְדִּירֵם עָלֶיךָ וְנָתַתִּי חֹשֶׁךְ עַל אַרְצְךָ, נְאֻם אֲדֹנָי אלהים - מתוארת כאן ענישה בדוגמת מכת חושך.

המסר של הנביא בכך שהוא מתאר ענישה בדומה למכות מצרים, הוא: למכות מצרים הייתה מטרה. והנה לאחר מאות שנים, אתם שוב מתגאים על ריבונו של עולם. ולכן יש צורך להכות בכם פעם נוספת למען תפנימו שוב את מציאות ה' בעולם.

נבואה נוספת - על מצרים ועמים נוספים

פסוקים יז-ל: וַיְהִי בִּשְׁתֵּי עֶשְׂרֵה שָׁנָה בַּחֲמִשָּׁה עָשָׂר לַחֹדֶשׁ הָיָה דְבַר ה׳ אֵלַי לֵאמֹר. בֶּן-אָדָם, נְהֵה (= בכה וקונן - רש"י) עַל הֲמוֹן מִצְרַיִם וְהוֹרִדֵהוּ (= תנבא על ירידתו ממעלתו). אוֹתָהּ וּבְנוֹת גּוֹיִם אַדִּרִים אֶל אֶרֶץ תַּחְתִּיוֹת, אֶת יוֹרְדֵי בוֹר.

---

[30] שמות ז, יז.

מִמִּי נָעַמְתָּ רָדָה וְהָשְׁכְּבָה אֶת עֲרֵלִים - ביהדות עורלה מסמלת ביזיון,[31] וכן במצרים נהגו הנכבדים למול את עצמם,[32] ולכן מובנת הזיקה בין עורלה להשפלה - בְּתוֹךְ חַלְלֵי חֶרֶב יִפֹּלוּ. חֶרֶב נִתָּנָה, מָשְׁכוּ אוֹתָהּ וְכָל הֲמוֹנֶיהָ. יְדַבְּרוּ לוֹ אֵלֵי גִבּוֹרִים, מִתּוֹךְ שְׁאוֹל אֶת עֹזְרָיו. יָרְדוּ שָׁכְבוּ הָעֲרֵלִים חַלְלֵי חָרֶב. שָׁם אַשּׁוּר וְכָל קְהָלָהּ - בפשטות מתייחס יחזקאל לאימפריית אשור, אך אפשר להוסיף ולומר שנבואה זו, בהמשך למגמה שראינו בפרק הקודם, רומזת גם לסופה של בבל[33] - ...אֲשֶׁר נָתְנוּ חִתִּית בְּאֶרֶץ חַיִּים שָׁם עֵילָם וְכָל הֲמוֹנָהּ... אֲשֶׁר נָתְנוּ חִתִּיתָם בְּאֶרֶץ חַיִּים... שָׁם מֶשֶׁךְ תֻּבַל וְכָל הֲמוֹנָהּ... כִּי נָתְנוּ חִתִּיתָם בְּאֶרֶץ חַיִּים... שָׁמָּה אֱדוֹם, מְלָכֶיהָ וְכָל נְשִׂיאֶיהָ, אֲשֶׁר נִתְּנוּ בִּגְבוּרָתָם... שָׁמָּה נְסִיכֵי צָפוֹן כֻּלָּם, וְכָל צִדֹנִי.

ביטוי שחוזר בפסוקים אלו הוא נתינת חת בארץ החיים. חז"ל ביארו ביטוי זה ואמרו: 'ושנתנו חיתיתם בארץ חיים, אמר רב חסדא זה פרנס (= מנהיג) המטיל אימה יתירה על הצבור שלא לשם שמים'.[34]

הקב"ה נתן כוח לאומות אחת על השניה בשביל למוטט את זרוע הרשעה, ולהנהיג את העולם בדרך המוסר, אך לא בשביל להאדיר את כוחם באמצעות אימה ופחד. רק אם ידעו האומות כי יד ה' מנהלת אותן, רק אז יש הצדקה לשימוש בכוח שניתן להן. כיון שאותן אומות לא עשו כך נלקח מהן הכוח, ובמידה כנגד מידה משיב להן הקב"ה באותו

---

[31] כדברי אחי דינה לשכם ולחמור 'לֹא נוּכַל לַעֲשׂוֹת הַדָּבָר הַזֶּה לָתֵת אֶת אֲחֹתֵנוּ לְאִישׁ אֲשֶׁר לוֹ עָרְלָה כִּי חֶרְפָּה הִוא לָנוּ' (בראשית לד, יד) וכן משמע מפירוש רד"ק. הבנה זו מופיעה במשנה (נדרים ג, יא) 'רבי אלעזר בן עזריה אומר מאוסה היא הערלה שנתגנו בה רשעים, שנאמר כי כל הגויים ערלים'.

[32] פרופסור מנחם הרן (עולם התנ"ך, יחזקאל עמ' 166-167) מתייחס למנהגם של עמים נוספים למול את עצמם, ומבסס את דעתו הן על פרקנו והן על כתובות חיצוניות.

[33] וכפי שהסברנו לעיל בפרק הקודם, יחזקאל לא רצה להעמיד את האוכלוסייה היהודית המקומית בסיכון מפני תגובה בבלית אפשרית לדבריו, ולכן רק רמז לעתידה של בבל.

[34] ראש השנה יז ע"א.

המטבע 'כִּי נָתַתִּי אֶת חַוִּתִי בְּאֶרֶץ חַיִּים וְהֻשְׁכַּב בְּתוֹךְ עֲרֵלִים אֶת חַלְלֵי חֶרֶב פַּרְעֹה וְכָל הֲמוֹנָה נְאֻם אֲדֹנָי אלוהים'.[35]

ההיסטוריה של נפילת אדום - נבואה והתגשמות

יחזקאל מפנה את מצרים להתבונן במה שקרה לעמים אחרים, אשר התגאו ונפלו. בין כל הממלכות המוזכרות כאן אנו מוצאים גם את אדום.[36] אמנם, קיים כאן קושי מסוים כי לפי מי שידוע לנו מספרי ההיסטוריה, אדום הוכתה על ידי נבונאיד, השליט האחרון של בבל, שכיהן בתפקידו כשנתיים לפני כורש,[37] והיה זה שנים רבות לאחר שנאמרה הנבואה של יחזקאל בפרקנו, בשנה השתים עשרה.

אבל לא רק ספרי היסטוריה מעידים על כך, אלא אף דברי הנביאים עצמם; בפרק כז מתאר ירמיה את התכנסות העמים שחברו למצרים במטרה למרוד בבבל, וביניהם אנו מוצאים גם את אדום. כאשר ראו העמים שנבוכדנצר הולך ומתקרב, החלה הברית להיסדק ומצרים קפצה מהעגלה ולא שמרה אמונים לחברות הקואליציה. מסתבר לומר שגם אדום זיהתה את המתרחש, עזבה את בנות בריתה והצטרפה לבבלים.

ואכן אנו מוצאים את עונשה על כך שהפרה את הברית בירמיה, וכן באיכה, כאשר הנביא מתייחס לשמחתה בחורבן ירושלים הוא אומר: 'שִׂישִׂי וְשִׂמְחִי בַּת אֱדוֹם - שמחתך זמנית שכן - גַּם עָלַיִךְ תַּעֲבָר כּוֹס תִּשְׁכְּרִי וְתִתְעָרִי'. כוס התרעלה שממנה שתו כל העמים תגיע גם אלייך. וכן בתהילים נאמר: 'זְכֹר ה' לִבְנֵי אֱדוֹם אֵת יוֹם יְרוּשָׁלִָם. הָאֹמְרִים, עָרּוּ עָרּוּ, עַד הַיְסוֹד בָּהּ...' ומכאן שהם היו שותפים לבבל.

---

[35] פסוק לב.

[36] גם לעיל בפרק כה יש נבואה של יחזקאל על אדום, וראו שם את התייחסותנו לשאלת זמנה של הנבואה.

[37] אנציקלופדיה מקראית ח"א עמ' 97.

עדות לקיום העונש לאחר מעשה אנו מוצאים במלאכי, בזמן שיבת ציון: 'וְאֶת עֲשֹׂו שָׂנֵאתִי וָאָשִׂים אֶת הָרָיו שְׁמָמָה וְאֶת נַחֲלָתוֹ לְתַנּוֹת מִדְבָּר' - הנה באתם על עונשכם.

אם כן, דברי הנביאים עולים בקנה אחד עם העדויות ההיסטוריות שנבונאיד הוא זה שעל ידו נענשה אדום, שכן היה זה ממש בסמיכות לשיבת ציון על ידי כורש, כאמור. והשאלה היא כיצד מתיישבים הדברים עם לשון העבר בה מתאר יחזקאל את הפורענות של אדום?

האברבנאל[38] מפרש שהנבואה היא נבואה עתידית בלשון עבר מתמשך, כלומר, הכתיבה היא בלשון עבר, כי כך יהיה שגור בפיהם של אלה שיחזו בקיומה בעתיד, אך היא לא התקיימה בתקופה בה היא נאמרה. קיומה, על פי האברבנאל, הוא המאבק בין האסלאם לנצרות, כאשר אדום מסמלת את הנצרות והעמים האחרים מסמלים את ישמעאל, אשר יבואו לכבוש את ארץ ישראל. לפי פירוש זה הנבואה היא סימבולית ואין כאן שאלה לגבי סופה הממשי של ממלכת אדום ההיסטורית.

אמנם ברמת הפשט קשה לקבל את הדברים, כי נכון אמנם שהנביאים ניבאו גם על העתיד לבוא,[39] אבל אם כך לשם מה מציין הנביא בפתח הנבואה את התאריך בו היא נאמרה? נראה שעלינו להבין בכל זאת מהי אותה השמדה של אדום שכן התרחשה בפועל בזמנה של הנבואה.

---

[38] פסוק יז.

[39] שכן נבואה שהייתה רק לשעתה ולא לדורות לא נכתבה (מגילה יד ע"א).

נבואה בלשון גוזמה

נראה שאפשר להבין את הדברים לאור דברי המדרש:[40] 'שָׁמָּה אֱדוֹם, מְלָכֶיהָ וְכָל נְשִׂיאֶיהָ - לא כל נשיאיה'. הפסוק נוקט בלשון גוזמה, כאשר המילה 'כל' משמעותה הרבה, ובמציאות היו כמה ששרדו. (חז"ל מביאים את הדברים בהקשר של רומא, שלא כל רומא נפלה אלא היו בה בודדים שדאגו ליהודים וכדו' וניצלו בזכות זאת). לפי זה אפשר להסביר שאדום חדלה מהיות אימפריה עוד בתקופתו של יחזקאל, כאשר היא חברה לבבל וקיבלה מעמד של וסל, ועל כך מנבא יחזקאל. רק בתקופה מאוחרת יותר היא הושמדה כליל על ידי נבונאיד, כאמור.

נבואה שהתעכבה

יתכן גם להסביר שנבואת יחזקאל התעכבה מלהתממש בזמנה. ירמיה בנבואתו מונה את כל העמים שמרדו בבבל ועל כך עתידות להיענש ולשתות מכוס התרעלה, וברשימה הזו כלולה גם אדום. יחזקאל לעומת זאת, מתאר את מפלתם של העמים, אבל המפלה של אדום, כמו גם המפלה של מצרים, התעכבה. מלכתחילה היא הייתה אמורה להתרחש כבר בתקופת נבוכדנצר ולכן מונה אותה כאן יחזקאל, אבל, כפי שהסברנו בהרחבה בפרקים הקודמים, נבוכדנצר לא זכה בכך כי מכפיר גם הוא הפך בגאוותו לתנין.[41]

---

[40] ילקוט שמעוני יחזקאל רמז, שעג.

[41] להלן בפרק לג נביא פרשנות נוספת לפורענות של אדום עליה דיבר יחזקאל.

פרק לג

בפרק הקודם עסקנו בשאלת העיתוי של הפורענות שתבוא על אדום. יחזקאל מנבא שם על הפורענות העתידה של מצרים, תוך שהוא מונה רשימה של עמים שירדו מעל בימת ההיסטוריה, כאשר האמירה היא, שכשם שהן נפלו כך גם מצרים תיפול. בין העמים הללו מופיעה גם אדום, אף על פי שנפילתה אירעה עשרות שנים לאחר מכן. הבאנו לכך שני הסברים אפשריים; א) מפלתם התרחשה בשלבים, כאשר בשלב הראשון הם איבדו את עצמאותם (ולזה מכוונים דברי יחזקאל) ועשרות שנים לאחר מכן הוכו באופן טוטאלי. ב) רשימת העמים כוללת כאלו שמפלתם אירעה בעבר, אך גם כאלו שמפלתם עתידית.

בפרק שלנו אנו מוצאים תשובה אפשרית נוספת לשאלה זו, אגב מענה לשאלה אחרת, כפי שנראה להלן.

שייכות הפרק לחטיבת נבואות העמים

כזכור, ספר יחזקאל מחולק לחטיבות,[1] כאשר הנושאים של שתי החטיבות הראשונות (א-יא, יב-כד) ברורים. באשר לחטיבה השלישית, הכוללת את פרקי נבואות העמים, החלוקה פחות ברורה. האם חטיבה זו מסתיימת בפרק לב, ופרק לג פותח חטיבה חדשה של נבואות 'גאולה ונחמה' (כהגדרת רימון כשר) לעם ישראל?[2] באם כן, צריך להסביר מה מקומה של הנבואה 'שִׂים פָּנֶיךָ עַל הַר שֵׂעִיר' (פרק לה) בתוך חטיבת הפרקים שעניינה נבואות נחמה לעם ישראל.

---

[1] וראו בהרחבה במבוא לספר.

[2] מקרא לישראל, יחזקאל ח"ב עמ' 627.

בפרקי המשאות על העמים של הנביא ישעיה אנו מוצאים תופעה דומה. נבואות העמים מתחילות שם בפרק יג ומסתיימות בפרק כג, כאשר הנבואה בפרק כב היא 'מַשָּׂא גֵּיא חִזָּיוֹן' על ירושלים. ההסבר לזה בישעיה מאד ברור, שכן משאות העמים - עניינן תיקון וטיהור האזור כולו מפשעיו, וירושלים למרבה הצער הייתה שותפה גם היא לעבודה הזרה ולכן מקומה בין יתר העמים.

ואולי זה ההסבר גם לגבי החלוקה ביחזקאל, כלומר, גם פרקים לג-לד הפונים לעם ישראל הם חלק מחטיבת נבואות העמים שעניינה תיקון המציאות הקיימת. לפי זה, חטיבת נבואות העמים מסתיימת בפרק לה, ועלינו לנסות ולהבין את שייכותו של הפרק שלנו, המתאר את תורת הגמול האלוקית לצדיקים ולרשעים ששינו את דרכם, לחטיבה זו.

מה שמחזק את ההנחה שזו החלוקה המתאימה יותר, זה התוכן של הפרק. אנחנו מוצאים בו שני נושאים (שהנביא כבר עסק בהם בפרקים קודמים:

א) הצדיק והרשע המשנים מדרכם, נושא בו עסקנו גם בפרקי ההקדשה, ב-ג וכן בפרק יח;

ב) נבואת הצופה, המוכרת לנו גם מפרק ג.

על עצם החזרה יש לדון בשאלה מהי הנבואה המקורית ומהי החזרה, וכן מה מחדשת הנבואה האחת על פני השניה.

אבל אפשר גם לומר שהנבואה היא אותה נבואה אלא שהיא באה בהקשרים שונים.[3] ובכל מקרה, העובדה שהנביא מתייחס בפרקים לג-לד לעוולות יהודה וירושלים,

[3] מה שמחזק את הסברה הזו, הוא העדר התיארוך. ביחזקאל אנחנו מוצאים תיארוך באופן שיטתי, וודאי שהיינו מצפים לתיארוך במקרה של נבואה חדשה.

מאוששת את הסברה שנבואות אלה שייכות לחטיבת פרקי הנבואות המדברות על תיקון העוולות של העמים, כי התוכן שלהן אינו עולה בקנה אחד עם אופיין של נבואות הנחמה בחטיבה האחרונה.

ראיה נוספת לכך שהפרק שלנו שייך לחטיבת נבואות העמים, מחזירה אותנו לשאלה בה עסקנו בפרק הקודם, בנוגע לפורענות של אדום. כזכור, בפרק לב, יחזקאל מונה את אדום בין העמים שירדו מעל בימת ההיסטוריה, והשאלה שנדרשנו אליה הייתה העיתוי, שכן מפלתה של אדום התרחשה עשרות שנים לאחר נבואתו של יחזקאל. הבאנו לכך שתי תשובות אפשריות, ובשורות הבאות נביא תשובה שלישית.

בפרק טז בספר מלכים ב מסופר לנו שאחז מלך יהודה עבד עבודה זרה ולכן נענש ובאו עליו עמים שונים להילחם בו, ובראשם ארם וממלכת ישראל, אשר עשו יד אחת נגד יהודה. המטרה של רצין מלך ארם ושל פקח בן רמליהו מלך ישראל הייתה לכפות על ממלכת יהודה בראשותו של אחז מלך יהודה להצטרף למלחמה נגד אשור.[4] וכך מסופר שם:

> בִּשְׁנַת שְׁבַע-עֶשְׂרֵה שָׁנָה לְפֶקַח בֶּן-רְמַלְיָהוּ מָלַךְ אָחָז בֶּן-יוֹתָם מֶלֶךְ יְהוּדָה... אָז יַעֲלֶה רְצִין מֶלֶךְ-אֲרָם וּפֶקַח בֶּן-רְמַלְיָהוּ מֶלֶךְ-יִשְׂרָאֵל יְרוּשָׁלַם לַמִּלְחָמָה. וַיָּצֻרוּ עַל אָחָז וְלֹא יָכְלוּ לְהִלָּחֵם. בָּעֵת הַהִיא הֵשִׁיב רְצִין מֶלֶךְ-אֲרָם אֶת אֵילַת לַאֲרָם, וַיְנַשֵּׁל אֶת הַיְהוּדִים מֵאֵילוֹת. וארמים (וַאֲדֹמִים) בָּאוּ אֵילַת.

[4] כפי שמתבארת ביתר הרחבה מטרת המלחמה בספר ישעיה (פרק ז).

אנחנו רואים כאן קרי וכתיב, כאשר הכתיב מתאים להקשר של הפסוקים, מלחמה של ארם, ואילו הקרי מתאים יותר מבחינה גיאוגרפית למיקום של אילת, ונראה שאדום התחלפה לארם בחילוף אות דל"ת ברי"ש.[5]

דוגמה נוספת לכך אנו מוצאים בספר תהילים,[6] בתיאור מלחמת יואב ואבישי בעמון וארם.[7] הלוחמים התפצלו, כאשר חלק פנו לארם וחלק לעמון וסיכמו שמי שינצח במערכה יבוא לעזרת השני: 'לְמָנַצֵּחַ, עַל שׁוֹשַׁן עֵדוּת. מִכְתָּם לְדָוִד לְלַמֵּד, בְּהַצּוֹתוֹ אֶת **אֲרַם** נַהֲרַיִם, וְאֶת **אֲרַם** צוֹבָה. וַיָּשָׁב יוֹאָב, וַיַּךְ אֶת **אֱדוֹם** בְּגֵיא-מֶלַח שְׁנֵים עָשָׂר אָלֶף'.

הגיאוגרפיה של האזור כרקע להבנת הסוגייה

אבל, אפשר גם שהפסוק הזה מלמדנו משהו אחר, והוא שהמלחמה עצמה הייתה נגד ארם ועמון, ומסיבה כלשהי אדום הייתה קשורה גם היא.[8] כדי להבין זאת יש לבחון את הדברים מנקודת מבט גיאוגרפית. עבר הירדן המזרחי כולו מכונה ארם, והוא היה מחולק לתתי-אזורים שונים, ובהם ארם דמשק, ארם צובא וכן הלאה. והאזור השוכן בסמיכות לים האדום מכונה אדום, ושם שכנה ממלכת אדום. ומכאן הקשר של ממלכת ארם לאדום, כאשר בתקופות מסוימות מלכות ארם גם כבשה את האזור הדרומי על מנת לפלס דרך למפרץ אילת.

---

[5] במקומות נוספים בתנ"ך אנו מוצאים החלפה של האות דל"ת ברי"ש, כגון 'נִגְּדָא עַל כַּנְפֵי רוּחַ' (תהילים יח, יא) שהוא בחילופי אותיות 'נִגְרָא עַל כַּנְפֵי רוּחַ' (שמואל ב כב, יא. וראו לעיל פרק יט על משמעות חילוף זה); דודנים (בראשית י, ד) עם רודנים (דברי הימים א א, ז). עניין החלפת האותיות הללו התבאר בדברי רבינו יונה אבן ג'אנח שהאריך לבאר בעניין זה (ספר הרקמה, מהדורת פאריס 1856 עמ' 46).

[6] מזמור ס.

[7] עליה מסופר בספר שמואל ב פרק י.

[8] בפשטי המקראות נראה כי מטעם זה ראה יואב להכרית כל זכר לאדום (מלכים א יא, טו) ולתת להם יחס הדומה לעמלק (בבא בתרא כא ע"א- ע"ב).

לאור דברים אלו, מובן מדוע ניבא יחזקאל בפרק הקודם על הפורענות של אדום בלשון עבר, אף על פי שלכאורה היא נחרבה עשרות שנים לאחר מכן. כאשר מדובר על מפלתה של אדום הדרומית (המכונה הר שעיר, כפי שמנבא יחזקאל בפרק לה), זו אכן התרחשה עשרות שנים לאחר הנבואה, על ידי נבונאיד.[9] אבל האזור הצפוני יותר (ארם) נענש כבר בתקופת החורבן.[ג]

נראה שזה מה שאמר יחזקאל בפרק הקודם: 'שָׁמָּה אֱדוֹם, מְלָכֶיהָ וְכָל נְשִׂיאֶיהָ, אֲשֶׁר נִתְּנוּ בִגְבוּרָתָם, אֶת חַלְלֵי חָרֶב. הֵמָּה אֶת עֲרֵלִים יִשְׁכָּבוּ, וְאֶת יֹרְדֵי בוֹר. שָׁמָּה נְסִיכֵי **צָפוֹן**...'[10] כי לאזור הצפוני יותר הגיע נבוכדנצר במסעו אז, ובאזור הדרומי הוא גילה פחות עניין.

אם נחזור לשאלת חלוקת הספר לחטיבות, יוצא לפי זה שחטיבת נבואות העמים מסתיימת בפרק לה עם מפלתה העתידית של אדום (הדרומית), אשר בניגוד לעמים האחרים, התממשה באופן מוחלט רק לאחר עשרות שנים, ולכן היא זו שחותמת את החטיבה.

תפקידו של הצופה - במשל ובנמשל

פסוקים א-ב: וַיְהִי דְבַר ה' אֵלַי לֵאמֹר בֶּן-אָדָם, דַּבֵּר אֶל בְּנֵי עַמֶּךָ וְאָמַרְתָּ אֲלֵיהֶם, אֶרֶץ כִּי אָבִיא עָלֶיהָ חָרֶב וְלָקְחוּ עַם-הָאָרֶץ אִישׁ אֶחָד מִקְצֵיהֶם וְנָתְנוּ אֹתוֹ לָהֶם לְצֹפֶה.

נבואת הצופה התגלתה ליחזקאל בשנה החמישית לגלות יהויכין, ותקציר ממנה אכן נאמר כבר אז (בפרק ג), בנבואת ההקדשה של יחזקאל. בפרק שלנו מופיעה הנבואה

---

[9] באזור פטרה המזוהה עם אדום הדרומית נתגלו ממצאים המעידים על מלחמת גבורה של נבונאיד באזור.
[10] יחזקאל לב, כט-ל.

בשלמותה, בהקשר של נבואות העמים. הרקע לנבואה בתחילת הספר היה רצונו של יחזקאל להיות מבודד ומנותק מהעם,[11] 'נמצא על נהר מים'[12] מתוך שלווה, על מנת לזכות לחזות במראות אלוקים.

ריבונו של עולם אמר ליחזקאל שבניגוד לשאיפה שלו, להיות מבודד מהעם החוטא ולזכות בעצמו לקרבת אלוקים, עליו להיות צופה ומתפקידו להזהיר את העם. ולכן עליו ללכת ולהיות בקרב הגולים בתל-אביב, ולהפיץ את נבואותיו. למרות שבהיותו שם הוא ירד ממדרגתו הרוחנית, ואם לא די בכך, קהל היעד שלו לא יהיה קשוב לנבואותיו.

במבט ראשון במשל הצופה בפרק שלנו נראה שתפקידו של הצופה הוא להזהיר מפני אויב הבא להילחם, ובאם הוא מועל בתפקידו, האויב בא ומכה בעיר. בנמשל, על הנביא להזהיר את העם מפני היצר הרע המחטיא, שאם לא כן, יענש האדם בידי ריבונו של עולם. לפי זה יוצא שריבונו של עולם נמשל לאויב, ולכאורה תמוה, בודאי לאור העובדה שיש להזהיר מפניו.[13] ואולי זה הטעם לכך שרד"ק[14] מפרש שהחטא גרם לבוא הבבלים, ואזהרת הצופה תציל את העם מפני הבבלים (ולא מפני ריבונו של עולם).

ושאלה נוספת יש לשאול בפרקנו - בפסוק יז מופיע טיעון בשם העם: 'וְאָמְרוּ בְּנֵי עַמְּךָ לֹא יִתָּכֵן דֶּרֶךְ אֲדֹנָי' - לא יתכן שאלוקים מוחל לאדם לאחר שחטא ושב בתשובה, ולכן אנו לא משנים את דרכנו. ריבונו של עולם מגיב לטענה זו ואומר: 'וְהֵמָּה דַּרְכָּם לֹא יִתָּכֵן'. הטיעון הזה שמובא מפי העם דורש בירור, כי לא מובן מדוע הם התקשו לקבל

---

[11] לעיל פרק ב, ח.

[12] כלשון חז"ל במדרש מכילתא בא, הקדמה, ד"ה 'בארץ מצרים'.

[13] אמנם יש לציין שבאיכה (ב, ד) אנו מוצאים כדבר הזה: 'דָּרַךְ קַשְׁתּוֹ כְּאוֹיֵב... בְּאֹהֶל בַּת צִיּוֹן...' אבל יש לשים לב ששם מודגש שזהו דימוי בלבד הבא לזעזע 'כאויב'.

[14] פסוק ב.

את המציאות שה' מוחל לאדם שחטא אם שב בתשובה, מה גם שעניין המחילה קיים גם בקרב בני האדם.

נראה שההסבר לדבר נעוץ בהבנת התקופה. אפשר לומר שנבואת הצופה בפרק שלנו, באה בהקשר שונה מזה שבו היא מופיעה בפרקים הראשונים ביחזקאל. מגמתו של הנביא בתחילת הספר הייתה לעודד את העם לתשובה, ואילו כאן, בפרק שלנו, המגמה שונה, והיא באה כהמשך לפרק הקודם. התקופה בה היא נאמרה בתחילת הספר הייתה בין גלות יכניה לגלות צדקיהו. בתקופה זו העם שבירושלים התלבט אז בשאלה האם להצטרף למצרים במרד נגד בבל. הלחץ היה גדול, כי הנחת היסוד הייתה שהוגדשה הסאה מבחינת בבל; יהויקים מרד בבבל,[15] יהויכין היה גם הוא פרו-מצרי. צדקיהו מרד בבבל, ומגמה זו התעצמה אחרי נבואה זו על ידי הקש ששבר את גב הגמל - מסתבר לומר שהנבואה פה נאמרה עם התוספות לאחר החורבן ולאחר שהמליך נבוכדנצר את גדליה ורצחו אותו, ולאור כל זאת היה להם ברור שבבל עומדת לטבוח בהם.

הנביאים, הן יחזקאל בבבל, והן ירמיה בירושלים, התנגדו בתוקף למהלך של מרד נגד בבל וחבירה לברית עם מצרים. לאחר רצח גדליה הטיף ירמיה לעם שבאם הוא יהיה נאמן לריבונו של עולם, לאו דווקא מבחינה תיאולוגית, אלא בכך שישאר בארץ ישראל, לא תנקוט בבל בצעדים קשים.[16]

לאור זאת אפשר להבין מנין נבעה הטענה של העם 'לֹא יִתָּכֵן דֶּרֶךְ אֲדֹנָי'. הם לא מאמינים שבבל, למרות כל המרידות, תסלח להם ותעניק להם הזדמנות נוספת. הם טוענים בהיגיון רב, לשיטתם, שלא יתכן שמה שהנביאים אומרים, שהבבלים יניחו להם, יקרה במציאות.[17] אבל הנביא אומר 'דַּרְכָּם לֹא יִתָּכֵן'. מי שיהיה נאמן לריבונו של עולם (גם)

---

[15] מלכים ב כד.
[16] ירמיה מב, י-יב.
[17] כפי שרואים זאת בתגובת העם לדברי הנביא (ירמיה מג, א-ד).

במובן הזה שהוא לא ימרוד בבבל, יהיה בסדר. ולא רק מטעמים רוחניים. הם טענו בהיגיון והוא עונה להם בהיגיון, שאם הם יפנו לשיתוף פעולה עם מצרים, דווקא הצעד הזה יוביל לנקיטת צעדים קשים מצד בבל, כי הוא יבטא מבחינתם חבירה לאויב המצרי ומרד בהם.

נראה שזהו הרקע להבנת משל הצופה באופן בו הוא מופיע בפרקנו. הצופה, שהוא הנביא, מזהיר מפני אויב הקרב למלחמה.[17] יחזקאל מזהיר מפני אויב כפשוטו, האויב הבבלי אשר יכה בהם אם ינוסו למצרים.

אמנם, אי אפשר לטעון שהמטרה של הנבואה הייתה אך ורק להסביר לעם מדוע עליהם להקשיב לדברי הנביאים ולא למרוד בבבל. ברור שנבואת הצופה נועדה בראש ובראשונה להציב בפני העם את הדרישה הרוחנית להיות נאמנים לריבונו של עולם במובן הפשוט של קיום התורה והמצוות. ובעצם, הא בהא תליא, כלומר נאמנות שתתבטא בקיום התורה והמצוות, היא זו שתאפשר נאמנות שתתבטא בקיום דברי הנביאים. הלא כדי שהם יבטאו את הנאמנות שלהם לריבונו של עולם בכך שהם ישארו בארץ, בניגוד לכל היגיון לשיטתם, הכרחי היה שהם יאמינו אמונה חזקה בה' ובנביאיו,[18] כזו אשר יכולה להתפתח אך ורק מתוך מחויבות לתורה ומצוות.[19]

---

[18] מעין מה שכתב הרמב"ם (הלכות יסודי התורה פ"ח ה"ו) כי המחוייבות להקשיב לנביא לא נובעת מתוך השכנוע שדבריו צודקים אלא מכך שהקב"ה ציווה אותנו בתורתו להקשיב לנביא.

[19] וכפי שאומר הנביא בהמשך, פסוק טו: 'חֹבֵל יָשִׁיב רָשָׁע, גְּזֵלָה יְשַׁלֵּם בְּחֻקּוֹת הַחַיִּים הָלַךְ'. הרי שתיקון המצוות הוא שיאפשר לעם להיות בדרגה רוחנית מספיקה בשביל לקבל הדרכה מאת הנביא ולזכות ללכת ב'חוקות החיים'.

בואו של הפליט מירושלים לבבל

פסוקים כא-כב: וַיְהִי בִּשְׁתֵּי עֶשְׂרֵה שָׁנָה בָּעֲשִׂרִי בַּחֲמִשָּׁה לַחֹדֶשׁ לְגָלוּתֵנוּ. בָּא אֵלַי הַפָּלִיט מִירוּשָׁלַם לֵאמֹר הֻכְּתָה הָעִיר. וְיַד ה׳ הָיְתָה אֵלַי בָּעֶרֶב לִפְנֵי בוֹא הַפָּלִיט, וַיִּפְתַּח אֶת פִּי, עַד בּוֹא אֵלַי בַּבֹּקֶר. וַיִּפָּתַח פִּי וְלֹא נֶאֱלַמְתִּי עוֹד.

נבואה זו גם היא באה כהמשך לנבואת ההקדשה מתחילת הספר. בנבואת ההקדשה[20] אמר ריבונו של עולם ליחזקאל להיאלם כי לא יקשיבו לו, ומי שבכל זאת יתעניין בדבריו יבוא אליו. כעת, לאחר שמגיעות החדשות מירושלים והגולים נוכחים לראות בצדקת נבואותיו של יחזקאל, הם נפתחים לקבל את דבריו, והוא יחדל מהאילמות.

הנבואה כאן מתוארכת לה' בטבת של השנה השתים עשרה, היינו כשנה וחצי לאחר החורבן.[21] כלומר, הפליט הגיע לבבל זמן רב מאד לאחר החורבן.[22] נכון אמנם שבתקופת מלחמה הדרכים משובשות ומלאות מכשולים, אבל עם כל זה נראה ששנה וחצי זה הרבה זמן יחסית.

ואמנם, בתרגום השבעים שינו והוסיפו את האות עי"ן למילה שתי, כך שהמשמעות תהיה שהפליט הגיע בה' טבת בשנה האחת עשרה, במקום בה' טבת בשנה השתים עשרה, ויוצא שחלפו מספר חודשים מהחורבן. אבל המסורה הנאמנה מסרה לנו שהפליט הגיע רק בשנה השתים עשרה.[23]

---

[20] לעיל ג, כו.

[21] שהיה בחודש אב בשנה האחת עשרה.

[22] לשם השוואה נזכור שהמשנה (תענית א, ג) מתארת שאנחנו לא שואלים גשמים עד ז' במר-חשון, לפי אותה דעה שיספיק לחזור האחרון לפרת, הראשונים הגיעו כבר לפני, אבל האחרון הגיע עד נהר פרת לאחר 15 יום.

[23] ולעיל בפרק ב ראינו שינוי כזה בדיוק, וכפי שכבר הערנו שכאשר יש שתי מסורות והאחת היא פשוטה יותר להבנה מסתבר שהיא איננה האמיתית אלא נוצרה על ידי אנשים שראו את עצמם בגאוותם ראויים לשנות ולתקן.

חז"ל[24] אומרים שעד שנפלה מלכות יהודה מונים את השנים לניסן, אבל משנפלה מלכות יהודה שבים ומונים לתשרי.[25] לפי זה יוצא שהשנה השתים עשרה החלה בחודש תשרי. אמנם, את **החודשים** המשיכו למנות לניסן, גם לאחר החורבן.[26] אבל לקראת שיבת ציון פסקו למנות גם את החודשים לניסן, בו נגאלו ממצרים, והחלו מונים לתשרי, לקיים מה שניבא ירמיה: 'וְלֹא יֵאָמֵר עוֹד חַי ה' אֲשֶׁר הֶעֱלָה אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם כִּי אִם חַי ה' אֲשֶׁר הֶעֱלָה אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ צָפוֹן וּמִכֹּל הָאֲרָצוֹת אֲשֶׁר הִדִּיחָם שָׁמָּה'. לפי זה יוצא שהפליט הגיע מירושלים לבבל בחודש טבת, כמה חודשים לאחר החורבן.

הטיעון של יהודי ירושלים מופרך בבואו של הפליט

פסוקים כג-כד: וַיְהִי דְבַר ה' אֵלַי לֵאמֹר. בֶּן-אָדָם יֹשְׁבֵי הַחֳרָבוֹת הָאֵלֶּה עַל אַדְמַת יִשְׂרָאֵל - הארץ כבר חרבה ברובה הגם שהיה זה לפני חורבן הבית - אֹמְרִים לֵאמֹר, אֶחָד הָיָה אַבְרָהָם וַיִּירַשׁ אֶת הָאָרֶץ. וַאֲנַחְנוּ רַבִּים, לָנוּ נִתְנָה הָאָרֶץ לְמוֹרָשָׁה - כולנו בני אברהם, הזכות שלנו גדולה אף יותר משל אברהם שהיה אדם יחיד, ולכן אין סיכוי שנגורש מהארץ (רד"ק).

את הלך הרוח הזה פגשנו כבר בנבואה קדומה יותר, בפרק יא:

פסוקים טו-יז: בֶּן-אָדָם, אַחֶיךָ אַנְשֵׁי גְאֻלָּתֶךָ וְכָל בֵּית יִשְׂרָאֵל כֻּלֹּה. אֲשֶׁר אָמְרוּ לָהֶם יֹשְׁבֵי יְרוּשָׁלַם רַחֲקוּ מֵעַל ה' לָנוּ הִיא נִתְּנָה הָאָרֶץ לְמוֹרָשָׁה. לָכֵן אֱמֹר כֹּה אָמַר אֲדֹנָי אלהים, כִּי הִרְחַקְתִּים בַּגּוֹיִם וְכִי הֲפִיצוֹתִים בָּאֲרָצוֹת וָאֱהִי לָהֶם

---

[24] ראש השנה ג ע"א.

[25] הבנה שכזו יש לה תקדים היסטורי וזאת לפי דברי הרמב"ן (שמות יב, ב) שטוען שעד יציאת מצרים חילקה התורה בין מנין השנים למנין החודשים.

[26] ורואים זאת במפורש במגילת אסתר (ב, טז): 'וַתִּלָּקַח אֶסְתֵּר אֶל הַמֶּלֶךְ אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ, אֶל בֵּית מַלְכוּתוֹ, **בַּחֹדֶשׁ הָעֲשִׂירִי הוּא חֹדֶשׁ טֵבֵת**, בִּשְׁנַת שְׁבַע לְמַלְכוּתוֹ'.

לְמִקְדָּשׁ מְעַט בָּאֲרָצוֹת אֲשֶׁר בָּאוּ שָׁם... וְקִבַּצְתִּי אֶתְכֶם מִן הָעַמִּים וְאָסַפְתִּי אֶתְכֶם מִן הָאֲרָצוֹת אֲשֶׁר נְפֹצוֹתֶם בָּהֶם וְנָתַתִּי לָכֶם אֶת אַדְמַת יִשְׂרָאֵל.

אנשי ירושלים טענו כלפי הגולים שה' השליך אותם מעליו, ולכן אין להם קשר לא אליו ולא אל תורתו ומצוותיו. אותנו, כך סברו הם, השאיר ריבונו של עולם בקרבתו ולכן ברור שהוא חפץ בנו והארץ לא תחרב. לנוכח הדברים האלה, בא יחזקאל ועודד את הגולים שההיפך הוא הנכון; מצבם של יהודי ירושלים בכי רע, ודווקא הם, יהודי בבל, אלה שריבונו של עולם איתם ואף עתיד לקבצם.

בפרק שלנו נסגר המעגל, כי הפליט הגיע וסיפר על החורבן ועל הצרות הנוראיות שפקדו את יהודי ירושלים. יהודי בבל, שבחלקם היו סבורים גם כן שה' חלילה נטש אותם, נוכחים לראות שאכן צדק יחזקאל בדבריו, והם נפתחים להקשיב לנבואותיו, ומתחזקים באמונתם שה' איתם.

הבשורה שבפי הפליט מעידה גם היא על השייכות של הפרק לנבואות העמים, כפי שהזכרנו לעיל. כי ירושלים חרבה בין יתר העמים, על ידי נבוכדנצר, במהלך אלוקי שנועד לתקן את האזור כולו.

פסוקים כה-ל: לָכֵן אֱמֹר אֲלֵהֶם, כֹּה אָמַר אֲדֹנָי אלהִים, עַל הַדָּם תֹּאכֵלוּ וְעֵינֵכֶם תִּשָּׂאוּ אֶל גִּלּוּלֵיכֶם וְדָם תִּשְׁפֹּכוּ וְהָאָרֶץ תִּירָשׁוּ - בתמיהה. אברהם היה צדיק. ואילו אתם, האם אתם סבורים שלמרות החטאים הארץ מובטחת לכם?! דבריו מופנים הן לפליטים שהגיעו זה עתה מירושלים, והן לגולים הוותיקים - עֲמַדְתֶּם עַל חַרְבְּכֶם - התקיימתם על חרבכם - עֲשִׂיתֶן תּוֹעֵבָה, וְאִישׁ אֶת אֵשֶׁת רֵעֵהוּ טִמֵּאתֶם. וְהָאָרֶץ תִּירָשׁוּ - דברים אלה מופנים בתמיהה כלפי אנשי ירושלים הסבורים 'לָנוּ נִתְּנָה הָאָרֶץ לְמוֹרָשָׁה'.

כֹּה תֹאמַר אֲלֵהֶם כֹּה אָמַר אֲדֹנָי אלהים, חַי אָנִי (= לשון שבועה) אִם לֹא אֲשֶׁר בֶּחֳרבוֹת בַּחֶרֶב יִפֹּלוּ, וַאֲשֶׁר עַל פְּנֵי הַשָּׂדֶה לַחַיָּה נְתַתִּיו לְאָכְלוֹ. וַאֲשֶׁר בַּמְּצָדוֹת וּבַמְּעָרוֹת בַּדֶּבֶר יָמוּתוּ. וְנָתַתִּי אֶת הָאָרֶץ שְׁמָמָה וּמְשַׁמָּה וְנִשְׁבַּת גְּאוֹן עֻזָּהּ. וְשָׁמְמוּ הָרֵי יִשְׂרָאֵל מֵאֵין עוֹבֵר. וְיָדְעוּ כִּי אֲנִי ה' בְּתִתִּי אֶת הָאָרֶץ שְׁמָמָה וּמְשַׁמָּה עַל כָּל תּוֹעֲבֹתָם אֲשֶׁר עָשׂוּ. וְאַתָּה בֶן-אָדָם בְּנֵי עַמְּךָ - היהודים שבבבל - הַנִּדְבָּרִים בְּךָ אֵצֶל הַקִּירוֹת (= הלועגים לך מאחורי הקיר, במקום סתר - רש"י)[27] וּבְפִתְחֵי הַבָּתִּים. וְדִבֶּר חַד אֶת אַחַד אִישׁ אֶת אָחִיו לֵאמֹר בֹּאוּ נָא וְשִׁמְעוּ מָה הַדָּבָר הַיּוֹצֵא מֵאֵת ה'.

היחס כלפי יחזקאל עומד להשתנות, כי הציבור ייווכח לדעת שהוא צדק לכל אורך הדרך. גם אותם אלה שחששו לפנות אליו בעבר, כי היו סבורים שהוא 'מְמַשֵּׁל מְשָׁלִים'[28] יתחילו מעתה לבוא אליו ולשמוע מה בפיו.

פסוקים לא-לג: וְיָבוֹאוּ אֵלֶיךָ כְּמְבוֹא עָם (= כביכול כמו עם הבאים למנהיגו כלומר כתלמידים לרבם - רד"ק) - בעבר, גם אלו שבאו אליך בקבוצות לשמוע את דבריך אך בסופו של דבר הם לא היו מוכנים לקבלם באם לא תאמו את עמדתם - וְיֵשְׁבוּ לְפָנֶיךָ עַמִּי וְשָׁמְעוּ אֶת דְּבָרֶיךָ וְאוֹתָם לֹא יַעֲשׂוּ כִּי עֲגָבִים בְּפִיהֶם - מבחינתם מדובר היה בדברים נחמדים, כמו שיר יפה, ותו לא - הֵמָּה עֹשִׂים, אַחֲרֵי בִּצְעָם לִבָּם הֹלֵךְ... וּבְבֹאָהּ - בבוא הפליט - הִנֵּה בָאָה וְיָדְעוּ כִּי נָבִיא הָיָה בְתוֹכָם (= כאשר יבוא הפליט ויספר את שקרה בירושלים ויווכחו כולם כי יחזקאל צדק בכל דבריו, ממילא יבינו כי דבריך אינם דברי לעג אלא דברי נבואה אמיתיים שיש לשמוע אליהם ולציית לציווי יחזקאל - רד"ק).

---

[27] רד"ק, בניגוד לרש"י, ביאר שאין הכוונה שמדברים בגנות יחזקאל אלא אדרבה באו בסתר לשמוע את דבריו. אמנם עצם הצורך להסתתר כאשר באים לנביא מוכיח שהחברה בכללותה לעגה לנביא ולכן מי שבא אליו היה צריך להסתתר מעין כל.

[28] יחזקאל כא, ה.

בנוסף לשינוי שעתיד להתרחש בכמות האנשים שיבואו לשמוע את דברי יחזקאל, יהיה שינוי גם במוכנות שלהם להקשיב ולקבל את דברי הנביא. לאורך תקופת האילמות של יחזקאל היו כאלו שבאו אליו, ונהנו אולי ברמה התיאורטית, אבל לא באמת הפנימו,[29] וכעת, אומר ריבונו של עולם, אנשים יבואו אל יחזקאל מתוך מוכנות לבצע שינויים ממשיים בחייהם. אמנם נראה, שלא רק המוכנות לקבל את דברי יחזקאל בעל כרחם תגיע עם בוא הפליט. החורבן והאובדן שברו לרסיסים את כל התקוות שהפיחו אנשי השילטון בירושלים יחד עם נביאי השקר שכן היו להם רווחים חומריים בברית עם מצרים, כפי שהפסוק ביאר מדוע לא הקשיבו ליחזקאל באומרו 'אַחֲרֵי בִּצְעָם לִבָּם הֹלֵךְ'.[30] מעתה, כאשר יתגלה לעין כל כי יחזקאל הוא נביא אמת, דבריו יהוו משענת של יציבות ותקווה לעתיד טוב. ולאור זאת מעתה תהיה המוטיבציה של העם לשמוע את דברי הנביא.

כעת מובן גם מה עמד מאחורי הדרישה של ריבונו של עולם מיחזקאל, בנבואת ההקדשה שלו, לדבר אל העם למרות שהוא לא היה מוכן להקשיב לו. הכל הוביל לכך ש-'וְיָדְעוּ כִּי נָבִיא הָיָה בְתוֹכָם'. היה עליהם לשמוע את דברי יחזקאל, ולו באופן הלא-מוצלח והלעגני כדי שבבוא היום, כאשר הפליט יספר את מה שארע, הם יוכלו להיווכח בצדקת דברי הנביא, ולהתחיל להקשיב לו באמת. כך יסגר המעגל שהחל עם הקדשת יחזקאל לנביא ועכשיו תתממש המטרה של נבואת ההקדשה.

[ג] הסבר זה גם עוזר לנו להבין את המסלול בו הלך בלעם בדרכו חזרה לארצו. התורה מספרת ששליחיו של בלק הגיעו לארם כדי להביא את בלעם (במדבר כג, ז) ולאחר מכן אנו מוצאים את בלעם במלחמת מדין, שם הוא נהרג (שם לא, ח). ונשאלת השאלה כיצד ומתי הוא הגיע למדין. רש"י על הפסוק מביא את מדרש חז"ל שהוא הלך לקבל את שכרו על העצה שהייתה

---

[29] וראינו זאת בצורה מאד בולטת בפרק ח.
[30] פסוק לא.

לו להחטיא את ישראל בבנות מואב. רמב"ן (במדבר כב, יג) ביאר בדרך הפשט שהדרך ממואב לארם עוברת במדין, כלומר בדרכו לשוב לארצו עצר בלעם במדין. אמנם פירוש זה נראה תמוה מבחינה גיאוגרפית, כי מדין הייתה באזור דרום ירדן (בגבול ערב הסעודית) אז אם בלעם רצה להגיע ממואב, שהיא באזור ים המלח, לסוריה, מדוע שיעבור דרך מדין? מה עוד שרמב"ן עצמו מעיד על בקיאותו בגיאוגרפיה לאור מגוריו בארץ ישראל (בפירושו לבראשית לה, טז).

אלא שלאור ההסבר שהבאנו על כך שהאזור כולו, ובתוכו אדום, היה מכונה ארם, יובנו הדברים, שכן כאשר בלעם אומר 'מִן אֲרָם יַנְחֵנִי בָלָק מֶלֶךְ מוֹאָב' הוא לא מתכוון בהכרח לאזור סוריה, אלא הרבה יותר דרומית משם. אמנם רס"ג בתרגומו לפסוק זה 'אלי' פאתורה אלדי עלי' אלפראת' ודאי חולק על הדברים כי הוא מתרגם את המילים 'פְּתוֹרָה אֲשֶׁר עַל הַנָּהָר' (שם התגורר בלעם. במדבר כב, ה) כעיר הסמוכה לנהר פרת, כלומר צפון מזרח סוריה, שהוא אזור ארם המוכר לנו מהמקרא, ולא אדום.

[ז] למשלים בתנ"ך יש בדרך כלל משמעות גם בפני עצמם, ולא רק כאמצעי עזר להבנת הנמשל (ראו עוד בעניין זה בחלק א של ספרנו עמ' 275). דבר זה בא לידי ביטוי באופן מובהק בספר יואל; בפרקים ב ו-ג, כאשר הנביא מתאר צבא אדיר שיבוא ויכה, ולאחר מכן מתאר שיבוא ארבה. אז הצבא הוא אמנם משל לארבה שיבוא בכמויות, אבל לא רק, שכן לאחר מכן ממשיך יואל ומתאר צבא ומלחמה, וכיצד ה' ישפוט את הגויים בעמק יהושפט על מה שהם עוללו. אז גם המשל כפשוטו התממש וגם הנמשל, והא בהא תליא כי מכת הארבה פגעה בכלכלה, ובתגובת שרשרת נפגע גם הצבא, מבלי יכולת לכלכל אותו. את הריק ביכולת ההגנה מנצל צבא האויב ומגיע.

שונה וחריג הוא שיר השירים שעליו הורו חז"ל (משנה ידיים ג, ה. וראו בביאורו של הראי"ה קוק, עולת ראי"ה ח"ב עמ' ג-ד) שלא להתייחס למשל, לארוטי, אלא רק לנמשל, שהוא הקשר בין ריבונו של עולם וכנסת ישראל, אבל זהו היוצא מן הכלל שאינו מעיד על הכלל.

פרק לד

הנבואה בפרקנו עוסקת ברועים של עם ישראל, אלו האמונים על הנהגתו, ומוכיחה אותם על מנהיגותם הקלוקלת;

וַיְהִי דְבַר ה' אֵלַי לֵאמֹר בֶּן-אָדָם, הִנָּבֵא עַל רוֹעֵי יִשְׂרָאֵל. הִנָּבֵא וְאָמַרְתָּ אֲלֵיהֶם לָרֹעִים כֹּה אָמַר אֲדֹנָי אלהים, הוֹי רֹעֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר הָיוּ רֹעִים אוֹתָם הֲלוֹא הַצֹּאן יִרְעוּ הָרֹעִים - על הרועים לדאוג לצאן, כך אמור להיות, אבל תחת זאת - אֶת הַחֵלֶב תֹּאכֵלוּ וְאֶת הַצֶּמֶר תִּלְבָּשׁוּ (ואפילו) הַבְּרִיאָה תִּזְבָּחוּ - בהמה בריאה מניבה חלב ולעיתים צמר, אבל הרועים חפצים בבשר ולכן שוחטים אותה, כביכול אין מחר[1] - הַצֹּאן לֹא תִרְעוּ - אינכם דואגים לצאן - אֶת הַנַּחְלוֹת לֹא חִזַּקְתֶּם - נחלות מלשון חולי, כלומר לא טיפלתם בצאן חולה, בדומה למה שנאמר בפסוק הבא 'וְאֶת הַחוֹלָה לֹא רִפָּאתֶם',[2] או מלשון נחלה וקרקע, כלומר לא דאגתם למרעה עבור הצאן[3] - וְלַנִּשְׁבֶּרֶת לֹא חֲבַשְׁתֶּם, וְאֶת הַנִּדַּחַת - הצאן שהלכה לאיבוד - לֹא הֲשֵׁבֹתֶם, וְאֶת הָאֲבֶדֶת לֹא בִקַּשְׁתֶּם - לא חיפשתם אותה - וּבְחָזְקָה רְדִיתֶם אֹתָם, וּבְפָרֶךְ - עד כדי כך חמור היה יחסם של המנהיגים לעם עד שהנביא משווה זאת לשעבוד מצרים,[4] שנהגו בעם כעבדים.

כתוצאה מההנהגה הגרועה - וַתָּפוּצֶינָה מִבְּלִי רֹעֶה וַתִּהְיֶינָה לְאָכְלָה לְכָל חַיַּת הַשָּׂדֶה, וַתָּפוּצֶינָה - נפוצו לכל עבר - יִשְׁגּוּ צֹאנִי - מלשון שגגה, יתהו ללא

---

[1] בגמרא (ביצה כה ע"א) דנו האם מותר לשחוט בהמה מסוכנת ביום טוב, כדי להציל, כי חלב היא לא תניב, ולכל הפחות שלא תהיה נבלה. מנהיגים אלו נאמר עליהם שאף כלפי הבריאה הם נהגו כך.

[2] וכן פירשו רש"י ורד"ק. אמנם מרון בן ג'אנח (דבריו הובאו בפירוש רבי מנחם בן שמעון לפסוק ד) העיר כי יש הבדל דק בין חולות לנחלות שחולות מציינות את המחלה ונחלות את החולשה בגופן.

[3] את המינוח לחזק מצאנו במקור בבניית גדרות וחומות לקרקע על מנת לשומרה, כפי שנאמר 'וַיִּבֶן עַזָּהוּ מִגְדָּלִים בִּירוּשָׁלַם עַל שַׁעַר הַפִּנָּה וְעַל שַׁעַר הַגַּיְא וְעַל הַמִּקְצוֹעַ וַיְחַזְּקֵם' (דברי הימים ב כו, ט). היתרון בפירוש השני הוא שאין כפילות עם הנאמר מיד לאחר מכן 'וְאֶת הַחוֹלָה לֹא רִפָּאתֶם'.

[4] שמות א, יג-יד.

הכוונה של מנהיג[5] - בְּכָל הֶהָרִים וְעַל כָּל גִּבְעָה רָמָה - התפזרו - וְעַל כָּל פְּנֵי הָאָרֶץ נָפְצוּ צֹאנִי, וְאֵין דּוֹרֵשׁ וְאֵין מְבַקֵּשׁ - לא נמצא אחד שידאג ויגן על הצאן (רש"י).

עד כאן תיאר הנביא את ההנהגה הלוקה של מנהיגי ישראל, כאשר המנהיגים נמשלים לרועים והעם נמשל לצאן. לפני שנמשיך לעונש הצפוי להם ננסה להבין לאיזו תקופה מתייחס יחזקאל בדבריו ומהם החטאים המיוחסים למנהיגים, ולא פחות חשוב, על איזו הנהגה מדובר, כי את עם ישראל הנהיגו לאורך ההיסטוריה שני סוגים של מנהיגים.

רד"ק מפרש שרועי ישראל הנזכרים כאן הם המלכים, 'כי אחר שהמשיל העם לצאן המשיל המלכים לרועים'.[6] לפי פירוש זה, מובן מהלשון 'רוֹעֵי יִשְׂרָאֵל', שיחזקאל מתייחס כאן לא אל מלך אחד אלא אל כמה, וממילא גם התקופה ממושכת. כך גם בפירושו של רבי מנחם בן שמעון נאמר שיחזקאל מתייחס גם למלכים שאינם בין החיים (שהרי בתקופתו כבר נפלה המלוכה, ולשון הנבואה בהווה): 'בן אדם, עתה ציווה ה' התנבא על רועי ישראל שמתו. והיה מדבר כנגדם כאילו הם חיים'.

אבל, לא רק לשון הרבים מעידה על כך שיחזקאל מתייחס למלכי ישראל לאורך תקופה, אלא גם תוכן הנבואה. כי הנביא מתאר כאן מנהיגות מזיקה ופוגעת עד כדי ניצול של העם, אך אם נבוא ונאמר שיחזקאל מתייחס למלך מסוים, ונבואתו הרי בהווה אז מסתבר שהמלך הזה הוא צדקיהו, הדברים אינם מתיישבים עם מנהיגותו של צדקיהו. הוא אמנם לא היה צדיק כדוד מלך ישראל וגם לא כחזקיה, אך מנגד הוא חלילה לא היה רשע ומושחת כמנשה וכיהויקים.

---

[5] תרגום יונתן.
[6] רד"ק על פסוק א.

הרועים - משל למנהיגות שיפוטית/רוחנית

אמנם, לעם ישראל הייתה תמיד גם מנהיגות נוספת מלבד המלכים, ואכן, רבי אליעזר מבלגנצי מפרש: 'על רועי ישראל שהיו רועים אותם עד עתה, שריהם שופטיהם כוהניהם ונביאיהם'. וכן נראה שפירש רש"י באומרו: 'על רועי ישראל - על פרנסי ישראל', ומסתבר שלא התכוון דווקא למלכים אלא למגוון סוגי הנהגה ולכן השתמש רש"י במינוח הכללי 'פרנסי ישראל'.[7]

ואם אמנם יחזקאל מתייחס בנבואתו לא למלכים אלא למנהיגות הרוחנית / שיפוטית, אין כל קושי עם לשון ההווה שבפרק. יחזקאל הרי החל להתנבא בשנה החמישית לגלות יהויכין, כלומר בעת שצדקיהו כיהן כמלך. וראינו בירמיה שהיה פער גדול בין הנהגת צדקיהו להנהגת שריו. צדקיהו רצה לעשות את הטוב בעיני ה' אבל הוא היה חלש וחשש מהשרים שלו, ולכן אפשר להם יד חופשית.[8] אז לפי זה ניתן לומר שהנבואה בפרקנו מתייחסת למנהיגות של השרים בתקופתו, שאכן הייתה ידועה בשחיתותה.

תיאור זהה בנבואות קדומות של ירמיה

אנו מוצאים בירמיה שתי נבואות המתארות את אותו המצב, ונראה שיחזקאל מצטט אותן בנבואתו. וכך מנבא ירמיה:[9]

---

[7] להלן בפרק לז מציין הכתוב במפורש מלכים, מה שמחזק את הסברה שפרקנו לא עוסק במלכים.

[8] כפי שמסופר בירמיה (לח, טז): 'וַיִּשָּׁבַע הַמֶּלֶךְ צִדְקִיָּהוּ בַּסֵּתֶר לֵאמֹר: חַי ה' אֲשֶׁר עָשָׂה לָנוּ אֶת הַנֶּפֶשׁ הַזֹּאת, אִם אֲמִיתֶךָּ וְאִם אֶתֶּנְךָ בְּיַד הָאֲנָשִׁים הָאֵלֶּה אֲשֶׁר מְבַקְשִׁים אֶת נַפְשֶׁךָ' - צדקיהו אמר לירמיה שהוא יסייע לו, אבל בסתר, וכן בהמשך (שם, כה): 'וְכִי יִשְׁמְעוּ הַשָּׂרִים, כִּי דִבַּרְתִּי אִתָּךְ, וּבָאוּ אֵלֶיךָ וְאָמְרוּ אֵלֶיךָ הַגִּידָה נָּא לָנוּ מָה דִּבַּרְתָּ אֶל הַמֶּלֶךְ אַל תְּכַחֵד מִמֶּנּוּ וְלֹא נָמִיתֶךָּ - אם תשקר אנחנו נהרוג אותך - וּמָה דִּבֶּר אֵלֶיךָ הַמֶּלֶךְ, וְאָמַרְתָּ אֲלֵיהֶם, מַפִּיל אֲנִי תְחִנָּתִי לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ, לְבִלְתִּי הָשִׁיבֵנִי בֵּית יְהוֹנָתָן, לָמוּת שָׁם - תתרץ תרוץ כלשהו כי אני המלך לא אוכל להושיעך מיד השרים.

[9] ג, ו.

פרק ג פסוקים ו-טו: וַיֹּאמֶר ה' אֵלַי בִּימֵי יֹאשִׁיָּהוּ הַמֶּלֶךְ, הֲרָאִיתָ אֲשֶׁר עָשְׂתָה מְשֻׁבָה יִשְׂרָאֵל. הֹלְכָה הִיא עַל כָּל הַר גָּבֹהַּ וְאֶל תַּחַת כָּל עֵץ רַעֲנָן וַתִּזְנִי שָׁם... וַיֹּאמֶר ה' אֵלַי צִדְּקָה נַפְשָׁהּ מְשֻׁבָה יִשְׂרָאֵל מִבֹּגֵדָה יְהוּדָה - ממלכת ישראל ערב מפלתה לא הייתה גרועה כמו יהודה לאחר שהתדרדרה ולפיכך חטאי יהודה גרמו כביכול לישראל להיראות למפרע כמלכות הגונה, ולכן - הָלֹךְ וְקָרָאתָ אֶת הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה צָפוֹנָה וְאָמַרְתָּ שׁוּבָה מְשֻׁבָה יִשְׂרָאֵל - ישראל פחות גרועים מיהודה ולכן השב אותם, על אף חטאיהם[10] - שׁוּבוּ בָנִים שׁוֹבָבִים נְאֻם ה' כִּי אָנֹכִי בַּעַלְתִּי בָכֶם וְלָקַחְתִּי אֶתְכֶם אֶחָד מֵעִיר וּשְׁנַיִם מִמִּשְׁפָּחָה וְהֵבֵאתִי אֶתְכֶם צִיּוֹן **וְנָתַתִּי לָכֶם רֹעִים כִּלִּבִּי** וְרָעוּ אֶתְכֶם דֵּעָה וְהַשְׂכֵּיל.

ירמיה מוכיח את יאשיהו על כך שבתקופתו עובד עם ישראל עבודה זרה בכל מקום, למרות שיאשיהו היה מהמלכים היותר ידועים במאבקם הנחרץ בעבודה הזרה.[11] אלא, שיאשיהו עצמו היה אמנם נאמן לה' וניסה לכפות על העם שילכו בדרך הישר,[12] אבל השרים והשופטים (אותם הוא קיבל בירושה מהמלכים אמון ומנשה), ואפילו בני המלך, לא שיתפו עימו פעולה, ולכן לא שורשה האמונה בעבודה הזרה בימיו, ואדרבא הריקבון והטומאה שבירושלים העמיקו בימי יאשיהו, כפי שניתן ללמוד מנבואה נוספת שנאמרה באותה תקופה על ידי הנביא צפניה:

פרק א פסוקים א-יג: דְּבַר ה' אֲשֶׁר הָיָה אֶל צְפַנְיָה בֶּן-כּוּשִׁי בֶּן-גְּדַלְיָה בֶּן-אֲמַרְיָה בֶּן-חִזְקִיָּה, בִּימֵי יֹאשִׁיָּהוּ בֶן-אָמוֹן מֶלֶךְ יְהוּדָה. אָסֹף (= לשון כליון - רש"י)

---

[10] חז"ל אומרים (מגילה יד ע"ב) שירמיה הלך להשיב את עשרת השבטים. אמנם, מצאנו שנחלקו רבותינו התנאים (סנהדרין קי ע"ב) האם ישנה תשובה וחזרה לעשרת השבטים. ניתן לאחד בין המקורות ולומר כי התנאים נחלקו באיזו מידה הצליחה הפעולה של ירמיה בהשבתם. כן ניתן לומר שהדיון של התנאים לא היה האם ישנה חזרה לאנשים מעשרת השבטים (שהרי ירמיה קרא להם לחזור) אלא האם הם בהכרח יטמעו בתוך שבט יהודה (כפי שקרה בימי ירמיה) או שלעתיד הם יחזרו לפעול כשבטים עצמאיים.

[11] כפי שכתוב בספר מלכים ב (כג, כה): 'וְכָמֹהוּ לֹא הָיָה לְפָנָיו מֶלֶךְ, אֲשֶׁר שָׁב אֶל ה' בְּכָל לְבָבוֹ וּבְכָל נַפְשׁוֹ וּבְכָל מְאֹדוֹ, כְּכֹל תּוֹרַת מֹשֶׁה...'

[12] כפי שמתואר במלכים ב פרקים כב-כג.

אָסֵף כֹּל מֵעַל פְּנֵי הָאֲדָמָה נְאֻם-ה' - אני הולך להשמיד את הכל - אָסֵף אָדָם וּבְהֵמָה, אָסֵף עוֹף הַשָּׁמַיִם וּדְגֵי הַיָּם, וְהַמַּכְשֵׁלוֹת אֶת הָרְשָׁעִים (= הקב"ה יתן מלכודות להיכשל בהם לרשעים - רד"ק). וְהִכְרַתִּי אֶת הָאָדָם מֵעַל פְּנֵי הָאֲדָמָה נְאֻם ה' - ריבונו של עולם יעניש את כל הרשעים עובדי העבודה הזרה - ...וְאֶת הַמִּשְׁתַּחֲוִים עַל הַגַּגּוֹת לִצְבָא הַשָּׁמָיִם, וְאֶת הַמִּשְׁתַּחֲוִים הַנִּשְׁבָּעִים לַה', וְהַנִּשְׁבָּעִים בְּמַלְכָּם - יאשיהו קבע ששבועה רשמית היא רק שבועה לה', אך הן הנשבע והן מקבל השבועה לא נתנו אמון בקיומה ולכן הוסיפו ונשבעו באלילם[13] - ...וְהָיָה בְּיוֹם זֶבַח ה' - כאשר יהרגו החוטאים[14] - וּפָקַדְתִּי עַל הַשָּׂרִים וְעַל בְּנֵי הַמֶּלֶךְ וְעַל כָּל הַלְּבֻשִׁים מַלְבּוּשׁ נָכְרִי - בגדי כמרים לעבודה זרה (רש"י) או בגדי שררה (ראב"ע)[15] - וּפָקַדְתִּי עַל כָּל הַדּוֹלֵג עַל הַמִּפְתָּן בַּיּוֹם הַהוּא - השוואה לפולחן עבודה זרה פלשתי[16] - הַמְמַלְאִים בֵּית אֲדֹנֵיהֶם חָמָס וּמִרְמָה... וְהָיָה בָּעֵת הַהִיא אֲחַפֵּשׂ אֶת יְרוּשָׁלַם בַּנֵּרוֹת - אומר כאן ריבונו של עולם אני אחפש ואני אמצא, בניגוד לשוטרים שהיה יאשיהו שולח לבער את האלילים מהבתים ולא מצאום מכיוון שהאנשים נהגו להחביאם[17] - וּפָקַדְתִּי עַל הָאֲנָשִׁים הַקֹּפְאִים עַל שְׁמָרֵיהֶם, הָאֹמְרִים בְּלִבָּם לֹא יֵיטִיב ה' וְלֹא יָרַע, וְהָיָה חֵילָם לְמִשֹּׁסָה וּבָתֵּיהֶם לְשִׁמָּמָה.

---

[13] רש"י. ולהעיר שבתנ"ך היבריקה הציעו לשנות את ניקוד המילה מַלְכָּם ולהחליף את הקמץ בחולם, כך שתתקבל המילה מילכֹם, שם האליל העמוני (מלכים א יא, ה). אמנם נראה שאין קושי על המסורה ואין צורך בכך שהרי מצינו בספר שמואל (ב יב, ל) את המילה מַלְכָּם בקמץ, בהקשר של הנצחון של דוד המלך על עמון: 'וַיִּקַּח אֶת עֲטֶרֶת-מַלְכָּם מֵעַל רֹאשׁוֹ', והמשמעות כפולה, הן המלך והן העבודה הזרה. אף בפרקנו ההאשמה היא שהם המליכו עליהם אל זר וכבדו אותו בשבועה יותר מאשר את רבש"ע.

[14] תרגום יונתן וראב"ע.

[15] וכן נראה מהרישא של הפסוק, אמנם מהסיפא נראה מתאים יותר פירושו של רש"י.

[16] שמואל א ה, ה.

[17] חז"ל (איכה רבה, מהדורת בובר א, יח) מתארים זאת באופן שממחיש היטב את המצב ששרר אז. יאשיהו היה שולח שוטרים לבדוק אם יש פסלים בבתים. כאשר היו בני הבית פותחים את הדלת, הם היו מסתירים את הפסלים מאחורי הדלת, כך שלא יוכלו להבחין בהם מהפתח, וכאשר השוטרים היו הולכים לדרכם, הם היו משיבים אותם למקומם וממשיכים במעשיהם.

כל השחיתות הזו מיוחסת לשרים ולבני המלך, אשר פעלו בניגוד להנהגתו ודרכו של יאשיהו. ולכן, כפי שאומרת חולדה הנביאה,[18] שיאשיהו עצמו יזכה למות בטרם יבואו הצרות, אבל לא היה די במעשיו בכדי לתקן את העוולות שעולל מנשה, משום שהעם לא שב בתשובה שלימה. נראה שלנוכח המציאות הזו ניבא ירמיה את מה שניבא על אותם רועים.

ירמיה מסיים בדברי נחמה, שעתידים לקום לעם רועים כלבבו, נאמנים לה', ומכלל הן אתה שומע לאו, השרים במלכות יאשיהו היו הרועים המושחתים אשר בניגוד להם יקומו רועים נאמנים. אנו למדים מכאן עד כמה גדולה ומשמעותית הייתה השפעתם של השרים, לעיתים אף יותר משל המלך עצמו, והם ניצלו זאת לרעה, ויחזקאל מצטט את ירמיה מכיוון שהתופעה הזו חזרה על עצמה גם בזמן צדקיהו.

הרועים - מלכי ישראל

ישנה נבואה נוספת בירמיה העוסקת ברועים וצאן, אשר בה סוקר הנביא את מלכי יהודה בתקופה שלפני החורבן. ונראה מתוכנה שגם אליה רומז יחזקאל:

ירמיה כב פסוקים י-כד: אַל תִּבְכּוּ לְמֵת וְאַל תָּנֻדוּ לוֹ - מכיוון שמצבו עדיף לעומת אלו שיוותרו בחיים (רד"ק)[19] - בְּכוּ בָכוֹ לַהֹלֵךְ - למי שהולך לגלות - כִּי לֹא יָשׁוּב עוֹד וְרָאָה אֶת אֶרֶץ מוֹלַדְתּוֹ - מי שיגלה לא ישוב עוד - כִּי כֹה אָמַר ה' אֶל שַׁלֻּם בֶּן-יֹאשִׁיָּהוּ מֶלֶךְ יְהוּדָה,[20] הַמֹּלֵךְ תַּחַת יֹאשִׁיָּהוּ אָבִיו, אֲשֶׁר יָצָא מִן הַמָּקוֹם הַזֶּה לֹא יָשׁוּב שָׁם עוֹד, כִּי בִּמְקוֹם אֲשֶׁר הִגְלוּ אֹתוֹ שָׁם יָמוּת וְאֶת הָאָרֶץ

---

[18] מלכים ב כב, טו-כ.

[19] זהו אלמנט שחוזר על עצמו בירמיה, שהמוות בחרב וברעב עדיף היה על פני החיים הקשים, וכן הוא אומר בפרק ח, פסוק ג: 'וְנִבְחַר מָוֶת מֵחַיִּים'.

[20] ונחלקו בגמרא (הוריות יא ע"ב) ובמפרשים האם כוונתו לגלות צדקיהו (רש"י), יהויכין (רד"ק) או יהואחז (ראב"ע בפירושו הארוך על דניאל א, א).

הַזֹּאת לֹא יִרְאֶה עוֹד - ירמיה מתייחס בבירור לבן ממשפחת המלוכה, והוא ממשיך ומתאר את חטאיו - הוֹי בֹּנֶה בֵיתוֹ בְּלֹא צֶדֶק וַעֲלִיּוֹתָיו בְּלֹא מִשְׁפָּט. בְּרֵעֵהוּ יַעֲבֹד חִנָּם וּפֹעֲלוֹ לֹא יִתֶּן לוֹ - משכורתו,[21] כלומר הוא ניצל את העם - הָאֹמֵר אֶבְנֶה לִי בֵּית מִדּוֹת (= בית גדל מימדים) וַעֲלִיּוֹת מְרֻוָּחִים. וְקָרַע לוֹ חַלּוֹנַי, וְסָפוּן בָּאָרֶז, וּמָשׁוֹחַ בַּשָּׁשַׁר - ציורי קיר.[22] והנביא פונה אליו בתמיהה - הֲתִתְמְלֹךְ - האם סבור אתה שאתה ראוי למלוכה - כִּי אַתָּה מִתְחָרֶה בָּאָרֶז אָבִיךָ - יאשיהו - הֲלוֹא אָכַל וְשָׁתָה - כיהן במלוכה בהצלחה שלושים ואחת שנים[23] כי - וְעָשָׂה מִשְׁפָּט וּצְדָקָה אָז טוֹב לוֹ, דָּן דִּין עָנִי וְאֶבְיוֹן, אָז טוֹב. הֲלוֹא הִיא הַדַּעַת אֹתִי נְאֻם ה׳ - הוא הלך בדרכי ולכן הצליח, אבל אתה לא נוהג כך - ...לָכֵן כֹּה אָמַר ה׳ אֶל יְהוֹיָקִים בֶּן-יֹאשִׁיָּהוּ מֶלֶךְ יְהוּדָה, לֹא יִסְפְּדוּ לוֹ הוֹי אָחִי וְהוֹי אָחוֹת. לֹא יִסְפְּדוּ לוֹ הוֹי אָדוֹן וְהוֹי הַדָּה (= אוי לו על תפארתו - רש"י) חֵי אָנִי נְאֻם ה׳, כִּי אִם יְהִיֶה כָּנְיָהוּ בֶן-יְהוֹיָקִים מֶלֶךְ יְהוּדָה חוֹתָם עַל יַד יְמִינִי, כִּי מִשָּׁם אֶתְּקָנֶךָּ - גם לו הוא היה 'חקוק וחתום בתוך בשר זרועי' (רש"י) כלומר האהוב הקרוב אלי[24] - וּנְתַתִּיךָ בְּיַד מְבַקְשֵׁי נַפְשֶׁךָ וּבְיַד אֲשֶׁר אַתָּה יָגוֹר מִפְּנֵיהֶם וּבְיַד נְבוּכַדְרֶאצַּר מֶלֶךְ בָּבֶל וּבְיַד הַכַּשְׂדִּים... כִּי לֹא יִצְלַח מִזַּרְעוֹ אִישׁ יֹשֵׁב עַל כִּסֵּא דָוִד וּמֹשֵׁל עוֹד בִּיהוּדָה - לא יהיה עוד מי מזרע בית דוד שימצא ראוי למלוכה, ולכן ימשול נבוכדנצר.

ועל כל המלכים הללו ישית ריבונו של עולם עונש, וכפי שממשיך ירמיה ומתאר, בדומה ממש לנאמר בפרקנו על ידי יחזקאל:

---

[21] כמו 'לֹא תָלִין פְּעֻלַּת שָׂכִיר' (ויקרא יט, יג). וראו בפירושו של ראב"ע שם שהאריך בהסברת המונח 'פעולה'.

[22] תרגום יונתן ורש"י.

[23] מלכים ב כב, א.

[24] לחיזוק לפירושו של רש"י הביא רד"ק את מה שנאמר בשיר השירים (ח, ו) 'שִׂימֵנִי כַחוֹתָם עַל-לִבֶּךָ, כַּחוֹתָם עַל-זְרוֹעֶךָ'.

פרק כג פסוקים א-ה: הוֹי רֹעִים מְאַבְּדִים וּמְפִצִים אֶת צֹאן מַרְעִיתִי נְאֻם ה'. לָכֵן כֹּה אָמַר ה' אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל עַל הָרֹעִים הָרֹעִים אֶת עַמִּי, אַתֶּם הֲפִצֹתֶם אֶת צֹאנִי וַתַּדִּחוּם וְלֹא פְקַדְתֶּם אֹתָם. הִנְנִי פֹקֵד עֲלֵיכֶם אֶת רֹעַ מַעַלְלֵיכֶם נְאֻם ה', וַאֲנִי אֲקַבֵּץ אֶת שְׁאֵרִית צֹאנִי מִכֹּל הָאֲרָצוֹת אֲשֶׁר הִדַּחְתִּי אֹתָם שָׁם, וַהֲשִׁבֹתִי אֶתְהֶן עַל נָוֶהָן וּפָרוּ וְרָבוּ - כסיום הפרק שלנו - וַהֲקִמֹתִי עֲלֵיהֶם רֹעִים וְרָעוּם. וְלֹא יִירְאוּ עוֹד וְלֹא יֵחַתּוּ וְלֹא יִפָּקֵדוּ נְאֻם ה'. הִנֵּה יָמִים בָּאִים נְאֻם ה' וַהֲקִמֹתִי לְדָוִד צֶמַח צַדִּיק וּמָלַךְ מֶלֶךְ וְהִשְׂכִּיל וְעָשָׂה מִשְׁפָּט וּצְדָקָה בָּאָרֶץ - גם את דברי ירמיה, על התקומה המחודשת של מלכות בית דוד, מנבא יחזקאל בנבואתנו: 'וְעַבְדִּי דָוִד נָשִׂיא בְתוֹכָם'.[25]

נסכם ונאמר שעמדו בפני יחזקאל שתי נבואות של ירמיה, אחת קדומה מתקופת יאשיהו, כעשרים וחמש שנים קודם זמנו, ואילו השניה מתקופתו שלו, אם כי מעט לפניו.[26] בשתי הנבואות מוכיח ירמיה את הרועים שאינם מנהיגים את העם כראוי, כאשר בנבואה אחת הנמשל הוא השרים ובנבואה השניה אלה המלכים.

פשע הנישול מהקרקעות

לאור זאת נבין מהן אותן גניבות שמתאר יחזקאל בפרקנו, שארעו באותה תקופה. בפרק מו מתאר יחזקאל את תמונת הראי ההפוכה, כלומר את האידיליה, וכך הוא אומר:

פסוקים טז-יח: כֹּה אָמַר אֲדֹנָי אלהים, כִּי יִתֵּן הַנָּשִׂיא מַתָּנָה לְאִישׁ מִבָּנָיו, נַחֲלָתוֹ הִיא, לְבָנָיו תִּהְיֶה. אֲחֻזָּתָם הִיא בְּנַחֲלָה - אם זו נחלתו, באפשרותו להוריש אותה לבניו אחריו - וְכִי יִתֵּן מַתָּנָה מִנַּחֲלָתוֹ לְאַחַד מֵעֲבָדָיו, וְהָיְתָה לוֹ עַד שְׁנַת הַדְּרוֹר,

---

[25] פסוק כג בפרקנו.

[26] כ-5 שנים לפני תחילת נבואת יחזקאל שכן ירמיה מתאר שגם יכניה יפול ואילו יחזקאל החל לנבא בשנת חמש לגלות יכניה.

וְשָׁבַת לַנָּשִׂיא. אַךְ נַחֲלָתוֹ, בָּנָיו לָהֶם תִּהְיֶה - הנחלה הייתה שלו ולכן שבה אליו, אבל - וְלֹא יַקַּח הַנָּשִׂיא מִנַּחֲלַת הָעָם לְהוֹנָתָם מֵאֲחֻזָּתָם. מֵאֲחֻזָּתוֹ יַנְחִל אֶת בָּנָיו, לְמַעַן אֲשֶׁר לֹא יָפֵצוּ עַמִּי אִישׁ מֵאֲחֻזָּתוֹ - תקום מלכות אשר לא תנשל את העם מהקרקע, בניגוד למה שראינו בפרקנו אצל בני המלך יאשיהו - וַתִּהְיֶינָה לְאָכְלָה לְכָל חַיַּת הַשָּׂדֶה, וַתִּפּוּצֶינָה.

אפשר להבין את הנישול מהקרקעות בשני אופנים; א) שילטון השרים היה מושחת ולכן השתמש באמצעים שונים על מנת לעשוק רכוש מאנשים בחוזקה. ב) לאו דווקא בניגוד לנישול באופן הראשון, בתקופת המצור הלאים השילטון את הבתים הסמוכים לחומה, שם היו גרים בדרך כלל מעוטי יכולת,[27] על מנת ולעבות את החומה ובכך לבצרה, ולא העניקו להם בתי מגורים חלופיים. אמנם לא מוצאים לכך אזכור מפורש כאן, אך רואים זאת בתוכחת ישעיה למנהיגים בזמן המצור האשורי.[28]

הגאולה של הצאן כגאולת מצרים

פסוקים ז-טו: לָכֵן רֹעִים, שִׁמְעוּ אֶת דְּבַר ה׳. חַי-אָנִי נְאֻם אֲדֹנָי אֱלֹהִים אִם לֹא יַעַן הֱיוֹת צֹאנִי לָבַז וַתִּהְיֶינָה צֹאנִי לְאָכְלָה לְכָל חַיַּת הַשָּׂדֶה מֵאֵין רֹעֶה, וְלֹא דָרְשׁוּ רֹעַי אֶת צֹאנִי. וַיִּרְעוּ הָרֹעִים אוֹתָם וְאֶת צֹאנִי לֹא רָעוּ - מלבד העושק של הרועים והדאגה לעצמם - 'וירועו הרועים אותם', ומלבד הנטישה של העם - 'ואת צאני לא רעו', יש כאן עונש על פשע נוסף; הצאן ברח, מפני אכזריותו של הרועה, היישר אל זרועות הזאבים הטורפים, כפי שנאמר בפסוק ה: 'וַתִּפּוּצֶינָה מֵהְיוֹת רֹעֶה וַתִּהְיֶינָה לְאָכְלָה לְכָל חַיַּת הַשָּׂדֶה וַתִּפּוּצֶינָה'. ובנמשל - השרים לחצו

[27] נראה כי הבתים באזור זה היו זולים יותר משתי סיבות עיקריות: א) בגלל סמיכותם לאזור שיש בו סכנה יתירה מפני אויב; ב) בגלל הסחף. ירושלים העתיקה בנויה על צלע הר ציון, ולכן כאשר יורדים גשמים, הם מנקים את האזורים העליונים אך ככל שהם יורדים מטה הם סוחפים איתם בוץ ולכלוך. לכן אלו שיכלו להרשות לעצמם התגוררו במרכז העיר, ואילו מעוטי היכולת מצאו עצמם בקצוות העיר.

[28] ישעיה כב, י.

לכרות בריתות עם מצרים או עם בבל לסירוגין (כפי שהרחבנו לתאר בפרקים קודמים), והציבור שילם את מחיר חוסר הנאמנות.

כֹּה אָמַר אֲדֹנָי אלהִים, הִנְנִי אֶל הָרֹעִים וְדָרַשְׁתִּי אֶת צֹאנִי מִיָּדָם, וְהִשְׁבַּתִּים מֵרְעוֹת צֹאן, וְלֹא יִרְעוּ עוֹד הָרֹעִים אוֹתָם. וְהִצַּלְתִּי צֹאנִי מִפִּיהֶם, וְלֹא תִהְיֶיןָ לָהֶם לְאָכְלָה - מחד נתפסת הנבואה הזו כנבואת תוכחה, אך מאידך היא גם נבואת נחמה, שכן העונש יבוא במדויק ולא באופן גורף, הרועים הם אלו שיענשו, ואילו העם אמנם יגלה בגלל הרועים, אבל יזכה לתקומה בעתיד, מאחר - כִּי כֹּה אָמַר אֲדֹנָי אלהִים הִנְנִי אֲנִי, וְדָרַשְׁתִּי אֶת צֹאנִי וּבִקַּרְתִּים - אני כן אשמור עליהם - כְּבַקֶּרֶת רֹעֶה עֲדָרוֹ, בְּיוֹם הֱיוֹתוֹ בְתוֹךְ צֹאנוֹ נְפֻרָשׁוֹת - כאשר הן מתפזרות והוא מאסף אותן על מנת להחזירן (רש"י) - כֵּן אֲבַקֵּר אֶת צֹאנִי, וְהִצַּלְתִּי אֹתָהֶם מִכָּל הַמְּקוֹמֹת אֲשֶׁר נָפְצוּ שָׁם, בְּיוֹם עָנָן וַעֲרָפֶל (= בגלות - רד"ק). כלומר, אמנם תהיה גלות בגלל מעשיהם, אבל - וְהוֹצֵאתִים מִן הָעַמִּים, וְקִבַּצְתִּים מִן הָאֲרָצוֹת, וַהֲבִיאוֹתִים אֶל אַדְמָתָם. וּרְעִיתִים אֶל הָרֵי יִשְׂרָאֵל, בָּאֲפִיקִים וּבְכֹל מוֹשְׁבֵי הָאָרֶץ, בְּמִרְעֶה טוֹב אֶרְעֶה אֹתָם וּבְהָרֵי מְרוֹם יִשְׂרָאֵל יִהְיֶה נִוֵּהֶם - בניגוד לגירוש של העניים מהמקומות בהם רצו להיות - שָׁם תִּרְבַּצְנָה בְּנָוֶה טוֹב וּמִרְעֶה שָׁמֵן תִּרְעֶינָה אֶל הָרֵי יִשְׂרָאֵל. אֲנִי אֶרְעֶה צֹאנִי וַאֲנִי אַרְבִּיצֵם, נְאֻם אֲדֹנָי אלהִים - מכיוון שאני לא יכול לסמוך עליכם הרועים.

נראה שאין כוונת הדברים הללו להצלה מתוך הנהגה שמימית ניסית, אלא כפי שאומר הנביא בהמשך, פסוק כג: 'וַהֲקִמֹתִי עֲלֵיהֶם רֹעֶה אֶחָד וְרָעָה אֹתָן אֵת עַבְדִּי דָוִיד'.[29] הקב"ה אומר אני אנהיג על ידי מנהיגים שהולכים בדרכי ואז הם יהיו הזרוע הארוכה שלי; אני מעוניין שיהיו רועים אבל לא באופן המושחת שהיה בעבר. נראה שההדגשה

[29] וכן להלן לז, כד ברש"י וברד"ק שם ובירמיה ג; כג. ופירש רש"י (פסוק כג בפרקנו): 'עבדי דוד - מלך מזרעו'. היינו לא שיקום דוד עצמו בתחיית המתים. אמנם בגמרא (סנהדרין צח ע"ב) נחלקו בדבר ויש שאמרו כי דוד עצמו יקום לתחיה, נראה כי פשטי המקראות מורים כהבנה הראשונה וכפי שפירשו הראשונים הנ"ל.

שיהיה רועה אחד לא באה במטרה לבטא את אחדות העם כתיקון לתקופה בה ישראל ויהודה היו מפוצלים לשתי ממלכות שכן אין זהו נושא הפרק[30] (נושא זה כן יופיע בפרק לז), אלא בכדי להביע את הרעיון שלא יהיה עוד מצב של שרים המונעים מהמלך הצדיק ליישם את דרכו.

פסוק טז: אֶת הָאֹבֶדֶת אֲבַקֵּשׁ, וְאֶת הַנִּדַּחַת אָשִׁיב, וְלַנִּשְׁבֶּרֶת אֲחַבֵּשׁ, וְאֶת הַחוֹלָה אֲחַזֵּק, וְאֶת הַשְּׁמֵנָה וְאֶת הַחֲזָקָה אַשְׁמִיד, אֶרְעֶנָּה בְּמִשְׁפָּט - השמנה והחזקה היא המשל לשרים הרשעים אשר 'השמינו' על חשבון העם.

אנו רואים גם כאן הקבלה ליציאת מצרים, הן בלשונות הגאולה שנאמרו לישראל[31] והן ברעיון שהצאן הרזה ישרוד ולא השמן, כפי שראה פרעה בחלומו על הפרות.[32] נראה כי הדברים מתיישבים יפה עם ההשוואה שראינו בתחילת הפרק בין שעבוד מצרים לשחיתות הרועים, כי יוצא שכשם שההתחלה הייתה דומה, כך גם העתיד, והם יזכו לגאולה בדומה לגאולה ממצרים.

יצירת הפרצה חמורה יותר מן השימוש בה

פסוק יז: וְאַתֶּנָּה צֹאנִי כֹּה אָמַר אֲדֹנָי אלהים הִנְנִי שֹׁפֵט בֵּין שֶׂה לָשֶׂה לָאֵילִים וְלָעַתּוּדִים.

ישנה פה אמירה נוספת; העם גם חטא, אלא שחטאו חמור היה פחות מזה של ההנהגה, מכיוון 'שאלמלא מוראה, איש את רעהו חיים בלעו'.[33] האזרח הפשוט ניצל פרצות, אך

---

[30] עיקרון שכן יופיע במפורש בפרק לז ושם אכן זו תהיה המשמעות של מלך אחד לכולם כפי שנאמר שם 'וְעָשִׂיתִי אֹתָם לְגוֹי אֶחָד בָּאָרֶץ יִשְׂרָאֵל וּמֶלֶךְ אֶחָד יִהְיֶה לְכֻלָּם לְמֶלֶךְ וְלֹא יִהְיוּ עוֹד לִשְׁנֵי גוֹיִם וְלֹא יֵחָצוּ עוֹד לִשְׁתֵּי מַמְלָכוֹת עוֹד... וְעַבְדִּי דָוִד מֶלֶךְ עֲלֵיהֶם, וְרוֹעֶה אֶחָד יִהְיֶה לְכֻלָּם' (יחזקאל לז, כב-כד).

[31] שמות ו. להרחבת ההקבלה ניתן לעיין בדברי רימון כשר, מקרא לישראל, יחזקאל ח"ב עמ' 661.

[32] בראשית מא.

[33] אבות ג, ב.

לא יצר אותן. הרועה הוא זה שיצר את הפרצה וזה חמור יותר. כאשר ריבונו של עולם ינהיג את ישראל על ידי שליחו הנאמן ישתנה המצב - הַנְּנִי שֹׁפֵט בֵּין שֶׂה לָשֶׂה, לָאֵילִים וְלָעַתּוּדִים - אני, בניגוד לרועים הקודמים, כן אתערב בין חיה חזקה לחלשה וכן אדאג לכל חיה שתקבל את הראוי לה, הן הבריאה והן הרזה על מנת שישרור צדק. נראה שזה מה שנאמר בהמשך בפסוק כ: 'וְשָׁפַטְתִּי בֵּין שֶׂה בְרִיָּה וּבֵין שֶׂה רָזֶה'. השה הבריאה גם היא סבלה מנחת זרועם של הרועים, כפי שראינו לעיל פסוק ג: 'הַבְּרִיאָה תִּזְבָּחוּ'. עוול זה המשיך בכך שהעשירים ובעלי המעמד ששרדו את הפגיעה של הרועים, קלטו את האוירה המאפשרת ופגעו בעצמם בעניים יותר. כל זה ישתנה בעת שיקום הרועה הנאמן שיקים מחדש את מלכות בית דוד.

נבואות עתידיות מקבילות ביחזקאל

עד עכשיו ראינו את ההקבלה בין נבואות אחרות לנבואת יחזקאל בעיקר בהקשר של העבר. בפסוקים הבאים נראה הקבלה כזו גם בנוגע לנבואות עתידיות של יחזקאל עצמו:

בפסוק לא ניבא יחזקאל: 'וְאַתֶּן צֹאנִי צֹאן מַרְעִיתִי אָדָם אַתֶּם'. וכן אנו מוצאים בסוף פרק לו להלן:

> **פרק לו פסוקים לז-לח:** כֹּה אָמַר אֲדֹנָי אלהים עוֹד זֹאת אִדָּרֵשׁ לְבֵית-יִשְׂרָאֵל לַעֲשׂוֹת לָהֶם. אַרְבֶּה אֹתָם **כַּצֹּאן אָדָם**. כְּצֹאן קָדָשִׁים כְּצֹאן יְרוּשָׁלַם בְּמוֹעֲדֶיהָ כֵּן תִּהְיֶינָה הֶעָרִים הֶחֳרבוֹת, מְלֵאוֹת **צֹאן אָדָם**. וְיָדְעוּ כִּי אֲנִי ה׳.

בסוף פרקנו מנבא יחזקאל על המנהיגות העתידית, והעתיד בכלל:

> **פסוקים כג-ל:** וַהֲקִמֹתִי עֲלֵיהֶם רֹעֶה אֶחָד וְרָעָה אֹתָהֶן אֵת עַבְדִּי דָוִיד הוּא יִרְעֶה אֹתָם וְהוּא יִהְיֶה לָהֶן לְרֹעֶה. וַאֲנִי ה׳ אֶהְיֶה לָהֶם לֵאלֹהִים. וְעַבְדִּי דָוִד נָשִׂיא בְתוֹכָם.

אֲנִי ה׳ דִּבַּרְתִּי. וְכָרַתִּי לָהֶם בְּרִית שָׁלוֹם... וְהָיוּ עַל אַדְמָתָם לָבֶטַח. וְיָדְעוּ כִּי אֲנִי ה׳... וְיָשְׁבוּ לָבֶטַח וְאֵין מַחֲרִיד. וַהֲקִמֹתִי לָהֶם מַטָּע לְשֵׁם. וְלֹא יִהְיוּ עוֹד אֲסֻפֵי רָעָב בָּאָרֶץ, וְלֹא יִשְׂאוּ עוֹד כְּלִמַּת הַגּוֹיִם. וְיָדְעוּ כִּי אֲנִי ה׳ אֱלֹהֵיהֶם אִתָּם, וְהֵמָּה עַמִּי בֵּית יִשְׂרָאֵל. נְאֻם, אֲדֹנָי אלהים.

דברים ברוח זו אנו מוצאים בחזון העצמות היבשות, להלן פרק לז:

פסוקים כא-כו: וְדַבֵּר אֲלֵיהֶם, כֹּה אָמַר אֲדֹנָי אלהים, הִנֵּה אֲנִי לֹקֵחַ אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִבֵּין הַגּוֹיִם אֲשֶׁר הָלְכוּ שָׁם. וְקִבַּצְתִּי אֹתָם מִסָּבִיב וְהֵבֵאתִי אוֹתָם אֶל אַדְמָתָם. וְעָשִׂיתִי אֹתָם לְגוֹי אֶחָד בָּאָרֶץ בְּהָרֵי יִשְׂרָאֵל וּמֶלֶךְ אֶחָד יִהְיֶה לְכֻלָּם לְמֶלֶךְ. וְלֹא יִהְיוּ עוֹד לִשְׁנֵי גוֹיִם וְלֹא יֵחָצוּ עוֹד לִשְׁתֵּי מַמְלָכוֹת עוֹד... וְעַבְדִּי דָוִד מֶלֶךְ עֲלֵיהֶם וְרוֹעֶה אֶחָד יִהְיֶה לְכֻלָּם. וּבְמִשְׁפָּטַי יֵלֵכוּ וְחֻקּוֹתַי יִשְׁמְרוּ וְעָשׂוּ אוֹתָם. וְיָשְׁבוּ עַל הָאָרֶץ אֲשֶׁר נָתַתִּי לְעַבְדִּי לְיַעֲקֹב, אֲשֶׁר יָשְׁבוּ בָהּ אֲבוֹתֵיכֶם. וְיָשְׁבוּ עָלֶיהָ הֵמָּה וּבְנֵיהֶם וּבְנֵי בְנֵיהֶם עַד עוֹלָם, וְדָוִד עַבְדִּי נָשִׂיא לָהֶם לְעוֹלָם. וְנָתַתִּי אוֹתָם - את עם ישראל - וּסְבִיבוֹת גִּבְעָתִי - אלו הגרים סביבות המקדש (רד"ק) - בְּרָכָה. וְהוֹרַדְתִּי הַגֶּשֶׁם בְּעִתּוֹ, גִּשְׁמֵי בְרָכָה יִהְיוּ - ריבונו של עולם אומר כאן בפסוק כו, אני אברך את כולם, גם את אלו הקרובים למקדש וגם את אלו שסביב, בניגוד לתופעה שבה היו העשירים סמוכים למקדש ואילו העניים נדחקו לקצוות, כפי שהזכרנו לעיל.

פסוקי נחמה ליהודי בבל

הפסוקים האחרונים בפרקנו מקבילים לפסוקי הנחמה שבפרשת התוכחה.[34] כזכור, פעמים רבות בספר פגשנו אזכורים מפרשת התוכחה, בהשוואה לגלות יהויכין והמשכה בזמן צדקיהו, כגון בפרקים ה-ו. אלא ששם הוא מצטט רק את הקללות, כגון 'וְנָשַׁמּוּ

[34] ויקרא כו.

מִזְבְּחוֹתֵיכֶם וְנִשְׁבְּרוּ חַמָּנֵיכֶם וְהִפַּלְתִּי חַלְלֵיכֶם לִפְנֵי גִלּוּלֵיכֶם',[35] ולא מוסיף כלל אזכור מהנחמה 'וְזָכַרְתִּי אֶת בְּרִיתִי יַעֲקוֹב וְאַף אֶת בְּרִיתִי יִצְחָק...'[36] מכיוון שהנבואה נאמרה בזמנו על החורבן שיבוא ליהודי ירושלים. כאשר הוא פונה לאנשי בבל ממשיך יחזקאל ואומר, אתם את עונשכם קבלתם ולכן אל תתייאשו ותבוא לכם גאולה. ולכן גם בפרק יא, כאשר הוא מנבא על מקדש המעט שבבבל, הוא ממשיך בפסוקי נחמה מפרשת בחוקותי:

יחזקאל יא, יז-כ: לָכֵן אֱמֹר, כֹּה אָמַר ה' אלהים, וְקִבַּצְתִּי אֶתְכֶם מִן הָעַמִּים וְאָסַפְתִּי אֶתְכֶם מִן הָאֲרָצוֹת אֲשֶׁר נְפֹצוֹתֶם בָּהֶם וְנָתַתִּי לָכֶם אֶת אַדְמַת יִשְׂרָאֵל... לְמַעַן בְּחֻקֹּתַי יֵלֵכוּ וְאֶת מִשְׁפָּטַי יִשְׁמְרוּ וְעָשׂוּ אֹתָם. וְהָיוּ לִי לְעָם וַאֲנִי אֶהְיֶה לָהֶם לֵאלֹהִים.

ויוצא אם כן שיחזקאל מנבא את הקללות על יושבי ירושלים, ואת הברכות על גולי בבל. על כן, כאשר בפרקנו הנביא מבחין ומבדיל בין ההנהגה הקלוקלת שתאבד, לבין העם עצמו שתהיה לו תקומה לאחר ההגליה, עושה הנביא יחזקאל את אותו השימוש בפסוקי הנחמה שבאו לאחר הקללות כפי שעשה זאת בנבואתו ליהודים שגלו לבבל.

בפרק הקודם עסקנו בשייכות של פרקים לג-לה לחטיבת נבואות העמים. (בניגוד לפרקים לו-לט שהם אלו שעוסקים בטהרתה של ארץ ישראל, וכוללים גם מוטיבים של התקדשות העם ותיקונו, בשובו מהגלות ארצה). לאור זה לכאורה תמוה תוכן הפסוקים הללו העוסקים בנחמה, אלא שהברכה מיועדת לעם ולא לרועים, ולכן אין כל קושי בשייכות של פרקנו לנבואות העמים. **הנהגת** יהודה חטאה ברשעותה ולכן היא

---

[35] לעיל ו, ד.
[36] ויקרא כו, מב.

נמנית בקרב העמים שלא שמעו בקול ריבונו של עולם, בשונה מהעם עצמו שיזכה לישועה וישוב לירושלים.

אדם ולא צאן

בפסוק האחרון בפרק חוזר יחזקאל למשל, אמנם בהיבט אחר: 'וְאַתֶּן צֹאנִי צֹאן מַרְעִיתִי, אָדָם אַתֶּם. אֲנִי אֱלֹהֵיכֶם נְאֻם אֲדֹנָי אלהִים'. הנביא רצה להעביר מסר נוסף; אחת הסיבות לכך שההנהגה (השרים או המלכים) התדרדרה הייתה שהיא ראתה את העם כצאן ולא כאדם. כרועה לצאן, אולי היחס צודק אם בעת סכנה יכו את הצאן והרועה ימלט, אך אתם עם ישראל אינכם צאן אלא 'אדם אתם'. הרועים צריכים להיות מטעמכם ולא כמשתמשים בצאן. תזכרו שהמשל של הרועה והצאן אינו שלם, כי עליכם להיות בבחינת אדם ולא בבחינת צאן.

רד"ק בפירושו לפסוק זה הוסיף שבכדי להיות ראויים לכינוי אדם ולא צאן ובכך לזכות לשמירה המעולה, יש להתנהג כראוי בעיני הא-ל ולא להיגרר אחר התאוות החומריות כבהמה. לפי דבריו יוצא אם כן שיש פה באמירה 'אדם אתם' לא רק ביקורת כלפי ההנהגה אלא גם דרישה של התניה מהעם לגבי האופן בו יזכו לקיום ההבטחות העתידיות שבפרשת בחוקותי.

פרק לה

הפרק שלפנינו פונה אל שעיר, והוא האחרון בסדרת פרקי נבואות העמים.[1] אמנם יש קשר מסוים בין הנבואה אל הר שעיר לבין הנבואה שבפרק הבא, אל הרי ישראל,[2] אבל לא מוכרחים לומר שהן משתייכות לאותה חטיבת נבואות, שהרי בהחלט יתכן שנראה חלקים מנבואות שונות, המשתייכות לחטיבות שונות, שיש ממשק משותף ביניהם.

בפרקים הקודמים כבר פנה הנביא לאדום, ושאלנו שם מה התחדש בנבואה שבפרקנו על פני הנבואות האחרות.[3] שם העלנו שתי אפשרויות;

א) אדום המוזכרת בפרקים הקודמים היא בעצם ארם, כי האות דל"ת התחלפה ברי"ש, אך כפי שראינו, ההחלפה אינה שגגה חלילה אלא שהיה קשר בין ממלכת ארם לממלכת אדום שהיא הייתה חלק ממנה. חיזוק להבנה זו נמצא בפסוק האחרון בפרקנו 'שְׁמָמָה תִּהְיֶה הַר-שֵׂעִיר **וְכָל אֱדוֹם כֻּלָּהּ**'. מפסוק זה משמע שהר שעיר הינו רק חלק מכל הממלכה הגדולה - ממלכת אדום / ארם. כן חוזר מוטיב זה בפרק הבא בנקמה שיתנקם ה' מאדום 'אִם לֹא בְּאֵשׁ קִנְאָתִי דִּבַּרְתִּי עַל שְׁאֵרִית הַגּוֹיִם וְעַל **אֱדוֹם כֻּלָּא**'.[4]

ב) בנבואה הקודמת מתאר הנביא את עונשה של אדום בהפיכתה לבת חסות בבלית ואיבוד עצמאותה, ואילו בפרקנו מתואר העונש החמור בו נענשה אדום אשר נפלה כליל ונעלמה מעל דפי ההיסטוריה.

---

[1] בתחילת פרק לג ביארנו מדוע מתאים לשייך את הפרקים לג-לה לחטיבת נבואות העמים.

[2] רד"ק על פסוק ב בפרקנו. לאלו הסוברים שמפרק לג מתחילה החטיבה החדשה של 'גאולה ונחמה', הסיבה לכך שפרקנו לא מופיע בחטיבת נבואות העמים הוא בכדי לסמוך ולעמת בין הרי אדום להרי ישראל (רימון כשר, יחזקאל ח"ב עמ' 677-678).

[3] ראו בפרקים כט; לב.

4 יחזקאל לו, ה. לגבי הכתיבה כלא עם האות א הביא רד"ק עוד דוגמאות הקיימות במקרא להחלפת האות ה באות א בסוף מילה.

בכל אופן, האזור אליו פונה הנביא בפרקנו, הר שעיר, הוא אזור אדום הדרומית המתפרש בין דרום ים המלח ועד אילת.[5]

פסוקים א-ג: וַיְהִי דְבַר ה' אֵלַי לֵאמֹר, בֶּן-אָדָם שִׂים פָּנֶיךָ עַל הַר שֵׂעִיר וְהִנָּבֵא עָלָיו. וְאָמַרְתָּ לוֹ כֹּה אָמַר אֲדֹנָי אלהים, הִנְנִי אֵלֶיךָ הַר-שֵׂעִיר. וְנָטִיתִי יָדִי עָלֶיךָ וּנְתַתִּיךָ שְׁמָמָה וּמְשַׁמָּה.

אנו מוצאים את הלשון הכפולה כפי שקיימת בביטוי 'שממה ומשמה' בנבואה זו באופן שיטתי, כגון בפסוק ד: '**חָרְבָה** אָשִׂים וְאַתָּה **שְׁמָמָה**' וכן בפסוק ו: 'לְדָם אֲעָשֶׂךָ וְדָם יִרְדָּפֶךָ'. נראה שהכפילות באה לבטא את עוצמת האיבה בין ריבונו של עולם לאדום, ואת עוצמת הכעס בנקמה, בגלל המלחמה התיאולוגית שמתבטאת פה.[6]

פסוקים ד-ו: עָרֶיךָ חָרְבָה אָשִׂים וְאַתָּה שְׁמָמָה תִּהְיֶה. וְיָדַעְתָּ כִּי אֲנִי ה', יַעַן הֱיוֹת לְךָ אֵיבַת עוֹלָם, וַתַּגֵּר אֶת בְּנֵי-יִשְׂרָאֵל עַל יְדֵי חָרֶב בְּעֵת אֵידָם, בְּעֵת עָוֹן קֵץ - שמחת מאד בעת החורבן ולכן תיענש על כך - לָכֵן חַי-אָנִי, נְאֻם אֲדֹנָי אלהים, כִּי לְדָם אֶעֱשֶׂךָ וְדָם יִרְדָּפֶךָ. אִם לֹא דָם שָׂנֵאתָ וְדָם יִרְדָּפֶךָ.

נבואה על אדום בגלגולה העתידי - רומי

צריך להבין את משמעות הביטוי 'דָם שָׂנֵאתָ' שכן לכאורה רוב בני האדם בוחלים בדם, וזה אף נחשב למשהו חיובי ואילו בפסוקים אלו באים בתוכחה להר שעיר ומשמע שזו טענה שלילית על כך ששנאו דם. רש"י מביא מהמדרש[7] שהכוונה לדם קורבנות, היינו

---

[5] רבינו אשתורי הפרחי (כפתור ופרח פרק מז) זיהה את הר שעיר עם איזור 'אל שובאק' המוכר גם כיום כמצודה צלבנית המצויה דרומית מזרחית לים המלח. להרחבה בזיהוי מיקום הר שעיר ניתן לעיין בספר ארץ ישראל לרב יחיאל מיכל טיקוצ'ינסקי עמ' פב-פג ובאנציקלופדיה מקראית ח"ח עמ' 323-325.

[6] יחיאל צבי מושקוביץ, פירוש דעת מקרא על פס' ג.

[7] מדרש רבה בראשית כה, פרשה סג. ושם מובא פירוש נוסף שהכוונה לדם מילה, אמנם רש"י לא מביאו.

שאדום ביזה את הבכורה ובכך ביטא את שנאתו להקרבת קורבנות. כלומר, חז"ל מייחסים את דברי יחזקאל להיסטוריה של אדום, ואולי יש בדבריהם חיזוק לפרשנות שמעניק האברבנאל לנבואה זו. לשיטתו מתארת הנבואה את המאבק התיאולוגי המתמשך מזה דורות בין יעקב (ישראל) לעשו (אדום), והנקמה תבוא על ממשיכתה העתידית של אדום, היא רומי, והנצרות שהתפתחה ממנה.[8]

לאור ביאור זה נראה שאפשר לענות על שתי שאלות נוספות; ראשית, שאלת הכפילות בפניה לאדום באה אל פתרונה באופן נוסף, שכן הנבואה בפרקנו מתייחסת לעונשה של ממלכת רומי העתידית, ואילו הנבואות הראשונות תיארו את עונשה של ממלכת אדום בהווה. ושנית, אפשר להבין את הביטוי אֵיבַת עוֹלָם שמופיע בפסוק ה. הרי רק בהקשר של אדום ההיסטורית קשה מעט להבינו, מדוע ישנה איבת עולם בין ישראל ואדום יותר מאשר בין ישראל לשאר אויבותיה. אבל אם הנבואה דנה על גלגוליה הרבים של אדום למן עשו ועד רומא הרי שהמשמעות שלו ברורה בהקשר של המאבק התיאולוגי המתמשך בין יעקב לעשיו,[9] כפי שאף ה' נטר לזרעו איבה כדברי הנביא 'וְאֶת עֵשָׂו שָׂנֵאתִי'.[10]

בהקשר רחב זה של ההתייחסות המקראית לאדום נראה שיש גם להבין את נבואתו של עובדיה, אשר מנבא על העתיד לבוא, בהקשר ההיסטורי: 'וְהָיָה בֵית יַעֲקֹב אֵשׁ וּבֵית יוֹסֵף לֶהָבָה וּבֵית עֵשָׂו לְקַשׁ'[11] וכן את חזונו העתידי: 'וְעָלוּ מוֹשִׁעִים בְּהַר צִיּוֹן לִשְׁפֹּט אֶת הַר עֵשָׂו'.[12]

---

[8] אברבנאל על יחזקאל לה, א. על הרקע ההיסטורי לחיבור, שעשו כבר חז"ל, בין אדום לבין רומא (כגון על הכתוב בתוך אלופי אדום 'אלוף מגדיאל' בבראשית לו, מג שביארו רבותינו [בפרקי דרבי אליעזר פרק לח] שמדובר על רומא) ניתן לעיין בספר יוסיפון החל מפרק ב ובפירוש רמב"ן לבראשית מט, לא.

[9] בראשית כז, מא.

[10] מלאכי א, ג.

[11] עובדיה א, ח.

[12] שם כא.

אבל מנגד, ברמת הפשט נראה שקיים קושי לראות בנבואה שבפרקנו נבואה עתידית על התקופה שלאחר חורבן בית שני והלאה, כאשר בהווה טרם חרב בית ראשון. גם אם נאמר שהנבואה נאמרה לאחר בוא הפליט, כלומר לאחר חורבן בית ראשון, עדיין יש מקום לשאול מדוע בתקופה בה יחזקאל מתמודד עם קשיי העם עקב החורבן הראשון צריכה הייתה להיאמר נבואה על אדום של תקופת בית שני. קשה גם להבין את הביטוי 'שְׁמָמָה וּמְשֹׁמָמָה' בהקשר העתידי, וכן את דברי יחזקאל 'וְהִכְרַתִּי מִמֶּנּוּ עֹבֵר וָשָׁב', אם לא מדובר על האיזור הגיאוגרפי של אדום (עליו דן הפרק - הר שעיר) אלא על איזור רומא. נאמנים עלינו דברי חז"ל[13] שנבואה שהוצרכה לדורות - נכתבה, ושלא הוצרכה [לדורות אלא לשעתה בלבד] - לא נכתבה, ויחד עם זאת, וללא סתירה בין הדברים, ננסה להבין בדרך הפשט את הקשרה של הנבואה לשעתה, דהיינו סוף ימי הבית הראשון.

מי ירדוף אחר אדום?

רש"י מביא פירוש נוסף למילים 'דָּם שָׁנֵאתָ', 'רוצחים אתה ירא'. וצריך להבין מאלו רוצחים פוטנציאליים חשש אדום ומה היה החטא שבגינו אכן התאמת חששו והתקיים בו 'וְדָם יִרְדָּפֶךָּ'.

פסוקים ח-י: וּמִלֵּאתִי אֶת הָרָיו חֲלָלָיו גִּבְעוֹתֶיךָ וְגֵיאוֹתֶיךָ וְכָל אֲפִיקֶיךָ חַלְלֵי חֶרֶב יִפְּלוּ בָהֶם. שְׁמָמוֹת עוֹלָם אֶתֶּנְךָ וְעָרֶיךָ לֹא תָשׁוּבְנָה וִידַעְתֶּם כִּי אֲנִי ה' - כלומר, הם לא ידעו את שם ה' וחטאם היה - יַעַן אֲמָרְךָ אֶת שְׁנֵי הַגּוֹיִם וְאֶת שְׁתֵּי הָאֲרָצוֹת - יהודה וישראל - לִי תִהְיֶינָה וִירַשְׁנוּהָ - ידע את אשר הם מתכננים (רש"י ורד"ק).

---

[13] מגילה יד ע"א.

מדברי הנביא 'וַה' שָׁם הָיָה' משמע שהתכנון של אדום היה בסתר ומתוך מחשבה שאיש לא רואה אותם, וכנגד תפיסה זו בא הנביא לומר שהקב"ה כן יודע את אשר הם תכננו. אמנם, בהמשך אומר הנביא 'וַתַּגְדִּילוּ עָלַי בְּפִיכֶם וְהַעְתַּרְתֶּם עָלַי דִּבְרֵיכֶם אֲנִי שָׁמָעְתִּי',[14] ומכאן שהם אמרו את דבריהם בגלוי, ואם כן מה העניין לציין שה' ידע את מחשבתם. ולכן בעניות דעתי נראה שהמילים 'וַה' שָׁם הָיָה' לא מתייחסות לארץ אדום אלא לארצות אותן אדום חמדו, כלומר הנביא אומר שה' היה בישראל ויהודה. כי אדום באה לרשת את ארצות יהודה וירושלים השוממות לאחר החורבן, והתעלמה מזה שזהו מקומו של ריבונו של עולם,[15] ולכן הוא ינקום בהם. ומכאן שהמלחמה הייתה נגדו ולא רק נגד עם ישראל.

פסוק יא: לָכֵן חַי-אָנִי נְאֻם אֲדֹנָי אלהִים, וְעָשִׂיתִי כְּאַפְּךָ וּכְקִנְאָתְךָ אֲשֶׁר עָשִׂיתָה מִשִּׂנְאָתֶיךָ בָּם. וְנוֹדַעְתִּי בָם כַּאֲשֶׁר אֶשְׁפָּטֶךָ - המטרה איננה שאדום תכיר במלכות ה' שהרי היא תושמד לחלוטין (ולכן הסיומת המוכרת וידעו את שמי ה'), אלא שישראל שאותם שנאו אדום 'משנאתיך בם' בהם יתגלה שם ה' - 'וְנוֹדַעְתִּי בָם'.[16]

נאמן לשיטתו בפרשנות הפרק הזה, מבאר האברבנאל את הביטוי 'מִשִּׂנְאָתֶיךָ בָּם' בהקשר תיאולוגי; אנחנו רואים במקומות רבים בתנ"ך שריבונו של עולם בבואו להעניש את ישראל פועל דרך האומות ושולח אותן להכות את ישראל. אמנם לאחר מכן הן עצמן נענשות, ונשאלת השאלה מדוע? והתשובה היא מפני שהן פועלות מרשעותן ולמען האינטרסים שלהן. וזה מה שאומר הנביא לאדום, 'אֲשֶׁר עָשִׂיתָה

---

[14] פסוק יג. נראה שמפאת קושי זה ביאר רד"ק כי ריבוי הדיבור על ה' היה בסתר. אמנם, ריבוי הדיבור והמינוח 'וַתַּגְדִּילוּ עָלַי בְּפִיכֶם' משמעותם בפשטות דיבור לעגני בפומבי, כפי שפירש רבי יוסף קרא, ואם כן הביטוי 'אֲנִי שָׁמָעְתִּי' מבטא את הרצון לנאץ את שם ה' בכדי שישמעו דבריהם.

[15] כפי שנאמר 'אֲשֶׁר אָמְרוּ נִירְשָׁה לָּנוּ אֵת נְאוֹת אֱלֹהִים' (תהילים פג, יג).

[16] על דרך מה שניבא עובדיה (א, יח; כא) 'וְלֹא יִהְיֶה שָׂרִיד לְבֵית עֵשָׂו... [ובהמשך] וְעָלוּ מוֹשִׁעִים בְּהַר צִיּוֹן לִשְׁפֹּט אֶת הַר עֵשָׂו וְהָיְתָה לַה' הַמְּלוּכָה'.

מְשֻׁנָּאָתֶיךָ בָּם', אתה אדום, עשית את מה שעשית משנאתך ורשעותך ולא מרצונך לקיים את רצון הבורא.

נראה כי מהפסוקים הבאים עולה שהפרשנות הרואה בפרק את תיאור המאבק התיאולוגי באדום אינה בהכרח סותרת את הפרשנות על דרך הפשט.

פסוקים יב-יד: וְיָדַעְתָּ כִּי אֲנִי ה׳, שָׁמַעְתִּי אֶת כָּל נְאָצוֹתֶיךָ אֲשֶׁר אָמַרְתָּ עַל הָרֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר, שֻׁמְּמוּ לָנוּ נִתְּנוּ לְאָכְלָה - אדום ניאצה הן את ישראל והן את ריבונו של עולם[17] - וַתַּגְדִּילוּ עָלַי בְּפִיכֶם - אפשר לומר שדבריהם כוונו ישירות כלפי ריבונו של עולם, ואפשר שזה שהם ניאצו את עם ישראל זו היא משמעות עניין 'וַתַּגְדִּילוּ עָלַי בְּפִיכֶם', ויתכן ששני הדברים גם יחד - וְהַעְתַּרְתֶּם (= הרביתם - רש"י) - עָלַי דִּבְרֵיכֶם, אֲנִי שָׁמָעְתִּי - כי יש פה מלחמה תיאולוגית מול הקב"ה ולא רק שנאה לישראל.[18] כֹּה אָמַר אֲדֹנָי אלהים, כִּשְׂמֹחַ כָּל הָאָרֶץ - כאשר לכולם יהיה טוב, שכן 'אטול אני את מלכותי' (רש"י) - שְׁמָמָה אֶעֱשֶׂה לָּךְ.

והסיבה לכך שהעונש של אדום יתממש דווקא אז נלמדת מהפסוק האחרון בפרקנו:

פסוק טו: במידה כנגד מידה - כְּשִׂמְחָתְךָ לְנַחֲלַת בֵּית-יִשְׂרָאֵל עַל אֲשֶׁר שָׁמֵמָה, כֵּן אֶעֱשֶׂה לָּךְ - כאשר עם ישראל היה עצוב אתה שמחת - שְׁמָמָה תִּהְיֶה הַר-שֵׂעִיר וְכָל אֱדוֹם כֻּלָּהּ, וְיָדְעוּ כִּי אֲנִי ה׳.[19]

---

[17] וכפי שמדייק רבינו מנחם בן שמעון, שעל כן כתוב 'נְאָצוֹתֶיךָ' בלשון רבים.

[18] במדרש שוחר טוב (תהילים פג ד"ה "אמרו לכו נכחידם מגוי") מובא כי המלחמה של העמים בישראל נובעת מהרצון להשמיט את מייצגי הקב"ה בעולם ובכך לדחוק את רגלי הקב"ה.

[19] על דרך מה שביאר רבינו יוסף בכור שור על הציווי למחות את עמלק, כאשר יתקיים 'בְּהָנִיחַ ה' אֱלֹהֶיךָ לְךָ מִכָּל אֹיְבֶיךָ מִסָּבִיב' (דברים כה, יט): 'והוא הרע לך כשאתה עיף ויגע, ואתה תנקם ממנו כשיניח ה' מיגיעה ומעייפות שלך'.

וסיבה אפשרית נוספת: בשביל להבדיל בין המאבק באדום ובזרעו שהיה מאבק תיאולוגי, לבין המלחמות בעמים האחרים שנועדו להסיר את האיום שלהן. כי כאשר הארץ כולה תשמח וישרור שלום, יבלוט לעין כל שהמאבק באדום לא קשור לאיום מצידה אלא מצד המלחמה התיאולוגית הבאה כנקמה על הגידופים של מלכות אדום.[20]

פשר האיום של אדום להשתלט על הארץ

אנחנו יודעים שנבוכדנצר כבש את האזור כולו, כולל יהודה וישראל, כיצד אם כן ניתן להבין את האיום של אדום שקראנו לעיל[21] 'אֶת שְׁנֵי הַגּוֹיִם וְאֶת שְׁתֵּי הָאֲרָצוֹת לִי תִּהְיֶינָה וִירַשְׁנוּהָ'? האם אמנם הייתה להם יכולת לממש זאת?

על מנת להבין את הדברים עלינו להיזכר בנבואתו של ירמיה בפרק כז.[22] כפי שכבר הזכרנו מספר פעמים הרקע לנבואת ירמיה היה הניסיון של מצרים לגבש קואליציה של עמי האזור, שמטרתה תהיה לדחוק את בבל. הנציגים התאספו בירושלים על מנת לדון האם הצעד הזה של מרידה בבבל כדאי, וכך מתאר זאת ירמיה:

> בְּרֵאשִׁית מַמְלֶכֶת יְהוֹיָקִם בֶּן-יֹאשִׁיָּהוּ מֶלֶךְ יְהוּדָה הָיָה הַדָּבָר הַזֶּה אֶל יִרְמְיָה מֵאֵת ה' לֵאמֹר, כֹּה אָמַר ה' אֵלַי, עֲשֵׂה לְךָ מוֹסֵרוֹת וּמֹטוֹת וּנְתַתָּם עַל צַוָּארֶךָ - עליך להציג בפני המשתתפים בצורה מוחשית מה עתיד לעלות בגורלם במידה וימרדו בבבל - וְשַׁלַּחְתָּם אֶל מֶלֶךְ **אֱדוֹם** וְאֶל מֶלֶךְ מוֹאָב, וְאֶל מֶלֶךְ בְּנֵי עַמּוֹן, וְאֶל מֶלֶךְ צֹר, וְאֶל מֶלֶךְ צִידוֹן, בְּיַד מַלְאָכִים הַבָּאִים יְרוּשָׁלַם, אֶל צִדְקִיָּהוּ מֶלֶךְ יְהוּדָה...

---

[20] בדומה לכך, גם לגבי המאבק בעמלק (צאצא של אדום) שהיה אף הוא תיאולוגי (שכן, על פי רש"י עליו אומר הפסוק 'וְלֹא יָרֵא אֱלֹהִים'), נאמר (דברים כה, יט): 'בְּהָנִיחַ ה' אֱלֹהֶיךָ לְךָ מִכָּל אֹיְבֶיךָ מִסָּבִיב'. היינו שיש לממשו רק לאחר שיסורו האיומים (ראב"ע).

[21] פסוק י.

[22] על היבטים נוספים בנבואה זו ראו בדברינו בפרקים ז ו-טז.

ירמיה אומר בצורה מאד ברורה לכל העמים, שעליהם לקבל את עול מלכות בבל, ומי שלא יעשה זאת, יענש על ידי בבל, כפי שהוא ממשיך ומתאר שם:

וְהָיָה הַגּוֹי וְהַמַּמְלָכָה אֲשֶׁר לֹא יַעַבְדוּ אֹתוֹ, אֶת נְבוּכַדְנֶאצַּר מֶלֶךְ בָּבֶל, וְאֵת אֲשֶׁר לֹא יִתֵּן אֶת צַוָּארוֹ בְּעֹל מֶלֶךְ בָּבֶל, בַּחֶרֶב וּבָרָעָב וּבַדֶּבֶר אֶפְקֹד עַל הַגּוֹי הַהוּא, נְאֻם ה', עַד תַּמִּי אֹתָם בְּיָדוֹ.

לא כל העמים רצו להיכנע לבבל שכן המשמעות של צעד כזה הייתה איבוד העצמאות, ולכן בפרק כה שם, לאחר שירמיה ניבא כי נבוכדנצר ימלוך שבעים שנה, הוא אמר לעמים שעליהם לשתות את כוס החמה, היינו להיכנע בפני בבל, כי באם לא עונשם יהיה פי כמה מר יותר.

כִּי כֹה אָמַר ה' אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אֵלַי קַח אֶת כּוֹס הַיַּיִן הַחֵמָה[23] הַזֹּאת מִיָּדִי וְהִשְׁקִיתָה אֹתוֹ אֶת כָּל הַגּוֹיִם אֲשֶׁר אָנֹכִי שֹׁלֵחַ אוֹתְךָ אֲלֵיהֶם, וְשָׁתוּ וְהִתְגֹּעֲשׁוּ וְהִתְהֹלָלוּ מִפְּנֵי הַחֶרֶב אֲשֶׁר אָנֹכִי שֹׁלֵחַ בֵּינֹתָם. וָאֶקַּח אֶת הַכּוֹס מִיַּד ה' וָאַשְׁקֶה אֶת כָּל הַגּוֹיִם אֲשֶׁר שְׁלָחַנִי ה' אֲלֵיהֶם - פעולה סמלית המבטאת את הדין שנגזר על כל השותפות במרד נגד בבל - אֶת יְרוּשָׁלַם וְאֶת עָרֵי יְהוּדָה, וְאֶת מְלָכֶיהָ אֶת שָׂרֶיהָ לָתֵת אֹתָם לְחָרְבָּה לְשַׁמָּה לִשְׁרֵקָה וְלִקְלָלָה כַּיּוֹם הַזֶּה. אֶת פַּרְעֹה מֶלֶךְ-מִצְרַיִם וְאֶת עֲבָדָיו וְאֶת שָׂרָיו וְאֶת כָּל עַמּוֹ - יהודה וישראל ומצרים מרדו בבבל ומובן מדוע יענשו, אך בנוסף להן - וְאֶת כָּל הָעֵרֶב - מזרח - וְאֶת כָּל מַלְכֵי אֶרֶץ הָעוּץ - אזור ארם, סוריה[24] - וְאֶת כָּל מַלְכֵי אֶרֶץ פְּלִשְׁתִּים וְאֶת אַשְׁקְלוֹן וְאֶת עַזָּה וְאֶת עֶקְרוֹן וְאֶת שְׁאֵרִית אַשְׁדּוֹד אֶת אֱדוֹם וְאֶת מוֹאָב, וְאֶת בְּנֵי עַמּוֹן - גם אדום מופיעה ברשימה

---

[23] ממנה שתו ישראל באופן סמלי קודם לכן כנאמר בישעיה נא, יז.

[24] הקשר של עוץ לממלכת ארם מופיע בתיאור שושלת נחור אחי אברהם (בראשית כב, כא). אמנם אפשר שעוץ הייתה משבטי אדום כפי שמופיע במגילת איכה ד, כא. ולפי מה שביארנו על הקשר בין ארם לאדום שתי האפשרויות אינן סותרות זו את זו. להרחבה בזיהוי המיקום של ארץ עוץ המקראית ניתן לעיין באנציקלופדיה מקראית ח"ו עמ' 106-107.

המפוקפקת של העמים שאמורים לשתות את כוס התרעלה, כוס החמה, מפני שגם היא הייתה בהתחלה עם המורדים בבבל, וזה היה חטאה שבגינו היא תיענש, כפי שמתאר יחזקאל בנבואה בפרקנו. ואכן, נבוכדנצר הגיע וכבש עמים באזור. בין היתר אנו מוצאים התייחסות לכך במזמור הידוע 'עַל נַהֲרוֹת בָּבֶל':[25]

עַל נַהֲרוֹת בָּבֶל, שָׁם יָשַׁבְנוּ גַּם בָּכִינוּ בְּזָכְרֵנוּ אֶת צִיּוֹן. עַל עֲרָבִים (= ערבי נחל - רש"י) בְּתוֹכָהּ תָּלִינוּ כְּנֹרוֹתֵינוּ כִּי שָׁם שְׁאֵלוּנוּ שׁוֹבֵינוּ דִּבְרֵי שִׁיר וְתוֹלָלֵינוּ שִׂמְחָה, שִׁירוּ לָנוּ מִשִּׁיר צִיּוֹן - אנחנו העדפנו לתלות על הערבה את הכינור כי - אֵיךְ נָשִׁיר אֶת שִׁיר ה׳ עַל אַדְמַת נֵכָר. אִם אֶשְׁכָּחֵךְ יְרוּשָׁלָם תִּשְׁכַּח יְמִינִי. תִּדְבַּק לְשׁוֹנִי לְחִכִּי אִם לֹא אֶזְכְּרֵכִי, אִם לֹא אַעֲלֶה אֶת יְרוּשָׁלַם עַל רֹאשׁ שִׂמְחָתִי - גם כאשר שמחים מעט לא ניתן לשכוח את הזוועות שקרו לנו בחורבן ירושלים, בין היתר - זְכֹר ה׳ לִבְנֵי אֱדוֹם אֵת יוֹם יְרוּשָׁלָם, הָאֹמְרִים (= אדום שהיו שותפים לחורבן) עָרוּ עָרוּ (= לערער את החומות - רש"י) - עַד הַיְסוֹד בָּהּ - בַּת-בָּבֶל הַשְּׁדוּדָה, אַשְׁרֵי שֶׁיְּשַׁלֶּם לָךְ אֶת גְּמוּלֵךְ שֶׁגָּמַלְתְּ לָנוּ.

אדום בגדה בגידה כפולה

מנבואת ירמיה למדנו שאדום הייתה שותפה לקואליציית המרד בבבל יחד עם יהודה, אם כן מתי ואיך קרה הדבר שהיא עברה צד עד ששיתפה פעולה עם בבל בחורבן יהודה? את התשובה לכך אנו מוצאים בנבואה של עובדיה מאותה תקופה:[26]

---

[25] תהילים קלז.

[26] עובדיה א. חז"ל (סנהדרין לט ע"ב) אומרים ש'עֹבַדְיָהוּ אֲשֶׁר עַל הַבַּיִת' מארמון אחאב (מלכים א יח, ג) הוא הנביא עובדיה, ובלשונם 'יבוא מי שגדל בין גויים ויפרע ממי שגדל בין צדיקים'. על פי פשט מדובר בדמות אחרת שניבאה על חורבן הבית, ואפשר לומר או שזה אחד הצאצאים ולא אותו עובדיה ממש, או שחז"ל אמרו את זה כנבואה עתידית. ועיינו באברבנאל בתחילת פירושו לעובדיה המרחיב שם בעניין זה.

חָזוֹן עֹבַדְיָה: כֹּה אָמַר ה' אלקים לֶאֱדוֹם, שְׁמוּעָה שָׁמַעְנוּ מֵאֵת ה' וְצִיר בַּגּוֹיִם שֻׁלָּח, קוּמוּ וְנָקוּמָה עָלֶיהָ לַמִּלְחָמָה - להכות את אדום - הִנֵּה קָטֹן נְתַתִּיךָ בַּגּוֹיִם בָּזוּי אַתָּה מְאֹד - הרי אתה עם קטן, ואם ככה, מה לך להתגאות - זְדוֹן לִבְּךָ הִשִּׁיאֶךָ - הטעה אותך - שֹׁכְנִי בְחַגְוֵי סֶלַע מְרוֹם שִׁבְתּוֹ, אֹמֵר בְּלִבּוֹ מִי יוֹרִדֵנִי אָרֶץ. אִם תַּגְבִּיהַ כַּנֶּשֶׁר וְאִם בֵּין כּוֹכָבִים שִׂים קִנֶּךָ, מִשָּׁם אוֹרִידְךָ נְאֻם ה'.

המילים אִם תַּגְבִּיהַ כַּנֶּשֶׁר מזכירות את הנבואה שנאמרה לנבוכדנצר,[27] אלא שלנבוכדנצר היה בסיס לגאוה, שכן הוא כבש את העולם, אבל מה היה היסוד לשחצנות של אדום, שהייתה אומה קטנה יחסית ולא מעצמה אזורית? ממשיך הנביא ואומר שם:

...אֵיךְ נֶחְפְּשׂוּ עֵשָׂו, נִבְעוּ מַצְפֻּנָיו - איך גילו אותו - עַד הַגְּבוּל שִׁלְּחוּךָ, כֹּל אַנְשֵׁי בְרִיתֶךָ הִשִּׁיאוּךָ - פיתו אותך[28] - יָכְלוּ לְךָ אַנְשֵׁי שְׁלֹמֶךָ - אבל בגדו בך פתאום - ...מֵחֲמַס אָחִיךָ יַעֲקֹב תְּכַסְּךָ בוּשָׁה. וְנִכְרַתָּ לְעוֹלָם - אחרי מה שעשית ליעקב אתה תיפול - בְּיוֹם עָמְדְךָ מִנֶּגֶד, בְּיוֹם שְׁבוֹת זָרִים חֵילוֹ - כאשר הנוכרים השביתו את חילו של יהודה אתה עמדת מנגד - וְנָכְרִים בָּאוּ שְׁעָרוֹ - של יהודה - וְעַל יְרוּשָׁלַם יַדּוּ גוֹרָל (= הטילו גורל בין הלוחמים על רכוש ירושלים - רד"ק) גַּם אַתָּה כְּאַחַד מֵהֶם.

ביום החורבן או זמן קצר לפני החורבן, קפצה אדום מעגלת קואליציית המרד וערקה לצד השני במערכה. אבל היא לא הסתפקה בזאת, אלא בגדה בגידה כפולה, כאשר היא ניצלה את ההתמצאות שלה בנעשה בירושלים וסייעה לבבלים לחשוף מקומות מסתור של יהודים ורכוש כפי שממשיך הנביא ומתאר:

---

[27] לעיל פרק יז.

[28] כמו 'הַנָּחָשׁ הִשִּׁיאַנִי וָאֹכֵל' (בראשית ג, יג) וכפירוש ראב"ע שם.

וְאַל תֵּרֶא בְיוֹם אָחִיךָ,בְּיוֹם נָכְרוֹ. וְאַל תִּשְׂמַח לִבְנֵי-יְהוּדָה בְּיוֹם אָבְדָם. וְאַל תַּגְדֵּל פִּיךָ בְּיוֹם צָרָה - אתה הרי היית שותף ליהודה ובגדת - אַל תָּבוֹא בְשַׁעַר עַמִּי בְּיוֹם אֵידָם, אַל תֵּרֶא גַם אַתָּה בְּרָעָתוֹ בְּיוֹם אֵידוֹ. וְאַל תִּשְׁלַחְנָה בְחֵילוֹ בְּיוֹם אֵידוֹ.

ועל כך ההתנבא עובדיה שתבוא מאת ה' נקמה 'כִּי קָרוֹב יוֹם ה' עַל כָּל הַגּוֹיִם כַּאֲשֶׁר עָשִׂיתָ יֵעָשֶׂה לָךְ גְּמֻלְךָ יָשׁוּב בְּרֹאשֶׁךָ'. מה הניע את אדום לעשות זאת, לבגוד ביהודה ולשתף פעולה בחורבן?

נראה שהיו לכך כמה טעמים:

א) היא רצתה להוכיח נאמנות לבבלים.

ב) מן הסתם קיבלה אחוזים מהרכוש אותו סייעה לחשוף.

ג) אולי קיוותה שבבוא היום ימנה אותה נבוכדנצר לשליטת הארץ החרבה.

עדות לטעם השלישי אנו מוצאים בפסוק שלמדנו קודם לכן, על השאיפות של בבל: 'יַעַן אֲמָרְךָ אֶת שְׁנֵי הַגּוֹיִם וְאֶת שְׁתֵּי הָאֲרָצוֹת, לִי תִּהְיֶינָה וִירַשְׁנוּהָ'. כלומר, כאשר האדומים נוכחו לראות בהתקדמותו של נבוכדנצר בכיבוש האזור, הם שינו כיוון וערקו לצד השני, מתוך מחשבה שהוא ימנה אותם לוסלים מטעמו של הארץ.

החבירה לבבל היא גם זו שעמדה בבסיס השחצנות של אדום, אותה ראינו בנבואתו של עובדיה. הם חשו שהם בצד המנצח וחלק מהאימפריה של הנשר הגדול.

בא יחזקאל בפרקנו, בסמיכות לחורבן הארץ, 'הִנָּבֵא אֶל הָרֵי יִשְׂרָאֵל',[29] ואומר שהקב"ה ינקום את הניבזיות והבוגדנות של אדום, אשר באו לרשת את ארץ ה' ולהיות שותפים בהחרבת היכלו ובהגליית עמו.

נראה שעל הבוגדנות הזו הגיעו הביטויים הכל כך חמורים על אדום 'אִם לֹא דָם שָׂנֵאתָ, וְדָם יְרַדֶּפְךָּ'. הפחד של אדום מהמלחמה עם בבל 'דם שנאת' היה אמור להיות לפני הכרזת המרד בשעה שירמיה אמר לשליחי כל העמים לא למרוד ולא לאחר שהצטרף ורק אז נזכרו לפחד מהמלחמה. כל שכן שצורת היציאה מהמרד הייתה על ידי שותפות מלאה בדיכוי המרד ובשפיכת דמם של ישראל בעת חורבנם 'וַתַּגֵּר אֶת בְּנֵי-יִשְׂרָאֵל עַל יְדֵי חָרֶב בְּעֵת אֵידָם, בְּעֵת עָוֹן קֵץ'.

בוגדנות זו, אומר הנביא יחזקאל, מסתבר שלא החלה רק בעת הפחד שבא עם כניסתם של הלגיונות הבבליים לאיזור. בוגדנות זו חושפת שנאה עמוקה לישראל 'מְשִׂנְאָתֵיךְ בָּם', וממנה נבעו הגידופים כפי שמיים וכלפי ישראל. לאור זאת מובנת הענישה החריפה הבאה חשבון גם על יחסי העבר המפוקפקים שהיו בין אדום לישראל 'יַעַן הֱיוֹת לְךָ אֵיבַת עוֹלָם'.

יוצא אם כן שאדום נענשה הן מצד היותה שותפה למרד **נגד** בבל בתחילת הדרך, ולכך התייחס יחזקאל בנבואות הראשונות שלו לאדום בפרקים הקודמים, והן על עריקתה **לצד** בבל בסופו של דבר, בגלל תוכניותיה הבוגדניות. ולכך מתייחס יחזקאל בפרקנו.

---

[29] לקמן פרק לו.

חטיבה רביעית

טהרת ארץ ישראל

פרקים לו-לט

פרק לו

פרק לו פותח חטיבה חדשה של פרקים, לו-לט, העוסקת בטהרת ארץ ישראל.[1] הנבואה פותחת בהתייחסות שיטתית להרים של ארץ ישראל במילים:

> וְאַתָּה בֶן-אָדָם, הִנָּבֵא אֶל הָרֵי יִשְׂרָאֵל. וְאָמַרְתָּ, הָרֵי יִשְׂרָאֵל שִׁמְעוּ דְּבַר ה'... יַעַן אָמַר הָאוֹיֵב עֲלֵיכֶם הֶאָח, וּבָמוֹת עוֹלָם לְמוֹרָשָׁה הָיְתָה לָּנוּ... לָכֵן הָרֵי יִשְׂרָאֵל שִׁמְעוּ דְּבַר אֲדֹנָי אלהִים. כֹּה אָמַר אֲדֹנָי אלהִים לֶהָרִים וְלַגְּבָעוֹת לָאֲפִיקִים וְלַגֵּאָיוֹת...

נבואה לדומם או משל?

הנקודה הראשונה שיש לתת עליה את הדעת בבואנו לבאר פרק זה, היא משמעות הנבואה להרים.[2] לפי התפיסה הקבלית, גם הדומם הוא כלי לקבלת דבר ה', ולכן ברור שהנבואה בפרקנו פונה להרים עצמם. על דרך זו אנו מוצאים בפירושו של הרמב"ן[3] על הפסוקים המתארים כיצד האדמה הקיאה את החוטאים מתוכה, אשר מבאר את הדברים כפשוטם ולא כמשל; הוא כותב שארץ הקודש מתאפיינת ברגישות רוחנית ולכן מסלקת ממנה את החוטאים.

אפשר גם לומר שמדובר במשל, והנביא פונה כאן לא להרים ממש אלא לעם ישראל (אל הרי ישראל היינו אל העם היושב בהרי ישראל).[4] אבל נראה שישנו קושי בדבר; הן בגלל הפרטים הרבים במשל, האפיקים הגאיות ועוד, והן בגלל התוכן. כי אם יחזקאל

---

[1] אמנם ישנו קשר גם לחטיבת הפרקים הקודמת, ובייחוד לפרק לה, כפי שניתן ללמוד מהכותרת 'בָּן-אָדָם, שִׂים פָּנֶיךָ עַל הַר שֵׂעִיר', וכן מההתייחסות לאדום בפסוק ה: 'עַל שְׁאֵרִית הַגּוֹיִם, וְעַל אֱדוֹם כֻּלָּא...'

[2] עיינו בפרק ו שם הארכנו בביאור עניין זה.

[3] ויקרא יח, כה.

[4] כך מצאנו אצל רס"ג, שהושפע הרבה יותר מהתפיסה הפילוסופית שלא ראתה חיות שכזו בדומם, שתרגם את המילים 'וַתִּטְמָא הָאָרֶץ' - ונטמא העם שבארץ (תפסיר, ויקרא יח, כה).

פונה כאן לעם ולא לארץ, משמעות הנבואה היא שהעם עבר תהליך רוחני ערכי כלשהו, שבגינו הפכה הפורענות לגאולה, או נענש דיו על חטאיו ולכן נמחל לו, אך לא כך עולה מהמשך הפרק:

פסוקים טז-כב: וַיְהִי דְבַר ה' אֵלַי לֵאמֹר. בֶּן-אָדָם, בֵּית יִשְׂרָאֵל יֹשְׁבִים עַל אַדְמָתָם וַיְטַמְּאוּ אוֹתָהּ בְּדַרְכָּם וּבַעֲלִילוֹתָם כְּטֻמְאַת הַנִּדָּה הָיְתָה דַרְכָּם לְפָנָי. וָאֶשְׁפֹּךְ חֲמָתִי עֲלֵיהֶם עַל הַדָּם אֲשֶׁר שָׁפְכוּ עַל הָאָרֶץ וּבְגִלּוּלֵיהֶם טִמְּאוּהָ - ועל כן גרשתי את ישראל מארצם. אבל היה מכך חילול ה' ולכן - ...וָאֶחְמֹל עַל שֵׁם קָדְשִׁי, אֲשֶׁר חִלְּלֻהוּ בֵּית יִשְׂרָאֵל בַּגּוֹיִם אֲשֶׁר בָּאוּ שָׁמָּה - כלומר, הגאולה לא באה בעקבות שינוי שחל עם, אלא בגלל חילול שם ה' - ...לָכֵן אֱמֹר לְבֵית יִשְׂרָאֵל כֹּה אָמַר אֲדֹנָי אלהים לֹא לְמַעַנְכֶם אֲנִי עֹשֶׂה בֵּית יִשְׂרָאֵל כִּי אִם לְשֵׁם קָדְשִׁי אֲשֶׁר חִלַּלְתֶּם בַּגּוֹיִם אֲשֶׁר בָּאתֶם שָׁם - ריבונו של עולם אומר שמאחר ושם קודשו מחולל בגויים, הרי שלמרות שבית ישראל חטאו ולא שינו את דרכיהם, הוא ישיב אותם לארץ, כדי לצמצם או למנוע את חילול השם.

מדברים אלו ניכר אם כן, שמטרת הנבואה היא הארץ ולא העם, והגאולה שעליה מבשר הנביא היא גאולת הארץ משממונה. אלא שלא ניתן לנתק בין העם לארץ, וכפי שאנו למדים מהנאמר בפסוק ח: 'וְאַתֶּם הָרֵי יִשְׂרָאֵל עֲנָפְכֶם תִּתֵּנוּ וּפִרְיְכֶם תִּשְׂאוּ לְעַמִּי יִשְׂרָאֵל כִּי קָרְבוּ לָבוֹא' - הארץ מוציאה פירות לא רק כדי להראות לגויים את נוכחותו של ריבונו של עולם, אלא כדי שכאשר עם ישראל ישובו, יהיה להם מה לאכול. זאת אומרת ששם ה' יתקדש כאשר עם ישראל ישובו לארץ. ועל דרך מה שאמר משה רבנו: 'וְאָמַר אֵי אֱלֹהֵימוֹ צוּר חָסִיוּ בוֹ... רְאוּ עַתָּה כִּי אֲנִי אֲנִי הוּא וְאֵין אֱלֹהִים עִמָּדִי - וזה יתגלה

כאשר ישוב העם לארצו - וְכִפֶּר אַדְמָתוֹ עַמּוֹ'.[5] אם כן אף להבנה כי יש פה דיבור לעם ישראל אין קושי מההתנסחות כלפי ארץ ישראל כנמענת של הנבואה.

בין פרק ו לפרק לו

סוגייה נוספת שיש לתת עליה את הדעת היא ההקבלה הברורה בין הפרק שלנו לאחד הפרקים הראשונים בספר, פרק ו,[6] שם נאמר: 'וַיְהִי דְבַר ה', אֵלַי לֵאמֹר. בֶּן-אָדָם שִׂים פָּנֶיךָ אֶל הָרֵי יִשְׂרָאֵל וְהִנָּבֵא אֲלֵיהֶם. וְאָמַרְתָּ הָרֵי יִשְׂרָאֵל שִׁמְעוּ דְּבַר אֲדֹנָי אלהִים כֹּה אָמַר אֲדֹנָי אלהִים לָהָרִים וְלַגְּבָעוֹת לָאֲפִיקִים וְלַגֵּאָיוֹת הִנְנִי אֲנִי מֵבִיא עֲלֵיכֶם חָרֶב וְאַבַּדְתִּי בָּמוֹתֵיכֶם...'[7] אמנם, יש הבדל מהותי בין הנבואות, בכך שהנבואה בפרק ו היא נבואת פורענות על החורבן ואילו זו שבפרקנו היא לכאורה נבואת גאולה, ועלינו להבין את הסיבה להבדל ביניהן, כי מתוכן הפרקים לא נראה שהעם חזר בתשובה, ואדרבא בפרקנו מצהיר הנביא: 'לֹא לְמַעַנְכֶם אֲנִי-עֹשֶׂה...'

הטיעון על גרימת חילול השם מול מידת הדין

הצהרה זו של הנביא מעוררת שאלה נוספת. ריבונו של עולם אומר כאן לעם ישראל שהוא ישיב אותו לארצו 'בלית ברירה' כביכול, בגלל חילול השם. וכאן אפשר לעצור ולשאול, אם זו הסיבה מדוע לא 'ויתר' ריבונו של עולם על הגלות מלכתחילה? ואם נאמר ומה יעשה עם מידת הדין שהרי סוף כל סוף הם חטאו, אז ממה נפשך? לפי מידת הדין הגלות אמורה הייתה להימשך עד שישובו בתשובה, כפי שהתורה עצמה מתארת בכמה מקומות.[8]

---

[5] דברים לב, לז-מג.
[6] כפי שהעיר על כך יחיאל צבי מושקוביץ בפירוש דעת מקרא בפתיחה לפרק לו (עמ' רעה).
[7] יחזקאל ו, א-ג.
[8] דברים ד, כט-ל; שם ל, א-ג.

כדי להבין את הדברים נבחן מקומות נוספים בתנ"ך שבהם אנו מוצאים טיעון מעין זה. לאחר חטא העגל אמר משה רבינו לקב"ה: 'לָמָּה יֹאמְרוּ מִצְרַיִם לֵאמֹר בְּרָעָה הוֹצִיאָם לַהֲרֹג אֹתָם בֶּהָרִים וּלְכַלֹּתָם מֵעַל פְּנֵי הָאֲדָמָה שׁוּב מֵחֲרוֹן אַפֶּךָ וְהִנָּחֵם עַל הָרָעָה לְעַמֶּךָ'.[9] כלומר, באם תממש את העונש החמור, יתחלל שם השם. והקב"ה נענה ואמר 'סָלַחְתִּי כִּדְבָרֶךָ'.[10]

גם בספר יהושע אנו מוצאים שלאחר הנפילה במלחמת העי הראשונה, שנבעה מחטא המעילה בחרם יריחו, אמר יהושע לקב"ה: 'וּמַה תַּעֲשֶׂה לִשְׁמֶךָ הַגָּדוֹל'.[11] אלא ששם, למרות הטיעון, דרש ריבונו של עולם שיתקנו את חטאם: 'וַיֹּאמֶר ה' אֶל יְהוֹשֻׁעַ קֻם לָךְ לָמָּה זֶּה אַתָּה נֹפֵל עַל פָּנֶיךָ. חָטָא יִשְׂרָאֵל... וְלֹא יָכְלוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל לָקוּם לִפְנֵי אֹיְבֵיהֶם... אִם לֹא תַשְׁמִידוּ הַחֵרֶם מִקִּרְבְּכֶם'[12], ולא הועיל הטעם של מניעת חילול שם שמיים לבדו להושיע את עם ישראל מתבוסה. כן מצאנו מתואר בתחילת ספר יחזקאל שהקב"ה לא מחל על החטאים בעבור שלא יחולל שמו, וגזר גלות וחורבן לירושלים על אף שהדבר יוביל בהכרח לחילול שמו יתברך, וכפי שנאמר בפרקנו בפסוק כ: 'וַיָּבוֹא אֶל הַגּוֹיִם אֲשֶׁר בָּאוּ שָׁם, וַיְחַלְּלוּ אֶת שֵׁם קָדְשִׁי'. מדוע אם כן בחטא העגל לא השיב ריבונו של עולם למשה על פי שורת הדין? הלא גם אז חטא עם ישראל בעבודה זרה, וכפי שמנסחים זאת חז"ל: 'עלובה כלה מזנה בתוך חופתה'?[13]

אלא שאם נבין מה אכן היה ייחודי בכל אחד מהמאורעות הללו נראה מדוע תגובתו של ריבונו של עולם הייתה שונה. היה אכן חילול השם בעצם זה שעם ישראל יצא לגלות.

---

[9] שמות לב, יב.

[10] במדבר יד, כ. אמנם נכתב הדבר לאחר חטא המרגלים אבל חז"ל (תנחומא, כי תשא לא) מבארים שאמירה זו נאמרה למשה אף קודם לכן, בכפרה על חטא העגל.

[11] יהושע ז, ט.

[12] שם י, יב.

[13] שבת פח ע"ב. נראה ששאלה זו היא שהביאה את חז"ל לומר (שבת נה ע"א) כי זכות האבות אותה הזכיר משה בתפילתו (שמות לב, יג) תמה כבר בעת הגלות ולכן לא עמדה לישראל לאחר מכן.

והיה חילול השם לאחר חטא העגל, שכן גם כאשר נתרצה ריבונו של עולם ואמר 'סָלַחְתִּי כִּדְבָרֶךָ',[14] והעונש החמור הומר בארבעים שנות נדודים, הטיעון של משה רבינו על דברי המצרים לא התפוגג לגמרי (אף כי הצטמצם) שכן עם ישראל לא נכנס מיד לארץ המובטחת.

הרי חלק מהטיעון ששם משה רבינו בפי המצרים היה שנגדם יכול היה אלוקים, אבל נגד שלושים ואחד המלכים אשר בארץ כנען אין הוא יכול, ולכן ייהרג עמו במדבר.[15] עתה, כאשר הסכים ריבונו של עולם שלא להעניש את כולם בפעם אחת אלא מעט מעט, סר הטיעון של 'וַיִּשְׁחָטֵם בַּמִּדְבָּר'[16] כי הם נשארו במדבר, אבל נותרה עדיין המחשבה הראשונית המעוותת של המצרים 'נְבֵכִים הֵם בָּאָרֶץ סָגַר עֲלֵיהֶם הַמִּדְבָּר' ובזה כן היה חילול השם. מובן איפה שריבונו של עולם נתרצה בכל הנוגע לשמד טוטאלי, כפי שהיה אמור להיות מלכתחילה, 'וַיִּחַר אַפִּי בָהֶם וַאֲכַלֵּם'.[17] אולם, במקום בו ניתן היה לתקן והענישה לא הייתה טוטאלית כגון אצל יהושע במלחמת העי, קינא ריבונו של עולם לשמו, נקם ודרש שיתוקן חילול שמו בטרם יסור העונש.

נראה שזהו גם ההסבר ביחס לשאלה ששאלנו על הפרק שלנו, מדוע לא נמנעה הגלות מלכתחילה, אם הסיבה לשיבה ארצה הייתה כדי למנוע חילול השם. הרי להשאירם בארץ כממלכה חטאה ולא לשלחם לגלות - בזה יתכן והיה נגרם חילול השם גדול אף יותר. ולכן החריב ה' את ביתו כדי שלא יחללו בו עוד את שמו.[18] אבל, לאחר שהם נענשו בגלות, ובזה הראה הקב"ה לכולם שהוא פועל ומקנא לשמו, ומנגד השהות הממושכת בגלות הביאה עימה חילול השם בדמות התבוללות וכדומה, וכפי שהרגישו

---

[14] במדבר יד, כ.
[15] מדרש תנחומא שלח, יג.
[16] במדבר יד, טז.
[17] שמות לב, י.
[18] לעיל כ, לט.

היהודים בבבל, שאין להם עוד תקומה באומרם 'הִנֵּה אֹמְרִים יָבְשׁוּ עַצְמוֹתֵינוּ וְאָבְדָה תִקְוָתֵנוּ נִגְזַרְנוּ לָנוּ'.[19] לאור זאת השתנה המאזן וריבונו של עולם החליט שיש לעצור את הסחף בטרם המצב יהיה טוטלי ובלתי ניתן לתיקון.

על יסוד ביאור זה נוכל להבין מדוע פונה יחזקאל בתחילת דבריו להרים, כאשר הוא מייעד את נבואתו לעם ישראל; בספר תהילים פונה דוד המלך אל ההרים ואומר: 'שִׁיר לַמַּעֲלוֹת. אֶשָּׂא עֵינַי אֶל הֶהָרִים, מֵאַיִן יָבֹא עֶזְרִי'.[20] גם שם נשאלת השאלה מהי המשמעות של הפניה אל ההרים?[21]

מסתבר שמזמור זה נאמר כאשר דוד היה במדבר יהודה בעת מנוסתו משאול, ושאול כיתר אותו מההרים שבכל הכיוונים.[22] אז פנה דוד בתפילתו זו, אולי מבין ההרים מישהו יבוא לעזרו (ראב"ע). אבל לא נראה שהוא אכן ציפה שמישהו מההרים יסייע בעדו שהרי אנשיו של שאול היו שם, ולכן נראה להסביר שפנייתו הייתה בציניות מרירה, כאומר, מוטב שאפנה אל ההרים הדוממים לעזרה, מאשר אליכם האנשים, שוודאי לא תבואו לעזרתי. ולכן, מתוך הבנה כי אין לו כל מסייע מבלעדי ה', הוא ממשיך ואומר 'עֶזְרִי מֵעִם ה', עֹשֵׂה שָׁמַיִם וָאָרֶץ'.[23]

כדוד כן יחזקאל. בפרק שלנו אומר כביכול הנביא, אין טעם לפנות אליכם, עם ישראל, ומוטב אם כן שאפנה אל ההרים... זו אמירה של מחאה, שהרי ברור שהוא באמת פונה בדבריו אל עם ישראל.

---

[19] יחזקאל לז, יא.
[20] תהילים קכא, א.
[21] חז"ל (בראשית רבה סח, ב) דורשים 'אֶל הֶהָרִים' - אל ההורים, כלומר דוד פנה לזכות אבות שתושיעו. אמנם ברצוננו להבין את משמעות פנייתו של דוד להרים גם לפי פשטי המקראות.
[22] שמואל א כג, כו.
[23] תהילים קכא, ב.

לאור ביאור זה נבין גם את ההקבלה לפרק ו, שכן הנבואה כאן היא נבואת המשך לתוכחה ההיא, ולא נבואה קלאסית של גאולה. בפרק ו מוכיח הנביא לחזרה בתשובה, ובפרק שלנו הוא אומר, שלמרות שלא שבו בתשובה, ריבונו של עולם בעצמו יטהר את שמו בהשיבו אותם לארץ, כי שמו מתחלל על ידם בגלות עד כדי מצב שאין באפשרות ישראל לקדש את שמו בעצמם ולכן רבש"ע יתערב ויקדש את שמו באמצעות גאולת ישראל.

נראה שלכן גם אומר הפסוק: 'וְזָרַקְתִּי עֲלֵיכֶם מַיִם טְהוֹרִים, וּטְהַרְתֶּם'.[24] כי החזרה בתשובה של ישראל תבוא מצד הקב"ה ולא מצד הבחירה של ישראל. הקב"ה ישיב את ישראל בתשובה ויטהר את לבם לבל יחטאו שוב בכדי שלא יתחייבו שוב בפורענות מצד טומאת הארץ, וכך לא יאמרו שוב על הארץ 'אֹכֶלֶת אָדָם אָתְּ וּמְשַׁכֶּלֶת גּוֹיַיִךְ הָיִית',[25] שבזה יהיה פגם בגילוי שם ה' בעולם.

תשובה בכפיה או מבחירה

מפרקנו משמע איפה שהגאולה אינה תלויה בתשובה, והדבר מתיישב במידה מסוימת עם שיטת רבי יהושע בגמרא[26] שהגאולה תלויה בתשובה אך היא תבוא בכל מקרה, שכן גם אם ישראל לא יחזרו מעצמם בתשובה, יכפה זאת הקב"ה עליהם. כלומר, החזרה בתשובה יכולה לבוא בשתי פנים, או בדרכי נועם, דהיינו שריבונו של עולם יגלה לעם את האמת האלוקית והם ידבקו בו, או מתוך כורח ('מעמיד להם מלך קשה שגזרותיו קשות כהמן')[27] שכן נאמר 'וְהַסַרְתִּי אֶת לֵב הָאֶבֶן מִבְּשַׂרְכֶם...' - על כורחכם.

---

[24] כה.
[25] פסוק יב.
[26] סנהדרין צז ע"ב.
[27] כהמשך דבריו של רבי יהושע, שם.

בפסוק זה גם נראה שהנביא רומז לנאמר בפרשת ניצבים:[28]

וְהָיָה כִי יָבֹאוּ עָלֶיךָ כָּל הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה הַבְּרָכָה וְהַקְּלָלָה אֲשֶׁר נָתַתִּי לְפָנֶיךָ וַהֲשֵׁבֹתָ אֶל לְבָבְךָ בְּכָל הַגּוֹיִם אֲשֶׁר הִדִּיחֲךָ ה' אֱלֹהֶיךָ שָׁמָּה - תגיע למסקנה שהחטאים הם שגרמו להיותכם גולים והם הגורמים לצרות שבתוך הגלות - וְשַׁבְתָּ עַד ה' אֱלֹהֶיךָ וְשָׁמַעְתָּ בְקֹלוֹ - השיבה אל ה' תהיה בגלות, לנוכח הצרות הרבות שיהיו מנת חלקכם - כְּכֹל אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם, אַתָּה וּבָנֶיךָ, בְּכָל לְבָבְךָ וּבְכָל נַפְשֶׁךָ - וכיון שכך - וְשָׁב ה' אֱלֹהֶיךָ אֶת שְׁבוּתְךָ וְרִחֲמֶךָ וְשָׁב וְקִבֶּצְךָ מִכָּל הָעַמִּים.

המסר העולה מהפסוקים שונה לכאורה מזה של יחזקאל בפרקנו. משה רבינו אומר לעם, יהיה עליכם לחזור בתשובה עוד בגלות, ורק לאחר מכן יקבץ אתכם ריבונו של עולם מהגלות בחזרה לארץ ישראל.

ממשיכים פסוקי נבואת משה ומתארים:

אִם יִהְיֶה נִדַּחֲךָ בִּקְצֵה הַשָּׁמָיִם - בגלות רחוקה - מִשָּׁם יְקַבֶּצְךָ ה' אֱלֹהֶיךָ, וּמִשָּׁם יִקָּחֶךָ - היות וחזרת בתשובה - וֶהֱבִיאֲךָ ה' אֱלֹקֶיךָ אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר יָרְשׁוּ אֲבֹתֶיךָ וִירִשְׁתָּהּ וְהֵיטִבְךָ וְהִרְבְּךָ מֵאֲבֹתֶיךָ. וּמָל ה' אֱלֹהֶיךָ אֶת לְבָבְךָ וְאֶת לְבַב זַרְעֶךָ לְאַהֲבָה אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ בְּכָל לְבָבְךָ וּבְכָל נַפְשְׁךָ לְמַעַן חַיֶּיךָ.

היות והעם כבר חזר בתשובה מבחירתו, ובגין כך הוחזר כבר לארצו, מדוע יש עוד צורך למול את לבבו?

אפשר להסביר שזה נועד כדי להבטיח את המשכיות הקיום של תהליך התשובה שהחל העם מעצמו, ולמנוע מהעם להתדרדר שוב.[29] אלא שביאור שכזה איננו תואם את הנאמר

---

[28] דברים ל.

[29] כך משמע מפירושו של הרמב"ן.

בפרקנו, שהרי יחזקאל אומר במפורש שהעם **לא** חזר בתשובה; שמילת הלב תבוא מצד ריבונו של עולם בלבד, כצעד של כפייה. אפשר גם לבוא ולומר שתהליך התשובה יתרחש בשלבים כאשר השלב הראשון יהיה עוד בגלות, והשלב השני יהיה מילת הלב לאחר השיבה ארצה,[30] ועליו דיבר יחזקאל. אמנם גם הבנה שכזו אינה נראית בפשטי המקראות ביחזקאל שהרי אנחנו לא מוצאים ביחזקאל אזכור כלשהו לשלב ראשון כזה, וניתן לראות בבירור שיחזקאל מבסס את דבריו על הנאמר בספר דברים, שכן הוא מביא את מילת הלב, כך שיש ליישב את הסתירה.

הקושי אף מתעצם לנוכח מה שנאמר בפרקנו:

פסוקים יט-כב: וָאָפִיץ אֹתָם בַּגּוֹיִם וַיִּזָּרוּ בָּאֲרָצוֹת כִּדְרָכָם וְכַעֲלִילוֹתָם שְׁפַטְתִּים - זו הגלות - וַיָּבוֹא אֶל הַגּוֹיִם אֲשֶׁר בָּאוּ שָׁם, וַיְחַלְּלוּ אֶת שֵׁם קָדְשִׁי, בֶּאֱמֹר לָהֶם עַם ה׳ אֵלֶּה וּמֵאַרְצוֹ יָצָאוּ - כלומר גם בגלות נמשך חילול השם,[31] אז ודאי שלא חזרו בתשובה, ומה עוד שהנביא ממשיך ואומר - ...לֹא לְמַעַנְכֶם אֲנִי עֹשֶׂה בֵּית יִשְׂרָאֵל, כִּי אִם לְשֵׁם קָדְשִׁי אֲשֶׁר חִלַּלְתֶּם בַּגּוֹיִם אֲשֶׁר בָּאתֶם שָׁם. וְקִדַּשְׁתִּי אֶת שְׁמִי הַגָּדוֹל הַמְחֻלָּל בַּגּוֹיִם, אֲשֶׁר חִלַּלְתֶּם בְּתוֹכָם.

לא מתוארת כאן התנהלות פסיבית, שכביכול בעל כורחם, בגלל שנאלצו לגלות לבבל, הם גרמו לחילול השם. הנביא חוזר ומדגיש שלוש פעמים שעם ישראל בגלות חיללו את שם ה', אז ברור שתהליך של תשובה לא היה שם. הבנה שכזו גם מסבירה היטב מדוע מוכיח אותם הנביא: 'בּוֹשׁוּ וְהִכָּלְמוּ מִדַּרְכֵיכֶם, בֵּית יִשְׂרָאֵל'.[32]

---

[30] וכך משמע שפירש רלב"ג את שני השלבים של התשובה המתוארים בספר דברים.

[31] רש"י ורד"ק פירשו שחילול השם נגרם כי הגויים זכרו את ההגליה. אמנם, זה שחילול השם נגרם מעצם ההגליה כבר מובא בתחילת הפרק ולכן היו שרצו לומר שחילול השם כאן הוא זה שנבע מהנהגתו הלא מתוקנת של עם ישראל בקרב העמים בגלות (יחיאל צבי מושקוביץ בפירוש דעת מקרא לפס' כ).

[32] פסוק לב.

ואם לא די בקשיים הללו, הרי שלאחר תיאור מילת הלב בחומש דברים, ממשיכה התורה ואומרת:

> **פסוק ז:** וְנָתַן ה' אֱלֹהֶיךָ אֶת כָּל הָאָלוֹת הָאֵלֶּה עַל אֹיְבֶיךָ וְעַל שֹׂנְאֶיךָ, אֲשֶׁר רְדָפוּךָ. וְאַתָּה תָּשׁוּב וְשָׁמַעְתָּ בְּקוֹל ה', וְעָשִׂיתָ אֶת כָּל מִצְוֹתָיו אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם - שוב מתוארת חזרה בתשובה, השלישית במספר! זאת לאחר שהם כבר שבו בתשובה וחזרו לארץ, וריבונו של עולם מל את לבבם ליתר חיזוק, מדוע זה נצרך?

חז"ל[33] מבארים זאת וקוראים את הפסוקים הללו לא כחזרה על תהליך זהה, אלא כשתי אופציות אפשריות; האופציה האחת היא שעם ישראל ישוב בתשובה וה' ישיב אותו לארץ. והאופציה הנוספת, במידה ולא תתממש האופציה הראשונה, היא שה' ימול את לבבם בכפיה,[34] והם ישובו ארצה וזו האופציה המובאת בספר יחזקאל. בכדי למנוע מהעם לשוב לסורו לאחר השיבה לארץ, כאשר הצרות שהחזירו אותם בתשובה יפוגו, אמרה התורה שוב, 'וְאַתָּה תָּשׁוּב וְשָׁמַעְתָּ בְּקוֹל ה'...' כלומר לאחר מילת הלב שבאה בכפייה תבוא גם הבנה פנימית בצדקת הדרך והיא זו שתשאיר את ישראל נאמנים לה'.

כך גם בפרק שלנו, לאחר מילת הלב, אומר הנביא בפסוק לא: 'וּזְכַרְתֶּם אֶת דַּרְכֵיכֶם הָרָעִים, וּמַעַלְלֵיכֶם אֲשֶׁר לֹא טוֹבִים. וּנְקַטְתֶּם בְּפְנֵיכֶם עַל עֲוֹנֹתֵיכֶם וְעַל תּוֹעֲבוֹתֵיכֶם' - לאחר מילת הלב שבאה מאת ה' אתם בעצמכם תתביישו במעשיכם ותשובו בתשובה.

---

[33] סנהדרין צח ע"א "אמר רבי אלכסנדרי: רבי יהושע בן לוי רמי כתיב (ישעיה ס, כב) בעתה (= הגאולה תבוא רק בזמנה הקצוב ולא קודם לכן) וכתיב אחישנה (= הקב"ה ימהר את זמן הגאולה) זכו אחישנה (= אם חזרו בתשובה יזכו לגאולה מהירה ויינצלו מצרות הגלות), לא זכו בעיתה (= ואם לא חזרו בתשובה מיוזמתם הקב"ה ישיב את ישראל בתשובה ויגאל אותם רק באותו זמן קצוב לאחר כל הייסורים שבדרך).

[34] כנ"ל לשיטת רבי יהושוע, מעמיד להם מלך קשה וכו'.

יוצא אם כן שמילת הלב איננה רק הפעולה של הסרת היצר הרע,[35] אלא, כפי שלימדנו רבי יהושע, גם ההחזרה בתשובה בכפיה. ולאחר מכן באה הדרישה בספר דברים 'וְאַתָּה תָּשׁוּב', בכדי לבסס את התשובה שבאה מלכתחילה באמצעות כפייה, וזאת למען לא יסורו ממנה.

ההכרה של הגויים בשם ה' בבוא הגאולה

כאשר ישיב ריבונו של עולם את עמו לארץ, ישוב ויתגלה שם השם בעולם, כפי שאומר הנביא:

פסוקים לג-לז: כֹּה אָמַר אֲדֹנָי אלֹהִים, בְּיוֹם טַהֲרִי אֶתְכֶם מִכֹּל עֲוֹנוֹתֵיכֶם וְהוֹשַׁבְתִּי אֶת הֶעָרִים וְנִבְנוּ הֶחֳרָבוֹת וְהָאָרֶץ הַנְּשַׁמָּה תֵּעָבֵד תַּחַת אֲשֶׁר הָיְתָה שְׁמָמָה לְעֵינֵי כָּל עוֹבֵר. וְאָמְרוּ הָאָרֶץ הַלָּזוּ הַנְּשַׁמָּה הָיְתָה כְּגַן עֵדֶן, וְהֶעָרִים הֶחֳרֵבוֹת וְהַנְּשַׁמּוֹת וְהַנֶּהֱרָסוֹת, בְּצוּרוֹת יָשָׁבוּ - ובזכות הפלא הזה - וְיָדְעוּ הַגּוֹיִם אֲשֶׁר יִשָּׁאֲרוּ סְבִיבוֹתֵיכֶם כִּי אֲנִי ה' בָּנִיתִי הַנֶּהֱרָסוֹת נָטַעְתִּי הַנְּשַׁמָּה אֲנִי ה' דִּבַּרְתִּי וְעָשִׂיתִי.

מה שיגרום לגויים להכיר בשם ה' יהיה הפלא האדיר בשוב עם ישראל לארצו והשגשוג בה, שכן כאשר הגלות יצאה לפועל הם סברו שהנה הא-ל שלהם ניצח את הא-ל היהודי. אבל ממה שמתואר בספר דברים, עולה תמונה שונה לגבי הסיבה לכך שהגויים יכירו ביד ה' וכך נאמר שם:[36]

גָּפְרִית וָמֶלַח, שְׂרֵפָה כָל אַרְצָהּ לֹא תִזָּרַע וְלֹא תַצְמַח וְלֹא יַעֲלֶה בָהּ כָּל עֵשֶׂב - הרס וחילול מוחלט של הארץ - ...וְאָמְרוּ כָּל הַגּוֹיִם עַל מֶה עָשָׂה ה' כָּכָה לָאָרֶץ הַזֹּאת מֶה חֳרִי הָאַף הַגָּדוֹל הַזֶּה. וְאָמְרוּ, עַל אֲשֶׁר עָזְבוּ אֶת בְּרִית ה' אֱלֹהֵי אֲבֹתָם אֲשֶׁר

[35] כפי שמפרש זאת הרמב"ן.
[36] כט, כב-כה.

כָּרַת עִמָּם בְּהוֹצִיאוֹ אֹתָם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם. וַיֵּלְכוּ וַיַּעַבְדוּ אֱלֹהִים אֲחֵרִים וַיִּשְׁתַּחֲווּ לָהֶם אֱלֹהִים אֲשֶׁר לֹא יְדָעוּם וְלֹא חָלַק לָהֶם.

זאת אומרת שהגלות והשממה הם אלו שיביאו להכרה של הגויים בשם ה' ולא הגאולה של ישראל מהגלות וחזרתם לארץ. כיצד מתיישבים דבריו של יחזקאל עם המתואר בספר דברים, הלא לפי יחזקאל הגלות הביאה לחילול השם, והגאולה היא שתשנה את המצב?

הסבר אפשרי אחד הוא שבספר דברים מתוארת ההכרה למפרע, כלומר, כאשר הגויים יחזו בגאולה של עם ישראל, הם יבינו למפרע מי זה אשר הביא קודם לכן לשממה, ואז הם יכירו בשם ה'. לפי זה יוצא שבשלב הראשון יהיה אכן חילול השם מהחורבן, אבל בשלב השני, לאחר הגאולה, יתקדש שמו למפרע גם על עצם החורבן. אמנם, הסבר שכזה נראה קשה שכן האמירה ששמה התורה בפי הגויים 'וְאָמְרוּ עַל אֲשֶׁר עָזְבוּ אֶת-בְּרִית ה' אֱלֹהֵי אֲבֹתָם אֲשֶׁר כָּרַת עִמָּם בְּהוֹצִיאוֹ אֹתָם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם'[37] מופיעה לא בתיאור הגאולה אלא כבר בשלב הגלות. קושי נוסף להבנת הדברים כך עולה מתוך תיאור נבואת משה כפי שהיא מוזכרת לשלמה המלך בספר מלכים 'וְאָמְרוּ עַל מָה עָשָׂה ה' כָּכָה לָאָרֶץ הַזֹּאת וְלַבַּיִת הַזֶּה. וְאָמְרוּ עַל אֲשֶׁר עָזְבוּ אֶת ה' אֱלֹהֵיהֶם אֲשֶׁר הוֹצִיא אֶת אֲבֹתָם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם וַיַּחֲזִקוּ בֵּאלֹהִים אֲחֵרִים וַיִּשְׁתַּחֲווּ לָהֶם וַיַּעַבְדֵם. עַל כֵּן הֵבִיא ה' עֲלֵיהֶם אֵת כָּל הָרָעָה הַזֹּאת'.[38] הרי מפורש שהגויים יגיעו להבנה כי יד ה' עשתה זאת עוד בזמן הגלות 'הָרָעָה הַזֹּאת'.

נראה שאפשר ליישב את הנאמר בספר דברים עם הנאמר בפרקנו ביחזקאל בדומה להסבר שראינו על תהליך התשובה של עם ישראל, שמתוארות כאן אופציות שונות לקידוש שמו יתברך. כלומר, כשם שלעם ישראל תהיה אפשרות לשוב בתשובה

---

[37] שם, פסוק כד.
[38] מלכים א ט, ח-ט.

מבחירה, ובאם לא חלילה, תהיה תשובה בכפייה, כך גם לגבי ההכרה של הגויים. הם יוכלו להפיק את הלקח מעצמם, אך באם לא יעשו זאת, יכפה עליהם ריבונו של עולם את ההכרה בשמו.

בזה יושלם המאבק התיאולוגי בעמים, שכפי שלמדנו בפרקים הקודמים, טענו שהאלילים שלהם עומדים בראש ומנהלים את המהלכים. כפי שראינו בנבואות העמים, הגויים לא ניצלו את ההזדמנות ששם ה' יתגלה עליהם, הם ממילא לא אמרו כי יד ה' עשתה זאת ולכן שם ה' התקדש לא דרכם אלא דרך גאולת עם ישראל על אף שהם לא חזרו בתשובה מיוזמתם.

התכלית העיקרית - שִׁמְעוּ דְּבַר ה'

בהקשר לכך נביא שאלה שמעלה המלבי"ם בתחילת פרקנו.[39] הפרק פותח ואומר: וְאַתָּה בֶן-אָדָם, הִנָּבֵא אֶל הָרֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ הָרֵי יִשְׂרָאֵל שִׁמְעוּ דְּבַר ה'. כֹּה אָמַר אֲדֹנָי... - כאן לכאורה זהו המקום בו אמור להופיע תוכן דבריו של ריבונו של עולם, אבל הנביא ממשיך ואומר: יַעַן אֲמֹר הָאוֹיֵב עֲלֵיכֶם הֶאָח - כיון שהאויב אמר כך וכך - לָכֵן הִנָּבֵא וְאָמַרְתָּ, כֹּה אָמַר אֲדֹנָי אלהִים - ושוב - יַעַן בְּיַעַן שֹׁמּוֹת... - בגלל שהגויים אמרו כך וכך - לָכֵן הָרֵי יִשְׂרָאֵל, שִׁמְעוּ דְּבַר אֲדֹנָי אלהִים - ושוב - כֹּה אָמַר אֲדֹנָי אלהִים... - ורק בפסוק ה - לָכֵן כֹּה אָמַר אֲדֹנָי אלהִים, אִם לֹא בְּאֵשׁ קִנְאָתִי... אנחנו רואים שהכותרת 'כֹּה אָמַר אֲדֹנָי אלהִים' מופיעה כאן שש פעמים, ורק אז מופיע תוכן דברי ריבונו של עולם.

[39] והוא מציין שלפלא בעיניו שלא ראה מי ששאל את השאלה הזו.

מסביר זאת המלבי"ם[40] ואומר שכל כותרת מתייחסת לאחד מהעמים שהופיעו בפרקים הקודמים, אדום, מואב וכו'. אמנם, מלשון הכתוב לא משמע כל כך לבאר כך, כאשר אין כל איזכור לכל העמים הללו בפרקנו. נראה בענ"ד לבאר שהכפילות נועדה להדגיש שהעיקר הוא עצם המוכנות של האדם להטות אוזן ולהקשיב לדבר ה', ולאחריו יבוא גם הציות. עצם האמירה 'שמעו דבר ה" היא עיקר התוכן - יש לשמוע לדבר ה' ולהבין כי הוא המנהל את מה שקרה לעמים כולם. רק כשלב שני יבוא התוכן של הנבואה, ועל דרך מה שלימדונו חז"ל שפרשת שמיעת דבר ה' (פרשת שמע ישראל) קודמת לפרשת קיום המצוות (פרשת 'והיה אם שמוע') 'כדי שיקבל עליו עול מלכות שמים תחילה ואחר כך יקבל עליו עול מצוות'.[41] ריבונו של עולם מעביר מסר, הן לישראל והן לעמים, שעליהם להטות אוזן לשמוע את דבר ה', שהרי בכך תבוא לידי ביטוי ההכרה שלהם בו. ולכן חוזר הנביא ואומר 'שִׁמְעוּ דְּבַר אֲדֹנָי אלהִים'.

ניתן לראות בכך את האכזבה לא רק מישראל אלא גם מהעמים, כי הייתה ציפיה שלנוכח החורבן, יכירו הגויים במציאות האלוקית; שהם יתהו 'עַל מָה עָשָׂה ה' כָּכָה לָאָרֶץ הַזֹּאת'[42] ויגיעו למסקנה 'עַל אֲשֶׁר עָזְבוּ אֶת בְּרִית ה' אֱלֹהֵי אֲבֹתָם...' אבל זה לא קרה, ולא רק שהם לא הכירו בכך שזה פועל ה' אלא אף סברו שזו הייתה תוצאה של הפסד שלו מול האלילים.

לכן בא הנביא ואומר שריבונו של עולם 'נאלץ' כביכול לגאול את שם השם על ידי השבת העם לארץ. כי רק כך יווכחו הגויים לדעת את המציאות האלוקית שמאחורי ההתרחשויות ובכך יתקדש שמו. יוצא אם כן שיהיה זה חסד ה' שהגויים הקשיחו את

---

[40] נאמן לשיטתו שלכל מילה יש משמעות בפני עצמה ואין חזרה שבאה רק להדגיש וכדומה.
[41] משנה ברכות ב, ב.
[42] כנ"ל, דברים כט, כג.

ליבם מלהכיר ולהודות במציאות כבר בתחילה, שאם לא כן לא היו שבים ישראל לארץ במהרה.

הצאן הלא מונהג יהיה לצאן קדשים

הפסוקים האחרונים בפרק מתייחסים לעם ישראל ולכך שהם יגיעו להכרה במציאות ה':

> **פסוקים לז-לח:** כֹּה אָמַר אֲדֹנָי אֱלֹהִים, עוֹד זֹאת אִדָּרֵשׁ לְבֵית יִשְׂרָאֵל לַעֲשׂוֹת לָהֶם אַרְבֶּה אֹתָם כַּצֹּאן אָדָם. כְּצֹאן קָדָשִׁים כְּצֹאן יְרוּשָׁלַם בְּמוֹעֲדֶיהָ כֵּן תִּהְיֶינָה הֶעָרִים הֶחֳרֵבוֹת מְלֵאוֹת צֹאן אָדָם וְיָדְעוּ כִּי אֲנִי ה'.

נראה שבכך נסגר המעגל עם פרק ו המנבא על החורבן, כי כאשר יכירו ישראל בשם ה', הם ישובו להיות חלק מקידוש שמו במקדש; חלק ממערך הקורבנות שמטרתו לשם ה', 'כְּצֹאן קָדָשִׁים'.

האזכור של צאן מזכיר לנו גם את פרק לד, שם המשיל הנביא את המנהיגים לרועים, והוכיח אותם על הנהגת העם, הוא הצאן. ובזה אנו רואים סגירת מעגל, כי הרועים לא הנהיגו את הצאן כראוי, אבל עתה כאשר ריבונו של עולם ישיב את העם בתשובה, יתקדש העם ויהיה לא כצאן שבא רק לצורך מאוויי השילטון אלא כצאנו של רבש"ע המייעד את עצמו לגלות את שם ה' - צאן קדשים תחת הנהגה ראויה המקדמת אותו ליעד זה.

פרק לז

הנבואה בפרקנו היא אחת מהנבואות היותר מוכרות של יחזקאל, וידועה בכינוי 'חזון העצמות היבשות'.

יחזקאל פותח את דבריו ומתאר: 'הָיְתָה עָלַי יַד ה' וַיּוֹצִאֵנִי בְרוּחַ ה' וַיַּנִּיחֵנִי בְּתוֹךְ הַבִּקְעָה וְהִיא מְלֵאָה עֲצָמוֹת' - בחזונו של יחזקאל, מוביל אותו ריבונו של עולם עם הרוח, אל הבקעה. ויש להבין את מקומה של הרוח בהקשר לתוכן הנבואה.

אנחנו מוצאים שהרוח מופיעה פעמים רבות בפרק; לאחר שהעצמות התחברו אחת לשניה נאמר בפסוק ה: 'הִנֵּה אֲנִי מֵבִיא בָכֶם רוּחַ, וְחִיִּיתֶם'. בהמשך, פסוק ט, כתוב: 'וַיֹּאמֶר אֵלַי, הִנָּבֵא אֶל הָרוּחַ... וְאָמַרְתָּ אֶל הָרוּחַ... בֹּאִי הָרוּחַ...' ולכן אפשר לומר שהרוח מופיעה בפתיחה כמבוא להמשך הנבואה.[1]

אבל אפשר גם לראות את הרוח מנקודת מבט רטרוספקטיבית, היינו כהמשך ואולי אף כסגירת מעגל עם אזכורים קודמים של הרוח הפועלת על יחזקאל בהקשר של הבקעה, כמו שנאמר בתחילת נבואותיו של יחזקאל[2] 'וַתִּשָּׂאֵנִי רוּחַ, וָאֶשְׁמַע אַחֲרַי קוֹל רַעַשׁ גָּדוֹל, בָּרוּךְ כְּבוֹד ה' מִמְּקוֹמוֹ... וַתְּהִי עָלַי שָׁם יַד ה', וַיֹּאמֶר אֵלַי, קוּם צֵא אֶל הַבִּקְעָה, וְשָׁם אֲדַבֵּר אוֹתָךְ'.[3] כיון שגם בהקדשה של יחזקאל אנו מוצאים שההתנבאות באה עם הרוח המביאה אותו אל הבקעה, וכן בפרקנו, הרוח מביאה את יחזקאל לבקעה, אנו למדים כי קיים קשר בין הרוח לבקעה, ויש לעמוד על משמעותו.

---

[1] הרמב"ם (מורה נבוכים ח"ב מא) מבאר שרוח ה' אינו ביטוי לנבואה אלא שה' פעל פעולה על יחזקאל באמצעות הרוח. ומכאן שהרוח הפועלת בעצמות היא היא הרוח שפעלה על יחזקאל (אף על פי שהפעולה של הרוח על יחזקאל הייתה במחזה נבואי ולא פעולה שנעשתה בפועל. שם מו).

[2] פרק ג פסוקים יב; כב.

[3] כפי שהעיר על השוואה זו יחיאל צבי מושקוביץ בפירוש דעת מקרא לפרקנו.

ויש מקום לומר ששני ההיבטים נכונים; מחד, אי אפשר להתעלם מהזיקה בין הרוח לבקעה ומאידך, גם הפרשנות לפיה מדובר במבוא להמשך הנבואה מתקבלת על הדעת מאחר והרוח כל כך דומיננטית בפרק.

לעיל בפרקים ג-ד עסקנו בכך שיחזקאל ניצב בפני דילמה ערכית, מוסרית, באשר ליחס לציבור; הגולים מיהודה היו ברובם שבורים ורצוצים מבחינה רוחנית. התחושה ששררה בקרבם הייתה 'עָזַב ה' אֶת הָאָרֶץ'.[4] זאת בנוסף על כך שהיו מיהודי ירושלים שהפנו כלפיהם את ההאשמה לפיה ה' הרחיק אותם מעליו והוציאם מקרב עם ישראל.[5] ואם כך, מצד אחד, אם הנביא רוצה לעזור להם ולתמוך בהם, עליו להיות איתם, אך מנגד, השהייה בקרב קבוצת אנשים כזו מושכת את נפשו של האדם מטה, והנביא, חפצו ומגמתו לזכות ולהגיע להשגות אלוקיות. האם עליו להסתגר בביתו ולהתקדש רוחנית, או שהוא אמור להיות עם האנשים על אף המחיר הרוחני האישי שהוא ישלם על כך.

ראינו לעיל בציווי ההקדשה[6] שהתשובה שנתן הקב"ה ליחזקאל הייתה מורכבת. הוא הורה לו שעליו להיות עם האנשים ולהרים אותם, אבל גם בישר לו שמידי פעם הוא יוציא אותו מתל אביב, מקום מושבו של הציבור, יקח אותו אל הבקעה, ושם יעניק לו כוחות רוחניים. עם המטען הרוחני הזה שהוא היה מקבל בעודו מבודד מהעם, היה עליו לצאת שוב אל העם (וזו נבואת הצופה), ולהשפיע עליהם, וחוזר חלילה.

והסברנו שם שניתן להשוות את ההנהגה הזו של יחזקאל להנהגה האלוקית, כפי שהוסבר לו כבר קודם לכן במראה מעשה המרכבה;[7] גם הקב"ה מתנהל בעולם באופן של רצוא ושוב, כאשר מחד הוא משפיע קדושה לעולם, ומאידך הוא נשאר נבדל. ראינו

---

[4] יחזקאל ח, יב.
[5] יחזקאל יא, טו.
[6] פרק ג.
[7] לעיל א, יד.

בדברינו שם את ההשוואה הקיימת בין הרוח במראה המרכבה לזו שבהקדשת יחזקאל; גם עליו מוטל היה להדבק עם רוחו של ריבונו של עולם, לצאת אל העם, אך לא לרדת למדרגתם אלא לדעת לחזור מדי פעם באופן יחידי אל רוח הנבואה שמפעימה אותו בבקעה, המרוחקת מהעם שנמצא בעיירה תל אביב.[8]

הרוח ממעשה המרכבה מגיעה אל העם

נראה שהדברים הללו הם גם הרקע לנבואת הפרק שלנו. העצמות היבשות שבחזון מסמלות את הגולים המיואשים מהאפשרות לחזור לעצמאות מדינית ורוחנית בארץ ישראל, כפי שנאמר: וַיֹּאמֶר אֵלַי בֶּן-אָדָם, הָעֲצָמוֹת הָאֵלֶּה כָּל בֵּית יִשְׂרָאֵל הֵמָּה; הִנֵּה אֹמְרִים יָבְשׁוּ עַצְמוֹתֵינוּ וְאָבְדָה תִקְוָתֵנוּ נִגְזַרְנוּ לָנוּ.[9] מהפסוק אנו למדים שהטיעון בפי העצמות לא נגע אך ורק לקושי הגלות אלא ביטא הלך רוח תיאולוגי שלפיו עדיף אולי להתבולל, להיטמע בגויים ובתרבות המקומית, 'נִהְיֶה כַּגּוֹיִם כְּמִשְׁפְּחוֹת הָאֲרָצוֹת לְשָׂרֵת עֵץ וָאָבֶן'[10] כי 'עָזַב ה' אֶת הָאָרֶץ'.[11]

כנגד יאוש זה, ריבונו של עולם אומר ליחזקאל, בתחילת הדרך הוריתי לך לחלק את זמנך בין חיים בקרב העם, לבין זמנים של קבלת כוחות רוחניים, כעת עליך לגשת ולפעול באופן שירומם את העם ממצבו. הקדושה שבך אמורה להשפיע באופן ישיר גם עליהם.

---

[8] הצעות לזיהוי המיקום תל אביב מופיעות באנציקלופדיה מקראית ח"ח עמ' 568. בכל אופן, את הבקעה אנו מוצאים כמקום מרכז שלטוני בממלכת בבל (דניאל ג, א) ואם כן משמע שאין היא בסמיכות למיקום שכינויו 'תל' המעיד על היותו חרב.

[9] פסוק יא וברד"ק שם.

[10] לעיל כ, לב.

[11] לעיל ח, יב.

זאת אומרת שיש פה בעצם סגירת מעגל, שכן בתחילת תקופת הגלות ריבונו של עולם נהג כאב אשר הגלה את בניו מעל שולחנו,[12] והעם היה במצב רוחני שפל, 'בֵּית מְרִי הֵם',[13] ולא ראוי להשפעה אלוקית. ולכן היה זה יחזקאל שקיבל לבדו את הרוח. אמנם, ריבונו של עולם ברחמיו עליהם שלא יאבדו לגמרי, הורה אז ליחזקאל להיות צופה ולהזהיר אותם, אם כי לא מתוך ציפיה להתרוממות, אלא 'הַשֹּׁמֵעַ יִשְׁמָע וְהֶחָדֵל יֶחְדָּל'.

כעת, בנבואות הגאולה, אומר ריבונו של עולם שהרוח כבר לא תהיה נחלתו הבלעדית של יחזקאל, אלא תבוא להשפיע על העם. ולכן אנחנו רואים אותה מופיעה שוב בבקעה, ששם היה מקום התבדלותו של יחזקאל, אך הפעם רוח זו באה ומחיה גם את העצמות היבשות, את אותם אלה שהתייאשו, כאמור. אותה רוח, שבעבר הניעה את כל החיות (המלכויות) במעשה המרכבה,[14] שבה כעת להוביל את הנהגת ה' דרך עם ישראל, וכפי שנראה בהמשך,[15] היא תשוב ותופיע אף בנבואות המקדש העתידי.

נראה כי ישנה סגירת מעגל נוספת של הנבואה שלנו עם נבואת ההקדשה; בפרק ג ראינו שיחזקאל רצה להיות בבקעה, מקום גילוי ה' אליו, ולכן הלך לשם ברצונו כפי שנאמר:[16]

> וַיֹּאמֶר אֵלַי קוּם צֵא אֶל הַבִּקְעָה וְשָׁם אֲדַבֵּר אוֹתָךְ. וָאָקוּם וָאֵצֵא אֶל הַבִּקְעָה, וְהִנֵּה שָׁם
> כְּבוֹד ה' עֹמֵד.

---

[12] ברכות ג ע"א 'אוי לו לאב שהגלה את בניו מעל שולחנו'.
[13] יחזקאל יב, ב.
[14] לעיל א, ד.
[15] לקמן מג, ה.
[16] יחזקאל ג, כב.

אבל כאשר היה עליו לשוב אל העם, שלא היו מעונינים לשמוע כלל לדבריו, ולא בכדי כונו בכינוי 'בית מרי', נאמר שם בהמשך:[17]

וְרוּחַ נְשָׂאַתְנִי וַתִּקָּחֵנִי וָאֵלֵךְ מַר בַּחֲמַת רוּחִי וְיַד ה' עָלַי חָזָקָה. וָאָבוֹא אֶל הַגּוֹלָה תֵּל אָבִיב הַיּשְׁבִים אֶל נָהָר כְּבָר וָאֵשֵׁב הֵמָּה יוֹשְׁבִים שָׁם - הוא נלקח בעל כרחו.

בניגוד לכך, בפרק שלנו אנחנו רואים שיחזקאל מובל דווקא לבקעה, בעל כרחו, כפי שנאמר בפסוק א: הָיְתָה עָלַי יַד ה' וַיּוֹצִאֵנִי בְרוּחַ ה' וַיְנִיחֵנִי בְּתוֹךְ הַבִּקְעָה', וכפירוש רש"י: 'כל יד ה' שבנבואה לשון כפייה הוא'. זאת כיון שבניגוד לכבוד ה' ששרה בבקעה בנבואת ההקדשה, כעת הבקעה מלאה עצמות, וזה גורם ליחזקאל להירתע, אם זה כפשוטו, בגלל היותו כוהן,[18] או באופן סמלי, בגלל רצונו להתרחק מאותן עצמות יבשות, כלומר אותם גולים מיואשים אשר סבורים להתבולל בקרב הגויים.

מול תחושת רתיעה זו, אומר ריבונו של עולם ליחזקאל: היכן שפעם הייתה הקדושה המרוחקת מ'בֵּית מָרִי', נמצאות כעת העצמות ומיטהרות! ויחזקאל מתאר זאת בפסוק ב: 'וְהֶעֱבִירַנִי עֲלֵיהֶם, סָבִיב סָבִיב'. בהקשר זה מעניין לציין שגם לגבי המקדש העתידי שראה יחזקאל בחזונו[19] אנו מוצאים התבטאות דומה: 'וְהִנֵּה חוֹמָה מִחוּץ לַבַּיִת, סָבִיב סָבִיב'. כשם שבחזון סובב יחזקאל את המקדש והתבשם מקדושתו, תוך כדי שמירת מרחק והישארות מבחוץ מפאת קדושתו, כך באותו האופן ראה יחזקאל בחזון את אותם חוטאים ומיואשים שבים ומיטהרים! המסר של ההיטהרות של העם בפרקנו, מקבל משמעות בהקשר של הפרק הקודם, שם למדנו שהעם הולך ומתקדש בקדושת המקדש עד כדי הפיכתו ל'צאן קדשים'.[20]

---

[17] שם, פס' יד-טו.
[18] רש"י.
[19] לקמן מ, ה.
[20] לעיל לו, לח.

פשר השאלה 'הֲתִחְיֶינָה הָעֲצָמוֹת'

לאחר שיחזקאל רואה את העצמות, שואל אותו ריבונו של עולם בפסוק ג: 'הֲתִחְיֶינָה הָעֲצָמוֹת הָאֵלֶּה?' ותשובתו של יחזקאל היא 'אֲדֹנָי אלוהִים אַתָּה יָדָעְתָּ...' לא ברור מהי השאלה, ומה מטרתה; האם ריבונו של עולם שואל את יחזקאל על יכולתו להחיות את העצמות? או על ההיתכנות הטבעית להתרחשות כזו? ומה פשר התשובה של יחזקאל?[21]

נראה שניתן להבין זאת לאור הנמשל של משל העצמות. בנמשל אומר ריבונו של עולם: 'הִנֵּה אֲנִי פֹתֵחַ אֶת קִבְרוֹתֵיכֶם וְהַעֲלֵיתִי אֶתְכֶם מִקִּבְרוֹתֵיכֶם עַמִּי וְהֵבֵאתִי אֶתְכֶם אֶל אַדְמַת יִשְׂרָאֵל'.[22] לאור ההבנה שהנמשל מתייחס ליכולת לעליה מחדש לארץ ישראל, נראה להסביר שהשאלה והתשובה נוגעות לסוגיית השיבה ארצה. ריבונו של עולם שואל את יחזקאל: האם אתה, יחזקאל, סבור, שקיימת באופן ריאלי אפשרות להעלות את בית ישראל ארצה? האם העם מסוגל, הן מבחינה רוחנית והן מצד המציאות, לנקוט בצעד הזה?

והתשובה של יחזקאל היא: רק אתה יודע. כלומר, לא, באופן טבעי אין סיכוי שזה יתממש שהרי המקדש חרב, וירושלים ויהודה בשיממון מוחלט.[23] רק באופן ניסי מאת ה' יכולה להיות תקומה לעצמות הללו. לפי זה תשובתו של יחזקאל 'אֲתָּה יָדָעְתָּ' משמעותה - רק אם תרצה לגאול אותנו (רד"ק).

---

[21] חז"ל (בראשית רבה יט, יא) מבארים כי הקב"ה בחן את אמונתו של יחזקאל ביכולת ה' ויחזקאל ענה לקב"ה כי ביד ה' היכולת לפי רצונו. בענ"ד מדרש זה בא להעצים את הדרישה מהאדם להאמין ביכולותיו הבלתי מוגבלות של הבורא אך לא ליישב את פשטי המקראות שכן לא מצאנו סיבה בפרק לפקפוק באמונתו של יחזקאל ולא אמירה ליחזקאל על עמידתו במבחן כלשהוא.

[22] פסוק יב.

[23] וכלשון חז"ל (יומא נד ע"א) "חמישים ושתיים שנה לא עבר איש ביהודה". ונחלקו רמב"ם (ספר המצוות מ"ע קנג) ורמב"ן (בהשגות שם) האם השיממון המוחלט היה רק ביהודה כהבנת הרמב"ם או בכל ארץ ישראל כהבנת רמב"ן. בכל אופן ברור שהשיממון היה עוצמתי ולא מאפשר הקמת ממלכה מחדש ללא שינוי המצב באופן ניסי.

גם בהתחשב במציאות של גלות בידי אימפריית בבל, לא נראה היה שאפשר באופן ריאלי לצאת משם, ולכן הדימוי של הגלות הוא לקברים,[24] כבא לומר שבאופן טבעי אין יציאה משם. והיה זה חידוש גדול ופלא עצום באותה התקופה לבוא ולומר שבבל תיפול. לפי זה אפשר להבין שיחזקאל לא מבטא בתשובתו את אמונתו שה' יודע, שהרי זה ברור, אלא הוא אומר **רק אתה** ידעת, כי אמנם אנו במדרגה שלנו איננו מסוגלים לממש זאת. ואכן, כפי שראינו לעיל בפרק לו, שיבת ציון לא באה כתוצאה משינוי במצב העם, שכן 'לֹא לְמַעַנְכֶם אֲנִי עֹשֶׂה בֵּית יִשְׂרָאֵל'. לא היה ביכולתם של ישראל לצאת מהמקום בו הם היו, הן מבחינה רוחנית והן מבחינה לאומית, וללא התערבות אלוקית היא לא הייתה מתרחשת.[25]

בפרק כג בירמיה[26] אנו מוצאים עדות לכך שהיה נדרש נס מופלא בשביל שעם ישראל יצא מהגלות:

> **פסוקים ז-ח:** לָכֵן הִנֵּה יָמִים בָּאִים נְאֻם ה' וְלֹא יֵאָמְרוּ עוֹד חַי ה' אֲשֶׁר הֶעֱלָה אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם - שבח ה' לא ינתן על יציאת מצרים - כִּי אִם חַי ה' אֲשֶׁר הֶעֱלָה וַאֲשֶׁר הֵבִיא אֶת זֶרַע בֵּית יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ צָפוֹנָה וּמִכֹּל הָאֲרָצוֹת אֲשֶׁר הִדַּחְתִּים שָׁם וְיָשְׁבוּ עַל אַדְמָתָם - הפלא של העליה לארץ ישראל בשיבת ציון יהיה גדול לאין ערוך מנס יציאת מצרים.[27]

---

[24] פסוק יב.

[25] דברינו תואמים לדברי הזוהר הקדוש (ויקרא ו ע"ב). הזוהר שאל על היחס בין הפסוק 'נָפְלָה לֹא תוֹסִיף קוּם בְּתוּלַת יִשְׂרָאֵל' (עמוס ה, ב) לבין הנאמר 'בַּיּוֹם הַהוּא אָקִים אֶת סֻכַּת דָּוִיד הַנֹּפֶלֶת' (שם, ט, יא). הזוהר ענה כי ישראל מעצמם לא היו מסוגלים לקום 'נפלה לא תוסיף קום (= מעצמה)' אך הקב"ה הוא שיקים אותה ממצב זה 'אקים (= בעצמי) את סוכת דוד הנופלת'.

[26] וכן בפרק טז שם.

[27] לא בכדי למדונו חז"ל (ברכות ד ע"א) כי בעת שיבת ציון היו אמורים להיות ניסים כמו ביציאת מצרים. החטא גרם לכך שבסופו של דבר העליה נעשתה ברשיון מלכות פרס ולא ביד רמה של ישראל.

חזון העצמות והאמונה בתחיית המתים

נושא נוסף שעולה בפרקנו הוא שאלת ההתייחסות לאמונה בתחיית המתים. נחלקו חז"ל,[28] האם הנושא של הפרק שלנו הוא העליה לארץ ישראל בלבד, או שגם המשל, כלומר תחיית המתים, הוא נושא כאן, והוא בעל משמעות בפני עצמו. כן ניתן לשאול האם מלבד הנמשל, המשל עצמו גם קרה בפועל בימי יחזקאל כלומר, האם קמו לתחייה בני אדם בבקעה, ובכך רומזים הדברים גם על הגאולה העתידית, או שרק במראה הנבואה ראה זאת יחזקאל. באופן עקרוני, הסברות כולן אפשריות; בפרק זה המובאים בו הן המשל והן הנמשל; המשל עוסק בתחיית המתים, והנמשל הוא שיבת ציון והעליה לארץ ישראל מגלות בבל, שכן נאמר במפורש 'וּבְהַעֲלוֹתִי אֶתְכֶם מִקִּבְרוֹתֵיכֶם עַמִּי'.

אם אמנם תחיית המתים כאן היא נושא בפני עצמו, אפשר להבין מדוע הנביא מתאר אותה בצורה מפורטת, כולל העצם והרוח וכו'. אמנם, אם הוא מובא כמשל לשיבת ציון ותו לא, יש לשאול מה אנו למדים מהפירוט? ומדוע בכלל להשוות לתחיית המתים? אז אפשר לומר, בהקשר למה שהזכרנו קודם לכן, שהפירוט בא בין היתר להראות את הפלא האדיר, כי כאמור לעיל לעם ישראל לא הייתה אפשרות מבחינה מציאותית לעלות, והנס היה ברמה של תחיית מתים, במיוחד כפי שהיא מתוארת בנבואה זו, כאשר המתים אינם יוצאים מעצמם אלא מוקמים לתחייה, כי העם לא היה מסוגל באופן טבעי מצד עצמו, לקום ולעלות לציון.

חז"ל[29] למדונו שכל נבואה שהייתה רק לשעתה לא נכתבה, מה שנכתב יש לו משמעות גם לדורות, (בין היתר ב"ה שזכינו גם בדור שלנו) אבל עדיין צריך להבין מה היה ה'לשעתה' של הנבואה הזו, על מה דיבר יחזקאל כאשר הוא אמר את הנבואה? אפשר

---

[28] סנהדרין צב ע"ב.
[29] מגילה יד ע"א.

לומר בפשטות שדבריו היו מכוונים ליהודי בבל בגלותם, שבגלל מצבם הקשה נמשלו פה למתים בקבריהם. ויש הסבורים,[30] על יסוד החלוקה של הפרק לשני נושאים; א) תחיית המתים והעליה לארץ ב) איחוד יהודה וישראל, שהמשל של העצמות היבשות מתייחס לעשרת השבטים, והפלא העצום יהיה שעל אף שנוצר נתק גמור בינם לבין יתר העם הם ישובו ויתאחדו.

בהקשר זה הנביא תובע מהעם בבבל לא להתייאש ולהתבולל, אלא להאמין שכאשר הם ירצו את עוונם יבוא הנס, ועטרת מלכות יהודה תחזור ליושנה ולתפארתה, עד כדי שיבתם של עשרת השבטים לחיות עימם תחת מלכות בית דוד. לאור הבנה זו ניתן לומר שהאמירה 'אֲדֹנָי אֱלֹהִים אַתָּה יָדָעְתָּ' נועדה לאוזני העם לאמר:[31] ריבונו של עולם מודע לקושי הגדול אך הוא מסוגל להוציא אותנו גם מבור תחתיות זה ועל כן אין להתייאש.

מקומם של עשרת השבטים בנבואת יחזקאל

אבל פרשנות זו, שלפיה מתייחס הנביא לעשרת השבטים, דורשת ביאור, שכן חלף זמן רב מאז שגלו עשרת השבטים.[32] כאשר ישעיה ניבא על עתיד היחסים בין שתי הממלכות באומרו 'וְיהוּדָה לֹא יָצַר אֶת אֶפְרָיִם',[33] היה זה בסמיכות למאורע. וכן גם בזמן אחז, כאשר ישעיה ניבא שיבוא מלך (חזקיה) שתחתיו יתייצב המצב וישרור שיתוף פעולה,

---

[30] הרב יואל בן-נון, במאמר לפרק זה באתר 929.

[31] אמנם הנבואה הייתה בבקעה שהייתה מרוחקת מאיזור היישוב של הקהילה היהודית (שישב כאמור לעיל בעיר החרבה תל אביב) אך ברור שלאחר שראה יחזקאל את המראות הנבואיים, תפקידו היה ללכת ולספר אותם עם המסר האלוקי הטמון בהם, וליצור דו שיח עם העם, וכפי שנאמר במפורש בפסוקים יח-יט 'וְכַאֲשֶׁר יֹאמְרוּ אֵלַיִךְ בְּנֵי עַמֵּךְ לֵאמֹר: הֲלוֹא תַגִּיד לָנוּ, מָה אֵלֶּה לָךְ. דַּבֵּר אֲלֵהֶם, כֹּה אָמַר אֲדֹנָי אֱלֹהִים'.

[32] השאלה נוגעת גם לנבואת ירמיה (פרק כג) שהבאנו לעיל, שכן אף הוא מתייחס לפלא העצום שיהיה, לעומת יציאת מצרים, ובין היתר מנבא במפורש על שיבת עשרת השבטים.

[33] יא, יג.

עשרת השבטים עדיין היו קיימים.[34] אבל יחזקאל מנבא כאן בתקופה שלאחר החורבן, כאשר חלפו כבר כמאה שנים מאז שגלו שבטי ישראל, ומה טעם להזכיר עניין זה כעת?

אפשר לומר שכאשר יחזקאל בא ומנבא 'וְלֹא יַחֲצוּ עוֹד לִשְׁתֵּי מַמְלָכוֹת עוֹד',[35] בכוונתו להעביר את המסר שהשיבה לארץ ישראל תתרחש מבלי לחזור על טעויות העבר, כאומר: הפעם זה לא יקרה. (כשם שבגאולה זו לא ישובו לחטוא בין אדם למקום, כפי שמנבא הנביא בפסוק הבא: 'וְלֹא יִטַּמְּאוּ עוֹד בְּגִלּוּלֵיהֶם וּבְשִׁקּוּצֵיהֶם, וּבְכֹל פִּשְׁעֵיהֶם'). ביאור זה מתיישב גם עם מה שמתואר בספר דברים[36] שבעת שיבת ציון ימול ה' את לבבנו לבל נחזור לחטאי העבר, ולכן הגאולה לא תהיה זמנית, עד שיחטאו ויגלו שוב וחוזר חלילה.[37]

ואפשר גם להציע הסבר נוסף, שלפיו הנביא בא להדגיש בנבואתו שהמריבה העתיקה לא תפרוץ שוב בגרסה מחודשת; נזכור שההשוואה בין מצבם של עשרת השבטים לזה של יהודי בבל איננה כה רחוקה. אמנם עשרת השבטים גלו שנים רבות לפני גלות יהויכין, אבל כזכור, אחד הדברים שהנותרים בירושלים אמרו לגולים לבבל היה, 'רַחֲקוּ מֵעַל ה' לָנוּ הִיא נִתְּנָה הָאָרֶץ לְמוֹרָשָׁה'[38] - אתם נידחתם מעל פני ה' כמו עשרת השבטים! הגלות שלכם לבבל היא המשך הגלות של עשרת השבטים. כביכול מתרחש חלילה תהליך תיאולוגי של ברירה טבעית בעם ישראל, וריבונו של עולם מסלק מעל פניו את אלה שאינם ראויים, אז היו אלה עשרת השבטים וכעת הגיע זמנכם, ואילו רק אנו שנותרנו ביהודה נשארנו עם ה'.

---

[34] שכן הם גלו בשנה השישית לחזקיהו, והתשיעית להושע בן אלה (מלכים ב יז, ו).
[35] פסוק כב.
[36] ל, ה-ו וברמב"ן שם.
[37] וראו לעיל פרק לו הסברנו בעניין זה.
[38] יחזקאל יא, טו.

וראינו בכמה מקומות שהנביאים ירמיה[39] ויחזקאל[40] נאבקו בהלך הרוח הזה והדגישו שלא כך הדבר אלא ההיפך הוא הנכון, המצב של אנשי בבל טוב יותר מזה של אנשי ירושלים, כי ריבונו של עולם העביר את שכינתו מירושלים לבבל.

על הרקע הזה אפשר להבין את הרלוונטיות שבדברי נבואתו של יחזקאל. יחזקאל לא מתייחס רק לתופעה בהיסטוריה של עם ישראל שהתרחשה מאה ושלושים שנה לפני תקופתו, אלא מנבא שהשיבה ארצה תביא לקיבוצם של כל חלקי העם, בדגש על כך שאף חלק בעם לא ידחה. נראה שזו היא ההדגשה שהרוח לא תבוא רק ממקום אחד אלא כפי שנאמר בפסוק ט 'מֵאַרְבַּע רוּחוֹת בֹּאִי הָרוּחַ'. עם ישראל כולו, הן אלו שבמצרים, הן אלו שביהודה, הן אלו שבבבל והן אלו שגלו עוד בימי סנחריב - תבוא עליהם רוח ה'.

שני ההסברים האפשריים שהבאנו לשאלת מקומם של עשרת השבטים, לא רק שאינם סותרים זה את זה, אלא אף מתמזגים יחד, כי כאשר יתוקנו חטאי העבר והפלגנות ששררה בין חלקי העם לא תשוב עוד, יתוקנו בד בבד גם החטאים המאוחרים יותר של אנשי ירושלים שבזו ליהודי בבל. בפרק שלנו בא יחזקאל ותובע מהעם היושב בבבל לפעול לתיקון התופעות הקשות הללו שהיו מנת חלקם לא לפני הרבה שנים, ולהאמין שגאולתם קרובה לבוא.

---

[39] פרק כד.

[40] פרקים ה-ו ובמקומות נוספים.

תחיית הגוף ותחיית הרוח

אנחנו מוצאים בפרק שלנו דבר פלא. הנבואה העוסקת בהחייאת הלאומיות הישראלית, כוללת בעצם שתי נבואות; האחת על תחיית הגוף והשניה על תחיית הרוח, כפי שניתן לראות בפסוקים:

פסוקים ה-ט: כֹּה אָמַר אֲדֹנָי אלהִים לָעֲצָמוֹת הָאֵלֶּה, הִנֵּה אֲנִי מֵבִיא בָכֶם רוּחַ וִחְיִיתֶם. וְנָתַתִּי עֲלֵיכֶם גִּידִים וְהַעֲלֵתִי עֲלֵיכֶם בָּשָׂר וְקָרַמְתִּי עֲלֵיכֶם עוֹר וְנָתַתִּי בָכֶם רוּחַ, וִחְיִיתֶם. וִידַעְתֶּם כִּי אֲנִי ה' - נראה שהפסוקים מתארים שלב אחרי שלב של התרחשות אחת עד כדי חיות מלאה, אבל בפועל הנביא מתאר שהדבר קרה בשלבים - וְנִבֵּאתִי כַּאֲשֶׁר צֻוֵּיתִי. וַיְהִי קוֹל כְּהִנָּבְאִי וְהִנֵּה רַעַשׁ, וַתִּקְרְבוּ עֲצָמוֹת עֶצֶם אֶל עַצְמוֹ - כל עצם לעצם המתאימה לה - וְרָאִיתִי וְהִנֵּה עֲלֵיהֶם גִּדִים וּבָשָׂר עָלָה וַיִּקְרַם עֲלֵיהֶם עוֹר מִלְמָעְלָה וְרוּחַ אֵין בָּהֶם - ובדיבור נפרד - וַיֹּאמֶר אֵלַי, הִנָּבֵא אֶל הָרוּחַ... בֹּאִי הָרוּחַ וּפְחִי בַּהֲרוּגִים הָאֵלֶּה וְיִחְיוּ.

יש לשאול, מדוע מחלק הנביא את ההחייאה לשני חלקים נפרדים, ראשית החייאת הגופים בתוך הקברים, ורק לאחר מכן החייאת הרוח ויציאה מהקברים, הרי המטרה לא תושג בהחייאת הגופים בלבד?

ויתכן להסביר שהחלוקה הזו רומזת לשני היבטים שונים בהחייאת העם: א) ההיבט הלאומי - יהודה וישראל עתידים להתאחד ולעבוד מתוך שיתוף פעולה. דבר זה נרמז בחיבור של העצמות זו לזו בשלב הראשון במשל. ב) ההיבט הרוחני דתי, שאליו רומזת הרוח בשלב השני. ולכן ממשיכים הפסוקים וכביכול חוזרים על עצמם. היבט זה בא לידי ביטוי גם בכך שהנמשל של פתיחת הקבר, הוא הרוח המחזירה בתשובה, כמו שנאמר בפסוק יג: 'וִידַעְתֶּם כִּי אֲנִי ה' בְּפִתְחִי אֶת קִבְרוֹתֵיכֶם'. אכן, מבחינת עם ישראל יהיו שני חלקים בתחייה - לאומי ורוחני, אבל במגמה של גילוי שם ה' בעולם, שתי

התחיות יוצרות שלם אחד, ולפיכך במראה האלוקי ליחזקאל נראה הדבר כמהות אחת אחידה.

משל איחוד העצים

פסוקים טו-כא: וַיְהִי דְבַר ה' אֵלַי לֵאמֹר. וְאַתָּה בֶן-אָדָם קַח לְךָ עֵץ אֶחָד וּכְתֹב עָלָיו לִיהוּדָה וְלִבְנֵי יִשְׂרָאֵל חֲבֵרָו וּלְקַח עֵץ אֶחָד וּכְתוֹב עָלָיו לְיוֹסֵף עֵץ אֶפְרַיִם וְכָל בֵּית יִשְׂרָאֵל חֲבֵרָו. וְקָרֵב אֹתָם אֶחָד אֶל אֶחָד לְךָ לְעֵץ אֶחָד וְהָיוּ לַאֲחָדִים בְּיָדֶךָ... הִנֵּה אֲנִי לֹקֵחַ אֶת עֵץ יוֹסֵף אֲשֶׁר בְּיַד אֶפְרַיִם וְשִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל חֲבֵרָו, וְנָתַתִּי אוֹתָם עָלָיו אֶת עֵץ יְהוּדָה וַעֲשִׂיתִם לְעֵץ אֶחָד וְהָיוּ אֶחָד בְּיָדִי... הִנֵּה אֲנִי לֹקֵחַ אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִבֵּין הַגּוֹיִם אֲשֶׁר הָלְכוּ שָׁם וְקִבַּצְתִּי אֹתָם מִסָּבִיב וְהֵבֵאתִי אוֹתָם אֶל אַדְמָתָם.

גם ירמיה, בנבואתו המקבילה על השיבה של העם ארצה והמנהיגות העתידית, משווה את המלוכה לעולם הצומח ואומר: 'וַהֲקִמֹתִי לְדָוִד **צֶמַח** צַדִּיק'.[41] ונשאלת השאלה, מהי מטרת ההשוואה של איחוד העם והממלכות לעצים? ננסה תחילה להבין את המשל; אפשר להבין את העצים שבמשל במשמעות הפשוטה של אילנות (trees) אשר מתאחדים ביניהם להיות לעץ משותף. תרגום יונתן (ובדרכו רש"י) מפרש את המונח עץ המוזכר כאן כלוח עץ (wood). ופירוש זה מתיישב היטב עם ההוראה שקיבל יחזקאל: 'וּכְתוֹב עָלָיו' שכן הרבה יותר נוח לכתוב על לוח עץ מאשר על עץ ממש.[42]

---

[41] ירמיה כג, ה.

[42] הרא"ם מציין שזה הפשט ברש"י על הפסוק "וְהוּא עֹמֵד עֲלֵיהֶם תַּחַת הָעֵץ וַיֹּאכְלוּ" (בראשית יח, ח) שם הוא אומר 'תחת העץ' - תחת האילן. שואלים המפרשים מה הוסיף רש"י בדבריו? והתשובה היא, שלא נחשוב שזו קורת העץ של האהל אלא הכוונה היא לעץ ממש. בארמית, שלא כמו בלשון הקודש, קיימות שתי מילים נפרדות, אילן הוא עץ כפשוטו, וכשורא הוא לוח עץ, ולכן מביא רש"י את המילה הארמית.

על פי זה, יחזקאל לוקח לוח עץ אחד ורושם עליו יהודה ובנימין. לאחר מכן הוא לוקח לוח עץ נוסף ורושם עליו את יתר השבטים. הוא מקרב את הלוחות זה אל זה ואז הם מתאחדים לפתע, במעשה נס (רש"י) ונהיים לאחד, כלומר ממלכות יהודה וישראל יתאחדו תחת הנהגה אחת. רש"י מעיר כי בעשיית העץ לאחד לא תרגם יונתן 'לוחא' כבשאר הפרק אלא 'שבטא' כלומר מקל המסמל את ההנהגה. אך נראה בעניות דעתי שלא רק הנהגה הוא מסמל אלא עץ כחלק מאילן ונבאר דברינו לאור היחס שבין תחייה לעצים במקרא.

מעשה זה עם העצים מסמל את תחיית המתים.[43] ובמקומות נוספים בתנ"ך אנו מוצאים את המילה עץ[44] כמילת קוד המסמלת את תחיית המתים וכפי שאומר איוב בתחילת פרק יד:

> אָדָם יְלוּד אִשָּׁה קְצַר יָמִים וּשְׂבַע רֹגֶז, כְּצִיץ יָצָא וַיִּמָּל - ויוכרת[45] - וַיִּבְרַח כַּצֵּל - האדם הוא זמני כצל עובר[46] - וְלֹא יַעֲמוֹד - האדם אינו נצחי אלא זמני. ולכן, פונה איוב לאלוקים בטיעון, אין לך מה לכעוס ולהתעמת עם האדם שבין כה וכה ימות במהרה - ...שְׁעֵה מֵעָלָיו וְיֶחְדָּל עַד יִרְצֶה כְּשָׂכִיר יוֹמוֹ - יש לו את הקצבה שלו, כך וכך ימי קיום. ולעומתו - כִּי יֵשׁ לָעֵץ תִּקְוָה אִם יִכָּרֵת וְעוֹד יַחֲלִיף וְיֹנַקְתּוֹ לֹא תֶחְדָּל - גזעו יוציא ענפים חדשים[47] - אִם יַזְקִין, בָּאָרֶץ שָׁרְשׁוֹ וּבֶעָפָר יָמוּת גִּזְעוֹ - אף כאשר נראה שהוא חדל להתקיים - מֵרֵיחַ מַיִם יַפְרִחַ וְעָשָׂה קָצִיר כְּמוֹ נָטַע - ולעומת זאת - וְגֶבֶר יָמוּת, וַיֶּחֱלָשׁ וַיִּגְוַע אָדָם וְאַיּוֹ.

---

[43] בחלק השני מתרגם יונתן את המילה עץ (בפסוק 'וְעָשִׂיתָם לְעֵץ אֶחָד') כ'שיבטא' ולא 'לוחין', כלומר מלכות, עץ אחד במשמעות של הנהגה אחת. וראו התייחסותו של רש"י לעניין זה.

[44] וכן הצמח שראינו לעיל בירמיה.

[45] מצודת דוד.

[46] מלבי"ם.

[47] רש"י.

חז"ל[48] למדים מכאן שאיוב כפר בתחיית המתים, והאדם הוא כן כמו העץ, סמל התחייה מחדש, ואת זאת אומר ישעיה בדברו על הגאולה העתידה:

פרק סה פסוקים כא-כה: וּבָנוּ בָתִּים וְיָשָׁבוּ וְנָטְעוּ כְרָמִים וְאָכְלוּ פִּרְיָם. לֹא יִבְנוּ וְאַחֵר יֵשֵׁב - בניגוד למה שמתואר בקללות שבתוכחה - לֹא יִטָּעוּ וְאַחֵר יֹאכֵל. כִּי כִימֵי הָעֵץ יְמֵי עַמִּי - עם ישראל יקום לתחייה כמו העץ[49] - ...לֹא יִיגְעוּ לָרִיק וְלֹא יֵלְדוּ לַבֶּהָלָה - תהיה תחייה גדולה - ...וְזֵאב וְטָלֶה יִרְעוּ כְאֶחָד וְאַרְיֵה כַּבָּקָר יֹאכַל תֶּבֶן.

בהקשר של הנבואה בפרקנו, נכונים הדברים הן ביחס לתחיית המתים ממש, והן ביחס לתחייה בשיבת עם ישראל לארצו ובאחדות שתשרור בין יהודה וישראל. אמנם, יש לציין שאנו רואים שאין שוויון בין העצים, כי המלך יהיה דוד, משבט יהודה, והארץ כולה תהיה מאוחדת סביב המקדש שבירושלים, עיר דוד. וכפי שאומר הנביא 'וְנָתַתִּי אֶת מִקְדָּשִׁי בְּתוֹכָם לְעוֹלָם'.[50]

בהקשר להתאחדות הזו סביב שבט יהודה, ראוי להביא את דברי חז"ל[51] האומרים שיונה בן אמיתי מעולי רגלים היה וכשהגיע לשמחת בית השואבה שרתה עליו רוח הקודש. מדוע זכה יונה ברוח הקודש, בשעה שרבים וטובים עלו לרגל? נראה שהסיבה לכך קשורה למה שלמדנו זה עתה ביחס לעתיד ממלכות ישראל ויהודה; יונה בן אמיתי היה מבאי הארמון בממלכת ישראל,[52] אבל עלה לרגל ביהודה. היה זה בתקופה בה שררו

---

[48] בבא בתרא טז ע"א.

[49] ומעניין שהתרגום יונתן מתרגם כאן 'אִילַן חַיֵּיא' כלומר חזרתו של עץ החיים מגן העדן - ביטול קללת המוות מימי חטאו של האדם הראשון.

[50] פסוק כו בפרקנו.

[51] ירושלמי סוכה ה, א.

[52] מלכים ב יד, כה.

יחסי שיתוף פעולה בין ירבעם בן יואש מלך ישראל, לעוזיהו מלך יהודה, לאחר מלחמת אחים נוראית שהתחוללה בין אבותיהם.

יונה בן אמיתי, הנביא המלכותי של ישראל, עלה לבית המקדש שביהודה. ולא רק זאת, אלא שהוא שמח בשמחה, שבמהלכה לקחו ממי השילוח (ששם היו מושחים את מלכי בית דוד),[53] וניסכו על גבי המזבח שבמקדש.[54] בכך הוא ביטא את ההכרה שלו, כנציג מלכות ישראל, בכך שמלכות יהודה היא זו שקשורה לעבודת המקדש. ההכרה והשמחה שלו בכך הביאו לרוח הקודש. וכדברים האלה מנבא יחזקאל על העתיד, כאשר יתאחד העם סביב המקדש שביהודה. בכך גם נסגר מעגל עם נבואת הפרק הקודם, בה נאמר 'וְטִהַרְתִּי אוֹתָם וְהָיוּ לִי לְעָם וַאֲנִי אֶהְיֶה לָהֶם לֵאלֹהִים'. ריבונו של עולם יטהר את עם ישראל על מנת שהם יהיו ראויים שיאיר בהם שם ה' בארץ ישראל ובמקדש.

מלך ונשיא - שני היבטים בהנהגה

פסוקים כב-כה: וְעָשִׂיתִי אֹתָם לְגוֹי אֶחָד בָּאָרֶץ בְּהָרֵי יִשְׂרָאֵל וּמֶלֶךְ אֶחָד יִהְיֶה לְכֻלָּם לְמֶלֶךְ. וְלֹא יִהְיוּ עוֹד לִשְׁנֵי גוֹיִם וְלֹא יֵחָצוּ עוֹד לִשְׁתֵּי מַמְלָכוֹת עוֹד... וְהָיוּ לִי לְעָם וַאֲנִי אֶהְיֶה לָהֶם לֵאלֹהִים. וְעַבְדִּי דָוִד מֶלֶךְ עֲלֵיהֶם... וְיָשְׁבוּ עַל הָאָרֶץ אֲשֶׁר נָתַתִּי לְעַבְדִּי לְיַעֲקֹב אֲשֶׁר יָשְׁבוּ בָהּ אֲבוֹתֵיכֶם וְיָשְׁבוּ עָלֶיהָ הֵמָּה וּבְנֵיהֶם וּבְנֵי בְנֵיהֶם עַד עוֹלָם וְדָוִד עַבְדִּי נָשִׂיא לָהֶם לְעוֹלָם.

מהו היחס שבין המושג מלך למושג נשיא? האם אלו מילים נרדפות וזהות לחלוטין במשמעותן? כמו כן יש להבין לשם מה חוזר הנביא ומנבא פעם נוספת על מלכות דוד. המלבי"ם[55] מבאר ששני הביטויים מתארים שני היבטים שונים של המנהיג. התואר מלך

---

[53] מלכים א א, לג (הגיחון הוא השילוח - רש"י שם), וכן הנביא ישעיה מכנה את בית דוד 'מי השילוח' (ישעיה ז, ו).

[54] סוכה מח ע"א.

[55] בפירוש המילים לפסוק כד.

מבטא את התפקיד שלו, ולא את מעמדו האישי; נציג הממלכה הוא המלך. התואר נשיא, לעומת זאת, מבטא את מעמדו האישי המרומם של אותו מלך. נשיא הוא מלשון התנשאות, גבהות, הוא גבוה ומתנשא ואינו במדרגה של כולם, על דרך מה שכתוב 'וַהֲמִתְנַשֵּׂא לְכֹל לְרֹאשׁ'.[56] שני היבטים הללו, ההיבט האישי וההיבט המנהיגותי, משלימים זה את זה ומתמזגים, כאשר המנהיג את העם בארץ הוא אדם בעל שיעור קומה רוחני.

ואמנם, ההקשר בפסוקים מחזק את הבנת מלבי"ם, שכן אנחנו רואים שבחלק השני של הנבואה, המתייחס להצלחה והשגשוג של העם כפרטים, כבני אדם, כמו שנאמר 'וְיָשְׁבוּ עַל הָאָרֶץ אֲשֶׁר נָתַתִּי לְעַבְדִּי לְיַעֲקֹב, אֲשֶׁר יָשְׁבוּ בָהּ אֲבוֹתֵיכֶם וְיָשְׁבוּ עָלֶיהָ הֵמָּה וּבְנֵיהֶם וּבְנֵי בְנֵיהֶם', נאמר ביחס לנתינים 'וְדָוִד עַבְדִּי נָשִׂיא לָהֶם לְעוֹלָם'. וכאשר הפסוקים באים לתאר את תפקידו של המלך, כמייצג של השילטון הן ביהודה והן בישראל, אשר כממלכות יקבלו את מרותו האחת, נאמר 'וְלֹא יִהְיוּ עוֹד לִשְׁנֵי גוֹיִם, וְלֹא יֵחָצוּ עוֹד לִשְׁתֵּי מַמְלָכוֹת עוֹד... וְעַבְדִּי דָוִד מֶלֶךְ עֲלֵיהֶם'.

שני היבטים אלו גם מקבילים לשני השלבים בהחייאה של העם שהזכרנו לעיל; בשלב הראשון, המתאר את התחיה של הגוף, מנבא יחזקאל על העצמות המתקרבות זו לזו ומתחברות, ובנמשל, קבוצות העם שעתידות להתאחד. שלב זה מקביל לתואר מלך המופיע בהקשר של איחוד הממלכות. השלב השני, המתאר את הרוח שבאה בעצמות, כלומר התחיה הרוחנית והחזרה בתשובה של העם, הוא המקביל לתואר נשיא, המופיע בהקשר למנהיגותו ולאישיותו של מלך צדיק כדוד המלך.

---

[56] דברי הימים א כט, יא.

פרק לח

מבוא לנבואת מלחמת גוג ומגוג

ביחידת הפרקים שלפנינו (פרקים לח-לט) מופיעה אחת הנבואות המוכרות של יחזקאל,[1] על מלחמת גוג ומגוג. בטרם נבחן את פרטי הנבואה, נכון להתייחס לכמה שאלות כלליות העולות ממנה.

בנבואת גוג ומגוג אנו מוצאים בין היתר תיאורים על התרחשויות עתידיות מאד מופלאות, על-טבעיות ואולי אף על גבול האפוקליפטיות, ונראה שאין כוונתו של הנביא לתאר מציאות כזו ממש ככתבה וכלשונה, אלא הוא מפליג בדרך של משל. אחת הדוגמאות הבולטות לכך מופיעה בסוף פרקנו:

> **פסוקים יח-כב:** וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא בְּיוֹם בּוֹא גוֹג עַל אַדְמַת יִשְׂרָאֵל נְאֻם אֲדֹנָי אלהים תַּעֲלֶה חֲמָתִי בְּאַפִּי. וּבְקִנְאָתִי בְאֵשׁ עֶבְרָתִי דִּבַּרְתִּי אִם לֹא בַּיּוֹם הַהוּא יִהְיֶה רַעַשׁ גָּדוֹל עַל אַדְמַת יִשְׂרָאֵל. וְרָעֲשׁוּ מִפָּנַי דְּגֵי הַיָּם וְעוֹף הַשָּׁמַיִם וְחַיַּת הַשָּׂדֶה וְכָל הָרֶמֶשׂ הָרֹמֵשׂ עַל הָאֲדָמָה וְכֹל הָאָדָם אֲשֶׁר עַל פְּנֵי הָאֲדָמָה וְנֶהֶרְסוּ הֶהָרִים וְנָפְלוּ הַמַּדְרֵגוֹת וְכָל חוֹמָה לָאָרֶץ תִּפּוֹל... וְגֶשֶׁם שׁוֹטֵף וְאַבְנֵי אֶלְגָּבִישׁ...

התיאורים הם מופלאים ומפליגים עד מאד, ולכן אפשר להבין את המשמעות הכללית של הפרק בשני אופנים; או שריבונו של עולם עתיד לשדד את מערכות הטבע באופן מופלא ושמימי, מעין מה שאנו מוצאים ביציאת מצרים או בהפיכת סדום. או, שמדובר במשל שמטרתו להמחיש את ההתערבות האלוקית, והתיאורים הם מופשטים ולא מציאותיים. על פי זה, הנמשל, כלומר המציאות העתידית עצמה, תתנהל בגדרי הטבע

[1] וחלקה אף משמש כהפטרת שבת חול המועד סוכות.

המוכרים לנו, בצורה של אויב כלשהו שיעשה צרות על אדמת ישראל. לאור הבנה כזו אפשר לומר, למשל, שגוג הוא נבוכדנצר, וההתרחשות המתוארת בפרק היא הקריסה של בבל,[2] כשם שמצרים קרסה בזמן משה רבנו, או סדום בימי אברהם אבינו.

מנגד, העובדה שהתיאורים הם, כאמור, מאד מפליגים, הרבה מעבר לתיאורים המוכרים לנו מנבואות אחרות, מחזקת את הסברה לפיה פרקנו עוסק ברעיונות מופשטים. גם הביטויים 'אַחֲרִית הַשָּׁנִים'[3] או 'אַחֲרִית הַיָּמִים',[4] המופיעים בפרק, מעוררים קונוטציה של חזון אוטופי מנותק מן המציאות ההווית, על דרך מה שמנבא ישעיה 'וְהָיָה בְּאַחֲרִית הַיָּמִים, נָכוֹן יִהְיֶה הַר בֵּית ה' בְּרֹאשׁ הֶהָרִים וְנִשָּׂא מִגְּבָעוֹת...'[5]

ישנה סוגייה בגמרא השופכת אור על נושא זה. התורה מספרת לנו על 'אֶלְדָּד וּמֵידָד מִתְנַבְּאִים בַּמַּחֲנֶה'[6] אך אינה מפרשת מה היה תוכן נבואתם, ונחלקו בזה חז"ל.[7] לפי דעה אחת נבואתם הייתה שמשה מת ויהושע מכניס את העם לארץ. דעה זו מתיישבת עם התגובה 'אֲדֹנִי מֹשֶׁה כְּלָאֵם' אשר מוכיחה שהיה בדברים משהו שזעזע את המחנה, וכן זה שהיא באה מצד יהושע דווקא, כביטוי של נאמנות למשה רבינו.

אבל ישנה דעה נוספת, ולפיה אלדד ומידד ניבאו על מלחמת גוג ומגוג. ומכאן נבין גם מדוע התורה לא מביאה את תוכן הנבואה; מכיוון שהוא לא היה מעשי לאותה עת במדבר. לו היה מדובר במסר קונקרטי התורה הייתה מביאה אותו. מה שקרה זה שאלדד ומידד הגיעו להשגות מאד גבוהות, רוחניות ומופשטות, ובכך איימו כביכול על מעמדו

---

[2] כפי שהצייע הרב יעקב גיל (עיונים בספר יחזקאל, ירושלים תשמ"ב עמ' 292) לאור רמיזה על גלות בבל או השיבה ממנה בפסוקים ח ו-יב בפרקנו וכן בפרק לט פסוק כג.

[3] פסוק ח.

[4] פסוק טז.

[5] ישעיה ב, ב.

[6] במדבר יא, כז.

[7] סנהדרין יז ע"א.

הנשגב של משה. מהקשר זה ניתן ללמוד שנבואת מלחמת גוג ומגוג היא מהתכנים המופשטים שלגביהם נאמר 'עַיִן לֹא רָאֲתָה אֱלֹהִים זוּלָתֶךָ'.[8]

לאור הקריאה הזו של חז"ל נראה שפרקים לח-לט אינם מתארים מלחמה ממשית, ולכן אין טעם לחפש אחר המיקום הגיאוגרפי של ארץ מגוג או לנסות לזהות את גוג.[9] אלא, הם מבטאים רעיונות רוחניים תיאולוגיים, בדרך של משל וחידה,[10] כהקדמה לפרקים הבאים הדנים במקדש העתידי; לאמר, ריבונו של עולם ישוב להתגלות בעולם בדרך נשגבה ומופלאה ביותר.

גם תוכנו של פסוק יז יובן לאור הפרשנות הזו. יחזקאל אומר: 'כֹּה אָמַר אֲדֹנָי אֱלֹהִים הַאַתָּה הוּא אֲשֶׁר דִּבַּרְתִּי בְּיָמִים קַדְמוֹנִים בְּיַד עֲבָדַי נְבִיאֵי יִשְׂרָאֵל הַנִּבְּאִים בַּיָּמִים הָהֵם שָׁנִים לְהָבִיא אֹתְךָ עֲלֵיהֶם' - מדברי יחזקאל אלו אנו למדים שני דברים; א) כבר לפני שנים דברו נביאים על בואו של גוג לאדמת ישראל. ב) הנביא מנבא על דמות שהייתה פעילה בזמנו, שכן הוא אומר שהנביאים הקדמונים ציפו שהוא יגיע והנה הוא אכן כאן.

---

[8] ישעיה סד, ג. וכפי שהרמב"ם (הלכות מלכים פרק יב ה"ב) אומר, שכל הנביאים שהתנבאו על ימות המשיח, גם הם עצמם לא ידעו בדיוק מה יהיה, אלא הבינו רק הבנה כללית על עולם מתוקן.

[9] במדרש תנחומא (קרח סוף פסקה יב) מובא 'גוג ומגוג בגימטריה שבעים שהם שבעים אומות'. כלומר, חז"ל רואים במושג מגוג תיאור כללי ולא ספציפי של אומה מסוימת, ללמדנו שהמלחמה המתוארת היא מלחמה כוללת של האומות בעם ישראל מייצגי מלכות ה' בעולם. גישה זו שיטתית בחז"ל, וכן אנו מוצאים שדרשו (ברכות ז ע"ב) את המזמור 'לָמָּה רָגְשׁוּ גוֹיִם וּלְאֻמִּים יָהְגּוּ רִיק' (תהילים ב) על מלחמת גוג ומגוג. הרחבה בביאור גישה זו ודרישת הפסוקים לפיה מצויה בדברי רס"ג (אמונות ודעות מאמר שמיני, עמ' רמו-רנא במהדורת הרב קאפח זצ"ל).

[10] במאמרו 'מבנה פרשת גוג ומגוג' (טור סיני, ירושלים תש"ך עמ' 99-103) מתייחס אליעזר מרגליות, לתפיסה זו שלפיה הפסוקים עצמם מתייחסים למציאות רוחנית מופשטת ולא לעם מסוים, ומביא לה תימוכין. לדבריו, המספר שבע חורז נבואה זו, כגון בשבעה חודשי טיהור לארץ (לט, יב ו-יד), שבע שנות בערה לנשק האויב (לט, ט), שבעה סוגי כלי נשק ישרפו לאויבים (שם), שבעה מינים יפגעו ברעש (לח, כ) שבע פורענויות שיבואו על גוג וצבאו (לח, כא-כב) ושבע פעולות שיבואו לכבודם של הקב"ה וישראל (לט, כה-כט). הדגשת המספר שבע, מספר הקדושה המקראי, מחזקת את ההבנה כי מדובר על מלחמה תיאולוגית אפוקליפטית ולא על מלחמה ממשית שתתרחש בזמן מסוים.

מי הם אותם נביאים קדמונים?[11] האם אנו מכירים נבואות מקבילות על אירועים הקשורים למה שמתואר בפרק שלנו?

רש"י ורד"ק פירשו כי יחזקאל מרמז לנבואה קדומה מספר זכריה[12] המתארת עם שיבוא למלחמה על ירושלים וריבונו של עולם ילחם בו. ישנם קווי דמיון רבים בין נבואת זכריה לנבואת יחזקאל, א) בשתיהן מתוארת רעידת אדמה.[13] ב) בשתיהן נפרע ריבונו של עולם מהעמים שהצרו על ישראל.[14] ג) הן ביחזקאל והן בזכריה האויב אינו עם בודד אלא מקבץ עמים.[15] אלא שקיים קושי עם פירוש זה, כי מבחינה כרונולוגית זכריה פעל בתקופה מאוחרת הרבה יותר מיחזקאל, כמו שכתוב בפתיחה לנבואתו בפרק א: 'בַּחֹדֶשׁ הַשְּׁמִינִי בִּשְׁנַת שְׁתַּיִם לְדָרְיָוֶשׁ'.[16] אבל קושי זה מתורץ אם לומדים את הפרק לאור הפרשנות שהזכרנו, שהנבואה איננה עוסקת בעתיד הממשי אלא בעקרונות רוחניים מופשטים, ונבואות מעין אלה ניבאו הנביאים כולם, כל אחד בדרכו.

אבל הפרשנות הזו, לפיה נבואת מלחמת גוג ומגוג היא מעין משל ולא עתידה להתממש ככתבה וכלשונה, מעוררת הן שאלה נקודתית והן שאלה עקרונית. ראשית, ברמה העקרונית, מופיעים בנבואה שמות של עמים, מציאותיים, שעתידים לקחת חלק במלחמה.[17] ועל כן, ברמת הפשט קשה להוציא את הדברים לחלוטין מהקשרם

---

[11] ואולי הדעה בחז"ל שאלדד ומידד ניבאו על בואו של גוג מבוססת על פסוק זה. אמנם אנו ננסה למצוא תשובה לדבר גם על פי פשטי המקראות.

[12] פרק יד.

[13] שם פסוקים ד-ה ובפרקנו פסוקים יט-כ.

[14] זכריה ה, ג ובפרקנו פסוק כא.

[15] בזכריה (יד, ב): 'וְאָסַפְתִּי אֶת כָּל הַגּוֹיִם...' ובפרקנו פסוקים ה-ט.

[16] אמנם, אפשר לטעון שפרק א איננו נבואתו הראשונה של זכריה, כי בפרק ב (פסוקים י-יא) אנו מוצאים עדות לנבואה קדומה יותר לכאורה, מימי האימפריה הבבלית. אלא שעצם האזכור של בבל אינו מעיד בהכרח שהנבואה קדומה, כי בבל הוא שם מקום ולא רק ממלכה ואף בזמן הפרסים כונה בשם זה. ראו בנחמיה יג, ו, והרחבנו בעניין זה בהערה 30 לקמן. אפשר לומר שנבואת זכריה בפרק יד גם היא קדמה לזו שבפרק א ויחזקאל נחשף אליה בערוב ימיו, אבל הביטוי 'בְּיָמִים קַדְמוֹנִים' מרמז לכאורה על נבואה קדומה הרבה יותר. ואולי זכריה עצמו ניבא על יסוד נבואות שקדמו הן לו והן ליחזקאל.

[17] אף כאלו של עמים קטנים כגון לוד ופוט (פסוק ה) ולא רק של אימפריות, שאולי גם מסמלות משהו.

ההיסטורי והמציאותי הברור, ולראות בהם רק חזון אפוקליפטי מנותק מהמציאות הריאלית.

ושנית, קיים גם קושי ברמה הנקודתית בפסוקי הנבואה שלפנינו. בנבואה מתוארות שתי פלישות עתידיות של גוג, אחת בשעה שהארץ תהיה חרבה ממלחמות,[18] והשניה כאשר המצב יהיה השקט ובטח.[19] לו לא היה מדובר בהתרחשות מציאותית אלא ברעיון מופשט כלשהו שבא לשבר את האוזן על המכה שעתיד ריבונו של עולם להכות ברשעים, לשם מה צריך הנביא לתאר ולפרט לפרטים שמדובר לא על פלישה אחת כי אם על שתי פלישות שיבואו בנפרד?

ולכן, היות ויש בפרק כמה ביטויים המעידים על התייחסות של הנבואה להתרחשויות שלהן היה עד יחזקאל עצמו, מסתבר לומר שנבואת מלחמת גוג ומגוג מתארת לא רק מציאות מיתית, אלא אף התרחשות ממשית. וכפי שאנו מוצאים במקומות רבים שחז"ל נקטו שנבואה פלונית הייתה צריכה הן לשעתה והן לדורות כמאמרם 'נבואה שהוצרכה לדורות נכתבה ושלא הוצרכה לא נכתבה'.[20] על פי דברי חז"ל אלה, יוצא שהמשמעות המיתית של הנבואה לא באה לשלול את קיומה של משמעות לתקופה בה היא נאמרה, בדורו של יחזקאל.

דבר נוסף שכפי הנראה מעיד על כך שהנבואה לא מתייחסת רק למאורע שעתיד להתרחש בעוד אלפי שנים, אלא גם בעתיד הקרוב, הוא מה שנאמר בפרק לט:

---

[18] פסוק ח. זאת בהתאם לפירושו של רד"ק לביטוי 'מְשׁוֹבֶבֶת מֵחָרֶב' - הרוסה ממלחמות. אמנם, לפי תרגום יונתן כוונת המילים היא ארץ שהשתקמה ממלחמות העבר, על דרך מה שנאמר בפסוק יא 'וְיָשַׁבְתִּי לָבֶטַח' ולפי זה יוצא שתהיה פלישה אחת.

[19] פסוק יא.

[20] מגילה יד ע"א. וכגון בנוגע לתיאור המפורט של התורה את התנהלותו של יעקב מול עשו במפגש עמו בשובו מחרן (בראשית לב-לג), אשר לגביו אומרים חז"ל שמלבד שבא לתאר את המציאות, יש בו מסר נבואי כיצד על עם ישראל לנהוג ביחס לממלכה הרומית (בראשית רבה עח, טו וברמב"ן לג, טו).

פסוקים ו-ח: ...וְיָדְעוּ כִּי אֲנִי ה' וְאֶת שֵׁם קָדְשִׁי אוֹדִיעַ בְּתוֹךְ עַמִּי יִשְׂרָאֵל וְלֹא אַחֵל אֶת שֵׁם קָדְשִׁי עוֹד - כנגד חילול השם שהיה בנפילת ישראל ובגלות, יתחולל קידוש השם בטהרת ארץ ישראל - הִנֵּה בָאָה וְנִהְיָתָה נְאֻם אֲדֹנָי אֱלֹהִים, הוּא הַיּוֹם אֲשֶׁר דִּבַּרְתִּי - אלה מילים המתארות עתיד קרוב, במסגרת הפרקים לו-לח המתארים את חידוש קידוש השם בעולם, ולא רק עתיד מיתי רחוק ונעלם.

מלחמת גוג - מלחמת גוגו ההיסטורית באשור

ישנם חוקרים שהציעו כיוון פרשנות שונה לנבואה בפרקנו,[21] בהתבססם על כתב אשורי עתיק. באותו כתב מתאר אחד ממלכי אשור, אשורבניפל, את מלחמתו במלך לידיה (ממלכה במערב מרכז אסיה הקטנה) אשר שמו היה גוגו.[22] גוגו רצה להפיל את האימפריה האשורית ולכן ניסה לייצר ברית עם עמים שונים, בין היתר עם מצרים, שיתקפו את אשור בכמה חזיתות. בכתבים האשוריים מתואר שהמלך ביקש מאליליו שגופתו של גוגו תושלך לפני אויביו ועצמותיו תתפזרנה. על יסוד התיעוד הזה, העלו כמה מהחוקרים השערה שמלחמה זו בין אשור לאויביה, וכן התפיסות התיאולוגיות סביבה, היו מוכרות ליחזקאל, ובנבואתו כאן הוא מביע את התנגדותו לממלכת לידיה.

פרשנות זו מעוררת שתי שאלות לא פשוטות, א) בפרק שלנו מתוארת מלחמה של גוג בארץ ישראל, ואנחנו לא מכירים מלחמה כזו של גוגו. ב) הנביא מתאר כאן מאבק תיאולוגי עצום ורחב היקף של ריבונו של עולם באומה כלשהי, ולא רק ענישה שלה אגב ענישה כללית של עמים אחרים, ותמוה שמאבק כל כך עצום במלך גוגו יוסבר בתיאור מעלליו פעם אחת בלבד בתנ"ך. ולכן בשורות הבאות ננסה להבין באמצעות

---

[21] ראו בפירוש דעת מקרא, לפרקנו בהערה 5. וכן באנציקלופדיה המקראית ח"ב עמ' 449-450.

[22] יש גרסאות שונות לגבי השם המדויק, אם היה זה גוּגוּ, גוּגוּ או גיגס, אבל על כל פנים השם מזכיר את גוג מפרקנו. ראו רימון כשר מקרא לישראל ח"ב עמ' 735.

פרשנות שונה כיצד מתיישבים הממצאים הארכיאולוגיים הנזכרים לעיל עם פשטי המקראות.

מלבד האֶזכור של גוג עצמו, נזכרים כוש ופוט שהסתפחו אליו (פסוק ד) ועמים אלו מופיעים במקומות אחרים ביחזקאל בהקשר של ממלכת לוד,[23] ולכן היו שמצאו בכך תימוכין לדעה שמדובר במלחמת אשור באויבותיה, בגלל שהמילה לוד מזכירה את המילה לידיה. אבל יש לזכור שגוג המקראי היה מצאצאי יפת, ששכן באזור יון. ואמנם, אפשר לדחוק ולומר שישנה קרבה גיאוגרפית לאזור אסיה הקטנה, אלא שבמקרא אנחנו מוצאים את לוד דווקא בהקשר של מצרים,[24] אז מחד זה סותר את הזיהוי של לוד עם לידיה, אך מאידך זה תואם את הפרשנות בכללה, כי מהכתב האשורי למדנו שלידיה כרתה ברית, בין היתר, עם מצרים. לאור זאת, ולאור מה שמתאר הנביא בפרקנו,[25] לא רק מצרים מכיוון דרום מערב של האימפריה האשורית הייתה שותפה למלחמה זו, אלא גם פרס מכיוון מזרח, וכן כוש מכיוון דרום.[26]

דבר נוסף שמעיד על הקשר לכאורה עם מצרים, הוא התיאור של בואו של גוג בפסוק טז: 'כֶּעָנָן לְכַסּוֹת הָאָרֶץ...' יחזקאל מנבא שאותו גוי יגיע כענן, כאשר נבואה זו מזכירה בסגנונה נבואה אחרת של יחזקאל בפרק ל, שם הוא ניבא על מצרים:

> וַיְהִי דְבַר ה' אֵלַי לֵאמֹר בֶּן אָדָם הִנָּבֵא וְאָמַרְתָּ כֹּה אָמַר אֲדֹנָי אלהִים, הֵילִילוּ הָהּ לַיּוֹם כִּי קָרוֹב יוֹם וְקָרוֹב יוֹם לַה' **יוֹם עָנָן** עֵת גּוֹיִם יִהְיֶה - ריבונו של עולם יכסה בענן את הגויים - וּבָאָה חֶרֶב בְּמִצְרַיִם וְהָיְתָה חַלְחָלָה בְּכוּשׁ בִּנְפֹל חָלָל בְּמִצְרָיִם

---

[23] לעיל כז, י; ל, ה.
[24] כגון בבראשית י.
[25] פסוק ה.
[26] ואולי היה קשר אתני בין השבטים הלודיים מאזור מצרים לבין הממלכה הצפונית, שתרם אף הוא לשיתוף הפעולה.

וְלָקְחוּ הַמּוֹנָהּ וְנָהֲרְסוּ יְסוֹדֹתֶיהָ. כּוּשׁ וּפוּט וְלוּד וְכָל הָעֲרֶב וְכוּב וּבְנֵי אֶרֶץ הַבְּרִית אִתָּם בַּחֶרֶב יִפֹּלוּ... - כלומר, כל מי שניסה למרוד בנבוכדנצר יפול.

באם נאמר שפרקנו מתייחס לתיאור של ברית העמים נגד אשור, אפשר למצוא הקבלה בינו לבין לפרק ל, שכן שם הזהיר הנביא שכשם שהמרד באשור נכשל כך גם יכשל המרד בנבוכדנצר. היות וחלק מהעמים המופיעים בפרקנו מופיעים במקרא בהקשר של מצרים[27] (מאחר והם שכנו באותו אזור גיאוגרפי) ומצרים שיתפה פעולה עם גוגו, כאמור, ניתן לקשר בין הפרק שלנו לאותה ברית קדומה של גוגו והעמים נגד אשור.[28]

הברית הזו נגד אשור היא קדומה מאד ביחס לפרק שלנו (שכן אשור המוכרת לנו מתקופת יחזקאל כבר איננה אימפריה מובילה אלא ממלכה זוטרה ששיא תפארתה מאחוריה), אז אם אמנם הנביא מזכיר אותה כאן, והנחת היסוד היא שגוג הוא גוגו מלך לידיה, יש למצוא את הקשר בינה לבין תוכן הפרק שלנו.

ברית העמים נגד אשור כפי שהיא משתקפת בפרקנו

אנו מוצאים אזכור לאותה ברית עמים בנבואה של ישעיה מתקופת האימפריה האשורית, ואלה דבריו:[29]

כִּי יְרַחֵם ה' אֶת יַעֲקֹב וּבָחַר עוֹד בְּיִשְׂרָאֵל - ניתן לומר שמתוארת כאן שיבת ציון אחרי גלות, ואם כן משמע שיש פה התייחסות לחזרת עשרת השבטים שגלו על ידי אשור. אפשר גם לומר שמשמעות המילים 'וְהִנִּיחָם עַל אַדְמָתָם' היא

---

[27] בראשית י; ירמיה כה, יט-כג; יחזקאל ל, ד-ה.

[28] על פניו פרס המופיעה בפסוק ה לא קשורה מבחינה גיאוגרפית למלחמה באסיה הקטנה. אבל ניתן לומר שאין הכוונה כאן לפרס ששכנה מזרחית לבבל אלא לאחת האומות הסמוכות ליון, כפי שחז"ל דרשו שתירס מאיזור יון (בראשית י, ב) זו פרס (בראשית רבה לז, א וברש"י על אתר). אפשר לשער שהאומות תכננו שפרס תתקוף את אשור ממזרח.

[29] ישעיה יד.

מנוחה ומרגוע, ולפי זה יוצא שממלכת אשור תחדל מלשלוט ביהודה - וְנִלְוָה הַגֵּר עֲלֵיהֶם וְנִסְפְּחוּ עַל בֵּית יַעֲקֹב וּלְקָחוּם עַמִּים וֶהֱבִיאוּם אֶל מְקוֹמָם - עם ישראל ישוב לארץ והעמים יסייעו בעדו. וכאשר יפול מלך אשור - ...וְנָשָׂאתָ הַמָּשָׁל הַזֶּה עַל מֶלֶךְ בָּבֶל[30] - לפי ההקשר ברור שהכוונה לסנחריב מלך אשור - וְאָמַרְתָּ: אֵיךְ שָׁבַת נֹגֵשׂ - איך הוא נפל - שָׁבְתָה מַדְהֵבָה - ממלכה גאוותנית.[31] השמחה בנפילתה של אשור לא תהיה נחלתה של ממלכת יהודה בלבד אלא של כל הגויים שחששו מפניה - ...נָחָה שָׁקְטָה כָּל הָאָרֶץ פָּצְחוּ רִנָּה גַּם בְּרוֹשִׁים שָׂמְחוּ לָךְ, אַרְזֵי לְבָנוֹן. מֵאָז שָׁכַבְתָּ, לֹא יַעֲלֶה הַכֹּרֵת עָלֵינוּ - אותם עמים שחששו מממלכת אשור אמרו: הגרזן כבר לא יעלה עלינו לכרות אותנו - ...וְאַתָּה אָמַרְתָּ בִלְבָבְךָ הַשָּׁמַיִם אֶעֱלֶה מִמַּעַל לְכוֹכְבֵי אֵל אָרִים כִּסְאִי וְאֵשֵׁב בְּהַר מוֹעֵד - ירושלים[32] - בְּיַרְכְּתֵי צָפוֹן - אשור קראה תיגר על מלכות ה' - אֶעֱלֶה עַל בָּמֳתֵי עָב, אֲדַמֶּה לְעֶלְיוֹן - אבל בניגוד גמור לכך - אַךְ אֶל שְׁאוֹל תּוּרָד אֶל יַרְכְּתֵי בוֹר... וְאַתָּה הָשְׁלַכְתָּ מִקִּבְרְךָ כְּנֵצֶר נִתְעָב לְבֶשׁ הֲרֻגִים מְטֻעֲנֵי חָרֶב, יוֹרְדֵי אֶל אַבְנֵי בוֹר כְּפֶגֶר מוּבָס - בניגוד לצבא אשור שמילא את הארצות הכבושות בקברי הרוגי המלחמות, הוא עצמו לא יזכה לכך - לֹא תֵחַד אִתָּם בִּקְבוּרָה, כִּי אַרְצְךָ שִׁחַתָּ עַמְּךָ הָרָגְתָּ - אלה תיאורים המזכירים את תיאורי המלחמה בפרקנו - ...נִשְׁבַּע ה׳

---

[30] אמנם אומר הנביא 'וְנָשָׂאתָ הַמָּשָׁל הַזֶּה עַל מֶלֶךְ בָּבֶל' (שם יד, ד) אבל כפי שכבר הזכרנו כמה פעמים, בבל הוא כינוי לארץ המזרחית, בה שלטו במהלך ההיסטוריה עמים שונים, ויעיד על כך האזכור של אשור בהמשך דברי הנביא: 'לְשָׁבֹר אַשּׁוּר בְּאַרְצִי' (שם יד, כה). וכן משמע מהפסוק 'נַתָּהִי רֵאשִׁית מַמְלַכְתּוֹ בָּבֶל וְאַרְךְ וְאַפֵּד וְכַלְנֵה בְּאֶרֶץ שִׁנְעָר' (בראשית י, י) שמונה שמות מקומות ולא שמות עמים. לפי זה מובן למה עמים שונים (ולא רק הכשדים) מכונים בבל, שכן אלו ששלטו בה כונו אף הם בשמה בפרק הזמן בו שלטו (כשם שפרס כונתה לימים בבל [נחמיה יג, ו]. מנחם-צבי קדרי, מלון העברית המקראית ערך בבל).ואפשר לומר שזו אמנם נבואה על אשור, אך היא נושאת משמעות עתידית גם לנבוכדנצר מלך בבל, כפי שלמדו חז"ל בגמרא חגיגה יג ע"א.

[31] ממלכה גאוותנית.

[32] המקום בו נועד ה'. נראה כי ההבנה שהמלחמה נבעה לא רק ממניעים כלכליים או טריטוריאליים אלא על מנת לירש את מקום הקדושה, היא שהובילה את חז"ל (ברכות ז ע"א) לומר שמזמור 'לָמָּה רָגְשׁוּ גוֹיִם' (תהילים ב) מתייחס למלחמת גוג ומגוג, שכן המניע של האויב שם הוא מאבק בגילוי שם ה' כנאמר 'יִתְיַצְּבוּ מַלְכֵי אֶרֶץ וְרוֹזְנִים נוֹסְדוּ יָחַד עַל ה' וְעַל מְשִׁיחוֹ' (שם ב, ב).

צְבָאוֹת לֵאמֹר: אִם לֹא כַּאֲשֶׁר דִּמִּיתִי, כֵּן הָיָתָה, וְכַאֲשֶׁר יָעַצְתִּי הִיא תָקוּם, לְשָׁבְּר אַשּׁוּר בְּאַרְצִי, וְעַל הָרַי אֲבוּסֶנּוּ - פרט נוסף המעיד על קשר לפרקנו, שכן המכה תהיה בארץ ישראל - ...כִּי ה' צְבָאוֹת יָעָץ וּמִי יָפֵר, וְיָדוֹ הַנְּטוּיָה וּמִי יְשִׁיבֶנָּה - לאחר שה' יכה את אשור יתגלה לעין כל שלא העמים המנסים ליטול את המלכות מאשור הם המנהיגים את העולם, וגם לא ממלכת אשור עצמה, אלא ריבונו של עולם הוא המולך.

מהפסוקים אנו למדים על מאבק תיאולוגי של ריבונו של עולם באשור, בעקבות ההתנשאות של אותה אימפריה והכפירה שלה במלכות ה', וכן אנו למדים שה' יסייע למלחמה ולברית שתקום נגד ממלכת אשור על מנת להפילה. אלא שאשור אמנם הוכתה מכה חזקה, אבל חלקית, והיא לא נפלה באותו שלב.[33] בניגוד למצופה, שם ה' לא התגדל והתפאר בפי כל,[34] זאת מכיוון שממלכת יהודה לא השכילה למנף את המאורעות ולנצלם להאדרת שם ה' בעולם. היא מצידה המשיכה להסתמך על בריתות עם עמים אחרים, כגון בבל[35] או מצרים,[36] ולכן אף העמים שכרתו ברית מרד נגד אשור לא הכירו בשם ה' בעקבות ההצלחה, ואדרבה, המצרים ייחסו את מפלת אשור לפולחן המצרי בראשות הֶפַיְסְטוֹס.[37]

---

[33] כפי שניתן להסיק מתיאור המלחמות הפנימיות בקרבה, לאחר המכה שקיבלה, מה שמעיד על שאיפות השתלטות עליה (מלכים ב יט, לז).

[34] וכן לאחר שהיכה מלאך ה' במחנה סנחריב (מלכים ב יט, לה).

[35] מלכים ב כ, יב-טו.

[36] ישעיה ל, א-ה.

[37] כתבי הרודוטוס, ספר ב' 141. להרחבה ניתן לעיין בספרה של יאירה עמית 'על ספר המלכים ליהודה ולישראל' עמ' 161.

'הנביאים הקדמונים' הם אלו שהתייחסו אל הפוטנציאל הלא ממומש

על כך שממלכת יהודה החמיצה את ההזדמנות למנף את הכרת שם ה' בעולם בימי מפלת סנחריב, אומרים חז"ל את המילים הבאות: 'ביקש הקב"ה לעשות חזקיהו משיח וסנחריב גוג ומגוג'[38] כלומר, חז"ל בעצם קשרו בין תקופת סנחריב מלך אשור לבין הפרק שלנו. לאור ההקשר, נראה שהמסר שאותו רוצה הנביא להעביר בפרקנו, גם אם מבחינה מופשטת, הוא, שריבונו של עולם מוביל מהלכים אשר עשויים להתפתח לכדי השמדה של אלה שהצרו לעם ישראל, כך שיתגלה שמו בעולם. זה יכול היה להתממש בזמן אשור, אבל בפועל קרה בצורה מאד חלקית. ולכך מתייחס הנביא בפרק שלנו באומרו שכבר הנביאים הקדמונים דיברו על זה![39] הם דיברו על הפוטנציאל הזה, שלא התממש בגלל חטאי יהודה וחוסר האמונה ששרר בקרבה.

בסופו של דבר, המכה הניצחת על אסיה הקטנה (לידיה) ניחתה על ידי כורש עשרות שנים לאחר החורבן. אבל בתקופת החורבן הייתה לידיה בעלת מעמד יציב,[40] וכאשר ראתה את הארץ החרבה רצתה לנצל זאת; אולי לקחת את הפליטים שנשארו לעבדים, למשל. וזה תואם את דברי הביקורת שאנו רואים בפרקנו על גוג.[41]

ולכן, שוב אנו חוזרים לאותה נקודה שהזכרנו כבר כמה פעמים,[42] שאנחנו רואים שהגבואות העוסקות בשיבת ציון התממשו תחת השילטון הפרסי, והיה בכך מימד

---

[38] סנהדרין צד ע"א.

[39] בפרק הבא ניווכח שאף יואל התייחס לתקופה זו וממילא אף הוא מהנביאים הקדמונים אותם מציין יחזקאל.

[40] אנציקלופדיה מקראית ח"ד עמ' 58-59.

[41] פסוקים י-יג. יש הטוענים שהנביא עובדיה (א, כ) מתייחס ללידיה: 'וְגָלַת הַחֵל הַזֶּה לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר כְּנַעֲנִים עַד צָרְפַת (אזור דרום לבנון) וְגָלַת יְרוּשָׁלַם אֲשֶׁר בִּסְפָרַד - היא לידיה (להרחבה ראו באנציקלופדיה המקראית ח"ה עמ' 1101-1100) - יִרְשׁוּ אֵת עָרֵי הַנֶּגֶב - הם ניצלו את חורבנה של הארץ והשתלטו ולקחו אנשים לעבדים. הבנה זו מתיישבת עם הנאמר בפרקנו על הרצונות של עמים אלו בראשות לידיה לנצל את חורבן הארץ לשלול שלל.

[42] כגון בדברינו על הכאת אדום, לעיל בפרק לה.

מסוים של פספוס הזדמנות, כי שם ה' נתגלה בצורה מאד חלקית. ויוצא שהמסר העולה מפרקנו הוא, שאותו פוטנציאל יכול להתממש בהווה, אך יתכן גם שלא, ואז הוא נדחה לעתיד. כך נוכל גם להבין את האמירה 'נִשְׁפַּטְתִּי אִתּוֹ בְּדָבָר וּבְדָם וְגֶשֶׁם שׁוֹטֵף וְאַבְנֵי אֶלְגָּבִישׁ', דבר שלא מצאנו את מימושו במציאות. לפי דברינו האמירה הנבואית היא שהקב"ה גזר כבר את דינו של גוג לענישה שכזו (ולכן לשון העבר 'נִשְׁפַּטְתִּי') אך היישום תלוי גם באופי שהעמים וישראל יקבלו את נפילת אשור, ולכן יתכן וגילוי ניסי זה יתממש בקרוב ויתכן גם שלא; מדובר כאן על הזדמנות.[43]

אותם עמים שמרדו באשור, והיו אמורים לפאר את שם ה', לא עשו זאת, שכן המכה הייתה מינורית והניצחון חלקי בלבד, ועם ישראל מצידו לא היה בעמדה רוחנית ראויה. בתקופת החורבן, ניצבו אותם עמים מן העבר השני של המתרס, כי הם הצרו לעם ישראל בעת החורבן, וכעת כאשר בא אל קיצו עונש שבעים שנות הגלות שנגזרו על ישראל,[44] חפץ ריבונו של עולם לנצל את המכה שיכה בהם להענישם, כמנוף להגדלת שמו בעולם. אלא שגם במקרה זה, מימוש התכלית נדחה.

שתי ההתקפות של גוג כנגד שתי התקופות

בתחילת הפרק שאלנו על משמעות העובדה שהנביא מתאר שתי התקפות של גוג על ארץ ישראל; אחת בתקופה שהארץ תהיה חרבה, והשניה בזמן שהארץ נושבת ויושבת בטח. לאור מה שהסברנו, על הקשר בין ברית העמים נגד אשור לפרקנו, אפשר לבאר זאת בכמה אופנים;

---

[43] גם זכריה מתייחס בנבואתו להזדמנות זו, אשר נדחתה, מכיוון שאף בתקופתו לא ביצעו ישראל את המוטל עליהם באופן הראוי, כדברי הגמרא (ברכות ד ע"א) שאמורים היו להיות ניסים כיציאת מצרים בימי שיבת ציון אלא שגרם החטא.

[44] ירמיה כט, י.

א) שתי ההתקפות המתוארות מתייחסות לאשור, אם זה בעת החורבן, או בזמן שיבת ציון, טרם ביצורה של הארץ.[45]

ב) היות והנבואה נאמרה בזמן גלות בבל, והיא מתייחסת לעמים הקשורים לאזור יון, ובנוסף אנו מוצאים שדניאל במקביל, באותה תקופה, מדבר במפורש על פרס ועל יון ויתר המלכויות שישלטו באזור,[46] אפשר להבין שהנביא מתייחס למתקפה של האימפריה היוונית על ארץ ישראל. זה מתאים מכיוון שהמלכות החשמונאית הייתה מאד חלשה, ונאלצה להיעזר במלכות רומא[47] ולא התגדל אז שם ה' בצורה מלאה, על אף ההזדמנות המתוארת בפרקנו.

מאז היו הזדמנויות נוספות, ואולי לכן מתוארות שתי התקפות; התקפה אחת הייתה מציינת אירוע חד פעמי ואילו שתי התקפות מציינות מאפיינים שונים שבהם תופת 'גוג ומגוג' יכולה להופיע על ישראל הן ביושבם בנחת והן בימי צרה. מתוך הבנה שהנבואה יכולה להתגלות במופעים שונים, עד שידעו ישראל להאדיר את שם ה' בעולם, מובן מה שאמרו חז"ל, שמציאות גוג ומגוג כמנוף להאדרת שם ה' בעולם תתגלה רק לעתיד לבוא, בעת שייגע העולם כולו את שם ה', וכפי שמעיד הכתוב עצמו, על מגמת המלחמה בגוג 'וְהִתְגַּדַּלְתִּי וְהִתְקַדַּשְׁתִּי וְנוֹדַעְתִּי לְעֵינֵי גּוֹיִם רַבִּים וְיָדְעוּ כִּי-אֲנִי ה'.[48]

מה היה חטאו של גוג?

נשוב לשאלה שהעלנו בתחילת הפרק, מה היה חטאו הגדול של גוג נגד ריבונו של עולם, שכן מתגובתו של ריבונו של עולם ניכר שהתחולל מאבק תיאולוגי עצום נגד

---

[45] שקרה בפועל רק בתקופת נחמיה.

[46] דניאל ח, יט-כא. ובפרט אם נטען כמו המלבי"ם (דניאל ח, ח) שמלכות יון המתוארת בדניאל היא מלכות אנטיוכוס ומסמלת את ההשתלטות היוונית.

[47] חשמונאים א, ח.

[48] פסוק כג.

אשור. אם נחזור לפרשנות שלפיה ביארנו את הפרק, מאד יתכן שמדובר כאן על המשך חטא הגאווה של אשור, שנבע מכפירה במלכות ריבון העולמים וכפי שניסח זאת הנביא ישעיה 'וְאַתָּה אָמַרְתָּ בִלְבָבְךָ הַשָּׁמַיִם אֶעֱלֶה מִמַּעַל לְכוֹכְבֵי אֵל אָרִים כִּסְאִי וְאֵשֵׁב בְּהַר מוֹעֵד בְּיַרְכְּתֵי צָפוֹן. אֶעֱלֶה עַל בָּמֳתֵי עָב אֶדַּמֶּה לְעֶלְיוֹן'.[49]

לפי זה גם נבין שהאכזריות נגד הפליטים שחיפשו מרגוע לאחר החרבת הארץ במלחמות, עליה אנו למדים מהכתוב 'וְאָמַרְתָּ אֶעֱלֶה עַל-אֶרֶץ פְּרָזוֹת אָבוֹא הַשֹּׁקְטִים יֹשְׁבֵי לָבֶטַח כֻּלָּם יֹשְׁבִים בְּאֵין חוֹמָה וּבְרִיחַ וּדְלָתַיִם, אֵין לָהֶם. לִשְׁלֹל שָׁלָל, וְלָבֹז בַּז',[50] נבעה מאותו הלך רוח מעוות לפיו הא-ל היהודי פסק מלהגן על עמו. בנוסף, לאור מה שהבאנו אודות הקשר לתקופת החשמונאים, אפשר בהחלט לייחס את המאבק התיאולוגי למלחמת יון.[51]

הזכרנו לעיל את הקשר בין נבואת פרקנו לפרקים הבאים, העוסקים בטהרת ארץ ישראל והמקדש. לאור מה שלמדנו, ניתן לקשר את הדברים גם לנבואות הקודמות; כזכור, למדנו מדברי הנביא בפרק לו שריבונו של עולם יגאל את עם ישראל למען שמו, ולא בזכותם, ואם ככה אפשר לראות בנבואה בפרקנו את המשך הדברים, שכן ריבונו של עולם אומר כאן שהוא עתיד לקדש את שמו בגויים, אך לא על ידי עם ישראל אלא דרך עם אחר, וכל זאת למען שמו, כפי שאומר הנביא:[52] 'וְהִתְגַּדַּלְתִּי וְהִתְקַדַּשְׁתִּי וְנוֹדַעְתִּי לְעֵינֵי גּוֹיִם רַבִּים וְיָדְעוּ כִּי אֲנִי ה". בהקשר זה מדובר בנבואה שיש בה גם פן של תוכחה, שכן היא מעבירה את המסר שהגאולה תבוא, למרות ההנהגה של עם ישראל ולא בזכותה.

---

[49] ישעיה יד, יג-יד.
[50] פסוקים יא-יב.
[51] היוונים גזרו גזירות נגד התורה, כפי שמתואר בהרחבה בספר חשמונאים א פרק א.
[52] פסוק כג בפרקנו.

ראינו בפסוק יט שהמלחמה של ריבונו של עולם תהיה מלווה ברעש גדול, 'אִם לֹא בַּיּוֹם הַהוּא יִהְיֶה רַעַשׁ גָּדוֹל עַל אַדְמַת יִשְׂרָאֵל'. גם פרט זה מעיד על ההקבלה לתקופת סנחריב מלך אשור. ממלכת יהודה, שהייתה חזקה מאד[53] קרסה בפתאומיות. אנחנו מוצאים שבסוף תקופת יותם החל מלך ארם להכות בישראל.[54] ונשאלת השאלה, מה גרם לאימפריה האדירה שכולם רעדו מפניה, להתדרדר כך? ומסתבר שרעידות האדמה שפקדו את יהודה, כדברי הנביא זכריה בנבואתו המקבילה לנבואות גוג ומגוג 'כַּאֲשֶׁר נַסְתֶּם מִפְּנֵי הָרַעַשׁ בִּימֵי עֻזִּיָּה מֶלֶךְ-יְהוּדָה'[55] הן שהביאו למשבר הכלכלי.[56] לפי זה, בפרק שלנו אומר הנביא שריבונו של עולם יביא רעש גדול אשר יכה באויביו, למען גילוי מלכותו. ובזה בא לידי ביטוי הרעיון שהזכרנו קודם, שריבונו של עולם יתגדל בעולם לא על ידי עם ישראל, אלא, כפי שהיה אמור להיות בזמן סנחריב, על ידי אחרים. ואם לא זאת אזי ה' ימליך את עצמו בכוח על עולמו כפי שממשיך הנביא זכריה ומתאר שם 'וְהָיָה ה' לְמֶלֶךְ עַל כָּל הָאָרֶץ בַּיּוֹם הַהוּא יִהְיֶה ה' אֶחָד וּשְׁמוֹ אֶחָד.[57]

---

[53] שכן עוזיהו וירבעם שיתפו פעולה (מלכים ב סוף פרק יד).
[54] מלכים ב טו, לז.
[55] זכריה יד, ה.
[56] רעש זה נרמז גם בישעיה (ו, ד): 'וַיָּנֻעוּ אַמּוֹת הַסִּפִּים מִקּוֹל הַקּוֹרֵא וְהַבַּיִת יִמָּלֵא עָשָׁן'.
[57] זכריה יד, ט.

פרק לט

בפרקנו אנו פוגשים נבואה נוספת על מלחמת גוג ומגוג. בפרק הקודם עסקנו בהנחה שקיים קשר בין המלחמה שמתאר יחזקאל, לבין מלחמה היסטורית שהתרחשה קודם לתקופתו, נגד אשור, ואשר רומזת בין היתר למה שצפוי להתרחש עם בבל. יחד עם זאת הסקנו שיש לראות בנבואה זו גם את המימד האפוקליפטי, שעל ידו היא מרמזת על מלכות ה' אשר תתגלה בעתיד בדרך מופלאה ועל-טבעית.

נבואה זו התממשה בתקופת שיבת ציון באופן חלקי בלבד, מכיוון שהעם לא היה ראוי לכך, ומימושה המלא נדחה לימי בית שלישי לעתיד לבוא. וכפי שמבאר רבי יהודה הלוי שכאשר הקב"ה חפץ להעניק מתנה, הרי שאם לא שולחים לעברו יד מושטת, המתנה תישאר בידו שלו, וזה אשר קרה בימי בית שני. וכן ניבא שלמה המלך בשיר השירים, בתארו שכאשר הדוד דפק על פתח הרעיה והיא התמהמהה מלפתוח לו הוא חמק ועבר.

פשר הכפילויות בנבואות המקבילות

פותח יחזקאל ואומר:

> וְאַתָּה בֶן-אָדָם הִנָּבֵא עַל גּוֹג וְאָמַרְתָּ כֹּה אָמַר אֲדֹנָי אלהים הִנְנִי אֵלֶיךָ גּוֹג נְשִׂיא רֹאשׁ מֶשֶׁךְ וְתֻבָל - זו כותרת דומה מאד לזו שבתחילת פרק לח וצריך להבין לשם מה הכפילות ומהו היחס שבין שתי הנבואות - וְשִׁבַּבְתִּיךָ וְשִׁשֵּׁאתִיךָ - אלה ביטויים חריגים המדגישים את הקשר לנבואה הקודמת, שבה נאמר 'וְשׁוֹבַבְתִּיךָ וְנָתַתִּי חַחִים בִּלְחָיֶיךָ' וניכר שלפנינו שתי נבואות מקבילות, ועלינו להבין מהי המטרה בחזרה ומהו הדגש הייחודי בכל אחת מהנבואות הללו.

את הביטוי 'וְשִׁבַּתִּיךְ' מבאר רד"ק במשמעות של אשבור אותך (רסיסים מכונים במקרא שבבים). לביטוי 'וְשִׁשֵּׁאתִיךָ', שאינו מופיע בפרק הקודם, אנו מוצאים שני פירושים שונים. רד"ק מבאר שזהו מלשון המספר שש, כלומר תיוותר רק שישית ממך. הוא אף מוסיף ומביא דרשה (בשם אביו) שיבואו שש פורעניות על גוג: דבר, דם, גשם שוטף, אבני אלגביש אש וגופרית. אבל ביאורים אלו קשים, הן מפני שההשמדה בפרק נראית מוחלטת כפי שנאמר 'וְקָבְרוּ שָׁם אֶת גּוֹג וְאֶת כָּל הֲמוֹנֹה', והן מפני שישנן פורעניות נוספות כגון 'עַל הָרֵי יִשְׂרָאֵל תִּפּוֹל' שאינן נכללות במספר שש. בנוסף יש לשאול מה הטעם למניית הפורעניות.

התרגום מבאר את המילה 'וְשִׁשֵּׁאתִיךָ' מלשון פיתוי, כמו בפסוק 'הַנָּחָשׁ הִשִּׁיאַנִי וָאֹכֵל'. והמשמעות היא שריבונו של עולם כביכול אומר לגוג, אני פיתיתי אותך וגרמתי לך לבוא לארץ ישראל. הפיתוי היה המחשבה שריבונו של עולם שתל בדעתו של גוג, שהוא יצליח לכבוש את הארץ בקלות ואף להרוויח מהשלל הרב שיפול לידיו. פירוש זה מתיישב עם מה שלמדנו בפרק הקודם על כך שהיה לגוג מניע לבוא בעת שהארץ הייתה חרבה, על מנת להנות מהשלל, וכפי שאומר שם הנביא: 'הֲלִשְׁלֹל שָׁלָל אַתָּה בָא הֲלָבֹז בַּז'.

הוכחה נוספת לכך שזה מה שהניע את גוג לבוא לארץ ישראל, היא שלשם כך בדיוק הגיע גם אשור, (ועל הדמיון בין גוג לאשור הרחבנו, כאמור, בפרק הקודם). וכפי שמתאר זאת בסגנון דומה הנביא ישעיה: 'בְּגוֹי חָנֵף אֲשַׁלְּחֶנּוּ וְעַל עַם עֶבְרָתִי אֲצַוֶּנּוּ לִשְׁלֹל שָׁלָל וְלָבֹז בַּז'.

וְהַעֲלִיתִיךְ מִיַּרְכְּתֵי צָפוֹן וַהֲבֵאוֹתִךְ עַל הָרֵי יִשְׂרָאֵל - יתכן ותיאור בואו של גוג בלשון עליה מרמז לכך שהוא יבוא מבבל, שהיא נמוכה מבחינה טופוגרפית. ניתן גם לומר שהעליה מתייחסת לנאמר בהמשך הפסוק 'וַהֲבֵאוֹתִךְ עַל הָרֵי יִשְׂרָאֵל' ואם כן יש פה

עליה לעבר ההרים. אבל נראה יותר שהמשמעות היא כפשוטו, שריבונו של עולם אומר אני אביא אותך, כמו בפסוק 'כִּי גּוֹי עָלָה עַל אַרְצִי'. בין אם זו עליה ממש או הגעה, ריבונו של עולם הוא זה שיביא את גוג לארץ ישראל על ידי הפיתוי.

וַהֲבְאוֹתִךְ עַל הָרֵי יִשְׂרָאֵל וְהִכֵּיתִי קַשְׁתְּךָ מִיַּד שְׂמֹאולֶךָ וְחִצֶּיךָ מִיַּד יְמִינֶךָ אַפִּיל - תרגום יונתן מסביר שהמכה תהיה השלכת כלי הנשק של גוג על ידי ריבונו של עולם. אבל לפי זה לא ברור מדוע משתמש הכתוב במילה וְהִכֵּיתִי? יתכן והתשובה לכך נעוצה בעובדה שאל האויב, כפי שמתואר בתחילת פרק לח, עתידים להצטרף עמים נוספים (כך היה גם במלחמות של אשור, אשר נהגה לצרף לשורותיה לוחמים מצבאות זרים שהיו כפופים לה), ועמים אלו, אף הם יוכו, ולזה כיוון הנביא באומרו: 'וְהִכֵּיתִי קַשְׁתְּךָ מִיַּד שְׂמֹאולֶךָ (הצבאות הבאים מצפון) וְחִצֶּיךָ מִיַּד יְמִינֶךָ (הצבאות הבאים מדרום) אַפִּיל'.

עַל הָרֵי יִשְׂרָאֵל תִּפּוֹל אַתָּה וְכָל אֲגַפֶּיךָ וְעַמִּים אֲשֶׁר אִתָּךְ - כל אותם עמים שהסתפחו אליך למלחמה, יפלו יחד איתך - לָעַיִט צִפּוֹר כָּל כָּנָף וְחַיַּת הַשָּׂדֶה נְתַתִּיךָ לְאָכְלָה - אפשר לומר שהמכה המתוארת כאן היא המשך ותוצאה של רעידת האדמה שתוארה בפרק הקודם: '...יִהְיֶה רַעַשׁ גָּדוֹל עַל אַדְמַת יִשְׂרָאֵל, וְרָעֲשׁוּ מִפָּנַי דְּגֵי הַיָּם...' אלא שלכאורה התוצאה כבר מתוארת שם בהמשך: 'חֶרֶב אִישׁ בְּאָחִיו תִּהְיֶה'. אך אפשר להסביר ולומר שישנה פה תוספת והיא, שהרעש יגרום למהומה ופחד נוראיים עד כדי הרג איש באחיו, או שהכוחות הנספחים מהמדינות הכבושות יבגדו בצבא ממלכת מגוג ותתחולל ביניהם מלחמה פנימית.

לפי התיאורים הרעש הוא רעידת אדמה, כפי שנאמר בפרק הקודם 'וְנָהֲרְסוּ הָהָרִים וְנָפְלוּ הַמַּדְרֵגוֹת וְכָל חוֹמָה לָאָרֶץ תִּפּוֹל... וְקָרָאתִי עָלָיו לְכָל הָרֵי חָרֶב נְאֻם אֲדֹנָי אֱלֹהִים חֶרֶב אִישׁ בְּאָחִיו תִּהְיֶה'. והקשר זה, כאמור, מסייע גם להבנת פרקנו. בנוסף לכך, כפי

שהזכרנו בדברינו בפרק הקודם, אנו מוצאים גם בזכריה נבואה דומה מאד, ואולי אף מקבילה, ובה נאמר בין היתר שינוסו כפי שנסו מהרעש בימי עוזיהו.

פסוקים ה-ז: עַל פְּנֵי הַשָּׁדֶה תִּפּוֹל כִּי אֲנִי דִּבַּרְתִּי נְאֻם אֲדֹנָי אלהִים וְשִׁלַּחְתִּי אֵשׁ בְּמָגוֹג וּבְיֹשְׁבֵי הָאִיִּים לָבֶטַח וְיָדְעוּ כִּי אֲנִי ה׳ - ה' ישלח את האש במדינת המוצא כך שהמכה תהיה מכה כפולה; חיילי הצבא הפולש יפלו על הרי ישראל ובנוסף גם האוכלוסייה האזרחית ששלחה את חייליה תענש - 'וְשִׁלַּחְתִּי אֵשׁ בְּמָגוֹג'. גם את המכה שתבוא על ארצות המוצא, מבאר רד"ק, ניתן להבין בשני אופנים: א) כאסון טבע שיפקוד אותן ב) כמשל לכך שעמים אחרים יצליחו לכבוש את מדינות המוצא, בשעה שהצבא יקרוס - וְאֶת שֵׁם קָדְשִׁי אוֹדִיעַ בְּתוֹךְ עַמִּי יִשְׂרָאֵל וְלֹא אַחֵל אֶת שֵׁם קָדְשִׁי עוֹד וְיָדְעוּ הַגּוֹיִם כִּי אֲנִי ה׳ קָדוֹשׁ בְּיִשְׂרָאֵל - ופה אפשר להתחיל לפתוח את הדברים. כאשר הקב"ה מתגלה דרך אשור ולימים הוא מתגלה דרך גוג. יש פה ברירת מחדל, הרי הקב"ה רצה להתגלות על עמ"י אבל זה לא הצליח בזמנו כי עם ישראל לא שב בתשובה. על כן התגלה הקב"ה דרך עמים, אך כיון שהעמים הללו הרשיעו וכו' הם יענשו, ושם ה' ישוב להתגלות בצורה מלאה דרך עם ישראל לאחר שיתקן את דרכיו.

אל מי היא מתייחסת הסיפא של פסוק ו 'וְיָדְעוּ כִּי אֲנִי ה"? אפשר לומר שריבונו של עולם חפץ בכך שהרשע יכיר בחטאו, ולפי זה העמים שיענשו הם אלה שיכירו במנהיגות האלוקית וכך ביאר מלבי"ם. כמו כן אפשר לבאר שהאומות שיראו בנפילת גוג, הן אלה שיכירו בשם ה' וכך ביאר רבי יוסף קרא. ונראה בעניות דעתי לחזק את ההסבר השני בשני חיזוקים:

א) לאור ההשוואה שערכנו בפרק הקודם, בין נפילת גוג לנפילת ממלכת אשור, ששם, עם נפילת הממלכה הכירו שאר העמים במלכות ה' כפי שנאמר 'לְקֶחוּם עַמִּים, וַהֲבִיאוּם אֶל מְקוֹמָם, וְהִתְנַחֲלוּם בֵּית-יִשְׂרָאֵל עַל אַדְמַת ה' לַעֲבָדִים וְלִשְׁפָחוֹת'.

ב) לאור מה שנאמר בהמשך הפרק 'וְנָתַתִּי אֶת כְּבוֹדִי בַּגּוֹיִם וְרָאוּ כָל הַגּוֹיִם אֶת מִשְׁפָּטִי אֲשֶׁר עָשִׂיתִי וְאֶת יָדִי אֲשֶׁר שַׂמְתִּי בָהֶם' - הרי שאומות העולם המתוקן שישארו לאחר נפילת גוג, הן אלו שיכירו במלכות ה'.

תכלית הענשת הרשעים

מהו המסר שהנביא חפץ להעביר בפרקנו, בתארו את הענישה של גוג? אפשר לראות את הדברים בשני אופנים; האחד, כאשר העמים נענשים, העולם כולו רואה שיש צדק בעולם, שכן הרשעים באים על עונשם, וכתוצאה מכך מגיע להכרה באמת 'וְיָדְעוּ כִּי אֲנִי ה''. והשני הוא שהענישה של הרשעים והתגלות שם ה' בעולם הן הזדמנות עבור עם ישראל לשוב אל צור מחצבתו.

קריאת הפרק לאור האופן השני, מסייעת להבין מדוע הנבואה שבפרקנו היא חלק מחטיבת הפרקים העוסקים בטהרת ארץ ישראל, איחוד העם לעתיד לבוא, ותקומת מלכות ישראל. הרי על פניו נבואה זו הייתה צריכה להיות חלק מחטיבת הפרקים של נבואות העמים (כה-לה), שכן היא מתארת כיצד ריבונו של עולם בא חשבון עם אומה רשעה מסוימת. אלא שלאור ההבנה שענישת הגויים מטרתה לסייע בעד עם ישראל לקיים את ייעודו, מובנת היטב השייכות של פרקנו לחטיבה זו.

ניתן לומר כי שתי הנבואות המופרדות בכותרות נפרדות, זו שבפרק לח וזו שבפרקנו, מציגות את שתי המטרות השונות: פרק לח מדבר על הענישה המגיעה לעמים על כך

שהרעו לישראל ובאו לשלול שלל בארץ ישראל, ופרק לט מתאר כיצד ענישת העמים תביא להכרה בשם ה', בייחוד אצל עם ישראל.

מסר נוסף שאותו מחדדת הנבואה השניה על גוג ומגוג, מעבר למה שנאמר בפרק הקודם, הוא שכאשר ריבונו של עולם חפץ לשוב ולהתגלות בתוך העולם, הרי שמלכתחילה הצינור לכך אמור להיות עם ישראל, שיקדש את שמו. אלא שעם ישראל לא שב בתשובה והתוצאה היא 'לֹא לְמַעַנְכֶם אֲנִי עֹשֶׂה בֵּית יִשְׂרָאֵל', כלומר שם ה' מתקדש בכל אופן, אבל על ידי הגויים. וזה מה שאומר הנביא בפרק שלנו; ריבונו של עולם יתגלה בתחילה דרך הכאת גוג ומגוג ולא על ידכם, ורק לאחר ההכאה ישוב ה' ויתגלה על ידי ישראל. כך רואים בסדר הדברים המתוארים בפסוקים כא-כב: 'וְנָתַתִּי אֶת כְּבוֹדִי בַּגּוֹיִם וְרָאוּ כָל הַגּוֹיִם אֶת מִשְׁפָּטִי אֲשֶׁר עָשִׂיתִי וְאֶת יָדִי אֲשֶׁר שַׂמְתִּי בָהֶם. (ורק לאחר מכן) וְיָדְעוּ בֵּית יִשְׂרָאֵל כִּי אֲנִי ה' אֱלֹהֵיהֶם מִן הַיּוֹם הַהוּא וָהָלְאָה'.

נראה שזה גם הטעם לכך שבנפילת גוג מופיעים דבר, דם וגשם. יש בזה הקבלה ליציאת מצרים וקריעת ים סוף, שכן ריבונו של עולם נלחם בפרעה על מנת להביאו להכרה בה', כפי שאומרת התורה ביחס לפרעה: 'לְמַעַן תֵּדַע כִּי אֲנִי ה' בְּקֶרֶב הָאָרֶץ', ובדומה לזה, בפרק שלנו חוזר הנביא שוב ושוב על התכלית 'וְיָדְעוּ כִּי אֲנִי ה''.

הקבלה זו חוזרת במקום נוסף בפרקנו, בו אנו מוצאים קשר בין נפילת גוג לנפילת פרעה וחילו ביציאת מצרים. וכך נאמר בפסוק כ: 'וּשְׁבַעְתֶּם עַל שֻׁלְחָנִי סוּס וָרָכֶב גִּבּוֹר וְכָל אִישׁ מִלְחָמָה נְאֻם אֲדֹנָי אלוהים'. ביטויים אלו מזכירים את מה שבני ישראל אמרו בשירת הים לאחר נס קריעת ים סוף: 'אָשִׁירָה לַה' כִּי גָאֹה גָּאָה סוּס וְרֹכְבוֹ רָמָה בַיָּם... ה' אִישׁ מִלְחָמָה ה' שְׁמוֹ'.

משמעות מוסרית להקבלה עם נפילת פרעה

שאלה מוסרית הקיימת בפרקנו היא שלכאורה אין צדק בהענשת גוג וחילו על פלישתם לארץ ישראל, כי הלא הקב"ה הוא זה שפיתה אותם לעשות כן כפי שנאמר בפסוק ב 'וְשִׁבַּבְתִּיךָ וְשִׁשֵּׁאתִיךָ וְהַעֲלִיתִיךָ מִיַּרְכְתֵי צָפוֹן וְהֵבֵאוֹתִךָ עַל הָרֵי יִשְׂרָאֵל'. דילמה מוסרית דומה מצויה ביחס להקשיית לבו של פרעה ביד ה' טרם יציאת מצרים, מדוע היה ראוי להיענש על דבר שאינו בשליטתו?

הרמב"ם ענה על כך בזו הלשון:

> ואפשר שיחטא האדם חטא גדול או חטאים הרבה, עד שייתן הדין לפני דיין האמת שיהיה הפירעון מזה החוטא על חטאים אלו שעשה ברצונו ומדעתו, שמונעין ממנו התשובה ואין מניחין לו רשות לשוב מרשעו, כדי שימות ויאבד בחטאים שעשה. הוא שהקדוש ברוך הוא אומר על ידי ישעיהו 'השמן לב העם הזה . . . ושב--ורפא לו'. וכן הוא אומר 'ויהיו מלעיבים במלאכי האלוהים ובוזים דבריו ומיתעתעים בנביאיו עד עלות חמת ה' בעמו עד לאין מרפא' כלומר חטאו ברצונם והרבו לפשוע, עד שנתחייבו למנוע מהן התשובה שהיא המרפא. לפיכך כתוב בתורה 'ואני אחזק את לב פרעה' לפי שחטא מעצמו תחילה והרע לישראל הגרים בארצו, שנאמר 'הבה נתחכמה לו' נתן הדין למנוע ממנו התשובה, עד שנפרעין ממנו לפיכך חיזק הקדוש ברוך הוא את ליבו.

פרעה היה שקוע ברשעתו עוד קודם הקשיית הלב, והקשיית הלב באה בשביל להענישו על חטאיו. לאור ההקבלה שראינו בין גוג לפרעה, משמע שגאוותו של גוג על ממלכת השמים לא החלה בפלישה לארץ ישראל, וכפי שמתבטא הדבר בדברי הגאוה של מלך אשור אליו נדמה גוג. על כן, אף הפיתוי לגוג, לבוא לשלול שלל בארץ ישראל, בא כחלק ממלחמת ה' באלו המכחישים את שמו בעולם. באם נאמר, כפי שהצענו בפרק הקודם, שיש פה גם רמיזה לפרעון מנבוכדנצר, אזי מובן הדבר לאחר שהרשיע והחריב

את המקדש והיכה את ממלכת יהודה, שלא מתוך הכרה שפעולותיו הן מטעם ריבונו של עולם, אלא פרי גאוותו.

בסוף הפרק נאמר: 'וְיָדְעוּ כִּי אֲנִי ה' אֱלֹהֵיהֶם בְּהַגְלוֹתִי אֹתָם אֶל הַגּוֹיִם וְכִנַּסְתִּים עַל אַדְמָתָם וְלֹא אוֹתִיר עוֹד מֵהֶם שָׁם' - כאשר עם ישראל יצא לגלות היו סבורים העמים שאלוקים הפסיד במלחמה, והיה בכך חילול השם. פסוק זה מלמדנו על התיקון העתידי, כאשר העמים יבינו רטרואקטיבית שהגלות הייתה מעשהו של אלוקים ולא חלילה תוצאה של הפסד שלו במלחמה. נבואות גוג ומגוג, בהיותן החותם של הנבואות העוסקות בחזרת השכינה לארצה, מלמדות שריבונו של עולם שב ומשיב את עם ישראל לארצו על מנת להתגלות בה דרכם.

הנבואה קרובה להתממש

פסוקים ח-ט: הִנֵּה בָאָה וְנִהְיָתָה נְאֻם אֲדֹנָי אֱלֹהִים הוּא הַיּוֹם אֲשֶׁר דִּבַּרְתִּי. וְיָצְאוּ יֹשְׁבֵי עָרֵי יִשְׂרָאֵל וּבִעֲרוּ וְהִשִּׂיקוּ בְּנֶשֶׁק וּמָגֵן וְצִנָּה בְּקֶשֶׁת וּבְחִצִּים וּבְמַקֵּל יָד וּבְרֹמַח - עם ישראל ישתמש בכלי הנשק שהוא ימצא על גופות חיילי האויב - וּבִעֲרוּ בָהֶם אֵשׁ שֶׁבַע שָׁנִים - ואותם כלי נשק, מאחר ולא יהיה בהם צורך מלחמתי, ישמשו כחומר בערה - וְלֹא יִשְׂאוּ עֵצִים מִן הַשָּׂדֶה וְלֹא יַחְטְבוּ מִן הַיְּעָרִים כִּי בַנֶּשֶׁק יְבַעֲרוּ אֵשׁ וְשָׁלְלוּ אֶת שלליהם [שֹלְלֵיהֶם] וּבָזְזוּ אֶת בֹּזְזֵיהֶם נְאֻם ה' אלהים.

האמירה הזאת של 'הִנֵּה בָאָה וְנִהְיָתָה', מעבר לכך שהיא מלמדת שהנבואה הזו לא הייתה אמורה להידחות לעתיד הרחוק, כפי שהרחבנו בפרק הקודם, גם סוגרת מעגל עם נבואה קדומה של יחזקאל טרם החורבן, אודות החורבן הצפוי לבוא על המקדש ועל מלכות יהודה, שם נאמר:

פרק יב פסוקים כא-כג: וַיְהִי דְבַר ה' אֵלַי לֵאמֹר בֶּן-אָדָם, מָה הַמָּשָׁל הַזֶּה לָכֶם עַל אַדְמַת יִשְׂרָאֵל, לֵאמֹר יַאֲרְכוּ הַיָּמִים וְאָבַד כָּל חָזוֹן - אתם סבורים שיחלוף עוד זמן רב בטרם תתגשם הנבואה, ואולי היא אף לא תתקיים במלואה - לָכֵן אֱמֹר אֲלֵיהֶם, כֹּה אָמַר אֲדֹנָי אלהים, הִשְׁבַּתִּי אֶת הַמָּשָׁל הַזֶּה וְלֹא יִמְשְׁלוּ אֹתוֹ עוֹד בְּיִשְׂרָאֵל: כִּי אִם דַּבֵּר אֲלֵיהֶם, קָרְבוּ הַיָּמִים וּדְבַר כָּל חָזוֹן - הדברים יקרו, ובקרוב.

וכאן, בנבואה שלנו שעקרונית הייתה עתידה להתממש לאחר ההגליה והענישה, בא יחזקאל שוב ואומר 'הִנֵּה בָאָה וְנִהְיָתָה' - כלומר, כשם שההגליה באה מסמיכות למרות שלא האמינו שאכן כך יקרה כך גם אם ירימו עם ישראל את הכפפה גם נבואה זו תתגשם במלואה בעתיד הקרוב.

נבואות מקבילות של יואל ויחזקאל

פסוק כט: וְלֹא אַסְתִּיר עוֹד פָּנַי מֵהֶם אֲשֶׁר שָׁפַכְתִּי אֶת רוּחִי עַל בֵּית יִשְׂרָאֵל נְאֻם אֲדֹנָי אלוהים - הביטוי 'אֲשֶׁר שָׁפַכְתִּי אֶת רוּחִי' מופיע גם בנבואה אחרת, של יואל, ונראה שנבואה זו עמדה לנגד עיניו של יחזקאל:

פרקים ג-ד: וְהָיָה אַחֲרֵי כֵן - אחרי שה' יכה את עם ישראל והם יחזרו בתשובה וה' ישיב את שבות יהודה וירושלים - אֶשְׁפּוֹךְ אֶת רוּחִי עַל כָּל בָּשָׂר וְנִבְּאוּ בְּנֵיכֶם וּבְנוֹתֵיכֶם. זְקֵנֵיכֶם חֲלֹמוֹת יַחֲלֹמוּן, בַּחוּרֵיכֶם חֶזְיֹנוֹת יִרְאוּ הָעֲבָדִים וְעַל הַשְּׁפָחוֹת בַּיָּמִים הָהֵמָּה אֶשְׁפּוֹךְ אֶת רוּחִי - כלומר כולם יהפכו לנביאים - וְנָתַתִּי מוֹפְתִים בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ, דָּם וָאֵשׁ וְתִימְרוֹת עָשָׁן - גם ביטויים אלו דומים מאד למה שמתואר בנבואה שלנו, 'בְּדָבֶר וּבְדָם וְגֶשֶׁם שׁוֹטֵף וַאֲבָנֵי אֶלְגָּבִישׁ אֵשׁ וְגָפְרִית...' - הַשֶּׁמֶשׁ יֵהָפֵךְ לְחֹשֶׁךְ וְהַיָּרֵחַ לְדָם, לִפְנֵי בוֹא יוֹם ה' הַגָּדוֹל וְהַנּוֹרָא - שוב תיאור אפוקליפטי, והרקע לעוצמה הזו הוא - ...כִּי הִנֵּה בַּיָּמִים הָהֵמָּה וּבָעֵת הַהִיא אֲשֶׁר

אָשִׁיב אֶת שְׁבוּת יְהוּדָה וִירוּשָׁלָם וְקִבַּצְתִּי אֶת כָּל הַגּוֹיִם, וְהוֹרַדְתִּים אֶל עֵמֶק יְהוֹשָׁפָט. וְנִשְׁפַּטְתִּי עִמָּם שָׁם עַל עַמִּי וְנַחֲלָתִי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר פִּזְּרוּ בַגּוֹיִם וְאֶת אַרְצִי חָלָקוּ - ריבונו של עולם עתיד לנקום בכל העמים שלקחו חלק בהרס ובחורבן מכיוון שהם שדדו אותם - ...אֲשֶׁר כַּסְפִּי וּזְהָבִי לְקַחְתֶּם וּמַחֲמַדַּי הַטֹּבִים הֲבֵאתֶם לְהֵיכְלֵיכֶם - תיאור דומה ביותר לזה של חטאי העמים המוזכרים בנבואה בפרקנו 'הָלְשְׁלֹל שָׁלָל אַתָּה בָא...' ועל כך הקב"ה אומר, כעת אנקום בכם.

נראה שהתכתבות נבואת יחזקאל עם נבואת יואל נרמזת גם בהמשך דברי יואל על עתידם של הגויים. הנבואה ביחזקאל מבשרת שבסופו של דבר ישרפו את כלי הנשק כי לא יהיה בהם צורך, וכן מנבא ישעיה בנבואה הקדומה יותר על אשור, זו המקבילה לנבואת גוג ומגוג (כפי שביארנו לעיל בפרק לח): 'וְכִתְּתוּ חַרְבוֹתָם לְאִתִּים וַחֲנִיתוֹתֵיהֶם לְמַזְמֵרוֹת'.

לעומת עתיד זה הצפוי לעם ישראל, מנבא שם הנביא יואל על הגויים אשר באו על ירושלים:

פסוק ט: קִרְאוּ זֹאת בַּגּוֹיִם, קַדְּשׁוּ מִלְחָמָה, הָעִירוּ הַגִּבּוֹרִים, יִגְּשׁוּ יַעֲלוּ כֹּל אַנְשֵׁי הַמִּלְחָמָה, כְּתוּ אִתֵּיכֶם לַחֲרָבוֹת וּמַזְמְרֹתֵיכֶם לְרֻמָחִים - בדיוק ההיפך ממה שמנבא ישעיה על ישראל - הַחַלָּשׁ יֹאמַר גִּבּוֹר אָנִי - ברוב רשעותם וגאוותם של הגויים הם בטוחים בניצחונם ולכן אף החלשים שבהם ששים אלי קרב ורוצים לבוא ולבוז את ישראל. ריבונו של עולם יעניש אותם ואז תתממש התכלית 'וִידַעְתֶּם, כִּי אֲנִי ה' אֱלֹהֵיכֶם שֹׁכֵן בְּצִיּוֹן הַר קָדְשִׁי'.

בפרק הקודם ראינו את דברי יחזקאל, המשווה את נבואתו לנבואות קדומות באומרו: 'אֲשֶׁר דִּבַּרְתִּי בְּיָמִים קַדְמוֹנִים בְּיַד עֲבָדַי נְבִיאֵי יִשְׂרָאֵל' - והסקנו כי הוא מתייחס בדבריו

לנבואות מתקופת מלכות אשור. לאור הקשר הבולט בין נבואת יואל לנבואת פרקנו, נראה שאף הנביא יואל הוא אחד מאותם נביאים קדמונים אליהם רומז הנביא יחזקאל.

טהרת ארץ ישראל

פסוקים יב-טז: וּקְבָרוּם בֵּית יִשְׂרָאֵל - את גופות הרוגי צבא גוג - לְמַעַן טַהֵר אֶת הָאָרֶץ - עם ישראל ישאף לטהר את הארץ, וניכר שאף ריבונו של עולם משתפם בתהליך. אף הטבע שותף לטיהור - ...וְאַתָּה בֶן אָדָם כֹּה אָמַר אֲדֹנָי אלהִים אֱמֹר לְצִפּוֹר כָּל כָּנָף וּלְכֹל חַיַּת הַשָּׂדֶה הִקָּבְצוּ וָבֹאוּ הֵאָסְפוּ מִסָּבִיב עַל זִבְחִי אֲשֶׁר אֲנִי זֹבֵחַ לָכֶם זֶבַח גָּדוֹל עַל הָרֵי יִשְׂרָאֵל וַאֲכַלְתֶּם בָּשָׂר וּשְׁתִיתֶם דָּם בְּשַׂר גִּבּוֹרִים תֹּאכֵלוּ וְדַם נְשִׂיאֵי הָאָרֶץ תִּשְׁתּוּ - בפשטות הכוונה לכל הגופות, כלומר כחלק מתיאור גודל הצבא שיפול, מבשר יחזקאל שיקח שבעה חודשים לטהר את הארץ עקב מספרן הרב של הגופות... אז בינתיים הציפורים וחיות הטרף יאכלו מהנבלות.

גם הביטויים בפסוק יח, 'אֵילִים כָּרִים וְעַתּוּדִים פָּרִים מְרִיאֵי בָשָׁן כֻּלָּם', הם משל לבשר הגיבורים שהוא כמו כָּרִים. הביטוי כֻּלָּם בא להדגיש שלא רק גוויות החיילים הפשוטים יושלכו בשדה אלא אף אלו של המנהיגים יושלכו בביזיון. כפי שראינו, הטבע ישמש כלי בהענשת האויבים וטהרת הארץ, ויש לכך שתי סיבות אפשריות.

א) זה יהיה חלק מהעונש של גוג, אשר צבאו יפול מתוך ביזיון כזה.

ב) רצונו של הקב"ה הוא שעם ישראל יקח חלק בטהרה אבל לא הוא בלבד. כפי שראינו בפרקים הקודמים, יחזקאל מנבא שארץ ישראל תיטהר, לא בזכות עם ישראל, ואדרבא, למרות ההתנהגות שלהם, ולכן גם הטבע ישתתף בטהרה. ואכן, הטהרה שעם ישראל יעשו בקבורת הגופות, זוכה לציון די נמוך, מה שמכונה בלשון חז"ל 'טומאת בית הפרס'

כי עדיין ישארו גופות וכדומה, ולכן יוודא הקב"ה באמצעות עופות השמים שהארץ אכן תהיה טהורה.

פסוקים יט-כ: וַאֲכַלְתֶּם חֵלֶב לְשָׂבְעָה וּשְׁתִיתֶם דָּם לְשִׁכָּרוֹן מִזִּבְחִי אֲשֶׁר זָבַחְתִּי לָכֶם. וּשְׂבַעְתֶּם עַל שֻׁלְחָנִי סוּס וָרֶכֶב גִּבּוֹר וְכָל אִישׁ מִלְחָמָה נְאֻם אֲדֹנָי אלהִים.

נראה כי הנביא יחזקאל רומז בתיאורים אלו של אכילת החלב ושיכרון משתיית הדם לקיום נבואתו של משה רבנו משירת האזינו שתבוא לאחר שיקום ה' את נקמתו מהגויים שהרעו לבניו וכך נאמר בספר דברים:

אָשִׁיב נָקָם לְצָרָי וְלִמְשַׂנְאַי אֲשַׁלֵּם. אַשְׁכִּיר חִצַּי מִדָּם וְחַרְבִּי תֹּאכַל בָּשָׂר מִדַּם חָלָל וְשִׁבְיָה מֵרֹאשׁ פַּרְעוֹת אוֹיֵב.

השכרון מהדם ואכילת החלב על ידי החרב אותן מנבא משה רבנו הן אלו שאמורות להתגלות בנבואת נפילתו של גוג.

ענישה זו אותה מנבא משה באה כמידה כנגד מידה על חילול נחלב והדם מקורבנות ה' שחיללו האויבים ונתנו אותם לאליליהם כדברי משה רבנו 'אֲשֶׁר חֵלֶב זְבָחֵימוֹ יֹאכֵלוּ יִשְׁתּוּ יֵין נְסִיכָם' והדבר מתאים להבנה שראינו בפרקנו כי יש פה נקמה של הקב"ה על חילול שמו. לפיכך הענישה באה עם תיאורים מאד פולחניים, המזכירים את תיאורי הקורבנות שבספר ויקרא ונראה שדברים אלו באים כהכנה לפרקים הבאים העוסקים בחזרת השכינה לבית המקדש. ריבונו של עולם מקדש את הארץ בהשמדת אויביו, ומכין בכך את התשתית למקדש ולעבודתו.

פסוקים כז-כט: בְּשׁוּבְבִי אוֹתָם מִן הָעַמִּים וְקִבַּצְתִּי אֹתָם מֵאַרְצוֹת אֹיְבֵיהֶם וְנִקְדַּשְׁתִּי בָם לְעֵינֵי הַגּוֹיִם רַבִּים. וְיָדְעוּ כִּי אֲנִי ה' אֱלֹהֵיהֶם בְּהַגְלוֹתִי אֹתָם אֶל הַגּוֹיִם

וְכִנַּסְתִּים עַל אַדְמָתָם וְלֹא אוֹתִיר עוֹד מֵהֶם שָׁם. וְלֹא אַסְתִּיר עוֹד פָּנַי מֵהֶם אֲשֶׁר שָׁפַכְתִּי אֶת רוּחִי עַל בֵּית יִשְׂרָאֵל נְאֻם אֲדֹנָי אלהִים.

בפסוקים אלו אנו מוצאים, לא בפעם הראשונה ביחזקאל, מעין לשונות גאולה: 'בְּשׁוֹבָבִי אוֹתָם'; 'וְקִבַּצְתִּי אֹתָם' 'וְנִקְדַּשְׁתִּי בָם' ועוד, מעין לשונות הגאולה שהובטחו לישראל ערב יציאתם ממצרים: והוצאתי, והצלתי, וגאלתי, ולקחתי. בפרק כ ראינו זאת בהדגשה, כאשר שם ההשוואה ליציאת מצרים מופיעה בפירוש לומר, ריבונו של עולם יגאל אתכם בעל כורחכם, כפי שגאל אתכם ממצרים. ההשוואה ליציאת מצרים מעידה על ההתערבות הגדולה של הקב"ה בטבע, מחד, ומאידך על מיעוט היכולת של ישראל לטהר את הארץ בעצמם.

בדברים אלו חותם יחזקאל נבואה זו, והם החוליה המקשרת לפרק הבא העוסק בטהרת ארץ ישראל. הנקודה המרכזית היא ששם ה' יתגלה על עם ישראל; העמים יכירו בכך וידעו כי ה' הוא המנהיג. עם ישראל יזכה לנבואה בבחינת 'ושפכתי' כאמור לעיל אצל יואל, גם אם הם לא יהיו ברמה הרוחנית הראויה, וזאת כיון שריבונו של עולם יכפה עליהם לשוב בתשובה.

חטיבה חמישית

המקדש והמדינה הרצויים

פרקים מ-מח

פרק מ

פרק מ פותח חטיבה חדשה, האחרונה בספר יחזקאל. פרקי החטיבה, מ-מח, כוללים נבואות על בית המקדש העתידי ועל חלוקה מחדש של נחלות ארץ ישראל לשבטים.

הבדלים בין נבואות המקדש ביחזקאל לבין המובא במקומות אחרים במקרא

אחת הסוגיות המרכזיות שיש לתת עליהן את הדעת בבואנו ללמוד פרקים אלו היא הבדלים בין תוכן נבואותיו של יחזקאל לבין מה שנכתב בתורה. ההבדלים הם משמעותיים, כגון בהלכות כהונה, לפי יחזקאל נאסר על הכוהנים לשאת אלמנות[1] ואילו בתורה מפורש שאיסור זה הוא בנוגע לכוהן גדול ולא כוהן הדיוט.[2] בנוסף, יחזקאל מחריג את האיסור לשאת אלמנות, ולפיו מותר לכוהן לשאת אלמנה מכוהן, ואילו התורה אוסרת על הכוהן הגדול לשאת אלמנה מכל וכל.[3]

גם בנושא הנחלות של השבטים ישנו פער גדול בין החלוקה שמתאר יחזקאל[4] לבין זו שמתוארת בספר יהושע,[5] אשר נעשתה בגורל כפי ציווי התורה.[6] בין ההבדלים ניתן למנות את הבאים: א) הנחלות שמתאר יחזקאל יחולקו כרצועות שטח רוחביות ולא לפי תוואי השטח כפי שמתואר בספר יהושע. ב) על פי יחזקאל חלוקת הנחלות לשבטים איננה תואמת את זו של יהושע, שהתבססה על לשון התורה בברכות השבטים, כגון

---

[1] יחזקאל מד, כב.
[2] ויקרא כא, יד.
[3] דין זה חל רק במלך, כדברי המשנה (סנהדרין ב, ב) 'נושא המלך אלמנתו של מלך'.
[4] להלן פרק מח.
[5] פרקים יד-יט.
[6] במדבר לד, יג.

'זְבוּלֵן לְחוֹף יַמִּים יִשְׁכֹּן',[7] או 'רֹבֵץ בֵּין הַמִּשְׁפְּתָיִם'[8] (= בין תחומי השדות לשמור שם גנותיו ופרדסיו - רבי יוסף בכור שור) שנאמר על יששכר, והדבר תואם לנחלתו שבעמק יזרעאל.[9] וכן בנוגע לשבט בנימין[10] שעל ברכתו דרשו חז"ל[11] שהמזבח יהיה בנחלתו בגבול משותף עם יהודה (דהיינו אזור ירושלים) ואילו בנבואת יחזקאל אזור המקדש ניתן רק לכוהנים, כאשר שבט בנימין ישכון לדרומו[12] ושבט יהודה לצפונו.[13] ג) נחלות השבטים ראובן, גד וחצי המנשה ניתנו על פי משה בצידו המזרחי של הירדן,[14] ולעומת זאת על פי התיאור שבנבואת יחזקאל הן מופיעות בצידו המערבי, כפי יתר השבטים.[15]

הבדלים בין המקרא ליחזקאל ביחס לקורבנות השבת והחגים

הנביא יחזקאל מתאר קורבן של הנשיא שיוקרב בשבתות: 'וְהָעֹלָה אֲשֶׁר יַקְרִב הַנָּשִׂיא לַה' בְּיוֹם הַשַּׁבָּת שִׁשָּׁה כְבָשִׂים תְּמִימִם וְאַיִל תְּמִים',[16] דבר שלא מצאנו כמותו בתורה בקורבנות השבת.[17] ביחס לראש חודש מצווה התורה 'וּבָרֹאשֵׁי חָדְשֵׁיכֶם תַּקְרִיבוּ עֹלָה לַה' פָּרִים בְּנֵי בָקָר שְׁנַיִם וְאַיִל אֶחָד כְּבָשִׂים בְּנֵי שָׁנָה שִׁבְעָה תְּמִימִם'[18] ויחזקאל מתאר

---

[7] בראשית מט, יג.
[8] שם פסוק יד.
[9] להרחבת הקשר בין ברכתו של יששכר לבין עמק יזרעאל ניתן לעיין בדבריו של יצחק משה עמנואלי, ספר בראשית הסברים והארות עמ' 616.
[10] בראשית מט, כז; דברים לג, יב.
[11] ספרי דברים שנב; מגילה כו ע"א.
[12] להלן מח, כג.
[13] שם, ח.
[14] במדבר לב, לג; יהושע יג, טו-לב.
[15] יחזקאל מח פסוקים ה, ז, כח.
[16] שם מו, ד.
[17] במדבר כח, ט-י. יש להעיר שאין רשות להוסיף בשבת קרבנות שלא קבעה להם התורה זמן, מפאת חילול השבת (פסחים סו ע"א). קושי זה גרם לרש"י להוציא פסוק זה מידי פשוטו ולבאר כי מדובר ביום טוב שאף הוא יום שבתון, על אף שעל פי פשטי המקראות דחוק לומר כך.
[18] במדבר כח, יא.

כמות שונה של קורבנות: 'וּבְיוֹם הַחֹדֶשׁ פַּר בֶּן בָּקָר תְּמִימִם וְשִׁשָּׁת כְּבָשִׂים וָאַיִל תְּמִימִם יִהְיוּ'.[19]

ביחס לחג המצות במקדש העתידי ניבא יחזקאל בזו הלשון:[20]

> בָּרִאשׁוֹן בְּאַרְבָּעָה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ יִהְיֶה לָכֶם הַפָּסַח חַג שְׁבֻעוֹת יָמִים מַצּוֹת יֵאָכֵל. וְעָשָׂה הַנָּשִׂיא בַּיּוֹם הַהוּא בַּעֲדוֹ וּבְעַד כָּל-עַם הָאָרֶץ פַּר, חַטָּאת. וְשִׁבְעַת יְמֵי הֶחָג יַעֲשֶׂה עוֹלָה לַה' שִׁבְעַת פָּרִים וְשִׁבְעַת אֵילִים תְּמִימִם לַיּוֹם שִׁבְעַת הַיָּמִים וְחַטָּאת שְׂעִיר עִזִּים לַיּוֹם. וּמִנְחָה אֵיפָה לַפָּר וְאֵיפָה לָאַיִל יַעֲשֶׂה וְשֶׁמֶן הִין לָאֵיפָה.

תיאור זה, על פניו, שונה מאוד מהנאמר בתורה ביחס לקורבנות החג:[21]

> וּבַחֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן בְּאַרְבָּעָה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ פֶּסַח לַה'. וּבַחֲמִשָּׁה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ הַזֶּה, חַג שִׁבְעַת יָמִים מַצּוֹת יֵאָכֵל. בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן מִקְרָא קֹדֶשׁ כָּל מְלֶאכֶת עֲבֹדָה לֹא תַעֲשׂוּ. וְהִקְרַבְתֶּם אִשֶּׁה עֹלָה לַה' פָּרִים בְּנֵי-בָקָר שְׁנַיִם וְאַיִל אֶחָד וְשִׁבְעָה כְבָשִׂים בְּנֵי שָׁנָה תְּמִימִם יִהְיוּ לָכֶם. וּמִנְחָתָם סֹלֶת בְּלוּלָה בַשָּׁמֶן שְׁלֹשָׁה עֶשְׂרֹנִים לַפָּר וּשְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים לָאַיִל תַּעֲשׂוּ. עִשָּׂרוֹן עִשָּׂרוֹן תַּעֲשֶׂה לַכֶּבֶשׂ הָאֶחָד לְשִׁבְעַת הַכְּבָשִׂים. וּשְׂעִיר חַטָּאת אֶחָד לְכַפֵּר עֲלֵיכֶם.

ההבדלים שניתן למנות הם:

- בתורה מתואר קורבן שעיר החטאת של העם. ביחזקאל נאמר שישנו פר חטאת של הנשיא יחד עם קורבן הפסח, מלבד שעיר החטאת שבכל יום מימי החג.

---

[19] יחזקאל מו, ו. רד"ק ביאר כי לשון הרבים 'תְּמִימִם' מתייחסת לשור ולפרה שמהם נולד הפר ומעיר על כך רד"ק כי זהו חידוש גדול שלא מצאנו לדרישה שכזו רמז בתורה.
[20] יחזקאל מה, כא-כד.
[21] במדבר כח, טז-כב.

- בתורה נאמר שייקרבו בכל יום שני פרים ואיל אחד ושבעה כבשים ואילו יחזקאל מנבא על שבעה פרים ושבעה אילים ומשמיט את הכבשים.

- כמות המנחות שבתורה היא שלוש עשיריות האיפה לכל פר וחמישית האיפה (שני עשרונים) לאיל ואילו יחזקאל מנבא על איפה שלמה לכל פר ולכל איל. אף כמות השמן שבמנחה שונה היא ביחזקאל מהנאמר בתורה שכן לפי התורה היחס הוא חצי הין למנחה של פר שלישית ההין למנחת איל ורביעית ההין לכל מנחה של כבש,[22] ויחס זה נשמר אף במספר קורבנות משתנה,[23] ואילו בנבואת יחזקאל מדובר על הין שמן שלם לכל קורבן.[24]

בגמרא היו שרצו לומר כי יחזקאל מדבר רק על אירוע חד פעמי של חנוכת המקדש העתידי,[25] אך נראה שפשטי המקראות המדברים על הכוונה כיצד לקיים את המועדים באופן שיטתי ולא רק אירוע חנוכת המקדש שיחול מראש חודש ניסן עד חג המצות הביאה את רבי יוחנן שם לומר 'פרשה זו אליהו עתיד לדורשה'.

הבדלים בדיני מאכלות אסורות

סתירה נוספת קיימת לכאורה בין דיני מאכלות אסורים שבתורה לבין מה שנאמר בעניין זה בפרקי המקדש שבספר יחזקאל. בנבואה ביחזקאל[26] נאמר כי אסור לכוהנים לאכול נבילה וטריפה, ואילו התורה בספר שמות ובספר דברים אוסרת זאת על העם כולו.[27]

---

[22] במדבר כח, יד.
[23] במדבר טו, ד-יב.
[24] דבר שגרם לרש"י להוציא את דברי הכתוב מפשוטם ולבאר כי מתוך האיפה ינפו קמח נקי בכמות עליה דיברה התורה. אף ביחס לשמן ביאר רש"י כי הכלי של השמן היה בגודל המכיל הין אך היו בו שנותות, ובכל קורבן הביאו את הכמות שנאמרה בתורה, והדברים נראים קשים ברמת הפשט.
[25] מנחות מה ע"א.
[26] להלן מד, לא.
[27] שמות כב, ל; דברים יד, כא.

הגמרא[28] אומרת כי הסתירות הללו הובילו לכך שרצו לגנוז את ספר יחזקאל, אך לא עשו מזאת מאחר שהצליחו לדרוש את הפסוקים באופן המתאים להלכה.

רוב הדרשות המיישבות את פסוקי יחזקאל עם ההלכה לא מצויות תחת ידינו, אך הדרשה הדנה בשאלת המאכלות האסורות כן מצויה בגמרא[29] ושם נתבאר שעל כל העם נאסר לאכול נבלות וטרפות, אלא שיחזקאל מדגיש את האיסור על הכוהנים, מכיוון שכוהן אוכל מקורבן חטאת[30] שכאשר הוא קרב מן העוף הוא לא נשחט בצוואר אלא נמלק מהעורף,[31] ולכן היה מקום לטעות ולומר שלא חלים על הכוהנים כל דיני השחיטה ולפיכך באה ההדגשה אצל יחזקאל כי הלכות איסור נבלה וטרפה חלות אף על הכוהנים.[32]

הבדלים בתיאור בנין בית המקדש

אנחנו מוצאים הבדלים בין הכתובים שבשאר המקרא לבין המתואר בנבואת המקדש של יחזקאל גם ביחס לגודל ולמידות המקדש. אמנם, לכאורה בעניין זה אין קושי שכן

---

[28] שבת יג ע"ב.

[29] מנחות מה ע"א. רבי יוחנן שם טוען באופן שיטתי כי אליהו יבוא וידרוש את פסוקי יחזקאל. ניתן לבאר בדברי רבי יוחנן כי כבר בימיהם נשכחו רבות מהדרשות שישבו בהן את ספר יחזקאל ועל כן הציפיה שיבוא אליהו הנביא ויזכיר את הדרשות. כן ניתן לבאר שהדרשות שבידינו מבארות את דרך החשיבה הראויה ליישום ההלכתי בשאלת הפער בין הנחיות התורה להנחיות הנבואה ביחזקאל, אך דרך זו לא נסללה בכלל הסתירות הקיימות ואליהו יחדש דרשה למקומות שנשארו פתוחים ללא דרשה מיישבת.

[30] ויקרא ו, יט.

[31] שם א, טו.

[32] נראה שסתירה זו קיימת כבר בתורה עצמה; בספר ויקרא (כב, ח) נאמר: 'נְבֵלָה וּטְרֵפָה לֹא יֹאכַל לְטָמְאָה בָהּ...' ומפשטי המקראות משמע שהדברים נאמרו דווקא לכוהנים, בניגוד למה שמפורש בספר שמות ובספר דברים שהאיסור כולל את כל העם. רש"י על הפסוק שבספר ויקרא מבאר שההדגשה לכוהן היא לעניין הטומאה שנוספת לו ומגבילה במיוחד אותו ככוהן מעבודת המקדש, ואילו לגבי שאר העם נותרה רק ההתייחסות לעניין האכילה שאליה מתייחסת התורה בספר שמות ובספר דברים. רשב"ם (שם) מבאר שההדגשה לכוהנים בספר ויקרא נובעת מאותו טעם שנקטה בו הגמרא לגבי הנאמר ביחזקאל. רד"צ הופמן בפירושו לויקרא כב (עמ' עו-עז) הרחיב ואושש גישה זו לפי ההקשר בפסוקים. להלן בפרק מד נוסיף ונרחיב בעניין זה.

ברור לנו שהמשכן[33] היה חריג במידותיו, מכיוון שהוא היה זמני, וראיה לכך היא שאף מקדש שלמה לא דמה למשכן במידותיו. אלא שהמקדש שמתאר יחזקאל שונה לא רק מן המשכן אלא אף ממקדש שלמה, שמידותיו ניתנו בנבואה מאת ה'.[34] נוסף על כך, אם נפרש שיחזקאל מתייחס בנבואתו למידות הבית השני, הדבר תמוה שכן בפועל לא על פי דבריו בנו את הבית השני, לא בימי זרובבל,[35] ולא לאחר מכן בזמן השיפוץ הגדול של הורדוס.[36]

תיאור בנין המקדש על פי יחזקאל - מגלה ומכסה

כותב הרמב"ם: 'בנין שבנה שלמה כבר מפורש במלכים וכן בנין העתיד להבנות אף על פי שהוא כתוב ביחזקאל אינו מפורש ומבואר'.[37] כלומר, התמונה העתידית של המקדש עמומה, וזו נקודה נוספת שיש להתייחס אליה, הסיבה לכך שהפסוקים פה מגלים טפח ומכסים טפחיים.[38]

העמימות קיימת בין היתר ביחס לכלי המקדש. בתחילת הפרק אין כלל התייחסות לכלים. מתואר שם שיחזקאל מובא לארץ ישראל, ויש שער 'כְּמִבְנֵה עִיר חוֹמָה מִחוּץ לַבַּיִת סָבִיב סָבִיב' ולא ברור על איזה בית מדובר. רק בשלב מאד מאוחר של הפרק מוזכר עניין המזבח, בפסוק לח: 'וְלִשְׁכָּה וּפִתְחָהּ בְּאֵילִים הַשְּׁעָרִים; שָׁם יָדִיחוּ אֶת הָעֹלָה.

---

[33] שמות כה-כו.

[34] דברי הימים א כח, יט.

[35] שהרי הוא היה קטן במימדיו אפילו ממקדש שלמה (עזרא ג, יב).

[36] המתואר במסכת תמיד. יחיאל צבי מושקוביץ (פירוש דעת מקרא ליחזקאל עמ' שיז-שכ) סוקר פערים בין תיאור המקדש ביחזקאל לבין המקדש הראשון והשני, בעיות פענוח שנותרו למושגים לא ברורים, וגישות שונות שעלו במהלך הדורות בניסיון לפתור את השאלות.

[37] הלכות בית הבחירה פ"א ה"ד.

[38] ד"ר טובה גנזל (נבואת הצופה - בין חורבן לתקומה, עמ' 270-272) סבורה שהעמימות מכוונת, ונועדה להרחיק את העם מלבנות את בית המקדש בעצמם, ולמנוע מהם לדחוק את הקץ, עד סוף זמן הגלות שנגזרה עליהם, שאז יבוא סימן מאת הקב"ה כי ניתן לבנותו. בעניות דעתי מגמה זו מצריכה תיאור כללי בלבד ואילו התיאור המפורט והנרחב של המקדש בנבואתו של יחזקאל, על אף העמימות שבו, בא ללמד משהו מעבר לכך, וכפי שיוסבר להלן.

וּבְאֵלֶם הַשַּׁעַר שְׁנַיִם שֻׁלְחָנוֹת מִפּוֹ וּשְׁנַיִם שֻׁלְחָנוֹת מִפֹּה לִשְׁחוֹט עֲלֵיהֶם הָעוֹלָה וְהַחַטָּאת וְהָאָשָׁם'.

לאורך עשרות פסוקים לא מפורש מהו אותו בית! יכולים היינו לחשוב שמדובר בארמון המלך, מה גם שמתוארות כאן לשכות של שרים,[39] וכן לשכות של כוהנים.[40] כלומר, אם אמנם מטרת הנבואה היא לתת הוראות הפעלה לצורך בניית המקדש, הרי שהנעלמים רבים, ובולט הדבר בכך שלא מופיעה מידת גובהו של הבית![41] אף הסגנון מקשה על ההבנה הפשוטה של ההדרכה לצורך הבניה ולכן כתב הרמב"ם את מה שכתב, כאמור לעיל, שהתיאור ביחזקאל 'אינו מפורש ומבואר'.

הרמב"ם ממשיך ואומר שם: 'ואנשי בית שני כשבנו בימי עזרא בנוהו כבנין שלמה ומעין דברים המפורשים ביחזקאל'. ורואים שהוא נוקט בלשון 'בנוהו' ביחס לבנין שלמה שכן תמונת בנין שלמה הייתה נהירה, ואילו ביחס לתיאוריו של יחזקאל נוקט הרמב"ם בלשון 'ומעין דברים המפורשים...' מה שמעיד על העמימות, ועל כך שרק פרטים מסויימים הם מפורשים יותר ביחזקאל, ואף אותם כאמור יישמו בבית שני רק באופן חלקי, '**מעין** הדברים המפורשים ביחזקאל'.

בדרך זו כתב רבנו ישעיה מטראני בפירושו לפרק זה:[42]

> **מדות הבית וסדר הקרבנות ומשפט הכוהנים האמורים כאן, אין אדם בעולם שיוכל לעמוד על אמיתתם. ואם הקדמונים שהיו סמוכים לנבואת יחזקאל בקשו**

---

[39] פסוק מד.

[40] פסוקים מה-מו.

[41] טובה גנזל (דבריה מובאים באתר 929 לפרק זה) ביארה כי יחזקאל ראה את הנבואה הזו ממעוף הציפור ועל כן לגובה יש פחות משמעות. בענ"ד הראיה בתוך הבית הבאה בפירוט בפרק זה מראה שיש התייחסות למימדי הבית מראיה אופקית ועל כן מימד הגובה אכן נראה חסר. כל שכן שיש לחשוב על הסרת מימד זה בתיאור הבית, לנוכח האזכור של גובה החומה ממזרח בפסוק ה.

[42] ומכאן ואילך עד סוף הספר אכן המהרי"ט נמנע מלכתוב פירוש לפסוקים.

לגנזו מפני שלא יכלו לעמוד על בוריו, עד שבא חנניה בן חזקיה בן גרון ופירשו, ואיך נעמוד אנחנו על אמיתת דבריו? עד אשר יזכנו הבורא לראות את המעשים ואז נתבונן על דבריו.

הפרטים הרבים מעידים על היתכנות בנין הבית

נראה שבניגוד לדעה זו הבין רבי יום טוב ליפמאן זצ"ל, בעל התוספות יום טוב, והוא ראה בנבואת יחזקאל את תשתית אופן בניית הבית השלישי, זאת לנוכח הפרטים הרבים המתוארים בה, ולשם כך חיבר את ספרו 'צורת הבית'. הוא שואל מדוע עזרא וסיעתו לא בנו את הבית השני על פי נבואות יחזקאל ומשיב:[43] 'ולא בנאוהו כולו ככל תבנית בנין יחזקאל, לפי שידעו על פי הנביאים שביניהם שאין עתה הבנין ההוא. וזהו שנמצא בפירוש רש"י ז"ל בקפיטל (פרק) מג: ראויה הייתה ביאה שנייה של ימי עזרא, כביאה ראשונה של יהושע, לבוא בזרוע ובנס, כדדרשינן עד יעבור.[44] ובנין זה מאז היה ראוי להם כשעלו מן הגולה לגאולת עולם, אלא שגרם החטא שלא הייתה תשובתם הוגנת. הנה מן הדין היה לבנות כך ושתהיה גאולתם אילו זכו וכשלא זכו לא היו רשאים לבנות זה הבנין כלל'.

כלומר, לפי התוספות יום טוב, הפרקים ביחזקאל מתארים בנין במדרגה גבוהה של קדושה, ועזרא ראה שמדרגה זו נעלה מידי עבור בני דורו, אשר התמודדו עם תופעות רוחניות ממדרגה נמוכה יותר ולא היו במעמד מתאים למקדש אידילי,[45] ולכן בכוונה תחילה הוא לקח רק כמה עקרונות מיחזקאל ולא בנה על פיו את הבית כולו. גישה זו

---

[43] בהקדמה לספר צורת הבית.

[44] 'עַד יַעֲבֹר עַם זוּ קָנִיתָ' (שמות טו, טז) ודרשת הגמרא בברכות ד ע"א.

[45] כגון התבוללות כפי שמתואר בעזרא פרק ט.

מעלה שאלה מהי הקדושה הנשגבה המתוארת בפרטי בניה זו, העולה על צורת המבנה שהיה בזמן שלמה, ובהמשך דברינו נתייחס לכך.

גם אם מבינים את הפסוקים לאור שיטתו של התוספות יום טוב (שיש בפסוקים מספיק פרטים המאפשרים את תכנון הבניה של המקדש, והיישום תלוי בכך שהוא מייצג רמה רוחנית נשגבה) ובוודאי אם נוקטים כשיטתם של הרמב"ם ורבנו יוסף מטראני (שנבואת יחזקאל אינה מספקת די נתונים שעליהם ניתן להשתית את תוכנית בנין הבית), מסתבר לומר שיחזקאל, בתיאור המפורט של המקדש, משרטט את המקדש האידילי. לפיכך ניתן לומר כי לפי הרמב"ם והמהרי"ט התיאור פה לא בא לצורך האופן המעשי של הבניה החומרית, אלא לבטא ערכים שיהיו במקדש העתידי, המשתקפים בפרטי המקדש המופיעים בתיאור. אף התיארוך של הנבואה 'בְּרֹאשׁ הַשָּׁנָה בֶּעָשׂוֹר לַחֹדֶשׁ',[46] דהיינו ביום הכיפורים, שהוא יום המציין התעלמות מצרכי הגוף והתייחסות לשיקולים ערכיים בלבד, מחזק את התפיסה הזו שהנבואה באה לא לצורך פרקטי אלא רק לבטא עקרונות באמצעות תיאור פרטי בניה מסויימים. עקרונות אלו הינם תיקונים של תכנים וערכים שהיו לקויים בזמן הבית הראשון. יחזקאל בתארו את פרטי הבניה הללו רומז באמצעותם לתיקונם של הליקויים הללו. ולכן, לאור כל זאת, אנו נעסוק בחיפוש המשמעות הנשגבה החבויה בתוך הפרטים השונים השזורים לאורך הנבואה.

נראה כי קריאה של הפסוקים רק כמייצגים עקרונות ולא לצורך יישום, יכולה לענות על תמיהה העולה בתחילת הפרק לאור דברי חז"ל, וכך מובא בגמרא:[47] 'אמר רבי

---

[46] הביטוי 'ראש השנה' בהקשר של יום הכיפורים גרם לחז"ל (ערכין יב ע"א) לבאר כי מדובר בשנת היובל, בה חלותה של שנה זו מתחילה ביום הכיפורים. רבי מנחם בן שמעון ביאר בפשוטו של מקרא כי חודש תשרי כולו מכונה ראש השנה. דברינו אינם מתיישבים עם הבנתו של רבי אליעזר מבלגנצי המבאר כי כוונת הפסוק היא ליום י בניסן שהוא החודש הראשון. שמא לשיטתו יש פה בראיית יחזקאל את ארץ ישראל בשיקומה חזרה לכניסת עם ישראל לארץ בימי יהושע בן נון, שהייתה גם כן בעשור לחודש ניסן (יהושע ד, יט) וכן חזרה להכנה לקורבן הפסח בימי משה רבנו שהייתה ביום זה (שמות יב, ג); הדבר מתאים לחנוכת המקדש אותה חוזה יחזקאל, הבאה עם קורבן הפסח (לקמן מה, כא).

[47] עירובין נח ע"א.

יהושע בן חנניא אין לך שיפה למדידה יותר משלשלאות של ברזל אבל מה נעשה שהרי אמרה 'ובידו חבל מדה'. והכתיב 'וביד האיש קנה המדה' ההוא לתרעי (= למדידת השערים)'. בפסוק מתארים כלי מדידה של פתיל מפשתן (שזהו חבל מידה כפי שהוא נקרא בנבואה המקבילה בזכריה) וקנה מידה. החבל שעלול להימתח ולהתכווץ אינו מדוייק במדידה כמו שלשלת הברזל ואף על פי כן יש בו שימוש. לדברינו ניתן לומר שיש פה רמיזה שאין כאן כלל מדידה פיזית אלא דיוק על מידות השערים יותר משאר הבית (דבר הנראה לכאורה הפוך מההיגיון הפשוט) וטעם הדבר יבואר בהמשך דברינו.

משמעויות בפרטי המבנה ומידות הבית

דוגמה לפרט מסוים במבנה המקדש, אשר יתכן ולא אמור להיות בפועל, ונגלה ליחזקאל בנבואה בגלל המסר שבו, היא פתחי הכניסה. למשכן שבנו בני ישראל במדבר היה פתח אחד, מצד מזרח.[48] בבית שני, לפי תיאור המשנה[49] היו שערים מכל הצדדים. ואילו יחזקאל מתאר פתחים בכל הצדדים, מלבד בצד מערב.[50] אפשר להבין מדוע למשכן נצרך פתח אחד, שכן הוא היה מבנה קומפקטי ולא הרבה אנשים נכנסו פנימה. אולי גם בגלל קורח ועדתו היה צורך לווסת את הכניסה, ולכן הפתח היה בצד מזרח, שם ישבו משה ואהרון ויכלו לראות את הנכנסים.[51] המקדש, לעומת זאת, היה מקום קבע, גדול ומרכזי יותר, ולכן נקבעו בו שערים מכל הצדדים.

לעומת זאת, על פי נבואת יחזקאל אין כניסה למקדש מכיוון מערב למזרח ויש לכך משמעות רוחנית מופשטת; כזכור, בתקופה שטרם החורבן, היה נהוג בקרב העם פולחן

---

[48] שמות כז, טז.

[49] מידות ב, ו.

[50] מצד מזרח פסוק ו; מצד צפון פסוק כ; מצד דרום פסוק כד.

[51] בספר במדבר (ג, לח) נאמר: 'וְהַחֹנִים לִפְנֵי הַמִּשְׁכָּן קֵדְמָה לִפְנֵי אֹהֶל מוֹעֵד מִזְרְחָה מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן וּבָנָיו שֹׁמְרִים מִשְׁמֶרֶת הַמִּקְדָּשׁ לְמִשְׁמֶרֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְהַזָּר הַקָּרֵב יוּמָת'. מעבר לשמירה מכניסת זרים שעליה הופקדו כל בני לוי, היו משה והכוהנים שוהים סמוך לפתח היחיד ומווסתים את הכניסה למי שראוי בלבד.

עבודת אלילים שבמהלכו היו פונים ממערב למזרח, כפי שמתאר יחזקאל:[52] 'אַחֲרֵיהֶם אֶל הֵיכַל ה' וּפְנֵיהֶם קֵדְמָה וְהֵמָּה מְשְׁתַּחֲוִיתֶם קֵדְמָה לַשָּׁמֶשׁ'. כתגובת נגד למעשים הללו, באה נבואתו של יחזקאל בפרק שלנו, ומצהירה שלא נכנסים למקדש מצד מערב, כלומר הדבר רומז לכך שחטא זה יתוקן במקדש העתידי אך לא בהכרח בא לומר שבפועל לא יהיה שם שער. אכן בימי בית שני, שבו היה שער במערב, עדיין שררה תחושה שנבואת יחזקאל מיושמת, וכך מתארת המשנה: 'הגיעו לשער היוצא למזרח הפכו פניהם למערב ואמרו אבותינו שהיו במקום הזה אחוריהם אל היכל ה' ופניהם קדמה והמה משתחוים קדמה לשמש ואנו ליה עינינו'.[53] הרי שדברי יחזקאל באו לבטא מסר, על אף שלא בנו בפועל לפי נבואתו. לפי דברינו שיחזקאל לא התכוון כלל לעשיה בפועל, דברים אלו מובנים.

מיקום אולם השער

הראיה כי השערים בנבואת המקדש העתידית באו בין היתר לתאר את הניגוד לחטא ההשתחויה לשמש יכולה לבאר הבדל הקיים בין אולמות השערים של החצר החיצונית לבין אולמות החצר הפנימית.

לגבי אולמות שערי החומה הדגישה הנבואה שהם יהיו לפנים מן החומה כפי שנאמר 'וְסַף הַשַּׁעַר מֵאָצֶל אֵלָם הַשַּׁעַר **מִהַבַּיִת** (= לפנים מן השער - רש"י) קָנָה אֶחָד. וַיָּמָד אֶת אֵלָם הַשַּׁעַר **מִהַבַּיִת** קָנֶה אֶחָד. וַיָּמָד אֶת אֵלָם הַשַּׁעַר שְׁמֹנֶה אַמּוֹת... וְאֵלָם הַשַּׁעַר **מִהַבַּיִת**'.[54] מאידך, אצל השערים של החצר הפנימית נאמר 'וְאֵלָמָו (= אולמות השער)

---

[52] לעיל ח, טז.
[53] משנה סוכה ה, ד.
[54] פסוקים ז-ט.

אֶל חָצֵר הַחִצוֹנָה (אולמות של שער הפנימי לא היו לצד פנים כמו שהיו אולמיו של שער החיצונה אלא מבחוץ היה בולט - רש"י) וְתִמְרִים אֶל אֵילָו וּמַעֲלוֹת שְׁמוֹנָה מַעֲלָו'.[55]

מהי הסיבה לשינוי במיקום של אולמות השער בצורה שכזו? אמנם לאור דברינו הקודמים נראה שמובן העניין.

בעת שחזה יחזקאל את החטאים של ההשתחוויה לשמש הוא ראה את החוטאים בדיוק במקומות הללו שהוצבו בנבואת המקדש העתידי השערים! כך נאמר בתיאור החוטאים: 'וַיָּבֵא אֹתִי אֶל-**חֲצַר בֵּית-ה' הַפְּנִימִית** וְהִנֵּה-פֶתַח הֵיכַל ה' בֵּין הָאוּלָם וּבֵין הַמִּזְבֵּחַ, כְּעֶשְׂרִים וַחֲמִשָּׁה אִישׁ אֲחֹרֵיהֶם אֶל-הֵיכַל ה' וּפְנֵיהֶם קֵדְמָה וְהֵמָּה מִשְׁתַּחֲוִיתָם קֵדְמָה לַשָּׁמֶשׁ'.[56] הרי שבחצר הפנימית עמדו החוטאים מחוץ לפתח מחוץ לאולם ולפיכך יבוא לעתיד אולם השער המתקן זאת מחוץ לשער. אמנם לאחר מכן ראה יחזקאל טרם צאת השכינה לחלוטין מהמקדש מקום נוסף שבו חטאו בהשתחויה לשמש וכך נאמר על אותם החוטאים בשער החומה החיצונית 'וַתִּשָּׂא אֹתִי רוּחַ וַתָּבֵא אֹתִי אֶל-שַׁעַר בֵּית-ה' הַקַּדְמוֹנִי הַפּוֹנֶה קֵדִימָה וְהִנֵּה בְּפֶתַח הַשַּׁעַר עֶשְׂרִים וַחֲמִשָּׁה אִישׁ'.[57]

הרי שבתוך חומת החצר החיצונה 'ב (= בתוך) פתח', טרם היציאה מהמקדש,[58] עמדו החוטאים ולפיכך אף בנבואת התיקון של המקדש העתידי מופיעים אולמות החצר החיצונית לצד המקדש.

על יסוד ההבנה שלפיה לפרטים יש משמעות מופשטת, ניתן להגיע למסקנות נוספות; הרב יואל בן נון[59] מציין את ההיעדרות הבולטת של הזהב מנבואתו של יחזקאל, שלא

---

[55] פסוק לא נאמר לגבי אולם השער הדרומי וכן בפסוקים לד ולז בשערים במזרח ובצפון בהתאמה.
[56] לעיל ח, טז.
[57] לעיל יא, א וברש"י שם.
[58] השכינה לא יצאה מהמקדש לירושלים אלא דילגה מעליה אל הר הזיתים (שם, פסוק כג) ואם כן המיקום שבו עמדה השכינה היה בתוך החומה.
[59] במאמר על יחזקאל פרק מא שפורסם באתר 929.

כמו במשכן[60] ובמקדש שלמה,[61] שם הוא מופיע בהדגשה רבה. אפשר להסביר שיש כאן אמירה ערכית המביעה את חוסר החשיבות שיְיַחסו לזהב באותו זמן אידילי, כפי שאומר הנביא: 'וְלֹא יִהְיֶה כְנַעֲנִי עוֹד בְּבֵית ה' צְבָאוֹת בַּיּוֹם הַהוּא'.[62] כלומר, לא יהיה מסחר ועיסוק בכספים, כי הציבור יהיה ערכי ורוחני ולא יתעניין בכך.

מבחינה מעשית, האם העובדה שהציבור יהיה ערכי ומעשי, תביא לכך שבפועל יבנו את המקדש באבן פשוטה ואילו בבתים הפרטיים ישקיעו את מיטב כספם? ברור שלא, מכיוון שזה עלול לגרום לזלזול במקדש, ולכן יתכן שאמנם ישתמשו בזהב, אבל זה לא יהיה בגלל אותה רמה אידילית שאליה מכוון התיאור פה ולכן הזהב נעדר מהנבואה של יחזקאל, כי יחזקאל מתייחס למה שאמור היה להיות אילולא כל מיני ערכים ושיקולים אחרים שהם כן משפיעים באופן מעשי על הבניה, ושיקולים אלו באים לידי ביטוי בציווי התורה ולא באים לידי ביטוי בראיה האוטופית של נבואת יחזקאל.

ביאור משמעות היעדר מימד הגובה מהבית העתידי

בדרך זו ניתן לבאר את היעדר מימד הגובה בבית. אכן בפועל יש מימד לגובה כפי שהוא מצוי הן במשכן[63] והן במקדש שלמה.[64] אמנם, התעלמות ממימד הגובה בתיאור של מקדש יחזקאל באה ללמדנו עיקרון, ונבאר דברינו. בזמן שנחנך המקדש הראשון הביע שלמה המלך תמיהה 'כִּי הַאֻמְנָם יֵשֵׁב אֱלֹהִים עַל הָאָרֶץ הִנֵּה הַשָּׁמַיִם וּשְׁמֵי הַשָּׁמָיִם לֹא יְכַלְכְּלוּךָ אַף כִּי הַבַּיִת הַזֶּה אֲשֶׁר בָּנִיתִי'.[65] בתפילת שלמה בא לידי ביטוי החשש שמקדש יגרום לבני האדם להגשים במחשבתם את הא-ל ולחשוב שהוא מוגבל, ועל כן

---

[60] כגון בשמות כה, יא.
[61] כגון במלכים א ו, כ.
[62] זכריה יד, כא.
[63] שמות כו, טז.
[64] מלכים א ו, ב.
[65] מלכים א ח, כז.

הוא הכריז כי הבית לא מגביל את גילוי השכינה המגיעה מגובהי מרומים 'הַשָּׁמַיִם וּשְׁמֵי הַשָּׁמָיִם'. אמנם, דברי שלמה לא הצליחו לעקור את הגשמת הא-ל בלב כל העם, עד שבאה הנבואה המבטאת מאיסה בבית המקדש מסיבה זו, וכך נאמר בסוף ספר ישעיה: 'כֹּה אָמַר ה' הַשָּׁמַיִם כִּסְאִי וְהָאָרֶץ הֲדֹם רַגְלָי אֵי זֶה בַּיִת אֲשֶׁר תִּבְנוּ לִי וְאֵי זֶה מָקוֹם מָנוּחָתִי'.[66]

לאור זאת ניתן לומר שהתיאור של מקדש ללא הגבלה של הגובה נועד לצייר מקדש ללא תקרה כביכול, הווי אומר אין הגבלה של גילוי השכינה עד שמי השמים. כל זאת מתוך הבנה כי תיאור מקדש זה בא לבטא את התיקונים לאור הלקחים שבאו מהכישלונות שהיו במקדש הראשון.

את המקדש רואה יחזקאל בחזון בליווי של איש ש'מראהו כמראה נחושת'.[67] רש"י כתב על כך: 'כעין זיו החיות ונוצצים כעין נחושת קלל'. התיאור שבא בתחילת הספר על חיות המרכבה,[68] המבטא (כפי שביארנו שם) שהקב"ה לא יתגלה עוד באמצעות ישראל אלא באמצעות מלכויות שונות, חוזר ומתהפך שוב לגילוי שכינה דרך מקדש בירושלים! לשם כך מראה יחזקאל מקדש המבטא את תיקוני הליקויים שגרמו את סילוק השכינה. תיקון זה הוא המחזיר את השכינה למקדש, במקום סילוק השכינה שהתבטא במראה המרכבה שבנהר כבר,[69] וכפי שניבא יחזקאל בנבואת המקדש על חזרת השכינה: 'וְהִנֵּה כְּבוֹד אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל בָּא מִדֶּרֶךְ הַקָּדִים וְקוֹלוֹ כְּקוֹל מַיִם רַבִּים וְהָאָרֶץ הֵאִירָה מִכְּבֹדוֹ. וּכְמַרְאֶה הַמַּרְאֶה אֲשֶׁר רָאִיתִי כַּמַּרְאֶה אֲשֶׁר רָאִיתִי בְּבֹאִי לְשַׁחֵת אֶת הָעִיר וּמַרְאוֹת כַּמַּרְאֶה אֲשֶׁר רָאִיתִי אֶל נְהַר כְּבָר וָאֶפֹּל אֶל פָּנָי'.[70]

---

[66] ישעיה סו, א.
[67] פסוק ג.
[68] לעיל א, ז.
[69] לעיל פרקים ח-ט.
[70] לקמן מב, ב-ג.

היחס לנחלות העתידיות

נראה שעיקרון זה, שפרטי הנבואה מתעלמים מהנתונים הטכניים שכן הם באים לבטא רק עקרונות, מצוי גם בנושא חלוקת הנחלות העתידית בארץ ישראל. כאמור, יחזקאל מתאר את נחלות השבטים כרצועות רוחב זו בצד זו, מבלי להתייחס לתנאי השטח הטופוגרפיים כפי שעשו משה ויהושע. האמירה הערכית בזה היא שהמיקום נקבע ביחס למקדש (כפי שהיה במדבר, שהשבטים כולם חנו סביב המשכן),[71] כי ברמה האידילית, השיקול היחיד בבחירת המיקום אמור להיות היחס והקרבה למקום הקודש (עיקרון שלגביו יורחב להלן בפרק מח).

אמנם, ברמה המעשית, חלוקת הנחלות בארץ ישראל נעשתה מתוך שיקולים נוספים, חקלאיים או מסחריים וכדומה. בני שבט דן, לדוגמה, התנחלו סמוך לשפלה מכיוון שהם הצטיינו בכוחם, מהם יצא שמשון, והם היו עתידים ללחום בפלשתים. אמנם בפרקטיקה הם התקשו בכך ולכן עברו לאזור צפון מערב הגולן (תל דן).[72]

עניין נוסף שמעיד, כפי הנראה, על כך שהנבואה הזו הינה בשורה ערכית אידילית, הוא התיארוך. שלא כמו בנבואות האחרות, שבהן מונה יחזקאל את השנים 'לגלותנו', כאן אנו מוצאים כפילות בתיארוך, הן לחורבן והן לגלות יכניה: 'בְּעֶשְׂרִים וַחֲמֵשׁ שָׁנָה לָגָלוּתֵנוּ... בְּאַרְבַּע עֶשְׂרֵה שָׁנָה אַחַר אֲשֶׁר הֻכְּתָה הָעִיר...' מדובר פה לא רק על תיקון השבר הלאומי, המתייחס בעיקר לגלות יהויכין, כחלק מחטיבת פרקי טהרת העם והארץ, אלא גם על המציאות הרוחנית והערכית, ולכן הנביא מונה בראשית נבואה זו גם לחורבן הבית.

---

[71] 'אִישׁ עַל דִּגְלוֹ בְּאֹתֹת לְבֵית אֲבֹתָם יַחֲנוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִנֶּגֶד סָבִיב לְאֹהֶל מוֹעֵד יַחֲנוּ' (במדבר ב, ב).
[72] יהושע יט, מ-מח.

נראה שזה גם הטעם לכפילות בדברי הפתיחה, כאשר בפסוק א אומר יחזקאל: 'וַיָּבֵא אוֹתִי שָׁמָּה', ולאחר מכן בפסוק ב הוא שב ואומר 'הֶבִיאַנִי אֶל אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל'. שתי הפעמים מסמלות את שתי הבחינות הקיימות בפרק; 'וַיָּבֵא אוֹתִי שָׁמָּה' מבטא את הקשר וההמשכיות עם הפרקים קודמים,[73] שתוכנם היה השיבה לארץ ישראל המטוהרת. ואילו האמירה 'הֶבִיאַנִי אֶל אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל' קשורה למה שנאמר בהמשך, 'וַיַּנִּיחֵנִי אֶל הַר גָּבֹהַּ מְאֹד' - השיבה להר הבית הנישא מכל שאר ההרים והגבעות שבארץ ישראל ובכך מייצג את הניתוק מצרכי החומר.[74] בפסוק ג, שבו נאמר שוב 'וַיָּבֵא אוֹתִי שָׁמָּה', בא הנביא לציין את החיבור בין שתי הבחינות, כאשר הארץ כולה סובבת סביב המקדש, כפי שהדבר בא לידי ביטוי בחלוקת הנחלות.

העיר והבית

נראה שיחזקאל בנבואתו משרטט את בית המקדש ואת העיר כשתי רשויות נפרדות, שלא כמו המתואר בבית ראשון שבו היו השניים סמוכים, כפי שמוכר לנו ממקדש שלמה (המקדש היה ממוקם בצפונה של העיר, וממש בסמוך לו ארמונו של המלך).[75]

בתחילת הפרק מתאר יחזקאל כך: 'הֶבִיאַנִי אֶל אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל וַיַּנִּיחֵנִי אֶל הַר גָּבֹהַּ מְאֹד וְעָלָיו כְּמִבְנֵה עִיר מִנֶּגֶב', כלומר, הוא רואה מצדו הדרומי של ההר את העיר ועל פסגתו את המקדש.[76] קשה להניח שיחזקאל מייחל לכך שבפועל המקדש לא יהיה בסמיכות לירושלים העיר, אלא שכפי שביארנו בפרקים הללו, לא הפן המעשי הוא המשמעותי

---

[73] פרקים לו-לט.

[74] נראה שאפשר ללמוד זאת גם מחזון ישעיה (ב, ב) 'וְהָיָה בְּאַחֲרִית הַיָּמִים, נָכוֹן יִהְיֶה הַר בֵּית ה' בְּרֹאשׁ הֶהָרִים וְנִשָּׂא מִגְּבָעוֹת...'

[75] כפי שניתן ללמוד מתיאור המלכת יהואש (מלכים ב יא, ז- טז).

[76] מלבי"ם בפירושו לפסוק זה כתב 'הנה יתבאר (לקמן סימן מה וסימן מח) כי העיר לעתיד תהיה בדרום המקדש רחוקה ממנו מ"ה מיל ולכן ראה 'כמבנה עיר' כי העיר רחוקה מאוד ומכוונת נגדו מצד נגב ואינה עומדת במקום שעמדה בראשונה סמוך למקדש'.

אלא המסר הערכי, ובתיאור הזה של יחזקאל הוא מבטא הפרדה של המקדש מחיי היום יום הגשמיים שאותם מסמלת העיר.[77]

ההר שעליו ניצב המקדש מתואר בפרקנו במילים 'הַר גָּבֹהַּ מְאֹד', אלא שבמציאות הר הבית הוא לא ההר הגבוה ביותר בירושלים.[78] המלבי"ם בפירושו על זכריה[79] מבאר שעתידה להתרחש רעידת אדמה וההר יתפרץ כלפי מעלה באורח פלא. אבל לאור ההבנה שלנו את הנבואה, וכן משמע גם מדברי הרמב"ם,[80] נראה שגם במקרה זה יחזקאל מצביע על הכיוון שאליו יש לשאוף, והמילים הללו מבטאות במשל מציאות נשגבה ונעלית.

יחזקאל, שתיאר את ירושלים בשפלותה, בנבואות קשות מאד, בא ואומר, רבותי, אתם עדיין לא מוכנים למקדש; זה יתממש בעוד עשרות שנים. עליכם לדעת להיכן לשאוף. למעשה בפועל, יבוא עזרא ויעשה ככל שיתאפשר בידו. משמעותה של האמירה הזו היא שככל שהמקדש נתפס כמציאות נשגבה יותר, הרי שמחד הוא מרוחק יותר, אבל מאידך, לא מקימים אותו במציאות שפלה כזו כמו בסוף ימי בית ראשון. מבינים שיש להיות מוכנים בכדי שהקמתו תתאפשר.

עקרונות רוחניים במקדש העתידי הנרמזים בפרטי הנבואה

בין יתר הפרטים שאודותם מנבא יחזקאל, הוא מתאר את החצרות. מתיאור התורה את מידות המשכן, אנו למדים שגודל החצר כולה היה מאה אמה על חמישים אמה.[81] במקדש

---

[77] על דרך מה שניבא זכריה (יד, כא) שבמקדש תשרור קדושה בלבד ולא יבואו אליו 'כנענים' (= סוחרים, תרגום יונתן שם) המבטאים את חיי וצרכי היום יום.

[78] וכפי שדורשת הגמרא (זבחים נד ע"ב) את הכתוב 'וּבֵין כְּתֵפָיו שָׁכֵן' (דברים לג, יב) שהמקדש לא יהיה ממוקם באתר הגבוה ביותר באזור.

[79] יד, ה.

[80] מורה נבוכים א, יג.

[81] שמות כז, יח.

שלמה אנו מוצאים רק את מידות הבית ולא את מידות החצרות. אמנם כאשר משווים בין גודלו של מבנה המקדש, שהיה שישים אמה אורך על עשרים אמה רוחב,[82] לבין זה של המשכן, שהיה שלושים אמה אורך על עשר אמה רוחב,[83] נראה שהמקדש היה פי שניים בגודלו מהמשכן, ומכאן אפשר להסיק גם לגבי החצר, שגודלה היה פי שניים מחצר המשכן.[84]

מנגד, יחזקאל מתאר חצרות גדולות מאד. על פי יחזקאל, אורך שער הכניסה לאולם הוא חמישים אמה,[85] והחצרות החיצוניות במזרח ובצפון, אורכן מאה אמה (!) כל אחת.[86] אמנם, כאמור, יחזקאל מעביר בכך מסר עקרוני ולאו דווקא משרטט את המידות העתידיות המדויקות של החצרות (כך גם נוכל להבין מדוע הוא אינו מביא בדבריו את מידות הרוחב).[87]

המשמעות של הרחבת תחומי החצרות המקיפות את בית המקדש, היא הרחקה גדולה יותר של הטמאים ממנו. יחזקאל מתאר את המציאות בהנגדה למה ששרר בסוף תקופת בית ראשון, אותה הגדיר ירמיה במילים: 'הַמְּעָרַת פָּרָצִים הָיָה הַבַּיִת הַזֶּה אֲשֶׁר נִקְרָא שְׁמִי עָלָיו בְּעֵינֵיכֶם'[88] - כולם יכולים להיכנס, לפרוץ פנימה, ללא סינון.

---

[82] מלכים א ו, ב.

[83] שמות כו, טו-כה.

[84] וכן מצאנו בתיאור של מסכת מידות יחס של קרוב לפי שניים בין העזרות לבית עצמו, שהעזרות כולן יחד היו באורך 187 אמות (משנה מידות ה, א) ואילו הבית עצמו היה באורך מאה אמה (שם, פרק ד משניות ו-ז).

[85] פסוק טו.

[86] פסוק יט.

[87] התוספות יום טוב, שכאמור ראה בנבואת המקדש של יחזקאל הדרכה מעשית, השלים את הנתונים החסרים מתוך השוואה לנתונים הקיימים, כגון שמידות הרוחב יהיו זהות למידות האורך (צורת הבית סימן יב) וכן לגבי גודל השער בדרום החצר שמידותיו יהיו כמו אלה של השערים במזרח ובצפון (שם סימן כב). אמנם, לפי ההבנה שאין בדברים הדרכה מעשית, אין קושי, ואף לפי 'צורת הבית' נראה שהאופן בו כתובים דברי הנבואה, אשר אינו מקל על הסקת מסקנות מעשיות באשר לבניה, מלמדנו שלא מדובר בהדרכה מעשית בלבד אלא בדרך להעברת מסרים עקרוניים רוחניים.

[88] ז, יא.

תיאור השערים

כפי שראינו לעיל כלי המידה אינם מדוייקים בהכרח מלבד מדידת השערים של חומת המקדש שנעשתה בקנה מידה ומכאן שיש להתבונן במידות השערים. לא בכדי ישנו פירוט רב (פסוקים ו-יד) של השערים עם לשכות (תאים) פנימיות להם ואולמות בתוכם (פסוק ז) ובגובה אדיר של שישים אמות (פסוק יד) והדבר מצריך ביאור לשם מה נדרש כל זה.

נראה שגם בתיאור מבנה השערים, אין יחזקאל מציג תכנון של בניה מעשית אלא משרטט באמצעות הדימוי של השערים האדירים הללו תיקון לאותו קלקול שעליו הוכיח ירמיה, של כניסה ללא וויסות נכון לבית המקדש.

בפירוש דעת מקרא[89] העירו שיש דמיון בין ממצאי שערים בחומות של חצור וגזר, אותן מצא יגאל ידין, לבין השערים המתוארים בפרקנו. על יסוד זה הוא מסיק שיחזקאל עושה כאן שימוש במושג של חומה בהקשרה 'הרגיל', של ביצור מקום ישוב למטרות הגנה והרחקה של האויב, ולא כזו שנועדה לתחום אזור מקודש. ומכאן שבתיאור השערים יחזקאל אינו בא לתת הוראות מעשיות בהכרח (שכן הן מתאימות למבצר ולא למקום פולחן). אלא שיחזקאל בתיאור זה אומר שהמקדש יהיה מעין מבצר אליו לא יוכל זר להיכנס, כתיקון להפקרות שהייתה בהעדר וויסות הנכנסים למקדש ערב החורבן. הבנה זו של משמעות השערים האדירים הללו מקבלת חיזוק מדבריה של טובה גנזל שהראתה כי במקדשים הבבליים בתקופת יחזקאל גם הושם דגש על שערים גדולים מאוד וחצרות גדולות (ומכאן שיהודי בבל מן הסתם הכירו והפנימו את משמעות

[89] יחזקאל, עמ' שכ.

התיאור) ותפקידם היה לאפשר לשומרים שישבו בהם לווסת את הנכנסים המורשים מתוך שאר האזרחים.[90]

מבנה החלונות ומשמעותו

גם ביחס לחלונות אנו מוצאים שקיים הבדל בין מה שמתאר יחזקאל לבין מה שאנו מכירים ממקדש שלמה. בספר מלכים נאמר על החלונות: 'וַיַּעַשׂ לַבָּיִת חַלֹּנֵי שְׁקֻפִים אֲטוּמִים'.[91] בדומה לכך מתוארים בפרקנו חלונות הפונים לעזרה, 'וְחַלּוֹנוֹת אֲטֻמוֹת... וְחַלּוֹנוֹת סָבִיב סָבִיב לִפְנִימָה...'[92] וכן בהמשך אומר הפסוק 'וְחַלּוֹנִים לוֹ וּלְאֵילַמָּו (= לאולמות שלו - פירוש המצודות לעיל פסוק טז) סָבִיב סָבִיב כְּהַחַלֹּנוֹת הָאֵלֶּה'.[93] ופירש רש"י שהם היו רחבים מבפנים וצרים מבחוץ, כלומר על פי יחזקאל, הם יהיו אטומים גם כלפי חוץ.

ומכאן אנו למדים על עליית מדרגה ברוממות המקדש והרחקתו מהציבור, שכן במקדש שלמה וכן במשכן נשמר ריחוק, כפי שנאמר לגבי המשכן 'וְלֹא יָבֹאוּ לִרְאוֹת כְּבַלַּע אֶת הַקֹּדֶשׁ'[94] ואונקלוס תרגמו 'וְלָא יֵיעֲלוּן לְמֶחְזֵי כַּד מְכַסַּן יָת מָנֵי קֻדְשָׁא', כלומר מלשון כיסוי של הכלים.

ואילו יחזקאל מוסיף הרחקה על הרחקה ומנבא על אטימות ביחס לעזרה כולה, ובזה בא לידי ביטוי התיקון לקלקול שהיה בימי בית ראשון כאשר כל החפץ בכך יכול היה להיכנס.

---

[90] 'בין נביא לנבואתו: חזון המקדש ביחזקאל", בתוך: בעיני אלוקים ואדם, בעריכת יהודה ברנדס טובה גנזל וחיותה דויטש, עמ' 431-433.

[91] מלכים א ו, ד.

[92] פסוק טז.

[93] פסוק כה.

[94] במדבר ד, כ.

עליה ברמה הרוחנית של השחיטה בבית המקדש העתידי

פסוקים לט-מב: וּבְאֻלָם הַשַּׁעַר (הצפוני - רש"י)[95] שְׁנַיִם שֻׁלְחָנוֹת מִפּוֹ וּשְׁנַיִם שֻׁלְחָנוֹת מִפֹּה לִשְׁחוֹט אֲלֵיהֶם הָעוֹלָה וְהַחַטָּאת וְהָאָשָׁם. וְאֶל הַכָּתֵף מִחוּצָה לָעוֹלֶה לְפֶתַח הַשַּׁעַר הַצָּפוֹנָה שְׁנַיִם שֻׁלְחָנוֹת וְאֶל הַכָּתֵף הָאַחֶרֶת אֲשֶׁר לְאֻלָם הַשַּׁעַר שְׁנַיִם שֻׁלְחָנוֹת. אַרְבָּעָה שֻׁלְחָנוֹת מִפֹּה וְאַרְבָּעָה שֻׁלְחָנוֹת מִפֹּה לְכֶתֶף הַשָּׁעַר שְׁמוֹנָה שֻׁלְחָנוֹת אֲלֵיהֶם יִשְׁחָטוּ. וְאַרְבָּעָה שֻׁלְחָנוֹת לָעוֹלָה אַבְנֵי גָזִית אׇרֶךְ אַמָּה אַחַת וָחֵצִי וְרׇחַב אַמָּה אַחַת וָחֵצִי וְגׇבַהּ אַמָּה אַחַת אֲלֵיהֶם וְיַנִּיחוּ אֶת הַכֵּלִים אֲשֶׁר יִשְׁחֲטוּ אֶת הָעוֹלָה בָּם וְהַזָּבַח.

בספר ויקרא מתוארת השחיטה כהכנה של הקורבנות בלבד, ולכן לא נאמר בדיני העולה שהשחיטה זקוקה לכוהן, אלא 'שחיטה כשרה בזר', ורק משלב קבלת הדם יש צורך בכוהן.[96] עיקרון זה בולט מהתיאורים של השחיטה בבית שני, שנעשתה באמצעות טבעות שהיו מקובעות לרצפה, והשולחנות שהיו שם נועדו לניתוח הקורבנות בלבד, לאחר קידושם בהקרבת הדם.[97]

בשונה מכך, יחזקאל בנבואתו, כחלק מראיה רוחנית המרוממת את המקדש, מתאר שהשחיטה תיעשה על השולחנות, ובכך מעלה אף את פעולת השחיטה בכך שגם היא תהיה שלב בקדושת הקורבן. כמו כן, מעבר לשחיטה של קדשי הקדשים הנעשית בצפון העזרה, כפי שמתואר בפסוק לט,[98] מתאר יחזקאל שלחנות נוספים עבור הקדשים הקלים,[99] שאף הם ישחטו בצפון, כמו קדשי הקדשים.

---

[95] דברי רש"י באים מתוך הבנה כי פירוט אולם השער הוא המשך של תיאור השער הצפוני שהחל מפסוק לה.

[96] ויקרא א, ה; ברכות לא ע"ב.

[97] מידות ג, ה.

[98] כדין שקדשי קדשים שחיטתן בצפון (ויקרא א, יא; משנה זבחים ה, א).

[99] רד"ק על פסוק מא.

חלוקת התפקידים בעבודות המקדש העתידי

פסוקים מה-מו: וַיְדַבֵּר אֵלַי זֹה הַלִּשְׁכָּה אֲשֶׁר פָּנֶיהָ דֶּרֶךְ הַדָּרוֹם לַכֹּהֲנִים שֹׁמְרֵי מִשְׁמֶרֶת הַבָּיִת. וְהַלִּשְׁכָּה אֲשֶׁר פָּנֶיהָ דֶּרֶךְ הַצָּפוֹן לַכֹּהֲנִים שֹׁמְרֵי מִשְׁמֶרֶת הַמִּזְבֵּחַ הֵמָּה בְּנֵי צָדוֹק הַקְּרֵבִים מִבְּנֵי לֵוִי אֶל ה' לְשָׁרְתוֹ.

יחזקאל מתאר חלוקה בין כוהנים שהם שומרי משמרת הבית לבין כאלה שהם שומרי משמרת המזבח. זאת בניגוד למה שאנו מכירים מהמשכן, בו החלוקה הייתה בין כוהנים ללויים, כאשר הלויים היו רשאים לשמור רק מבחוץ, ואילו הכוהנים היו רשאים להיכנס גם פנימה לעבודה.[100] יחזקאל בעצם מוסיף חלוקה נוספת בקרב הכוהנים עצמם, כאשר יש כוהנים ויש כוהנים בני צדוק. אמנם מבחינה הלכתית, כוהן שעבד עבודה זרה וחזר בתשובה עבודתו מותרת,[101] אלא ששוב, גם בנקודה זו אנו למדים שיחזקאל מתאר מציאות רוחנית אידילית, ולאו דווקא מעשית.[102]

---

[100] התורה מתארת חלוקה לפיה משפחות לוי שומרות מפני זרים בצידי המשכן, ואילו בפתח שומרים בני אהרן הכוהנים (ג, לח). המשנה החילה עיקרון זה על בית המקדש (מידות א, א).

[101] סנהדרין פג ע"ב; בכורות מה ע"ב.

[102] בכך סרה קושיית המלבי"ם כיצד כוהנים יקיימו עבודות של לויים כאשר הדבר נאסר להלכה. לדברינו, אין פה הגדרות מעשיות לביצוע אלא אמירה מופשטת שרק כוהנים טהורים יקיימו את עבודות המקדש ואמירה זו באה לתאר מציאות מושלמת ולא מציאות מעשית.

פרק מא

מבוא

בנבואת המקדש של יחזקאל אנו מוצאים מידות ומדידות מאד מדויקות וסימטריות.[1] ראינו זאת בפרק הקודם, כאשר יחזקאל ראה בחזונו איש פלאי האוחז בקנה מידה ומודד.[2] התאים שמתאר יחזקאל הם בגודל זהה של חמישים אמות אורך ועשרים וחמש אמות רוחב,[3] וכן האילים, אותם עמודי תמך משני צידי הפתחים.[4] גם המבנים כולם נראים בעלי צורה סימטרית, מדודה ומדויקת.

בזכריה אנו מוצאים נבואה מקבילה, גם היא מתקופת שיבת ציון, השופכת אור על נקודה זו. וכך נאמר שם:[5]

> וָאֶשָּׂא עֵינַי וָאֵרֶא וְהִנֵּה אִישׁ וּבְיָדוֹ חֶבֶל מִדָּה וָאֹמַר אָנָה אַתָּה הֹלֵךְ וַיֹּאמֶר אֵלַי לָמֹד אֶת יְרוּשָׁלַם לִרְאוֹת כַּמָּה רָחְבָּהּ וְכַמָּה אָרְכָּהּ וְהִנֵּה הַמַּלְאָךְ הַדֹּבֵר בִּי יֹצֵא וּמַלְאָךְ אַחֵר יֹצֵא לִקְרָאתוֹ וַיֹּאמֶר אֵלָיו רָץ דַּבֵּר אֶל הַנַּעַר הַלָּז לֵאמֹר פְּרָזוֹת תֵּשֵׁב יְרוּשָׁלַם מֵרֹב אָדָם וּבְהֵמָה בְּתוֹכָהּ - כלומר המדידות הללו לא יהיו רלוונטיות ולכן אל תמדוד, כי העיר תהיה פרוצה, ואין לחשוש שהיא תהיה לא מוגנת מבלי חומה, כִּי - וַאֲנִי אֶהְיֶה לָהּ נְאֻם ה׳ חוֹמַת אֵשׁ סָבִיב וּלְכָבוֹד אֶהְיֶה בְתוֹכָהּ.

---

[1] הרחבה בעניין מוטיב הסימטריות מופיעה במקרא לישראל, יחזקאל ח"ב עמ' 773.
[2] לעיל פרק מ, פסוק ה.
[3] שם פסוקים כא; כה; כט; לג; לו.
[4] אילים אלו נועדו מן הסתם לתוספת חוזק ויציבות, שכן משמעות המינוח איל פירושו כח כמו בפסוק 'יָשׁ לְאֵל יָדִי לַעֲשׂוֹת עִמָּכֶם רָע' (בראשית לא, כט).
[5] זכריה ב, ה ואילך.

מנבואת זכריה על ירושלים אנו למדים שהייתה מדידה, אך מבחינה אידיאלית עדיף היה שלא תהיה. גם בפרקנו, אנו למדים על מדידות. על פי זכריה, מלכתחילה תהיה מדידה אבל לאחר מכן יבוא מלאך ויגרום לכך שלא תהיה מדידה. מה היתרונות של המדידה עליה דובר מראש ומהם חסרונותיה שבגין כך יעצור אותה המלאך? החסרונות של המדידה הם הגבולות המגבילים את העיר. אבל מאידך, מקום מדוד הוא מקום מאד מסודר ונשלט. ומסתבר ששתי הבחינות הללו יהיו קיימות בירושלים.

בפרק הקודם עסקנו בכך שפרקי נבואות המקדש של יחזקאל אין מטרתם לתאר כיצד יש לבנות את המקדש בפועל, אלא לשרטט עקרונות מסוימים באמצעות ביטויים של בנייה. אחד העקרונות שהזכרנו הוא שהמקדש יהיה נשגב ומרומם, ולכן במידה מסוימת מרוחק מהציבור. זאת כתיקון לקלקול שהיה בסוף תקופת בית ראשון, כפי שתיאר זאת ירמיה 'הַמְעָרַת פָּרָצִים הָיָה הַבַּיִת הַזֶּה',[6] כאשר כל אחד יכול היה להיכנס ולעשות ככל שעלה על רוחו. לכן מדגיש יחזקאל בנבואתו את השערים שיהיו במקדש העתידי ויאפשרו וויסות בכניסה וביציאה.

וזה גם הטעם לכך שבפרקנו יחזקאל מדגיש את העיר המדודה ואת בנין המקדש המדוד והכל בסימטריות המביעה שליטה. כי נכון אמנם שיתקיים גם הפן הרוחני שיהיה בלתי מוגבל, כפי שמצינו בנבואת זכריה, אבל יחזקאל בנבואתו בא לתאר מה לא יהיה, כריאקציה; לא תהיה תופעה של 'מְעָרַת פָּרָצִים'. ולכן הוא מדגיש את המדידות ואת המידות הסימטריות של המבנים.

---

[6] ירמיה ז, יא.

מקדש יחזקאל מעין המשכן ומקדש שלמה

פסוקים א-ב: וַיְבִיאֵנִי אֶל הַהֵיכָל וַיָּמָד אֶת הָאֵילִים שֵׁשׁ אַמּוֹת רֹחַב מִפּוֹ וְשֵׁשׁ אַמּוֹת רֹחַב מִפּוֹ רֹחַב הָאֹהֶל. וְרֹחַב הַפֶּתַח עֶשֶׂר אַמּוֹת וְכִתְפוֹת הַפֶּתַח חָמֵשׁ אַמּוֹת מִפּוֹ וְחָמֵשׁ אַמּוֹת מִפּוֹ; וַיָּמָד אָרְכּוֹ אַרְבָּעִים אַמָּה וְרֹחַב עֶשְׂרִים אַמָּה - מידות אלו מוכרות לנו מהמשכן[7] - רֹחַב הַפֶּתַח עֶשֶׂר אַמּוֹת אָרְכּוֹ אַרְבָּעִים אַמָּה וְרֹחַב עֶשְׂרִים אַמָּה - דומה למה שאנו מכירים ממקדש שלמה.[8]

אמנם במקדש שלמה, שישים האמה של האורך כוללים את ההיכל ואת קודש הקודשים[9] ואילו ביחזקאל ההיכל שאורכו ארבעים מופיע בנפרד מקודש הקודשים שאורכו עשרים[10] (מה שמעיד על הנבדלות של קודש הקודשים המודגשת ביחזקאל). וכלשונו של הרמב"ם: 'כבנין שלמה ומעין דברים המפורשים ביחזקאל'.[11] אבל ההשוואה קיימת, כאשר לכל אחד מהמבנים המעלות שאפיינו אותו.

במקדש שלמה הייתה המעלה שהוא היה מקובע למקום מסוים בעל משמעות מקודשת, כפי שאמר דוד המלך על גורן ארונה היבוסי 'וַיֹּאמֶר דָּוִיד זֶה הוּא בֵּית ה' הָאֱלֹהִים וְזֶה מִזְבַּח לְעֹלָה לְיִשְׂרָאֵל.[12] לעומתו, המשכן שבמדבר היה נייד ונסע עם ישראל בכל מסעותיהם עד הגעתו לשילה. מאידך, הפאר וההדר הרב שאפיינו את המקדש כמקום

---

[7] שמות כו, כב-כג; רש"י שם כו, לא.
[8] מלכים א ו, ב.
[9] רש"י שם.
[10] פסוק ד בפרקנו.
[11] הלכות בית הבחירה פ"א ה"ד.
[12] דברי הימים א כב, א. הרמב"ם (הלכות בית הבחירה פ"ב הל' א-ב) הדגיש את דיוק המיקום המקודש בבית המקדש וכתב: 'המזבח מקומו מכוון ביותר ואין משנין אותו ממקומו לעולם, שנאמר: זה מזבח לעולה לישראל. ובמקדש נעקד יצחק אבינו, שנאמר: ולך לך אל ארץ המוריה ונאמר בדברי הימים: ויחל שלמה לבנות את בית ה' בירושלים בהר המוריה אשר נראה לדויד אביהו אשר הכין במקום דויד בגרן ארנן היבוסי. ומסורת ביד הכל שהמקום שבנה בו דוד ושלמה המזבח בגורן ארונה הוא המקום שבנה בו אברהם המזבח ועקד עליו יצחק, והוא המקום שבנה בו נוח כשיצא מן התיבה, והוא המזבח שהקריב עליו קין והבל, ובו הקריב אדם הראשון קורבן כשנברא ומשם נברא. אמרו חכמים: אדם ממקום כפרתו נברא'.

קבוע, היו לרועץ בסופו של דבר. בהקשר זה, כפי שציינו בפרק הקודם, הרב יואל בן נון מסב את תשומת ליבנו לכך שהזהב נעדר כליל מנבואות המקדש של יחזקאל, אם כי בפועל סביר שזהב יהווה חלק ממנו. זאת כיון שיחזקאל משרטט עקרונות כלליים, וכוונתו לתאר את המצב הרוחני המופשט האידילי. ניתן לומר שזה גם הטעם לכך שהיבט החיבור בין ישראל לקודש שאפיין את תקופת המשכן מודגש גם הוא ביחזקאל.

הכרובים בנבואת יחזקאל

פסוק ד: וַיָּמָד אֶת אָרְכּוֹ עֶשְׂרִים אַמָּה, וְרֹחַב עֶשְׂרִים אַמָּה אֶל פְּנֵי הַהֵיכָל וַיֹּאמֶר אֵלַי זֶה קֹדֶשׁ הַקָּדָשִׁים. מהפסוק אנו למדים שיחזקאל לא הבין מעצמו שהמקום הוא קדש הקדשים עד שריבונו של עולם אמר לו זאת על ידי מלאך, והדבר תמוה, שכן אם נשווה זאת למקדש שלמה, הרי שאלו בדיוק המידות של קדש הקדשים.[13] כיצד אם כן לא זיהה יחזקאל לבד כי החדר הפנימי להיכל, בגודל המתאים, הוא קודש הקודשים?

נראה כי שתי סיבות לדבר:

א) על הפתח שבין ההיכל לבין קודש הקודשים נאמר בפסוק ג 'וְהַפֶּתַח שֵׁשׁ אַמּוֹת וְרֹחַב הַפֶּתַח שֶׁבַע אַמּוֹת'. על שבע האמות נאמר במפורש שהן מייצגות את מימד רוחב הפתח, דהיינו המרחק ממזוזה למזוזה, אמנם את מה מודדות שש האמות? רש"י כתב על כך 'איני יכול לפרשו אלא לגובהו'. לשונו של רש"י מראה כי הוא הרגיש בדוחק פירושו ונראה שהדוחק נבע מהקשיים שהעיר עליהם רבי אליעזר מבלגנצי באומרו 'שלא מנה גובה בשל היכל (= שהרי עד עתה בהיכל הייתה התעלמות ממימד הגובה כפי שהרחבנו בכך בפרק הקודם), ועוד שאם כן היה רחבו יתר על גבהו אמה ומגונה הוא'. על כן, ביאר רבי

[13] מלכים א ו, כ.

אליעזר מבלגנצי ששש האמות לא מייצגות את גובה הפתח אלא את עומק השער 'והפתח שש אמות במשך ממזרח למערב'. קודש הקודשים, שלא כבמשכן ובמקדש שלמה שבהם פרוכת הבדילה בינו לבין ההיכל,[14] היה מורחק מההיכל כמרחק שחומת ההיכל מבדילה את ההיכל משאר הכיוונים כפי שנאמר 'שֵׁשׁ אַמּוֹת רֹחַב מִפּוֹ וְשֵׁשׁ אַמּוֹת רֹחַב מִפּוֹ רֹחַב הָאֹהֶל'.[15] לאור זאת נראה כי החדר של קודש הקודשים היה מנותק מההיכל כמו החצר שהובדלה מההיכל על ידי חומה ברוחב שש אמות. על כן לא זיהה יחזקאל כי מדובר בקודש הקודשים. לאור זאת יש להבין את פשר השינוי.

ב) במקדש שלמה, בניגוד למשכן, היו שתי מערכות כרובים, אחת מעל ארון הברית, כמו במשכן, ואחת על גבי הקרקע, אשר פניהם לא היו מופנות אחד אל רעהו אלא לצד מזרח, אל ההיכל, וכנפיהם לצדדים. וכפי שמתאר הכתוב: 'וְחָמֵשׁ אַמּוֹת כְּנַף הַכְּרוּב הָאֶחָת וְחָמֵשׁ אַמּוֹת כְּנַף הַכְּרוּב הַשֵּׁנִית; עֶשֶׂר אַמּוֹת מִקְצוֹת כְּנָפָיו וְעַד קְצוֹת כְּנָפָיו... וַתִּגַּע כְּנַף הָאֶחָד בַּקִּיר, וּכְנַף הַכְּרוּב הַשֵּׁנִי נֹגַעַת בַּקִּיר הַשֵּׁנִי וְכַנְפֵיהֶם אֶל תּוֹךְ הַבַּיִת, נֹגְעֹת כָּנָף אֶל כָּנָף'.[16] כל כנף אורכה היה חמש אמות, ויוצא שאורך הכנפיים הכולל היה עשרים אמה (ועל כך אומרים חז"ל שהכרובים עצמם אינם מן המידה).[17]

והנה למרות שכלי המקדש רובם ככולם לא מופיעים בנבואת יחזקאל, עדיין את כרובי הבית היה אמור לכאורה יחזקאל לראות. והיות ויחזקאל לא זיהה שזהו קדש הקדשים,

---

[14] כפי שנאמר במשכן 'וְהִבְדִּילָה הַפָּרֹכֶת לָכֶם בֵּין הַקֹּדֶשׁ וּבֵין קֹדֶשׁ הַקָּדָשִׁים" (שמות כו, לג). במקדש שלמה, מלבד פרוכת, (דברי הימים ב ג, יד; יומא נד ע"א) היו גם דלתות שהפרידו בין ההיכל לקודש הקודשים כפי שנאמר "וְאֵת פֶּתַח הַדְּבִיר עָשָׂה דַּלְתוֹת עֲצֵי-שָׁמֶן" (מל"א ו, לא), אך בכל אופן אין הפרדה בין ההיכל לקודש הקודשים כפי שמצאנו בתיאור יחזקאל.

[15] פסוק א וברש"י שם.

[16] מלכים א ו, כד.

[17] מגילה י ע"ב.

סביר להניח שאף הכרובים הללו לא הופיעו במראה הנבואה. אמנם, אנחנו כן למדים שהיו כרובים מחוקים אל הקיר,[18] ונראה שקיים קשר רעיוני בין שני השינויים אותם ראה יחזקאל, ובגינם לא הבין כי אכן מדובר בקודש הקודשים. בזמן הבית הראשון עם ישראל עבדו עבודה זרה והגשימו את האלוקות. לשם כך באה ההפרדה על ידי חומה עבה בין מקום הפולחן - ההיכל לבין קודש הקודשים. ההרחקה של קודש הקודשים לא תהיה רק מהעם אלא אף מהכוהנים העובדים במקדש. מסיבה זו גם לא מתוארים כרובים העשויים כפסל מסכה ועלולים להיראות כעבודה זרה, אלא רק כתבליט על הקיר.

דברי חז"ל המתארים את היחס לכרובים בעת החורבן מחזקים סברה זו:[19]

> אמר ריש לקיש בשעה שנכנסו נכרים להיכל ראו כרובים המעורין זה בזה הוציאון לשוק ואמרו ישראל הללו שברכתן ברכה וקללתן קללה יעסקו בדברים הללו מיד הזילום שנאמר כל מכבדיה הזילוה כי ראו ערותה.

הכרובים שראה יחזקאל במראה הנבואה הופיעו כתבליט על הקיר, כשלצידם כפיר אריות,[20] מה שמזכיר את מראה המרכבה,[21] ובא להזכיר ולהדגיש את מקומם האמיתי של הכרובים, שאינם חלילה פועלים בעולם, אלא ריבונו של עולם הוא לבדו המנהיג. לכן יתכן ובמציאות יהיו כרובים בקדש הקדשים, אלא שהתיאור של יחזקאל מטרתו להעביר מסר ערכי ולאו דווקא יישומי.

---

[18] פסוקים יז-כ.
[19] יומא נד ע"ב.
[20] פסוק יט.
[21] פרק א.

משמעות עצי הדקל בתבליט הכרובים

לאור ההבנה שהעדר הכרובים בא להרחיק מעבודה זרה, ניתן גם לבאר את העובדה שבתבליט הכרובים מופיעים מעין קישוטים הנראים כעצי תמר,[22] וכפי שמתאר זאת יחזקאל: 'וְעָשׂוּי כְּרוּבִים וְתִמֹרִים וְתִמָרָה בֵּין כְּרוּב לְכְרוּב וּשְׁנַיִם פָּנִים לַכְּרוּב'.[23] שכן כנסת ישראל מכונה תמר, כפי שאומר הפסוק 'זֹאת קוֹמָתֵךְ דָּמְתָה לְתָמָר'.[24] בדרך כלל נתפסת הזקיפות כהתנשאות וגאוה מגונה לעומת מידת הענוה, ומדוע אם כן משבח הכתוב את ישראל בדימויו לקומת עץ הדקל? אלא שחז"ל ביארו את קומת התמר כחוסר כפיפות בפני עבודה זרה ובפני נטייה להגשמת הא-ל וזהו לשונם במדרש:[25]

> היה רבי ישמעאל אומר מנין אתה אומר שאם אמרו לו לאדם עבוד עבודה זרה ואל תהרג ...ברבים ישמע להם? תלמוד לומר 'ולא תחללו את שם קדשי ונקדשתי' אם מקדישים אתם את שמי אף אני אקדש את שמי על ידיכם שכשם שעשו חנניה מישאל ועזריה שהיו כל אומות העולם בזמן ההוא שטוחין לפני הצלם והן עומדים דומים לתמרים. עליהם מפורש בקבלה 'זאת קומתך דמתה לתמר'.

נראה כי ניתן לתת טעם נוסף על דרך הפשט לשילוב בין הכרובים לעצי התמר שלא רק על דרך השלילה של עבודה זרה. את שילוב הכרובים והתימורים מוצאים אנו גם בימי שלמה כפי שנאמר 'וְאֵת כָּל קִירוֹת הַבַּיִת מֵסָב קָלַע, פִּתּוּחֵי מְקֻלָּעוֹת כְּרוּבִים וְתִמֹרֹת'[26] ונראה שהמגמה שם עם כל פאר המקדש הייתה גם למסור מסר חיובי ולא

---

[22] רש"י יחזקאל מ, טז. עודד ליפשיץ במאמרו "זמנן ומקורן של כותרות האבן המעוטרות מיהודה, ממואב ומעמון" (קתדרה 131, ניסן תשס"ט) עמ' 6 הראה כי קישוטי התמרים על קירות וכד' היו תופעה ייחודית למקדש בירושלים ולא נמצאו בעיטורי ארמונות ומקדשים אחרים לא בישראל ולא אצל עמים אחרים. הדבר מעצים את השאלה מהי המשמעות שניתנה לקישוטי התמר הללו במקדש.

[23] פסוק יח. גם בתיאור מקדש שלמה אנו מוצאים את התימורים (מלכים א ו, כט).

[24] שיר השירים ז, ח.

[25] תורת כהנים, אחרי מות פרק יג.

[26] מלכים א ו, כט.

רק יחס שלילי לעבודה הזרה. על הקשר בין המקדש לבין עץ התמר נאמר בתהילים 'צַדִּיק כַּתָּמָר יִפְרָח כְּאֶרֶז בַּלְּבָנוֹן יִשְׂגֶּה שְׁתוּלִים בְּבֵית ה' בְּחַצְרוֹת אֱלֹהֵינוּ יַפְרִיחוּ'.[27] הצדיקים, אומר המזמור בתהילים, מקבלים את הפריחה ואת צמיחתם מהברכה של המקדש. עץ התמר בגובהו ובפירותיו מציין את השפע הבא מהמקדש. כך אמר יחזקאל על הצמיחה הבאה מהשפע שבא מהמקדש 'וְעַל הַנַּחַל יַעֲלֶה עַל שְׂפָתוֹ מִזֶּה וּמִזֶּה כָּל עֵץ מַאֲכָל לֹא יִבּוֹל עָלֵהוּ וְלֹא יִתֹּם פִּרְיוֹ, לְחָדָשָׁיו יְבַכֵּר כִּי מֵימָיו מִן הַמִּקְדָּשׁ הֵמָּה יוֹצְאִים וְהָיָה פִרְיוֹ לְמַאֲכָל וְעָלֵהוּ לִתְרוּפָה'.[28] שלמה המלך ציין בקירות המקדש כי הצמיחה והשפע המתבטאים בעץ התמר באים בסמוך לכרובים המציינים את דבר ה' הבא דרכם לישראל כפי שמצאנו שנאמר למשה רבנו על הקשר בין הדיבור האלוקי לכרובים 'וַיִּשְׁמַע אֶת הַקּוֹל מְדַבֵּר אֵלָיו מֵעַל הַכַּפֹּרֶת אֲשֶׁר עַל אֲרֹן הָעֵדֻת מִבֵּין שְׁנֵי הַכְּרֻבִים וַיְדַבֵּר אֵלָיו'.[29] הוסיף יחזקאל מעבר למה שהיה אצל שלמה כרובים ותימורים אף את דמות האדם והאריה,[30] לומר כי מעשה המרכבה המציין את המלכויות האנושיות ובראשון הכפיר - האריה, מנהיג אותן מעליהן הקב"ה, המצויין שם כאדם על הכסא,[31] ממנו בלבד יבוא השפע והצמיחה לעולם. שפע זה שבעבר הגיע דרך מלכויות הרשעה, לעתיד יחזור ויתגלה מהמקדש, כפי שהיה בזמן שלה אלא שהפעם מצורה מתוקנת ומדוייקת יותר.

המשמעות הפנימית של מבנה קירות המקדש

פסוקים ה-ז: וַיָּמָד קִיר הַבַּיִת שֵׁשׁ אַמּוֹת רֹחַב הַצֶּלַע אַרְבַּע אַמּוֹת סָבִיב סָבִיב לַבַּיִת סָבִיב. וְהַצְּלָעוֹת צֵלָע אֶל צֵלָע שָׁלוֹשׁ וּשְׁלֹשִׁים פְּעָמִים - הקיר אינו בנוי

---

[27] תהילים צב, יג.
[28] יחזקאל מז, יב.
[29] במדבר ז, פט.
[30] יחזקאל מא, יח-יט.
[31] לעיל א, כו.

כרצף אחד ישר, אלא במעין שלבים, כאשר הוא הולך ומתרחב כלפי מעלה - וּבָאוֹת בַּקִּיר אֲשֶׁר לַבַּיִת לַצְּלָעוֹת סָבִיב סָבִיב לִהְיוֹת אֲחוּזִים, וְלֹא יִהְיוּ אֲחוּזִים בְּקִיר הַבָּיִת - המבנה מתואר כמעין פירמידה הפוכה, כאשר הקומה העליונה אינה נתמכת בקירות הקומה התחתונה, אלא נראית כמרחפת - וְרָחְבָה וְנִסְבָּה לְמַעְלָה לְמַעְלָה לַצְּלָעוֹת, כִּי מוּסַב הַבַּיִת לְמַעְלָה לְמַעְלָה סָבִיב סָבִיב לַבַּיִת עַל כֵּן רָחַב לַבַּיִת לְמָעְלָה... וְכֵן הַתַּחְתּוֹנָה יַעֲלֶה עַל הָעֶלְיוֹנָה לַתִּיכוֹנָה רֹחַב הַקִּיר אֲשֶׁר לַצֶּלַע אֶל הַחוּץ חָמֵשׁ אַמּוֹת וַאֲשֶׁר מֻנָּח בֵּית צְלָעוֹת אֲשֶׁר לַבָּיִת - הקירות החיצוניים הם אלו שהולכים ומתרחבים.

יחזקאל מתאר את מבנה המקדש כעולה ומתרחב כלפי מעלה בדומה למקדש שלמה, כפי שמתואר בספר מלכים:[32]

וַיִּבֶן עַל קִיר הַבַּיִת יָצִיעַ סָבִיב אֶת קִירוֹת הַבַּיִת סָבִיב לַהֵיכָל וְלַדְּבִיר וַיַּעַשׂ צְלָעוֹת סָבִיב. הַיָּצִיעַ הַתַּחְתּוֹנָה חָמֵשׁ בָּאַמָּה רָחְבָּהּ וְהַתִּיכֹנָה שֵׁשׁ בָּאַמָּה רָחְבָּהּ וְהַשְּׁלִישִׁית שֶׁבַע בָּאַמָּה רָחְבָּהּ כִּי מִגְרָעוֹת נָתַן לַבַּיִת סָבִיב חוּצָה לְבִלְתִּי אֲחֹז בְּקִירוֹת הַבָּיִת.

וצריך להבין מהי המשמעות של הדמיון בין מקדש שלמה לזה של יחזקאל, מעבר לפן של העוצמה וההדר שאותם מבטאים הפסוקים.

שלמה המלך מתפלא 'כִּי הַאֻמְנָם יֵשֵׁב אֱלֹקים עַל הָאָרֶץ הִנֵּה הַשָּׁמַיִם וּשְׁמֵי הַשָּׁמַיִם לֹא יְכַלְכְּלוּךָ אַף כִּי הַבַּיִת הַזֶּה אֲשֶׁר בָּנִיתִי'[33] - ונשאלת השאלה מה מקומה של פליאה זו כעת, והלא המשכן שהיה מכון לשבתו יתברך במדבר, קיים כבר מזה מאות בשנים? והתשובה לכך היא שהמשכן היה אמנם מקודש, אבל ארעי, והיה ברור שריבונו של עולם אינו מוגבל למקום מסוים. בית המקדש שבירושלים, לעומת זאת, היה מקום של

---

[32] מלכים א ו, ה-ו.
[33] שם ח, כז.

קבע, בו שכנו כרובים על גבי הקרקע. בנוסף, למשכן לא הייתה תקרה, ומלבד היריעות הוא היה פתוח מלמעלה,[34] ואילו מקדש שלמה היה מקורה בתקרה המכסה ומצמצמת את גילוי השכינה למקדש עצמו. ולפיכך נראה היה שריבונו של עולם 'מקבע' את עצמו למקום מסוים, ועל כך באה תמיהתו של שלמה המלך.

בא יחזקאל בנבואה העתידה שלו ומעתיק את העיקרון הזה של הרחקת ההגשמה על אף קיבוע גילוי השכינה בירושלים, בכך שהוא מעתיק את מבנה הקירות המדורג שהלך והתרחב בתבניתו כלפי המרום ובזה סימל את קבלת וקליטת האין סוף, ממקדש שלמה דווקא, ולא מהמחיצות הישרות שהיו במשכן.

הגילוי האלוקי מלכתחילה ובדיעבד - סגירת מעגל

בתחילת הספר יחזקאל מעביר את המסר 'וַאֲנִי אֶהְיֶה לָהֶם לְמִקְדָּשׁ מְעַט',[35] ריבונו של עולם מבשר לגולים שהוא לא מוגבל למקום מסוים אלא יכול להתגלות אליהם גם בבבל, אבל זהו מצב של בדיעבד. בעניין חזרת השכינה מהגלות לירושלים, מקבל יחזקאל את העיקרון של מקדש שלמה, אשר הגילוי האלוקי בא בצמצום, למקום הקבוע אשר נועד לשם כך תוך כדי הבהרה של הזהירות מחטא הגשמת הא-ל.

פסוקים יב-טו: וְהַבִּנְיָן אֲשֶׁר אֶל פְּנֵי הַגִּזְרָה פְּאַת דֶּרֶךְ הַיָּם (= מכיוון מערב) רֹחַב שְׁבָעִים אַמָּה וְקִיר הַבִּנְיָן חָמֵשׁ אַמּוֹת רֹחַב סָבִיב סָבִיב וְאָרְכּוֹ תִּשְׁעִים אַמָּה. וּמָדַד אֶת הַבַּיִת אֹרֶךְ מֵאָה אַמָּה וְהַגִּזְרָה וְהַבִּנְיָה וְקִירוֹתֶיהָ, אֹרֶךְ מֵאָה אַמָּה. וְרֹחַב פְּנֵי הַבַּיִת וְהַגִּזְרָה לַקָּדִים (= מכיוון מזרח) מֵאָה אַמָּה.

---

[34] אף משכן שילה, שהיה בנוי מקירות אבן, היה ללא תקרה אלא רק היריעות כיסו מלמעלה (רמב"ם הל' בית הבחירה א, ב).

[35] יחזקאל יא, טז.

נוסף על כך שהמקדש נבנה כך שקירותיו הלכו והתרחבו מלמטה כלפי מעלה, כך היה גם בנוגע לשטחו, אשר הלך והתרחב מכיוון מערב למזרח, כלומר הכניסה למקדש מצד מזרח הייתה רחבה, והמבנה הלך ונעשה צר ככל שהלכו והתקדמו לצד מערב. חז"ל דורשים שמבנה זה מזכיר בצורתו אריה, אשר ראשו רחב יותר מזנבו, וזו לשונם: [36]'וההיכל צר מאחוריו ורחב מלפניו ודומה לארי שנאמר הוי אריאל אריאל קרית חנה דוד'.[37]

לפי זה יוצא שמקום כניסת השכינה רחב יותר הן מצד זה שהוא במזרח (ככל שמתרחקים לכיוון מערב הולך המבנה ונעשה תחום וסגור יותר) והן מלמעלה (שהולך ונעשה צר ככל שיורדים כלפי מטה), מעין צורת משפך. בזה ביטא שלמה המלך את העיקרון של המטאפיסיות בגילוי השכינה, ויחזקאל מקבל את הדברים ומנבא על מבנה דומה, שכן יש בדברים צד של התקרבות השכינה, בד בבד עם הרחקה מהאלילות שבה חטאו ישראל.

מזבח שהוא שולחן

פסוק כב: הַמִּזְבֵּחַ עֵץ שָׁלוֹשׁ אַמּוֹת גָּבֹהַּ וְאָרְכּוֹ שְׁתַּיִם אַמּוֹת וּמִקְצֹעוֹתָיו לוֹ (= הפינות שלו הינן חלק ממידת האורך - רד"ק)[38] וְאָרְכּוֹ וְקִירֹתָיו עֵץ וַיְדַבֵּר אֵלַי זֶה הַשֻּׁלְחָן אֲשֶׁר לִפְנֵי ה׳.

---

[36] משנה מידות ד, ז.

[37] ישעיה כט, א.

[38] בפשטות המינוח מקצוע משמועות קצה, וכפי שפירש רד"ק. אלא שלכאורה לא מובן מהו החידוש שיש לשלחן זויות 'ומקצעותיו לו', ועל כן ביאר רד"ק שהחידוש הוא שהפינות לא הורחבו במסגרת וכדומה כפי שהיה בשלחן שבמשכן (שמות כה, כה). שמא הקושי הזה הוא שגרם לרש"י לפרש שהמינוח 'מקצועותיו' בפסוק זה משמעותו רגלי השלחן.

יחזקאל מתאר את ההיכל ובאופן חריג לנבואת המקדש, שעד כה התעלמה מהכלים של המקדש, הוא גם מתאר את אשר נמצא בו.[39] על פסוק זה שאלו חז"ל:[40] 'פתח במזבח וסיים בשולחן?' וענו על כך רבי יוחנן וריש לקיש בדרך דרשה 'בזמן שבית המקדש קיים מזבח מכפר על עוונותיו של אדם ועכשיו שולחנו של אדם מכפר על עוונותיו של אדם', ופירש רש"י: 'בהכנסת אורחין'.

בעניות דעתי נראה שאפשר לענות על שאלה זו גם על דרך הפשט בהבנת ההקשר של הפסוקים, כדלהלן;

מקדש שלמה מתואר במקרא בספר מלכים א, בשני פרקים; בפרק ו מתואר המבנה ובפרק ז מתוארים הכלים. אף על פי כן את התיאור של מזבח הקטורת אנו מוצאים דווקא בפרק ו,[41] שם הוא מכונה 'הַמִּזְבֵּחַ אֲשֶׁר לִדְבִיר' כלומר המזבח שלפני הפרוכת.[42] גם ביחזקאל מופיע מזבח זה בהיכל, ואילו הכלים האחרים נעדרים כליל מתיאוריו של יחזקאל, ומכאן משמע שהכוונה למזבח הקטורת אשר נחשב לחלק מהמבנה עצמו.

נוכל להבין מדוע נחשב המזבח לחלק מהמבנה עצמו, לאור משמעותה של הקטורת. חז"ל דורשים שהמילה קטורת באה לתאר את ענן הקטורת העולה כלפי מעלה, ובלשונם: 'דבר שקוטר ועולה'.[43] קטר בארמית זה קשר; הקטורת מקשרת בין מקדש של מטה למקדש של מעלה.[44] ולכן מזבח זה אינו כשאר כלי המקדש, אלא כמקשר את המקדש עצמו עם מקדש של מעלה ולפיכך הוא בגדר חלק ממבנה המקדש עצמו.[45]

---

[39] ההיכל בהקשר זה אינו המבנה כולו, אלא החדר המתווך בין האולם לבין קדש הקדשים.
[40] חגיגה כז ע"א.
[41] פסוקים כ; כב.
[42] לעיתים מכונה הפרוכת עצמה 'דביר' (רשב"ם בבא בתרא צח ע"ב ד"ה 'וכתיב').
[43] כריתות ו ע"ב.
[44] להרחבה בנושא זה ראו בספרי 'בחסד יבנה' עמ' קפח-קצא.
[45] בדרך זו עונה הספורנו (שמות ל, א) על השאלה מדוע הציווי על בניית מזבח הקטורת לא מופיע עם שאר הכלים בפרשת תרומה אלא לאחר סיום הציווי על המשכן, כליו והכשרת הכוהנים לתפקידם. תפקידה של הקטורת הוא לחבר את מערכת המשכן כולה למקדש של מעלה.

יחזקאל בנבואתו מתאר את התיקון לעיוות שהיה במקדש הראשון, כאשר עבודת הקודש התקיימה אך היא הייתה כעבודת פולחן ותו לא; עבודה שאינה מכוונת כלפי מקדש של מעלה ומנותקת מיראת ה', וכפי שמוכיח הנביא: 'לָמָּה לִּי רֹב זִבְחֵיכֶם'.[46]

מדוע מכונה המזבח הזה שולחן? ראשית יש להתייחס להיבט הלשוני, שכן יתכן והמילים הן מילים נרדפות. אמנם בשפה השגורה בפינו שולחן הוא הרהיט שעליו אוכלים (table) אבל ראינו לעיל[47] שישנם גם שולחנות המיועדים לשחיטה, ולפי זה יש קשר בין המילה מזבח שהיא משורש זבח, שחיטה,[48] לבין המילה שולחן.[49] ואכן אנו מוצאים הקבלה בין המילים מזבח לשלחן בדברי הנביא 'מַגִּישִׁים עַל מִזְבְּחִי לֶחֶם מְגֹאָל... בָּאֳמָרְכֶם שֻׁלְחַן ה' נְבָזֶה הוּא'.[50]

ישנו הסבר אפשרי נוסף, לפיו המילה שולחן היא מלשון שלח, סכין,[51] והוא הכלי המשמש כמעמד לסכינים. לפי זה מה שאומר יחזקאל בפסוק הוא שהקטרת הקטורת מבטלת את הסברה האלילית לפיה ריבונו של עולם זקוק לאכילת הקורבנות, שכן הקורבן הריחני, הקטורת,[52] הוא השלחן אשר לפני ה'![53]

---

[46] ישעיה א, יא; ועל דרך זה בירמיה ז, כא ועוד.

[47] מ, מא.

[48] כפי שנאמר (דברים יב, כא) 'וְזָבַחְתָּ מִבְּקָרְךָ וּמִצֹּאנְךָ... כַּאֲשֶׁר צִוִּיתִךָ' ומכאן למדו חז"ל (חולין כח ע"א) על מצוות שחיטה מהתורה.

[49] ואדרבה, משמע ששחיטת הבשר היא המקור לשורש ואילו שם הרהיט נגזר מכך שלשם האכילה יש צורך בשחיטה.

[50] מלאכי א, ז.

[51] 'בְּאַחַת יָדוֹ עֹשָׂה בַּמְּלָאכָה וְאַחַת מַחֲזֶקֶת הַשֶּׁלַח' (נחמיה ד, יא).

[52] לא בכדי אסור להקריב קורבן לאכילה או לעשות כל פעולה אחרת על המזבח הפנימי הזה, מעבר לציווי התורה 'לֹא תַעֲלוּ עָלָיו קְטֹרֶת זָרָה וְעֹלָה וּמִנְחָה וְנֶסֶךְ לֹא תְסַכּוּ עָלָיו' (שמות ל, ט).

[53] לאור זאת אפשר להבין שדרשת חז"ל לפיה השולחן שלפני ה' הוא זה שעל ידו גומלים חסד עם אורחים, באה כהמשך למגמה של הנביא לחדד את התודעה שריבונו של עולם אינו זקוק לאכילה, אלא המטרה היא שהאדם ישפר את מעשיו.

מעלתו של מזבח הקטורת

מידות מזבח הקטורת במשכן הינן קטנות, 'אַמָּה אָרְכּוֹ וְאַמָּה רָחְבּוֹ רָבוּעַ יִהְיֶה וְאַמָּתַיִם קֹמָתוֹ'. לעומת זאת ביחזקאל גדלות המידות, 'הַמִּזְבֵּחַ עֵץ שָׁלוֹשׁ אַמּוֹת גָּבֹהַּ', ונמסה להבין מדוע. המידה שלוש אמות מתכתבת עם מה שנאמר על מזבח העולה שבמשכן: 'וְעָשִׂיתָ אֶת הַמִּזְבֵּחַ עֲצֵי שִׁטִּים חֲמֵשׁ אַמּוֹת אֹרֶךְ וַחֲמֵשׁ אַמּוֹת רֹחַב רָבוּעַ יִהְיֶה הַמִּזְבֵּחַ וְשָׁלֹשׁ אַמּוֹת קֹמָתוֹ'.[54]

נראה שהנביא, בהגדילו באופן משמעותי ביותר את מזבח הקטורת, בא להדגיש את ההרחקה מהתפיסה אלילית של צורך הא-ל בקורבנות. יש פה מסר של שינוי מגמה מבית המקדש הראשון. בית ראשון עניינו היה הקרבת הקורבנות, וכפי שאמר הקב"ה לשלמה המלך: 'שָׁמַעְתִּי אֶת תְּפִלָּתְךָ וּבָחַרְתִּי בַּמָּקוֹם הַזֶּה לִי לְבֵית זָבַח'.[55] הכלי המשמעותי במקדש היה מזבח העולה וגם בחנוכת המקדש אנו מוצאים הדגשה מאד גדולה של מזבח העולה.[56]

יחזקאל, לעומת זאת, מלמד שמזבח הקטורת מחליף כביכול את מזבח העולה. יש פה אמירה ערכית על חשיבותה ומעמדה הקטורת שהיא ודאי משהו רוחני יותר מאשר קורבנות הבשר.[57] לא בכדי ביום הכיפורים, היום הרוחני ביותר, הדגש עובר ממזבח העולה למזבח הקטורת ועבודת הקטורת אשר בקודש הקודשים.[58] אז רואים את

---

[54] שמות כז, א. חכמים נחלקו לגבי הבניה בפועל (זבחים נט ע"ב) האם שלוש אמות גובה זו מידת כל המזבח או רק מהסובב ומעלה ויוצא שסך הכל גובה המזבח היה עשר אמות. גם לדעה השנייה, העובדה שהכתוב מציין שלוש אמות ומתעלם משבע האמות התחתונות מחזקת את הזיקה בין הנאמר במשכן לבין הנאמר ביחזקאל.

[55] דברי הימים ב ז, יב.

[56] שם פסוק ה.

[57] כך אמרו חז"ל על חוש הריח 'אמר רב זוטרא בר טוביה אמר רב מנין שמברכין על הריח שנאמר 'כל הנשמה תהלל י-ה' איזהו דבר שהנשמה נהנית ממנו ואין הגוף נהנה ממנו הוי אומר זה הריח'.

[58] כמו שנאמר בפרשת אחרי מות 'וְלָקַח מְלֹא הַמַּחְתָּה גַּחֲלֵי אֵשׁ מֵעַל הַמִּזְבֵּחַ מִלִּפְנֵי ה' וּמְלֹא חָפְנָיו קְטֹרֶת סַמִּים דַּקָּה וְהֵבִיא מִבֵּית לַפָּרֹכֶת' (ויקרא טז, יב).

העוצמה של מזבח הקטורת לעומת מזבח העולה, וזהו הדגש המופיע ביחזקאל. זהו עוד פרט המראה את הרף הרוחני הגבוה שיחזקאל חוזה ומצפה למקדש העתידי.

החלונות

בפסוק טז נאמר על ההיכל ואולמות החצר: 'הַסִּפִּים וְהַחַלֹּנִים הָאֲטֻמוֹת וְהָאַתִּיקִים (= עמודי תמך - רש"י) סָבִיב לִשְׁלֹשְׁתָּם נֶגֶד הַסַּף שְׁחִיף עֵץ סָבִיב סָבִיב וְהָאָרֶץ עַד הַחַלֹּנוֹת וְהַחַלֹּנוֹת מְכֻסּוֹת'. גם בהמשך הפרק מתייחס הנביא להיכל ואומר:[59] 'וְחַלּוֹנִים אֲטֻמוֹת וְתִמֳרִים מִפֹּה וּמִפֹּה אֶל כְּתֵפוֹת הָאוּלָם וְצַלְעוֹת הַבַּיִת וְהָעֲבִים' (= קורות - רש"י). ונשאלת השאלה מדוע חוזר הנביא ומתאר פעם נוספת את החלונות.

נראה שהתשובה לכך טמונה בשני היבטים שונים שיש לחלונות. בפסוק טז מדגיש הנביא את העובדה שהחלונות אטומים, 'הַחַלֹּנִים הָאֲטֻמוֹת הַחַלֹּנוֹת מְכֻסּוֹת', ובנוסף לכך יהיה שְׁחִיף (= נסר - תרגום יונתן)[60] עֵץ סביב, זאת אומרת שאי אפשר יהיה לראות. מצד שני, לאולם יהיו חלונות, וְלַצְלָעוֹת הַבַּיִת יהיו חלונות, כלומר ההדגשה היא שיש חלונות, אלא שיש לעשותם באופן שהם יהיו אטומים. מחד יש קשר כלפי חוץ, אבל מאידך החלונים אטומים והמקדש אינו גלוי לעין כל, זאת בניגוד למצב המקדש ערב החורבן, כאשר כל החפץ בכך יכול היה להיכנס.[61]

---

[59] פסוק כו.

[60] מנחם צבי קדרי (מילון העברית המקראית, ערך שחיף) הראה כי בשפות שמיות עתיקות נוספות מבטא השורש שחף כינוי למשטחי עץ שונים.

[61] ירמיה ז, א.

פרק מב

פרקנו הוא הפרק האחרון העוסק בתיאור הטכני של המקדש. מהכותרת של הפרק - 'וַיּוֹצִאֵנִי אֶל הֶחָצֵר הַחִיצוֹנָה הַדֶּרֶךְ דֶּרֶךְ הַצָּפוֹן'[1] - אנו למדים שיש לתת את הדעת לא רק לעצם המראות שראה יחזקאל בנבואתו, אלא אף לסדר שבו הוא ראה אותם. כזכור, יחזקאל החל בסיור בליווי מלאך באזור שמחוץ למקדש. בפרק מ הוא מתאר חומה: 'וְהִנֵּה חוֹמָה מִחוּץ לַבַּיִת סָבִיב סָבִיב'[2] ולאחר מכן הוא נכנס פנימה 'אֶל שַׁעַר אֲשֶׁר פָּנָיו דֶּרֶךְ הַקָּדִימָה', כלומר הוא נכנס מן החוץ אל הפנים. והפרק ממשיך ומתאר את הלשכות שמחוץ למקדש.

בפרק מא מתאר יחזקאל את כניסתו להיכל ולקדש הקדשים, והנה בפרקנו הוא שוב יוצא החוצה, ויש להבין מדוע הוא לא ראה את כל פרטי החצר כבר בתחילה, כשהיה שם לראשונה.

אלא שהיו שתי חצרות, כפי שניתן להבין מכך שבפתח פרקנו נאמר 'הֶחָצֵר הַחִיצוֹנָה' ואילו בפרק מ נאמר 'חָצֵר הַפְּנִימִי'.[3] לפי זה יוצא שהסיור של המלאך החל בחצר הפנימית ובמקדש, והוא נמשך, בפרק שלנו, אל החצר החיצונה. אמנם, גם החצר החיצונה הזו קשורה במידה מסוימת למקדש, כפי שאנו למדים מפסוק יג: 'וַיֹּאמֶר אֵלַי לִשְׁכוֹת הַצָּפוֹן לִשְׁכוֹת הַדָּרוֹם אֲשֶׁר אֶל פְּנֵי הַגִּזְרָה - ביצור חיצוני למבנה[4] או ביטוי

---

[1] פסוק א.
[2] פסוק ה שם.
[3] שם כג.
[4] תרגום יונתן.

לגובהו של מבנה ההיכל[5] - הַנָּה לִשְׁכוֹת הַקֹּדֶשׁ אֲשֶׁר יֹאכְלוּ שָׁם הַכֹּהֲנִים אֲשֶׁר קְרֹבִים לַה' קָדְשֵׁי הַקֳּדָשִׁים - כלומר החצר מקודשת.[6]

החצר - המתחם שבין המקדש לעם

בפסוק יד נאמר: 'בְּבֹאָם הַכֹּהֲנִים וְלֹא יֵצְאוּ מֵהַקֹּדֶשׁ אֶל הֶחָצֵר הַחִיצוֹנָה וְשָׁם יַנִּיחוּ בְגָדֵיהֶם אֲשֶׁר יְשָׁרְתוּ בָהֶן כִּי קֹדֶשׁ הֵנָּה - ולאחר מכן - וְקָרְבוּ אֶל אֲשֶׁר לָעָם'. כלומר בין המקדש לבין העם הייתה חצר מעבר, שממנה היו יוצאים אל מקום העם, ונראה שהפרק שלנו עוסק במתחם זה שמטרתו להיות בתווך. במשכן היה את ההיכל ובו הקודש וקדש הקדשים,[7] ואת החצר עם המזבח והכיור,[8] אך לא היה מקום נוסף מוגדר כמו החצר המתוארת כאן. בבית שני אנו מוצאים את מתחם עזרת נשים, שאליו נאסרה כניסה בטומאה קלה מחד,[9] אבל מנגד אין קדושתו כקדושת מקום המזבח.[10] על מקום התווך הזה, לומדים חז"ל ממקדש יחזקאל.[11] בזה באה לידי ביטוי שיטתו של הרמב"ם שהזכרנו לעיל[12] שממקדש יחזקאל נלמדו עקרונות כלליים אך לאו דווקא פרטים מדוייקים כהנחיה של הלכה למעשה. המסר המועבר בכך הוא על דגש נוסף של הרחקת העם מהקודש, על ידי יצירת חציצה נוספת בין מקום העם לבין המקדש עצמו. כל זאת כהדגשה על הצורך בתיקון מימי המקדש הראשון בו לא התקיים ויסות לכניסה נכונה

---

[5] רש"י ורד"ק לעיל מא, יב. ונראה שכוונתם לבאר על דרך הצוקים הגבוהים והתלולים המכונים ארץ גזרה (ויקרא טז, כב).

[6] כך גם נבין מדוע הוצרך הנביא לכנות את החצר 'אל פני הגזרה' שכן אף החצר מושפעת מקדושת ההיכל.

[7] שמות כו, לג.

[8] שמות מ, כח-לג.

[9] כגון טבול יום (משנה כלים א, ח).

[10] האסור גם למי שטבל אך עדיין היה מחוסר כפרה של קורבן (שם).

[11] משנה מידות ב, ה.

[12] הלכות בית הבחירה פ"א ה"ד.

למקדש, וכל מי שרצה פרץ פנימה. וכפי שהוגדר המקדש ערב חורבנו בנבואת ירמיה 'הַמְעָרַת פָּרִצִים הָיָה הַבַּיִת הַזֶּה אֲשֶׁר-נִקְרָא-שְׁמִי עָלָיו בְּעֵינֵיכֶם'.[13]

לאור ההבנה שהפרקים הללו מלמדים על עקרונות שניתן למצוא להם ביטויים רעיוניים כלליים בבית שני, ולאו דווקא יישום מדוייק של הנאמר בפסוקים, נוכל להבין את מה שאומר יחזקאל בפסוק יט: 'סָבַב אֶל רוּחַ הַיָּם מָדַד חֲמֵשׁ מֵאוֹת קָנִים בְּקָנֶה הַמִּדָּה'. רש"י על פסוק זה מפרש[14] שהקנה גודלו פי שש מהאמה, ואם כן מדובר על גודל של שלושת אלפים אמות. אמנם, בניגוד למידה זו, חז"ל באו ואמרו 'הר הבית כולו ת"ק אמה על ת"ק אמה'.[15] ומסתבר שהמספר חמש מאות מבטא את המספר השלם ולפיכך בנו את בית שני במידות אלו. ההגדלה פי שלושים ושש לא באה למלא אחר דרישה יישומית אלא במטרה להעצים את הרחקת הקודש מהעיר[16] ובכך להמשיך בהפרשת הקודש מהחול כתיקון לטשטוש הגבולות ששרר בסוף ימי בית ראשון.

חלקים נוספים במקדש יחזקאל הנושאים משמעות כפולה

מלבד החצר, אשר מחד יש בה קדושה ומנגד היא חיצונית, ישנם חלקים נוספים במבנה הבית אשר בדומה לחצר, נושאים משמעות כפולה של חיבור לקודש והפרדה של החול בהדרגתיות. בפסוק א מתאר יחזקאל את הלשכות: 'וַיְבַאֲנִי אֶל הַלִּשְׁכָּה אֲשֶׁר נֶגֶד הַגִּזְרָה וַאֲשֶׁר נֶגֶד הַבִּנְיָן אֶל הַצָּפוֹן'; הלשכה היא נגד הגזרה, היינו ההיכל, אך גם נגד הבנין **מחוץ** להיכל.[17] כך גם בפסוק ח, שם מתאר יחזקאל את מידות הלשכות: 'כִּי אֹרֶךְ

---

[13] ירמיה ז, יא.
[14] בהתאם למה שנאמר לעיל מ, ה.
[15] מידות ב, א.
[16] רבי אליעזר מבלגנצי.
[17] רד"ק לעיל מא, יב.

הַלְּשָׁכוֹת אֲשֶׁר לֶחָצֵר הַחִצוֹנָה חֲמִשִּׁים אַמָּה וְהִנֵּה עַל פְּנֵי הַהֵיכָל מֵאָה אַמָּה' - אנחנו רואים שהלשכות נמדדות הן ביחס להיכל והן ביחס לחצר.

הכוהנים - משמעות כפולה ותיווך הקודש לעם

את עיקרון הכפילות הזה אנו מוצאים גם בנוגע לכוהנים, שכן יחזקאל מתאר בפרקנו שתי מערכות בגדים שבהן הם משתמשים; בפסוק יד נאמר: 'בְּבֹאָם הַכֹּהֲנִים וְלֹא יֵצְאוּ מֵהַקֹּדֶשׁ אֶל הֶחָצֵר הַחִיצוֹנָה וְשָׁם יַנִּיחוּ בְגָדֵיהֶם אֲשֶׁר יְשָׁרְתוּ בָהֶן כִּי קֹדֶשׁ הֵנָּה וְלָבְשׁוּ בְּגָדִים אֲחֵרִים וְקָרְבוּ אֶל אֲשֶׁר לָעָם' - הבגדים שאיתם 'וְקָרְבוּ אֶל אֲשֶׁר לָעָם' אסור שישמשו כבגדי הקודש אשר מורחקים מהעם.

ויוצא אם כן שגם בכוהנים עצמם מתקיימת הכפילות, כאשר את עבודת הקודש הם מבצעים בבגדי הקודש, וכאשר עליהם לתווך את הקודש אל העם הם מתלבשים בבגדי חול. בהקשר זה מעניין לציין שלא בכדי ראו חז"ל בכוהנים הן את שלוחיו של הקב"ה בעבודות המקדש, 'שלוחי דרחמנא', והן את שלוחי עם ישראל, 'שלוחי דידן', להקריב את קורבנותיהם.[18]

רמיזה כלשהי לכפילות בבגדי הכוהנים ניתן למצוא כבר בתורה, בתיאור עבודת המקדש של הכוהן העובד את עבודת המזבח, אשר במהלכה הוא עושה שימוש בשתי מערכות בגדים שונות, כפי שנאמר:[19] 'וּפָשַׁט אֶת בְּגָדָיו וְלָבַשׁ בְּגָדִים אֲחֵרִים - ויחד עם זאת - וְהוֹצִיא אֶת הַדֶּשֶׁן אֶל מִחוּץ לַמַּחֲנֶה אֶל מָקוֹם טָהוֹר'. כלומר, הכוהן בשעה שבא לעבודות פחותות ברמתן הרוחנית משאר עבודת הקורבנות (מלאכת הוצאת וסילוק

---

[18] נדרים לה ע"ב. להרחבה ראו בספרי 'ממלכת כהנים' עמ' קסד-קסו.
[19] ויקרא ו, ד.

הדשן שהצטבר על גבי המזבח) ממשיך ומבצע פעולות הקשורות למקדש, אבל בבגדים אחרים.[20]

בנוסף על שתי מערכות בגדים אלה, ישנה מערכת נוספת המשמשת את הכוהן הגדול ביום הכיפורים בלבד, ובצאת היום וסיום עבודת הקודש, אומרת התורה: 'וּפָשַׁט אֶת בִּגְדֵי הַבָּד אֲשֶׁר לָבַשׁ בְּבֹאוֹ אֶל הַקֹּדֶשׁ וְהִנִּיחָם שָׁם'.[21] (ונחלקו חז"ל[22] במשמעות הציווי וְהִנִּיחָם שָׁם, האם יש לגנוז את הבגדים או שאין לעשות בהם שימוש פעם נוספת לעבודת יום הכיפורים, אך הם ראויים לשימושו של כוהן הדיוט במהלך השנה).

אנו למדים, אם כן, על כמה מערכות בגדים שהיו לכוהנים, השונות במעלת קדושתן, ובהחלט ניתן לומר שהחלוקה הזו קיימת לא רק בין בגדי זהב לבגדי לבן, או בין בגדי כוהן גדול לבגדי כוהן הדיוט, אלא כל הכוהנים נדרשים לשתי מערכות עבור שני סוגי עבודה; האחת יותר מכובדת, יותר מקודשת, והאחרת פחותה במעלתה, כאשר זו המקודשת יותר היא המיוחסת לקדשי הקדשים: 'שָׁם יַנִּיחוּ קָדְשֵׁי הַקָּדָשִׁים וְהַמִּנְחָה וְהַחַטָּאת וְהָאָשָׁם כִּי הַמָּקוֹם קָדֹשׁ'. כלומר התעסקות בקדשי קדשים דורשת בגדים שונים מאשר קדשים קלים.

מחד מראה פה יחזקאל את התבדלות הקודש מהעיר, מתוך מגמה למנוע כניסה למקדש ללא הכנה ראויה (כפי שהיה ערב החורבן). מאידך, יש את הממוצע המקשר בין הקודש לעם, על מנת לחבר את העם לבל יהיה מנוכר מהקודש והמקדש (כפי שהיה ערב חורבן

---

[20] בגמרא (יומא כג ע"ב) נחלקו האם הכוונה לבגדי קודש פחותים במעלתם או בגדי חול (להרחבה ראו ברמב"ן על הפסוק). ראיית הכוהן כעומד בתווך שבין הקודש לחול מבהירה את צידי הספק באלו בגדים מדובר.

[21] ויקרא טז, כג.

[22] יומא כד ע"א.

משכן שילה)[23] אלא יושפע מהם.

יחזקאל בתיאוריו אינו מתייחס אל הרובד ההלכתי, ותעיד על כך הלשון העמומה, שאינה מוכרת מלשון התורה, 'אַתִּיק אֶל פְּנֵי אַתִּיק בַּשְּׁלִשִׁים'[24] שלגביה מתבטא רש"י 'לא ידעתי מהו'.[25] לו היה מדובר בהנחיות קונקרטיות הדבר היה מחייב לשון ברורה או מסורה מלווה בעל פה. אמנם, אין קושי בעמימות אם מדובר, לפי ביאורנו, באמירות עקרוניות ולא יישומיות, שכן כל הסבר טכני למינוח 'אַתִּיק אֶל פְּנֵי אַתִּיק' יתאים לעיקרון הסימטריות שהראנו בפרק הקודם.

לפי פרשנותה של ד"ר טובה גנזל, העמימות שבנבואות המקדש של יחזקאל נועדה למנוע השלכות מעשיות מהכתוב, ובכדי שהאדם יחכה למקדש שיבנה משמים ולא יבנה מעצמו,[26] ועל דרך מה שאומר הנביא 'וַאֲנִי אֶהְיֶה לָהּ נְאֻם ה' חוֹמַת אֵשׁ סָבִיב'.[27] אמנם לעניות דעתי קשה לקבל פרשנות גורפת זו שכן יחזקאל מתאר בפירוט רב חלקים מסוימים, ובאם כל מטרתו הייתה למנוע מבני האדם את היכולת לבנות בעצמם את המקדש טרם הזמן המיוחל, מסתבר שהנביא היה מקמץ מאוד בפרטי המקדש העתידי. בעניות דעתי נראה יותר לומר כפי שביארנו לעיל, שנבואות יחזקאל מטרתן להעביר מסר עקרוני בדבר הדגשים הערכיים שעליהם יש להקפיד בבניית המקדש.

---

[23] שמואל א פרקים א-ד.

[24] פסוק ג.

[25] וגם לפי פירוש רד"ק שמשמעות המילה 'אתיק' היא לשכה, והיא מילה מוכרת המופיעה כבר לעיל מ, לח, הרי שהשימוש במילה זו, שאינה מצויה בשאר המקרא, בנבואות המקדש מעיד על עמימות מכוונת.

[26] גנזל, 'נבואת הצופה - בין חורבן לתקומה' עמ' 270-272.

[27] זכריה ב, ט.

בגדי הכהונה השונים כאות לבידול והפרדה

בהקשר של הפרק שלנו, יש לנסות ולהבין מהו העיקרון מאחורי ההדגשה של מדרג בין החצרות, כאשר חלקן פנימיות יותר והאחרות חיצוניות, ויש גדר מפרידה ביניהן[28] על מנת להבדיל בין רמות הקודש השונות. ראינו כבר בפרקים הקודמים כי בתיאור המקדש העתידי מצוייה אמירה של הגדרה ברורה ביחס למבנים, בייחוד מבנה השמירות,[29] כאשר המידות מאד מדויקות וזהות, והמבנה מזכיר מבצר צבאי, כל זאת במטרה לתקן את הטעויות שנעשו בבית ראשון, כלשון הנביא 'הַמְעָרַת פְּרָצִים הָיָה הַבַּיִת הַזֶּה'.[30] בניגוד לאווירה ששררה אז, של 'איש הישר בעיניו יעשה', מציב כאן יחזקאל דרישה רעיונית תיאורטית מהכוהנים, להשתמש בבגדים שונים לעבודת הקודש ולעבודת קודש הקודשים.

אולי זה גם ההסבר לביטוי שמופיע בפסוק יג: 'וַיֹּאמֶר אֵלַי לִשְׁכוֹת הַצָּפוֹן לִשְׁכוֹת הַדָּרוֹם אֲשֶׁר אֶל פְּנֵי הַגִּזְרָה (= מבצר)[31] הֵנָּה לִשְׁכוֹת הַקֹּדֶשׁ אֲשֶׁר יֹאכְלוּ שָׁם **הַכֹּהֲנִים אֲשֶׁר קְרֹבִים לַה'** קָדְשֵׁי הַקָּדָשִׁים'. מי הם הכוהנים אשר קרובים לה'? רד"ק פירש שהכוונה לבני צדוק אותם הבדיל הנביא משאר הכוהנים בגין נאמנותם לה' כפי שנאמר עליהם 'וְהַכֹּהֲנִים הַלְוִיִּם בְּנֵי צָדוֹק אֲשֶׁר שָׁמְרוּ אֶת מִשְׁמֶרֶת מִקְדָּשִׁי בִּתְעוֹת בְּנֵי-יִשְׂרָאֵל מֵעָלַי הֵמָּה יִקְרְבוּ אֵלַי לְשָׁרְתֵנִי',[32] והמשמעות היא שבקרב בני הכהונה הייתה הפרדה בין הכוהנים אשר קרובים לה' לבין אלו שרחוקים יותר. אבל אפשר גם להבין זאת באופן אחר; שהכוהנים הללו קרובים אל היכל ה' ולא אל החצר בה נמצאים העם, שכן הריחוק ממקום העם מייצג ריחוק תרבותי מהמון העם, שכן בידול שכזה הוא מה שגרם לכוהנים

---

[28] פסוק ז.
[29] לעיל פרק מ.
[30] ירמיה ז, יא.
[31] כך תרגם יונתן בן עוזיאל. לעיל (מא, יב) ביאר רש"י שזהו כינוי לבניין גבוה לעומת המושג בניין שכוונתו בתים נמוכים. ביאור זה מורחב ברד"ק שם, שכביכול העלייה נגזרה מהבית והגבהה.
[32] לקמן מד, טו.

מבני צדוק בימי הבית הראשון לא להיגרר אחר חטאי העם - 'אֲשֶׁר שָׁמְרוּ אֶת מִשְׁמֶרֶת מִקְדָּשִׁי בִּתְעוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵעָלָי'.[33]

מסתבר לומר ששתי האפשרויות נכונות; הבידול של הכוהנים היה הן מהעם והן מכוהנים אחרים אשר לא היו במדרגתם. לאור זאת מובן ההקשר של הפסוק עם הנאמר בפסוק הבא 'בְּבֹאָם הַכֹּהֲנִים וְלֹא יֵצְאוּ מֵהַקֹּדֶשׁ אֶל הֶחָצֵר הַחִיצוֹנָה וְשָׁם יַנִּיחוּ בְגָדֵיהֶם אֲשֶׁר יְשָׁרְתוּ בָהֶן כִּי קֹדֶשׁ הֵנָּה וְלָבְשׁוּ בְּגָדִים אֲחֵרִים וְקָרְבוּ אֶל אֲשֶׁר לָעָם'. אכילת הקדשים תהיה במקום קדוש לפני יציאת הכוהנים אל העם, ואילו היציאה אל העם מחייבת הורדה של בגדי הקודש ולבישה של בגדים פחותים מהם דבר המציין בין היתר את הריחוק של המקדש מהמון העם כפי שביארנו לעיל.

דוגמה נוספת לעיקרון ההפרדה בין רמות הקדושה נראה שמצוי בפסוק ד 'וְלִפְנֵי הַלְּשָׁכוֹת מַהֲלַךְ (= שביל) עֶשֶׂר אַמּוֹת רֹחַב אֶל הַפְּנִימִית דֶּרֶךְ אַמָּה אָחַת וּפִתְחֵיהֶם לַצָּפוֹן'. השביל לא הוביל ליציאה מהלשכות אלא הפתחים מהצפון שכן רוחב אמה איננו נוח למעבר. על כן נראה שעיקר תפקיד השביל היה לחצוץ בין הלשכות ובין החצר על מנת לתחם את רמת הקדושה הגבוהה יותר של המבנה על פני החצר.

מבנה המקדש העתידי - סמל להכנסת הקדושה

כזכור, הרחבנו בפרק הקודם במבנה מקדש שלמה, אשר היה בנוי כעין משולש הפוך (או פירמידה הפוכה), ובכך היה פתחו העליון רחב יותר מבסיסו, כסמל לקבלת הגילוי האלוקי. נראה שעיקרון זה מופיע גם בפרקנו, בפסוק ו: 'כִּי מְשֻׁלָּשׁוֹת הֵנָּה וְאֵין לָהֶן עַמּוּדִים כְּעַמּוּדֵי הַחֲצֵרוֹת; עַל כֵּן נֶאֱצַל (= הופרש ונלקח כביכול חלק מהקיר)[34]

---

[33] שם.

[34] זו המשמעות של המילה 'נאצל' בהקשר של הפסוק. ההקשר הלשוני לפי רד"ק לקוח מהביטוי המקראי 'ואצלתי מן הרוח' (במדבר יא, יז) שמשמעותו הפרשה.

מֵהַתַּחְתּוֹנוֹת וּמֵהַתִּיכֹנוֹת מֵהָאָרֶץ' - יחזקאל מתאר שהקיר אינו מגיע עד הרצפה, שכן אין עמודי תמך, ולכן נראה לעין כמשולש שווה שוקיים שקודקודו בתחתית. בבית שני הכניסה להיכל הייתה רחבה יותר בגובה הקרקע כאשר המבנה הולך ונעשה צר ככל שמתקדמים, כאריה בלשון חז"ל,[35] באופן שמראה על השפעה של המקדש על בני האדם הבאים אליו וזאת משום שבית שני שכינה לא נכנסה בו בגלוי,[36] ועיקר הקדושה בא מטעם בני האדם הבאים אליו לצורך קרבת אלוקים.[37] ואילו בבית ראשון ובמקדש העתידי, הרחבת הבניין הייתה כלפי מעלה משום שהכניסה נועדה לשכינה, כפי שאמנם ניתן לראות בתיאור הגעת השכינה אל תוך בית המקדש, לקמן בפרק הבא.

הדגשת הלשכות כאות לניהול הנתון בידי הכוהנים

אנו מוצאים שפרקי נבואות המקדש ביחזקאל מדגישים את מקומן של הלשכות במבנה הכללי. בספר שמות, וכן במלכים, כאשר התיאורים באים בהקשר של מקום השראת השכינה ופולחן לה', אנו לא מוצאים התייחסות ללשכות, הקשורות להיבטים המנהליים והארגוניים של המקדש. גם ביחס לשבט לוי, אנו מוצאים שבתיאור המשכן הוא מופיע בהקשר למבנה, רק ביחס לתפקידו בשמירה שישראל לא יכנסו לקודש כפי שנאמר 'וְהַלְוִיִּם יַחֲנוּ סָבִיב לְמִשְׁכַּן הָעֵדֻת וְלֹא יִהְיֶה קֶצֶף עַל עֲדַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְשָׁמְרוּ הַלְוִיִּם אֶת מִשְׁמֶרֶת מִשְׁכַּן הָעֵדוּת'.[38]

סביב המקדש התקיימה מערכת כלכלית עניפה, שאנו מוצאים לה התייחסות עקיפה בתורה, בדיני מעילות.[39] האיסור לעשות שימוש בדברים הקשורים למקדש, יצר צורך

---

[35] משנה מידות ג, א.
[36] יומא כא ע"ב.
[37] מהר"ל מפראג, נצח ישראל פרק ד.
[38] במדבר א, נג.
[39] ויקרא ה, יד-טז; במדבר ה, ה-י.

בפעילות כלכלית שתפקידה, למשל, לרכוש את הכבשים ואת המנחות.[40] במקרא אנו מוצאים התייחסות ישירה למערכת הזו אצל המלך יהואש והכוהן יהוידע,[41] שם זה בולט, כאשר הניהול של המימד הכלכלי של בית המקדש היה בידי בית המלוכה. כן רואים זאת בצורה מודגשת בפרק האחרון בספר מלכים המתאר את החורבן,[42] כאשר מטעם השילטון הבבלי השמיד נבוזראדן את שרידי בית המלוכה בירושלים וביחד איתם את שריה כוהן הראש (הכוהן הגדול), שכן הבבלים ראו בכוהנים ובאצולה המלכותית יחידה אחת.

בפרקים אלו בא יחזקאל ומדגיש שיהיו לשכות לכוהנים במקדש, ומשמעות הדבר היא שהכוהנים הם אלו שמנהלים את המקדש. ויותר מכך, מכלל הן אתה שומע לאו, תפקיד המלך נעדר מפרקים אלו.[43] כל זאת כתיקון וריאקציה למה שהיה בימי בית ראשון, כאשר מלכים שונים עשו שימוש במקדש לצורכיהם, כגון עתליה (עד כדי שיהוידע הכוהן הגדול נאלץ לבצע הפיכה ולהדיח אותה כדי למנות את יהואש באמצעות המקדש והכוהנים),[44] או אחז, אשר מילא את המקדש בפסלי עבודה זרה של ארם,[45] כי היה לו אינטרס פוליטי להפגין כלפי מלך אשור, שהציל אותו מיד ארם, את תודתו והוא הביע זאת בפולחן לאלוהי ארם, מתוך אמונה שהם אלו שאפשרו למלך אשור להשתלט על ארצם.[46]

---

[40] בין היתר מתארת זאת המשנה בשקלים ה.

[41] מלכים ב יב.

[42] מלכים ב כה, יח-כא.

[43] בהמשך הפרקים, מה-מו, ישנה התייחסות לתפקיד המלך במקדש, אך לא בהיבט ניהולי אלא כאורח כבוד במקדש.

[44] מלכים ב יא. יהוידע הכוהן ניסה עד כמה שאפשר לצמצם את חילול המקדש בהפיכה (שם, טו), אך עצם הצורך לבצע את רוב ההפיכה במקדש מעיד על המשמעות הפוליטית שיוחסה לו, במקום משמעות של עבודת ה' בלבד.

[45] שם טז, י-יז.

[46] פירוש דעת מקרא שם.

פסוק יב: וּכְפִתְחֵי הַלְּשָׁכוֹת אֲשֶׁר דֶּרֶךְ הַדָּרוֹם פֶּתַח בְּרֹאשׁ דֶּרֶךְ דֶּרֶךְ בִּפְנֵי הַגְּדֵרֶת הַגִּינָה דֶּרֶךְ הַקֶּדִים בְּבוֹאָן.

כיצד יתכן שמתוארת כאן גינה בצד המזרחי (= קדים) של הכניסה לבית המקדש, והלא ציוותה התורה 'לֹא תִטַּע לְךָ אֲשֵׁרָה כָּל עֵץ אֵצֶל מִזְבַּח ה' אֱלֹקיךָ אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה לָּךְ',[47] שכן כך הייתה דרכם של עובדי העבודה הזרה,[48] כפי שנאמר בסוף ישעיה 'הַמִּתְקַדְּשִׁים וְהַמְטַהֲרִים אֶל הַגַּנּוֹת'?[49]

אלא שהמילה גינה כתובה בפרקנו ללא דגש באות נון, ומכאן אנו למדים שאין הכוונה למילה שמשמעותה מוכרת לנו כמקום ירק וצמחיה ששורשה ג.נ.ן.[50] רש"י[51] מפרש שהכוונה למקום שהיו הלויים מנגנים בו, ומקורה של המילה הוא מנגינה. וכן ביאר רד"ק שאין הכוונה לגינת ירק אלא שהגידור וההגבלה של הקודש הרי הוא דבר הגון, וזו לפי רד"ק משמעות הכינוי הגינה, כאשר הה"א איננה ה"א הידיעה אלא חלק מהמילה, בהטיה של המילה הגון.[52]

בין לפי הבנת רש"י, ובין לפי הבנת רד"ק, מתוארת פה בצד המזרח, שהוא צד הכניסה לעזרה, הרחקה נוספת על ידי גדר רחבה של הקודש ומיקום הכוהנים מאת העם ואולי אף מאת שאר הלויים. הדבר מתאים להבנה כי יחזקאל מתאר בחזונו מקדש ובו ביצורים וחומות המייצגים תיקון לחוסר הוויסות שהיה קיים בכניסה לבית המקדש הראשון על ידי הבדלת והפרדת הקודש מאת שאר העם.

---

[47] דברים טז, כא.
[48] רשב"ם וספורנו שם.
[49] ישעיה סו, יז.
[50] ומטעם זה המילה גינה בהקשר המוכר מופיעה בתנ"ך עם נו"ן דגושה, כמו 'גִּנַּת בִּיתַן' (אסתר א, ה).
[51] בעקבות תרגום יונתן.
[52] לאור ההבנה כי האות ה בתחילת המילה איננה ה הידיעה מובן מדוע אין דגש באות ג כפי שכן מוצאים בדרך כלל באות שבאה לאחר היידוע.

פסוק טז: מְדַד רוּחַ הַקֳּדִים בְּקָנֶה הַמִּדָּה חֲמֵשׁ מֵאוֹת קָנִים בְּקָנֶה הַמִּדָּה סָבִיב מָדַד רוּחַ הַצָּפוֹן חֲמֵשׁ מֵאוֹת קָנִים בְּקָנֶה הַמִּדָּה סָבִיב.

מתוארת פה חומה שתפקידה להבדיל בין הקדש לחול. התיאור מתייחס לחומה החוצצת בפני האזור שמחוץ להר הבית.[53] מלבי"ם עומד על ההקבלה בין התיאור של החצרות המגודרות בפסוק יד, 'בְּבֹאָם הַכֹּהֲנִים וְלֹא יֵצְאוּ מֵהַקֹּדֶשׁ אֶל הֶחָצֵר הַחִיצוֹנָה' לבין ההגבלה של הר הבית כלפי חוץ.

מהקבלה זו אנו למדים על הצורך לשמור על דרגות הקדושה למיניהן ולא רק לתחם את הקדושה של הבית עצמו, כאשר התכלית היא שמחד יהיה אזור מעבר, ממוצע מחבר בין הקודש לבין העיר, ומאידך ישמר מעמדו של המקדש כנשגב ומרוחק מהעיר. ובזה יש הבדל תוספת הבדלה במקדש העתידי ממה שמצאנו בתיאור של מקדש שלמה,[54] ששם אנו לא מוצאים תיאור של תיחום בין העיר להר הבית, אלא רק בין הר הבית למקדש.[55]

כאשר חטאו אנשי ירושלים, על אף שבאו ללא וויסות למקדש, והיו משוכנעים כי נוכחות המקדש בקרבתם תציל אותם מכל פורענות, בעצם הם נתקו את עצמם באופן רוחני מהמקדש. לכן באיום על חורבן כבר כן מופיעה חלוקה ברורה בין המקדש להר הבית כפי שאמר הנביא מיכה על אנשי ירושלים: 'רָאשֶׁיהָ בְּשֹׁחַד יִשְׁפֹּטוּ וְכֹהֲנֶיהָ בִּמְחִיר

---

[53] כהבנת רש"י ורד"ק.

[54] מלכים א ו, א-י.

[55] המשנה (כלים א, ח) מביאה להלכה חומה זו (= החֵל) כמפרידה בין המיקום המותר לנכרים להיכנס בהר הבית לבין המקום בו כבר אסור להם להיכנס. לפי הגמרא (פסחים פו ע"א) חומה זו הייתה כבר בבית ראשון ועליה נאמר בקינת החורבן 'וַיַּאֲבֶל חֵל וְחוֹמָה' (איכה ב, ח). בכל אופן ההדגשה בפסוקים אצל יחזקאל על החומה זו בניגוד לשתיקה בעניין אצל מקדש שלמה מראה את תוספת החשיבות לחומה זו שנותן יחזקאל. אף ההרחקה של יחזקאל מכל העם ולא רק של נוכרים נראית כמחמירה יותר ממה שהיה בבית ראשון וכל שכן לפי ההבנה המופיעה בראשונים (הר"ש משאנץ על המשנה בכלים שם. ובפירוש מים טהורים שם הביא את דעות החולקים הטוענים כי לחֵל יש כבר תפקיד הרחקה מדאורייתא). שההרחקה של הנוכרים מחוץ לחל הייתה רק מדרבנן ואם כן משמע שזו תקנה מאוחרת וכי החומה בבית ראשון לא הרחיקה מהקודש כלל.

יוֹרוּ וּנְבִיאֶיהָ בְּכָסֶף יְקֹסֵמוּ וְעַל ה' יִשָּׁעֲנוּ לֵאמֹר הֲלוֹא ה' בְּקִרְבֵּנוּ לֹא תָבוֹא עָלֵינוּ רָעָה. לָכֵן בִּגְלַלְכֶם צִיּוֹן שָׂדֶה תֵּחָרֵשׁ וִירוּשָׁלַם עִיִּין תִּהְיֶה וְהַר הַבַּיִת לְבָמוֹת יָעַר'.[56]

בין חזון יחזקאל לחזון ישעיה על עתיד הבית

גם ישעיה ראה בחזונו את המקדש העתידי אבל בדבריו, כמו הנביא מיכה, אנו מוצאים המשך המגמה ממקדש שלמה, שההר כולו מקודש: 'וְנָכוֹן יִהְיֶה הַר בֵּית ה' בְּרֹאשׁ הֶהָרִים וְנִשָּׂא מִגְּבָעוֹת'.[57] כלומר, ההר **כולו** מקודש ולפיכך הוא מכונה הר בית ה', ואם כן משמע שאין גדר תוחמת בין הבית עצמו לבין שאר ההר כמו ביחזקאל. המגמה המודגשת בישעיה היא הפוכה מזו של יחזקאל, במידה מסוימת, ומבטאת חוסר ההגבלה - כפי שנאמר שם בהמשך הנבואה 'וְהָיָה בְּאַחֲרִית הַיָּמִים נָכוֹן יִהְיֶה הַר בֵּית ה' בְּרֹאשׁ הֶהָרִים וְנִשָּׂא מִגְּבָעוֹת וְנָהֲרוּ אֵלָיו כָּל הַגּוֹיִם. וְהָלְכוּ עַמִּים רַבִּים וְאָמְרוּ לְכוּ וְנַעֲלֶה אֶל הַר ה' אֶל בֵּית אֱלֹהֵי יַעֲקֹב וְיֹרֵנוּ מִדְּרָכָיו וְנֵלְכָה בְּאֹרְחֹתָיו. כִּי מִצִּיּוֹן תֵּצֵא תוֹרָה וּדְבַר-ה' מִירוּשָׁלָם'.[58] הרי שהנביא מתאר את כמיהת הקירבה של העמים למקדש ולכן לא מצא לנכון בנבואה זו לתאר את תפקיד החֵל המרחיק את הנוכרים מהמקדש. ואמנם דברים אלו עמדו לנגד עיניו של יחזקאל באומרו 'וַיְנִיחֵנִי אֶל הַר גְּבֹהַּ מְאֹד',[59] הרי שיחזקאל התייחס לכך שהר ה' יגבה ומסתבר שמקורו הוא מהנבואה הקדומה של ישעיה, אבל המסר העולה מהדברים שונה שכן יחזקאל הדגיש את פן ההפרדה הקיים במקדש ולא את הפן האוניברסלי שבמקדש המופיע בספר ישעיה 'וַהֲבִיאוֹתִים אֶל הַר קָדְשִׁי וְשִׂמַּחְתִּים בְּבֵית תְּפִלָּתִי עוֹלֹתֵיהֶם וְזִבְחֵיהֶם לְרָצוֹן עַל מִזְבְּחִי כִּי בֵיתִי בֵּית-תְּפִלָּה יִקָּרֵא לְכָל הָעַמִּים'.[60]

---

[56] מיכה ג, יא-יב.
[57] ישעיה ב, ב.
[58] שם, פסוקים ב-ג.
[59] לעיל מ, ב.
[60] ישעיה נו, ז.

האמירה של יחזקאל היא: תהיה הפרדה; הפרדה בין השייך וקשור להר לבין השייך וקשור ללשכות. יבואו גויים, אלא שהם ידעו היכן לעמוד.[61] כל זאת כתגובת נגד למה שהיה בתקופת עוזיהו, כאשר גויים עלו לירושלים לשם מסחר ושטפו את העיר באלילות.[62] ישעיה מנבא שבעתיד כי כולם יבואו לירושלים לתכלית הקדושה, ואילו יחזקאל, אשר היה עד לשבר, כאשר כולם הגיעו אל הקדש וחיללו אותו (עד כדי שירמיה בדורו אמר 'הַמְעֲרַת פָּרְצִים הָיָה הַבַּיִת הַזֶּה'),[63] בא להדגיש את הפן השני, על ידי 'לְהַבְדִּיל בֵּין הַקֹּדֶשׁ לְחֹל'.[64]

מדידת חומות ההר

פסוקים טז-יט: מדידת החומות מתחילה בצד מזרח, והדבר הגיוני, כפי שמבאר מלבי"ם, שכן היציאה מהבית היא במזרח ושם עמד הנביא. משם ממשיך הנביא לצד צפון, ואז, במקום להמשיך למערב הוא מקדים את צד דרום ולבסוף מודד את החומה המערבית (לכן הדגיש הנביא שיש לחזור ולסבוב את המערב - 'סָבַב אֶל רוּחַ הַיָּם'. מלבי"ם מעיר כי הדבר שיטתי, בהפרדת הכיוון המערבי ואיחוד שלושת הכיוונים השונים, וכך היה גם בשערי העזרה ותאי כל שער שתוארו בפרק מ. שם, בפסוקים כז-לא מתואר שער הדרום, ולאחר מכן בפסוקים לב-לד שוב מתואר בצורה זהה שער הדרום ותאיו, ובפסוקים לה-לח מתוארים בצורה זהה שער ותאי הצפון ונעדר כיוון מערב. ונשאלת השאלה מהו ההיגיון בכך?

---

[61] וכפי שראינו לעיל את שאמרו חז"ל שנכרים אסור להם להיכנס פנימה מהחֵל, וזו הסיבה שבסורג שמחוץ לחיל כתבו כתובות ביוונית לא להיכנס כפי שמתאר יוסף בן מתתיהו במלחמות היהודים ה, ה.

[62] ישעיה ב, ו-ח.

[63] ירמיה ז, יא.

[64] פסוק כ.

כפי שראינו עד כה בחזון המקדש העתידי מראה המקדש של יחזקאל היה בתחילה מהמזרח לכיוון מערב עד לקודש הקודשים ומשם בחזרה החוצה. שמא על כן מובדל המערב שכן אין שער למקדש עצמו מהמערב. הנכנסים להר יבואו ממזרח מצפון ומדרום בשביל להגיע אל הפתח והיוצאים מהפתח יפנו בפשטות לכיוונים הללו בטרם יצאו מהמערב. כהמשך לציון ההדרגה בקדושה, אף צורת המדידה מראה את מה שראינו לעיל כי השאיפה היא שבמקדש העתידי, יחד עם הבדלת הקודש, כן נוכל גם לזכות להתקרב בדרך הראויה ולקבל את ההשפעה היוצאת מבית קדשי הקודשים.

פרק מג

בפרקנו ממשיך יחזקאל ומתאר את הסיור שלו במקדש העתידי כשהוא מלווה במלאך, כאשר החל מנקודה זו הוא רואה את גילויה של השכינה, כפי שמתואר בפסוקים א-ב: 'וַיּוֹלִכֵנִי אֶל הַשָּׁעַר, שַׁעַר אֲשֶׁר פָּנֶה דֶּרֶךְ הַקָּדִים וְהִנֵּה כְּבוֹד אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל בָּא מִדֶּרֶךְ הַקָּדִים וְקוֹלוֹ כְּקוֹל מַיִם רַבִּים וְהָאָרֶץ הֵאִירָה מִכְּבֹדוֹ'. המשמעות היא שעד עתה ראה יחזקאל בחזונו את פרטי הבנין העתידי, אשר מהם נלמדו התיקונים הנצרכים, ומעתה, החל מפרקנו, מנבא יחזקאל על התוצאה של אותם תיקונים - שובה של השכינה למקדש.

הסתלקות השכינה והתגלותה מחדש - סגירת מעגל בעקבות התיקונים

ניכר היטב החוט המקשר בין ההסתלקות השכינה מהשער המזרחי של המקדש, 'פֶּתַח שַׁעַר בֵּית-ה' הַקַּדְמוֹנִי'[1] המתוארת בפרקים י-יא, לבין המתואר בפרקנו על חזרתה של השכינה להתגלות במקדש דרך אותו השער 'וְהִנֵּה כְּבוֹד אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל בָּא מִדֶּרֶךְ הַקָּדִים'.[2] וכפי שיחזקאל אומר במפורש בפרקנו בפסוק ג: 'וּכְמַרְאֶה הַמַּרְאֶה אֲשֶׁר רָאִיתִי כַּמַּרְאֶה אֲשֶׁר רָאִיתִי בְּבֹאִי לְשַׁחֵת אֶת הָעִיר וּמַרְאוֹת כַּמַּרְאֶה אֲשֶׁר רָאִיתִי אֶל נְהַר כְּבָר וָאֶפֹּל אֶל פָּנָי'.[3]

ביארנו לעיל בפרק א שמעשה המרכבה שם עניינו ללמד שבעקבות חטאיהם של עם ישראל ריבונו של עולם מנהיג את העולם דרך מלכויות הרשעה הגורמות חורבן

---

[1] לעיל י, יט.

[2] פסוק ב.

[3] רש"י (בפסוק ג) ביאר כי החזרה תשע פעמים על השורש ר.א.ה בפסוקים אלו מדגישה את עוצמת גילוי השכינה שהייתה קרובה לשל משה רבנו. נראה שדבר זה מעצים את חזרת השכינה למקום גשמי ואף על פי כן העוצמה לא מתעמעמת. הדבר מראה את הצלחת התיקון מחטאי הבית הראשון בו הבית עצמו על הנהגותיו גרם לעמעום גילוי השכינה.

למלכות ישראל ולמקדש. כאן בא יחזקאל ואומר שכאשר ייושמו הלקחים, המתוארים בפרקים מ-מב, ועם ישראל יחזור בתשובה, או אז תחזור השכינה למקדש כפי שמתואר בפרקנו. מעתה ישוב '**כְּבוֹד אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל**' וינהל את העולם דרך מקדשו אשר בארץ ישראל ולא עוד דרך מלכויות הרשעה.

הביטוי '**כְּבוֹד אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל**' מפסוק א בא בהתאמה וכתיקון למה שנאמר לעיל בפרק ט:[4] '**וּכְבוֹד אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל** נַעֲלָה מֵעַל הַכְּרוּב אֲשֶׁר הָיָה עָלָיו אֶל מִפְתַּן הַבָּיִת - יציאה מהמקדש - וַיִּקְרָא אֶל הָאִישׁ הַלָּבֻשׁ הַבַּדִּים אֲשֶׁר קֶסֶת הַסֹּפֵר בְּמָתְנָיו. וַיֹּאמֶר ה' אֵלָיו עֲבֹר בְּתוֹךְ הָעִיר בְּתוֹךְ יְרוּשָׁלִַם וְהִתְוִיתָ תָּו עַל מִצְחוֹת הָאֲנָשִׁים הַנֶּאֱנָחִים וְהַנֶּאֱנָקִים עַל כָּל הַתּוֹעֵבוֹת הַנַּעֲשׂוֹת בְּתוֹכָהּ - העברת ההנהגה למלאכי החבלה שיפעלו באמצעות הצבא הבבלי המכה את ירושלים'.

גם ביחס לאופן ההתגלות, אומר יחזקאל בפרקנו:[5] 'וְקוֹלוֹ **כְּקוֹל מַיִם רַבִּים**', והדבר בא בהקבלה למה שנאמר בתחילת הספר על ההתגלות באמצעות מלכויות הרשעה: 'וָאֶשְׁמַע אֶת קוֹל כַּנְפֵיהֶם **כְּקוֹל מַיִם רַבִּים** כְּקוֹל שַׁדַּי בְּלֶכְתָּם'.[6] תגובת יחזקאל למראה השכינה גם היא דומה בשני המקרים; בפרקנו נאמר: 'וָאֹמַר אֲ֣הָהּ אֲדֹנָי'[7] ובתחילת הספר[8] נאמר: 'וָאֵרֶא וָאֹפֶל עַל פָּנַי'.

מראה המרכבה שסימל את הסתלקות השכינה מהמקדש הסתיים בדיבור אלוקי ליחזקאל, כפי שנאמר: 'וָאֶשְׁמַע קוֹל מְדַבֵּר',[9] ובדומה לזה נאמר גם בפרקנו בעת חזרת

---

[4] פסוקים ג-ד.
[5] בפסוק ב.
[6] יחזקאל א, כד.
[7] פסוק ב.
[8] א, כח.
[9] שם.

השכינה למקדש, כאשר ישוב הדיבור האלוקי, 'וָאֶשְׁמַע מְדַבֵּר מֵהַבָּיִת'.[10] אף הנאמר בפרקנו בפסוק ה: 'וַתִּשָּׂאֵנִי רוּחַ, וָאֶשְׁמַע אַחֲרַי קוֹל רַעַשׁ גָּדוֹל'.[11] כלומר כשם שיצאה שכינה, כך היא חוזרת, בעקבות התיקון שבא לידי ביטוי ברוח החדשה שנתן ה' בעם ובמראה פרטי המבנה של המקדש העתידי (על כל המשמעויות של התיקונים הרוחניים המצויות בו).

התיקון המצוי בפרטי הבנייה המתוארים בפרקים הקודמים, הוא התנאי לחזרת השכינה בפרקנו, כפי שנאמר בפסוק י: 'אַתָּה בֶן אָדָם הַגֵּד אֶת בֵּית יִשְׂרָאֵל אֶת הַבַּיִת וְיִכָּלְמוּ מֵעֲוֹנֹתֵיהֶם וּמָדְדוּ אֶת תָּכְנִית'. הרי שמטרת המראה היא שיתבוננו בו על מנת שיפיקו עם ישראל מפרטיו את הלקח, באשר למה שיש לתקן מהחטאים הרמוזים בפרטי המראה 'ויכלמו מעונותיהם'.

הקבלה לחנוכת המשכן בנבואת יחזקאל - סמל לתקוה

בחזונו של יחזקאל מביא אותו ריבונו של עולם אל החצר הפנימית, וכך הוא מתאר: 'וְהִנֵּה מָלֵא כְבוֹד ה' הַבָּיִת'. תיאור זה מזכיר את חנוכת המשכן, שלגביה אומרת התורה: 'וַיְכַס הֶעָנָן אֶת אֹהֶל מוֹעֵד וּכְבוֹד ה' מָלֵא אֶת הַמִּשְׁכָּן' וכן את תיאור השראת השכינה במקדש שלמה 'כִּי מָלֵא כְבוֹד ה' אֶת בֵּית ה'".[12] כלומר, יחזקאל מעביר בדבריו מסר של תקוה, לאמר: אנו ממשיכים את תורת גילוי השכינה מימי משה, שהמשיך והתגלה במקדש שלמה, ולכן אין להתייאש. דבריו אלה מצטרפים אל המסר שעלה מהחטיבה

---

[10] פסוק ו. חזרת הדיבור האלוקי מסמלת את גילוי הדיבור האלוקי שהיה בעבר בשיא עוצמתו למשה רבנו כפי שנאמר: 'וַיִּשְׁמַע אֶת הַקּוֹל מְדַבֵּר אֵלָיו מֵעַל הַכַּפֹּרֶת אֲשֶׁר עַל אֲרֹן הָעֵדֻת מִבֵּין שְׁנֵי הַכְּרֻבִים וַיְדַבֵּר אֵלָיו' (במדבר ז, פט).

[11] יחזקאל ג, יב.

[12] מלכים א ח, יא.

הראשונה של הספר (פרקים א-יא) שריבונו של עולם לא עזב את הארץ, הבבלים לא ניצחו אותו חלילה, ואנו, הקהילה היהודית שבבבל, המשכה של תורת משה וכעת ניצבת בפנינו הזדמנות לחזור לארץ ישראל ושתחזור גם השכינה להתגלות בתוכנו בתפארתה ולא רק כ'מקדש מעט'.

המקדש והמלכות - ניתוק ותיקון

פסוקים ז-י: וַיֹּאמֶר אֵלַי, בֶּן-אָדָם אֶת מְקוֹם כִּסְאִי וְאֶת מְקוֹם כַּפּוֹת רַגְלַי אֲשֶׁר אֶשְׁכָּן שָׁם בְּתוֹךְ בְּנֵי-יִשְׂרָאֵל לְעוֹלָם. וְלֹא יְטַמְּאוּ עוֹד בֵּית-יִשְׂרָאֵל שֵׁם קָדְשִׁי הֵמָּה וּמַלְכֵיהֶם בִּזְנוּתָם וּבְפִגְרֵי מַלְכֵיהֶם בָּמוֹתָם. בְּתִתָּם סִפָּם אֶת סִפִּי וּמְזוּזָתָם אֵצֶל מְזוּזָתִי וְהַקִּיר בֵּינִי וּבֵינֵיהֶם וְטִמְּאוּ אֶת שֵׁם קָדְשִׁי בְּתוֹעֲבוֹתָם אֲשֶׁר עָשׂוּ וָאֲכַל אֹתָם בְּאַפִּי. עַתָּה יָרְחָקוּ אֶת זְנוּתָם וּפִגְרֵי מַלְכֵיהֶם מִמֶּנִּי וְשָׁכַנְתִּי בְתוֹכָם לְעוֹלָם. אַתָּה בֶן-אָדָם הַגֵּד אֶת בֵּית-יִשְׂרָאֵל אֶת הַבַּיִת וְיִכָּלְמוּ מֵעֲוֹנוֹתֵיהֶם וּמָדְדוּ אֶת תָּכְנִית.

את האמירה הזו של הנביא לגבי טומאת המקדש הראשון ניתן להבין כפשוטה, שקברו את גופות המלכים שנפטרו בסמוך למקדש (וכן פירש רש"י). אמנם, בדרך סמלית ביאר מלבי"ם את הטומאה כמתייחסת לחיים המושחתים של חלק מהמלכים, שבהתנהגותם טמאו את המקדש שהיה סמוך להם. המשמעות המשותפת לשני הפירושים היא שהמקדש העתידי לא יהיה נשלט על ידי המלכים אלא על ידי הכוהנים. בניגוד לתקופת בית ראשון, שאז שכן ארמון המלך בסמוך למקדש,[13] בא יחזקאל, וכחלק מההאדרה הרוחנית של המקדש העתידי מלמד על הרחקה של ארמון המלך ממקדשו של מלכו של עולם. בתחילה, מתוך מחשבה ראויה וטהורה, הקים שלמה המלך מפעל מדהים, שני מקדשים; את בית המלכות, המכונה בית יער הלבנון, ואת בית

[13] כפי שבולט הדבר במרד נגד עתליה שבית ה' היה סמוך לבית המקדש (מל"ב יא, יג).

המקדש.[14] תכנון המבנים היה זהה;[15] בית פנימי, אולם וחצר. בבית המלכות שכנו מגורי המלך, אולם המשפט והחצר החיצונה.

בזה באה לידי ביטוי האידאה 'וַיֵּשֶׁב שְׁלֹמֹה עַל כִּסֵּא ה' לְמֶלֶךְ',[16] שכן המשמעות הייתה בעצם, שבבית המקדש הספר נמצא (ארון הברית) וריבונו של עולם מתגלה שם והבית הסמוך, עניינו לקחת את מה שמופיע במקדש ולהוריד אותו אל המציאות החומרית. ולכן שכן בו אולם המשפט וכן ממנו נוהלה הממלכה במטרה לגלות את שם ה' בעולם דרכה. וכפי שלמדונו חז"ל שהמלכות בארץ הינה השתקפות של מלכות שמים 'מלכותא דארעא כעין מלכותא דרקיעא'.[17] דבר זה בא לידי ביטוי בכסאו של שלמה, המייצג את שלטונו ומלכותו,[18] שעליו נאמר 'שֵׁשׁ מַעֲלוֹת לַכִּסֵּא וְרֹאשׁ עֲגֹל לַכִּסֵּא מֵאַחֲרָיו וְיָדֹת מִזֶּה וּמִזֶּה אֶל מְקוֹם הַשֶּׁבֶת וּשְׁנַיִם אֲרָיוֹת, עֹמְדִים אֵצֶל הַיָּדוֹת'.[19] הדמיון למרכבתו של הקב"ה עם האריות מראה את הרצון הראשוני שמלכות ה' תתגלה באמצעות מלכות שלמה. וכך אכן מובא במדרש - 'רבי הושעיא רבה אומר שהיה עשוי כטירכי (= כסא) מרכבתו של מי שאמר והיה העולם'.[20]

אבל במציאות האידאה הזו כמעט אף פעם לא שגשגה, כאשר רבים מהמלכים ניצלו את המקדש ואת מעמדו הנישא, והקירבה בין המקדש לארמון הפכה לרועץ (כפי שאחז ברשעותו הפך את המקדש למקום פולחן לאלוהי ארם מתוך מחויבות פוליטית למלך

---

[14] מלכים א ו-ז.

[15] מלכים א ז, א-יב.

[16] דברי הימים א כט, כג.

[17] ברכות נח ע"א.

[18] כפי שמצאנו פעמים רבות במקרא את המינוח 'כסא' כמייצג את המלכות כגון בדברי ישעיה הנביא (טז, ה) "וְהוּכַן בַּחֶסֶד כִּסֵּא וְיָשֶׁב עָלָיו בֶּאֱמֶת בְּאֹהֶל דָּוִד" וכפי שביאר מושג זה הרמב"ם (מורה נבוכים ח"א פרק ט).

[19] מלכים א י, יט.

[20] אסתר רבה א, יב. בזוהר הקדוש (ח"א דף רמג ע"ב) מורחבת ההשוואה בין כסא שלמה למרכבת השכינה ומבואר שם כי מלבד האריות יצר שלמה בכיסאו אף את דמות שאר החיות (דהיינו הנשר השור ודמות אדם) המופיעות במרכבתו של הקב"ה.

אשור).[21] האידאה הזאת, של שילוב מלכות שמיים ומלכות אדם קרסה בפועל. לאור קריסה זו באה האמירה הנוקבת על חוסר הרצון של הקב"ה להתגלות במקדש, כפי שנאמר בספר ישעיה 'כֹּה אָמַר ה' הַשָּׁמַיִם כִּסְאִי וְהָאָרֶץ הֲדֹם רַגְלָי אֵי זֶה בַּיִת אֲשֶׁר תִּבְנוּ לִי וְאֵי זֶה מָקוֹם מְנוּחָתִי'.[22]

על כן מתאר יחזקאל (כחלק מהרחקת המלכות מהמקדש העתידי שראינו לעיל בפרק מב) שלעתיד יהיה ניתוק בין המקדש לבין בניין המלכות, ואף בין חלק מהכוהנים לבין המקדש. רק הכוהנים בני צדוק, שלא טעו אחרי עבודה זרה, הם אלו שישרתו במקדש[23] ואף הם יהיו רק בצד המקדש. וכפי שאנו למדים מהכתוב בהמשך הספר: 'קֹדֶשׁ מִן הָאָרֶץ הוּא לַכֹּהֲנִים מְשָׁרְתֵי הַמִּקְדָּשׁ יִהְיֶה הַקְּרֵבִים לְשָׁרֵת אֶת ה' וְהָיָה לָהֶם מָקוֹם לָבָתִּים וּמִקְדָּשׁ לַמִּקְדָּשׁ' (= מקום בתי הכוהנים יהיה מחוץ למתחם המקדש ואילו מקום המקדש יישאר רק לצורך עבודת ה' - רש"י).[24] יש את המיקום של הכוהנים בפני עצמם ויש את המקדש ליד, לא הכוהנים, ובוודאי לא המלך, יתגוררו בתוך המקדש, אלא לידו.

אם זו ההרחקה מהמקדש של הכוהנים הרי שלגבי הנשיא, הוא המלך, נאמר שם: 'וְלַנָּשִׂיא מִזֶּה וּמִזֶּה לִתְרוּמַת הַקֹּדֶשׁ וְלַאֲחֻזַּת הָעִיר אֶל פְּנֵי תְרוּמַת הַקֹּדֶשׁ וְאֶל פְּנֵי אֲחֻזַּת הָעִיר מִפְאַת יָם יָמָּה וּמִפְאַת קָדְמָה קָדִימָה'[25] - הנשיא יהיה חלק ממיושבי העיר ולא ממערכת המקדש. על אף האמירה של יחזקאל לעיל[26] על חזרתה של מלכות מתוקנת - 'וְדָוִד עַבְדִּי נָשִׂיא לָהֶם לְעוֹלָם', המלך עתיד להתגורר קרוב יותר אל העם ואילו הכוהנים

---

[21] מלכים ב טז, י-יב.
[22] ישעיה סו, א.
[23] לקמן מד, טו.
[24] מה, ד.
[25] בפסוק ז.
[26] לז, כה.

יהיו בסמיכות לבית המקדש. כלומר זהו תיקון של המציאות מימי בית ראשון, אז המלך שלט בתכני המקדש ובהנהלתו.

והנה, למרות שהמלך יהיה מעתה 'נשיא' (מה שמלמדנו לא רק על שייכותו לבית דוד אלא על מעמד מרומם שלו עצמו)[27] וקרוב לה', ולכאורה היה ראוי להעניק לו את הקירבה למקדש, אף על פי כן מקומו יהיה מחוץ למקדש, בשטחה של העיר המייצגת את עולם החול, ולא באיזור המייצג את הקודש ואת מלכותו של ה' יתברך. בדרך זו תוכל שוב השכינה להתגלות במקדש, ועל כן מתאר פה הנביא (בפסוק ז) את חזרת השכינה בצורה מתוקנת בהתאמה לביטויי סילוק השכינה מספר ישעיה שראינו לעיל 'וַיֹּאמֶר אֵלַי, בֶּן-אָדָם אֶת מְקוֹם כִּסְאִי וְאֶת מְקוֹם כַּפּוֹת רַגְלַי אֲשֶׁר אֶשְׁכָּן שָׁם בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְעוֹלָם. וְלֹא יְטַמְּאוּ עוֹד בֵּית יִשְׂרָאֵל שֵׁם קָדְשִׁי הֵמָּה וּמַלְכֵיהֶם, בִּזְנוּתָם וּבְפִגְרֵי מַלְכֵיהֶם, בָּמוֹתָם'.

העדר הענן בגילוי מרכבת ה'

ישנו מוטיב מרכזי אותו אנו מוצאים במקומות שונים במקרא, בהקשר של גילוי ה' - הענן והערפל. הוא מופיע כבר ביציאת מצרים,[28] ולאחר מכן בתיאור מעמד הר סיני,[29] במשכן,[30] וכן במקדש שלמה.[31] גם ביחזקאל אנו מוצאים את הענן והערפל בתיאור מעשה המרכבה בתחילת הספר,[32] בשעה שהשכינה יצאה מהמקדש, ואילו כאן בפרקנו, כאשר השכינה שבה למקדש, הם נעדרים, ויש להבין את הטעם לכך.

---

[27] כפי שהרחבנו לעיל בפרק לז ביחס שבין 'נשיא' ל'מלך'.
[28] שמות יג, כא.
[29] שמות יט, ט; טז. שם כ, יח. שם כד טו-יח.
[30] כגון בשמות מ, לד-לח.
[31] מלכים א ח, י.
[32] לעיל א, ד; כח וכן לעיל י, ד.

בתיאור מתן תורה שבספר דברים מובהר תפקיד הענן בעת גילוי השכינה, וכך נאמר בפרשת ואתחנן:[33]

> וַתִּקְרְבוּן וַתַּעַמְדוּן תַּחַת הָהָר וְהָהָר בֹּעֵר בָּאֵשׁ עַד לֵב הַשָּׁמַיִם חֹשֶׁךְ עָנָן וַעֲרָפֶל. וַיְדַבֵּר ה׳ אֲלֵיכֶם מִתּוֹךְ הָאֵשׁ קוֹל דְּבָרִים אַתֶּם שֹׁמְעִים וּתְמוּנָה אֵינְכֶם רֹאִים זוּלָתִי קוֹל.

הענן ענינו להסתיר את עוצמת מראה השכינה בעת התגלותה,[34] מפני מי שאינו ראוי לכך. רק משה רבינו היה רשאי להיכנס, כדברי התורה 'וַיַּעַמֹד הָעָם מֵרָחֹק וּמֹשֶׁה נִגַּשׁ אֶל הָעֲרָפֶל אֲשֶׁר שָׁם הָאֱלֹהִים'.[35] המניעה מראיה של גילוי השכינה, שלא דרך הענן והערפל, נבעה מהחשש להטמעה של תפיסות אליליות המגשימות את הא-ל, וכפי שציוותה התורה, לאור הסתרת השכינה במעמד הר סיני:[36] 'וְנִשְׁמַרְתֶּם מְאֹד לְנַפְשֹׁתֵיכֶם כִּי לֹא רְאִיתֶם כָּל תְּמוּנָה בְּיוֹם דִּבֶּר ה' אֲלֵיכֶם בְּחֹרֵב מִתּוֹךְ הָאֵשׁ. פֶּן תַּשְׁחִתוּן וַעֲשִׂיתֶם לָכֶם פֶּסֶל תְּמוּנַת כָּל סָמֶל תַּבְנִית זָכָר אוֹ נְקֵבָה'. בעת סילוק השכינה הועצמה ההסתרה של הקב"ה מישראל באמצעות הענן, כדברי ירמיה הנביא במגילת איכה 'סַכּוֹתָה בֶעָנָן לָךְ מֵעֲבוֹר תְּפִלָּה'.[37]

על פי זה נבין מדוע לא מוזכרים הענן והערפל בפרקנו; לאור נתינת הלב החדש לישראל והתיקונים הרוחניים שאותם הם פעלו, לא חשש עוד הנביא לצורך בענן בעת גילוי השכינה, והקשר עם הקב"ה יתעצם מחדש.[38]

---

[33] דברים ד, יא-יב.

[34] כפי שביאר רמב"ן (שמות מ, לד) כי הענן עצמו איננו כבוד ה' אלא שכבוד ה' שוכן בתוך הענן.

[35] שמות כ, יח.

[36] דברים ד, טו-טז. וברבינו בחיי על אתר.

[37] איכה ג, מד.

[38] להרחבה בעיקרון זה במשמעות הענן כמסתיר את גילוי השכינה והפחתת צורך זה בעת הגאולה העתידה, ניתן לעיין בדברי הראי"ה קוק זצ"ל במאמרו "ענן התורה וענן הגאולה" (מאמרי הראי"ה עמ' 170-171).

ראיה ושמיעה בנבואת יחזקאל

אנו מוצאים שכאשר התורה באה לתאר את משמעותה של הנבואה, היא מדגישה לא את כוח הראיה של הנביא אלא דווקא את כוח השמיעה והדיבור; את יכולתו של הנביא לדבר. וכדברי משה רבינו לעם:[39]

> נָבִיא מִקִּרְבְּךָ מֵאַחֶיךָ כָּמֹנִי יָקִים לְךָ ה' אֱלֹהֶיךָ אֵלָיו תִּשְׁמָעוּן - וכל זאת משום שבמעמד הר סיני בקשת - לֹא אֹסֵף לִשְׁמֹעַ אֶת קוֹל ה' אֱלֹקַי וְאֶת הָאֵשׁ הַגְּדֹלָה הַזֹּאת לֹא אֶרְאֶה עוֹד. וַיֹּאמֶר ה' אֵלַי הֵיטִיבוּ אֲשֶׁר דִּבֵּרוּ נָבִיא אָקִים לָהֶם מִקֶּרֶב אֲחֵיהֶם כָּמוֹךָ וְנָתַתִּי דְבָרַי בְּפִיו וְדִבֶּר אֲלֵיהֶם אֵת כָּל אֲשֶׁר אֲצַוֶּנּוּ וְהָיָה הָאִישׁ אֲשֶׁר לֹא יִשְׁמַע אֶל דְּבָרַי אֲשֶׁר יְדַבֵּר בִּשְׁמִי אָנֹכִי אֶדְרֹשׁ מֵעִמּוֹ אַךְ הַנָּבִיא אֲשֶׁר יָזִיד לְדַבֵּר דָּבָר בִּשְׁמִי אֵת אֲשֶׁר לֹא צִוִּיתִיו לְדַבֵּר וַאֲשֶׁר יְדַבֵּר בְּשֵׁם אֱלֹהִים אֲחֵרִים... אֵיכָה נֵדַע אֶת הַדָּבָר אֲשֶׁר לֹא דִבְּרוֹ ה' אֲשֶׁר יְדַבֵּר הַנָּבִיא בְּשֵׁם ה' וְלֹא יִהְיֶה הַדָּבָר וְלֹא יָבוֹא הוּא הַדָּבָר אֲשֶׁר לֹא דִבְּרוֹ ה' בְּזָדוֹן דִּבְּרוֹ הַנָּבִיא...

מתיאור זה אנו למדים, כאמור, שעיקר הדגש בנבואה מושם על התכנים הנשמעים מפי הנביא, ולא על מראות האלוקים שהוא רואה.[40] לעומת זאת, בפרקנו אנו מוצאים התייחסות שונה; יחזקאל אומר: 'וְהָאָרֶץ הָאִירָה מִכְּבֹדוֹ וּכְמַרְאֶה הַמַּרְאָה אֲשֶׁר רָאִיתִי כַּמַּרְאֶה אֲשֶׁר רָאִיתִי... וּמַרְאוֹת כַּמַּרְאֶה אֲשֶׁר רָאִיתִי...'[41] אמנם, לפני ואחרי תיאור המראה אנו מוצאים את עניין השמיעה 'וְקוֹלוֹ כְּקוֹל מַיִם רַבִּים... וָאֶשְׁמַע מְדַבֵּר אֵלַי מֵהַבָּיִת'. יש איזשהו קול גדול של שכינה המדבר כאל עצמו ולאחר מכן יחזקאל אף שומע אותו באמצעות האיש המלווה:[42] 'וְאִישׁ הָיָה עֹמֵד אֶצְלִי וַיֹּאמֶר אֵלַי...'[43] - השמיעה

---

[39] דברים יח, טו.

[40] כל שכן לפי הרמב"ם (מורה נבוכים ח"ב פרק מא) הטוען כי אף היכן שמדובר על מראה נבואי הכוונה לתוכן המגיע להבנתו של הנביא, ולכן טוען שם הרמב"ם כי מראה הנבואה זהה לשמיעה של קול נבואי.

[41] פסוקים ב-ג בפרקנו.

[42] פסוקים ו-ז.

[43] על דרך מה שנאמר על דיבור ה' למשה במשכן (במדבר ז, פט).

הצטרפה לראיה. ויש לנסות ולבאר את משמעות ההדגשה של שילוב הראיה והשמיעה, דבר שמצאנו כמותו במעמד הר סיני, כפי שנאמר שם 'וְכָל הָעָם רֹאִים אֶת הַקּוֹלֹת'.[44]

בהקשר זה, יש לשים לב לנקודה נוספת העולה מפרקנו;

בתחילת הספר, כאשר יחזקאל מתאר את השכינה, הוא אומר:[45] וָאֶשְׁמַע אֶת קוֹל כַּנְפֵיהֶם כְּקוֹל מַיִם רַבִּים כְּקוֹל שַׁדַּי בְּלֶכְתָּם. וְיֵהִי קוֹל מֵעַל לָרָקִיעַ אֲשֶׁר עַל רֹאשָׁם - השכינה מתגלה בתחילה כקול, ולאחר מכן כמראה - כְּמַרְאֵה אָדָם עָלָיו מִלְמָעְלָה,[46] וָאֵרֶא כְּעֵין חַשְׁמַל,[47] כְּמַרְאֵה הַקֶּשֶׁת אֲשֶׁר יִהְיֶה בֶּעָנָן.[48] ואילו בפרק שלנו, כפי ראינו, הסדר הפוך, תחילה מופיע המראה ולאחריו הקול, וצריך להבין מדוע.[49]

נראה שהטעם לכך טמון בסיבת המראה. בדרך כלל ראיה מתארת תפיסה ממרחק, ואם וכאשר מרחק זה מצטמצם ניתן אף לשמוע. פרקים א-ג כמו גם פרקים ח-ט, באים לתאר את הסתלקות השכינה; היא קרובה וכעת הולכת מתרחקת, ולכן יחזקאל מתאר בתחילה את הקול שהוא שומע, ורק לאחר מכן את מה שהוא רואה. ואילו בפרקנו ההתרחשות הפוכה, שכן השכינה שבה להתגלות, ולכן תחילה רואה אותה יחזקאל שבה ולבסוף מצטרפת השמיעה לראיה. וזו גם הסיבה לכך שבפרקנו חוזר יחזקאל ומדגיש את המראות שהוא רואה, על אף שכאמור (בספר דברים) עיקר עניין כוח הנבואה הוא בשמיעה; מכיוון שיחזקאל מתאר את שיבת השכינה שעד עתה הייתה מסולקת. כך היה גם במעמד הר סיני, כשתיארו העם את התקרבות השכינה אליהם אמרו למשה 'הֵן הֶרְאָנוּ ה' אֱלֹהֵינוּ אֶת כְּבֹדוֹ וְאֶת גָּדְלוֹ וְאֶת קֹלוֹ שָׁמַעְנוּ מִתּוֹךְ הָאֵשׁ, הַיּוֹם הַזֶּה רָאִינוּ כִּי

---

[44] שמות כ, יד.
[45] פסוק כד.
[46] א, כו.
[47] שם כז.
[48] שם כח.
[49] רימון כשר מעיר על כך בספרו על יחזקאל ח"ב עמ' 826.

יְדַבֵּר אֱלֹהִים אֶת הָאָדָם וָחָי. וְעַתָּה לָמָּה נָמוּת כִּי תֹאכְלֵנוּ הָאֵשׁ הַגְּדֹלָה הַזֹּאת אִם-יֹסְפִים אֲנַחְנוּ לִשְׁמֹעַ אֶת-קוֹל ה' אֱלֹהֵינוּ עוֹד וָמָתְנוּ.'[50]

מתחילה ראו העם גילוי שכינה אך לאחר שהתקרבה השכינה והם שמעו אותה הדבר היה להם עומתי וקרוב מדי. על כן ביקשו העם ממשה כי יסתפקו הם בראיה מרחוק ואת שמיעת הדיבור מקרוב יביא להם משה רבנו 'קְרַב אַתָּה וּשְׁמַע אֵת כָּל-אֲשֶׁר יֹאמַר ה' אֱלֹהֵינוּ וְאַתְּ תְּדַבֵּר אֵלֵינוּ אֵת כָּל-אֲשֶׁר יְדַבֵּר ה' אֱלֹהֵינוּ אֵלֶיךָ וְשָׁמַעְנוּ וְעָשִׂינוּ'.[51]

דימוי קול השכינה לקול זרימת המים

קול השכינה נמשל בתחילת פרקנו לקול זרימה אדירה של מים - 'וְקוֹלוֹ כְּקוֹל מַיִם רַבִּים'. דימוי זה מעורר אסוציאציה לתחילת הבריאה, כאשר העולם שטוף היה במים, וכפי שנאמר 'וְרוּחַ אֱלֹהִים מְרַחֶפֶת עַל פְּנֵי הַמָּיִם'.[52] בעצם הבריאה הקב"ה הציל את העולם מהמים, מהטביעה. וכאשר העולם חטא בדור המבול, השיב אותו הבורא כביכול למצבו הבראשיתי, לטבילה במים: 'וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים לְנֹחַ קֵץ כָּל בָּשָׂר בָּא לְפָנַי כִּי מָלְאָה הָאָרֶץ חָמָס מִפְּנֵיהֶם וְהִנְנִי מַשְׁחִיתָם אֶת הָאָרֶץ... וְאֲנִי הִנְנִי מֵבִיא אֶת הַמַּבּוּל מַיִם עַל הָאָרֶץ לְשַׁחֵת כָּל בָּשָׂר אֲשֶׁר בּוֹ רוּחַ חַיִּים'.[53]

כלומר, ישנו פה מאבק בין העולם המיושב לבין המים. ריבונו של עולם מתגלה בעולם בעוצמה כקול מים רבים. במידה והעולם מוכן לכך הרי שזו ברכה לעולם, אך אם לא,

---

[50] דברים ה, כ-כא.
[51] שם, פסוק כג.
[52] בראשית א, ב.
[53] שם ו, יג-יז.

הרי שהעולם נחרב מהעוצמה.[54] וזה מה שאומר דוד המלך ע"ה בתהילים:[55] 'קוֹל ה' עַל הַמָּיִם אֵל הַכָּבוֹד הִרְעִים ה' עַל מַיִם רַבִּים'. עוצמה זו, מבאר דוד, יכולה להביא לידי כליון, 'קוֹל ה' שֹׁבֵר אֲרָזִים וַיְשַׁבֵּר ה' אֶת אַרְזֵי הַלְּבָנוֹן...ה' לַמַּבּוּל יָשָׁב'. מאידך, קול זה התגלה גם כקול של שלום במעמד הר סיני: 'קוֹל ה' יָחִיל מִדְבָּר יָחִיל ה' מִדְבַּר קָדֵשׁ... ה' עֹז לְעַמּוֹ יִתֵּן ה' יְבָרֵךְ אֶת עַמּוֹ בַשָּׁלוֹם'.[56]

חז"ל[57] מעירים על שתי ההסתכלויות הללו ביחס לזרימת המים, אשר מבטאת הן הענקת חיות לעולם והן את השמדתו וזו לשונם: 'הרואה נהר בחלום ישכים ויאמר 'הנני נוטה אליה כנהר שלום'[58] קודם שיקדמנו פסוק אחר 'כי יבוא כנהר צר'.[59] הקב"ה ברא את העולם על מנת להצילנו מהמים שאינם מבוקרים, המהווים סמל לכל המחריבים את העולם ובהם ממלכות הרשעה. כך אמר דוד המלך בתפילתו: 'שִׁיר הַמַּעֲלוֹת לְדָוִד לוּלֵי ה' שֶׁהָיָה לָנוּ יֹאמַר נָא יִשְׂרָאֵל. לוּלֵי ה' שֶׁהָיָה לָנוּ בְּקוּם עָלֵינוּ אָדָם. אֲזַי חַיִּים בְּלָעוּנוּ בַּחֲרוֹת אַפָּם בָּנוּ. אֲזַי הַמַּיִם שְׁטָפוּנוּ נַחְלָה (= נחל שוטף -ראב"ע)[60] עָבַר עַל נַפְשֵׁנוּ. אֲזַי עָבַר עַל נַפְשֵׁנוּ הַמַּיִם הַזֵּידוֹנִים'.[61] האויב מדומה למים הבאים בשיטפון שה' הצילנו מהם. לא בכדי ממשיך דוד במזמור זה ומשבח את הקב"ה על ההצלה מהמים הזידונים באמצעות הזכרת בריאת העולם 'עֶזְרֵנוּ בְּשֵׁם ה' עֹשֵׂה שָׁמַיִם וָאָרֶץ'.

---

[54] הראיה כי הקב"ה מתגלה בקול המים הן לבניה והן ולהרס מעידה על האמונה באחדות הא-ל המתעמתת עם תפיסות פגאניות על מאבק בין אל הים לאל היבשה. להרחבה בנושא המאבק בין השגשוג לבין ההחרבה באמצעות המים והים במקרא ניתן לעיין בדברי משה דוד קאסוטו בפירושו לספר בראשית עמ' 20-23.

[55] מזמור כט.

[56] נראה שחז"ל (מכילתא יתרו פרשה א ד"ה 'וישמע יתרו') הבינו בדרך זו את המזמור, היינו שגילוי שכינה מתבטא או בחורבן כמבול או בנתינת התורה כמביאה שלום. לא בכדי אמרו חז"ל (שבת פז ע"א) כי קיום העולם בעת מעמד הר סיני ניצל בזכות זה שעם ישראל היה מסוגל לקבל את התורה.

[57] ברכות נו ע"ב.

[58] ישעיה סו, יב.

[59] שם נט, יט.

[60] רש"י ביאר כי המינוח 'נחלה' פירושו חולי שממנו באה ההצלה. לאור ההקשר של שיטפון מים הבאנו את פירוש ראב"ע.

[61] תהילים קכד.

הקב"ה אומר לישראל: אני יכול להגיע בקול, בתוכן, עם כל העוצמה. אם תהיו מוכנים לכך רוחנית הרי שהדבר יועיל לכם 'כנהר שלום'. אך אם לא, העוצמה תתגלה דרך האויב - 'כנהר צר'. וכפי שראינו בתחילת הספר, שעוצמת המים הרבים שעל ידם התגלה ה' באה באמצעות מלכות בבל.

נראה כי ישנו פן נוסף של משמעות בדימוי של החזרת השכינה לקול מים רבים; הובטחנו שה' יפקוד את עמו כעבור שבעים שנה.[62] כעבור תקופה זו שוב יבוא ה' בקול מים ויש להתכונן ולהיות מוכנים על מנת שפקידה זו תהיה 'כנהר שלום' ולא חלילה 'כנהר צר'.

כך נוכל להבין את העובדה שירמיה, בנבואת הזו על הפקידה מבבל, איננו מבטיח גאולה שלימה אלא מבשר שבתום שבעים שנה תהיה הזדמנות לגאולה. בנבואה זו ירמיה מעניק פרשנות לפסוקי התורה, וזו לשונו:[63]

> כִּי כֹה אָמַר ה׳ כִּי לְפִי מְלֹאת לְבָבֶל שִׁבְעִים שָׁנָה אֶפְקֹד אֶתְכֶם וַהֲקִמֹתִי עֲלֵיכֶם אֶת דְּבָרִי הַטּוֹב לְהָשִׁיב אֶתְכֶם אֶל הַמָּקוֹם הַזֶּה. כִּי אָנֹכִי יָדַעְתִּי אֶת הַמַּחֲשָׁבֹת אֲשֶׁר אָנֹכִי חֹשֵׁב עֲלֵיכֶם נְאֻם ה׳ מַחְשְׁבוֹת שָׁלוֹם וְלֹא לְרָעָה, לָתֵת לָכֶם אַחֲרִית וְתִקְוָה - אני לא בא להשמיד אתכם, אבל זה גם תלוי בכם - וּקְרָאתֶם אֹתִי וַהֲלַכְתֶּם וְהִתְפַּלַּלְתֶּם אֵלַי וְשָׁמַעְתִּי אֲלֵיכֶם.

ירמיה אומר לעם: בסוף השבעים שנה תהיה לכם הזדמנות לחזור, וכדאי לכם לנצל אותה ולהתפלל לה'. תכינו את עצמכם ליום שאחרי, תעמדו למשפט ותצאו זכאים, כי תהיה זו הזדמנות לגאולה. ממשיך ירמיה ואומר:[64]

---

[62] ירמיה כט, י.
[63] שם, פסוקים יא-יב.
[64] שם, פסוקים יג-יד.

וּבִקַּשְׁתֶּם אֹתִי וּמְצָאתֶם כִּי תִדְרְשֵׁנִי בְּכָל לְבַבְכֶם - או אז - וְנִמְצֵאתִי לָכֶם נְאֻם ה׳ וְשַׁבְתִּי אֶת שְׁבוּתְכֶם וְקִבַּצְתִּי אֶתְכֶם מִכָּל הַגּוֹיִם וּמִכָּל הַמְּקוֹמוֹת אֲשֶׁר הִדַּחְתִּי אֶתְכֶם שָׁם נְאֻם ה׳; וַהֲשִׁבֹתִי אֶתְכֶם אֶל הַמָּקוֹם אֲשֶׁר הִגְלֵיתִי אֶתְכֶם מִשָּׁם.

דברי הנביא האלו מתכתבים עם דברי משה רבינו:[65] 'וּבִקַּשְׁתֶּם מִשָּׁם אֶת ה' אֱלֹקיךָ וּמָצָאתָ כִּי תִדְרְשֶׁנּוּ בְּכָל לְבָבְךָ וּבְכָל נַפְשֶׁךָ', והמשמעות היא שהנביא ירמיה אומר, דעו לכם, האמירה על גאולה שתבוא כעבור שבעים שנה כוונתה להזדמנות לגאולה, אך זו לא הבטחה; זו הזדמנות שרק אם תנצלו אותה היא תמומש אך היא יכולה גם להידחות אם לא יחזרו בתשובה.

חז"ל[66] אומרים שדניאל מנה שבעים שנה וטעה. לאור דברינו נקל להבין שאין כוונתם לטעות חשבונית, שהרי בפועל חלפו אמנם שבעים שנה מכיבוש יהודה בימי יהויקים עד להצהרת כורש.[67] אלא שדניאל מנה שבעים שנה ואז החל בתפילה לבוא הגאולה שהובטחה.[68] בעקבות תפילה זו התגלה אליו המלאך גבריאל וביאר לו שטעה במחשבה (וכלשון הגמרא 'לפקידה בעלמא', כלומר הקב"ה יבוא לבדוק האם אנו ראויים לגאולה ואם לא אז ההזדמנות להיגאל בתאריך זה לא תמומש). זאת כיון שחזון הגאולה והקמת המקדש מחדש לא היה חייב להתממש בעקבות שבעים השנים שיחלפו, שכן הגאולה שהובטחה בתום שבעים שנות גלות הובטחה רק בתנאי שהעם ישוב בתשובה, יתקן את חטאיו וידבק בצדק ובמשפט. ואלו דברי המלאך:[69] 'שָׁבֻעִים שִׁבְעִים נֶחְתַּךְ עַל עַמְּךָ וְעַל-עִיר קָדְשֶׁךָ **לְכַלֵּא הַפֶּשַׁע וּלְהָתֵם חַטָּאת וּלְכַפֵּר עָוֹן וּלְהָבִיא צֶדֶק עֹלָמִים** וְלַחְתֹּם חָזוֹן וְנָבִיא וְלִמְשֹׁחַ קֹדֶשׁ קָדָשִׁים'.

---

[65] דברים ד, ל.
[66] מגילה יב ע"א.
[67] רש"י שם.
[68] דניאל ט, ג-כ.
[69] שם, פסוק כד.

כך אכן קרה בפועל, שהצהרת כורש לא נוצלה כראוי ומעטים עלו לארץ.[70] במקום 'נהר שלום' נותרו ישראל בגלות ונגזרה עליהם בינתיים גזירת המן הרשע 'כנהר צר', כנרמז בדברי הפסוק 'אִישׁ צַר וְאוֹיֵב הָמָן הָרָע הַזֶּה'[71] עד שנושעו ביד נהר השלום, מרדכי היהודי, שעליו נאמר 'וְדֹבֵר שָׁלוֹם לְכָל זַרְעוֹ'[72] והוא כתב לעמו 'דִּבְרֵי שָׁלוֹם וֶאֱמֶת'.[73]

על רקע הדברים הללו מובנת הנבואה בפרק שלנו (והמשכה בפרק מז); גילוי שכינה כקול הנהר מבשר לעם שבידו הדבר, והוא זה שיקבע איזה סוג של נהר יהיה מנת חלקו. ולכן אומר פה הנביא:[74]

> וְאִם נִכְלְמוּ מִכֹּל אֲשֶׁר עָשׂוּ צוּרַת הַבַּיִת וּתְכוּנָתוֹ וּמוֹצָאָיו וּמוֹבָאָיו וְכָל צוּרֹתָו וְאֵת כָּל חֻקֹּתָיו וְכָל צוּרֹתָו וְכָל תּוֹרֹתָו הוֹדַע אוֹתָם וּכְתֹב לְעֵינֵיהֶם וְיִשְׁמְרוּ אֶת כָּל צוּרָתוֹ וְאֶת כָּל חֻקֹּתָיו וְעָשׂוּ אוֹתָם - או אז - זאת תּוֹרַת הַבָּיִת - כלומר רק באופן שיפנים העם את התיקון מחטאי הבית הראשון ניתן יהיה לממש את הנבואה על שיבת השכינה לירושלים.

ביארנו לעיל בהרחבה שפרקים מ-מב ביחזקאל אין מטרתם בהכרח ללמדנו כיצד לבנות את המקדש מבחינה טכנית. אלא עניינם שנפנים מסרים בדבר הטעויות שנעשו בבית ראשון. הפרקים מתארים את ההבדלים במבנה הבית התיאורטי, העתידי, ומהם אנו למדים מה לא לעשות בבית השני. וזה הביאור לאמירה כאן בפרקנו 'וְאִם נִכְלְמוּ', רוצה לומר: אם יבינו את הטעויות שהיו בבית ראשון על ידי הפנמת תכנית הבית העתידי.

---

[70] עזרא ב, סד.
[71] אסתר ז, ו.
[72] שם י, ג.
[73] שם ט, ל.
[74] פסוק יא.

תיאור מבנה המזבח ומשמעותו בהקשר של חזרת השכינה

המזבח מתואר כמבנה בעל ארבע קומות, מעין מגדל קוביות, כאשר בסיסו רחב והוא הולך ונעשה צר כלפי מעלה:

פסוקים יג-יח: וְאֵלֶּה מִדּוֹת הַמִּזְבֵּחַ בָּאַמּוֹת - כאשר כל אמה היא - אַמָּה (= אמה 'קטנה' בת חמישה טפחים - רש"י) וכן היה שימוש במידה גדולה יותר - אַמָּה וָטֹפַח - אמה בגודל שישה טפחים[75] - וְחֵיק הָאַמָּה (= תעלה סביב המזבח שנועדה לקבל את הדמים, אשר בצידה האחד גבלה במזבח ובצידה השני היו מעין שוליים כדי למנוע את זליגת הדם החוצה) - וְאַמָּה רֹחַב וּגְבוּלָהּ אֶל שְׂפָתָהּ - אותם שוליים[76] - סָבִיב זֶרֶת הָאֶחָד וְזֶה גַּב (= שטח הגג של המזבח - רש"י)[77] הַמִּזְבֵּחַ. וּמֵחֵיק הָאָרֶץ - מהתעלה הזו - עַד הָעַזָּרָה הַתַּחְתּוֹנָה - קומת הבסיס של המזבח - שְׁתַּיִם אַמּוֹת, וְרֹחַב אַמָּה אֶחָת. וּמֵהָעַזָּרָה הַקְּטַנָּה עַד הָעַזָּרָה הַגְּדוֹלָה - מהקומה הגבוהה יותר - אַרְבַּע אַמּוֹת וְרֹחַב הָאַמָּה. וְהָהָרְאֵל (= זו הקומה העליונה ביותר שעליה מקריבים את הקורבנות, והיא מכונה כך מכיוון שהמילה אריאל בתנ"ך משמעותה מקום פולחן).[78] עד כאן תואר גובהה של כל

---

[75] רש"י לאור חז"ל (עירובין ד ע"א).

[76] רבי אליעזר מבלגנצי. רימון כשר ביחזקאל ח"ב עמ' 837 מבאר בהרחבה דעה זו.

[77] מלבי"ם, בהשוותו את המילה 'גב' לגובה, ביאר כי הכוונה במינוח 'גַּב הַמִּזְבֵּחַ' היא לגובה המזבח. הקושי בביאור זה הוא שהמילים 'וְזֶה גַּב הַמִּזְבֵּחַ', המהוות כותרת למידות הגובה, לא באו בתחילת הפסוק הבא, המציין את מידות גובה המזבח. רבי דוד אלטשולר (מצודת ציון) הביא חיזוק לדברי רש"י מהנאמר לעיל (טז, כד) על בגידת עם ישראל בקב"ה 'וַתִּבְנִי לָךְ גֵּב וַתַּעֲשִׂי לָךְ רָמָה', הרי שהמילה גב מתארת את השטח העליון עליו חטאה האישה המנאפת ולא את מידת הגובה של המבנה.

[78] זו כנראה מילה מואבית קדומה (בשפות השמיות התופעה של מעבר מילים משפה לשפה נפוצה מאד), שכן מצינו ביטוי זה ככינוי למבצרים מואביים בפסוק 'וּבְנָיָהוּ בֶן יְהוֹיָדָע... הִכָּה אֵת שְׁנֵי אֲרִאֵל מוֹאָב' (שמואל ב כג, כ) ועל כך אומרים חז"ל בלשונם הציורית (ברכות יח ע"ב): 'הוּא יָרַד וְהִכָּה אֶת הָאֲרִי בְּתוֹךְ הַבּוֹר, בְּיוֹם הַשֶּׁלֶג ולמד ספרא דבי רב', היינו הוא למד דיני קרבנות בשלג. לפי זה אפשר לומר שהאמירה היא שדבר לא הרתיע אותו, הוא למד את העניינים המורכבים ביותר בתורה. אבל בהקשר שלנו אפשר להסביר את הדרשה הזו כך: ספרא דבי רב זהו כינוי לתורת הקרבנות שלנו, תורת כהנים. בניהו בן יהוידע השמיד את הפולחן המואבי והראה כיצד עובדים את הא-ל בצורה נכונה. עניין זה מופיע גם בישעיה (כט, א), 'הוֹי

קומה וקומה והבליטה, ובפסוקים הבאים מתואר המבנה מלמעלה למטה - וְהָאֲרִאֵיל שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה אַמָּה גָּבְהָהּ וְשִׁתִּים עֶשְׂרֵה רֹחַב רָבוּעַ - פני השטח במבט מלמעלה - וְהָעֲזָרָה - הקומה התחתונה יותר והגדולה יותר - אַרְבַּע עֶשְׂרֵה אַמָּה בְּאַרְבַּע עֶשְׂרֵה רֹחַב - שכן היה פער של אמה בין המדרגה הנמוכה לזו שמעליה מכל צד - ...וְהַגְּבוּל סָבִיב אוֹתָהּ חֲצִי הָאַמָּה, וְהַחֵיק לָהּ אַמָּה סָבִיב... - על יסוד המילים 'אֶל אַרְבַּעַת רַגְלָיו' למדו חכמינו במשנה[79] שהמידות הללו אינן שטח המזבח כולו אלא שממרכז המזבח לכל צד יש ארבע עשרה - אֵלֶּה חֻקּוֹת הַמִּזְבֵּחַ בְּיוֹם הֵעָשׂוֹתוֹ לְהַעֲלוֹת עָלָיו עוֹלָה וְלִזְרֹק עָלָיו דָּם.

יש לתת את הדעת לכמה נקודות העולות מתיאור המזבח:

ראשית, יחזקאל מתאר את מבנה המזבח לא כאשר הוא ראה במראה הנבואה את השולחנות שעליהם הדיחו את הקורבנות,[80] ולא בתיאור החצר, על אף שהוא ראה שם את המזבח,[81] אלא דווקא בפרקנו, העוסק בחזרת השכינה והתחדשות הפעילות במקדש. תופעה דומה מוצאים אנו גם בתיאור כלי המשכן בפרשת תרומה,[82] בניגוד למה שהיינו מצפים, מופיע המזבח בסוף הרשימה ולא בתחילתה, על אף מקומו המרכזי.

שנית, מיקום המזבח; בניגוד לשאר הכלים שמקומם היה בקודש, המזבח (יחד עם הכיור שבא לצורך העבודה במזבח) היה ממוקם בחצר. לעומת זאת, במקדש שלמה אנו מוצאים שמעמדו של המזבח נעלה יותר; תיאורו מופיע מיד לאחר תיאור קודש

אֲרִיאֵל אֲרִיאֵל קִרְיַת חָנָּה דָּוִד'. אמנם, חז"ל (משנה מידות ד, ז) דורשים את המילה אריאל כאריה שטורף את הכבשים, זה המזבח, ולכן המקדש היה רחב מלפנים וצר מאחור, כאריה.

[79] מידות ג, א.

[80] לעיל מ, לח-לט.

[81] שם, מח.

[82] שמות כז, א-ח.

הקודשים ולפני שאר הכלים.[83] בנוסף, מקום התפילה היה לפני המזבח[84] ואף החצר כולה הוקדשה בעצם לצורך המזבח.[85] יש לעמוד על ההבדל במעמדו של המזבח בין תקופת שלמה המלך לבין זמן המקדש העתידי.

הבדל זה במעמדו של המזבח בין המשכן למקדש נבע מכך שהמשכן, עניינו העיקרי היה מקום השראת השכינה, ומכיוון ששם התגלה ה' ממילא הוקרבו שם קורבנות. לפיכך המזבח והכיור באו בסוף הרשימה, שהרי הם נוכחים רק כתוצאה מהכלים המייצגים את גילוי השכינה, ובראשם ארון הברית. רמב"ן מדייק זאת מכך שברשימת כלי המשכן מופיע הארון ראשון, שכן הוא היה הכלי המרכזי וביטא את הרעיון שהכל נובע מהשכינה, שהרי המשכן היה המשכו של מעמד הר סיני (הוא מציין הקבלות בין מעמד הר סיני לבין המשכן).[86]

לעומת זאת, במקדש שלמה הדגש היה שהבית הוא מקום לעבודת הקורבנות הבאים לכפר על העוונות, וממילא מכיוון שעבדו שם את ה' התגלתה שם השכינה, וכמו שנאמר: 'וַיֵּרָא ה' אֶל שְׁלֹמֹה בַּלָּיְלָה וַיֹּאמֶר לוֹ שָׁמַעְתִּי אֶת תְּפִלָּתֶךָ וּבָחַרְתִּי בַּמָּקוֹם הַזֶּה לִי לְבֵית זָבַח'.[87]

גם ביחזקאל המזבח מופיע כאמור בסוף תיאור המקדש, מיקום המלמד על מדרגתו הנמוכה יותר, זאת כתמונת תיקון למקדש שלמה, בו הדגשת המזבח הביאה לריקבון מוסרי בדמות החשיבה כי הקורבנות מרצים את הא-ל למרות כל העוונות, וכי הקורבנות מייתרים את הצורך לשוב בתשובה. וכפי שמוכיח הנביא ירמיה 'הִנֵּה אַתֶּם

---

[83] דברי הימים ב ד, א.
[84] מלכים א ח, כב.
[85] שם פסוק סד.
[86] רמב"ן שמות כה, א.
[87] דברי הימים ב ז, יב. להרחבה ביחס מעמדם של ארון הברית לעומת המזבח במשכן ובבית המקדש, ניתן לעיין במאמרו של דוד הנשקה "משכן העדות ובית הבחירה - לבירורו של ניגוד", מגדים יא עמ' 23-62.

בִּטְחִים לָכֶם עַל דִּבְרֵי הַשָּׁקֶר לְבִלְתִּי הוֹעִיל. הֲגָנֹב רָצֹחַ וְנָאֹף וְהִשָּׁבֵעַ לַשָּׁקֶר וְקַטֵּר לַבָּעַל וְהָלֹךְ אַחֲרֵי אֱלֹהִים אֲחֵרִים אֲשֶׁר לֹא יְדַעְתֶּם. וּבָאתֶם וַעֲמַדְתֶּם לְפָנַי בַּבַּיִת הַזֶּה אֲשֶׁר נִקְרָא שְׁמִי עָלָיו וַאֲמַרְתֶּם נִצַּלְנוּ לְמַעַן עֲשׂוֹת, אֵת כָּל הַתּוֹעֵבוֹת הָאֵלֶּה'.[88] כתוצאה מכך מאס הקב"ה במקדשו כדברי הנביא 'לָמָּה לִי רֹב זִבְחֵיכֶם'.[89] כנגד עיוותים אלו שהיו בבית המקדש הראשון, בא יחזקאל ומדגיש שהמזבח הוא רק הנלווה לגילוי שכינה. למגמה זו מצטרפת גם האמירה שהמזבח בנוי כמגדל כלפי מעלה המלמדת שאף עבודת הכוהנים במזבח מכוונת כלפי גילוי השכינה.

אמה, אמה וטופח

נראה כי אותו העיקרון של העצמת גילוי ה' במקדש על פני העשייה של האדם במעשה הקורבנות בא לידי ביטוי במידות המזבח. תיאור מידות המזבח כוללות כאמור שני סוגי אמות: אמה מוקטנת (בת חמישה טפחים) ואמה עם טפח נוסף 'אמה וטופח'. חז"ל מציינים כי האמה הכוללת שישה טפחים היא האמה הרגילה 'אמה בינונית' ואילו האמה בת חמשת הטפחים היא המוקטנת.[90] מהו ההגיון להשתמש באמה מוקטנת בחלק מהמזבח?

להבנת חז"ל היסוד, רוחב הסובב והקרנות נעשו במידות המוקטנות ושאר המזבח נעשה באמות הרגילות.[91] המזבח שני פנים לו: פן השראת השכינה שעליו החל מחנוכת המשכן

---

[88] ירמיה ז, ח-י.

[89] ישעיה א, יא.

[90] מנחות צז ע"א. הביטוי "אמה בינונית" לאמה הרגילה נובע מכך שהיו עוד אמות מוגדלות שהשתמשו בהם מתוך ידיעה שהם מוגדלות בשביל למנוע מעילה מהאומנים הבונים את המקדש באם יפחיתו בטעות מהאמה המדוייקת (שם צח ע"א).

[91] מנחות צז ע"ב, לפי הבנת הרמב"ם בהלכות בית הבחירה פ"ב ה"ז. לדעת רש"י (עירובין ד ע"א) רק גובה היסוד היה באמה בת חמישה טפחים אך רוחב היסוד היה באמה בת שישה טפחים. בדברינו לקמן על המידה המוקטנת של היסוד כמקום הזאת הדמים הנשפכים על רוחבו של היסוד ולא על גובהו (ויקרא ד, ז ומשנה זבחים ה, א), ישנה התאמה לשיטת הרמב"ם.

בו ירדה עליו אש מהשמים,[92] והמשיכה מגמה זו בעת קניית דוד המלך את מקום המזבח מאת ארונה היבוסי,[93] נתגלתה שוב בחנוכת מקדש שלמה[94] וכן שרתה אש ניסית זו במשך ימי הבית הראשון.[95] מאידך, פן נוסף לו למזבח המתבטא ביסוד בסובב ובקרנות והוא עבודת הזאת הדמים על ידי הכוהנים. נראה כי הקטנת המידות דווקא במקומות אלו באה להדגיש את פן השראת השכינה במזבח על פני העבודה האנושית. כל זאת כחלק מהמגמה של יחזקאל לתקן את העיוות מימי בית ראשון שבו הודגשה פעילות האדם שכביכול באה לרצות את הא-ל על ידי קורבנות ללא תשובה במקום הכניעה לבורא העולם ולמצוותיו.

שריפת הפר

ביום הראשון להקמת המזבח מתאר יחזקאל הקרבה של פר, כאשר בימים שלאחר מכן ישנם הקורבנות השגרתיים:

פסוק כא: וְלָקַחְתָּ אֵת הַפָּר הַחַטָּאת וּשְׂרָפוֹ בְּמִפְקַד הַבַּיִת (= בקצה המקדש, היכן שכלה הבית)[96] מִחוּץ לַמִּקְדָּשׁ.[97] נשאלת כאן שאלה, מדוע יש לשרוף את החטאת ביום חנוכת המקדש ולא להקריב חלק ממנה ואת השאר יאכלו

---

[92] ויקרא ט, כד.
[93] דברי הימים א כא, כו.
[94] דברי הימים ב ז, א.
[95] יומא כא ע"ב.
[96] רש"י, כמו 'וְלֹא נִפְקַד מִמֶּנּוּ אִישׁ', במדבר לא, מט.
[97] רש"י העיר פה על דברי חז"ל (מנחות מה ע"א) 'מילואים הקריבו בימי עזרא כדרך שהקריבו בימי משה'. אמנם עדיין יש לשאול האם השריפה מובנת לאור ההשוואה, שהרי בימי המשכן הייתה לכאורה רק סיבה חיצונית לשריפה כפי שיבואר להלן.

הכוהנים כציווי החטאת?[98] בחנוכת המשכן אנו מוצאים מאורע דומה, וכפי שמתארת התורה:[99]

וְאֵת שְׂעִיר הַחַטָּאת דָּרֹשׁ מֹשֶׁה וְהִנֵּה שָׂרָף וַיִּקְצֹף עַל אֶלְעָזָר וְעַל אִיתָמָר בְּנֵי אַהֲרֹן הַנּוֹתָרִם לֵאמֹר מַדּוּעַ לֹא אֲכַלְתֶּם אֶת הַחַטָּאת בִּמְקוֹם הַקֹּדֶשׁ כִּי קֹדֶשׁ קָדָשִׁים הִוא וְאֹתָהּ נָתַן לָכֶם לָשֵׂאת אֶת עֲוֹן הָעֵדָה לְכַפֵּר עֲלֵיהֶם לִפְנֵי ה׳ - משה רבינו גוער ואהרן מסביר שהיה זה בלית ברירה - וַתִּקְרֶאנָה אֹתִי כָּאֵלֶּה וְאָכַלְתִּי חַטָּאת הַיּוֹם הֲיִיטַב בְּעֵינֵי ה׳? - הצדק עימך שאמורים לאכול אבל נדב ואביהוא נהרגו ואני כאונן לא ראוי לאכילה של הקורבנות הללו[100] - וַיִּשְׁמַע מֹשֶׁה וַיִּיטַב בְּעֵינָיו.

מדוע וַיִּיטַב בְּעֵינָיו? מובן כי פה באופן חריג לא הייתה ראויה אכילת הקורבן, בעקבות מות נדב ואביהוא, ובלשון רש"י:[101] 'אם שמעת בקדשי שעה אין לך להקל בקדשי דורות', שכן לא אוכלים את החטאת באנינות. כלומר, תשובתו של אהרן הייתה ששרפו את החטאת בגלל האנינות. לפי זה יוצא שמבחינה עקרונית היו אמורים אכן לאכול את חטאת המילואים, ולכן אין בדברים אלו תשובה לשאלה מדוע מתאר יחזקאל שריפה של החטאת.

בכדי לענות על שאלה זו יש להבין היטב את המושג קדש קדשים והקשרו בפסוקים שלנו. אנו מכירים את המושג קדש קדשים ככזה שמתאר את החדר הפנימי במקדש בו נמצא ארון ה',[102] וישנם גם קורבנות שמכונים קורבנות קודשי קדשים[103] אשר נשחטים

---

[98] ויקרא ו, יט.
[99] שם י, טז.
[100] רש"י שם כפי שיובא להלן. ראב"ע שם מבאר כי אהרן אכל את המעט הדרוש בעיני ה' ואת השאר נמנע מלאכול בגלל צערו. ההשוואה ליחזקאל מסייעת להבנתו של רש"י כי כל הקורבן נשרף.
[101] ויקרא י, יט.
[102] שמות כו, לג.
[103] ויקרא ו, י.

רק בצפון העזרה,[104] והנה בפסוק יב נאמר: 'זֹאת תּוֹרַת הַבָּיִת עַל רֹאשׁ הָהָר כָּל גְּבֻלוֹ סָבִיב סָבִיב קֹדֶשׁ קָדָשִׁים הִנֵּה זֹאת תּוֹרַת הַבָּיִת'. יחזקאל מכנה את הבית כולו קדש קדשים.

ונראה שהטעם לכך הוא מכיוון שיחזקאל משווה בין כל חלקי המקדש העתידי לקודש הקודשים מבחינת מדרגתם הרוחנית (ולאו דווקא המעשית). וזו גם הסיבה לכך שהחטאת נשרפת, שכן התורה אומרת במפורש: 'וְכָל חַטָּאת אֲשֶׁר יוּבָא מִדָּמָהּ אֶל אֹהֶל מוֹעֵד לְכַפֵּר בַּקֹּדֶשׁ לֹא תֵאָכֵל בָּאֵשׁ תִּשָּׂרֵף'.[105] כלומר כל חטאת שדמה היה בקודש (חטאת פנימית) יש לה דין של שריפה והיא מכונה 'קודש קדשים'. וכן מצאנו במקום אחר:[106] 'וְכִפֶּר אַהֲרֹן עַל קַרְנֹתָיו אַחַת בַּשָּׁנָה מִדַּם חַטַּאת הַכִּפֻּרִים אַחַת בַּשָּׁנָה יְכַפֵּר עָלָיו לְדֹרֹתֵיכֶם קֹדֶשׁ קָדָשִׁים הוּא לַה".[107] ראיית המקדש כולו כקודש הקודשים באה להטמיע כי המקדש אינו ביתם של המלך והכוהנים אלא כולו לה'.

ומעניין לציין שלפי רבנו מאיר שמחה הכהן מדווינסק זצ"ל בפירושו משך חכמה,[108] טעותם של נדב ואביהוא הייתה שהם סברו שביום חנוכת המשכן נעשה המשכן כולו כקדש קדשים, ולכן אפשר להקטיר קטורת בחוץ כי הכל הוא כהיכל. ההקבלה בין נדב ואביהוא ביום השמיני לימי המילואים לבין ימי המילואים עליהם ניבא יחזקאל,[109]

---

[104] שם א, יא ובמשנה זבחים ה, א.
[105] שם ו, כג.
[106] שמות ל, י.
[107] שמות ל, י.
[108] ויקרא י, א.
[109] הגמרא (מנחות מה ע"א) הביאה מחלוקת בשאלה האם הקרבנות ביחזקאל באים מטעם ימי מילואים או שהשינויים מפרטי הקרבנות המצוינים בתורה מראים על מגמה שונה לקרבנות הללו. לדברינו מובן שכיון שאין פה הגדרה מעשית כיצד לפעול עם הקרבנות, אלא עקרונות המובאים בתוך הפריטים, נראה כי ההקבלה לימי המילואים קיימת וכי שריפת הפר רק מראה את המגמה החינוכית אליה מכוון הנביא - לראות את כל המקדש כמקום שכינה, דהיינו כקודש הקודשים.

נובעת מכך שאצל יחזקאל אכן כל המקדש יקודש בקדושת קדש הקדשים, וכפי שהוא מתאר בסיום הפרק:

פסוקים כו-כז: שִׁבְעַת יָמִים יְכַפְּרוּ אֶת הַמִּזְבֵּחַ... וְהָיָה בַּיּוֹם הַשְּׁמִינִי וָהָלְאָה יַעֲשׂוּ הַכֹּהֲנִים עַל הַמִּזְבֵּחַ אֶת עוֹלוֹתֵיכֶם וְאֶת שַׁלְמֵיכֶם וְרָצִאתִי אֶתְכֶם נְאֻם ה׳ אלקים.

הנבואה מתארת כי ביום השמיני אני ארצה אתכם, ולא אכה בכם כמו שהיה אצל נדב ואביהוא שלקו ביום השמיני למילואים. כמובן ששינוי זה יבוא באם אתם תתקנו את הזקוק תיקון. אף פרט זה מצטרף אם כן להבנה כי הגאולה עליה מדבר יחזקאל מותנית בתיקון שיחל לאחר שיתן ה' לישראל לב חדש, כפי שתואר לעיל בפרק לו.

חנוכת המקדש העתידי כחנוכת מקדש שלמה

מפסוקים אלו אנו למדים שבחנוכת המזבח מובאים קורבנות פר ואיל בדומה לימי המילואים במשכן[110] אלא שבמשכן אנו לא מוצאים שהוקרב שעיר חטאת בכל יום, וכך כותב רד"ק:[111]

> שבעת ימים תעשה שעיר חטאת ליום - לא היו כזה ימי המלואים של משה וגם עולי הגולה לא ראינו שעשו קורבן כזה כשבנו המזבח ואף על פי שארז״ל מלואים הקריבו בימי עזרא כדרך שהקריבו בימי משה כסדר הזה לא היו ועל כרחינו חדוש יהיה בסדר הקורבנות לעתיד.

נראה שאפשר להסביר את הדברים לאור מה שמתואר על חנוכת מקדש שלמה, אז הוסמכו ימי חנוכת המקדש לחג הסוכות ואף הם נהיו לחלק מהחג כפי שנאמר בספר

---

[110] שמות כט, א, וברד"ק.
[111] פסוק כה.

מלכים:[112] 'וַיַּעַשׂ שְׁלֹמֹה בָּעֵת הַהִיא אֶת הֶחָג וְכָל יִשְׂרָאֵל עִמּוֹ קָהָל גָּדוֹל מִלְּבוֹא חֲמָת עַד נַחַל מִצְרַיִם לִפְנֵי ה' אֱלֹהֵינוּ שִׁבְעַת יָמִים וְשִׁבְעַת יָמִים אַרְבָּעָה עָשָׂר יוֹם'. נראה שגם במקדש העתידי יחולו ימי חנוכתו בסמיכות לחג הפסח, והן בשבעת הימים הסמוכים לחג הסוכות, כפי שמתואר לקמן.[113]

בחגים אלו מוקרבים שעירי חטאת בכל יום,[114] ולכן מנבא יחזקאל שהנשיא יביא בחגים אלו שעיר חטאת בכל יום.[115] ואם כן מסתבר שיחזקאל ראה בימי המילואים העתידיים גם חלק מהחג, ועל כן יוקרב בכל יום מהם שעיר חטאת דבר שלא היה בימי משה שרק היום השמיני התקדש. עניין זה אף הוא מצטרף למגמת יחזקאל לחבר את הקודש לקדושת קודש הקודשים, כך שימי המילואים מצטרפים לימי החג המקודשים הסמוכים להם.

---

[112] מלכים א ח, סה.
[113] מה, כ-כה.
[114] במדבר כח, כב-כד; כט, יב-לד.
[115] יחזקאל מה, כג.

פרק מד

פרקנו הינו המשך התדרוך של המלאך ליחזקאל. אמנם, בפרק זה הוא אינו רואה בחזונו את מבנה הבית והחצר (שאותם ראה כבר, כמתואר בפרקים הקודמים), אלא את עבודת המקדש והכוהנים. כזכור, בתחילתה של חטיבת הפרקים הנוכחית[1] שעניינה נבואות המקדש, העלינו את נושא הסתירות הקיימות לכאורה בין נבואות יחזקאל לבין מקומות אחרים במקרא. בפרק שלנו אנו פוגשים את הנושא הזה באופן בולט, שכן קיימים הבדלים ניכרים בין התיאור של המלאך את עבודת המקדש ומצוות הכהונה, לבין זה המוכר לנו מהחומש.

עד כדי כך ניכרים ההבדלים עד שחז"ל באו ואמרו שבגינם הייתה הווה אמינא לגנוז את ספר יחזקאל, אלא שמצאו דרשות שלפיהן ספר יחזקאל אינו סותר את המקרא, ולכן לבסוף לא גנזוהו[2] (יש לציין שלא היה ספק שספר יחזקאל נכתב ברוח הקדש[3] כפי שהיה בנוגע לספר קהלת שרצו לגנזו,[4] אלא שדנו האם יש לגונזו מכיוון שדבריו סותרים דברי תורה). כפי שהערנו שם, דרשות אלו ברובן לא נשמרו, ועובדה זו עצמה מעוררת שאלה, הכיצד זה לא נשתמרו הדרשות ה'מכשירות' את ספר יחזקאל.

דוגמה בולטת לפערים בין יחזקאל למקרא אנו מוצאים בפסוק האחרון בפרקנו: 'כָּל נְבֵלָה וּטְרֵפָה מִן הָעוֹף וּמִן הַבְּהֵמָה לֹא יֹאכְלוּ הַכֹּהֲנִים'. לכאורה אנו למדים מפסוק זה שהאיסור חל על הכוהנים בלבד, בניגוד למה שמפורש בתורה שהוא נוגע לעם כולו.[5] בפסוק כב אנו מוצאים הבדל נוסף; יחזקאל אומר: 'וְאַלְמָנָה וּגְרוּשָׁה לֹא יִקְחוּ לָהֶם

---

[1] לעיל בפרק מ.
[2] שבת יג ע"ב.
[3] ידיים ג, ה-ו.
[4] שבת ל ע"ב.
[5] שמות כב, ל.

לְנָשִׁים כִּי אִם בְּתוּלֹת מִזֶּרַע בֵּית יִשְׂרָאֵל' ואילו בתורה נאמר שכוהן הדיוט אסור רק בגרושה - 'וְאִשָּׁה גְּרוּשָׁה מֵאִישָׁהּ לֹא יִקָּחוּ'[6] ולא נאסרה עליו אלמנה, אלא כוהן גדול בלבד הוא שאסור בשתיהן, כמו שנאמר:[7] 'וְהַכֹּהֵן הַגָּדוֹל מֵאֶחָיו... וְהוּא אִשָּׁה בִּבְתוּלֶיהָ יִקָּח. אַלְמָנָה וּגְרוּשָׁה וַחֲלָלָה זֹנָה, אֶת אֵלֶּה לֹא יִקָּח כִּי אִם בְּתוּלָה מֵעַמָּיו יִקַּח אִשָּׁה'.[8] גם ההוצאה של אלמנת כוהן מן הכלל, שאותה מתיר יחזקאל בדבריו 'וְהָאַלְמָנָה אֲשֶׁר תִּהְיֶה אַלְמָנָה מִכֹּהֵן יִקָּחוּ', אין לה כל איזכור בתורה.

החמרה נוספת שאנו מוצאים בנבואת יחזקאל, על פני דינים המפורשים בתורה, קשורה לדיני התספורת של הכוהנים. מהתורה אנו למדים על שני איסורים שונים תספורת:

- כוהן הדיוט הוזהר 'לֹא יְקָרְחוּ קָרְחָה בְּרֹאשָׁם וּפְאַת זְקָנָם לֹא יְגַלֵּחוּ'.[9] ומזה מובן שנאסרה עליו קרחה מלאה כמנהג האבלים, ולא ריבוי שיער, זאת בדומה למה שנצטווה העם כולו 'בָּנִים אַתֶּם לַה' אֱלֹהֵיכֶם לֹא תִתְגֹּדְדוּ וְלֹא תָשִׂימוּ קָרְחָה בֵּין עֵינֵיכֶם לָמֵת'.[10]

- הכוהן הגדול נצטווה 'אֶת רֹאשׁוֹ לֹא יִפְרָע'.[11] ומכאן שהוא מוזהר לא רק להימנע ממנהגי אבלות בשערו אלא גם לשמור על ההדר בשערו.[12]

בפרקנו לעומת זאת פונה יחזקאל אל כלל הכוהנים ואומר:

---

[6] ויקרא כא, ז.

[7] ויקרא כא, י-יד.

[8] לאור הקושי נאלץ רש"י לשנות את הפיסוק וליחס את המילים 'כִּי אִם בְּתוּלֹת' לכוהן גדול בלבד, ואת המילים על אלמנה לכוהן הדיוט. כן פירש רש"י את המילים 'מִכֹּהֵן יִקָּחוּ' לא במשמעות של האשה אשר הייתה נשואה לכוהן בעבר, אלא שכוהן רגיל יישא אותה אחרי שהתאלמנה (אף מבעל שאינו כוהן). הקושי בקריאה שכזו בולט ועל כן ננסה לבאר בצורה נוספת.

[9] ויקרא כא, ה.

[10] דברים יד, א. חז"ל (מכות כ ע"א) אכן השוו בין האיסורים וביארו כי איסור הקרחה לכוהנים נאמר רק בהקשר של אבלות על מת כפי שנאמר לכל העם בפסוק שבספר דברים.

[11] ויקרא כא, י.

[12] רש"י בפירושו למסכת סנהדרין כב ע"ב ד"ה 'משמרות'.

וְרֹאשָׁם לֹא יְגַלֵּחוּ - היינו להעביר את כל השיער מראשם, כאיסור התורה על הקרחה[13] - וּפֶרַע לֹא יְשַׁלֵּחוּ - כאיסור הפרע של הכוהן הגדול - כָּסוֹם יְכַסֵּמוּ - מידה בינונית לשיעור בצורה מסודרת ככוסמת שעליה ראש האחד מסתיים בשורש זה שמעליו - אֶת רָאשֵׁיהֶם.

עקרונית ניתן לבוא ולומר שאין כאן סתירה וניגוד בין התורה לנביא אלא שהתורה דיברה על שורת הדין ואילו בדברי יחזקאל ישנה חומרה יתירה ותוספת קדושה,[14] בדומה לאמירה של יחזקאל (בפסוקים טו-טז) שרק בני צדוק ישרתו במקדש, שאף היא לא מוזכרת בתורה.[15] אמנם, לא פשוט לומר זאת שהרי בפסוק ב, למשל, אומר יחזקאל: 'וַיֹּאמֶר אֵלַי ה' הַשַּׁעַר הַזֶּה סָגוּר יִהְיֶה לֹא יִפָּתֵחַ וְאִישׁ לֹא יָבֹא בּוֹ כִּי ה' אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל בָּא בּוֹ וְהָיָה סָגוּר'. תיאור זה נוגד לכאורה את מה שהיה במשכן, בו הפתח המזרחי היה היחיד והמרכזי (בבית המקדש היו עוד פתחים),[16] ומכאן שבין נבואת יחזקאל לתורה ישנם פערים ולא תוספת חומרה בלבד.

חז"ל ביארו לגבי איסור אכילת נבילה וטריפה,[17] שודאי לא בא יחזקאל להחריג את העם כולו מאיסור זה, אלא שכידוע כוהן אוכל מחטאת העוף, אשר אינה נשחטת אלא נמלקת,[18] הרי שלישראל זה בגדר נבלה, ואילו לכוהן זו מצוה, ולכן, כדי שלא תהיה הווה אמינא שדיני נבלה וטריפה אינם נוגעים לכוהנים, באה התורה ומדגישה שגם הם אסורים בנבלה וטריפה.

---

[13] רש"י.

[14] בגמרא (סנהדרין כב ע"ב) מבואר שיחזקאל תיעד הלכה שנמסרה כבר למשה בעל פה ולפיכך יש מיתה בידי שמיים אף לכוהן הדיוט הנכנס פרוע ראש. אמנם גם לפי זה ישנו הבדל בחומרה בין איסור הכניסה למקדש לכוהן שתוי, המבואר בתורה, לבין איסור הכניסה למקדש בשיער פרוע, שכן כוהן שתוי יין שעבד נפסלה עבודתו ואילו פרוע ראש לא נפסלה עבודתו (שם, וברמב"ם הלכות ביאת מקדש פ"א הל' ו-ט).

[15] ובדרך זו מפרש אברבנאל לפסוק כב.

[16] ראו לעיל פרק מ שם הרחבנו בעניין זה.

[17] מנחות מה ע"א.

[18] ויקרא א, טו.

אלא שעל פניו ביאור זה אינו פשוט שכן מדוע שהתורה לא תשלול את הסברה הזו באופן מפורש, או לכל הפחות שתדגיש את העוף באיסור? הרי הכתוב נוקט בלשון כוללת: 'כָּל נְבֵלָה וּטְרֵפָה מִן הָעוֹף וּמִן הַבְּהֵמָה לֹא יֹאכְלוּ הַכֹּהֲנִים' ואינו מדגיש את העוף. מה גם שמפשט דברי יחזקאל אנו למדים שמדובר בדינים מיוחדים לכוהנים ולא איסורים לכלל העם, כפי שמתאר יחזקאל את עצמו באמרו 'וָאֹמַר אֲהָהּ ה' אלהים, הִנֵּה נַפְשִׁי לֹא מְטֻמְּאָה וּנְבֵלָה וּטְרֵפָה לֹא אָכַלְתִּי מִנְּעוּרַי וְעַד עַתָּה וְלֹא בָא בְּפִי בְּשַׂר פִּגּוּל'.[19]

משמעות הפערים ומטרתם

כדי להבין את משמעות הפערים הללו יש לבאר מהו הרקע העומד מאחוריהם ומהי מטרתם; כאשר למדנו על מבנה המקדש בפרקים הקודמים, הערנו שיחזקאל לא בא להורות כיצד יש לבנות את בית המקדש השני הלכה למעשה, אלא להביע באמצעות התיאורים (הקיצוניים לעיתים) עמדות עקרוניות כאשר המטרה שלו היא לשרש טעויות שנעשו בבית ראשון. לדוגמה, כאשר למדנו את הפסוקים המתארים את מגדלי השמירה במקדש,[20] המדמים אותו למבצר צבאי, הסברנו שאין בכוונתו של יחזקאל שכך אמנם יש לבנות את המקדש, אלא מטרתו להביע עמדת נגד למה שהתחולל בתקופת בית ראשון, 'הַמַּעֲרֶת פְּרָצִים וכו",[21] ובעצם הוא בא ואומר שמעתה המקדש יהיה שמור כמבצר.

לאור הביאור העקרוני הזה נוכל להבין גם את הסתירות הקיימות לכאורה בין פרקנו למקומות אחרים במקרא. לדברינו, יחזקאל בנבואתו לא בא ללמדנו כיצד יש לנהוג הלכה למעשה, ולכן, כאשר הוא בא ואומר, למשל, 'וְהָיָה בְּבוֹאָם אֶל שַׁעֲרֵי הֶחָצֵר

---

[19] לעיל ד, יד.
[20] לעיל פרק מ.
[21] ירמיה ז, יא.

הַפְּנִימִית בִּגְדֵי פִשְׁתִּים יִלְבָּשׁוּ וְלֹא יַעֲלֶה עֲלֵיהֶם צֶמֶר בְּשָׁרְתָם בְּשַׁעֲרֵי הֶחָצֵר הַפְּנִימִית וָבָיְתָה',[22] ודברים אלו סותרים לכאורה את לבישת האבנט אשר היה עשוי צמר ופשתים,[23] צריך להבין שאין עניינו של פסוק זה להורות הלכה למעשה!

מלבי"ם בפירושו לפסוק זה מבאר כי מסתבר לומר שזו אמירה עקרונית המתקשרת לכוהן הגדול ביום הכיפורים, שלגביו נאמר: 'כְּתֹנֶת בַּד... יִלְבָּשׁ וּמִכְנְסֵי בַד... וּבְאַבְנֵט בַּד יַחְגֹּר...'[24] עבור העם, הבגד המיוחד אותו לבש הכוהן הגדול ביום הכיפורים היה רב רושם, ויחזקאל בא ואומר: אתם זוכרים כיצד היה נראה הכוהן הגדול ביום הכיפורים? כך על הכוהנים להיות!

הבנה זו של הדברים מאפשרת לפתור את בעיית הפערים, שכן לפיה ברור שיחזקאל מבטא רעיונות ולא הנחיות הנוגדות את ההלכות המפורשות בתורה. הוא אמנם עושה שימוש בשפת ההלכה, אך לצורך העברת מסרים ערכיים. לפי זה נוכל גם להבין מדוע לא הורגש הצורך לשמר את הדרשות של חז"ל, אותן הזכרנו לעיל, שכן דרשות אלו נועדו לתרץ ולהבהיר כיצד ממבחינה הלכתית לא קיימות סתירות בין ספר יחזקאל להלכות המפורשות בתורה, אמנם, באם אומרים שיחזקאל כלל אינו עוסק בהלכה למעשה הרי שוודאי שהוא אינו סותר חלילה את התורה.

לאור התאריך של הנבואות הללו (ארבע עשרה שנה לאחר שהוכתה העיר),[25] מסתבר שרוב מוחלט מאלו שנחשפו אליהן ראו את המקדש, ואם לא הם עצמם כי היו ילדים קטנים, אז אביהם. כלומר, הם היו מודעים לעוולות שנעשו בו. יחזקאל מתאר בפרק

---

[22] פסוק יז.

[23] כפי שנאמר 'וְאֶת הָאַבְנֵט שֵׁשׁ (= פשתן) מָשְׁזָר וּתְכֵלֶת (= צמר צבוע בתכלת) וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי' (שמות לט, כט) ובשבת כא ע"א. ובמסכת יומא (כג ע"ב) נחלקו האם אבנטו של הכוהן הגדול ביום הכיפורים היה זהה או שהוא היה ללא שעטנז.

[24] ויקרא טז, ד.

[25] לעיל מ, א.

שלנו, בין היתר, עוולות שונות שנעשו במקדש שאינן מוכרות לנו בצורה ברורה מהתיאורים בספר מלכים, אלא רק נרמזות שם כפי שנראה בהמשך. אחת מהן מתוארת בפסוק ט:

> פֹּה אָמַר ה' אלהִים כָּל בֶּן נֵכָר - מנוכר, לאו דווקא גוי - עֲרֵל לֵב וְעֲרֵל בָּשָׂר - גוי, או יהודי שמתנהג כמו גוי. כלומר בן נכר הוא ערל לב או ערל בשר.

נבואה זו מבוססת על נבואה קדומה יותר של ירמיה, וזה לשונה: 'כִּי כָל הַגּוֹיִם עֲרֵלִים וְכָל בֵּית יִשְׂרָאֵל עַרְלֵי לֵב'.[26] כאשר יחזקאל בא לומר ששני ערלים אלו הם היינו הך, ולגביהם הוא אומר 'לֹא יָבוֹא אֶל מִקְדָּשִׁי לְכָל בֶּן נֵכָר אֲשֶׁר בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל - כלומר, גם היהודים, אשר בלשון חז"ל 'נתנכרו מעשיו לאביו שבשמיים'[27] - כִּי (= אלא, רש"י)[28] אִם הַלְוִיִּם אֲשֶׁר רָחֲקוּ מֵעָלַי בִּתְעוֹת יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר תָּעוּ מֵעָלַי אַחֲרֵי גִּלּוּלֵיהֶם וְנָשְׂאוּ עֲוֹנָם' - עליכם להרחיק מעבודת המקדש את 'הַלְוִיִּם אֲשֶׁר רָחֲקוּ מֵעָלַי', יחזקאל אינו מתכוון בדבריו רק אל הלויים (בניגוד לכוהנים), שהרי בהמשך (פסוק טו) הוא אומר 'וְהַכֹּהֲנִים הַלְוִיִּם בְּנֵי צָדוֹק', ושם ברור כי הכינוי 'הַלְוִיִּם' הינו במשמעות כוללת של כל שבט לוי, כולל גם הכוהנים. ומסתבר ששררה שחיתות בקרב הכוהנים 'אֲשֶׁר תָּעוּ מֵעָלַי אַחֲרֵי גִּלּוּלֵיהֶם וְנָשְׂאוּ עֲוֹנָם'.[29] שחיתות זו מוכרת לנו אף מנבואות מירמיה,[30] אשר מתאר שכהני המקדש היו הראשונים לרדוף אותו: 'וַיְהִי כְּכַלּוֹת יִרְמְיָהוּ לְדַבֵּר אֵת

---

[26] ט, כה.

[27] זבחים כב ע"ב.

[28] כדברי חז"ל (ראש השנה ג ע"א) שלמילה 'כי' יש ארבע משמעויות במקרא ואחת מהן היא 'אלא'. רש"י (בראשית יח, טו) מראה יישום של משמעויות שונות למילה 'כי' באותו הפסוק.

[29] פסוק י.

[30] כו, ח. כך ניתן גם לבאר את דברי ירמיה (יב, ו) 'כִּי גַם אַחֶיךָ וּבֵית אָבִיךָ גַּם הֵמָּה בָּגְדוּ בָךְ' שהכוונה היא שכלל משפחות הכהונה רדפו אותו, מלבד משפחות הכהונה שבענתות שרדפו אותו, כפי שמתואר בירמיה יא, כא. ואמנם יש שפירשו שבשני המקראות מדובר דווקא על אנשי ענתות (רבי יוסף קרא), אך רש"י מבאר שהפסוק השני מעמת את 'אַחֶיךָ וּבֵית אָבִיךָ' עם שרי יהודה המכונים שם 'גְּאוֹן הַיַּרְדֵּן' ואם כן משמע שהכינוי 'בית אביך' מתייחס אף למעמד הכהונה המצוי בירושלים.

כָּל אֲשֶׁר צִוָּה ה' לְדַבֵּר אֶל כָּל הָעָם וַיִּתְפְּשׂוּ אֹתוֹ הַכֹּהֲנִים וְהַנְּבִאִים (= נביאי השקר - רש"י) וְכָל הָעָם לֵאמֹר מוֹת תָּמוּת'.

נראה כי פעולתו של המלך יאשיהו, שהחליף כוהנים עובדי עבודה זרה בכוהנים נאמנים, קשורה אף היא לתופעה זו, וכפי שמתואר בספר מלכים[31] 'וַיָּבֵא אֶת כָּל הַכֹּהֲנִים מֵעָרֵי יְהוּדָה וַיְטַמֵּא אֶת הַבָּמוֹת אֲשֶׁר קִטְּרוּ שָׁמָּה הַכֹּהֲנִים מִגֶּבַע עַד בְּאֵר שָׁבַע'.

על רקע ההבנה הזו אפשר לומר שיחזקאל באומרו 'כָּל נְבֵלָה וּטְרֵפָה מִן הָעוֹף וּמִן הַבְּהֵמָה לֹא יֹאכְלוּ הַכֹּהֲנִים'[32] כלל אינו בא להתיר זאת לישראל אלא מצהיר עובדה שעניינה לתקן - מעתה לא יאכלו הכוהנים נבלה וטרפה. מסתבר שהעוול שהיה צריך לתקן היה עוד מימי משכן שילה. כאשר ירמיה אומר על בית המקדש הראשון 'כְּשִׁלוֹ יִהְיֶה הַבַּיִת הַזֶּה'[33] הוא אינו מתייחס אך ורק למימד ההיסטורי, שכשם ששילה חרבה כך גם מקדש ירושלים עלול להיחרב, אלא לנתון חמור נוסף - השחיתות של הכוהנים. במשכן שילה, כפי שמתואר בספר שמואל, השחיתו הכוהנים באכילת הקורבנות.[34] אנחנו מוצאים גם שבתקופת יהוידע הכוהן הוא אמר לכוהנים לא לקחת את כסף התרומות.[35] אז ניתן להבין שהריקבון פשה בקרב הכוהנים, ויחזקאל מנבא בתגובת נגד בסגנון של התנערות מכוהנים שכן חטאו באכילת נבלות וטרפות. כל זאת כפי שיחזקאל עצמו, כפי שראינו לעיל, הביע את ריחוקו האישי מחטאי העם באמירה כי הוא, בניגוד לעם, לא התדרדר לאכילת דברי פיגול.

---

[31] מלכים ב כג, ח וברד"ק שם.
[32] פסוק לא בפרקנו.
[33] כו, ט וכן בירמיה ז, יב וברד"ק שם.
[34] שמואל א ב, יג-טז.
[35] מלכים ב יב, ט.

רימון כשר[36] מונה רשימה של הקבלות בין תיאור שיקום מעמד הכהונה שהיה לאחר המרד של קרח ועדתו, לבין פרקנו, כפי שיובא להלן. זו כמות נכבדת של הקבלות המעידה אף היא על הצורך שהתעורר בשיקום מעמד הכהונה לאחר חטאי הכוהנים במקדש הראשון, והדבר מחזק את שביארנו שאין פה בדווקא הנחיות מעשיות אלא התייחסות לעבר, ואלו הן ההקבלות:

יחזקאל בפרקנו	חומש במדבר, פרשת קרח
פסוק ו: וְאָמַרְתָּ אֶל מָרִי אֶל בֵּית יִשְׂרָאֵל, כֹּה אָמַר ה' אלהים. רַב לָכֶם מִכָּל תּוֹעֲבוֹתֵיכֶם בֵּית יִשְׂרָאֵל בַּהֲבִיאָכֶם בְּנֵי נֵכָר עֲרֵלֵי לֵב וַעֲרֵלֵי בָשָׂר לִהְיוֹת בְּמִקְדָּשִׁי לְחַלְּלוֹ אֶת בֵּיתִי	טז, ז: רַב לָכֶם בְּנֵי לֵוִי יז, כה: לֵאמֹר לִבְנֵי מָרִי
פסוק ז: בְּהַקְרִיבְכֶם אֶת לַחְמִי חֵלֶב וָדָם	טז, ט: לְהַקְרִיב אֶתְכֶם אֵלָיו
פסוק ט-י: כָּל בֶּן נֵכָר עֲרֵל לֵב וְעֲרַל בָּשָׂר לֹא יָבוֹא אֶל מִקְדָּשִׁי... וְנָשְׂאוּ עֲוֹנָם	יח, כב-כג: וְלֹא יִקְרְבוּ עוֹד בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶל אֹהֶל מוֹעֵד לָשֵׂאת חֵטְא לָמוּת וְעָבַד הַלֵּוִי הוּא אֶת עֲבֹדַת אֹהֶל מוֹעֵד וְהֵם יִשְׂאוּ עֲוֹנָם
פסוק ט: כָּל בֶּן נֵכָר עֲרֵל לֵב וְעֲרַל בָּשָׂר לֹא יָבוֹא אֶל מִקְדָּשִׁי	יז, ה: לֹא יִקְרַב אִישׁ זָר יח, ד: וְזָר לֹא יִקָּרֵב אֲלֵיכֶם

[36] יחזקאל ח"ב עמ' 845-844.

פסוק י: כִּי אִם הַלְוִיִּם... וְנָשְׂאוּ עֲוֹנָם	יח, א: תִּשָּׂאוּ אֶת עֲוֹן הַמִּקְדָּשׁ... תִּשְׂאוּ אֶת עֲוֹן כְּהֻנַּתְכֶם
פסוק יא: וְהָיוּ בְמִקְדָּשִׁי מְשָׁרְתִים פְּקֻדּוֹת אֶל שַׁעֲרֵי הַבַּיִת וּמְשָׁרְתִים אֶת הַבָּיִת הֵמָּה יִשְׁחָטוּ אֶת הָעוֹלָה וְאֶת הַזֶּבַח לָעָם וְהֵמָּה יַעַמְדוּ לִפְנֵיהֶם לְשָׁרְתָם	טז, ט-י: וְלַעֲמֹד לִפְנֵי הָעֵדָה לְשָׁרְתָם... וְגַם אֶת אַחֶיךָ מַטֵּה לֵוִי שֵׁבֶט אָבִיךָ הַקְרֵב אִתָּךְ וְיִלְווּ עָלֶיךָ וישרתוך
פסוק יג: וְלִגְּשֶׁת עַל כָּל קָדָשַׁי אֶל קֹדֶשׁ הַקָּדָשִׁים	יח, ח: אֶת מִשְׁמֶרֶת תְּרוּמָתִי לְכָל קָדְשֵׁי בְנֵי יִשְׂרָאֵל
	יח, ט: זֶה יִהְיֶה לְךָ מִקֹּדֶשׁ הַקָּדָשִׁים מִן הָאֵשׁ
פסוק כט: הַמִּנְחָה וְהַחַטָּאת וְהָאָשָׁם, הֵמָּה יֹאכְלוּם וְכָל חֵרֶם בְּיִשְׂרָאֵל לָהֶם יִהְיֶה	יח, ט: לְכָל מִנְחָתָם וּלְכָל חַטָּאתָם וּלְכָל אֲשָׁמָם
	יח, יד: כָּל חֵרֶם בְּיִשְׂרָאֵל לְךָ יִהְיֶה
פסוק ל: וְרֵאשִׁית כָּל בִּכּוּרֵי כֹל וְכָל תְּרוּמַת כֹּל מִכֹּל תְּרוּמוֹתֵיכֶם לַכֹּהֲנִים יִהְיֶה	יח, יא: וְזֶה לְךָ תְּרוּמַת מַתָּנָם... רֵאשִׁיתָם אֲשֶׁר יִתְּנוּ לַה' לְךָ נְתַתִּים

הדמיון בין פרשת קרח לדברי יחזקאל בפרקנו בולט אם כן, וממנו אנו למדים שיחזקאל, בבואו לבשר על תיקון העוולות שהיו בית ראשון, מדמה את הלקחים שיש להפיק כעת לתוצאות של מחלוקת קורח. בפרשת קורח, כאשר נעשה ניסיון לפרוץ פנימה אל הקודש, הגיבו משה רבינו ואהרן הכוהן בשרטוט הגבולות, הם מיסדו מחדש את תפקידי הכוהנים והלויים וכן הגדירו את מקומו של העם כדברי התורה 'וְנִלְווּ עָלֶיךָ וְשָׁמְרוּ אֶת מִשְׁמֶרֶת אֹהֶל מוֹעֵד, לְכֹל עֲבֹדַת הָאֹהֶל וְזָר לֹא יִקָּרֵב אֲלֵיכֶם. וּשְׁמַרְתֶּם אֵת מִשְׁמֶרֶת הַקֹּדֶשׁ

וְאֵת מִשְׁמֶרֶת הַמִּזְבֵּחַ וְלֹא יִהְיֶה עוֹד קֶצֶף עַל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל'.[37] כן דאגה התורה, לאחר חטא עדת קורח, שהעם יכיר בחשיבות תפקיד הלויים והכוהנים וזאת באמצעות הבאת המתנות לנציגיו בעבודת הקודש המפורטות בארוכה בפרק יח בספר במדבר. בדרך זו נוקט גם יחזקאל בפרקנו בפסוק ל: 'וְרֵאשִׁית כָּל בִּכּוּרֵי כל וְכָל תְּרוּמַת כֹּל מִכֹּל תְּרוּמוֹתֵיכֶם לַכֹּהֲנִים יִהְיֶה וְרֵאשִׁית עֲרִסוֹתֵיכֶם תִּתְּנוּ לַכֹּהֵן'.

אמנם, יש לציין כי על אף הדמיון, קיים גם הבדל משמעותי בין פרשת קורח לבין פרקנו. בפרשת קורח הביקורת הופנתה לא כלפי הכוהנים, אלא כלפי אנשים שלא היו כוהנים, קרח ומאתיים וחמישים מקטירי הקטורת אשר בקשו כהונה.[38] לאור זאת מובן מדוע התוצאה הייתה הרחקה של העם מהקדש, שהרי כאשר הם התקרבו התוצאות היו לא טובות. משה רבינו העביר לעם ישראל את המסר שהוא מנתק אותם מן הכוהנים;[39] הכוהנים יעבדו בעדם, ומכיוון שהם אינם מקבלים נחלות על העם לפרנס אותם ולהעניק להם את מתנות הכהונה. כל זאת לטובתם, על מנת שלא יהיה קצף. עדיף שהם לא יתקרבו למקדש וכך הם יהיו מוגנים יותר. שונה הדבר ממה שמתואר בפרקנו הדן בבידול הכוהנים הכשרים משאר הכוהנים שחטאו.

בידול בקרב מעמד הכהונה

במקרה שלנו, הכוהנים עצמם הם אלה שלא נהגו כראוי, ויחזקאל יוצר בעצם מעין חלוקה בקרב מעמד הכהונה גופא, כאשר חלק מן הכוהנים משויך לכלל העם והחלק האחר - לאהרן הכוהן. בכך הוא מקצין את הפער בין העם לבין הכוהנים שנבחרו.

---

[37] במדבר יח, ד-ה. אמנם מצווה זו באה לדורות בייחוד מצד משמר כבוד ולא למניעת התפרצות פנימה של זרים וכפי שהרחיב בכך הרמב"ם (ספר המצוות, מצוות עשה כב), אך ההקשר של הציווי, שבא מיד לאחר חטא עדת קרח, מראה גם את ההבנה הזו כדברי הכתוב 'וְלֹא יִהְיֶה עוֹד קֶצֶף עַל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל' וראו ברש"י שם. בחינות שונות אלו בשמירת המקדש מבוארות על ידי הרב יהושע ויצמן בספרו מצווה ברה ח"ב עמ' ס-סב.

[38] במדבר טז, י.

[39] במדבר יח.

על הכוהנים שלא היו ראויים לעבודת המקדש נאמר בפרקנו:

פסוקים ח-יד: וְלֹא שְׁמַרְתֶּם מִשְׁמֶרֶת קָדָשַׁי וַתְּשִׂימוּן לְשֹׁמְרֵי מִשְׁמַרְתִּי בְּמִקְדָּשִׁי לָכֶם - אתם נהגתם כמו בני עלי בשילה, בכך שנטלתם לעצמכם משרות ותמלוגים במקום לראות את טובת המקדש, ולכן - כֹּה אָמַר ה' אלהים, כָּל בֶּן נֵכָר עֲרֵל לֵב וְעֶרֶל בָּשָׂר לֹא יָבוֹא אֶל מִקְדָּשִׁי לְכָל בֶּן נֵכָר אֲשֶׁר בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כִּי אִם הַלְוִיִּם אֲשֶׁר רָחֲקוּ מֵעָלַי בִּתְעוֹת יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר תָּעוּ מֵעָלַי אַחֲרֵי גִּלּוּלֵיהֶם וְנָשְׂאוּ עֲוֹנָם - העוון של עצמם, שלא כמו בפרשת קרח ששם נאמר על הכוהנים שעליהם לשאת עוונות של אחרים העלולים לחלל את המקדש, כמו שנאמר שם 'וַיֹּאמֶר ה' אֶל אַהֲרֹן אַתָּה וּבָנֶיךָ וּבֵית אָבִיךָ אִתָּךְ תִּשְׂאוּ אֶת עֲוֹן הַמִּקְדָּשׁ וְאַתָּה וּבָנֶיךָ אִתָּךְ תִּשְׂאוּ אֶת עֲוֹן כְּהֻנַּתְכֶם'[40] - וְהָיוּ בְּמִקְדָּשִׁי מְשָׁרְתִים פְּקֻדוֹת אֶל שַׁעֲרֵי הַבַּיִת וּמְשָׁרְתִים אֶת הַבַּיִת הֵמָּה יִשְׁחֲטוּ אֶת הָעוֹלָה וְאֶת הַזֶּבַח לָעָם וְהֵמָּה יַעַמְדוּ לִפְנֵיהֶם לְשָׁרְתָם - אתם תהיו המשרתים של העם, לא בעבודות שמצריכות כהונה אלא עבודות שנעשו עד היום על ידי לויים, כגון שחיטה (שכשרה גם בזר)[41] - יַעַן אֲשֶׁר יְשָׁרְתוּ אוֹתָם לִפְנֵי גִלּוּלֵיהֶם וְהָיוּ לְבֵית יִשְׂרָאֵל לְמִכְשׁוֹל עָוֹן עַל כֵּן נָשָׂאתִי יָדִי עֲלֵיהֶם נְאֻם ה' אלהים וְנָשְׂאוּ עֲוֹנָם - יש להם תפקיד, מרוחק יותר מהמקדש, והביזיון בזה הוא כפרתם, כפי שנאמר בפסוק הבא - וְנָשְׂאוּ כְּלִמָּתָם וְתוֹעֲבוֹתָם אֲשֶׁר עָשׂוּ[42] וְנָתַתִּי אוֹתָם שֹׁמְרֵי מִשְׁמֶרֶת הַבַּיִת לְכֹל עֲבֹדָתוֹ וּלְכֹל אֲשֶׁר יֵעָשֶׂה בּוֹ - עליהם לשמור על הבית שלא יכנסו פנימה, ובמידה מסוימת גם הם עצמם מורחקים החוצה מהקודש.

---

[40] במדבר יח, א.

[41] כפי שדורשת הגמרא (ברכות לא ע"ב) מהכתובים (ויקרא א, ה).

[42] רד"ק.

עבודת הכוהנים - שליחי העם או משרתי ה'[43]

על יסוד הדברים הללו ניתן לבאר שישנן שתי דרכים כיצד להתבונן על עבודת הכוהנים; האחת מכיוון העם, והיא באה לידי ביטוי בהדגשה של התורה שהעם לא יכנס פנימה אל הקדש אלא רק הכוהנים שהם נציגיו של הציבור. זאת כיון שמלכתחילה העם כולו נועד להיות מעורב בעבודת הקדש, על ידי נציגיו, בכורי כל המשפחות. אבל העם חטא בחטא העגל, ולכן באה התורה ואוסרת עליו להיכנס פנימה אל הקדש, ותחת זאת הכוהנים והלויים משרתים בקדש בעבורם[44] ולכן מקבלים מהם משכורת, 'חֵלֶף עֲבֹדָתָם בְּאֹהֶל מוֹעֵד'.[45] ההסתכלות האחרת רואה בכוהנים את משרתיו של הקב"ה, כפי שמתבטא בדברי התורה 'קְדֹשִׁים יִהְיוּ לֵאלֹהֵיהֶם וְלֹא יְחַלְּלוּ שֵׁם אֱלֹהֵיהֶם כִּי אֶת אִשֵּׁי ה' לֶחֶם אֱלֹהֵיהֶם הֵם מַקְרִיבִם וְהָיוּ קֹדֶשׁ'.[46]

יחזקאל בא ומתאר חלוקה והפרדה בקרב מעמד הכהונה, בהתאם לשתי ההסתכלויות הללו, כאשר חלק מהם מתוארים כמייצגים את העם וממילא גם התדרדרו יחד איתו, וחלק האחר כעובדי ה', הלא הם בני צדוק. וזה מה שמתואר בפסוק טו:

> וְהַכֹּהֲנִים הַלְוִיִּם בְּנֵי צָדוֹק אֲשֶׁר שָׁמְרוּ אֶת מִשְׁמֶרֶת מִקְדָּשִׁי בִּתְעוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵעָלַי הֵמָּה יִקְרְבוּ אֵלַי לְשָׁרְתֵנִי וְעָמְדוּ לְפָנַי לְהַקְרִיב לִי חֵלֶב וָדָם נְאֻם ה' אלהים - אלה יהיו קרובים אלי - הֵמָּה יָבֹאוּ אֶל מִקְדָּשִׁי וְהֵמָּה יִקְרְבוּ אֶל שֻׁלְחָנִי לְשָׁרְתֵנִי וְשָׁמְרוּ אֶת מִשְׁמַרְתִּי.

---

[43] דברינו הינם בתחום המחשבתי. דיון הלכתי בשאלה האם הינם שלוחי הקב"ה או שלוחי העם מובא בסוגייה במסכת נדרים (לה ע"ב). הרחבה בנושא זה מצויה בספרי ממלכת כהנים עמ' קמט-קסו.

[44] במדבר ח, טז-יט וברש"י שם.

[45] במדבר יח, לא.

[46] ויקרא כא, ו.

מה הוביל לכך שבני צדוק לא חטאו ושאר הכוהנים כן? אפשר לשער שהחלוקה הזו נעוצה מבחינה היסטורית בדחיה של אביתר מהכהונה על ידי שלמה כאשר צדוק נותר לשמש בכהונה.[47] אבל בהקשר שלנו נראה שלא מדובר על חלוקה פנימית על פי מוצא משפחתי, אלא שהחלוקה הזו בין אביתר לצדוק הפכה להיות שם וסמל לחלוקה בין כוהנים ראויים לכאלו שאינם, והביטוי 'הַכֹּהֲנִים הַלְוִיִּם בְּנֵי צָדוֹק' הוא כינוי. כך ניתן לבאר את שנאמר לעיל (מ, מו) 'וְהַלִּשְׁכָּה אֲשֶׁר פָּנֶיהָ דֶּרֶךְ הַצָּפוֹן לַכֹּהֲנִים שֹׁמְרֵי מִשְׁמֶרֶת הַמִּזְבֵּחַ הֵמָּה בְנֵי-צָדוֹק (= ומי המכונים בני צדוק? ממשיכים הפסוקים ומבארים) הַקְּרֵבִים מִבְּנֵי לֵוִי אֶל ה' לְשָׁרְתוֹ'. אפשר למצוא להשערה זו תימוכין מתקופה מאוחרת יותר, כאשר הכינוי שניתן לאלו שכפרו בתורה שבעל-פה היה צדוקים, ואחד הטעמים לכך היה מכיוון שהם לקחו לעצמם כינוי זה כאומרים אנחנו הטובים.[48] כן ניתן להציע פרשנות המתווכת בין שתי ההבנות הללו ולומר, כי אין מדובר בדווקא על בני צדוק, שכולם שמרו אמונים לה' בניגוד לשאר הכוהנים שכולם חטאו; אלא שכמו שצדוק הכוהן שמר אמונים לדוד המלך ולפיכך הוא נתמנה לכוהן במקדש, ונדחה אביתר שהלך אחרי אדוניה בן חגית, כך כל הכוהנים הנאמנים לה' יקראו כבניו ויזכו לעבוד את ה', והשאר יידחו.[49]

החלוקה שמתאר יחזקאל משקפת במידה מסוימת את ההבדל בין כוהן גדול לכוהן הדיוט, בענין גדרי הקדושה. לגבי מעמדם של הכוהנים ישנה שאלה עקרונית, האם הקדושה שלהם עצמית והיא נובעת מהיותם חלק מהמקדש, או ש**העבודה** היא עבודת

---

[47] מלכים א ב, כו.

[48] אמנם הרמב"ם (פירוש המשניות אבות א, ג) מבאר שהם היו תלמידי צדוק ובייתוס, אך יש מהחוקרים שדווקא ראו בכינוי צדוקים ביטוי לרודפי צדק (אורח צדיקים, שמחה יצחק לוצקי עמ' 86).

[49] דברינו, השוללים הבחנה מעשית בין צאצאי אביתר לצאצאי צדוק וסוברים כי מדובר על חלוקה על רקע רוחני, מיישבים את תמיהת יחזקאל קויפמן (תולדות האמונה הישראלית, ספר א עמ' 167-168) מדוע בדברי הימים א פרק כד, בתיאור משמרות הכהונה, נשמרת החלוקה הקדומה לבני אלעזר ולבני איתמר ולא לפי חלוקה בין צדוק לאביתר. לדברינו לא בא יחזקאל ליצור כל חלוקה אחרת בהגדרת השושלות של משפחות הכהונה וממילא נשארה החלוקה הקדומה בין בני אלעזר לבני איתמר.

מקדש והכוהנים מתקדשים בעשותם אותה. נראה ששאלה זו עומדת בבסיס ההבדל בין מעמדו של הכוהן הגדול לבין זה של הכוהנים האחרים. על הכוהן הגדול נאמר 'וּמִן הַמִּקְדָּשׁ לֹא יֵצֵא'[50] וכן, גם שלא בשעת עבודה, מותרת לו לבישת האבנט שעשוי שעטנז,[51] ומכאן שהגדר שלו שהוא נעשה כחלק מהמקדש ממש. כוהן הדיוט, לעומת זאת, נאסר בלבישת האבנט שלא בשעת עבודה,[52] מכיוון שהגדר שלו שונה, שהוא נתקדש מכיוון שהוא עובד את עבודת המקדש.[53]

יחזקאל משרטט תמונה שלפיה הכוהנים מהמעמד הרגיל לא יעסקו אפילו בעבודה, ואילו הכוהנים שלא תעו אחרי הגילולים יתקדשו מצד עצמם, 'הֵמָּה יִקְרְבוּ אֵלַי', כאשר במובן ההלכתי הגדר שלהם יהיה דומה לזה של הכוהן הגדול. האם אמנם יחזקאל מלמד כאן על המציאות בפועל, שדיני כוהן גדול יחולו על הכוהנים אשר לא חטאו ולפיכך לא הוצאו מן המקדש כמו הכוהן הגדול? אין צורך לומר זאת, מכיוון שכאמור הפרקים הללו עוסקים בהיבט ההשקפתי ולא ביישום מעשי (על אף השימוש בטרמינולוגיה מעשית). לדברינו כאמור לעיל יחזקאל עושה שימוש בשפת ההלכה המוכרת לנו, על מנת לבטא רעיון עקרוני.[54] ממילא מובן שאין צורך לעסוק בפרשנויות המנסות להסביר

---

[50] ויקרא כא, יב.

[51] יומא סט ע"א, וכהבנת הרדב"ז הלכות כלאיים י, לב.

[52] רמב"ם הלכות כלי המקדש פ"ח הל' יב.

[53] הוכחת עיקרון זה שכוהן הדיוט מקודש לעבודתו ואילו הכוהן הגדול מקודש כחלק ממערכת המקדש והגדרתו מצויה בספרי ממלכת כהנים עמ' פג.

[54] שימוש בשפת ההלכה בשביל לבטא עקרונות מצוי מאד בחז"ל, כגון במקרה של דוד ושאול. שאול התנה את נתינת מירב לדוד בהשגת מאה ערלות פלשתים (שמואל א יח, כה). דוד הביא לו מאתיים, ועל כך אומרת הגמרא (סנהדרין יט ע"ב) שהם נחלקו בשאלת המקדש מלוה (= מחיקת חוב או התחייבות עתידית) ובפרוטה, האם דעתו על המלוה (שלא ניתן לקדש בו לפי הגמרא במסכת קידושין ו ע"ב) או שעיקר דעתו על הפרוטה. הגמרא דנה במקרה שהחתן הביא לכלה פרוטה ואמר לה קחי את זה ועוד מאתיים שקל שאני אתן לך בתחילת החדש ותתקדשי לי בהם. והשאלה היא האם היא אמרה, טוב, את הפרוטה קבלתי אז אני אשתו, ואם יביא לי עוד הרי טוב, או שעיקר דעתה על המאתיים. ולעניין שאול ודוד, שאול הרי אמר 'יַעֲשֶׂה הַמֶּלֶךְ עִשֶּׁר גָּדוֹל', ונשאלת השאלה האם דוד נתן דעתו על העושר הגדול ולכן מירב עדין לא הייתה אשתו כי הוא עוד לא קבל את זה, או שדוד בענוותנותו לא שאף לעושר גדול ומה שהיה (מאה ערלות פלשתים) כבר היה שוה פרוטה ועל זה הייתה דעתו. האם ניתן להבין מדברי חז"ל שדוד ושאול דנו בפועל בסוגייה זו?

את הפערים ההלכתיים הקיימים לכאורה בין יחזקאל לתורה (כגון שיחזקאל בא להוסיף תוספת חומרה או לתת הוראת שעה וכדומה), מכיוון שלמעשה הם לא בהכרח קיימים בנבואות אלו.

לאור זאת נוכל גם להבין את דברי יחזקאל בפסוק כב: 'וְהָאַלְמָנָה אֲשֶׁר תִּהְיֶה אַלְמָנָה מִכֹּהֲנֵי יִקָּחוּ'. במבט ראשון הדברים נראים תמוהים מבחינה הלכתית כפי שכבר הערנו, אבל אם מבינים שיחזקאל מתאר קבוצת כוהנים שאמורה להיות מנותקת מהשאר, זה הרבה יותר מובן; הכוהנים המכונים בני צדוק מובדלים מאחיהם הכוהנים. שוב, בפועל לא קרה הדבר הזה, אבל בידול ברמה הערכית ודאי שיכול היה להתקיים. יחזקאל אומר שאסור לכוהנים אלו לשאת אלמנה 'רגילה' אלא אלמנה מכוהן. ואמנם, התורה אינה מבחינה בין אלמנות שונות והוא מותר בכולן, אלא שיחזקאל לא בא חלילה לסתור דברי תורה, אלא לבטא במינוחים הלכתיים את הרעיון של הבידול בקרב הכוהנים.

עיקרון זה של בידול רעיוני בא לידי ביטוי בנושא נוסף הנידון בנבואת יחזקאל על המקדש העתידי, והוא הרחקת המלך מהמקדש.[55] המלך רשאי אמנם להגיע קרוב יותר אל פנים המקדש מיתר העם,[56] אבל גם הוא מחויב לעצור במקום כלשהו ונאסר עליו להיכנס פנימה. בזה בא לידי ביטוי הרעיון שתפקידו ומעמדו של המלך אמנם נעלים ביחס לעם, אבל ביחס לריבונו של עולם הוא אחד מכולם. זו אמירה ערכית כללית, אך היא בולטת במיוחד בהקשר של סוף בית ראשון; מי נמצא ומי לא נמצא במקדש; מי שולט במקדש ומנהל אותו. הרי בזמן חורבן המקדש, כאשר נבוזראדן חולל שמות במערכת השילטון, תוך כדי שהוא הרג את אנשי השילטון שהוא לכד הוא הצליח לתפוס

הבנה שכזו נראית מאד חסרה בפסוקים. ונראה שחז"ל רצו לתאר בטרמינולוגיה שלהם את פשטי המקראות. הם מבטאים בשפת ההלכה את הרעיון ששאיפתו העיקרית של דוד הייתה לעזור לעם ישראל בהריגת אויביו 'ערלות פלשתים', ולאו דווקא להתחתן עם בית המלוכה - 'עשרנו המלך עושר גדול', ושאול דעתו הייתה מי יהיה לו עושר גדול, כי בזה הוא ראה איום על המלכות.

[55] ראו בעניין הרחקת המלך מהמקדש בדברינו לעיל בפרק מב.

[56] כפי שמבואר בפרק מו, ב.

'וְאֶת שְׂרָיָה כֹּהֵן הָרֹאשׁ'.[57] זאת אומרת שהאצולה המלכותית כוללת את הכוהן הגדול, מכיוון שהיה ערבוב גדול, ועל כך מוכיח יחזקאל בנבואתו.

גם העדרו של תיאור של הכוהן הגדול מפרקי נבואות המקדש של יחזקאל, נראה שמשקף את המסר הזה. אפשר לבוא ולומר שאולי יחזקאל עצמו הוא הכוהן הגדול, אבל לפי פשט הפסוקים נקל יותר להסביר זאת לאור ביאורנו השוזר לכל אורך הפרקים הללו, שיחזקאל אינו מתאר תיאור אופרטיבי, אלא מבטא רעיונות כלליים; בהקשר שלנו המסר הוא שכולם שווים במעמדם מצד ריבונו של עולם. התפקידים שונים - מלך, כוהן הגדול, כוהן הדיוט, ומבחינה אופרטיבית ישנו כמובן הציווי 'שׂוֹם תָּשִׂים עָלֶיךָ מֶלֶךְ',[58] שתהא אימתו עליך,[59] ואבוי אם הציבור רואה את המלך כשווה בין שווים, אבל בעיקרון כולם שווים בפני ריבונו של עולם, וגם בפני המלך ניצב שער חסום המונע כניסה.

אם נוסיף לכך את העובדה המתוארת בפסוק הראשון של פרקנו, שהשער המזרחי יהיה חסום, הדברים יובנו אף יותר; כזכור, בפרק ח (פסוק טז) מתאר יחזקאל את מה שהוא רואה בחזונו בבית המקדש, וכך הוא אומר שם:

> וַיְבִא אֹתִי אֶל חֲצַר בֵּית ה' הַפְּנִימִית וְהִנֵּה פֶתַח הֵיכַל ה' בֵּין הָאוּלָם וּבֵין הַמִּזְבֵּחַ כְּעֶשְׂרִים וַחֲמִשָּׁה אִישׁ אֲחֹרֵיהֶם אֶל הֵיכַל ה' וּפְנֵיהֶם קֵדְמָה וְהֵמָּה מִשְׁתַּחֲוִיתֶם קֵדְמָה לַשָּׁמֶשׁ.

האנשים הללו שאותם מתאר יחזקאל היו זקני בית ישראל ובתוכם יאזניהו בן שפן ממשפחות מנהיגי יהודה,[60] כלומר הן השילטון והן הכוהנים העובדים במקדש היו

---

[57] ירמיה נב, כד.
[58] דברים יז, טו.
[59] קידושין לב ע"ב.
[60] כפי שמתבטא במלכים ב כב, ג ובירמיה לו, יא.

שותפים לתועבה הזו, אשר נעשתה בשער המרכזי של המקדש. ובפרק שלנו בא יחזקאל ומצהיר שמעתה לא יכנס עוד המלך משם, אלא הוא יגיע עד לשם ויפנה לאחור.

בגדי הכהונה

פסוקים יח-כ: פַּאֲרֵי פִשְׁתִּים יִהְיוּ עַל רֹאשָׁם וּמִכְנְסֵי פִשְׁתִּים יִהְיוּ עַל מָתְנֵיהֶם לֹא יַחְגְּרוּ בַּיָּזַע. וּבְצֵאתָם אֶל הֶחָצֵר הַחִיצוֹנָה אֶל הֶחָצֵר הַחִיצוֹנָה[61] אֶל הָעָם יִפְשְׁטוּ אֶת בִּגְדֵיהֶם אֲשֶׁר הֵמָּה מְשָׁרְתִם בָּם וְהִנִּיחוּ אוֹתָם בְּלִשְׁכֹת הַקֹּדֶשׁ וְלָבְשׁוּ בְּגָדִים אֲחֵרִים וְלֹא יְקַדְּשׁוּ אֶת הָעָם בְּבִגְדֵיהֶם. וְרֹאשָׁם לֹא יְגַלֵּחוּ וּפֶרַע לֹא יְשַׁלֵּחוּ כָּסוֹם יְכַסְּמוּ אֶת רָאשֵׁיהֶם.

על ההוראה 'לֹא יַחְגְּרוּ בַּיָּזַע' אומרת הגמרא:[62] 'מאי לא יחגרו ביזע? אמר אביי: לא יחגרו במקום שמזיעין. כדתניא: כשהם חוגרין, אין חוגרין לא למטה ממתניהן ולא למעלה מאציליהן (= המרפקים), אלא כנגד אצילי ידיהן. אמר רב אשי אמר לי הונא בר נתן: זימנא חדא הוה קאימנא קמיה דאיזגדר מלכא והוה מדלי לי המיינאי ותיתייה ניהליה (אבנטו היה גבוה, חגור מלמעלה מכנגד אצילי ידיו והפשיטו למטה כדי לנאותו - רש"י) ואמר לי ממלכת כוהנים וגוי קדוש כתיב בכו (וצריכין אתם לנהוג עצמכם בתפארת של כוהנים דכתיב בהו לא יחגרו ביזע - רש"י) כי אתאי קמיה דאמימר (= כאשר הגיע לפניו של החכם אמימר) א"ל אקיים בך (= אמר אמימר להונא בר נתן התקיימו בך דברי הנבואה) 'והיו מלכים אומניך'.

---

[61] נחלקו רש"י ורד"ק בסיבת ההכפלה של המילים 'החצר החיצונה'. לפי רש"י יש פה הדגשה של יציאה אחת מההיכל לעזרת ישראל שביחס להיכל היא חיצונה, ומשם עוד יציאה לעזרת נשים שביחס לעזרת ישראל היא חיצונה יותר. לפי רד"ק יש לקרוא את הפסוק כך: 'החצר החיצונה, ומהי החצר החיצונה? - אל העם' דהיינו מקום העם שהוא בעזרת ישראל.

[62] זבחים יח ע"ב-יט ע"א.

בגדי הכהונה מתוארים כאן כבגדי מלכים מהודרים ובזה אנו רואים המשך של המגמה להאדיר את הכהונה, תוך החלפתו של מעמד המלוכה בהקשר של הקרבה למקדש. כל זאת כתיקון להתערבות היתר של מעמד המלוכה במקדש בימי הבית הראשון.

גם תיאור התספורת של הכוהנים מבטא את המגמה הזו; בין מצוות הלא-תעשה שחלות על הכוהנים המוכרות לנו מתורת משה אנו מוצאים את האיסור לעשות קרחה בראש (ויקרא כא, ה) וכן את האיסור לפרוע פרע (שם, י. אמנם בתורה האיסור מתייחס לכוהן הגדול בלבד ואילו כאן הוא חל על הכוהנים כולם, וכפי שהרחבנו לעיל). ישנה פה גם הדגשה חיובית על טיפוח מראה הכוהן - 'כָּסוֹם יְכַסְּמוּ אֶת רָאשֵׁיהֶם', וכפי שמסבירים זאת חז"ל[63] זו תספורת יוקרתית מאוד, והפסוק לא בא רק לשלול שיער פרוע, כפי שמשתמע מספר ויקרא, אלא לתת מעין החלפה במקדש למעמד המלכות ובכך להוציא הן את המלך והן את הכוהן הגדול ממעמד שליטה במקדש והעברת המעמד לכל הכוהנים הכשרים.

תיקון לקלקול שהיה בבית המקדש הראשון

פסוק כד: וְעַל רִיב הֵמָּה יַעַמְדוּ לְמִשְׁפָּט בְּמִשְׁפָּטַי יִשְׁפְּטֻהוּ וְאֶת תּוֹרֹתַי וְאֶת חֻקֹּתַי בְּכָל מוֹעֲדַי יִשְׁמֹרוּ וְאֶת שַׁבְּתוֹתַי יְקַדֵּשׁוּ.

צריך להבין את המשמעות של הסיפא של הפסוק, הלא השבת לא מתקדשת באמצעות קביעה של בני אדם כמו החגים הנקבעים לפי לוח השנה התלוי בהנהגת העם? אפשר לבוא ולומר שההוראה 'וְאֶת שַׁבְּתוֹתַי יְקַדֵּשׁוּ' היא למעשה בפועל ומלמדת את הכוהנים שעליהם לקדש את ימי השבתון דהיינו את ימי החגים כיום-טוב שבתון, כפי שלמדו חכמים מהמילים 'מִמְּקֻרַת הַשַּׁבָּת' שהכוונה ליום טוב ראשון של חג המצות.[64] אמנם,

---

[63] סנהדרין כב ע"ב.

[64] ויקרא כג, טו ובגמרא מנחות סה ע"א-ע"ב.

נראה יותר להסביר שהיא מבטאת את תגובת הנגד לחילול השבת הנוראי שהיה בבית המקדש הראשון בידיעת ובעידוד מלכי יהודה. כך נאמר בספר ירמיה:[65] 'וְאָמַרְתָּ אֲלֵיהֶם שִׁמְעוּ דְבַר-ה' מַלְכֵי יְהוּדָה וְכָל-יְהוּדָה וְכֹל יֹשְׁבֵי יְרוּשָׁלַם הַבָּאִים בַּשְּׁעָרִים הָאֵלֶּה. כֹּה אָמַר ה' הִשָּׁמְרוּ בְנַפְשׁוֹתֵיכֶם וְאַל תִּשְׂאוּ מַשָּׂא בְּיוֹם הַשַּׁבָּת וַהֲבֵאתֶם בְּשַׁעֲרֵי יְרוּשָׁלַם. וְלֹא תוֹצִיאוּ מַשָּׂא מִבָּתֵּיכֶם בְּיוֹם הַשַּׁבָּת וְכָל מְלָאכָה לֹא תַעֲשׂוּ וְקִדַּשְׁתֶּם אֶת יוֹם הַשַּׁבָּת כַּאֲשֶׁר צִוִּיתִי אֶת אֲבוֹתֵיכֶם. וְלֹא שָׁמְעוּ וְלֹא הִטּוּ אֶת אָזְנָם וַיַּקְשׁוּ אֶת עָרְפָּם לְבִלְתִּי שְׁמוֹעַ וּלְבִלְתִּי קַחַת מוּסָר'. עצם העובדה שחילול השבת היה לא בחדרי חדרים אלא במקום המסחר דהיינו אצל חומות העיר אנו למדים שהשילטון והכוהנים היו שותפים מלאים לכך, ולכן התעורר הצורך להדגיש שבמקדש העתידי שהכוהנים **לא יהיו** אוכלי נבלות, **ולא** מחללי שבת.

אמנם נראה כי ישנה פה ציפייה נוספת של יחזקאל מהכוהנים במקדש העתידי. את האמירה לכוהנים 'וְעַל רִיב הֵמָּה יַעַמְדוּ לְמִשְׁפָּט בְּמִשְׁפָּטַי יִשְׁפְּטֻהוּ' יש להבין בשני אופנים:

- הכוהנים ישמשו גם כשופטים כחלק מתפקידם להנחיל תורה לישראל. כך אכן נאמר בתיאור מערכת המשפט בתורה 'וּבָאתָ אֶל הַכֹּהֲנִים הַלְוִיִּם וְאֶל הַשֹּׁפֵט אֲשֶׁר יִהְיֶה בַּיָּמִים הָהֵם וְדָרַשְׁתָּ וְהִגִּידוּ לְךָ אֵת דְּבַר הַמִּשְׁפָּט'.[66]

- הכוהנים כמנהיגי העם ישפטו את העבריינים המחללים את השבת ובכך יתקנו את חטאי ההנהגה הקלוקלת משלהי הבית הראשון. כך מצאנו שהנהיג המלך

---

[65] ירמיה יז, כ-כג. חילול שבת הממוסד על ידי מנהיגי העם היה כל כך חמור עד כדי כך שלימים נחמיה תלה בו את הסיבה לחורבן הבית כפי שאמר הוא למנהיגי ירושלים בדורו 'וַאָרִיבָה אֵת חֹרֵי (= ראשי העם) יְהוּדָה וָאֹמְרָה לָהֶם מָה-הַדָּבָר הָרָע הַזֶּה אֲשֶׁר אַתֶּם עֹשִׂים וּמְחַלְּלִים אֶת יוֹם הַשַּׁבָּת. הֲלוֹא כֹה עָשׂוּ אֲבֹתֵיכֶם וַיָּבֵא אֱלֹהֵינוּ עָלֵינוּ אֵת כָּל הָרָעָה הַזֹּאת, וְעַל הָעִיר הַזֹּאת וְאַתֶּם מוֹסִיפִים חָרוֹן עַל יִשְׂרָאֵל לְחַלֵּל אֶת הַשַּׁבָּת' (נחמיה יג, יז-יח).

[66] דברים יז, ט. כך אכן נדרש בספרי (שופטים, קנג) על פסוק זה 'מצווה בבית דין שיהיו בו כהנים ולויים' וכן נפסק ברמב"ם (הלכות סנהדרין פ"ב ה"ב).

יהושפט ודרש מהכוהנים, כחלק מהנהגת העם לאכוף את קיום מצוות ומשפטי התורה על העם כפי שנאמר 'וְגַם בִּירוּשָׁלִַם הֶעֱמִיד יְהוֹשָׁפָט מִן הַלְוִיִּם וְהַכֹּהֲנִים וּמֵרָאשֵׁי הָאָבוֹת לְיִשְׂרָאֵל לְמִשְׁפַּט ה' וְלָרִיב... וַיְצַו עֲלֵיהֶם לֵאמֹר כֹּה תַעֲשׂוּן בְּיִרְאַת ה' בֶּאֱמוּנָה וּבְלֵבָב שָׁלֵם. וְכָל רִיב אֲשֶׁר יָבוֹא עֲלֵיכֶם מֵאֲחֵיכֶם הַיּוֹשְׁבִים בְּעָרֵיהֶם בֵּין דָּם לְדָם בֵּין תּוֹרָה לְמִצְוָה לְחֻקִּים וּלְמִשְׁפָּטִים, וְהִזְהַרְתֶּם אֹתָם וְלֹא יֶאְשְׁמוּ לַה' וְהָיָה-קֶצֶף עֲלֵיכֶם וְעַל אֲחֵיכֶם כֹּה תַעֲשׂוּן וְלֹא תֶאְשָׁמוּ'.[67]

סוגית טומאת המת

פסוקים כה-כז: וְאֶל מֵת אָדָם לֹא יָבוֹא לְטָמְאָה כִּי אִם לְאָב וּלְאֵם וּלְבֵן וּלְבַת לְאָח וּלְאָחוֹת אֲשֶׁר לֹא הָיְתָה לְאִישׁ יִטַּמָּאוּ. וְאַחֲרֵי טָהֳרָתוֹ שִׁבְעַת יָמִים יִסְפְּרוּ לוֹ וּבְיוֹם בֹּאוֹ אֶל הַקֹּדֶשׁ אֶל הֶחָצֵר הַפְּנִימִית לְשָׁרֵת בַּקֹּדֶשׁ יַקְרִיב חַטָּאתוֹ נְאֻם ה' אלהים.

יחזקאל מונה את ששת הקרובים שמותר לכוהן להיטמא להם, כאשר אשתו אינה מופיעה ברשימה. ומעניין שגם בפשט הפסוק בתורה כתובה אשתו אולי רק ברמז כפי שנאמר 'כִּי אִם לִשְׁאֵרוֹ הַקָּרֹב אֵלָיו לְאִמּוֹ וּלְאָבִיו וְלִבְנוֹ וּלְבִתּוֹ וּלְאָחִיו וְלַאֲחֹתוֹ הַבְּתוּלָה...'[68] על מילות הפסוק 'כִּי אִם לִשְׁאֵרוֹ הַקָּרֹב אֵלָיו' נשאלת השאלה האם זו כותרת שבסופה מעין נקודתיים ורשימת השארים, היינו ששת הקרובים, או שהכוונה לאשתו. הרמב"ם[69] נוקט כשיטה הראשונה: 'כִּי אִם לִשְׁאֵרוֹ הַקָּרֹב אֵלָיו דהיינו לְאִמּוֹ וּלְאָבִיו וְלִבְנוֹ וּלְבִתּוֹ וּלְאָחִיו וְלַאֲחֹתוֹ הַבְּתוּלָה', והוא שואל[70] מדוע התירו לכוהן להיטמא לאשתו? ועונה שמכיוון שהיא בגדר מת מצוה, כי אם בעלה לא יתעסק בה מי יותר יתעסק בה. רש"י (על הפסוק מספר ויקרא) מבאר כשיטה השניה (כדברי הגמרא

---

[67] דברי הימים ב יט, ח-י.
[68] ויקרא כא, ב.
[69] הלכות אבל פ"ב ה"א.
[70] שם, ז.

ביבמות כב ע"ב) ששארו זהו כינוי לאשתו. האמירה של יחזקאל בהקשר זה דומה מאד להבנת הרמב"ם. בכל אופן אין קושי להבנה כי 'שארו' היא אשתו ומדוע היא חסרה אצל יחזקאל שכן את הפער הקיים לכאורה בין ההלכות הנוגעות לטומאת מת כפי שמתאר אותן יחזקאל, לבין אלה המוכרות לנו מהתורה, ניתן גם כן להבין לאור העיקרון שיחזקאל מבטא רעיונות ולא הלכה למעשה ועל כן מספיק היה איזכור חלקי של ניסוח התורה.

באופן זה מתיישב הבדל נוסף בין דיני הטהרה המופיעים בתורה לבין הנאמר בפרקנו. התורה מצוה על החפץ להיטהר מטומאת מת למנות שבעה ימי טהרה כפי שנאמר 'הַנֹּגֵעַ בְּמֵת לְכָל נֶפֶשׁ אָדָם וְטָמֵא שִׁבְעַת יָמִים',[71] ואילו יחזקאל מתאר שבעה ימים נוספים: 'וְאַחֲרֵי טָהֳרָתוֹ שִׁבְעַת יָמִים יִסְפְּרוּ לוֹ' כלומר הטהרה עצמה אורכת שבעת ימים מלבד שבעת ימי הטומאה שבאו לאחר הפרישה מהמת. מבחינה הלכתית, נדרש ליישב את הפער ואכן חז"ל תירצו ואמרו ש'אַחֲרֵי טָהֳרָתוֹ' היינו אחרי הפרישה מהמת.[72] אבל כאמור, אפשר להסביר את הדברים ברמה הערכית סמלית, ולומר שהמסר הוא שיש להיטהר מטומאת עבודה זרה, המשולה לטומאת מת,[73] ורק לאחר מכן יוכלו הכוהנים לחנוך מחדש את המקדש.

עידוד למתנות כהונה

פסוק ל: וְרֵאשִׁית כָּל בִּכּוּרֵי כֹל וְכָל תְּרוּמַת כֹּל מִכֹּל תְּרוּמוֹתֵיכֶם לַכֹּהֲנִים יִהְיֶה וְרֵאשִׁית עֲרִסוֹתֵיכֶם תִּתְּנוּ לַכֹּהֵן לְהָנִיחַ בְּרָכָה אֶל בֵּיתֶךָ.

---

[71] במדבר יט, יא.

[72] מועד קטן טו ע"ב.

[73] כפי שנאמר לעיל (לו, כה): 'וְזָרַקְתִּי עֲלֵיכֶם מַיִם טְהוֹרִים וּטְהַרְתֶּם מִכֹּל טֻמְאוֹתֵיכֶם וּמִכָּל גִּלּוּלֵיכֶם אֲטַהֵר אֶתְכֶם'.

יחזקאל מעודד את העם להעניק את מתנות הכהונה, ואנו מוצאים מעין דברים אלו בנבואת מלאכי:[74] 'הָבִיאוּ אֶת כָּל הַמַּעֲשֵׂר אֶל בֵּית הָאוֹצָר וִיהִי טֶרֶף בְּבֵיתִי וּבְחָנוּנִי נָא בָּזֹאת אָמַר ה' צְבָאוֹת אִם לֹא אֶפְתַּח לָכֶם אֵת אֲרֻבּוֹת הַשָּׁמַיִם וַהֲרִיקוֹתִי לָכֶם בְּרָכָה עַד בְּלִי דָי'.

אמנם נראה כי מגמת העידוד וההבטחה על שפע שיבוא עם הנתינה, הן שונות בשני המקרים. הנביא מלאכי מתמודד עם תקופה של בצורת ורעב, כהבטחת הנביא שם בפסוק יא 'וְגָעַרְתִּי לָכֶם בָּאֹכֵל (= בארבה לסוגיו המשחית את היבול - על פי רש"י) וְלֹא יַשְׁחֵת לָכֶם אֶת פְּרִי הָאֲדָמָה וְלֹא תְשַׁכֵּל לָכֶם הַגֶּפֶן בַּשָּׂדֶה אָמַר ה' צְבָאוֹת'. וממילא מובן שישנו קושי כלכלי לתת את המתנות לכוהנים וללויים. לכן היה צורך בעידוד שהמסר שלו שדווקא הנתינה של המתנות היא שתביא את הגשם ואת השפע הכלכלי. לעומת זאת הנביא יחזקאל עוסק בעתיד מושלם, ונשאלת השאלה מה הסיבה שבגינה עליו לעודד את העניין? ונראה שדווקא הריחוק של העם מהמקדש ומבני צדוק יכול היה לגרום לתחושה שאין כלל השפעה של המקדש ושל הכוהנים על שאר העם, ולכן בא הנביא ואומר שהנתינה לכוהנים תביא ברכה לבית כל אדם ואדם.

כן ניתן לבאר ולומר הסבר נוסף. ראינו כי לעתיד הכהונה תתקדש ותהיה כחלק ממערכת המקדש. המקדש העתידי ישפיע ברכה על כל הארץ וממנו יבוא השפע כפי שנאמר על הנחל שיצא מהמקדש 'וְעַל הַנַּחַל יַעֲלֶה עַל שְׂפָתוֹ מִזֶּה וּמִזֶּה כָּל עֵץ מַאֲכָל לֹא יִבּוֹל עָלֵהוּ וְלֹא יִתֹּם פִּרְיוֹ לְחָדָשָׁיו יְבַכֵּר כִּי מֵימָיו מִן הַמִּקְדָּשׁ הֵמָּה יוֹצְאִים וְהָיָה פִרְיוֹ לְמַאֲכָל וְעָלֵהוּ לִתְרוּפָה'.[75] באה הנבואה בפרקנו ואומרת כי השפע של המקדש יבוא לעם גם דרך הכוהנים שיחזרו לא להיות רק שליחי הקב"ה אלא גם המביאים את השפע אל העם.

---

[74] מלאכי ג, י.
[75] לקמן מז, יב.

פרק מה

בתחילת פרקנו עוסק יחזקאל בחלוקת הארץ לנחלות - וּבְהַפִּילְכֶם אֶת הָאָרֶץ בְּנַחֲלָה תָּרִימוּ תְרוּמָה לה' קֹדֶשׁ מִן הָאָרֶץ - כאשר אתם תחלקו מחדש את הארץ לנחלות, יש להקצות מקום לה', למקדש ולמשרתי ה' - הכוהנים והלויים, וכן לנשיא. להלן בפרק מח ממשיך יחזקאל ומפרט את מקום נחלת כל שבט ושבט, וכן נחלת הנשיא מיקומה וגודלה.

נשאלת כאן שאלה כפולה; ראשית, אם הדברים מפורטים בפרק מח מה הטעם להזכירם בפרקנו? ושנית, לשם מה נצרכת חלוקה מחדש? הלא בזמן יהושע נחלקה הארץ לנחלות בצורה מאד ברורה,[1] ועוד קודם לכן, גיבו יעקב אבינו[2] ומשה רבינו[3] את החלוקה הזו באופן מסוים, ופתאום מופיע כאן שעתיד להתרחש שינוי, כביכול מובן מאליו ללא כל ציווי מקדים - 'וּבְהַפִּילְכֶם אֶת הָאָרֶץ בְּנַחֲלָה' - כאשר אתם תחלקו את הארץ מחדש, בצורה שונה, עליכם יהיה להקצות גם מקום למקדש, ויש להבין עניין זה.

בהסבירנו את הפרקים הללו, החל מפרק מ, נקטנו בקו שלפיו יחזקאל בדבריו אינו בא לתת הוראות אופרטיביות הלכה למעשה כיצד ינהגו במקדש העתיד, אלא רצונו לבטא את האופן שבו יש לתקן את העוולות שנעשו בבית ראשון, והוא נוקט בלשון הלכתית כאמצעי להעברת המסרים הללו. בהתאם לקו הסברה זה, נראה שנוכל להבין היטב גם את תוכן פרקנו.

---

[1] יהושע יג-יט.

[2] בראשית מט. כגון בפסוק יג 'זְבוּלֻן לְחוֹף יַמִּים יִשְׁכֹּן' וכן מבואר בדברי רד"ק שם פסוק א.

[3] דברים לג. כגון בפסוק כב 'וּלְדָן אָמַר דָּן גּוּר אַרְיֵה יְזַנֵּק מִן הַבָּשָׁן' הרומז לנחלתו הצפונית של שבט דן (ליש - שופטים יח, כט).

הפרק פותח במילים 'וּבְהַפִּילְכֶם אֶת הָאָרֶץ בְּנַחֲלָה תָּרִימוּ תְרוּמָה לה' קֹדֶשׁ מִן הָאָרֶץ אֹרֶךְ חֲמִשָּׁה וְעֶשְׂרִים אֶלֶף אֹרֶךְ וְרֹחַב עֶשְׂרָה אֲלָף'. נוכל לדמות זאת לצורת מלבן שאורכו 25,000 אמה ורוחבו 10,000 אמה, כאשר שטחו כולל את המקדש שגודלו 500 אמה על 500 אמה (כפי שמופיע בפסוק ב). לאחר מכן[4] ממשיך יחזקאל ומתאר 'מלבן' נוסף: 'וַחֲמִשָּׁה וְעֶשְׂרִים אֶלֶף אֹרֶךְ וַעֲשֶׂרֶת אֲלָפִים רֹחַב וְהָיָה לַלְוִיִּם מְשָׁרְתֵי הַבַּיִת לָהֶם לַאֲחֻזָּה עֶשְׂרִים לְשָׁכֹת'. כלומר, יהיה מלבן אחד, צפוני, עבור המקדש והכוהנים, מלבן שני אמצעי, זהה בגודלו לראשון, שיינתן ללויים, ומלבן שלישי, דרומי, עבור כל הבאים בשערי העיר: 'וְאֲחֻזַּת הָעִיר תִּתְּנוּ חֲמֵשֶׁת אֲלָפִים רֹחַב וְאֹרֶךְ חֲמִשָּׁה וְעֶשְׂרִים אֶלֶף לְעֻמַּת תְּרוּמַת הַקֹּדֶשׁ לְכָל בֵּית יִשְׂרָאֵל יִהְיֶה'.

> פסוק ז: וְלַנָּשִׂיא - המלך[5] - מִזֶּה וּמִזֶּה לִתְרוּמַת הַקֹּדֶשׁ וְלַאֲחֻזַּת הָעִיר אֶל פְּנֵי תְרוּמַת הַקֹּדֶשׁ וְאֶל פְּנֵי אֲחֻזַּת הָעִיר מִפְאַת יָם יָמָּה וּמִפְאַת קָדְמָה קָדִימָה - רצועות שטח משני הצדדים, במקביל למלבנים שהוזכרו, ממזרח וממערב - וְאֹרֶךְ לְעֻמּוֹת אַחַד הַחֲלָקִים מִגְּבוּל יָם אֶל גְּבוּל קָדִימָה - באותו אורך של המלבנים, מהגבול המזרחי ועד הגבול של הים.

מעמד ועצמאות לכוהנים

החלוקה שמתאר יחזקאל, שאינה מתחשבת בתנאים הטופוגראפיים של הארץ (שכן אנו לא מוצאים כאן התייחסות לטוואי השטח כגון נחלים או הרים, כפי שהדברים מתוארים

---

[4] פסוק ה.

[5] כפירוש רש"י על פסוק יז בפרקנו. אמנם, בחלק מכתבי היד של רש"י אנו מוצאים שפירש נשיא במשמעות של כוהן גדול (לעיל מד, ג) אך היות ובחומש וכן לעיל ביחזקאל לז המילה נשיא פירושה מלך, נקטנו כך גם כאן. ונראה שהסמיכות למקדש הביאה את רש"י לבאר שנשיא היינו כוהן גדול. בהמשך דברינו נסביר מדוע אף למלך יש קשר ושייכות למקדש.

ביהושע)[6] מובנת לאור ההסבר שבו אנו נוקטים בפרקי המקדש, כאמור, שהיא איננה חלוקה שתתרחש בפועל הלכה למעשה אלא היא מבטאת עיקרון. על פי החלוקה המוכרת בתורה הכוהנים והלויים אינם מקבלים נחלה משל עצמם כפי שנאמר 'לֹא יִהְיֶה לַכֹּהֲנִים הַלְוִיִּם כָּל שֵׁבֶט לֵוִי חֵלֶק וְנַחֲלָה עִם יִשְׂרָאֵל אִשֵּׁי ה' וְנַחֲלָתוֹ יֹאכֵלוּן. וְנַחֲלָה לֹא יִהְיֶה לוֹ בְּקֶרֶב אֶחָיו ה' הוּא נַחֲלָתוֹ כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר לוֹ'.[7] במקום נחלה משל עצמם, קבעה התורה כי יינתנו להם ערים בתוך נחלות שאר השבטים כפי שנאמר 'צַו אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְנָתְנוּ לַלְוִיִּם מִנַּחֲלַת אֲחֻזָּתָם עָרִים לָשָׁבֶת וּמִגְרָשׁ לֶעָרִים סְבִיבֹתֵיהֶם תִּתְּנוּ לַלְוִיִּם'.[8] בכך גרמה התורה כי בני שבט לוי יהיו פזורים בכל רחבי ארץ ישראל ולקביעה זו משמעות מעניינת; מחד, היות ובכל מקום ימצאו לויים מדובר בהשפעה רוחנית אידילית על העם כולו, כפי שבירך משה רבינו: 'יוֹרוּ מִשְׁפָּטֶיךָ לְיַעֲקֹב וְתוֹרָתְךָ לְיִשְׂרָאֵל'.[9]

אך מאידך, ברמה הפרקטית, העדר נחלה עצמאית עבור הכוהנים עלול היה לגבות מחיר כלכלי קשה. לא בכדי אומרת התורה 'הִשָּׁמֶר לְךָ פֶּן תַּעֲזֹב אֶת הַלֵּוִי'[10] שכן הלויים היוו בעצם אוכלוסיה עניה, חסרת מעמד משל עצמה אשר עיניה נשואות לסיוע של האחרים.[11] מעמד המלוכה יכול היה, ואף הצליח לעיתים, לנצל את חולשתם זו של הכוהנים והלויים, וכפי שתיארנו כבר בהרחבה (לעיל בפרק מב).[12] במסר של תיקון לתהליכים הללו, באה הנבואה של יחזקאל ומבדלת את העם ואת הנשיא מהמקדש

---

[6] ראו עוד על השיקולים הראליים המשפיעים על קביעת הגבולות שבין השבטים בדברי יוחנן אהרוני (יואל רפל [עורך] תולדות ארץ ישראל, חלק א עמ' 161-165).

[7] דברים יח, א-ב.

[8] במדבר לה, ב. מיישום מצווה זו בימי יהושע (יהושע כא) משמע שאין הכוונה לתת ערים רק ללויים אלא גם לכוהנים בני שבט לוי.

[9] דברים לג, י.

[10] דברים יב, יט.

[11] חז"ל דורשים בכמה מקומות שבזה התממשה קללת יעקב ללוי 'אַחַלְקֵם בְּיַעֲקֹב וַאֲפִיצֵם בְּיִשְׂרָאֵל' (בראשית מט, ז וברש"י שם). להרחבה ראו במקורות שמביא הרב מנחם כשר על פסוק זה בתורה שלמה.

[12] חזקיהו מלך יהודה, כחלק מתיקון השחיתות השלטונית בבית המקדש בתקופתו של אביו אחז (מלכים ב טז), ניסה לבסס את עצמאותם של הכוהנים והלויים כפי שמתואר בדברי הימים (דברי הימים ב לא, ג-י). יש לציין שאף חזקיהו עשה זאת דווקא עם הכוהנים מבני צדוק (שם, י) ולפי הנאמר ביחזקאל מד, טו שכוהנים אלו לא היו בין החוטאים מובן מדוע דווקא בכוהנים אלו בחר חזקיהו.

ומעניקה מעמד משמעותי ביותר לכוהנים. הם מקבלים נחלות, ואף את הנחלות המרכזיות ביותר בארץ.

מובן אם כן שגם אם ברמה הפרקטית לא תהיה נחלה מיוחדת לכוהנים כפי שמתאר זאת יחזקאל (ואכן חלוקה שכזו לא קרתה בימי הבית שני) האמירה של החזון התיאורטי הזה היא שמעמד הכהונה יהיה עצמאי ומאד משמעותי. ואמנם, אנו מוצאים בשיבת ציון התממשות של העיקרון הזה של העצמת הכוהנים, כאשר עזרא הכוהן חולל מהפכה דתית ככוהן ומעמדו היה עצום,[13] ולא בהקשר של גינוני מלוכה.[14] גם בתקופה מאוחרת יותר, בזמן החשמונאים, מעמד הכהונה היה משמעותי ביותר.[15] מובן אם כן שיחזקאל לא מלמד כאן על חלוקת נחלות לבני לוי ומניעה מעשית של מגורי הכוהנים ברחבי הארץ, אלא מתווה דרך כיצד יבואו העוולות על תיקונן.

בין הכוהנים ללויים

על נחלת הכוהנים נאמר בפסוק ד 'וְהָיָה לָהֶם מָקוֹם לְבָתִּים'. לעומת זאת על הנחלה שתינתן ללויים נאמר בפסוק ה 'וְהָיָה לַלְוִיִּם מְשָׁרְתֵי הַבַּיִת לָהֶם לַאֲחֻזָּה'. מלבי"ם כתב בפירושו לפסוק ד ביחס לכוהנים 'לא יקחוהו בתורת נחלה לעשות בו שדות וכרמים כמו בחלק הלויים, רק יבנו שם בתים לשבתם'. והנה חלוקה כזו שבין הכוהנים ללויים לא הייתה כמותה בעת חלוקת הארץ בימי יהושע. שם נאמר שהציווי מימי משה לתת לשבט לוי ערים למגורים ומגרשים לבהמות ולשאר צרכיהם כפי שנאמר 'וְהָיוּ הֶעָרִים

---

[13] עזרא ט-י.

[14] אמנם, היה לעזרא גיבוי מהשלטון הפרסי (כפי שמתואר בעזרא פרק ז). נראה כי סמיכות הנשיא לנחלות הכוהנים והלויים באה גם בכדי לעורר על גיבוי שכזה במקדש העתידי.

[15] אמנם בימי החשמונאים הכוהנים לקחו לעצמם גם את המלוכה ונחלקו הרמב"ם (הלכות חנוכה פ"ג ה"א) ורמב"ן (בראשית מט, י) האם טוב היה הדבר או לא (כפי שדייק הגרי"ד סולוביצ'יק זצ"ל בספרו 'על התשועות' עמ' 190).

לָהֶם לְשֶׁבֶת וּמִגְרְשֵׁיהֶם יִהְיוּ לִבְהֶמְתָּם וְלִרְכֻשָׁם וּלְכֹל חַיָּתָם'[16] התקיים הן בנתינה לכוהנים והן ללויים.[17] מהי אם כן מטרת השינוי שמנבא עליו יחזקאל?

על הכוהן הגדול נאמר 'וּמִן הַמִּקְדָּשׁ לֹא יֵצֵא'[18] וכתב על כך הרמב"ם:[19] 'ובית יהיה לו מוכן במקדש והיא הנקראת לשכת כוהן גדול. וכבודו ותפארתו שיהיה יושב במקדש כל היום ולא ייצא אלא לביתו בלבד, בלילה או שעה או שתיים ביום. ויהיה ביתו בירושלים ואינו זז משם'. הכוהן הגדול אינו יוצא מהמקדש אלא לשינה של הלילה וחוזר מייד בבוקר למקדש. אופי שכזה רואה יחזקאל לעתיד לכל הכוהנים הראויים לעבודת המקדש, ולפיכך אין להם שדות אלא רק בתי מגורים בסמוך למקדש (גם אם לא יקרה הדבר בפן המעשי אך משמעות הדבר היא מה שציינו שברמה הרוחנית מעמד כלל הכוהנים במקדש העתידי יהיה כשל הכוהן הגדול). כל זאת בהתאמה למה שראינו בפרק הקודם כי מעמד הכוהנים יעלה למעמד הכוהן הגדול. הלויים, הם שעולים למעמד הכוהנים כפי שהיו בזמן יהושע שהיו להם בעריהם גם שדות וכרמים.

התרומות למקדש

פסוקים יג-טו: זֹאת הַתְּרוּמָה אֲשֶׁר תָּרִימוּ שִׁשִּׁית הָאֵיפָה מֵחֹמֶר הַחִטִּים וְשִׁשִּׁיתָם הָאֵיפָה

(= ותחלקו אחד מתוך שישה של האיפה - רש"י) מֵחֹמֶר הַשְּׂעֹרִים. וְחֹק הַשֶּׁמֶן הַבַּת הַשֶּׁמֶן מַעְשַׂר הַבַּת מִן הַכֹּר עֲשֶׂרֶת הַבַּתִּים חֹמֶר כִּי עֲשֶׂרֶת הַבַּתִּים חֹמֶר. וְשֵׂה

---

[16] במדבר לה, ג.
[17] יהושע כא.
[18] ויקרא כא, יב.
[19] הלכות כלי המקדש פ"ה ה"ו.

אַחַת מִן הַצֹּאן מִן הַמְּאתַיִם מִמַּשְׁקֵה יִשְׂרָאֵל[20] לְמִנְחָה וּלְעוֹלָה וְלִשְׁלָמִים לְכַפֵּר עֲלֵיהֶם נְאֻם ה' אלהים.

יחזקאל מונה חומרים שונים אשר ניתנו עבור הקורבנות במקדש, וניתן לשים לב לכך שמקומו של היין נפקד. (כן מצאנו התייחסות שלילית ליין בפרק הקודם, בפסוק כא: 'וְיַיִן לֹא יִשְׁתּוּ כָּל כֹּהֵן בְּבוֹאָם אֶל הֶחָצֵר הַפְּנִימִית'). ומסתבר שיחזקאל מוכיח על תופעה שהייתה בבית ראשון, אותה מתאר גם ישעיה[21] בנבואה חריפה אודות השכרות וההוללות:

הוֹי עֲטֶרֶת גֵּאוּת שִׁכֹּרֵי אֶפְרַיִם וְצִיץ נֹבֵל צְבִי תִּפְאַרְתּוֹ אֲשֶׁר עַל רֹאשׁ גֵּיא שְׁמָנִים הֲלוּמֵי יָיִן - זו ביקורת על הנהנתנות, כאשר לעתיד לבוא יתוקן הדבר - בַּיּוֹם הַהוּא יִהְיֶה ה' צְבָאוֹת לַעֲטֶרֶת צְבִי וְלִצְפִירַת תִּפְאָרָה לִשְׁאָר עַמּוֹ - אבל בסוף ימי בית ראשון, בזמן חזקיה, או אחז, לא כך היה - וְגַם אֵלֶּה בַּיַּיִן שָׁגוּ וּבַשֵּׁכָר תָּעוּ כֹּהֵן וְנָבִיא שָׁגוּ בַשֵּׁכָר נִבְלְעוּ מִן הַיַּיִן תָּעוּ מִן הַשֵּׁכָר - המשפט והנבואה התדרדרו מחמת הנהנתנות, אשר לה היו שותפים, כפי שציין הנביא, אף הכוהנים - עד כדי התיאור הבולט בחריפותו 'כִּי כָּל שֻׁלְחָנוֹת מָלְאוּ קִיא צֹאָה בְּלִי מָקוֹם'.

ישעיה הנביא מתייחס לא רק לשולחנות אשר בבית המרזח, אלא אל שולחנות המקדש, שהרי תוכן הפסוקים נסב על שלחנות שהיו לפני הכוהנים, וכפי שפירש הרד"ק ששולחנות הקורבנות מלאו קיא צואה ללא מקום שנשאר נקי, כשולחנות השיכורים בבתי המרזח. ונראה שנבואותיו של יחזקאל באות לבשר על מצב שונה במקדש העתידי, בניגוד לאווירה זו ששררה בסוף תקופת בית ראשון.

---

[20] ממשקה הראוי לשימוש לישראל כלומר שאינו מערלה וכדומה (פסחים מח ע"א) ומובאים דבריהם ברש"י וברד"ק פה.
[21] פרק כח.

גם מה שנאמר קודם לכן בנבואתנו מחזק את ההנחה שיחזקאל מתאר בפרקנו ריאקציה להתנהלות בימי בית ראשון: וכך נאמר בפסוק י: 'מַאְזְנֵי צֶדֶק וְאֵיפַת צֶדֶק וּבַת צֶדֶק יִהְיֶה לָכֶם'; הנביא אומר שבעתיד לא יביאו עוד מנחות אשר נמדדו ברמאות ובשקר. הרמאות המתוארת שם הייתה אמנם רמאות של השילטון בהקשר של נשילת העם מנחלותיו, כפי שנאמר בפסוק ט: 'רַב לָכֶם נְשִׂיאֵי יִשְׂרָאֵל חָמָס וָשֹׁד הָסִירוּ'. אבל לאור דברי יחזקאל בהמשך אודות המנחות שבמקדש,[22] נראה שהדברים מתקשרים עם נבואה נוספת של ישעיה מתקופה זו, הנבואה הידועה מפרק א: '...לָמָּה לִי רֹב זִבְחֵיכֶם... לֹא תוֹסִיפוּ הָבִיא מִנְחַת שָׁוְא קְטֹרֶת תּוֹעֵבָה הִיא לִי...'

כאשר למדים את פרק א בישעיה, נראה במבט ראשון שהסיבה שבגינה הנביא שלל את הקרבת הקורבנות בזמנו היא שלא יתכן שאדם ישקיע אך ורק ב'בן אדם למקום' בה בשעה שה'בן אדם לחברו' שלו לוקה, משום שלא ניתן לבנות את הקומה של ה'בן אדם למקום' מבלי שהקומה הבסיסית קיימת. אמנם, קיים מסר נוסף שיש לשים אליו לב, והוא מתקשר לעניין שבו אנו עוסקים בפרקנו; המנחות שהוקרבו היו מלוות בעוולות ושקרים ועל כך זעק ישעיה שאין זה רצון ה'. יחזקאל בא ואומר תהיה איפת צדק, ואז יביאו מנחות, אך לא יין, וזהו בדיוק הרעיון שעומד ברקע נבואתו של ישעיה, אשר מבשר 'צִיּוֹן בְּמִשְׁפָּט תִּפָּדֶה וְשָׁבֶיהָ בִּצְדָקָה'! לא רק בתחום המסחרי רימו איש את אחיו, אלא אף בתחומי המקדש עצמו שררה שחיתות נוראית, כפי שהוא אומר 'סָבְאֲךָ מָהוּל בַּמָּיִם'. (זה גם הטעם לכך שישעיה אומר לחזקיה, אתה עשית מהפיכה רוחנית במקדש, יש לשים את הדגשים על תחומים אחרים כמשפט וצדק, ואף את המקדש עצמו יש לטהר מעוולות וחוסר צדק על מנת שלא יהיה עוד מצב של 'מנחת שוא').

[22] פסוקים יא-טו.

על הפסוק (בתהילים קכב, ג) המתאר את ירושלים כ-'כְּעִיר שֻׁחֲבְרָה לָהּ יַחְדָּו' אומרים חז"ל[23] שהשבטים יהודה ובנימין שותפים בנחלה זו, ושירושלים לא נחלקה כלל לשבטים והיא מהווה מעין מקום כלל ישראלי עבור כולם. בניגוד לאמירה זו, בא יחזקאל ונוקט בגישה הפכית; הוא מרחיק את השבטים, כריאקציה לחוסר הקדושה שנהגו כלפי ירושלים בשלהי ימי הבית הראשון.

מקומו של המלך בתיקון העתידי

מהו מקומו של המלך ביחס לשני הקצוות - העם מחד והכוהנים והמקדש מאידך? אנחנו רואים בפסוק ח בפרקנו אמירה על דרך השלילה; אתה לא תיקח נחלות נוספות מהעם; יש לך כבר, ולא במקום הכי אטרקטיבי אלא בצדדים. ואמנם, אנו מוצאים ששמואל הנביא מזהיר את העם שהמלך יכול ליטול קרקעות וכדו',[24] ואת שאול אומר לאנשים שבהם חשד בהחבאה של דוד, 'לְכֻלְּכֶם יִתֵּן בֶּן יִשַׁי שָׂדוֹת וּכְרָמִים'.[25] ובאופן מעשי קרה כדבר הזה בתולדות מלכות ישראל בסיפור של כרם נבות.[26] ובתקופה מאוחרת יותר, כאשר מלך עוזיהו, אנו אף מוצאים שישנן נחלות למלך.[27] זאת אומרת שיחזקאל מנבא כאן שדברים מציאותיים מעין אלה לא יתרחשו בעתיד: 'וְלֹא יוֹנוּ עוֹד נְשִׂיאַי אֶת עַמִּי וְהָאָרֶץ יִתְּנוּ לְבֵית יִשְׂרָאֵל לְשִׁבְטֵיהֶם'.[28]

אמנם, היות וסדר הפסוקים הוא שמיד לאחר הנבואה - 'וְלֹא יוֹנוּ עוֹד נְשִׂיאַי אֶת עַמִּי' נאמר 'מֹאזְנֵי צֶדֶק וְאֵיפַת צֶדֶק', משמע שהנבואה לא דנה בעושק קרקעות בלבד אלא בהקשר רחב יותר של צדק במידות.

---

[23] מגילה כו ע"א.
[24] שמואל א ח, יא-יז.
[25] שמואל ב כב, ז.
[26] מלכים א כא.
[27] דברי הימים ב כו, י.
[28] פסוק ח בפרקנו.

יש להעיר כי מצוות היושר במשקלות מופיעה פעמיים בתורה, בספר ויקרא ובספר דברים, אך בהקשרים שונים; בספר ויקרא נאמר:[29]

> וְכִי יָגוּר אִתְּךָ גֵּר בְּאַרְצְכֶם לֹא תוֹנוּ אֹתוֹ - התורה מצווה על היחס הנכון כלפי החלש בחברה - כְּאֶזְרָח מִכֶּם יִהְיֶה לָכֶם הַגֵּר אֲשֶׁר יָגוּר אִתְּכֶם וְאָהַבְתָּ לוֹ כָּמוֹךָ כִּי גֵרִים הֱיִיתֶם בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם אֲנִי ה' אֱלֹהֵיכֶם לֹא תַעֲשׂוּ עָוֶל בַּמִּשְׁפָּט בַּמִּדָּה בַּמִּשְׁקָל וּבַמְּשׂוּרָה מֹאזְנֵי צֶדֶק אַבְנֵי צֶדֶק אֵיפַת צֶדֶק וְהִין צֶדֶק יִהְיֶה לָכֶם - ועניין זה קשור לגרים ועל כן באה התזכורת לישראל שאף הם היו גרים - אֲנִי ה' אֱלֹהֵיכֶם אֲשֶׁר הוֹצֵאתִי אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם.

אומרת התורה, אתם הייתם גרים, ועליכם לזכור זאת - 'מום שבך אל תאמר לחברך'.[30] אפשר ללמוד מכאן שהתורה פונה אל הגורמים החזקים במערכת, הן השלטונית והן הכלכלית, שכן הם אלו האמונים בין היתר על חוקי המדידה והמיסוי, והתורה מצוה אותם לבל ינצלו את החלשים בחברה באמצעות הונאה כלכלית.

בספר דברים מופיעה שוב מצוה זו, אך בהקשר שונה:[31]

> לֹא יִהְיֶה לְךָ בְּכִיסְךָ אֶבֶן וָאָבֶן גְּדוֹלָה וּקְטַנָּה לֹא יִהְיֶה לְךָ בְּבֵיתְךָ אֵיפָה וְאֵיפָה גְּדוֹלָה וּקְטַנָּה אֶבֶן שְׁלֵמָה וָצֶדֶק יִהְיֶה לָךְ - אנחנו רואים שכאן בולטת הפניה לאזרח הפרטי ומה שמתרחש בכיסו שלו, ולא אל נציגי השילטון.

כפי שראינו יחזקאל מדגיש בדבריו דווקא את הפניה לשילטון, ועל כן בפסוק י נאמר: 'מֹאזְנֵי צֶדֶק וְאֵיפַת צֶדֶק וּבַת צֶדֶק יִהְי לָכֶם' שזה הוא ציטוט של הפסוק מחומש ויקרא,

---

[29] ויקרא יט, לג.
[30] בבא מציעא נט ע"ב.
[31] דברים כה, יג.

המופנה לבעלי המעמד הגבוה בחברה. יחזקאל מצטט אותו על מנת להדגיש את הפניה למלכים בהתאם להקשר הכללי של דבריו, 'וְלֹא יוֹנוּ עוֹד נְשִׂיאַי אֶת עַמִּי'.

מה אם כן יהיה מקומם של בעלי המעמד הגבוה בעם במקדש העתידי? מחד הם מורחקים מהמקדש ואינם בעלי השפעה ישירה בו, אך מאידך, הם חוליה מקשרת בין העם המביא את תרומותיו לבין הכוהנים, וניתן אם כן לומר שזהו מעין גוף מפקח. ישנם את הכוהנים עובדי המקדש, ובעניין זה ברור לכל שקיימת הפרדה בין ההנהגה הרוחנית לבין השילטון; אבל אתם, אומר יחזקאל לשליטים, תהיו הגורם האחראי לכך שהכוהנים גם הם לא יפעלו כאוות נפשם (מה שכן קרה במשכן שילה והביא לבסוף לחורבנו).[32] יוצא אם כן, שמצד אחד לא תהיה לבעלי השררה עמדת כוח בכל הנוגע לעבודת המקדש, אך מצד שני הם יתפקדו כמערכת מפקחת של הכוהנים.[33]

על פי התיאור של יחזקאל מצטייר מבנה העיר בצורה כזו שמשני צידי המקדש שוכנים המלך וראשי השילטון והם חוצצים בין עיר הקודש לבין יתר השבטים. העם מביא את התרומות והקורבנות לא ישירות לכוהנים, כפי שנאמר בפסוק טז: 'כֹּל הָעָם הָאָרֶץ יִהְיוּ אֶל הַתְּרוּמָה הַזֹּאת לַנָּשִׂיא בְּיִשְׂרָאֵל וְעַל הַנָּשִׂיא יִהְיֶה הָעוֹלוֹת וְהַמִּנְחָה וְהַנֶּסֶךְ' - והנשיא מביא אותם לכוהנים - לְכַפֵּר בְּעַד בֵּית יִשְׂרָאֵל'. זו בעצם מערכת של איזונים, כאשר הכוהנים הם בעלי הזיקה למקדש ולקדושה, ולא המלך, ומנגד, המלך הוא זה שמנתב את ההון המופנה אל המקדש ובכך מנתק את הזיקה הישירה בינו לבין הכוהנים והללו מוקדשים לעבודת הקודש בלבד.

---

[32] שמואל א פרקים ב-ג.

[33] נראה שאיזון זה שבין המלכות והכהונה מצוי בדברי הרמב"ם (הלכות מלכים פ"ב ה"ה): 'כהן גדול אינו בא לפני המלך אלא אם רצה ואינו עומד לפניו אלא המלך עומד לפני כהן גדול שנאמר ולפני אלעזר הכהן יעמוד אף על פי כן מצוה על כהן גדול לכבד את המלך ולהושיבו ולעמוד מפניו כשיבא לו ולא יעמוד המלך לפניו אלא כשישאל לו במשפט האורים'.

אולי לזה מכוונת גם נבואתו של זכריה: 'וְלֹא יִהְיֶה כְנַעֲנִי עוֹד בְּבֵית ה' צְבָאוֹת בַּיּוֹם הַהוּא'.[34] משמעות המילה כנעני בפסוק זה איננה העם המוכר לנו מהתורה שחי בארץ כנען, שהרי בעתיד המקדש כן יהווה מקור משיכה רוחני לכלל העמים (כפי שנאמר בישעיה ב, ב ו-נו, ז); המילה כנעני פירושה סוחר,[35] והנביא בא ללמדנו על הניתוק בין התחום המסחרי לבין המקדש, מה שיהפוך את המקדש למקום מופשט, רוחני, קדוש ומופרש.

על מנת שהמקדש אכן יהיה קדוש ומופרש המלך לא שם, אך מאחר ובמצב כזה קיים חשש משחיתות בקרב הכוהנים (כפי שהיה בתקופת החשמונאים בבית שני), ולכן יש את התפקיד של הנשיא אשר הוא זה שמתעסק עם התחום הכלכלי ומביא לכוהנים את בעלי החיים להקרבה. בפועל לא כך היו פני הדברים, לא בתקופה הראשונה של בית שני כאשר כלל לא היה נשיא, וגם לא בתקופה שלאחר מכן, כאשר הכוהנים שימשו גם כנשיאים והשחיתות רבתה. אבל כמו בפרקי נבואות המקדש האחרים, באים הפסוקים ללמדנו על האידיאל הרוחני השלם שיש לשאוף אליו.

משקל המטבעות כמידות נפח המנחות

פרט נוסף בפסוק יב, מלמדנו על הפניה לשילטון שימנע זיוף במשקולות ויוודא שהמנחות יהיו מאיפת צדק: 'וְהַשֶּׁקֶל עֶשְׂרִים גֵּרָה עֶשְׂרִים שְׁקָלִים חֲמִשָּׁה וְעֶשְׂרִים שְׁקָלִים, עֲשָׂרָה וַחֲמִשָּׁה שְׁקָל הַמָּנֶה יִהְיֶה לָכֶם'. המקרא מתאר את כמות המנחה המדוייקת ובנוסף את משקלו המדוייק של המטבע (ומשמע שדיוק במטבעות יגרום לדיוק בקנייה של הכמויות שכן המחיר נקבע על פי הכמות). הגמרא (בבא בתרא צ

[34] זכריה יד, כא ובתרגום יונתן שם המבאר כי הכוונה שלא יהיו יותר סוחרים בבית המקדש.
[35] כמו שנאמר בישעיה כג, ח 'אֲשֶׁר סֹחֲרֶיהָ שָׂרִים כְּנַעֲנֶיהָ נִכְבְּדֵי אֶרֶץ' וכן במשלי לא, כד 'סָדִין עָשְׂתָה וַתִּמְכֹּר וַחֲגוֹר נָתְנָה לַכְּנַעֲנִי'. וראו לעיל בפרק יז הערה 3.

ע"א, וברש"י שם) אומרת שהמנה ערכו שישים גרה, ויחזקאל מתאר את המדידה הזו כשלב אחר שלב; עשרים וחמישה ועוד עשרים (= ארבעים וחמש) עשרה וחמישה (= שישים), שזהו 'וְשִׁשִּׁיתֶם הָאֵיפָה'.

לשם מה נצרכת מדידה באופן כזה? נראה שהתשובה לכך טמונה בהקשר הדברים; לא בכדי סומך יחזקאל את משקל המטבעות למידת נפח המנחות. קל הרבה יותר לרמות באופן שמקילו אחד מגניבים עשרה גרמים מאשר אם מודדים את הכמות בעשר מטבעות ששווים הינו מאה גרם למטבע. זה חלק מה'מאזני צֶדֶק וְאֵיפַת צֶדֶק'; קל יותר להגניב מטבע אחד מזויף מתוך אלף מאשר מתוך מאה. ויחזקאל בתארו את המקדש האוטופי, מלמדנו שעל השילטון להבטיח שלא תהיה שחיתות כלכלית במקדש כפי שהיה לקראת סוף ימי בית ראשון.

בפסוק ט נאמר: 'חָמָס וָשֹׁד הָסִירוּ וּמִשְׁפָּט וּצְדָקָה עֲשׂוּ הָרִימוּ גֵרְשֹׁתֵיכֶם מֵעַל עַמִּי נְאֻם ה' אלהים'. מהי משמעותו של הביטוי 'הָרִימוּ גֵרְשֹׁתֵיכֶם'? אנו מוצאים נבואה מפורשת בישעיה[36] בה הוא מוכיח על העוולה שהייתה נהוגה אז שעשירים היו מגרשים את העניים מנחלותיהם: 'הוֹי מַגִּיעֵי בַיִת בְּבַיִת שָׂדֶה בָשָׂדֶה יַקְרִיבוּ - העשירים היו דוחקים את העניים בדרכי מרמה ומצליחים לנשל אותם - עַד אֶפֶס מָקוֹם - לא נותר מקום לעני בתווך - וְהוּשַׁבְתֶּם לְבַדְּכֶם בְּקֶרֶב הָאָרֶץ - נשארתם לבדכם, העני כבר איננו. כלפי עוולה זו ושכמותה בא ואומר כאן יחזקאל: 'הָרִימוּ גֵרְשֹׁתֵיכֶם מֵעַל עַמִּי' - גרושתיכם מלשון גירוש; העשירים יחדלו מלגרש את העניים, ובכך יוסר מהם העול. במצב כזה, בו העם לא מנושל מנחלותיו והמלך לא משתלט על המקדש (ואדרבא הוא מסייע להתנהלות תקינה שלו) יתקיים מה שמתואר בפסוקים טז-יז:

---

[36] ה, ח.

כֹּל הָעָם הָאָרֶץ - העשירים[37] - יִהְיוּ אֶל הַתְּרוּמָה הַזֹּאת, לַנָּשִׂיא בְּיִשְׂרָאֵל - ידאגו שהנשיא יוכל לממן בצורה תקינה את המקדש למען העם - וְעַל הַנָּשִׂיא יִהְיֶה הָעוֹלוֹת וְהַמִּנְחָה וְהַנֶּסֶךְ בַּחַגִּים וּבֶחָדָשִׁים וּבַשַּׁבָּתוֹת בְּכָל מוֹעֲדֵי בֵּית יִשְׂרָאֵל הוּא יַעֲשֶׂה אֶת הַחַטָּאת וְאֶת הַמִּנְחָה וְאֶת הָעוֹלָה וְאֶת הַשְּׁלָמִים לְכַפֵּר בְּעַד בֵּית יִשְׂרָאֵל.

טהרת המקדש

פסוקים יח-כא: כֹּה אָמַר ה' אלהים בָּרִאשׁוֹן בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ תִּקַּח פַּר בֶּן בָּקָר תָּמִים וְחִטֵּאתָ אֶת הַמִּקְדָּשׁ. וְלָקַח הַכֹּהֵן מִדַּם הַחַטָּאת וְנָתַן אֶל מְזוּזַת הַבַּיִת - תיאור שמזכיר את פסח מצרים[38] - וְאֶל אַרְבַּע פִּנּוֹת הָעֲזָרָה לַמִּזְבֵּחַ - מתוארת כאן חטאת והזייה של דמים, לא רק על המזבח אלא אף על פינות העזרה אשר המזבח בתוכה - וְעַל מְזוּזַת שַׁעַר הֶחָצֵר הַפְּנִימִית. וְכֵן תַּעֲשֶׂה בְּשִׁבְעָה בַּחֹדֶשׁ מֵאִישׁ שְׁגָגָה וּמִפֶּתִי וְכִפַּרְתֶּם אֶת הַבָּיִת. בָּרִאשׁוֹן בְּאַרְבָּעָה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ יִהְיֶה לָכֶם הַפָּסַח - כלומר תכינו את עצמכם לפסח.

הנביא יחזקאל מתאר בפסוקים אלו טהרה עתידית של המקדש ונשאלת השאלה מדוע יצטרך המקדש לטהרה? עקרונית אפשר לומר שהמקדש נטמא בטומאת מת ולפיכך יטהרו אותו במשך שבעה ימים, כפי שמצאנו בתורה שהטהרה מטומאת המת אורכת שבעה ימים.[39] אמנם, לאור ההקשר של תיקון העוולות מימי המקדש הראשון אפשר להסביר גם אחרת; הזכרנו לעיל שיש בדברי יחזקאל רמזים לכך שלעתיד לבוא יתוקנו עוולות אשר חזקיה החל לעסוק בתיקונן. הפעולה הראשונה שחזקיה עשה בעלותו על

---

[37] עם הארץ הינו כינוי מקראי לבעלי האחוזות המשפיעים על השלטון, וכפי שאנו מוצאים בבראשית כג, ז: 'וַיָּקָם אַבְרָהָם וַיִּשְׁתַּחוּ לְעַם הָאָרֶץ לִבְנֵי חֵת'. לפי זה נוכל גם להבין את המתואר בספר מלכים (ב' כג, ל) על המלכתו של יהואחז: 'וַיִּקַּח עַם הָאָרֶץ אֶת יְהוֹאָחָז בֶּן יאשיהו... וַיַּמְלִיכוּ אֹתוֹ...'

[38] שמות יב, ז: 'וְלָקְחוּ מִן הַדָּם וְנָתְנוּ עַל שְׁתֵּי הַמְּזוּזֹת וְעַל הַמַּשְׁקוֹף עַל הַבָּתִּים אֲשֶׁר יֹאכְלוּ אֹתוֹ בָּהֶם'.

[39] במדבר יט, יח-יט.

כס המלוכה הייתה הכנת העם להקרבת קורבן הפסח.[40] אלא שהמקדש כולו היה מלא בעבודה זרה מתקופת אביו, אחז, ולכן היה עליו לטהרו. אלא שהוא לא הספיק לעשות זאת לפני פסח ולכן דחה את החג לחודש השני,[41] כלומר בחודש ניסן הוא החליט לעבר את השנה, וכפי שמתארים זאת חז"ל: 'עיבר ניסן בניסן',[42] זאת על מנת להכין את קורבן הפסח בטהרה. לפי זה נוכל גם להבין את דברי יחזקאל בפרקנו; בתקופת חזקיה, למרות הרצון הטוב, לא צלח הניסיון, אך לעתיד לבא כן יצליחו לטהר את המקדש לפני קורבן הפסח, כלומר יושלם התיקון אשר החל בזמן חזקיה.

הביטוי 'בְּשִׁבְעָה בַחֹדֶשׁ' שמופיע כאן דורש ביאור שכן בדרך כלל לשון המקרא היא לַחודש, כמו בפסוק כה בפרקנו 'בַּחֲמִשָּׁה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ', ואילו כאן נאמר באופן די חריג 'וְכֵן תַּעֲשֶׂה בְּשִׁבְעָה בַּחֹדֶשׁ'. אפשר לומר בפשטות שהכוונה לחודש הידוע, כאילו היה כתוב בַּהַחודש, אותו חודש עליו דיברנו קודם לכן. או, לפי פירוש אחר, אפשר שהכוונה ליום הראשון בחודש (כמו בפסוק 'וַיֹּאמֶר לוֹ יְהוֹנָתָן מָחָר חֹדֶשׁ').[43] ומעניין שבגרסת תרגום השבעים כתוב 'וכן תעשה **בשביעי** בחֹדֶשׁ' - היינו בחודש תשרי, בראש חדש. זאת אומרת שטהרת המקדש תתבצע הן בניסן והן בתשרי, וזה מאד מתאים לנאמר בהמשך הפסוקים המתארים את שבעת ימי חג הסוכות.[44] כל התיאורים הללו באים, כאמור, להעביר את המסר שלעתיד יתוקנו הפגמים של ימי בית ראשון. גם חנוכתו של הבית הראשון החלה בחג הסוכות,[45] אך לא הצליחו לשמר בו את קדושת החגים, עד כדי כך שזעק הנביא ישעיה 'חָדְשֵׁיכֶם וּמוֹעֲדֵיכֶם שָׂנְאָה נַפְשִׁי הָיוּ עָלַי

---

[40] דברי הימים ב כט-ל.
[41] שם ל, ב.
[42] סנהדרין יב ע"ב.
[43] שמואל א כ, יח.
[44] פסוק כה.
[45] מלכים א ח, סה.

לְטַרַח'.[46] במקדש העתידי, מנבא יחזקאל, יתוקנו העוולות ומעתה יהיו שוב רצויים בעיני הקב"ה המועדים.

כפרה אישית וכפרה כללית

בפסוק כ מתואר קורבן החטאת שבא לכפר על החוטא בשגגה 'מֵאִישׁ שׁגֶה וּמִפֶּתִי' ונשאלת השאלה מדוע נאמר לגביו 'וְכִפַּרְתֶּם אֶת הַבָּיִת'? רש"י מפרש שהמקרא מסורס, וזו לשונו: 'הרי זה מקרא מסורס וכפרתם את הבית מאיש שוגה ומפתי אחר שבעת ימי המלואים שיהא המזבח מחונך יביאו חטאותם ואשמותם ויתכפרו שבזמן שישראל מכופרים הבית מכופר'. כלומר הכפרה היא על החוטאים, אלא שהכנת הבית קודמת לכפרה האישית של כל חוטא, קודם יש לכפר על הבית ורק לאחר מכן יש מקום לכפר על איש שוגה ופתי שבא לתקן את מעשיו.

נראה שדבר זה מעניק משמעות לגילוי השכינה הבאה עם הנשיא למקדש. הנשיא מייצג את האומה בכללותה והשכינה, הבאה מנציגות האומה בכללותה, מתגלה במקדש לאחר טהרתו; וכל זאת על מנת לטהר אף את האנשים הפרטיים, וכפי שכותב הראי"ה קוק זצ"ל: 'רוח הקודש בא דרך כנסת ישראל אל הלב של כל יחיד ויחיד לפי מעשיו'.[47]

מהו היחס שבין הקורבן של ראש החודש (פסוק יח) לבין זה של השבעה לחודש?[48] מלבי"ם מדייק שמכך שבפסוק כ נאמר 'מֵאִישׁ שׁגֶה' אנו למדים שהכפרה הראשונה היא על המזידים. אמנם, נראה תמוה שיכופר קודם למזידים, ואילו החוטאים בשוגג, שדינם קל יותר, יהיו מעוכבי כפרה עד שיגיע זמנם. אלא שלפי דברינו לעיל אפשר לבאר שהכפרה בראש החודש הייתה לצורך המקדש עצמו - 'וְחִטֵּאתָ אֶת הַמִּקְדָּשׁ', דהיינו

---

[46] ישעיה א, יד.
[47] אורות ישראל ב, ח.
[48] בהנחה שמדובר על היום השביעי לחודש ניסן ולא על היום הראשון של החודש השביעי כפי שהוצע לעיל.

כפרה כללית לעם ישראל (ולא אנשים פרטיים שהזידו), ואילו ביום השביעי זו כפרה לאנשים הפרטיים.

הכפרה השניה בשבעה לחודש מיועדת לחוטאים עצמם שחטאו בשגגה. לחוטא במזיד, כל עוד לא שב מחטאו, אכן אין כפרה בקורבן. רק לאחר הסרת לב האבן ונתינת הרוח החדשה מתארת הנבואה את כל שבי הפשע כשוגגים למפרע, וכפי שאומרת התורה: 'וְנִסְלַח לְכָל עֲדַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְלַגֵּר הַגָּר בְּתוֹכָם כִּי לְכָל הָעָם בִּשְׁגָגָה'.[49] וכן נאמר בזוהר הקדוש:[50] 'כמה חביבין ישראל קמי קודשא בריך הוא, דאף על גב דאינון חאבו קמיה, וחבין קמיה בכל זמנא וזמנא, איהו עביד לון לישראל זדונות כשגגות'. טהרה זו של האנשים הפרטיים, כיון שהיא מתחילה ביום השביעי לניסן, הרי שתגרום לכך שהמיטהרים יסיימו את שבעת ימי טהרתם קודם יום י"ד בניסן, יום הקרבת קורבן הפסח.

קורבנות החגים במקדש העתידי

פסוקים כא-כה: בָּרִאשׁוֹן בְּאַרְבָּעָה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ יִהְיֶה לָכֶם הַפָּסַח חַג שָׁבֻעוֹת יָמִים מַצּוֹת יֵאָכֵל. וְעָשָׂה הַנָּשִׂיא בַּיּוֹם הַהוּא בַּעֲדוֹ וּבְעַד כָּל עַם הָאָרֶץ פַּר חַטָּאת. וְשִׁבְעַת יְמֵי הֶחָג יַעֲשֶׂה עוֹלָה לַה' שִׁבְעַת פָּרִים וְשִׁבְעַת אֵילִים תְּמִימִם לַיּוֹם שִׁבְעַת הַיָּמִים וְחַטָּאת שְׂעִיר עִזִּים לַיּוֹם. וּמִנְחָה אֵיפָה לַפָּר וְאֵיפָה לָאַיִל יַעֲשֶׂה וְשֶׁמֶן הִין לָאֵיפָה. בַּשְּׁבִיעִי בַּחֲמִשָּׁה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ בֶּחָג יַעֲשֶׂה כָאֵלֶּה שִׁבְעַת הַיָּמִים כַּחַטָּאת כָּעֹלָה וְכַמִּנְחָה וְכַשָּׁמֶן.

---

[49] במדבר טו, כו.
[50] ח"ג דף קצח ע"א.

הנביא יחזקאל משווה בין הקורבנות של פסח לבין אלה של סוכות, זאת בניגוד לנאמר בתורה בפרשת פנחס,[51] ששם מתוארים קורבנות שונים לחלוטין בחגים הללו, ובכך הוא מלמדנו על היותם שווים באופן עקרוני. שני החגים הללו משלבים הן את החיבור של כל פרט באומה לברית עם הקב"ה (כפי שהדבר מתבטא בקורבן הפסח בו היחיד שלא מקריבו (ללא הצדקה) נכרת מעמיו),[52] והן את חיבור האומה בכללותה לקב"ה באמצעות המלך כפי שמתבטא הדבר במעמד ההקהל וכפי שיבואר להלן. בנוסף לכך, כמות הנסכים שמתוארת כאן מאד גדולה ביחס למה שנאמר בחומש במדבר;[53] איפה לפר במקום שלושה עשרונים של איפה; הין שמן במקום חצי הין. ונראה שגם בפסוקים אלו לא מדובר על הוראה מעשית הלכתית כיצד על הדברים להתרחש בפועל במקדש העתידי, אלא על עיקרון רוחני הנלמד מהמחשבה על כמויות אלו, ונבאר דברינו:

נראה כי ישנה פה אמירה עקרונית; כשם ששלמה המלך חנך את המקדש באופן של רחבות וכמויות גדולות[54] כך עליכם יהיה לטהר את המקדש, שבמצב הנוכחי קיימת בו מעורבות יתר עודפת של המערכת השלטונית והכהונה גם יחד. אתם תפרידו בין הגורמים השונים, כאשר הנשיא הוא כאמור זה שיבוא אל הכוהנים בשם העם, ותעשו כל זאת באותו אופן, של רחבות, כאשר, באופן ציורי, תגדל כמות הקורבנות של פסח ותשווה לזו של סוכות.

לאור דברים אלו מעניין לראות את הקשר בין שני נושאים שמתאר יחזקאל בפרקנו; האחד הוא יחסי הכהונה והמלכות, והשני הוא החגים (המודגשים כאן) פסח וסוכות. עניינו המרכזי של חג הפסח הוא הקרבת הקורבן, היינו עבודת המקדש והכוהנים לצורך כל אזרח ואזרח החייב בקורבן זה. לעומת זאת חג הסוכות הוא החג בו מודגש עניין

---

[51] במדבר כח, יז-כד ושם כט, יב-לד.
[52] במדבר ט, יג.
[53] טו, ט.
[54] מלכים א ח, סג-סד.

המלכות - בו חנך שלמה המלך את המקדש[55] ובו קורא המלך את התורה במעמד ההקהל כדברי התורה:

> וַיְצַו מֹשֶׁה אוֹתָם לֵאמֹר מִקֵּץ שֶׁבַע שָׁנִים בְּמֹעֵד שְׁנַת הַשְּׁמִטָּה בְּחַג הַסֻּכּוֹת. בְּבוֹא כָל יִשְׂרָאֵל לֵרָאוֹת אֶת פְּנֵי ה' אֱלֹהֶיךָ בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחָר תִּקְרָא אֶת הַתּוֹרָה הַזֹּאת נֶגֶד כָּל יִשְׂרָאֵל בְּאָזְנֵיהֶם. הַקְהֵל אֶת הָעָם הָאֲנָשִׁים וְהַנָּשִׁים וְהַטַּף וְגֵרְךָ אֲשֶׁר בִּשְׁעָרֶיךָ לְמַעַן יִשְׁמְעוּ וּלְמַעַן יִלְמְדוּ וְיָרְאוּ אֶת ה' אֱלֹהֵיכֶם וְשָׁמְרוּ לַעֲשׂוֹת אֶת כָּל דִּבְרֵי הַתּוֹרָה הַזֹּאת.[56]

---

[55] מלכים א ח, ב.
[56] דברים לא, י-יב.

פרק מו

בפרקנו ממשיך יחזקאל ומתאר את עבודת הקרבת הקורבנות במקדש.

פסוק א: כֹּה אָמַר ה' אלהים שַׁעַר הֶחָצֵר הַפְּנִימִית - זו החצר המכונה בלשון חז"ל עזרת כוהנים[1] אשר בה נמצא המזבח - הַפּנֶה קָדִים - לכיוון מזרח - יִהְיֶה סָגוּר שֵׁשֶׁת יְמֵי הַמַּעֲשֶׂה - מהכתוב מובן שזהו לא השער היחידי וישנם שערים נוספים,[2] ולגבי השער הזה נאמר - וּבְיוֹם הַשַּׁבָּת יִפָּתֵחַ, וּבְיוֹם הַחֹדֶשׁ יִפָּתֵחַ...

לעיל בתחילת פרק מד למדנו על שער בצד מזרח שסגור תמיד (זה איננו השער הנוכחי, כי אם השער של עזרת ישראל, וכלשון הגביא החצר החיצונה) ורק ריבונו של עולם נכנס דרכו. המשמעות של התיאור הזה, כפי שהסברנו שם, היא, בין היתר, תיקון לחטא שחטאו זקני בית ישראל כאשר עבדו עבודה זרה ופניהם קדמה לשמש (כפי שמתואר בפרק ח). אם ננקוט בפרשנות זו גם בהקשר של הפרק שלנו, יוצא שיש פה אמירה מדהימה, שעל אף שצד מזרח הוא צד שלא נכנסים בו כל-כך והוא נועד לכניסת השכינה בלבד, יש חריגה לכלל זה.

בא פרקנו ומלמד כי במועדים הנשיא כן נכנס מצד זה. הנשיא זוכה להתקרב אל הקודש (אם כי לא בשלמות); יש שער שדרכו הוא נכנס. אמירה זו מעידה על כך ששמור לנשיא מעמד של קדושה במקדש. כזכור, בפרקים הקודמים ראינו את הנשיא כמייצג של העם ולפיכך אף הוא מרוחק ככל העם מהקדושה, ומאידך תפקידו מהווה מעין גורם מאזן עבור הכוהנים על מנת שהללו לא יחרגו מתחום הקדושה אל העיסוק בפן המנהלי-

---

[1] כלים א, ח.

[2] בדומה לבית שני בו היו שערים רבים מכיוונים שונים כפי שמתארת המשנה (מידות א, ד), אך בניגוד למשכן, שבו היה שער במזרח בלבד (שמות כז, טז).

כלכלי. לעומת זאת בפרקנו מודגש הפן האחר שלפיו בימים המקודשים גם הנשיא מקבל מעמד של קדושה.[3]

שני היבטים למעמדו של הנשיא

פסוק ד: וְהָעֹלָה אֲשֶׁר יַקְרֵב הַנָּשִׂיא לַה' בְּיוֹם הַשַּׁבָּת שִׁשָּׁה כְבָשִׂים תְּמִימִם וְאַיִל תָּמִים.

עסקנו כבר רבות, במהלך הפרקים הקודמים, בסתירות הקיימות לכאורה בין תיאוריו של יחזקאל את המקדש ועבודת הקדש לבין המוכר והידוע לנו מהתורה בהקשר זה, אך נדמה שבפרקנו הדברים מקבלים משנה תוקף שכן לא זו בלבד שיחזקאל משנה מדברי התורה, אלא שמתיאוריו משתמע חילול שבת ממש, כגון בפסוק ד שם הוא מתאר קורבן עולה של הנשיא המוקרב בשבת![4]

וקשה לתרץ שהשבת כאן היא במשמעות של שבתון, כפי שביארו חז"ל על מילות הפסוק 'מְמָחֳרַת הַשַּׁבָּת'[5] שזהו יום טוב ראשון של פסח ולא שבת בראשית (כפי שסברו הצדוקים),[6] שכן הפסוקים בתחילת הפרק עוסקים בששת ימי המעשה לעומת השבת, ומובן אם כן שהכוונה היא ליום השבת כפשוטו, היינו היום השביעי.[7]

---

[3] רש"י (לעיל מד, ג; מה, יז) ביאר כי המינוח 'נשיא' בפרקים אלו מתייחס לכוהן הגדול ולא למלך. אנו הבאנו כרד"ק כי הכוונה למלך, כדרך הרגילה במקרא להשתמש במינוח נשיא במשמעות של מלך. אף היעדרות הכוהן הגדול באופן שיטתי מנבואות יחזקאל, ואדרבא התייחסות לכל הכוהנים ככוהנים גדולים (כפי שהרחבנו בכך לעיל בפרק מ ובפרק מה) מחזקת את ההבנה כי אין פה הפניה לכוהן הגדול מבלי לבאר זאת במפורש.

[4] כאשר הכלל ההלכתי הוא כי רק קורבן שקבעה לו התורה תאריך קרב בשבת (פסחים סו ע"א).

[5] ויקרא כג, טו.

[6] מנחות סה ע"א.

[7] אמנם, מפאת תמיהה זו מצינו שבחלק מכתבי היד של רש"י לפס' ד התבאר כי מדובר על יום טוב של פסח. והדבר קשה הן בגלל היחס לששת ימי המעשה, דבר המראה כי מדובר על שבת בראשית כפי שציינו, וכן שבפשטות קרבנות מוספי החג אינם שייכים לנשיא אלא לציבור.

מנגד, קשה גם לבאר שיחזקאל מתייחס כאן לקורבן התמיד של שבת שכן בקורבן התמיד קרבים שני כבשים ולא שישה.[8] (אמנם, רד"ק[9] מבאר שלעתיד לבוא יחולו שינויים בהלכות הקורבנות וכן ביחס שבין דיני הקורבנות לשבתות ולחגים).[10]

התמיהה איננה על קורבן זה בלבד שכן בהמשך הפסוקים מוסיף יחזקאל ומתאר הקרבת קורבנות באופן שאינו עולה בקנה אחד עם מה שמוכר לנו מהתורה, כגון בפסוק יב: 'וְכִי יַעֲשֶׂה הַנָּשִׂיא נְדָבָה עוֹלָה אוֹ שְׁלָמִים נְדָבָה לַה' - גם עולה וגם שלמים מופיעים כנדבה - וּפָתַח לוֹ אֶת הַשַּׁעַר הַפּנֶה קָדִים וְעָשָׂה אֶת עֹלָתוֹ וְאֶת שְׁלָמָיו כַּאֲשֶׁר יַעֲשֶׂה בְּיוֹם הַשַּׁבָּת'. האם ניתן להסיק מהפסוק שניתן להתנדב ביום חול קורבן התואם לקורבנות השבת? האם יש אפשרות לנשיא להקריב מעין קורבן מוסף גם ביום חול?

נראה שגם פסוקים אלו ניתן להבינם לאור דברינו ביחס לכל פרקי המקדש העתידי, כי הנביא יחזקאל דיבר בשפה הלכתית על מנת להטמיע מסרי תיקון שעתידים להיות במקדש האידיאלי, אך לא מתוך מגמה להדרכה מעשית כיצד לפעול. ניתן לומר שאין בפרקנו אמירה שמשמעותה הקרבה מעשית של קורבן ביום השבת אלא, שוב, ישנה פה רמיזה רעיונית תוך שימוש בשפה הלכתית. בקורבנות המועדים המתוארים בתורה (במדבר פרקים כח-כט) אנו מוצאים תוספת של שבעה כבשים ואיל. בפרקנו נאמר שהנשיא יקריב ששה כבשים ואיל, וכן איל בכל בוקר כמקביל לקורבן התמיד, כפי שנאמר בפסוקים יג-טו.[11]

---

[8] במדבר כח, ג.

[9] לעיל מה, כב ובפרקנו פסוק ד.

[10] גישה זו נראית כמנוגדת ליסוד התשיעי מעיקרי האמונה של הרמב"ם שהתורה לא תשתנה. אמנם מצאנו שיש שחלקו על הרמב"ם וכך כתב רבנו יוסף אלבו (ספר העיקרים, מאמר שלישי פרק יד): 'וכן ישתנו המצוות האלהיות בהשתנות הזמנים'. ויעויין שם בדבריו שמרבה להקשות על דברי הרמב"ם, ואם כן מצאנו שדברי רד"ק אינם יחידאיים. בכל אופן, בהמשך דברינו יתבארו הפסוקים באופן התואם אף לדעת הרמב"ם.

[11] לדברינו קורבן זה איננו קורבן התמיד הקרב אחד בבוקר ואחד בין הערביים, ועל כן אין קושי בכך שכמות הנסכים שונה (שלא כרש"י בסוף פרק מה וכרד"ק בפרקנו בפסוק יג, שפירשו שיהיה פה שינוי הלכתי מקורבן התמיד של משה רבנו).

הרי שהנשיא בעצם משלב את עצמו כמייצג העם עם קורבנות המועדים על ידי איל ושבעה כבשים. כניסת הנשיא למקדש משמעותה כעין חג ולכן הוא כביכול אמור להקריב ביום שכזה קורבן מוסף! עד כדי כך הדבר בולט בכך שאין התניה בתאריך וכי אף ביום חול כשיבוא הנשיא למקדש כך יקרה (פסוק יב)! ומכאן אנו למדים שברמה הרעיונית ישנה אמירה שהנשיא, בבואו למקדש, הרי הדבר גורם להגעת השכינה עמו למקדש ולפיכך מתקדש אותו היום להיות כחג אשר קרבים בו קורבנות, ואפילו ביום שבת.

גם ביום יום, שולח הנשיא לקורבן קבוע את אחד מהכבשים (רק בבואו יש את כל השבעה) המצטרף לקורבנות התמיד של העם, והרי הוא כביכול שותף לקורבן התמיד של ישראל, לא רק כאחד מהעם אלא גם כדמות מלווה לעם. זמני העליה לרגל, ובייחוד בפסח וסוכות (שבהם העליה לרגל המרכזית),[12] מדגישים את רצונו של האדם למפגש עם ריבונו של עולם. באירוע זה העם נפגש עם הנשיא, שמופיע פה כמייצג של הופעת השכינה, כפי שהעם היו נוהגים בשבת ובראשי חודשים לבוא אל הנביא,[13] והדבר שוב מדגיש את המעמד המשמעותי שנותנת נבואה זו של יחזקאל לנשיא במקדש.

הדר המלך בא לידי ביטוי גם בכמות הגדולה של הנסכים; על פי חז"ל הנסכים באים להדר את הקורבן ולשם כך הוסיפה התורה את הנסכים, על אף עלותם הכלכלית.[14] לפי יחזקאל, הנשיא, עקב מעמדו המהודר, מגדיל את כמות הנסכים ובכך מתגלית עוצמתו ומעמדו הרם במקדש. בפרשת הנסכים, לאחר שהתורה מתארת את מידות הנסכים של כל קורבן, נאמר: 'כָּל הָאֶזְרָח יַעֲשֶׂה כָּכָה אֶת אֵלֶּה לְהַקְרִיב אִשֵּׁה רֵיחַ נִיחֹחַ לַה'. וְכִי יָגוּר

[12] כתוצאה מחיוב קורבן הפסח, אך נראה שבעיקר עלו לרגל לחג הסוכות שבא בסוף העונה החקלאית ולא באמצעיתה כפסח וכשבועות. כך מתברר מדוע חשש ירבעם בן נבט בעיקר מהעליה לירושלים בחג הסוכות (מלכים א יב, לב) יותר מאשר שאר החגים.

[13] כפי שמתואר במעשה האשה השונמית (מלכים ב ד, כג).

[14] סוטה טו ע"א.

אִתְּכֶם גֵּר אוֹ אֲשֶׁר בְּתוֹכְכֶם לְדֹרֹתֵיכֶם וְעָשָׂה אִשֶּׁה רֵיחַ נִיחֹחַ לַה' כַּאֲשֶׁר תַּעֲשׂוּ כֵּן יַעֲשֶׂה הַקָּהָל חֻקָּה אַחַת לָכֶם וְלַגֵּר הַגָּר חֻקַּת עוֹלָם לְדֹרֹתֵיכֶם כָּכֶם כַּגֵּר יִהְיֶה לִפְנֵי ה".[15] הנסכים משווים את כל העם - כל האזרח, הגרים והקהל - לפני ה', והידור ויוקרת קורבן הפשוט שבעם שווה לכל שאר העם.[16] באה הנבואה של יחזקאל ומגדילה את מידות הנסכים של הנשיא לומר, שאף אם בפן המעשי הנשיא יקריב בפועל נסכים כמו כל העם, הרי שהמחשבה שנקצבו עבורו מידות גדולות יותר מבטאת את מעמדו השונה במקדש משאר האדם. אנו רואים אם כן שהנשיא, מצד אחד הרי הוא ברמה האישית כחלק מהעם ומורחק מהכוהנים ומהקודש. מאידך הרי הוא מביא עמו, כמייצג השכינה, את הקדושה למקדש, ושכינה זו תקובל על ידי הכוהנים בעבודתם.[17]

נראה כי שני הפנים בראיית המלכות מצויים במחלוקת שבין הראי"ה קוק לבין הגרי"ד סולובייצ'יק, בעניין היחס של הדת כלפי השילטון הישראלי; הרב קוק כותב שיש הבדל מהותי בין שילטון של גויים לבין שילטון ישראל כפי שהתורה משרטטת אותו. לפי הרב קוק, כל שילטון שאיננו של עם ישראל הוא בגדר 'חברת אחריות גדולה', דהיינו חברה המתנהלת מפאת האינטרסים המשותפים של חבריה; ישנו אדם שהוא סנדלר במקצועו, השני רופא, השלישי מהנדס וכן הלאה. הציבור צריך שכולם יעזרו לכולם, כי המהנדס צריך סנדלים והסנדלר צריך רופא וכו' ויש את האחד אשר יודע ומוכשר לארגן את השיתוף, איך בפועל כולם יעבדו עם כולם, ומבלי לגרום לעצלות כאשר

---

[15] במדבר טו, יג-טו.

[16] האברבנאל, בפירושו לפסוקים בספר במדבר, טוען שההשוואה באה על מנת שלא נחשוב שהגר לא מביא נסכים, כפי שנכרי מביא קורבן ללא נסכים. לדברינו ההשוואה שם אינה רק עם הגר אלא גם בין המעמדות שבעם כולו, 'כל האזרח', ומילים אלו נאמרו לפני הפסוק המדבר על הגר. קושי נוסף על דברי אברבנאל בענ"ד הוא שלדברי חז"ל נכרי לא מביא נסכים כנדבה בפני עצמה, אך קרבנותיו כן זקוקים לנסכים כנסכי ישראל (מנחות עג ע"ב). אמנם לפי הרמב"ם הציבור ישלים את הנסכים ולא הנכרי יביא אותם, ואולי זו הייתה גם הבנתו של האברבנאל (רמב"ם הל' מעשה הקרבנות ג, ה ובכסף משנה שם).

[17] לאור זאת מובן מדוע המלך מלווה רק את קורבן התמיד של השחר ולא את של בין הערביים (בניגוד לכוהן גדול המלווה את שני הקרבנות במנחת החביתין שלו (ויקרא ו, יב-טז). המלך, מצד אחד, הרי הוא כמלווה את העם, ומצד שני הרי הוא כזר לכל דבריו כאחד העם, ועל כן מלווה רק חצי מקרבנות התמיד. הכוהן הגדול המופרש לגמרי לצורך המקדש, מלווה את שני הקרבנות.

האחד לא יעבוד ויהווה נטל על האחרים וכו' ולאותו אחד קוראים מלך. השילטון הישראלי, לעומת זאת, אמור להתנהל באופן שונה. ריבונו של עולם מצפה שהמחנה המשותף יהיה גילוי שם ה' בעולם, ובלשון הרב קוק: 'יסוד כסא ה' בעולם',[18] היינו שהשילטון יהווה פלטפורמה להוריד עליה את שם ה'. ברמה האידאית הוא רואה את השילטון כהוויה ששם ה' מתגלה בה.[19]

לעומת זאת, הרב סולובייצ'יק, שראה את מדינת ישראל בתקומתה, כתב שמדינת ישראל היא חסד אלקי שהקב"ה עשה לנו; חסד אדיר ועצום אחרי השואה, אבל אין בה לכשעצמה ערך של קדושה עצמית, מעבר להיותה גוף המסוגל לסייע לקיום השיעבוד לריבונו של עולם, ומי שסובר אחרת חוטא בעבודה זרה.[20]

במידה מסוימת, ודאי שניתן להבין מהפתיחה של הפרק שלמלך יש מעמד שונה בעבודת ה' מכל אזרח אחר, כאדם שחלה עליו קדושה, ולא רק בגלל שהתפקיד שלו מקודש. הפרקים הקודמים תיארו בפנינו תפקיד שונה; הנשיא ממונה על איסוף הכספים והבאת הקורבנות למקדש. הפרק שלנו, אם ננקוט בלשון ההלכה, מדגיש שיש בנידון גם חפצא של קדושה ולא רק כפועל בגברא; המלך עצמו - שם ה' מתגלה עליו בצורה שונה. כשם שלכוהן מותר להיכנס למקום שלאחר אסור מכיוון שהוא בגדר זר, על דרך זה משמע גם בעניינו, שלמלך יש מעמד של קדושה, ולא רק בתחום התפקידי כפי שראינו בפרקים הקודמים.

---

[18] אורות, קס.

[19] כאן נשאלת שאלה מעניינת, האם הרב קוק התייחס בדבריו אלה אל המדינה שבדרך (הראי"ה קוק נפטר שלוש עשרה שנה קודם הקמת המדינה אך היה עד לחלק מהפעולות של ההכנות לקראת הקמתה האפשרית) כפי שביאר בנו הרב צבי יהודה קוק זצ"ל (מתוך התורה הגואלת ח"ג עמ' קעז) או שהוא התכוון אל המדינה האידאלית שתבוא בעת גאולתנו המלאה (כהבנת הרב יהודה עמיטל זצ"ל, שיחה לפרשת שמות תשס"ה, מופיעה באתר בית המדרש הוירטואלי של ישיבת הר עציון).

[20] על התשובה עמ' 142. את הלבטים של הגרי"ד ביחס שבין ממלכה, ואפילו הגונה, לבין התורה ניתן לראות במכתבו המובא בספר איש על העדה עמ' 197-199.

אמנם, גם בפרקנו אנו מוצאים אמירה על כך שהנשיא מגיע עד לפתח אבל הוא לא נכנס פנימה, והכוהנים הם המקריבים. כך נאמר בפסוק ב: 'וְהִשְׁתַּחֲוָה עַל מְפַתַּן הַשַּׁעַר וְיָצָא - הוא מגיע עד מפתן השער והכוהנים עושים - אֶת עוֹלָתוֹ וְאֶת שְׁלָמָיו'. כלומר, מצד אחד למלך יש מעמד על פני שאר העם, לא רק מבחינת התפקיד, אלא מעמד של קרבת הקודש כאדם; אך יחד עם זאת ישנה הרחקה מסוימת הבאה לידי ביטוי בכך שהכוהנים עושים את העבודה והוא משמש בתפקיד מייצג העם בלבד. נראה כי שילוב זה הינו תיקון לשני הקצוות שהיו אצל מלכים ביחס למקדש: מחד, המלך אחז הזניח את תפקידו לדאוג למקדש עד שהיה צריך בנו לטהר ולשקם מחדש את המקדש כלשון הכתוב 'וְאֵת כָּל הַכֵּלִים אֲשֶׁר הִזְנִיחַ הַמֶּלֶךְ אָחָז בְּמַלְכוּתוֹ בְּמַעֲלוֹ הֵכַנּוּ וְהִקְדָּשְׁנוּ'.[21] מאידך, אין לחטוא גם בהקצנה השנייה שבה המלך רואה את עצמו מעל הכוהנים בהקרבת הקורבנות כפי שקרה אצל המלך עוזיהו 'וּכְחָזְקָתוֹ גָּבַהּ לִבּוֹ עַד לְהַשְׁחִית וַיִּמְעַל בַּה' אֱלֹהָיו וַיָּבֹא אֶל הֵיכַל ה' לְהַקְטִיר עַל מִזְבַּח הַקְּטֹרֶת'.[22] נבואת יחזקאל על המקדש העתידי היא המראה את מקומו הנכון של המלך במקדש ה'.

נראה כי יחס משלים זה בין המלכות והעומד בראשה לבין הכהונה והעומד בראשה הוא שעומד מאחורי דברי הרמב"ם 'כוהן גדול אינו בא לפני המלך אלא אם רצה, ואינו עומד לפניו אלא המלך עומד לפני כוהן גדול, שנאמר: ולפני אלעזר הכוהן יעמוד. אף על פי כן מצוה על כוהן גדול לכבד את המלך ולהושיבו ולעמוד מפניו כשיבא לו'.[23]

את שני הפנים הללו אנו מוצאים גם באופן הכניסה למקדש; בפסוק ח נאמר: 'וּבְבוֹא הַנָּשִׂיא דֶּרֶךְ אוּלָם הַשַּׁעַר יָבוֹא וּבְדַרְכּוֹ יֵצֵא וּבְבוֹא עַם הָאָרֶץ לִפְנֵי ה' בַּמּוֹעֲדִים הַבָּא דֶּרֶךְ שַׁעַר צָפוֹן לְהִשְׁתַּחֲוֹת יֵצֵא דֶּרֶךְ שַׁעַר נֶגֶב וְהַבָּא דֶּרֶךְ שַׁעַר נֶגֶב יֵצֵא דֶּרֶךְ שַׁעַר צָפוֹנָה לֹא

---

[21] דברי הימים ב כט, יט.
[22] שם כו, טז.
[23] הלכות מלכים פ"ב ה"ה.

יָשׁוּב דֶּרֶךְ הַשַּׁעַר אֲשֶׁר בָּא בּוֹ כִּי נְכֹחוֹ יֵצֵא - רק הנשיא יכול ללכת ולחזור באותה דרך, אבל כאשר הוא בא יחד עם העם, במועדים - וְהַנָּשִׂיא בְּתוֹכָם בְּבוֹאָם יָבוֹא וּבְצֵאתָם יֵצֵאוּ' - הוא מגיע כביכול לבד ואחרי זה יוצא עם כולם. לכן כתוב תחילה בלשון יחיד ולאחר מכן ברבים.

יוצא אם כן שישנו פן אחד, הבא לידי ביטוי בשבתות ובראשי חדשים, שלפיו הנשיא שונה בעבודת ה' משאר העם. דומה הדבר למובא במשנה בדין כוהן גדול,[24] לשיטת רבי יהודה; לשיטתו הכוהן הגדול עולה במרכז הכבש ויורד במרכז הכבש כל השנה (ולא רק ביום הכיפורים כדעת חכמים) בניגוד לשאר הכוהנים המקיפים את המזבח. גם המלך, בשבת, נכנס ויוצא. והוא לא נזקק לעשות סיבוב על מנת להשתחוות, כשאר העם, אלא נכנס ויוצא באופן שמעיד על כך שהוא בא לצורך המטרה שלו במקדש. יש מקום הרבה יותר משמעותי למלך במקדש לעומת ההתבטלות של שאר העם כלפי המקדש. אבל בחגים ובמועדים, בניגוד לראשי חדשים ושבתות, גם הנשיא נכנס מצפון ויוצא מדרום, ולא מאותו שער. כלומר, כאשר יש עליה לרגל עם כל העם - הנשיא הוא חלק מהעם, ואילו בימים שבהם לא כל העם עולה, הנשיא הוא חלק מהמקדש.

אנו רואים אם כן כיצד באים כאן לידי ביטוי שני הפנים שהזכרנו לעיל בדבריהם של הרב קוק והרב סולובייצ'יק, במלך ומעמדו; מחד יש את ההיבט שלו כבעל תפקיד בין יתר בעלי התפקידים שבעם, נישא ככל שיהיה, ובלשון הכתוב: 'בְּבוֹאָם יָבוֹא וּבְצֵאתָם יֵצֵאוּ'. ומנגד ישנה האמירה הממוקדת בו לכשעצמו, שלא במדרגה אחת עם כולם אלא כבעל מעמד קדושתי שונה; הוא מביא קורבנות שדוחים שבת ובכך נראה כאילו מלבד קורבנות התמיד של הציבור יש גם כעין קורבנות תמיד שלו! ואמירה זו היא המודגשת בפרקנו על פני הפרקים הקודמים.

---

[24] יומא ד, ה.

איסור הונאה - ביטוי נוסף להיבטים במעמד הנשיא

לאור דברינו אלה ניתן גם להבין כפילות הקיימת לכאורה בפסוקים, באזהרה שמזהיר הנביא את הנשיא לבל יונה את העם (אזהרה שהופיעה כבר לעיל בפרק מה);

פסוקים טז-יח: כֹּה אָמַר ה' אלוקים כִּי יִתֵּן הַנָּשִׂיא מַתָּנָה לְאִישׁ מִבָּנָיו נַחֲלָתוֹ הִיא, לְבָנָיו תִּהְיֶה אֲחֻזָּתָם הִיא בְּנַחֲלָה - אם המתנות ניתנו לבנים הן נשארות בחזקתם - וְכִי יִתֵּן מַתָּנָה מִנַּחֲלָתוֹ לְאַחַד מֵעֲבָדָיו, וְהָיְתָה לוֹ עַד שְׁנַת הַדְּרוֹר - אם הוא נתן לעבדו קרקע תהיה זו בחזקתו של האחרון עד שנת היובל - וְשָׁבַת לַנָּשִׂיא - ואז תשוב לבעליה הראשונים, המלך, אך יחד עם זאת - ...וְלֹא יַקַּח הַנָּשִׂיא מִנַּחֲלַת הָעָם לְהוֹנָתָם מֵאֲחֻזָּתָם. מֵאֲחֻזָּתוֹ יַנְחִל אֶת בָּנָיו לְמַעַן אֲשֶׁר לֹא יָפֻצוּ עַמִּי אִישׁ מֵאֲחֻזָּתוֹ - אסור לו לקחת מאחרים. כלומר בתחום של הקרקעות הנשיא הוא ככל העם, יש לו את נחלתו ואין לו זכויות יתר.

נשאלת השאלה מדוע מופיעים פסוקים אלו פעם נוספת בפרקנו, לאחר שעניינם הובא כבר לעיל בפרק מה? לכאורה נקטע בזה רצף הפסוקים העוסקים בקורבנות ובנסכים. ונראה שהמענה לכך נעוץ בדברינו הנ"ל על שני הפנים אשר בעניינו של המלך, כאשר שתי הפעמים שבהן מזהיר הנביא את הנשיא מפני הונאה משקפות את שני ההיבטים;

מחד הקורבנות כולם עוברים דרך הנשיא. התחום הזה הוא תחום מנהלתי, ועל כך באה הנבואה בפרק מה המזהירה את הנשיא לבל ירמה במידות ובמשקלות אשר העם מעבירים אליו אלא ינהג ביושרה ולא יקח לעצמו חלילה. בפרק שלנו ממשיכה מגמה זו ולפיכך מוזהר הנשיא גם ברמה האישית; מאחר והנבואה בפרקנו מקדשת את הנשיא כבעל מעמד עצמי קדושתי מעבר להיותו נושא בתפקיד, עלולים להגיע למסקנה שיש לו זכויות הנובעות מכך; שכשם שהנבואה הפקיעה רכוש ונחלות מהעם לצורך המקדש והכוהנים העובדים בו כפי שראינו בפרק הקודם, כך גם רשאי הנשיא לעשות. ולכן

באה הנבואה בפרקנו ומזהירה אותו מהונאה בקרקעות 'לְמַעַן אֲשֶׁר לֹא יָסֻרוּ עַמִּי אִישׁ מֵאַחֻזָּתוֹ'. שכן מעמדו של הנשיא הוא לצורך גילוי השכינה ולא לצרכיו החומריים האישיים,[25] ולכן מופיעה אזהרה זו לאחר קורבנות הנשיא.

האמירה המשמעותית כאן היא שהמלכות מתקדשת, אך על המלך לדעת את תפקידו ולא לחרוג ממנו לצרכים אישיים. נראה שאולי אפשר לבאר ששני הפנים משלימים זה את זה. כאשר המלך מבין שגדלותו לא נובעת מצד אישיותו הפרטית אלא מכך שהוא מייצג את העם, אז יש בו את מימד הקדושה וריבונו של עולם מתגלה אליו. כך גם מבאר הרמב"ם את ההחמרה של התורה ביחס למלך, לבל ירבה לו נשים וכן כסף וזהב, והרי כל אדם לא טוב שיטו את לבבו? גם אדם פרטי שיש לו יותר מידי כסף וזהב עלול למצוא עצמו במקום זה, ומדוע החמירה התורה דווקא במלך?

הרמב"ן מבאר שהיא הנותנת; אם אפילו מלך, שראויה לו גאוה מסוימת, אמרה לו התורה 'לְבִלְתִּי רוּם לְבָבוֹ',[26] על אחת כמה וכמה שאסור לאף אדם להתגאות.[27] אבל הרמב"ם סובר הפוך; לשיטתו אכן הקפידה התורה רק על המלך ולא על שאר האנשים. ולמה דווקא על המלך? מכיוון 'שלבו הוא לב כל קהל ישראל'.[28] המלך איננו אדם פרטי ולמעשיו יש השלכות על העם כולו, אשר ישלם את המחיר אם חלילה יטה לבו של

---

[25] חז"ל (סנהדרין כ ע"ב) חלקו בשאלה האם דברי שמואל הנביא ביחס למלך (שמואל א ח, יא-יז), ששם נאמר בין היתר 'וְאֶת שְׂדוֹתֵיכֶם וְאֶת כַּרְמֵיכֶם הַטּוֹבִים יִקַּח וְנָתַן לַעֲבָדָיו', הינם איום שמלך מושחת עלול לעשות כך או לחילופין שהמלך רשאי לעשות כך. אמנם גם לשיטה שהמלך רשאי לנהוג כך (וכפי שפסק הרמב"ם בהלכות מלכים פ"ד ה"א), העירו בעלי התוספות שם שההיתר רק אם הדבר לצורך המלכות ולא לצרכיו הפרטיים. הרב יחיאל מיכל עפשטיין זצ"ל (ערוך השולחן העתיד, הלכות מלכים עג, ה) העיר שלרמב"ם, מלבד התנאי שהדבר לא נעשה לצורך פרטי אלא לצורכי הממלכה, אין המלך רשאי להפקיע את הקרקע עצמה אלא רק את הפירות ואף על כך עליו לשלם לבעל הקרקע.

[26] דברים יז, כ.

[27] רמב"ן שם.

[28] הלכות מלכים ומלחמותיהם פ"ג ה"ו.

המלך אחר תאוותיו. אומר ריבונו של עולם: אני מתגלה במלך,[29] ומהו מלך? לב כל קהל ישראל. כלומר קדושת הקב"ה המתגלה לעם ישראל, מתגלה בצורה מאד משמעותית אצל המלך, זאת בשעה שהוא משכיל להבין שהוא חלק מעם ישראל ובטל אליו. כך יוצא ששני הפנים הללו משלימים במידה מסוימת אחד את השני.

קורבנות המקדש העתידי בחזונו של יחזקאל

בהמשכו של הפרק אנו שבים אל הסיור שערך המלאך ליחזקאל בבית המקדש;

פסוקים יט-כ: וַיְבִיאֵנִי בַּמָּבוֹא אֲשֶׁר עַל כֶּתֶף הַשַּׁעַר - בצד השער או לפני השער - אֶל הַלִּשְׁכוֹת הַקֹּדֶשׁ אֶל הַכֹּהֲנִים הַפְּנוֹת צָפוֹנָה וְהִנֵּה שָׁם מָקוֹם בְּיַרְכָתַיִם יָמָּה וַיֹּאמֶר אֵלַי זֶה הַמָּקוֹם אֲשֶׁר יְבַשְּׁלוּ שָׁם הַכֹּהֲנִים אֶת הָאָשָׁם וְאֶת הַחַטָּאת אֲשֶׁר יאפוּ אֶת הַמִּנְחָה לְבִלְתִּי הוֹצִיא אֶל הֶחָצֵר הַחִיצוֹנָה - כלומר שלא יוציאו זאת החוצה - לְקַדֵּשׁ אֶת הָעָם - ביטוי זה איננו בא כאן בהקשר החיובי אלא במשמעות של פגם, זה יפגם אם זה יצא אל העם, כמו בפסוק 'הֲמָה מֵי מְרִיבָה... וַיִּקָּדֵשׁ בָּם'.[30] בדברים אלו יש הדגשה של הרחקת הקודש מהעם למקום המקודש יותר, צפון מערב העזרה.

יש להבין מפני מה מופיעים פסוקים אלו כאן, ולא כחלק מרצף התיאורים אודות הסיור של המלאך, שהסתיים לכאורה בפרק מד. לצורך מענה על כך יש להתעמק במה שמראה המלאך בפרקנו ליחזקאל.

---

[29] לפי רמב"ן (שמות ל, לג) דבר זה בא לידי ביטוי בכך שהמלך נמשח בשמן המשחה ככוהן גדול וממילא מוכח שבהקשרים מסוימים הוא לא מוגדר זר למקדש. אמנם גם הפן הניהולי שראינו אצל המלך שייך אף הוא למקדש וכדברי הגמרא (בבא בתרא ג ע"ב) ששיפוץ המקדש מותר רק למלך לעשותו. לא בכדי פסק הרמב"ם שהמצווה על בניית המקדש חלה רק לאחר המלכת המלך (הלכות מלכים פ"א ה"ב).

[30] במדבר כ, יג.

המסלול של יחזקאל התחיל, כזכור,[31] בכניסה, שהיא בצד מזרח ומתקדם לכיוון מערב, כאשר ככל שמתקדמים מערבה עולה מדרגת הקדושה עד ההגעה לקודש הקודשים.[32] אך מלבד ציר זה מכיוון צד מזרח לצד מערב, ישנו ציר נוסף, מדרום לצפון, וזהו ציר עבודת הקודש, כאשר קדשי קדשים שחיטתם בצפון כדברי התורה בפרשת קורבן העולה 'וְשָׁחַט אֹתוֹ עַל יֶרֶךְ הַמִּזְבֵּחַ צָפֹנָה לִפְנֵי ה''[33] ואילו קדשים קלים - שחיטתם בכל מקום בעזרה,[34] כלומר גם בצד דרום.

היוצא מדברינו אם כן, שהמקום אותו מתאר יחזקאל במילים 'צָפוֹנָה... בַּיְרֵכָתַיִם יָמָּה' הוא בצד צפון מערב של העזרה, כלומר המקום המקודש ביותר בעזרה ביחס לשני הצירים; הן זה של מסלול כניסת האנשים ההולך ומתקדש ככל שמעריבים, והן זה של עבודת הקדש ההולך ומתקדש ככל שמצפינים.

על פניו רואה יחזקאל בחזונו הלכות מחמירות יותר, שכן מהתורה אנו למדים על שחיטה בצפון, אבל בישול, וכן אכילה, לא מצינו שחייבים בצפון דווקא. וכך אמנם ביארו חלק מהראשונים,[35] שלעתיד לבוא יהיו הלכות מחמירות יותר, שכן כאשר היו הלכות יותר מקילות העם לא עמד בזה, ולכן התעורר הצורך להחמיר יותר (מעין זה אנו מוצאים בעולם הפסיקה, שככל שרמת הידיעה של האדם נמוכה יותר, הפוסק מחמיר עליו יותר, כדי שלא יתבלבל וכדו').[36] אמנם לאור המגמה בה ראינו בנבואות אלו של יחזקאל עקרונות ולאו דווקא הוראות ליישום ניתן לבאר כיוון אחר של פרשנות, לפיו מדובר בסגנון דברים מטאפורי, כאשר ההדגשה במינוחים הלכתיים

---

[31] לעיל מ, ו.
[32] פירוט המעלות בקדושה בבית המקדש ממזרח למערב מצוי במשנה כלים א, ח-ט.
[33] ויקרא א, יא.
[34] זבחים ה, א; ו.
[35] כפי שמובא ברד"ק לפסוק כ.
[36] פסחים נא ע"א.

נועדה לבטא את העיקרון הרוחני של הרחקת העם מכניסה לא מבוקרת וקירבה למקדש ולקודשיו, כפי שקרה בשלהי הבית הראשון.

החלת הקדושה על אכילת הקורבנות

פסוקים כא-כד: וַיּוֹצִיאֵנִי אֶל הֶחָצֵר הַחִיצוֹנָה - שבה גם שאר העם רשאים להימצא - וַיַּעֲבִרֵנִי אֶל אַרְבַּעַת מִקְצוֹעֵי (= פינות) הֶחָצֵר וְהִנֵּה חָצֵר בְּמִקְצַע הֶחָצֵר חָצֵר בְּמִקְצַע הֶחָצֵר - כלומר יש את החצר המרכזית ויש לשכות שהן ארבעה שטחים רבועיים בארבע פינות החצר - בְּאַרְבַּעַת מִקְצֹעוֹת הֶחָצֵר חֲצֵרוֹת קְטֻרוֹת - (הלשכות היו מחוברות לזויות החצר - רד"ק)[37] - אַרְבָּעִים אֹרֶךְ וּשְׁלֹשִׁים רֹחַב מִדָּה אַחַת לְאַרְבַּעְתָּם מְהֻקָּצָעוֹת (= במקצועות דהיינו פינות החצר - רש"י) וְטוּר סָבִיב בָּהֶם סָבִיב לְאַרְבַּעְתָּם - טור אבנים החוצץ בין הלשכות הללו לבין שאר החצר - וּמְבַשְּׁלוֹת עָשׂוּי מִתַּחַת הַטִּירוֹת סָבִיב - גם שם מבשלים - וַיֹּאמֶר אֵלַי אֵלֶּה בֵּית הַמְבַשְּׁלִים אֲשֶׁר יְבַשְּׁלוּ שָׁם מְשָׁרְתֵי הַבַּיִת אֶת זֶבַח הָעָם (= כלומר קורבן שלמים שכן אלו הקדשים שגם העם אוכל - רש"י).

נראה כי ישנה פה הרחבה של קדושת המזבח אשר תכלול את בישול הקורבנות; לא רק אזור המזבח אשר בו הקורבנות עולים לשמיים אלא גם הבישול של הבשר לצורך אכילת הכוהנים אף הוא נהיה לחלק מההקרבה, ולפיכך מודגש כי לשכות אלו היו

---

[37] בפירוש למילה 'קטורות' כתב רש"י: שנינו במסכת מידות (ב, ה) 'אין קטורות אלא שאינן מקורות'. הרמב"ם שם בפירוש המשנה כתב: 'וכבר ידעת שהקיטור שם עשן וענן קטורת שמעלה ממנו העשן לפי שאין לה תקרה'. רד"ק העיר על פירוש זה שאין זהו פשוטו של מקרא ולא ביאר מדוע. שמא מה שנתקשה רד"ק הוא מדוע לכנות את החצרות על שם עשן שיכול לצאת מהן ללא תקרה מפריעה ולא לכתוב 'פתוחות'. כל שכן שאין בחצרות אלו הקטרה כלשהיא שבגינה ינתן שם זה לחצרות. הסבר לדברי חז"ל מובא בהערה הבאה.

מחוברות לעזרה.[38] נראה שאף מבט זה בא לשרש את ההפרדה שהייתה בעבר בין ההקטרה במזבח, שנתפסה בעיני העם כרוחנית, לבין אכילת הכוהנים, שנתפסה בעיני העם ובעיני הכוהנים, שלא בצדק, כאכילה גשמית גרידא.[39]

בהקשר זה אנו מוצאים את הדברים הבאים בספר שמואל:[40]

> וּמִשְׁפַּט הַכֹּהֲנִים אֶת הָעָם כָּל אִישׁ זֹבֵחַ וּבָא נַעַר הַכֹּהֵן כְּבַשֵּׁל הַבָּשָׂר וְהַמַּזְלֵג שְׁלֹשׁ הַשִּׁנַּיִם בְּיָדוֹ וְהִכָּה בַכִּיּוֹר אוֹ בַּדּוּד אוֹ בַקַּלַּחַת אוֹ בַפָּרוּר כֹּל אֲשֶׁר יַעֲלֶה הַמַּזְלֵג יִקַּח הַכֹּהֵן בּוֹ כָּכָה יַעֲשׂוּ לְכָל יִשְׂרָאֵל הַבָּאִים שָׁם בְּשִׁלֹה. גַּם בְּטֶרֶם יַקְטִרוּן אֶת הַחֵלֶב וּבָא נַעַר הַכֹּהֵן וְאָמַר לָאִישׁ הַזֹּבֵחַ תְּנָה בָשָׂר לְצָלוֹת לַכֹּהֵן וְלֹא יִקַּח מִמְּךָ בָּשָׂר מְבֻשָּׁל כִּי אִם חָי. וַיֹּאמֶר אֵלָיו הָאִישׁ קַטֵּר יַקְטִירוּן כַּיּוֹם הַחֵלֶב וְקַח לְךָ כַּאֲשֶׁר תְּאַוֶּה נַפְשֶׁךָ וְאָמַר לֹא כִּי עַתָּה תִתֵּן וְאִם לֹא לָקַחְתִּי בְחָזְקָה.

מדברים אלו מובן שגם העם וגם הכוהנים ראו שההקטרה היא לה' והאכילה היא לכוהן ללא כל קדושה, ונגד גישה זו בא יחזקאל לומר שלעתיד גם האכילה של הקורבנות תיראה כחלק מההקטרה של הקורבן כפי שייעדה התורה באכילת הקורבנות על ידי הכוהנים.

עיקרון זה של הסמכת הלשכות, שבהן בשלו הכוהנים את הקורבנות, לעזרה ולמזבח, עולה יפה עם פירושו על דרך הפשט של רד"ק (שראינו לעיל) לביטוי 'חֲצֵרוֹת קְטֻרוֹת' שלפיו הכונה לחצרות הקשורות ומחוברות לחצר. הבישול, על אף שהוא כשר גם בשטח עזרת הנשים,[41] מתואר בפסוקים אלו כקשור לעזרת הכוהנים בה מצוי המזבח.

---

[38] לפי ההבנה המובאת בחז"ל כי החצרות קרויות 'מקוטרות' על שם עשן הבישול שעלה לשמיים, הרי שישנה פה השוואה בין עשן המערכה לבין עשן הבשר שאכלו הכוהנים ובכך אף הלשכות הללו התקדשו בדומה למזבח.

[39] שהרי למדתנו התורה שהאכילה של הכוהנים היא חלק מההקרבה וכן אמרו חכמים (פסחים נט ע"ב) 'ואכלו אותם אשר כופר בהם מלמד שהכוהנים אוכלים ובעלים מתכפרים'.

[40] שמואל א ב, יג-טז.

[41] רמב"ם הלכות מעשה הקרבנות פ"י ה"ג.

וקישור זה של הבישול והאכילה עם ההקטרה מלמד על התיקון של המציאות העגומה שהייתה בעבר.

הנביא מתאר הפרדה בין העם לבין הקודש

בפסוק האחרון בפרקנו אנו שוב מוצאים חלוקה אשר אופיינית לנבואות של יחזקאל על המקדש העתידי, היוצרת הפרדה טוטאלית בין העם לבין המקדש; בשר הקורבנות של קדשי הקדשים (החטאות והאשמות) יתבשל במקום שישראל לא אמורים להיות בו, ורק היכן שהכוהנים מצויים, ואילו קדשי העם יתבשלו בנפרד. אבל ההפרדה לא באה לידי ביטוי רק במקום הבישול, אלא אף במבשלים; את קדשי הקדשים יבשלו הכוהנים, כפי שנאמר במפורש: 'אֲשֶׁר יְבַשְּׁלוּ שָׁם הַכֹּהֲנִים אֶת הָאָשָׁם וְאֶת הַחַטָּאת'. ואילו לגבי הקדשים הקלים נאמר: 'אֵלֶּה בֵּית הַמְבַשְּׁלִים אֲשֶׁר יְבַשְּׁלוּ שָׁם מְשָׁרְתֵי הַבַּיִת...'

מחד, אפשר להבין שהביטוי 'מְשָׁרְתֵי הַבַּיִת' פירושו הכוהנים העובדים במקדש (וכן הבין רד"ק). אך מאידך, פירוש זה איננו פשוט שכן לגבי חטאות ואשמות נאמרה המילה כוהנים במפורש (בפסוק כ) ואילו כאן לא. והעיר על כך יחיאל צבי מושקוביץ (פירוש דעת מקרא) שלעיל (פרק מד, ט-יא) נאמר: 'כֹּה אָמַר אֲדֹנָי אלוקים כָּל בֶּן נֵכָר עֲרֵל לֵב וְעֶרֶל בָּשָׂר לֹא יָבוֹא אֶל מִקְדָּשִׁי לְכָל בֶּן נֵכָר אֲשֶׁר בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל. כִּי אִם הַלְוִיִּם אֲשֶׁר רָחֲקוּ מֵעָלַי בִּתְעוֹת יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר תָּעוּ מֵעָלַי אַחֲרֵי גִּלּוּלֵיהֶם וְנָשְׂאוּ עֲוֹנָם. וְהָיוּ בְמִקְדָּשִׁי מְשָׁרְתִים פְּקֻדּוֹת אֶל שַׁעֲרֵי הַבַּיִת **וּמְשָׁרְתִים אֶת הַבָּיִת**[42] הֵמָּה יִשְׁחֲטוּ אֶת הָעֹלָה וְאֶת הַזֶּבַח לָעָם וְהֵמָּה יַעַמְדוּ לִפְנֵיהֶם לְשָׁרְתָם'.

---

[42] המינוח 'שירות' קיים הן ביחס לעבודת הכוהנים כפי שנאמר 'כְּלֵי הַשָּׁרֶת אֲשֶׁר יְשָׁרְתוּ בָם בַּקֹּדֶשׁ' (במדבר ד, יב) והן ביחס לעבודת הבית כפי שנאמר על עבודת הלויים 'וְשָׁרַת אֶת אָחָיו בְּאֹהֶל מוֹעֵד לִשְׁמֹר מִשְׁמֶרֶת נַעֲבֹדָה לֹא יַעֲבֹד' (במדבר ח, כו). החלוקה פה בין 'כוהנים' לבין 'משרתי הבית' מחזקת את ההבנה כי לא מדובר על הכוהנים הראויים לעבודת הקרבנות.

ומכאן שמשרתי הבית הם הכוהנים שנדחו מהקרבת הקורבנות, ונהיו למשרתים של המקדש במלאכות שאינן הקרבה. פרשנות זו מחזקת את האמירה שראינו לעיל כי בקורבנות החטאת והאשם, דווקא הכוהנים בני צדוק הם אלה שבישלו, ודווקא באזור המקודש ביותר דהיינו בצפון מערב העזרה. כל זאת כיון שהבישול עצמו יחד עם אכילת הכוהנים יתגלה בקדושה שכביכול הרי הוא כבר נהיה לחלק מהקרבת הקורבן.

בדברים אלו שוב אנו רואים את החלוקה שהזכרנו בפרקים הקודמים בקרב הכוהנים, כאשר אלה שעבדו עבודה זרה או היו קשורים למלכות ולשחיתותה בסוף ימי בית ראשון, הם מייצגי העם בנבואות יחזקאל, ולכן הם אלה אשר יבשלו את קורבנות העם - השלמים. זהו אותו פן שראינו במלכות, הפן שאין בו קדושה, של חברת האחריות גדולה (כפי שמכנה זאת הרב קוק כנ"ל). מאידך, הצד של בני צדוק הוא זה השייך לעבודת הקודש ולהקרבת ואף לבישול קורבנות קדשי הקדשים.

לפי ההבנה שמדובר פה על ביטוי נוסף של ההפרדה בין בני הכוהנים, נוכל להבין מדוע נבואה זו לא הובאה בסיור שערך המלאך ליחזקאל בפרקים הקודמים. מכיוון שההפרדה הזו בין חלקי שבט לוי מופיעה מאוחר יותר, בפרקים מד, מה ו-מו, ולכן מתאים יותר שהפסוקים המתארים את הלשכות, אשר קשורות להפרדה זו, יובאו לאחריה ולא בסמיכות לסיור של המלאך.[43]

[43] כפי שמסביר זאת רימון כשר בפירוש מקרא לישראל, יחזקאל ח"ב עמ' 903.

פרק מז

בפרק הקודם[1] עסקנו בקיומם של שני צירים במקדש ומשמעותם; ישנו ציר אורך מהפתח שבמזרח כלפי מערב לעבר קודש הקודשים, וציר רוחב מדרום לצפון. לאורך הציר האורכי הולכת הקדושה ומתעצמת ככל שמתקדמים כלפי מערב, כאשר הביטוי המעשי לכך הוא בהקשר האנושי, כלומר, מי רשאי להגיע ועד לאיזו נקודה הוא רשאי להגיע (כאשר השיא מגיע בקודש הקדשים אליו רשאי להיכנס רק הכוהן הגדול, ואף זאת רק ביום הכיפורים ורק בשעת העבודה.[2] אמנם, החידוש שראינו בנבואת יחזקאל שם היה, שגם המלך מופיע על פני הציר הזה). לאורך הציר הרוחבי הולכת הקדושה ומתעצמת ככל שמצפינים והדבר מתבטא בשחיטת הקורבנות לסוגיהם כדברי רבותינו 'קדשי קדשים שחיטתם בצפון... קדשים קלים שחיטתן בכל מקום בעזרה'.[3]

לכאורה שני הצירים הללו, המציינים את מדרג הקדושה ואת מדרג התקרבות כלל העם אל הקודש, סותרים במידה מסוימת האחד את השני. זאת כיון שהמקדש הינו קדוש ונשגב, ולכן אינו נגיש אל העם, מה שעלול ליצור נתק מסוים בין הכוהנים עובדי המקדש לבין העם. לנוכח נבואותיו הקודמות של יחזקאל, חשש זה מתעצם שכן הוא מרחיק את העם מהמקדש בצורה מאד בולטת, כריאקציה למה שהיה בסוף בית ראשון, 'הַמְעָרֶת פָּרְצִים הָיָה הַבַּיִת הַזֶּה'.[4] הרחקה זו עלולה לגרום לכך שהמקדש יהיה מנותק מהעם, ולכן באה הנבואה שבפרקנו, על מנת למנוע בעיה זו, וכפי שנבאר להלן.

---

[1] בהקשר לנאמר בפסוק יט על מקום בישול בשר קדשי הקדשים '...צְפוֹנָה וְהִנֵּה שָׁם מָקוֹם בְּיַרְכְּתַיִם יָמָּה'.
[2] וכפי שפירטו זאת חז"ל במסכת כלים א, ח-ט.
[3] זבחים פרק ה משניות א, ו.
[4] ירמיה ז, יא.

מהותו של הכיור

בין כלי המקדש ישנו כלי אחד שתפקידו דווקא לציין באיזה אופן העם כן יכול להתקרב אל הקדש, וזהו הכיור. אנחנו לא מוצאים את הכיור בפרשת תרומה שכן הכיור איננו חלק אינטגרלי מעבודת המקדש, אלא הוא, כפי שמכנה אותו רבי יהודה הלוי בכוזרי, 'כלי שימוש';[5] הוא נועד על מנת שיוכלו הכוהנים לעבוד ולשרת,[6] וכפי שאומרת התורה: 'וְעָשִׂיתָ כִּיּוֹר נְחֹשֶׁת וְכַנּוֹ נְחֹשֶׁת לְרָחְצָה'.[7] כלומר, הכיור לא בא כחלק מכלי המקדש, אלא לצורך האדם המצוי בו, שכן עניינו להראות באיזה אופן האדם כן יכול להתקרב אל הקדש.

דברים אלו אף מתיישבים יפה עם ביאור חז"ל[8] לפסוק 'וַיַּעַשׂ אֶת הַכִּיּוֹר... בְּמַרְאֹת הַצֹּבְאֹת אֲשֶׁר צָבְאוּ פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד',[9] שהמראות הצובאות היו מראות הנחושת שעל ידן טיפחו הנשים במצרים את יופין ובכך עודדו את בעליהן והביאו לריבוי העם. במעשה זה בא לידי ביטוי הקשר בין הצד הסגולי שבעם ישראל, כלומר עצם זה שיש ריבוי עם וכו' לבין הכיור; הכיור מבטא איך העם גם הוא קשור לקדש. מכאן גם נוכל להבין פרט מעניין באשר לאשה סוטה, שכאשר היה מתעורר חשש שהצד המשפחתי לא פעל כשורה והאשה היא בגדר ספק סוטה, היא הייתה נבדקת דווקא על ידי מים מקודשים, כפי שנאמר 'וְלָקַח הַכֹּהֵן מַיִם קְדֹשִׁים'[10] ופירשו רבותינו כי אלו מים שבאו מהכיור.[11]

---

[5] כוזרי, מאמר שני, כו.

[6] לא בכדי מוכיח רמב"ן (שמות ל, יט) כי הרחיצה היא המעכבת את העבודה אך ניתן לעשות זאת בכלי אחר ולאו דווקא בכיור. כך למדונו חז"ל כי ביום הכיפורים (ולדעת רבי יהודה כל השנה) הכוהן הגדול רחץ ידיו ורגליו מקיתון של זהב ולא מהכיור (משנה יומא ד, ה).

[7] שמות ל, יח.

[8] מדרש תנחומא, פקודי, ט ובגירסה מורחבת בפירוש רש"י שמות לח, ח.

[9] שמות לח, ח.

[10] במדבר ה, יז.

[11] משנה סוטה ב, ב.

מיקומו של הכיור - ביטוי לאיזון בין הצירים

על פי המתואר בתורה הכיור היה ממוקם 'בֵּין אֹהֶל מוֹעֵד וּבֵין הַמִּזְבֵּחַ'[12] וחז"ל מוסיפים ומבארים שהוא היה משוך כלפי צד דרום, וזו לשונם: 'הכיור היה בין האולם ולמזבח ומשוך כלפי הדרום'.[13] ויוצא אם כן שישנו כאן איזון בין שני הצירים; על פני הציר האנושי, הכיור ממוקם מערבית יותר למזבח, ויוצא שהעם אף יכול לעקוף את המזבח, לצד קודש הקודשים. לעומת זאת, ביחס לציר דרגות הקדשים בקורבנות האדם נחשב לחולי, תהא מעלתו אשר תהא, ומשכך הוא נפרד מן הקדש, ולכן הכיור ממוקם בצד הדרומי ולא בצד הצפוני.[14]

אפשר להבחין בכך שאיזון זה חשוב ביותר דווקא ליחזקאל; כאשר מצד אחד הוא מביע בחוזק את הרעיון שהמקדש הוא קדוש ומובדל, ואיננו מערת פריצים. ויחד עם זאת לא נפקד מקומו של העם והחשיבות שלו, מה שמתבטא בין היתר בכך שחלק מהכוהנים הם משרתי העם, וגם הכוהנים בני צדוק שהם משרתי המקדש, הרי שאף הם באים בסופו של דבר לצורך העם.

מעיין נובע בבית המקדש

נראה שהאיזון הזה שבין הצירים הוא הרקע לנבואת יחזקאל בתחילת פרקנו, על מעיין שיבקע בבית המקדש:[15]

---

[12] שמות ל, יח.

[13] משנה מידות ג, ו.

[14] הרחבה בנושא הכיור בהקשר של מיקומו וראיית המזבח כמייצג את הקדושה והכיור את העם מצויה בספרי בחסד יבנה עמ' רכו-רכח.

[15] נביאים נוספים ניבאו על כך כגון הנביא יואל בפרק ד וזכריה בתחילת פרק יג, אך הבולט שבהם הוא יחזקאל בפרקנו.

וַיְשִׁבֵנִי - אותו מלאך - אֶל פֶּתַח הַבַּיִת וְהִנֵּה מַיִם יֹצְאִים מִפִּתַּחַת מִפְּתַן הַבַּיִת קָדִימָה - כלומר לכיוון מזרח מפתח הבית, יותר לכיוון החצר - כִּי פְנֵי הַבַּיִת קָדִים - כלומר אם פתח הבית קדימה אז זה מחוץ לבית, בעזרה - וְהַמַּיִם יֹרְדִים מִתַּחַת מִכֶּתֶף הַבַּיִת הַיְמָנִית מִנֶּגֶב לַמִּזְבֵּחַ - זהו מקום הכיור.

כלומר, יחזקאל רואה בנבואתו מים שמקורם בקודש הקודשים,[16] פורצים החוצה מהמקום של הכיור, כאשר המשמעות היא שגם העם קשור אל הקדש. אבל איך העם יהיה קשור אל הקודש ובד בבד ידע גם להיות מופרש ממנו? על מנת לענות כך נשוב לשאלה דומה שבה עסק יחזקאל, לעיל בפרק ג. כפי שמתואר שם, יחזקאל קיבל נבואה שלא להיות חוטא כמו ישראל שהם בית מרי, ועליו לוותר על התבודדותו על נהר כבר, ובמקום זאת ללכת אל העם בגולה אשר בתל אביב ולדבר עמהם. יחזקאל לא רצה זאת, כי הם 'סָרָבִים וְסַלּוֹנִים', מגדפים לנוכח דבריו, וברצונו היה לשבת במקום בודד ולדבק בשכינה.

טענה זו של יחזקאל - היה בה מן ההיגיון; ברור שמי שנמצא עם המתלוננים, גם אם הוא תומך בהם ועוזר להם, נותר ברמה הרבה יותר נמוכה מאשר אם הוא היה מתבודד בחדרי חדרים.[17] והקב"ה אמר ליחזקאל שהוא מבין אותו, ולכן היו לו תקופות שהיה עליו להיות עם העם, ותקופות אחרות שבמהלכן הוא היה שב להתבודד על הנהר. כשם שהרוח במראה המרכבה באה באופן של רצוא ושוב, כך גם יחזקאל פעל באופן של רצוא ושוב.

---

[16] כדברי חז"ל (יומא עז ע"ב -עח ע"א).

[17] האמירה שלפעמים נאמרת, שזה לא משנה, ויש לחלוטין לוותר על התרוממות הרוח האישית למען העם, וזה שווה את ההקרבה, היא לא אחראית לחלוטין. שהרי לו כך היה היינו מפסידים את מראות הנבואה של יחזקאל שמעניקים לנו תקוה וכדו' לדורות.

נראה שנבואת יחזקאל על המעיין ממקום הכיור מעניקה פתרון דומה לשאלת קרבת העם אל הקדש; כיצד ניתן לקרב את העם אל המקדש ובד בבד לשמור על המקדש מובדל ומקודש. בנבואתו של יחזקאל הכיור הופך למעין מעיין שזורם ומשקה את כל הארץ ומשפיע על כולה, דהיינו גם על אלה שמחוץ למקדש. המקדש יכול להיות גם תופעה מאד מְחוֹלֶלֶת באופי החיים, ברגע שהמעיין הזה יוצא אל מחוץ לתחומי המקדש, וכדברי הנביא יואל 'וּמַעְיָן מִבֵּית ה' יֵצֵא וְהִשְׁקָה אֶת נַחַל הַשִּׁטִּים';[18] המקדש יצא החוצה.

אנו רואים אם כן שמחד, ישנה הסתגרות במקדש בשיא קדושתו, אולם מאידך העוצמה הנמשכת ממנו החוצה משפיעה על הפעילות שמחוץ למקדש. הדבר בא לידי ביטוי בחגים ובמועדים, כאשר העם חוזים בהתגלות השכינה במקדש באמצעות הנשיא והכוהנים הראויים, וחוזר חלילה.

משמעות הנחל המרפא את ים המלח

הרעיון שלפיו נבואת המעיין מבטאת את פריצת הקדושה מהמקדש חוצה, מובן היטב כאשר למדים את נבואת יואל, ולאור מה שמתואר שם נוכל לבאר גם את משמעות הנחל המרפא את ים המלח בנבואתו של יחזקאל. נבואת יואל באה לאחר חטאים רבים ועונשים כבדים, כולל מכת הארבה הנוראית, כאשר לאחריהם מתואר בהרחבה תהליך התיקון והחזרה בתשובה.[19]

> **יואל ג, א-ב:** וְהָיָה אַחֲרֵי כֵן אֶשְׁפּוֹךְ אֶת רוּחִי עַל כָּל בָּשָׂר וְנִבְּאוּ בְּנֵיכֶם וּבְנוֹתֵיכֶם זְקֵנֵיכֶם חֲלֹמוֹת יַחֲלֹמוּן בַּחוּרֵיכֶם חֶזְיֹנוֹת יִרְאוּ. וְגַם עַל הָעֲבָדִים וְעַל הַשְּׁפָחוֹת בַּיָּמִים הָהֵמָּה אֶשְׁפּוֹךְ אֶת רוּחִי - הקדושה ורוח הקודש יצאו לכל מי שראוי לכך.

---

[18] ד, יח.
[19] בפרקים א-ב.

ובנוגע לענייננו, ממשיך יואל ומתאר את התקופה הנפלאה הזו;

שם ד, יח: וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא יִטְּפוּ הֶהָרִים עָסִיס וְהַגְּבָעוֹת תֵּלַכְנָה חָלָב וְכָל אֲפִיקֵי יְהוּדָה יֵלְכוּ מָיִם וּמַעְיָן מִבֵּית ה' יֵצֵא וְהִשְׁקָה אֶת נַחַל הַשִּׁטִּים - כל הארץ תפרח מבחינה חומרית, וכמו כן כולם יהיו נביאים. כלומר, יושפע שפע אדיר מאת ריבונו של עולם, הן בתחום החומרי והן בתחום הרוחני. והסיבה לכל זה תהיה כי המקדש ישפיע על מה שמחוץ למקדש, 'וּמַעְיָן מִבֵּית ה' יֵצֵא' וישקה את העולם הנמצא בחוץ.[20]

שפע אדיר מחוץ למקדש

על יסוד הדברים הללו נוכל להבין את גבואת פרקנו;

פסוקים ב-ו: וַיּוֹצִאֵנִי - אותו מלאך - דֶּרֶךְ שַׁעַר צָפוֹנָה וַיְסֹבְבֵנִי - סיבוב - דֶּרֶךְ חוּץ אֶל שַׁעַר הַחוּץ דֶּרֶךְ הַפּוֹנָה קָדִים; וְהִנֵּה מַיִם מְפַכִּים מִן הַכָּתֵף הַיְמָנִית - הוא רואה שמצד מזרח, מדרום מערב העזרה, שם מקומו של הכיור, מגיעה זרימה אשר נשפכת עד לפתח. והוא רואה זאת מבחוץ, היינו זה לא נשאר דווקא בפנים אלא משפיע החוצה - בְּצֵאת הָאִישׁ קָדִים - כלומר מזרח - וְקָו בְּיָדוֹ; וַיָּמָד אֶלֶף בָּאַמָּה, וַיַּעֲבִרֵנִי בַּמַּיִם מֵי אָפְסָיִם - כאן המים רדודים שכן לאור ההקשר (של מפרק מתחת לברכיים) ברור ש'אפסיים' הכוונה לקרסוליים (תרגום יונתן) - וַיָּמָד אֶלֶף - הוא מתקדם אלף אמה נוספים מחוץ למקדש - וַיַּעֲבִרֵנִי בַּמַּיִם מַיִם בִּרְכָּיִם. וַיָּמָד אֶלֶף וַיַּעֲבִרֵנִי מֵי מָתְנָיִם. וַיָּמָד אֶלֶף נַחַל, אֲשֶׁר לֹא אוּכַל לַעֲבֹר כִּי גָאוּ הַמַּיִם מֵי שָׂחוּ (= צריך היה לשחות שכן אי אפשר היה לעבור אותם בהליכה - רש"י) נַחַל אֲשֶׁר לֹא יֵעָבֵר - כלומר שטף אדיר של השפעה של המקדש.

---

[20] מה שמתואר ביחזקאל, שלא מופיע ביואל, הוא המיקום של אותו מעיין.

ומעניין שהכמות נהפכת לאדירה דווקא מחוץ למקדש, ככל שמתרחקים - וַיֹּאמֶר אֵלַי, הֲרָאִיתָ בֶן-אָדָם - לא ראיה כפשוטו אלא האם הבנת את משמעות המראה, שגם מחוץ למקדש יש כמות אדירה של שפע, אף יותר מאשר בתוך המקדש עצמו - וַיּוֹלִכֵנִי וַיָּשֶׁבֵנִי שְׂפַת הַנָּחַל.

כלומר עיקר השיגוב של המקדש לא בא בשביל להאדיר את הנשיא ואת הכוהנים, הרשאים להיות בו, על פני יתר העם, אלא דווקא עבור ההשפעה האלוקית אשר נובעת ממנו על פני כל הארץ. גם המציאות הזו היא חלק מהתיקון של האוירה שהייתה בימי בית ראשון; באותו זמן המקדש יכול להיות מגותק מהעם, כך שהעם לא יתפתח מבחינה רוחנית, ובכל זאת, הן העם והן הכוהנים השלו את עצמם שה' עדיין שוכן בו במציאות שכזו. נבואה זו היא אם כן חלק מהתיקון הרוחני לכשלים שהיו בבית המקדש הראשון.

יש לשים לב לכיוון היציאה של המים משער צפון לכיוון מזרח, כפי שמתאר יחזקאל (פס' ב-ג):

וְהַמַּיִם יֹרְדִים מִסַּחַת מִכֶּתֶף הַבַּיִת הַיְמָנִית מִנֶּגֶב לַמִּזְבֵּחַ. וַיּוֹצִאֵנִי דֶּרֶךְ שַׁעַר צָפוֹנָה וַיְסֹבֵּנִי דֶּרֶךְ חוּץ אֶל שַׁעַר הַחוּץ דֶּרֶךְ הַפּוֹנָה קָדִים וְהִנֵּה מַיִם מְפַכִּים מִן הַכָּתֵף הַיְמָנִית.

מלבי"ם ביאר כי צד הצפון נצרך מכיוון שהצד המזרחי של החצר הפנימית היה סגור (כפי שנאמר לעיל מד, א-ב) ולכן הקיף מצפון עד שהגיע לכיוון המזרח. אמנם בעניות דעתי ביאור זה קשה שכן נאמר שם 'וַיָּשֶׁב אֹתִי דֶּרֶךְ שַׁעַר הַמִּקְדָּשׁ הַחִיצוֹן הַפֹּנֶה קָדִים, וְהוּא סָגוּר. וַיֹּאמֶר אֵלַי ה' הַשַּׁעַר הַזֶּה סָגוּר יִהְיֶה לֹא יִפָּתֵחַ וְאִישׁ לֹא יָבֹא בוֹ כִּי ה' אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל בָּא בוֹ, וְהָיָה סָגוּר'. הרי שההשפעה של השכינה, בניגוד לבני האדם, כן יוצאת דרך שער המזרח.

נראה בעניות דעתי לומר כי יש פה סגירת מעגל עם יציאת השכינה ערב הגלות. כך ראה יחזקאל בנבואה את יציאת השכינה (לעיל ח, ה-ו): 'וַיֹּאמֶר אֵלַי בֶּן אָדָם שָׂא נָא עֵינֶיךָ דֶּרֶךְ צָפוֹנָה וָאֶשָּׂא עֵינַי דֶּרֶךְ צָפוֹנָה וְהִנֵּה מִצָּפוֹן לְשַׁעַר הַמִּזְבֵּחַ סֵמֶל הַקִּנְאָה הַזֶּה בַּבֹּאָה. וַיֹּאמֶר אֵלַי בֶּן אָדָם הֲרֹאֶה אַתָּה מָה הֵם עֹשִׂים תּוֹעֵבוֹת גְּדֹלוֹת אֲשֶׁר בֵּית יִשְׂרָאֵל עֹשִׂים פֹּה לְרָחֳקָה מֵעַל מִקְדָּשִׁי וְעוֹד תָּשׁוּב תִּרְאֶה תּוֹעֵבוֹת גְּדֹלוֹת'.

הרי שבניגוד לעבר, אז המקדש לא השפיע קדושה אל מחוצה לו, אלא טומאה, ולכן ה' עזב אותו, הרי שבמקדש העתידי השכינה תצא מאותו המקום, אך לא כעזיבה של המקדש אלא כהשפעה ברוכה של המקדש על כל הנמצא מחוצה לו.

המים נרפאים

פסוקים ז-ח: בְּשׁוּבֵנִי - בהמשך לנאמר בסוף פסוק ו שהמלאך השיב אותו מהנחל עצמו אל שפת הנחל - וְהִנֵּה אֶל שְׂפַת הַנַּחַל עֵץ רַב מְאֹד מִזֶּה וּמִזֶּה וַיֹּאמֶר אֵלַי הַמַּיִם הָאֵלֶּה יוֹצְאִים אֶל הַגְּלִילָה הַקַּדְמוֹנָה - כלומר לכיוון מזרח - וְיָרְדוּ עַל הָעֲרָבָה וּבָאוּ הַיָּמָּה הַמּוּצָאִים וְנִרְפְּאוּ הַמָּיִם.

איזור ים המלח היה איזור פורה קודם פרשת סדום ועמורה, כפי שנאמר 'וַיִּשָּׂא לוֹט אֶת עֵינָיו וַיַּרְא אֶת כָּל כִּכַּר הַיַּרְדֵּן כִּי כֻלָּהּ מַשְׁקֶה לִפְנֵי שַׁחֵת ה' אֶת סְדֹם וְאֶת עֲמֹרָה כְּגַן ה' כְּאֶרֶץ מִצְרַיִם בֹּאֲכָה צֹעַר'.[21] אולם לאחר חטאי האדם לקו שם המים וההשקיה. אמנם הכאת סדום והכיכר הייתה רגעית. לאחר שנים השתקם האיזור וכאשר הראה הקב"ה למשה רבנו את יופיה וטובה של הארץ נאמר 'וַיַּרְאֵהוּ ה' אֶת כָּל הָאָרֶץ... וְאֶת הַנֶּגֶב וְאֶת הַכִּכָּר בִּקְעַת יְרֵחוֹ עִיר הַתְּמָרִים עַד צֹעַר'.[22] אכן איזור זה יושב כפי שנאמר 'וּבְנֵי קֵינִי

---

[21] בראשית יג, י.
[22] דברים לד, א-ג.

חִתַּן מֹשֶׁה עָלוּ מַעְיר הַתְּמָרִים'.[23] לאור זאת, כפרי ביכורים משובח, הכריז יהושע בזמן כיבוש הארץ כי העיר תהיה קודש כליל לה' כפי שנאמר 'וְהָיְתָה הָעִיר חֵרֶם, הִיא וְכָל אֲשֶׁר בָּהּ לַה'',[24] וכי מי שיבנה אותה לעצמו יקולל, כפי שנאמר 'נִישְׁבַּע יְהוֹשֻׁעַ בָּעֵת הַהִיא לֵאמֹר אָרוּר הָאִישׁ לִפְנֵי ה' אֲשֶׁר יָקוּם וּבָנָה אֶת הָעִיר הַזֹּאת אֶת יְרִיחוֹ בִּבְכֹרוֹ יְיַסְּדֶנָּה וּבִצְעִירוֹ יַצִּיב דְּלָתֶיהָ'.[25] שנים לאחר מכן, בתקופת אחאב, הפכה בניית העיר יריחו בניגוד לציווי יהושע, לסמל במלחמה בקב"ה כפי שנאמר 'וַיַּעַשׂ אַחְאָב אֶת הָאֲשֵׁרָה וַיּוֹסֶף אַחְאָב לַעֲשׂוֹת לְהַכְעִיס אֶת ה' אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל מִכֹּל מַלְכֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר הָיוּ לְפָנָיו. בְּיָמָיו בָּנָה חִיאֵל בֵּית הָאֱלִי אֶת יְרִיחֹה בַּאֲבִירָם בְּכֹרוֹ יְסָדָהּ וּבִשְׁגוּב צְעִירוֹ הִצִּיב דְּלָתֶיהָ כִּדְבַר ה' אֲשֶׁר דִּבֶּר בְּיַד יְהוֹשֻׁעַ בִּן-נוּן'.[26] כתוצאה מכך חזרה הקללה לחול על המקום ונתקללו מימיו כפי שנאמר 'וַיֹּאמְרוּ אַנְשֵׁי הָעִיר אֶל אֱלִישָׁע הִנֵּה נָא מוֹשַׁב הָעִיר טוֹב כַּאֲשֶׁר אֲדֹנִי רֹאֶה וְהַמַּיִם רָעִים וְהָאָרֶץ מְשַׁכָּלֶת'.[27] וכך כתב שם רד"ק:

> עד עתה לא ראינו כי יריחו היו בה מים רעים ולא שהיתה העיר משכלת שאם כן לא היו חומדים אותה ולא היו עוברים על החרם לבנות אותה ואליהו ג"כ היאך לא רפא אותה ואם היתה משכלת מכמה שנים שישבו בה היו מניחים אותה ולא היו יושבין בה אלא נראה שמקרוב היה זה הרע למים מרעת יושבי בה ומפני רוע המים היתה גם כן הארץ משכלת שהיו האנשים שותים המים והיו מתים ברוב, ובדרש אמר יריחו היתה משכלת ומקוללת על שם שארורה יהושע ובא אליהו והוסיף לקללה ע"י מעשה של חיאל כשמתו בניו.

---

[23] שופטים א, טז. חז"ל (ספרי בהעלותך, פא) טענו כי ההבטחה "וְהָיָה הַטּוֹב הַהוּא אֲשֶׁר יֵיטִיב ה' עִמָּנוּ וְהֵטַבְנוּ לָךְ' (במדבר י, לב) קוימה בנתינת יריחו וסביבתה לבניו הקינים וכינו איזור פורה זה בשם 'דושנה של יריחו'.

[24] יהושע ו, יז.

[25] שם, פס' כו.

[26] מלכים א טז, לג-לד.

[27] מלכים ב ב, יט.

אולם אלו שלא הלכו אחר אחאב ויהורם, אותם אלה שדבקו בנביא אלישע ולא נהו אחרי נביאי שומרון החוטאת, ראויים היו שאלישע ירפא להם את המים, כפי שמתואר בספר מלכים:

מלכים ב ב, יט-כב: וַיֹּאמֶר קְחוּ לִי צְלֹחִית חֲדָשָׁה וְשִׂימוּ שָׁם מֶלַח וַיִּקְחוּ אֵלָיו. וַיֵּצֵא אֶל מוֹצָא הַמַּיִם וַיַּשְׁלֶךְ שָׁם מֶלַח וַיֹּאמֶר כֹּה אָמַר ה' רִפֵּאתִי לַמַּיִם הָאֵלֶּה לֹא יִהְיֶה מִשָּׁם עוֹד מָוֶת וּמְשַׁכָּלֶת. וַיֵּרָפוּ הַמַּיִם עַד הַיּוֹם הַזֶּה כִּדְבַר אֱלִישָׁע אֲשֶׁר דִּבֵּר.

בדומה לכך מבשר הנביא הושע כי כאשר יכופר עוון שומרון יהפוך כל איזור יריחו לפורח: 'וְנָתַתִּי לָהּ אֶת כְּרָמֶיהָ מִשָּׁם וְאֶת עֵמֶק עָכוֹר[28] לְפֶתַח תִּקְוָה'.[29]

כך גם הנביא יחזקאל בא בפרקנו ומבשר כי השפע העתידי לא יבוא כמנוגד למקום הנשיא והמקדש, אלא שמהמקדש תושפע הברכה אף לאזור סדום ויריחו המקולל, שיהפוך למבורך;

פסוקים ט-יב: וְהָיָה כָל נֶפֶשׁ חַיָּה אֲשֶׁר יִשְׁרֹץ אֶל כָּל אֲשֶׁר יָבוֹא שָׁם נַחֲלַיִם יִחְיֶה וְהָיָה הַדָּגָה רַבָּה מְאֹד כִּי בָּאוּ שָׁמָּה הַמַּיִם הָאֵלֶּה וְיֵרָפְאוּ וָחָי כֹּל אֲשֶׁר יָבוֹא שָׁמָּה הַנָּחַל (= זאת אומרת שהנחל מרפא את הכל). וְהָיָה עָמְדוּ עָלָיו דַּוָּגִים מֵעֵין גֶּדִי וְעַד עֵין עֶגְלַיִם מִשְׁטוֹחַ לַחֲרָמִים יִהְיוּ (= רשתות דיג) - לְמִינָהּ תִּהְיֶה דְגָתָם כִּדְגַת הַיָּם הַגָּדוֹל רַבָּה מְאֹד בְּצֹאתָו וּגְבָאָיו וְלֹא יֵרָפְאוּ לְמֶלַח נִתָּנוּ - אמנם, המקומות שמפיקים בהם מלח לא ינזקו. אפשר להבין זאת בשני אופנים א) לא יהרסו המקומות שבהם ניתן להפיק תועלת מהמלח (רד"ק). ב) הדברים רומזים למשמעות, כפי שבארנו קודם באשר ליחזקאל 'שוחה' בתוך המים, שהוא ראה בעצם את משמעות המראה. גם כאן, באופן פיזי המלח נותר מלח, ואין מדובר

---

[28] איזור יריחו (יהושע ז, כו).
[29] הושע ב, יז.

על שינוי ניסי, אלא שהמשמעות היא מטאפורית ובאה ללמדנו על כך שכל המציאות תהיה מושפעת מהמקדש. לכן ניתן לקרוא נבואה זו הן כמתארת שינוי שיקרה בפועל והן כמטאפורה לשפע.[30] וְעַל הַנַּחַל יַעֲלֶה עַל שְׂפָתוֹ מִזֶּה וּמִזֶּה - יצא ממקום התעלה שלו, וזהו ביטוי נוסף של השפעה - כָּל עֵץ מַאֲכָל לֹא יִבּוֹל עָלֵהוּ וְלֹא יִתֹּם פִּרְיוֹ לְחָדָשָׁיו יְבַכֵּר - יוציא פירות ביכורים - כִּי מֵימָיו מִן הַמִּקְדָּשׁ הֵמָּה יוֹצְאִים. וְהָיָה פִרְיוֹ לְמַאֲכָל וְעָלֵהוּ לִתְרוּפָה - ההשפעה הגדולה שתרפא את כל חוליי העם שהיו בזמן בית המקדש הראשון.

הרי שכאמור, מצד אחד העם מובדל מהמקדש, אך מצד שני הוא יחיה חיים שהמקדש ממלא אותם בתוכן. המשמעות היא שהקב"ה ישפיע עליהם, אם זה בהפצת הנבואה, כדברי הנביא יואל: 'וְהָיָה אַחֲרֵי כֵן אֶשְׁפּוֹךְ אֶת רוּחִי עַל כָּל בָּשָׂר וְנִבְּאוּ בְּנֵיכֶם וּבְנֹתֵיכֶם זִקְנֵיכֶם חֲלֹמוֹת יַחֲלֹמוּן בַּחוּרֵיכֶם חֶזְיֹנוֹת יִרְאוּ. וְגַם עַל הָעֲבָדִים וְעַל הַשְּׁפָחוֹת בַּיָּמִים הָהֵמָּה אֶשְׁפּוֹךְ אֶת רוּחִי',[31] או שהשפעת המקדש תבוא באופן של טהרה של הארץ,[32] כדברי הנביא זכריה: 'בַּיּוֹם הַהוּא יִהְיֶה מָקוֹר (= נביעת מעיין - לפי תרגום יונתן) נִפְתָּח לְבֵית דָּוִיד וּלְיֹשְׁבֵי יְרוּשָׁלַם לְחַטָּאת וּלְנִדָּה. וְהָיָה בַיּוֹם הַהוּא נְאֻם ה' צְבָאוֹת אַכְרִית אֶת שְׁמוֹת הָעֲצַבִּים מִן הָאָרֶץ וְלֹא יִזָּכְרוּ עוֹד וְגַם אֶת הַנְּבִיאִים וְאֶת רוּחַ הַטֻּמְאָה אַעֲבִיר מִן הָאָרֶץ'.[33] שפע רוחני זה יתגלה בכל הארץ וממנו תרד הברכה לעולמנו עד כדי השפעה גשמית, המתוארת בפרקנו כשפע של פרנסה.

---

[30] כפי שהרמב"ם מתייחס לנבואות המתארות ניסים שיקרו בעת הגאולה כמשלים הרומזים לעולם מוסרי ושופע הן בחומריות והן ברוחניות אך הכל בתוך חוקי הטבע ולא כתיאור של מציאות מעשית (הלכות מלכים פרק יב ה"א).

[31] יואל ג, א-ב.

[32] כן מקשר רד"ק (זכריה יג, א) בין הנבואות וכותב: 'ביום ההוא יהיה מקור נפתח לבית דוד - אפשר לפרשו כמשמעו וכן רז"ל הדביקוהו לפסוק יצאו מים חיים מירושלם'.

[33] זכריה יג, א-ב.

נבואת יחזקאל - השתקפות מעשה בראשית

רימון כשר[34] מציע פרשנות נוספת לפיה, פרקנו, לא זו בלבד שהוא מתאר את הטוב של המקדש העתידי לעומת זה שקדם לו, אלא רומז לסגירת מעגל רחבה הרבה יותר, עם ראשית הבריאה קודם שהתדרדר העולם; התורה מתארת בתחילת הבריאה את רוח אלוקים מרחפת על פני המים[35] וביחזקאל קדושת אלוקים מהמקדש באה על גבי מים רבים. בטבלה שלהלן ניתן לראות ביטויים נוספים בפרקנו הלקוחים מפרק א בבראשית:

סיפור הבריאה	נבואת המעיין במקדש
פסוק כ: יִשְׁרְצוּ הַמַּיִם שֶׁרֶץ נֶפֶשׁ חַיָּה	פסוק ט: וְהָיָה כָל נֶפֶשׁ חַיָּה אֲשֶׁר יִשְׁרֹץ
פסוק כב: פְּרוּ וּרְבוּ וּמִלְאוּ אֶת הַמַּיִם בַּיַּמִּים[36]	פסוק ט: וְהָיָה הַדָּגָה רַבָּה מְאֹד
	פסוק י: כִּדְגַת הַיָּם הַגְּדוֹל רַבָּה מְאֹד
פסוק כד: תּוֹצֵא הָאָרֶץ נֶפֶשׁ חַיָּה לְמִינָהּ	פסוק י: לְמִינָהּ תִּהְיֶה דְגָתָם כְּדִגַת הַיָּם
פסוק יא: עֵץ פְּרִי עֹשֶׂה פְּרִי לְמִינוֹ	פסוק יב: כָּל עֵץ מַאֲכָל לֹא יִבּוֹל עָלֵהוּ וְלֹא יִתֹּם פִּרְיוֹ... פִּרְיוֹ לְמַאֲכָל וְעָלֵהוּ לִתְרוּפָה

[34] מקרא לישראל, יחזקאל ח"ב עמ' 905, על סמך מחקריהם של יאיר זקוביץ ולאה מזור, וכן בעמ' 911-910 שם.

[35] בראשית א, ב.

[36] ריבוי הדגים נהפך למוטיב של ריבוי מאז הבריאה, וכפי שבירך יעקב את נכדיו (בראשית מח, טז) 'וְיִדְגּוּ לָרֹב בְּקֶרֶב הָאָרֶץ'.

משמעות ההתגלות האלוקית בזרימת מים

אמנם, בעניותי, פרקנו מביע רעיון נוסף; ישנו מוטיב שחוזר פעמים רבות, בין היתר בספר יחזקאל, והוא שריבונו של עולם מתגלה בזרימת מים.[37] אנו מוצאים זאת להלן בפרק א פסוק כד במילים: 'כְּקוֹל מַיִם רַבִּים' וכן בפרק ג, יחזקאל מתנבא על נהר כבר. גם בתיאורי הגאולה העתידה, בפרק מג, מתאר יחזקאל: 'וְקוֹלוֹ כְּקוֹל מַיִם רַבִּים'. זרימת המים מסמלת העדר קיבוע למקום מסוים, לאמר אלוקים איננו תלוי מקום; הוא מתגלה בעולמו כולו ולא זקוק למקום מיוחד.

הזכרנו לעיל[38] שיחזקאל בנבואותיו יוצא למלחמה תיאולוגית מול תפיסה מוטעית שרווחה בתקופתו; רבים בעם היו סבורים כי אלוקים הוא תלוי מקום, וממילא משעה שגלו ישראל אין קשר עם אלוקים. משכך, המסקנה הייתה, לשיטתם, שאלוקים כביכול הפסיד לאל הבבלי והוא איננו כה משמעותי, או, לחילופין, שהוא אמנם רלוונטי במקומו אבל האדם אשר איננו שוכן במקומו של הא-ל כבר לא רלוונטי מבחינתו.

סביב התפיסה הזו נסב וויכוח בין אנשי ירושלים לבין היהודים אשר גלו לבבל, כאשר הראשונים טענו כלפי האחרונים 'רַחֲקוּ מֵעַל ה' לָנוּ הִיא נִתְּנָה הָאָרֶץ לְמוֹרָשָׁה';[39] כלומר אנשי ירושלים הטיחו ביהודים שגלו לבבל: כיוון שגליתם אין לכם בשביל מה להמשיך ולקיים מצוות שכן הבורא זנח אתכם... הנביא יחזקאל שלל את הטענה הזו לחלוטין והצהיר שאלוקים איננו תלוי מקום. אמנם נכון שרצוי שיתקיים הדבר בירושלים, בשעה שהעם ראוי לכך, אבל אלוקים ימצא בכל מקום, כפי שהוא אומר 'וָאֱהִי לָהֶם לְמִקְדָּשׁ מְעַט'.[40] זה לא יתממש באותו אופן ובאותה עוצמה כמו בירושלים (ולכן גילוי

---

[37] וכפי שמעיד משורר תהילים (כט, ג): 'קוֹל ה' עַל הַמָּיִם אֵל הַכָּבוֹד הִרְעִים ה' עַל מַיִם רַבִּים'.
[38] פרקים ז ו-ח.
[39] יא, טו.
[40] שם יא, טז.

השכינה בבבל מכונה 'מקדש מעט'), אבל הדבר יקרה, ואדרבה, מראה המרכבה מלמד שהשכינה עזבה את ירושלים, מפאת חטאיה, ועברה לבבל.

וכאן ניתן לשאול, בהקשר לנבואות הגאולה של יחזקאל, לכאורה תיאורי 'הסוף הטוב' כאשר אלוקים שב להתגלות בירושלים, סותרים את האמירה הזאת, שהרי הוא שב לבית המקדש, לאחר תקופה זמנית שבה לא נכח שם, ומשמע לכאורה שהוא כן תלוי מקום!

ולכן בא יחזקאל ושולל זאת בכך שהוא רואה בחזונו את שפיעת המים היוצאת מהמקדש. כלומר, מקור הקדושה הוא המקדש בירושלים, אך הוא משפיע, אף במרחק רב מהמקדש עצמו, ואדרבה שם ההשפעה מורגשת יותר (כפי שהמים נהיים רבים יותר ככל שהם מתרחקים מהמקדש), כי אלוקים איננו תלוי מקום וכי תפקיד המקדש הוא שדרכו אלוקים יתגלה בכל העולם. גם כאשר הוא ישוב לירושלים זה יקרה רק מאחר ועם ישראל יהיה ברמה יותר נכונה לקבל אותו, על ידי מלכות שאיננה מושחתת וכו' (ולכך באו כל התיאורים הציוריים בפרקים האחרונים אודות הממלכה האידיאלית והמקדש האידיאלי, כפי שהסברנו לעיל בהרחבה).

ניתן לומר כי ההשוואה של נבואה זו למעשה הבריאה וכן ההבנה כי נבואה זו באה לומר כי המקדש הוא המקום שממנו הקב"ה משפיע על כלל העולם באות לידח ביטוי באימרת חז"ל 'חכמים אומרים אלו ואלו (= שמים וארץ) מציון נבראו שנאמר 'מזמור לאסף אל אלהים ה' דבר ויקרא ארץ ממזרח שמש עד מבואו' ואומר 'מציון מכלל יופי אלהים הופיע' ממנו מוכלל יופיו של עולם'.[41]

[41] יומא נד ע"ב.

הבנה זו מתכתבת עם האמירה בפסוק האחרון בספר יחזקאל: 'וְשֵׁם הָעִיר מִיּוֹם - מאותו יום, הגאולה העתידה - ה' שָׁמָּה'. זהו משפט דו משמעי; האם כוונתו שה' שָׁמָּה, בעיר הזו, מאחר והיא מקודשת לכשעצמה, או, שלא העיר מקודשת מצד עצמה, אלא שבחירתו של הקב"ה להתגלות מעיר זו היא שמשפיעה קדושה למקדש ולעיר. חז"ל נקטו באפשרות השניה ואמרו 'לא ממקדש אתה ירא אלא ממי שהזהיר על המקדש'.[42]

המעיין ביחזקאל ומי מרה

הנבואה בפרקנו המדברת על ריפוי מי ים המלח - נראה שהיא באה כהמשך למים שהומתקו בצאת ישראל ממצרים במרה. וכך נאמר שם (שמות טו, כב-כז):

> וַיַּסַּע מֹשֶׁה אֶת יִשְׂרָאֵל מִיַּם סוּף וַיֵּצְאוּ אֶל מִדְבַּר שׁוּר וַיֵּלְכוּ שְׁלֹשֶׁת יָמִים בַּמִּדְבָּר וְלֹא מָצְאוּ מָיִם. וַיָּבֹאוּ מָרָתָה וְלֹא יָכְלוּ לִשְׁתֹּת מַיִם מִמָּרָה כִּי מָרִים הֵם עַל כֵּן קָרָא שְׁמָהּ מָרָה. וַיִּלֹּנוּ הָעָם עַל מֹשֶׁה לֵאמֹר מַה נִּשְׁתֶּה. וַיִּצְעַק אֶל ה' וַיּוֹרֵהוּ ה' עֵץ וַיַּשְׁלֵךְ אֶל הַמַּיִם וַיִּמְתְּקוּ הַמָּיִם שָׁם שָׂם לוֹ חֹק וּמִשְׁפָּט וְשָׁם נִסָּהוּ. וַיֹּאמֶר אִם שָׁמוֹעַ תִּשְׁמַע לְקוֹל ה' אֱלֹהֶיךָ וְהַיָּשָׁר בְּעֵינָיו תַּעֲשֶׂה וְהַאֲזַנְתָּ לְמִצְוֹתָיו וְשָׁמַרְתָּ כָּל חֻקָּיו כָּל הַמַּחֲלָה אֲשֶׁר שַׂמְתִּי בְמִצְרַיִם לֹא אָשִׂים עָלֶיךָ כִּי אֲנִי ה' רֹפְאֶךָ.

---

[42] יבמות ו ע"ב. להרחבה בנושא ניתן לעיין בדבריו של הרב מאיר שמחה הכהן מדווינסק זצ"ל (משך חכמה, שמות יט, יג ד"ה 'במשוך היובל'.

את הדמיון בין הנבואות ניתן לראות בטבלה הבאה:

	ה' נותן מים במדבר (שמות)	**מי המקדש** (יחזקאל)
עץ גורם להמתקת המים	פסוק כה: וַיּוֹרֵהוּ ה' עֵץ וַיַּשְׁלֵךְ אֶל הַמַּיִם וַיִּמְתְּקוּ הַמָּיִם	פסוקים ז-ח: בְּשׁוּבֵנִי וְהִנֵּה אֶל שְׂפַת הַנַּחַל עֵץ רַב מְאֹד מִזֶּה וּמִזֶּה. וַיֹּאמֶר אֵלַי הַמַּיִם הָאֵלֶּה יוֹצְאִים אֶל הַגְּלִילָה הַקַּדְמוֹנָה וְיָרְדוּ עַל הָעֲרָבָה וּבָאוּ הַיָּמָּה אֶל הַיָּמָּה הַמּוּצָאִים וְנִרְפְּאוּ הַמָּיִם.
הבטחת רפואה	פסוק כו: כָּל הַמַּחֲלָה אֲשֶׁר שַׂמְתִּי בְמִצְרַיִם לֹא אָשִׂים עָלֶיךָ כִּי אֲנִי ה' רֹפְאֶךָ	פסוק יב: וְהָיָה פִרְיוֹ לְמַאֲכָל וְעָלֵהוּ לִתְרוּפָה
נתינת מים ופירות לישראל	פסוק כז: וַיָּבֹאוּ אֵילִמָה וְשָׁם שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה עֵינֹת מַיִם וְשִׁבְעִים תְּמָרִים	פסוק יב: וְעַל הַנַּחַל יַעֲלֶה עַל שְׂפָתוֹ מִזֶּה וּמִזֶּה כָּל עֵץ מַאֲכָל לֹא יִבּוֹל עָלֵהוּ וְלֹא יִתֹּם פִּרְיוֹ

לאחר שהראה ה' את כוחו על המים בקריעת ים סוף וטיבוע המצרים, הבהיר ה' לישראל כי רק שמיעה בקול ה' והליכה בחוקיו היא המבדילה בין מים ממיתים למים מחיים. כך גם בפרקנו, בנבואת המים היוצאים מן המקדש. המים הבאים ממקום ה' גואים לגובה הקרסול ומשם לברכיים ולמותניים וכו' והאדם מתחיל לטבוע בהם, ואז בא עץ החיים ומרפא. כל משמעות המקדש העתידי כמקום מרפא, תתממש רק אם יחזרו ישראל

לקיים את דבר ה' (בניגוד להתנהלות במקדש הראשון) ורק אז הארץ המושפעת מהמקדש - פריה יהיה למאכל ולרפואה.

גבולותיה העתידיים של הארץ

פסוקים יג-יד: כֹּה אָמַר ה' אלהים, גֵּה - כלומר זה, ישנה החלפה של האות ז באות ג[43] - גְּבוּל אֲשֶׁר תִּתְנַחֲלוּ אֶת הָאָרֶץ, לִשְׁנֵי עָשָׂר שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל יוֹסֵף חֲבָלִים - לאחר ששבט לוי קיבל את תרומת הנחלה נשארו שנים עשר שבטים תוך הנחה כי יוסף יקבל שני חלקים כנגד מנשה ואפרים (רש"י).[44] עצם החזרה לחלוקה של שנים עשר שבטים כבר טומנת בחובה תיקון לקרע שבין עשרת השבטים, אשר נקרעו מיהודה ולוי בעת גלותם ביד מלכות אשור.[45] (זאת כהמשך לנבואת איחוד העצים של יהודה ואפרים שראינו לעיל בפרק לז) - וּנְחַלְתֶּם אוֹתָהּ אִישׁ כְּאָחִיו אֲשֶׁר נָשָׂאתִי אֶת יָדִי לְתִתָּהּ לַאֲבֹתֵיכֶם - זו ודאי רמיזה למה שנאמר טרם יציאת מצרים 'אֲשֶׁר נָשָׂאתִי אֶת יָדִי'[46] - וְנָפְלָה הָאָרֶץ הַזֹּאת לָכֶם בְּנַחֲלָה.

הביטויים שבנבואת יחזקאל מאד דומים לנאמר בפרשת מסעי (במדבר לד, ב) 'זֹאת הָאָרֶץ אֲשֶׁר תִּפֹּל לָכֶם בְּנַחֲלָה אֶרֶץ כְּנַעַן לִגְבֻלֹתֶיהָ'. הרי שיש פה הקבלה של היציאה

---

[43] כן פירש רש"י והביא לכך דוגמה נוספת ביחזקאל. רבי אליעזר מבלגנצי ביאר כי הכוונה לחריץ (מלשון גיא). אמנם, לא ברור האם הגבול סומן בחריץ. ונראה שהכוונה לשיטתו בביטוי של גבול הפרדה מוחלטת, כפי שמצאנו בביטוי 'כָּלָה וְנֶחֱרָצָה' (ישעיה י, כג) שהחריץ מופיע במשמעות של סוף וגבול גמור.

[44] ביאור זה של רש"י, ושאר פרשנים מימי הביניים כרד"ק וכרבי אליעזר מבלגנצי, כי המילה 'יוסף' באה כשם ולא כפועל לא הוסכמה על מלבי"ם שטען שכוונת הפסוק שתתרבה נחלת כל שבט ויתווספו לה עוד שטחים (= חבלים). נראה בענ"ד להוסיף חיזוק לפרשנות כי מדובר על השם יוסף שכן המילה 'חבלים' מתייחסת באופן ייחודי לנחלת מנשה שהתחלקה לשני חלקים (כפי שפרקנו מתייחס לנחלה זו של מנשה בניגוד לנחלות ראובן וגד ומצרפה לשאר הארץ כפי שיורחב להלן) כפי שנאמר (יהושע יז, ה) 'וַיִּפְּלוּ חַבְלֵי מְנַשֶּׁה עֲשָׂרָה לְבַד מֵאֶרֶץ הַגִּלְעָד וְהַבָּשָׁן אֲשֶׁר מֵעֵבֶר לַיַּרְדֵּן' כפי שדייק רמב"ן (במדבר לב, לג) כי המינוח 'חבלים' נאמר רק בשבט זה.

[45] מלכים ב יז, ו.

[46] שמות ו, ח.

מבבל ושיבה לארץ ישראל, ליציאה ממצרים בימי משה ויהושע והכניסה לארץ עם כל העם.[47] ואם כן זו נבואה נוספת של סגירת מעגל בגאולה העתידית והחזרת מעמד האומה לימי תפארתה ולא למצבה ערב הגלות.

בחלק השני של פרקנו מתוארים גבולות הארץ ככללה, ואילו בפרק הבא ממשיכה הנבואה ומתארת את החלוקה הפנימית של הארץ לנחלות השבטים. נראה כי דבר זה מעיד על ראיית העם כיחידה אחת הפועלת בממלכה משותפת, שמתוכה נובע המעבר לחלוקה פנימית, ולא שישנה בשיבה העתידה לארץ חזרה לתקופות בהן שרר מתח בין השבטים. מאידך, אין פה ביטול של השבטיות והפיכה לעם ללא חלוקה פנימית, שכן דבר זה יטשטש את היכולות והעוצמות הקיימות בכל שבט. מגמה זו מובילה לעם אחד המבורך בכשרונותיו וסגולותיו של כל שבט ושבט.[48]

בגבולות הארץ המתוארים בפרקנו אנו מוצאים דמיון לגבולות הארץ שבפרשת מסעי (במדבר לד). מתוך הצגת הדמיון נשתדל לעמוד על משמעות השינויים שישנם;

---

[47] השוואה המופיעה במפורש במספר מקומות במקרא כגון בירמיה טז, יד-טו ועוד.
[48] להרחבה אודות עיקרון זה ניתן לעיין בדברי הראי"ה קוק זצ"ל, ישראל ותחייתו, כז.

גבולות הארץ בפרשת מסעי	גבולות הארץ בנבואת יחזקאל
פסוקים ז-ח: וְזֶה יִהְיֶה לָכֶם גְּבוּל צָפוֹן מִן הַיָּם הַגָּדֹל תְּתָאוּ לָכֶם הֹר הָהָר. מֵהֹר הָהָר תְּתָאוּ לְבֹא חֲמָת וְהָיוּ תּוֹצְאֹת הַגְּבֻל צְדָדָה.	פסוק טו: וְזֶה גְּבוּל הָאָרֶץ לִפְאַת צָפוֹנָה מִן הַיָּם הַגָּדוֹל הַדֶּרֶךְ חֶתְלֹן לְבוֹא צְדָדָה.
פסוק ט: וְיָצָא הַגְּבֻל זִפְרֹנָה וְהָיוּ תוֹצְאֹתָיו חֲצַר עֵינָן זֶה יִהְיֶה לָכֶם גְּבוּל צָפוֹן.	פסוק יז: וְהָיָה גְּבוּל מִן הַיָּם חֲצַר עֵינוֹן גְּבוּל דַּמֶּשֶׂק וְצָפוֹן צָפוֹנָה וּגְבוּל חֲמָת וְאֵת פְּאַת צָפוֹן.
פסוק יב: וְיָרַד הַגְּבוּל הַיַּרְדְּנָה וְהָיוּ תוֹצְאֹתָיו יָם הַמֶּלַח וְהָיָה לָכֶם פְּאַת נֶגֶב מִמִּדְבַּר צִן עַל יְדֵי אֱדוֹם... נַחְלָה מִצְרַיִם וְהָיוּ תוֹצְאֹתָיו הַיָּמָּה.	פסוק יח: וּמִבֵּין אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל הַיַּרְדֵּן מִגְּבוּל עַל הַיָּם הַקַּדְמוֹנִי תְּמַדּוּ וְאֵת פְּאַת קָדִימָה. פסוק יט: וּפְאַת נֶגֶב תֵּימָנָה מִתָּמָר עַד מֵי מְרִיבוֹת קָדֵשׁ[49] נַחֲלָה אֶל הַיָּם הַגָּדוֹל וְאֵת פְּאַת תֵּימָנָה נֶגְבָּה.
פסוק ו: וּגְבוּל יָם וְהָיָה לָכֶם הַיָּם הַגָּדוֹל וּגְבוּל זֶה יִהְיֶה לָכֶם גְּבוּל יָם.	פסוק כ: וּפְאַת יָם הַיָּם הַגָּדוֹל מִגְּבוּל עַד נֹכַח לְבוֹא חֲמָת זֹאת פְּאַת יָם.

לאור ההקבלות מוכח כי הנבואה ביחזקאל מיוסדת על דברי התורה, ואם כן נראה כי מה שמתחדש בה הוא בעיקר השינויים. שינוי אחד הוא סדר רוחות השמים; בפרשת מסעי הסדר הוא בתחילה תיאור הגבול מדרום, אחר כך במערב ובצפון ובסוף תיאור גבול המזרח, ואילו ביחזקאל הסדר הוא צפון, מזרח, נגב ומערב. יחיאל צבי מושקוביץ[50] ביאר כי רוחות השמים נמנים על פי כיוון ההגעה לארץ, ומכאן ההבדל; בתקופת משה רבינו הגיעו בני ישראל לארץ ישראל מכיוון דרום (ממצרים) ולכן פותח

[49] קדש שליד אדום זהו מדבר צין כפי שנאמר (דברים לב, נא) 'במי מריבת קדש מדבר צין' ומיד אחרי חטא מי מריבה פגשו את אדום (במדבר כ, יד).

[50] בפירוש דעת מקרא לפרקנו, עמ' שצ.

המקרא את תיאור הגבולות ברוח הדרומית. בשיבת ציון, לעומת זאת, שב העם לארצו מגלות צפון ולפיכך יחזקאל מונה את הגבולות החל מהרוח הצפונית. בזה באה לידי ביטוי פעם נוספת ההשוואה שמשווה המקרא בין יציאת מצרים והכניסה לארץ, לבין שיבת ציון מבבל.[51]

הגבולות כביטוי לעתיד האידילי

הן בספר במדבר והן ביחזקאל אנו מוצאים תיאור של נחלות שבט מנשה, וכן את השטחים שכבש דוד (עד דמשק), כפי שנאמר בפסוק יז: 'וְהָיָה גְּבוּל מִן הַיָּם חֲצַר עֵינוֹן גְּבוּל דַּמֶּשֶׂק, וְצָפוֹנָה וּגְבוּל חֲמָת. וְאֵת פְּאַת צָפוֹן וּפְאַת קֶדֶם מִבֵּין חַוְרָן וּמִבֵּין דַּמֶּשֶׂק וּמִבֵּין הַגִּלְעָד'. אך נחלות ראובן וגד לא מופיעות. אמנם, בפרק מח לא מתוארת נחלה נפרדת לשבטי ראובן וגד בעבר הירדן המזרחי. הדבר מחזק את ההבנה כי רק לראובן ולגד הייתה בקשה לנחלה מחוץ לארץ המערבית כפשט הפסוקים 'וַיָּבֹאוּ בְנֵי גָד וּבְנֵי רְאוּבֵן וַיֹּאמְרוּ אֶל-מֹשֶׁה... אִם מָצָאנוּ חֵן בְּעֵינֶיךָ יֻתַּן אֶת הָאָרֶץ הַזֹּאת לַעֲבָדֶיךָ לַאֲחֻזָּה אַל תַּעֲבִרֵנוּ אֶת-הַיַּרְדֵּן'.[52] משמע אם כן כי נחלת מנשה הייתה אמורה להינתן לישראל גם לולא הבקשה של בני ראובן וגד.[53] נראה כי הסיבה לכך היא מכיוון שבנבואה זו של יחזקאל מתואר החזון של הארץ והמקדש האידילים ועל כן לא מוזכרים בה הנחלות שניתנו רק בדיעבד לישראל.

---

[51] עוד בעניין זה ראו לעיל בפרק לז.

[52] בבמדבר לב, ב-ה.

[53] כן משמע בתלמוד הירושלמי (מסכת ביכורים פ"א הלכה ח) האומר כי דברי הפסוק (דברים כו, י) 'הָאֲדָמָה אֲשֶׁר נָתַתָּה לִי ה" ממעטים רק את נחלות גד וראובן מהבאת ביכורים שכן זו לא האדמה 'אֲשֶׁר נָתַתָּה לִי ה" אלא 'שלקחתי מעצמי', אך נחלת חצי המנשה המזרחית לא מתמעטת שכן היא באה מאת ה'. דברינו הינם בניגוד להבנת ראב"ע שביאר שגם בני מנשה היו בבקשה, אלא שהתורה לא הזכירה זאת מפאת היותם רק חצי שבט ולא שבט שלם כראובן וגד. בטעם החילוק בין נחלת מנשה המזרחית לבין נחלות ראובן וגד ניתן לעיין בדברי הרב יגאל אריאל (ארץ ירדן וחרמונים, עמ' 35-38.) המוכיח בהרחבה כי נחלת מנשה שייכת לעבר הירדן המערבי והטעם לדבר מפאת היותה נחלת הרפאים (דברים ג, יא) שהובטחה כבר לאברהם (בראשית טו, כ) ולא נתקדשה רק בעקבות בקשת בני ראובן וגד.

גרים נוחלים בארץ

פסוקים כא-כג: וְחִלַּקְתֶּם אֶת הָאָרֶץ הַזֹּאת לָכֶם לְשִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל - הארץ כולה - וְהָיָה תַּפִּלוּ אוֹתָהּ בְּנַחֲלָה לָכֶם וּלְהַגֵּרִים הַגָּרִים בְּתוֹכְכֶם אֲשֶׁר הוֹלִדוּ בָנִים בְּתוֹכְכֶם. וְהָיוּ לָכֶם כְּאֶזְרָח בִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל אִתְּכֶם יִפְּלוּ בְנַחֲלָה בְּתוֹךְ שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל וְהָיָה בַּשֵּׁבֶט אֲשֶׁר גָּר הַגֵּר אִתּוֹ שָׁם תִּתְּנוּ נַחֲלָתוֹ - כלומר, כל גר - האנשים שהוא היה גר ביניהם בגלות, יקבל יחד עימם נחלה לפי שבטם (רש"י בחלק מכתבי היד) - נְאֻם ה׳ אלהים.

גרים אלו אשר התגיירו בגלות, שהזדהו אתכם בשעת השפל של האומה, כנאמר 'אֲשֶׁר הוֹלִדוּ בָנִים בְּתוֹכְכֶם' (רד"ק), הם הראויים לקבל נחלה אתכם בארצכם. כך לימדונו חז"ל 'אין מקבלין גרים לימות המשיח, כיוצא בו לא קבלו גרים לא בימי דוד ולא בימי שלמה. א"ר אליעזר מאי קרא? "הן גור יגור אפס מאותי מי גר אתך עליך יפול" (ופירש רש"י מי גר אתך עליך יפול - מי גר אתך בעניותך כאשר אמרת, עליך יפול - לעולם הבא יפול ינוח כמו 'על פני כל אחיו נפל') אבל אידך לא (= אבל גר אחר, דהיינו שבא לישראל שלא בשעות השפל שלהם לא יזכה לנחלה בישראל)'.[54]

קבלת גרים צריכה לבוא מתוך רצון אמיתי להידבק בישראל, דבר שנבחן דווקא בשעה שישראל היו בשפלותם, זמן הגלות הוא הזמן לגויים להצטרף לישראל, כפי שלמדונו חז"ל 'אמר רבי אלעזר לא הגלה הקדוש ברוך הוא את ישראל לבין האומות אלא כדי שיתוספו עליהם גרים'.[55]

---

[54] יבמות כד ע"ב.
[55] פסחים פז ע"ב.

לכאורה בדרך שונה מזו פעלו מרדכי ואסתר במגילת אסתר. לאחר נפילת צוררי היהודים נאמר 'וְרַבִּים מֵעַמֵּי הָאָרֶץ מִתְיַהֲדִים כִּי נָפַל פַּחַד הַיְּהוּדִים עֲלֵיהֶם'[56] ואף על פי כן נאמר בעת קביעת ימי הפורים לחג 'קִיְּמוּ וְקִבְּלוּ הַיְּהוּדִים עֲלֵיהֶם וְעַל זַרְעָם וְעַל **כָּל הַנִּלְוִים** עֲלֵיהֶם וְלֹא יַעֲבוֹר לִהְיוֹת עֹשִׂים אֵת שְׁנֵי הַיָּמִים הָאֵלֶּה כִּכְתָבָם וְכִזְמַנָּם בְּכָל שָׁנָה וְשָׁנָה'.[57] שמא התשובה לסתירה מצויה במילים שבסוף הפסוק 'בכל שנה ושנה'. יהדותם ושייוכם לישראל תיבחן האם הם יישארו עם ישראל עד סוף ימי גלותם ואם כן יהיו ראויים להצטרף לישראל או שרק לעת עתה, בעת שפחד היהודים נפל עליהם, הם מתיהדים. בכך מתאימים דברי יחזקאל 'וּלְהַגֵּרִים הַגָּרִים בְּתוֹכְכֶם אֲשֶׁר הוֹלִדוּ בָנִים בְּתוֹכְכֶם' עם המשך דברי המגילה 'וְהַיָּמִים הָאֵלֶּה נִזְכָּרִים וְנַעֲשִׂים בְּכָל-דּוֹר וָדוֹר'[58] המעבר של המסורת גם לילדים שהולידו בתוככם היא המזכה לנחלה עם ישראל.

---

[56] אסתר ח, יז.
[57] שם ט, כז.
[58] שם, פסוק כח.

פרק מח

בפרקנו, כהמשך לחלקו האחרון של פרק מז, מתאר יחזקאל את חלוקת הנחלות לשבטים. חלוקה זו שונה לחלוטין מהחלוקה של הנחלות בספר יהושע, שוני אשר בא לידי ביטוי במספר תחומים:

- מיקומן של הנחלות; לדוגמה - בנבואת יחזקאל ממוקמת נחלת יהודה מצפון לירושלים וזו של בנימין מדרומה; בספר יהושע, לעומת זאת, שבט בנימין נוחל מירושלים וצפונה[1] ואילו יהודה מירושלים ודרומה.[2] כמו כן, נחלות ראובן וגד מופיעות בעבר הירדן המערבי שכן יחזקאל התעלם לחלוטין מהנחלות שבעבר הירדן המזרחי (כפי שהערנו וביארנו בדברינו בפרק הקודם). וכן נחלות יששכר וזבולון המופיעות ביהושע בצפונה של הארץ, בסמיכות זו לזו,[3] מופיעות בפרקנו בחלק הדרומי של הארץ.

- מאפייני גבולות הנחלות; בחלוקת הארץ שבספר יחזקאל נחלקת הארץ לרצועות רוחב שוות, מבלי לקחת בחשבון את טוואי השטח, בניגוד לספר יהושע שבו החלוקה מבוססת על גבולות טופוגרפיים (כגון נחל קנה המפריד בין נחלות אפרים ומנשה [יהושע יז, י]).[4]

- בפרקנו (פס' כה) ישנה נחלה עצמאית לבני שמעון דבר שלא מצאנו כמותו בהתנחלות שבימי יהושע אלא ששמעון קיבלו ערים בתוך נחלת יהודה.[5]

---

[1] יהושע יח, טז.

[2] יהושע טו, ח. חז"ל (מגילה כו ע"א) פירטו את מיקום הגבול בין יהודה מדרום ובנימין מצפון בתוך בית המקדש.

[3] יהושע יט, י-כג.

[4] והערנו על כך גם לעיל בפרק מה ביחס לנחלות הנשיא והלויים.

[5] יהושע יט, א-ט. ואף זאת רק מפאת עזרתו ליהודה בכיבושיו (שופטים א, ג).

- גודלן של הנחלות; בספר יהושע אנו רואים שנחלת יהודה, למשל, הייתה גדולה מאוד והשתרעה מירושלים בצפון (יהושע טו, ח) ועד גבול אדום בדרום (שם, פסוק כ) ואילו בני דן נחלו נחלה קטנה ביותר, מאיזור בית שמש ועד יפו שליד הים (יהושע יט, מא-מו), ולא היה להם די שטח לכל בני השבט כפי שנאמר 'וַיֵּצֵא גְּבוּל בְּנֵי דָן מֵהֶם' (שם, מז) וביאר רד"ק: 'פחות מהם, שלא הספיקה להם הארץ הנכבשת לחלקם'. בנבואת יחזקאל לעומת זאת חולקו נחלות שוות בגודלן, כאמור.

בנוסף לכך, במפת החלוקה של יחזקאל ממוקמות נחלותיהם של חמישה שבטים (בנימין שמעון יששכר זבולון ודן) מדרום לתרומת הנחלה למקדש, ללויים ולנשיא, ויתר הנחלות, שבעה במספר, ממוקמות מצפונה. זאת בשונה מהמוכר לנו מהמשכן, אשר היה במרכז מחנה ישראל וסביבו השבטים בחלוקה שווה כפי שנאמר (במדבר ב, ב) 'אִישׁ עַל דִּגְלוֹ בְּאֹתֹת לְבֵית אֲבֹתָם יַחֲנוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִנֶּגֶד סָבִיב לְאֹהֶל מוֹעֵד יַחֲנוּ'.

סגנון דבריו של יחזקאל, אשר מתאר את חלוקתן של נחלות השבטים בסגנון זהה - 'אֶשֶׁר אֶחָד', 'נַפְתָּלִי אֶחָד' וכן הלאה, נותן רושם של חלוקה שווה בין השבטים.[6] וכך פירש רש"י על פסוק א, בשם חז"ל, שרוחב נחלת כל שבט היה זהה לרוחב התרומה למקדש ולנשיא, היינו עשרים וחמישה אלף קנים (כמו שכתוב לעיל מה, א).[7]

---

[6] יחיאל צבי מושקוביץ (בפירוש דעת מקרא ליחזקאל עמ' תב-תג) דן בשאלה האם הנחלות היו שוות בגודלן ומסיק שלאור המידות שנתנו חז"ל לרוחב כל נחלה (בהתאמה לרוחב תרומת הנשיא והמקדש, עשרים וחמישה אלף קנים) אין היתכנות גיאוגרפית שנחלת בני גד תגיע עד לים ומכאן שעל פי פשוטו של מקרא הנחלות לא היו שוות בגודלן. בענ"ד הקושי הגיאוגרפי אינו יכול לסתור את הסגנון המעיד על שוויון בין הנחלות, שכן, כפי שראינו, מפה זו מתעלמת מהצדדים הטופוגראפיים ומטרתה לבטא רעיון ולא לשרטט מפה מציאותית שיש ליישמה.

[7] ואף שלכאורה ניתן לומר שמכך שנקב המקרא במידת הרוחב של נחלת התרומה, ולא בזו של הנחלות, משמע שבפשטי המקראות רוחבן אינו זהה, הרי שהמילה 'אחד' המופיעה ביחס לכל השבטים מעידה כי גם לפי פשטי המקראות רוחב הנחלות של השבטים היה זהה **בינן לבין עצמן**, גם אם נאמר שהיה שונה מרוחב נחלת התרומה.

מאידך, נראה שקיימים גם קווים זהים בין חלוקת הנחלות בספר יחזקאל לזו שבספר יהושע, כגון סמיכות הנחלות של דן אשר ונפתלי בצפון הארץ (בפרקנו בפסוקים ב-ד ובספר יהושע יט, כד-לט).[8] אף יששכר וזבולון, על אף שבניגוד לנאמר בספר יהושע שנחלו בצפון הארץ, בנבואת יחזקאל הם הדרימו, אך גם ביחזקאל הם נותרו סמוכים זה לזה כפי שמתואר במפת הנחלות שבספר יהושע ששבטים אלו גבלו זה בזה (יט, לד). גם גבולות הארץ הצפוניים והדרומיים, כפי שהערנו על כך בהרחבה לעיל (בפרק מז), נראה כי באים בהתאמה לנאמר בגבולות הארץ שבספר במדבר כפי שנראה בטבלה הבאה:

	במדבר פרק לד	יחזקאל פרק מח
גבול צפון	(ז-ט) וְזֶה יִהְיֶה לָכֶם גְּבוּל צָפוֹן מִן הַיָּם הַגָּדֹל תְּתָאוּ לָכֶם הֹר הָהָר. מֵהֹר הָהָר תְּתָאוּ לְבֹא חֲמָת וְהָיוּ תּוֹצְאֹת הַגְּבֻל צְדָדָה. וְיָצָא הַגְּבֻל זִפְרֹנָה וְהָיוּ תּוֹצְאֹתָיו חֲצַר עֵינָן...	(א) מִקְצֵה צָפוֹנָה אֶל יַד דֶּרֶךְ חֶתְלֹן לְבוֹא חֲמָת חֲצַר עֵינָן גְּבוּל דַּמֶּשֶׂק צָפוֹנָה אֶל יַד חֲמָת וְהָיוּ לוֹ פְּאַת קָדִים הַיָּם
גבול דרום	(ג-ה) וְהָיָה לָכֶם פְּאַת נֶגֶב מִמִּדְבַּר צִן עַל יְדֵי אֱדוֹם וְהָיָה לָכֶם גְּבוּל נֶגֶב מִקְצֵה יָם הַמֶּלַח קֵדְמָה. וְנָסַב לָכֶם הַגְּבוּל מִנֶּגֶב לְמַעֲלֵה עַקְרַבִּים וְעָבַר צִנָה וְהָיוּ תּוֹצְאֹתָיו מִנֶּגֶב לְקָדֵשׁ בַּרְנֵעַ וְיָצָא חֲצַר אַדָּר וְעָבַר עַצְמֹנָה. וְנָסַב הַגְּבוּל מֵעַצְמוֹן נַחְלָה מִצְרַיִם וְהָיוּ תּוֹצְאֹתָיו הַיָּמָּה.	(כח) אֶל-פְּאַת נֶגֶב תֵּימָנָה וְהָיָה גְּבוּל מִתָּמָר[9] מֵי מְרִיבֹת קָדֵשׁ נַחֲלָה עַל הַיָּם הַגָּדוֹל.

[8] בספר יהושע מתואר שאשר ונפתלי נחלו בסמיכות זה לזה בקצה הצפוני של הארץ (יהושע יט, כד-לט), ואליהם הצפינו מרצונם גם בני דן לאור קשיים בנחלתם במרכז הארץ (שם, פסוק מז).

[9] ר' יחיאל צבי מושקוביץ בפירוש דעת מקרא (לעיל מז, יט) ביאר כי השם תמר הינו שם נוסף לציון.

נראה שגם נושא זה מפגיש אותנו עם סוגיית ההבדלים שבה דנו לכל אורך הפרקים הקודמים, בין פרטי הלכה שונים המופיעים בנבואת יחזקאל לבין הנאמר בתורה. ציינו שקיימות שתי מגמות בניסיון להסביר את הפערים הללו; האחת, נקודתית, מבארת כל הבדל והבדל לגופו, במטרה לקשר בין שני המקורות, מה שלעיתים קל יותר ולעיתים פחות. המגמה האחרת יוצאת מתוך נקודת הנחה שהנבואה הזו - אין מטרתה אמירה אופרטיבית, כיצד יתרחשו הדברים בפועל, אלא לצורך אמירה ערכית תוך שימוש בשפה הלכתית אופרטיבית. ראינו זאת, כאמור, בנושאים שונים, כגון מבנה המקדש וחלוקת המטלות בין הכוהנים ללויים. בהתבסס על המגמה השניה, סר הקושי שעולה לנוכח ההבדלים, מכיוון שהפרטים המתוארים ביחזקאל אינם נוגדים את מה שנאמר בתורה כלל שכן הם אינם באים לצורך הדרכה מעשית מנוגדת להוראת התורה.

כך ניתן להסביר גם את הנאמר על נחלת התרומה למקדש, ללויים ולנשיא. לעיל (מה, ז) נאמר: 'וְלַנָּשִׂיא מִזֶּה וּמִזֶּה לִתְרוּמַת הַקֹּדֶשׁ וְלַאֲחֻזַּת הָעִיר אֶל פְּנֵי תְרוּמַת הַקֹּדֶשׁ וְאֶל פְּנֵי אֲחֻזַּת הָעִיר מִפְאַת יָם יָמָּה וּמִפְאַת קָדְמָה קָדִמָּה וְאֹרֶךְ לְעֻמֹּת אַחַד הַחֲלָקִים מִגְּבוּל יָם אֶל גְּבוּל קָדִימָה'.פשט הפסוק מורה שנחלות הנשיא ממזרח לירושלים וממערבה זהות בגודלן. מבחינה גיאוגרפית ירושלים איננה נמצאת במרכז, בין הירדן לים, אלא מזרחית הרבה יותר. אמנם, לאור דברינו אין קושי שכן זו איננה אמירה אופרטיבית, כיצד יש לחלק את הארץ, אלא אמירה ערכית, והיא: כולם סביב המשכן, ולימים כולם סביב המקדש.

מאד מסתבר לומר, שהפרק שלנו אף הוא מביע אמירות ערכיות, ולא בא לתאר כיצד יש לנהוג בפועל בחלוקת הארץ. נראה שזהו הטעם לכך שאנו לא מוצאים בו התייחסות לצרכים הטופוגרפיים, ובדברינו הבאים ננסה לבאר מהם העקרונות הרוחניים הרמוזים באופן החלוקה הזה. נראה שלאור ההסתמכות של הנחלות בפרקנו על הנאמר בחלוקת

הארץ שבספר יהושע, השינויים והחריגות הם הבאים לתת משמעות חדשה לאופי המגורים העתידיים בארץ ישראל.

ההיגיון הרוחני שבנחלות יחזקאל

נראה שהמשמעות הערכית של אמירה על חלוקה לרצועות רוחב השוות בגודלן באה לומר כי לעתיד השבטים יפעלו יחד ללא אמירה שישנו שבט החשוב מרעהו. מתווסף לכך הנתון המדרשי כי רוחב התרומה זהה לרוחב הנחלות, לומר, כי ישנה הסתכלות של אחידות בין כל השבטים ואף ביחס למקדש! גישה זו באה כתיקון למה שקרה בעת חלוקת הארץ בימי יהושע שבה, בין היתר לשבט דן (שופטים פרק יח) ולשבט אפרים (יהושע יז, יד-יח), לא היה מספיק מקום להתנחל בשטחם ואילו לשבטים כיהודה ונפתלי היה שטח עצום ולא באו שבטים לעזור אחד לשני.[10]

אמנם, יחד עם מגמת השוויון בין שבט אחד לרעהו אנו מוצאים בחלוקת הארץ של יחזקאל בצפון את השבטים דן, אשר ונפתלי, והשבט הדרומי ביותר הוא גד,[11] כלומר בני השפחות נוחלים בקצוות. הדבר מעיד על כך שהחלוקה בין בני הגבירות לבני השפחות עודנה קיימת.

כפי שראינו לעיל בפרק הקודם, על אף האמירה כי השבטים יפעלו יחד וכי הם שווים בעיני ה' וגם ביניהם לא יהיו עוד מעמדות, עדיין ישנם תפקידים שונים לכל שבט. לאור זאת, החלוקה בין בני הגבירות לבני השפחות - המתבטאת בכך שלפי נבואת יחזקאל

---

[10] חז"ל (מגילה ו ע"א) תיארו את האוירה הזו באומרם 'אמר זבולון לפני הקב"ה ריבונו של עולם לאחיי (= בני נפתלי) נתת להם שדות וכרמים ולי נתת הרים וגבעות לאחיי נתת להם ארצות ולי נתת ימים ונהרות'.

[11] כפי שהערנו בפרק הקודם, נחלה זו מתעלמת מהנחלות המזרחיות של ראובן וגד שהגיעו בתלונה. על כן עקרונית גד ודן היו אמורים להיות בצד הדרומי ונפתלי ואשר בצפון, כפי שאמנם היה בימי יהושע. הסמיכות של דן לנפתלי, שקובעה עוד בדגלי המדבר על ידי משה רבנו (במדבר ב, כה-לא) והמשיכה במעבר בני דן לעיר לשם בצפון הארץ בסמוך לנחלת נפתלי בימי יהושע, הותירה את גד לבדו בגבול הדרומי.

בני הגבירות יתנחלו במרכז הארץ ואילו בני השפחות נחלותיהם מתוארות בקצוות - נותרת, שכן קדושת המקדש מושפעת דרך בני הגבירות ומהם היא מועברת לבני השפחות, וכפי שלימדונו חז"ל: 'אין קורין אימהות אלא לארבע',[12] כלומר בלהה וזלפה אינן נחשבות לאימהות על אף שבניהן כן מהווים חלק מי"ב שבטי ישראל.

אחד המסרים העולים מהחטיבה האחרונה בפרקי ספר יחזקאל הוא שלעתיד לבוא הממלכה והמקדש לא יראו כפי שהם נראו ערב החורבן, ואחד המאפיינים שבלטו אז היה השבטיות. לאחר שגלו עשרת השבטים התעצמה תופעה זו מאד, ובהמשך אף נכחה בקרב שבט יהודה עצמו, בין אלה שנותרו ביהודה לאלה שהוגלו לבבל. לאור זאת מובן המסר שיחזקאל מעביר: אנחנו חוזרים שוב לתקופה שבה כולם סביב המשכן.

ה'תרומה'

פסוקים ח-י: וְעַל גְּבוּל יְהוּדָה מִפְּאַת קָדִים עַד פְּאַת יָמָּה תִּהְיֶה הַתְּרוּמָה אֲשֶׁר תָּרִימוּ חֲמִשָּׁה וְעֶשְׂרִים אֶלֶף רֹחַב וְאֹרֶךְ כְּאַחַד הַחֲלָקִים מִפְּאַת קָדִימָה עַד פְּאַת יָמָּה וְהָיָה הַמִּקְדָּשׁ בְּתוֹכוֹ. הַתְּרוּמָה אֲשֶׁר תָּרִימוּ לַה' אֹרֶךְ חֲמִשָּׁה וְעֶשְׂרִים אֶלֶף וְרֹחַב עֲשֶׂרֶת אֲלָפִים ... וְהָיָה מִקְדַּשׁ-ה' בְּתוֹכוֹ.

ביטוי משמעותי לחזרה למציאות בה ה' שוכן במרכז ישראל, כפי שהיה בתקופת המשכן שבמדבר, ניתן לראות בבניית ה'תרומה' באמצע, כאשר השבטים כולם סביב המקדש. נקודה נוספת שממחישה את החזרה לתקופת המשכן - סביב המשכן במדבר התגוררו הכוהנים - אהרון ובניו, הלויים - גרשון, קהת ומררי, ומשה. את ההקבלה לזה בפרקנו רואים בנשיא, שהוא כמשה רבינו.

---

[12] ברכות טז, ע"ב.

נראה כי האמירה, שלא שישה שבטים יחנו מדרום לתרומה אלא חמישה שבטים בלבד ינחלו דרומית למקדש, מעידה על כך שהמקדש, יחד עם שבט לוי והנשיא, הינם חלק משבטי ישראל, והנשיא, כמו גם הכוהנים ואף אחרון השבטים - כולם שווים ורצויים לפני ה'. על פי הבנה שכזו, ישנן שלוש עשרה נחלות, כאשר שש מתוכן ממוקמות עד המקדש ושש מצידו הצפוני ובאמצע המקדש עם נציגי ההנהגה - נחלות הנשיא ושבט לוי, ויוצא אם כן שמתקיימת אחידות.

כפי שהערנו לעיל (בפרק הקודם), תיאור מפת הנחלות מתחיל מצד צפון, הצד שממנו הייתה השיבה לארץ, תוך התעלמות מן הנחלות שממזרח לירדן. על כן מנשה (שבנחלות שבספר יהושע נחל בצפון הן מזרחית לירדן - יהושע יג, כט-לב והן חציו בצד המערבי צפונית לבני אפרים - יהושע יז, י) נוחל יחד עם אפרים, כאיחוד של בני יוסף, ואליהם מצטרף לצד צפון אף ראובן, שהינו בן גבירה, למרכז הנחלה (בעוד גד, בן השפחה, עובר לקצה הדרומי כחלק מגבולות בני השפחות בקצות הממלכה). כן נראה שסמיכות ראובן, ומדרום לו יהודה, יחד עם שבטי יוסף, מהווה חלק מתיקון לניתוק של שאר השבטים מיוסף (דבר הבולט בנבואת איחוד עצי יהודה ויוסף לעיל בפרק לז). ניתוק זה החל בהצעת ראובן להשליך את יוסף לבור (בראשית לז, כב) ונמשך בהצעת יהודה למוכרו לישמעאלים (שם, פס' כו-כז). בדרך זו מובן מדוע, על מנת לוודא ששישה שבטים ינחלו בדרום ובכך לשמור על הסימטריות, היה צורך להעביר דווקא את יששכר וזבולון (שנשארו צמודים זה לזה כמו בנחלות יהושע) ולא את ראובן, לכיוון דרום.

לגבי החלוקה המחודשת של השבטים יהודה ובנימין, ננסה להבין את המשמעות של ההיפוך שרואים כאן, שיהודה ובנימין ממוקמים מצידי ירושלים. ניתן לומר כי המסר כאן הוא יותר על דרך השלילה, לאמר: לא ישרור שנית מצב שבו אנשי יהודה אינם יכולים להצפין, ואלו הצפוניים אינם יכולים להדרים, כאשר שבט יהודה ממוקם

בצפונה של ירושלים ובנימין בדרומה; לא שוב חזרה לתקופת שאול ודוד, שבה דוד בורח לדרום הארץ מאימת שילטון בנימין שמצפון (שמואל א פרקים כב-כז); לא עוד חזרה לימי פיצול הממלכה שבין אפרים ויהודה שבה לא באים אנשי ישראל מהצפון למקדש אשר ביהודה (מלכים א יב, כו-כח).[13] יש כאן מסר של שבירת הגבולות הברורים ביותר שהיו אז.

לאור מדרשי חז"ל ניתן להוסיף ולבאר באופן נוסף; מלכתחילה אמור היה שבט יהודה לקבל את הנחלה הצפונית, שכללה את החלקים המקודשים במקדש, ואילו בנימין את הנחלה הדרומית. כך למדונו רבותינו (זבחים נג ע"ב - נד ע"א) כי ראוי היה המזבח להיות בחלקו של יהודה אלא שבנימין חמד אותו. הסיבה שקיבל הקב"ה את תאוותו של בנימין, וכביכול קיפח את יהודה, נעוצה, על פי חז"ל, בכך שרחל מתה בדרך למערת המכפלה, מצפונית לירושלים, ושם נקברה,[14] ועל כן ניתנה הנחלה הצפונית לבנימין.[15]

מערת המכפלה, שבה נקברה לאה,[16] ניתנה נחלה לשבט יהודה, שבטו של כלב בן יפונה, שבא לעיר חברון בכדי להתפלל שלא יחטא כשאר המרגלים,[17] ובכך נהפכה לבירה של נחלת יהודה.[18] יחזקאל בנבואתו מחזיר אם כן למציאות שהייתה אמורה להיות מלכתחילה, שיהודה, שבטו של דוד, יקבל את ירושלים מהצד הצפוני (אותו כינה דוד

---

[13] חז"ל (תענית ל ע"ב) תיארו שמירה שהייתה קיימת מימי ירבעם בן נבט עד ימי הושע בן אלה במטרה למנוע מאנשי ישראל להדרים לכיוון ירושלים.

[14] בראשית לה, יט.

[15] ספרי וזאת הברכה, שנ"ב. בפשטות מסורת זו מנוגדת למסורת אחרת המצויה גם היא בחז"ל (תוספתא סוטה יא, ז) המדברת על קבורת רחל בבית לחם הדרומית לירושלים, בנחלת יהודה. רמב"ן (בראשית לה, טז) טען כי שתי המסורות אינן חלוקות וכי רחל נקברה בדרך לבית לחם ולא בתוך בית לחם השייכת ליהודה, וזאת בכדי לקרבה לגבול בנימין, כדברי הספרי.

[16] בראשית מט, לא.

[17] יהושע יד, ו-טו; סוטה לד ע"ב.

[18] שמואל ב ב, ג-ד. זאת עד לכיבוש ירושלים על ידי דוד והפיכתה לבירת הממלכה המאוחדת (שם ה, ט).

'יָפֶה נוֹף מְשׂוֹשׂ כָּל הָאָרֶץ הַר צִיּוֹן יַרְכְּתֵי צָפוֹן קִרְיַת מֶלֶךְ רָב'),[19] ואילו בנימין יחזור למיקומו המקורי מצד דרום המתבטא בשמו - וכביאור רש"י לדברי הכתוב (בראשית לה, יח) 'וְאָבִיו קָרָא לוֹ בִנְיָמִין - נראה בעיני לפי שהוא לבדו נולד בארץ כנען שהיא בנגב כשאדם בא מארם נהרים כמו שנאמר בנגב בארץ כנען הלוך ונסוע הנגבה. בנימין - בן ימין לשון (תהלים פט, יג) צפון וימין אתה בראתם לפיכך הוא מלא'.

שבט שמעון, שלא זכה לנחלה עקב קללתו של יעקב אבינו לשמעון וללוי 'אֲחַלְקֵם בְּיַעֲקֹב וַאֲפִיצֵם בְּיִשְׂרָאֵל',[20] לא קיבל נחלה עצמאית אלא רק ערים למגורים בנגב כפי שנאמר (יהושע יט, א-י) 'וַיֵּצֵא הַגּוֹרָל הַשֵּׁנִי לְשִׁמְעוֹן לְמַטֵּה בְנֵי שִׁמְעוֹן לְמִשְׁפְּחוֹתָם וַיְהִי נַחֲלָתָם בְּתוֹךְ נַחֲלַת בְּנֵי יְהוּדָה. וַיְהִי לָהֶם בְּנַחֲלָתָם בְּאֵר-שֶׁבַע וְשֶׁבַע, וּמוֹלָדָה... זֹאת נַחֲלַת מַטֵּה בְנֵי שִׁמְעוֹן לְמִשְׁפְּחֹתָם. מֵחֶבֶל בְּנֵי יְהוּדָה נַחֲלַת בְּנֵי שִׁמְעוֹן כִּי הָיָה חֵלֶק בְּנֵי יְהוּדָה רַב מֵהֶם וַיִּנְחֲלוּ בְנֵי שִׁמְעוֹן בְּתוֹךְ נַחֲלָתָם'.[21] בנבואת הנחלות של יחזקאל, שמטרתה להביע את תיקון פגעי העבר, שמעון נוחל באופן עצמאי בנגב, והדבר בולט אף יותר לנוכח העובדה שיהודה הצפינו ושמעון כבר לא זקוקים להם עוד ועומדים בזכות עצמם.

נראה כי התעלמות יחזקאל מהנחלות שממזרח לירדן נבעה מאותה הסיבה. נחלות המזרח באו לישראל לא מלכתחילה אלא בדיעבד, לאור בקשת בני ראובן וגד למשה רבנו (במדבר לב, ה) 'וַיֹּאמְרוּ אִם מָצָאנוּ חֵן בְּעֵינֶיךָ יֻתַּן אֶת הָאָרֶץ הַזֹּאת לַעֲבָדֶיךָ לַאֲחֻזָּה אַל תַּעֲבִרֵנוּ אֶת הַיַּרְדֵּן'. חוסר שביעות הרצון של משה רבנו מהבקשה התבטא הן בתגובתו הראשונית (שם, פס' ו) 'וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה לִבְנֵי גָד וְלִבְנֵי רְאוּבֵן הַאֲחֵיכֶם יָבֹאוּ

---

[19] תהילים מח, ג. במדרש שוחר טוב שם נכתב 'הר ציון ירכתי צפון קרית מלך רב, וכי בצפון הוא והלא אינו אלא בדרום, אלא שם הוא נשחט שנאמר (ויקרא א, יא) על ירך המזבח צפונה'. נבואת יחזקאל מחזירה את שבט יהודה למקומו הטבעי בצפון על ירך המזבח, מבלי שהדבר יגרום למתח עם בני בנימין כפי שהיה בעבר, כלשון חז"ל (מגילה כו ע"א) 'והיה בנימין הצדיק מצטער עליה בכל יום לבולעה' דבר שגרם בעבר לשינוי המיקום הטבעי והשמת בנימין מצפון ליהודה כלשון הגמרא שם 'לפיכך נעשה אושפיזכן (= מארח) לשכינה'.

[20] בראשית מט, ז.

[21] מדברי המדרש (תנחומא ויחי, י) מובן שבני שמעון נהיו סובבים על הפתחים. נראה בעני"ד כי כוונת המדרש היא לקבלת הנחלה מיהודה שהיא מתנת העניים שקיבלו שמעון.

לַמִּלְחָמָה וְאַתֶּם תֵּשְׁבוּ פֹּה' והן בסיכום דבריו (שם, פס' ל) 'וְאִם לֹא יַעַבְרוּ חֲלוּצִים אִתְּכֶם וְנֹאחֲזוּ בְתֹכְכֶם בְּאֶרֶץ כְּנָעַן'. הרי שרק אם יקיימו את חלקם במלחמה על הארץ המערבית הואיל משה ליישב את הארץ המזרחית.[22] יחזקאל, המדבר על חזרה להתנחלות אידיאלית, מנבא רק על הארץ המערבית, הארץ שניתנה לישראל לכתחילה, שאותה סימנה אף התורה בגבולותיה.

שערי העיר

בסוף הפרק מתוארים שערי העיר ואורך כל צד מצידיה, וכך נאמר:

פסוקים ל-לה: וְאֵלֶּה תּוֹצְאֹת הָעִיר מִפְאַת צָפוֹן חֲמֵשׁ מֵאוֹת וְאַרְבַּעַת אֲלָפִים מִדָּה. וְשַׁעֲרֵי הָעִיר עַל שְׁמוֹת שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל שְׁעָרִים שְׁלוֹשָׁה צָפוֹנָה שַׁעַר רְאוּבֵן אֶחָד שַׁעַר יְהוּדָה אֶחָד שַׁעַר לֵוִי אֶחָד. וְאֶל פְּאַת קֵדִימָה חֲמֵשׁ מֵאוֹת וְאַרְבַּעַת אֲלָפִים וּשְׁעָרִים שְׁלֹשָׁה. וְשַׁעַר יוֹסֵף אֶחָד שַׁעַר בִּנְיָמִן אֶחָד שַׁעַר דָּן אֶחָד. וּפְאַת נֶגְבָּה חֲמֵשׁ מֵאוֹת וְאַרְבַּעַת אֲלָפִים מִדָּה וּשְׁעָרִים שְׁלֹשָׁה שַׁעַר שִׁמְעוֹן אֶחָד שַׁעַר יִשָּׂשכָר אֶחָד, שַׁעַר זְבוּלֻן אֶחָד. פְּאַת יָמָּה חֲמֵשׁ מֵאוֹת וְאַרְבַּעַת אֲלָפִים שַׁעֲרֵיהֶם שְׁלֹשָׁה שַׁעַר גָּד אֶחָד שַׁעַר אָשֵׁר אֶחָד שַׁעַר נַפְתָּלִי אֶחָד - ולסיכום בפסוק לה - סָבִיב שְׁמֹנָה עָשָׂר אָלֶף וְשֵׁם הָעִיר מִיּוֹם ה' שָׁמָּה.

לפי המתואר, ראובן, יהודה ולוי (המבוגרים שבבני לאה) ממוקמים בצפון; בני רחל ודן במזרח (דן הוא בכור בלהה שפחת רחל); בדרום יתר בני לאה - שמעון, יששכר וזבולון. אם כן מוצאים אנו את בני לאה בצפון ובדרום, במזרח את בני רחל, יחד עם בנה הבכור של שפחת רחל, ואת יתר בני השפחות במערב.

---

[22] בירור מקיף במעמדה של ארץ ישראל שממזרח לירדן מצוי בדברי החיד"א (ברכי יוסף, אורח חיים סימן תפ"ט).

יש לציין שתיאור זה מתאים למגמת התיקון של העבר המצויה בפרקנו; אם משווים את החלוקה הזו למה שהיה בתקופת המשכן, בספר במדבר פרק ב מתואר כי השבטים חנו 'אִישׁ עַל דִּגְלוֹ', והיו לארבעה דגלים, כארבעת הכיוונים, אלא שהחלוקה הייתה שונה. אמנם ניתן לומר (כפי שאנחנו מוצאים בתחילת ספר במדבר) שהשבטים היו מחולקים לפי בני אימהות ובני שפחות,[23] אבל זה לא לגמרי מדויק; על לוי נאמר (במדבר א, מט): 'אַךְ אֶת מַטֵּה לֵוִי לֹא תִפְקֹד וְאֶת רֹאשָׁם לֹא תִשָּׂא בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל'. כלומר בני לוי מתגוררים במתחם המשכן ואינם נמנים על שנים עשר השבטים שמסביב.

מכיוון שכך, בסידור החניה סביב המשכן במדבר מוצאים אנו את דגל יהודה ואיתו יששכר וזבולון - בני לאה. ראובן, שהיה אמור להיות בכור, נדחה,[24] ולא חבר ליהודה בדגל הקדמי אלא היה תחת דגל נפרד. שמעון גם הוא נדחה, כדברי יעקב אבינו לשמעון וללוי (בראשית מט, ז) 'אֲחַלְקֵם בְּיַעֲקֹב וַאֲפִיצֵם בְּיִשְׂרָאֵל', ולכן נמצא יחד עם ראובן - בני לאה הדחויים. חסר אחד, כי לוי, שהוא גם דחוי, כלל לא נמנה ביניהם, ולכן יוצא, כמו בפרקנו, שדן, בכור השפחה בלהה, מצטרף לבני רחל. וכן בדגלים, מי שמחליף את בני לוי מהדגל הבכיר הוא גד, בכור השפחה זלפה. על דגל מערב נמנים בני רחל, כלומר יוסף ובנימין, כאשר ישנה תת-חלוקה בין בני יוסף, אפרים ומנשה. בצפון - שאר בני השפחות, דן, אשר ונפתלי.

זו הייתה החלוקה במשכן. בפרק שלנו ממשיכה מגמת התיקון, לפיה ראובן כבר לא דחוי ולכן הסדר הוא יהודה, ראובן ולוי - הנבחרים - מלכות, בכורה, כהונה ולויה. זו אמירה מתקנת - רוצים לחזור למשכן אבל בצורה מתקנת, וזה חלק מהתיקון. תיקון זה

---

[23] במדבר א, ה-טו ובראב"ע שם בפס' י.

[24] כפי שנאמר (דברי הימים א ה, א-ב) 'וּבְנֵי רְאוּבֵן בְּכוֹר יִשְׂרָאֵל כִּי הוּא הַבְּכוֹר וּבְחַלְלוֹ יְצוּעֵי אָבִיו נִתְּנָה בְּכֹרָתוֹ לִבְנֵי יוֹסֵף בֶּן יִשְׂרָאֵל וְלֹא לְהִתְיַחֵשׂ לַבְּכֹרָה. כִּי יְהוּדָה גָּבַר בְּאֶחָיו וּלְנָגִיד מִמֶּנּוּ וְהַבְּכֹרָה, לְיוֹסֵף'.

אינו רק לראובן אלא לכלל העם. האמירה בספר במדבר כי שבט לוי לא ימנה עם שאר העם, כאמור, מראה את נמיכות שאר העם ביחס לשבט לוי.[25] מניית לוי עם המקדש והנשיא כאחד השבטים מעידה על התיקון לכלל העם, שחזר הוא לייעודו כי כולם ראויים לקרבת השכינה. וכפי שנאמר לעם ערב מעמד הר סיני, בטרם שחטאו בעגל: 'וְאַתֶּם תִּהְיוּ לִי מַמְלֶכֶת כֹּהֲנִים וְגוֹי קָדוֹשׁ'.[26]

על הפסוק האחרון בפרק נשאלת השאלה לשם מה נצרך התרגיל החשבוני. הרי בפסוקים ל-לד מתואר אורכו של כל צד בעיר, שהוא ארבעת אלפים וחמש מאות קנים,[27] ויוצא אם כן שאורך העיר כולה הוא שמונה עשרה אלף קנים (4x4500), אז לשם מה יש לפרש זאת בכתוב? והנה דווקא המילה קנה לא מופיעה פה במפורש כך שנראה שהפסוק לא בא לתאר את האורך של ההיקף. ניתן לומר שישנה פה הדגשה של סימטריות: ארבעה כיוונים וכולם שווים. הרי שלכל כיוון (ולא רק לצפון, האזור היותר מקודש) המקדש פונה במידה שווה.[28]

וְשֵׁם הָעִיר מִיּוֹם - ה' שָׁמָּה

לאיזה יום מתייחסת הנבואה? תרגום יונתן הוסיף מילה, 'יתפרש', והמשמעות היא מהיום שה' ישרה בו, יתפרש שמה של העיר, אך לא נאמר כרגע מהו השם העתידי. אף רד"ק מבאר שהפסוק הזה מדבר על העתיד, והכוונה במילה 'מִיּוֹם' היא מהיום הזה והלאה יקרא שם העיר ה' שמה, ומשמע שמאז ה' ישרה בה ללא הפסקה. אמנם קושי

---

[25] לפי המדרש (במדבר רבה א, יב) רק לוי נקראו לגיונו של מלך וביאר זאת רש"י (בפירושו לפסוק זה) כי חטא העגל קידש אותם והבדילם משאר העם שחטא.

[26] שמות יט, ו.

[27] המילה מידה משווה לפי רש"י למידת הקנה בא נמדד המקדש בפרקי המקדש.

[28] בדברינו כי פרק זה בא לבטא עקרונות ולאו דווקא הדרכה מעשית, סרה השאלה על המימדים ההלכתיים של ירושלים והמקדש לעומת אלו המופיעים בפרק, שדנו בהם רבים (שיטות בנושא מובאות בדעת מקרא לפרקנו עמ' תו-תז).

מסויים קיים בביאור זה שכן המילה מיום בדרך כלל מכוונת אל העבר כקיצור של מאז יום.[29]

רש"י ביאר כי יש פה מקרא חסר והכוונה היא שמאז אותו היום שתבנה העיר ישתנה השם של העיר ויהיה 'ה' שָׁמָּה' ואם כן ישנה פה התייחסות לעתיד שבו ידברו בלשון עבר על היום שבו החלו לקרוא כך לעיר. ביאור זה שופך אור על דמיון בין פסוקנו למה שנאמר בירמיה ג, יז: 'בָּעֵת הַהִיא יִקְרְאוּ לִירוּשָׁלַם כִּסֵּא ה".

לפי ביאור זה הביטויים 'ה' שָׁמָּה' ו- 'כִּסֵּא ה' הם שמות שמבטאים את השראת השכינה בעיר, ויוצא אם כן שלא מדובר על ירושלים בעבר, כי השם שלה בעבר לא היה 'שָׁמָּה', והתיאור בפסוקנו הוא עתידי.

בענ"ד ניתן לבאר את דברי הפסוק בצורה נוספת והוא בהסתמכות על פירושו הראשון של רש"י, וזו לשונו: 'מיום- שעקד אברהם את יצחק בנו'; המילה מיום באה לבטא שמאז שנבחרה ירושלים בעבר, כבר אז נקרא שם העיר 'ה' שָׁמָּה'. מהי משמעות הדבר?

פסוק זה שהוא הפסוק האחרון בספר בא כמעין סיכום לספר יחזקאל. בפרקים האחרונים דובר על מה שהיה חסר בירושלים שטרם החורבן, ומהו העולם האוטופי שאליו אנחנו שואפים כמתקן את תחלואי העבר. כאשר יחזרו ישראל לאותו עולם אוטופי, או אז ישיב הקב"ה את שכינתו ומרכבתו לירושלים. אבל ספר יחזקאל ברובו עוסק בהמצאות השכינה מחוץ לירושלים; ראינו שספר יחזקאל בא לומר, מזוויות שונות - שריבונו של עולם איננו תלוי מקום; אלא גילוי שם ה' תלוי ברמה הרוחנית של העם. אם העם ברמה רוחנית גבוהה הוא מסוגל לקבל את גילוי ריבונו של עולם

[29] כגון בפסוק 'מִיּוֹם הֱיוֹתָם עַל הָאֲדָמָה עַד הַיּוֹם הַזֶּה...' (שמות י, ו).

במקדש, במלוכה, אך אם לא - מתגלה ריבונו של עולם אף בגלות שבבל ומתגלה ב'מקדש מעט'.

האמירה הזו באה כנגד התפיסה, שצמחה מתוך ההבנה המוטעית שריבונו של עולם תלוי מקום, שהא-ל הפסיד והבבלים ניצחו, או שהא-ל שוכן בירושלים ולא בקרב אנשי בבל, וכן כנגד יתר סגנונות הכפירה שיחזקאל התמודד מולם.

ומכאן למשמעות השם 'שָׁמָּה'; הביטוי שם, מופיע בפסוק הראשון במקרא, 'הַשָּׁמַיִם', במשמעות של מופרש, רחוק.[30] הרב יואל בן נון מראה כי במגילת קהלת דבר זה מאד בולט; יש את המושג 'תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ'[31] המציין את העולם המוחשי לנו, המוגבל בזמן ובעת ובמיקום, ויש את המושג 'שם' המציין את חוסר התלות במקום ובזמן, ה'שם' מול 'תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ'.[32] האמירה היא ה' שָׁמָּה; משמעותה שגילוי שם ה' הינו ללא תלות בלעדית בירושלים, אלא שהצורה והמיקום בהם שם ה' יתגלה תלויים במעשי העם.

גם כאשר לימים תשוב השכינה לירושלים, מדגיש הנביא כי ה' לא יהיה תלוי במקום. ההדגשה של ספר יחזקאל היא: ריבונו של עולם הוא תמיד שמה, היינו מופרש, עליון, רוחני. יכול אמנם להיות שהוא יתגלה בירושלים, ואף השם של העיר יהפוך להיות 'ה' שמה', כלומר שהקב"ה מתגלה בתוך העיר, אך גם אז כאשר השכינה חוזרת היא איננה תלוית מקום. זו אולי גם הסיבה להעדר השם ירושלים בכל פרקי המקדש; שם ה' לא תלוי בירושלים אלא בהתנהלות של תושבי העיר - עם ישראל המתגורר בה.

ישנן הקבלות רבות מאד בין תוכנו הכולל של ספר יחזקאל לבין ירידת עם ישראל למצרים, היציאה ממנה ובניית המשכן. כך גם ספר יחזקאל בנוי על הירידה לגלות בבל,

---

[30] כביאור רמב"ן (בראשית א, א בד"ה 'ויאמר') שהשמים הם כינוי לכל מה שלא נכלל בארבעת היסודות אש רוח מים ועפר.

[31] קהלת א, ט.

[32] הרב יואל בן נון, פשר קהלת, בתוך הספר סוכת שילה, פסקה ד עמ' 205-206.

הגאולה ממנה ובניית המקדש העתידי וכו'. אחת מן ההקבלות בין התקופות היא ההקבלה בין הכינוי של יוסף 'אָדָם' (כגון בפסוק 'וַיִּשֹּׂא מִשָּׁכֶן שְׁלוֹ אֹהֶל שָׁכֵן בָּאָדָם... וַיִּמְאַס בְּאֹהֶל יוֹסֵף וּבְשֵׁבֶט אֶפְרַיִם לֹא בָחָר')[33], לכינוי של יחזקאל 'בֶּן-אָדָם'. את יוסף שנאו אחיו וכן את יחזקאל שנאו אחיו כפי שאומר הפסוק 'אַחֶיךָ אַחֶיךָ אַנְשֵׁי גְאֻלָּתֶךָ'.[34]

המשמעות של ההקבלה הזו, בין היתר, היא שכשם שריבונו של עולם ירד למצרים אבל הוציא אותנו משם, כך הוא ירד איתנו לבבל ואף מעלה אותנו משם. הוא נמצא עם עם ישראל ללא תלות במקום. המסר הזה הוא מסר מאד מעודד לגולים, ומטרתו של ספר יחזקאל היא הרי לעודדם, יש חזרה ושיבה לציון; הקב"ה היה עמכם גם בבבל וישוב אתכם לציון. אמנם מעבר לעידוד, זהו גם מסר מחייב שכן אופי ועוצמת גילוי שם ה' תלוי במעשי האומה.

---

[33] תהילים עח, ס; סז. להרחבה אודות הקשר בין הכינוי 'אדם' לבין יוסף ניתן לעיין במאמרו של ר' משה זיידל 'אדם זה יוסף' בתוך ספר סיני (בעריכת הרב יהודה ליב מימון) עמ' קצ-קצז. הרחבה בהקבלה בין יוסף ויחזקאל מצויה בנספח א.

[34] לעיל יא, טו.

מפתח

א

אברהם אבינו · 39, 144

אדום · 20, 23, 25, 27, 28, 42, 69, 119, 124, 131, 138, 139, 165, 166, 167, 168, 171, 172, 192, 397

אחאב · 37, 42, 51, 387

אחז · 137, 203, 292, 303, 347, 358, 369

אימות הנביא · 75

ב

בית המקדש · 249, 258, 260, 265, 280, 292, 303, 325, 329, 340, 347, 374, 381

ג

גדליה בן אחיקם · 41, 122

גלות יהויכין · 52, 120, 139, 151, 161

ד

דוד המלך · 29, 37, 38, 57, 61, 84, 150, 153, 155, 158, 184, 210, 269, 305, 310, 352, 398, 399, 408

דניאל · 52, 62, 78, 86, 94, 110, 225, 312

ז

זכריה · 99, 216, 224, 261, 267

ח

חבקוק · 21

חזקיהו · 53, 99, 204, 223, 347

חזרה בכתובים · 45, 136, 192, 229

י

יאשיהו · 53, 54, 111, 114, 152, 329

יובל · 253, 371

ירבעם · 97, 102, 210, 227, 366, 408

ירמיה · 20, 44, 54, 67, 79, 101, 121, 125, 141, 144, 151, 171, 201, 207, 262, 268, 285, 306, 311, 316, 328, 341

ישעיה · 42, 44, 55, 68, 82, 96, 108, 125, 136, 157, 203, 209, 238, 295, 350, 351, 356

מ

מצפון תיפתח הרעה · 54

משלים בתנ"ך · 148, 202

נ

נבואה לדומם · 179

נבוכדנצר · 20, 21, 27, 36, 43, 50, 60, 67, 74, 80, 94, 100, 122, 125, 131, 155, 173, 214, 220, 221

ע

עוזיהו · 97, 98, 102, 210, 227, 232, 296, 352, 369

עמון · 68, 124, 138

עמוס · 42, 97

עשרת השבטים · 152, 203, 220, 395

פ

פרשת בחוקותי · 162

צ

צדקיהו · 52, 79, **88, 111, 119, 141, 150, 161**

ק

קרב כרכמיש · 81, 111, 112, 114

ש

שיבת ציון · 40, 84, 91, 122, 123, 132, 144, 201, 202, 204, 220, 223, 229, 267, 398

שלמה המלך · 40, 64, 65, 69, 83, 88, 257, 269, 274, 277, 302, 303, 335, 361

שעיר · 25, 27, 28, 41, 139, 165, 166

ת

תיארוך בספר יחזקאל · 120, 136, 253, 259

תרגום השבעים · 91, 120, 143, 358